ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 562

Mahmûd b. Kādî-i Manyâs

GÜLİSTAN TERCÜMESİ

Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük

Hazırlayan:

Doç. Dr. MUSTAFA ÖZKAN

ANKARA, 1992

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ

Orijinal bir fikir, orijinal bir görüş ihtiva eden, senelerce süren bir tecrübe sonunda meydana getirilen ve müellifinin derin insanî görüşlerini aksettiren *Gülistan*, hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilmiştir. XIV. yüzyıldan başlamak üzere, günümüze gelinceye kadar Türkçe'ye de birçok tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Türkçe *Gülistan* tercüme ve şerhleri Türk dili tarihinin en mühim eserleri arasında yer alırlar. Farklı sahalarda ve muhtelif zamanlarda meydana getirilen bu tercümelerin dil çalışmaları bakımından büyük önem taşıdığı kabul edilmektedir. Bu bakımdan *Gülistan* tercümeleri, gramer araştırmaları, bilhassa sözlük çalışmaları sırasında müracaat edilecek mühim eserler olarak telakki edilmelidir.

Türkçe *Gülistan* tercümeleri, ya kelime kelime yapılan "aynen tercüme", ya muhtevaya sâdık kalınarak yapılan "muhtasar tercüme", veya metnin aslına bağlı kalınmakla beraber, konuyla ilgili başka hikâye ve meselleri de içine alan "geniş ve ilâveli tercüme", yahut da metnin tercümesiyle birlikte Farsça kelimelerin dil bilgisi bakımından açıklanmasını da ihtiva eden "şerhler" olmak üzere dört gruba ayrılırlar. Kelime kelime yapılan "aynen tercüme"ler, her Farsça kelimeyi tek tek Türkçe kelimeyle karşılama esasına dayanmaktadır. Bu bakımdan Türkçe kelimelerin o devirdeki mânalarını, bugün Farsçaları yardımıyla doğru olarak belirlemek mümkün olmaktadır. Buna karşılık "muhtasar" ve "ilâveli tercümeler" de Farsça kelimeler tek tek ele alınmadığından, Türkçe kelimelerin hangi Farsça kelimeye karşılık olarak kullanıldığını tayin etmek güçtür. "Muhtasar tercümeler" de, esas olarak muhtevayı aktarma gayesi ile yapıldıklarından, esas metnin birçok kısımları tercüme edilmemiştir. "İlâveli tercümeler" de ise, muhtasar tercümelerin tam tersine, konuyla ilgili başka hikâyeler de araya sokularak, okuyucu o konuda iyice aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kelimelerin tek tek mânasını verdikten sonra onları, sentaks bakımından da inceleyen "şerhler" tercüme tekniği açısından bir bakıma aynen tercümelere benzerken, cümle yapısı ile ilgili açıklamalar dolayısıyla da ayrı bir özellik taşırlar. Çok yönlü bir şair olan Sâdî'nin sehl-i mümteni üslûbu ile kaleme aldığı, nazım ve nesrin âhenkli bir imtizacıyla meydana getirdiği *Gülistan*'ın, Türkçe'nin durumunu, kudretini ve ifade gücünü ortaya koyan bu tercümelerinde Farsça kelime ve mefhumlara geniş ölçüde Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Bu bakımdan değişik muhitlerde ve değişik şekillerde yapılan bu tercümeler, karşılaştırmalı sözlük çalışmaları yönünden büyük ehemmiyet arz etmektedir.

Gülistan'ın Türkçe'ye ilk tercümesini 793 (1391) yılında Kıpçak Türkçesi'-yle Seyf-i Sarâyî yapmıştır. Bu tercüme üzerinde Bodrogligeti ve Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun yaptığı çalışmalar neşredilmiştir. Bundan bir müddet sonra 800 (1397) yılında, *Gülistan* Doğu Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Anadolu sahasında ise *Gülistan*'ın tercüme edilmesine XV. yüzyılın ilk yarısında başlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Asırlar süren bu tercüme faaliyetinin neticesi olarak bugün kütüphanelerde yirmiden fazla birbirinden farklı *Gülistan* tercümesi ve yüzlerce nüshaları bulunmaktadır.

Bu eserler üzerinde, yukarıda zikrettiğimiz Bodrogligeti ve Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun çalışmalarından başka, tanıtıcı mahiyetteki bazı makaleler dışında bugüne kadar fazla bir inceleme yapılmamıştır. Halbuki bu tercümelerin ortaya çıkarılması ve ilim âlemine tanıtılması gerekmektedir. İşte biz de hayli ihmal edilmiş olan bu eserlerden Anadolu sahasında *Gülistan*'ın ilk tercümesi olarak kabul edilen Mahmûd bin Kādî-i Manyâs'ın *Gülistan Tercümesi*'ni çalışma konusu olarak seçtik.

Manyaslı Mahmud'un, biri ilâveli ve geniş, diğeri ise muhtasar olmak üzere iki tercümesi vardır. İlâveli ve geniş tercüme yarım bırakılmış olup şimdilik tek nüshası bilinmektedir. Bu sebeple çalışmamıza muhtasar tercümeyi esas aldık. Bu tercümenin iki nüshası vardır: Birincisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1648'de kayıtlı bulunan ve çalışmamıza birinci derecede esas aldığımız nüshadır. İkincisi de Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Seminer Kitaplığı 3778 numarada kayıtlı olan nüshadır.

Bu çalışmamız giriş'ten sonra dört bölümden oluşmaktadır: İmlâ özellikleri, fonetik özellikleri, metin ve sözlük. Giriş bölümünde *Gülistan* ve Türkçe tercümeleri hakkında bilgi verildikten sonra, mütercimin hayatı ve eserleri üzerinde geniş şekilde durulmuştur. Bu bölümde daha sonra Manyaslı Mahmud'un iki *Gülistan Tercümesi* ayrı ayrı ele alınıp incelenmiş ve tercümelerden örnekler verilmiştir.

İmlâ özellikleri bölümünde, Uygur yazı dilinin imlâ geleneği ile Arap ve Fars yazı dili geleneğinin özelliklerini taşıyan metnimizde vokallerin yazılışları ele alınmıştır. Farklı yazı gelenekleri dolayısıyla vokallerin yazılışları da farklılık göstermektedir. Bu bölümde, vokallerin yazılış şekilleri gerek köklerde, gerek eklerde ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiş, eklerdeki farklı yazılışlar istatistikî bir surette belirtilmiş ve yazılıştaki umumi temayüllerin belirlenmesine gayret gösterilmiştir.

Fonetik özellikleri bölümünde, XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olan bu tercümenin ses özellikleri ele alınırken bugünkü yazı dili ile karşılaştırılmış ve zaman zaman Eski Türkçe devresine de müracaat edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü metin kısmı teşkil etmektedir. Metin tesbit edilirken esas olarak Süleymaniye nüshası alınmış, Fakülte nüshasındaki farklar da gösterilmiştir. Bununla beraber, metnin aslına daha uygun olan yerlerde Fakülte nüshası esas alınmış, Süleymaniye nüshası ise fark olarak gösterilmiştir. Böylece aslına daha uygun bir tercüme metni ortaya konmaya çalışılmıştır. Nüsha farkları her sayfanın altında, varak ve satır numaraları belirtilmek suretiyle gösterilmiştir. Aslında mevcut olan Farsça manzum kısımlar metne dahil edilmemiştir. Metinde tercüme edilmeyen âyet-i kerîmelerin ve diğer Arapça ibarelerin mânaları metnin sonunda "Notlar"' kısmında verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü metinde geçen bütün kelimeleri ihtiva eden sözlükten oluşmaktadır. Her kelime madde başı olarak alınmış, altında da o kelimenin meydana getirdiği ve hususi bir mâna ifade eden birleşik şekiller ile Arapça ve Farsça tamlamalar alfabetik olarak gösterilmiştir. Kelimeler mânalandırılırken metindeki kullanılış şekilleri esas alınmış, değişik anlamlar kelimenin altında sıra numarasıyla gösterilmiştir. her mâna için en az bir örnek verilmiştir. Değişik imlâlarla yazılmış olan kelimelerin en çok kullanılan şekilleri madde başı yapılmış diğer şekiller ise virgülle ayrılarak bunun yanına yazılmıştır.

Çalışmalarım sırasında yakın ilgi ve yardımlarını gördüğüm değerli hocalarım Doç. Dr. Mertol Tulum'a ve Doç. Dr. Ahmet Topaloğlu'na ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarken, merhum hocalarım Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş ile Prof. Dr. Sadettin Buluç'u da rahmet ve saygıyla anarım.

İstanbul, Eylül 1984 — Mustafa Özkan

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, ADNAN, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970.

AHMET Fakih, *Çarhnâme*, yayımlayan ve işleyen: Mecdut Mansuroğu, İstanbul 1956.

ARAT, REŞİD RAHMETİ, *Atabetü'l-hakayık*, İstanbul 1951.

ARAT, REŞİD RAHMETİ, "Türkçe metinlerde e/i meselesine dair": *Rocznik Orientalistyczny XVII*, Krakow 1953, s. 306-313.

ARAT, REŞİD RAHMETİ, *Kutadgu Bilig III, İNDEKS*, Neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan - Osman F. Sertkaya - Nuri Yüce, İstanbul 1979.

ATALAY, BESİM, *Divanü Lügati't-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara 1943.

BANARLI, NİHAT SAMİ, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. cilt, İstanbul 1971.

BANGUOĞLU, TAHSİN, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938.

BANGUOĞLU, TAHSİN, *Türkçenin Grameri*, İstanbul 1974.

BODROGLIGETI, ANDRAS, *A. Fourteenth Century Turkic Translation Sa'dis' Gülistan*, Budapest 1969.

BROCKELMAN, C., "Makâma" *İslâm Ansiklopedisi*, cilt VII, s. 197-201.

BULUÇ, SADETTİN, "Eski bir Türk dili yâdigarı-Behçetü'l-Hadaik fî mev'izati'l-halâik," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt VI, İstanbul 1955, s. 119-131.

BURSALI MEHMET TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, cilt II, İstanbul 1333.

CAFEROĞLU, AHMET, *Türkçede "daş" Lâhikası*, İstanbul 1929.

CAFEROĞLU, AHMET, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968.

CAFEROĞLU, AHMET, "Anadolu Ağızlarındaki metathése gelişmesi," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1955*, Ankara 1955, s. 1-7.

CLAUSON, SİR GERARD, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkısh*, London 1972.

CUNBUR, MÜJGÂN, "Murâd-nâme", *Millî Kültür*, cilt 1, sayı 2, Şubat 1977, s. 60-63.

ÇAĞATAY, SAADET, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1977.

ÇAĞATAY, SAADET, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara 1978.

ÇANTAY, HASAN BASRİ, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. I-III, İstanbul 1965.

DENY, J., *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve, İstanbul 1941.

DEVELLİOĞLU, FERİT, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970.

DİRİÖZ, HAYDAR ALİ, "Şiraz'lı Şeyh Sâdî," *Millî Kültür*, cilt 1, sayı 12, Aralık 1979, s. 55-61.

DOĞRUL, ÖMER RIZA, *Tanrı Buyruğu, Kur'ân-ı Kerîmin Tercüme ve Tefsiri*, İstanbul 1980.

DURAN, SUZAN, "Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözler," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1956*, Ankara 1956, s. 1-110.

ECKMANN, J., "Sâdî Gülistan'ının Bilinmeyen Bir Çağatayca Çevirisi," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1968*, Ankara 1969, s. 17-29.

ERASLAN, KEMAL, *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul 1980.

ERCİLASUN, AHMET BİCAN, *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Ankara 1984.

ERGİN, MUHARREM, "Kadı Burhaneddin Divanı Üzerinde Bir Gramer Denemesi," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. IV, İstanbul 1951, s. 287-327.

ERGİN, MUHARREM, *Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer*, Ankara 1963.

ERGİN, MUHARREM, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972.

ETİK, ALİ, *Ferheng-i Fârisî, Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul 1968.

GABAIN, A. VON, Alttürkische Grammatik, Leipzig 1941.

HACIEMİNOĞLU, NECMETTİN, "Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Tercümesi Üzerinde Gramer Denemesi", *TDED XI*, İstanbul 1961, s. 47-66.

HACIEMİNOĞLU, NECMETTİN, *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968.

HOCA, M. NAZİF, *Sâdi, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni*, İstanbul 1978.

İLAYDIN, HİKMET, *Sâdî, Gülistan, Hürriyet yayınları 84*, İstanbul 1974.

KARAMANLIOĞLU, ALİ FEHMİ (Hazırlayan), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, İstanbul 1978.

KARATAY, FEHMİ EDHEM, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, cilt I, İstanbul 1961.

KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-zünûn*, cilt II, İstanbul 1979.

KİLİSLİ RİFAT, *Gülistan Tercümesi*, Ali Nihat Tarlan'ın bir mukaddimesi ile birlikte, İstanbul 1941.

KORKMAZ, ZEYNEP, "-ası/-esi Gelecek zaman isim-fiil (participium) ekinin yapısı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1968, Ankara 1969, s. 31-39.

KORKMAZ, ZEYNEP (Hazırlayan), *Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım*, Ankara 1973.

LEVEND, AGAH SIRRI, *Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt I, Ankara 1973.

MAHMÛD b. KĀDÎ-İ MANYÂS, *Gülistan Tercümesi* (yazma), Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 3010; Süleymaniye Kütüphanesi, Cârulah 1648; Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü Seminer Kitaplığı nr. 3778.

MAHMÛD b. KĀDÎ-İ MANYÂS, *Aᶜcebü'l-acâyib* (yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1690; Seminer Kitaplığı, nr. 4460.

MANSUROĞLU, MECDUT, "Türkçede -miş ekinin fonksiyonları", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 341-348.

MANSUROĞLU, MECDUT, "Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi", *TDAY-Belleten 1956*, Ankara 1956, s. 125-144.

MANSUROĞLU, MECDUT, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.

MECDÎ, *Şakayık Tercümesi*, İstanbul 1269.

MEHMED SALÂHÎ, *Kāmûs-ı Osmânî*, İstanbul 1329.

MUALLİM NÂCİ, *Lügat-ı Nâci*, İstanbul (Tarihsiz).

MUHAMMED FUAD ABDÜLBÂKİ, *El-Muᶜcemül-Müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Beyrut 1378.

MUSTAFA b. ŞEMSÜDDİN, *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul 1302.

NECEFZÂDE, YAKUP KENAN, *Şiraz'lı Şeyh Sâdî, Gülistan*, İstanbul 1965.

OLCAY, SELAHATTİN, *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi*, Ankara 1965.

ÖMER BİN MEZÎD, *Mecmû'atü'n-nezâir*, hazırlayan: Mustafa Canpolat, Ankara 1982.

ÖZÖN, MUSTAFA NİHAT, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Altıncı baskı*, İstanbul 1979.

SEYF-İ SARÂYÎ, *Gülistan Tercümesi*, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un önsözü ile birlikte, Ankara 1954.

STEİNGASS, F., *Persian-English Dictionary, Sixth impression*, London 1977.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kāmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317.

ŞÜKÜN, ZİYA, *Gencine-i Güftâr, Ferheng-i Ziyâ*, İstanbul 1949.

TARLAN, ALİ NİHAT, *İran Edebiyatı*, İstanbul 1944.

TAYMAS, A. BATTAL, "Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesini Gözden Geçiriş", *TDAY-Belleten 1955*, Ankara 1955, s. 73-98.

TEKİNDAĞ, M. C. ŞEHABETTİN, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar I, *Türkiyat Mecmuası XVI*, İstanbul 1971, s. 133-162.

TİMURTAŞ, FARUK K., *Şeyhî'nin Harnâmesi*, İstanbul 1971.

TİMURTAŞ, FARUK K., *Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri, Türkiyat Mecmuası XVIII*'den ayrı basım, İstanbul 1976, s. 331-368.

TİMURTAŞ, FARUK K., *Eski Türkiye Türkçesi, XV. yüzyıl, Gramer-metin-sözlük*, İstanbul 1977.

TOGAN, ZEKİ VELİDİ, "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dâir", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III*, 1959-60, İstanbul 1960, s. 135-158.

TOGAN, ZEKİ VELİDİ, "Türkiye Kütüphanelerindeki Bazı Yazmalar, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cilt II, cüz I, 1956-57, İstanbul 1957, s. 59-88.

TOPALOĞLU, AHMET (Hazırlayan), *Muhammed bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "satırarası" Kur'ân Tercümesi*, ikinci cilt (sözlük), İstanbul 1978.

TOPALOĞLU, AHMET (Hazırlayan), *Cevâhirü'l-Asdaf, Giriş-metin-sözlük*, Doçentlik tezi, Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı, nr. THT 19, İstanbul 1982.

TULUM, A. MERTOL (Hazırlayan), *Sinan Paşa, Tazarrunâme, İnceleme metin*, Doktora tezi, Türkiyat Enstitüsü, nr. 800, İstanbul 1968.

TULUM, MERTOL (Hazırlayan), *Sinan Paşa, Tazarrunâme*, İstanbul 1971.

TULUM, A, MERTOL (Hazırlayan), *Sinan Paşa, Maârifnâme, Metin Ve ki'li Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme, Doçentlik tezi, Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı, nr. THT 16, İstanbul 1978.*

TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Beşinci baskı, Ankara 1969.

TÜRK DİL KURUMU, *Tarama Sözlüğü*, cilt I-VII, Ankara 1963-1977.

TÜRK DİL KURUMU, *Derleme Sözlüğü*, cilt I-XI, Ankara 1963-1982.

UZUNÇARŞILI, İSMAİL HAKKI, "Mehmed I, Çelebi Sultan Mehmed" *İslâm Ansiklopedisi*, cilt VII. s. 496-506.

KISALTMALAR

A.	:	Arapça.
Bk.	:	Bakınız.
c.	:	Cilt.
Ed.	:	Edat.
F.	:	Farsça.
Hz.	:	Hazreti.
İA.	:	İslâm Ansiklopedisi.
İs.	:	İsim.
krş.	:	Karşılaştırınız.
msl.	:	Meselâ.
nr.	:	Numara.
öl.	:	Ölümü.
s.	:	Sayfa.
Sf.	:	Sıfat.
TDAY.	:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
TDED	:	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TM	:	Türkiyat Mecmuası.
Terc.	:	Tercüme.
TY	:	Türkçe Yazmalar.
vb.	:	Ve benzeri.
vr.	:	Varak.
vs.	:	Ve saire.
Yun.	:	Yunanca.
Zf.	:	Zarf.
Zm.	:	Zamir.
→	:	Ayrıca bak.

GİRİŞ

I. GÜLİSTAN VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ

Sanat ve düşünce açısından çok yönlü bir şair olan Sâdî (öl. 690/1291) İran edebiyatının en meşhur simalarından biri olarak kabul edilmektedir. Sayıları yirmi üçe varan manzum ve mensur birçok eser yazmıştır. Ancak Sâdî deyince ilk akla gelen *Bostan* ve *Gülistan* adlı eserleridir. *Gülistan*, *Bostan*'dan daha sonra yazılmış olmasına rağmen ondan daha çok tanınmış ve daha çok okunmuştur. Bu bakımdan Sâdî'nin adını ölmezleştiren ve cihana yayan en mühim eseri *Gülistan*'ıdır denilebilir.

Nazım ve nesrin âhenkli bir imtizacından meydana geldiği belirtilen[1] bu eserin, çok kısa bir zamanda yazılmış olmasına rağmen, hiçbir noktasında en ufak bir ihmale tesadüf edilmez. Arap edebî nesrinde bir tür olan "makāma"[2] tarzında yazılan *Gülistan* bir başlangıç ile sekiz bölümden ibarettir: Başlangıç kısmında münâcât, na't, kitabın yazılış sebebi ve Atabek Ebû Bekr hakkında yazılmış methiye vardır. Birinci bölüm padişahların tabiatı, ikinci bölüm dervişlerin ahlâkı, üçüncü bölüm kanaatin fazileti, dördüncü bölüm susmanın faydaları, beşinci bölüm aşk ve gençlik, altıncı bölüm zayıflık ve ihtiyarlık, yedinci bölüm terbiyenin tesiri ve sekizinci bölüm de sohbet âdâbı ve muaşeret kaideleriyle ilgili hikâyeleri ihtiva etmektedir.

Eserin temeli nesirdir, ancak araya yer yer nazım da serpiştirilmiştir. Fakat araya serpiştirilen nazım nesre o kadar yaklaşmıştır ki okuyan, bu sanatkârane kaynaşmayı zevkle takip eder. *Gülistan*'ın üslûp bakımından bir sehl-i mümteni olduğu kabul edilmektedir[3]. Öyle ki Farsça ile biraz meşgul olanlar *Gülistan* gibi bir kitap yazabileceklerini tahmin ederler. Halbuki ona nazire olarak yazılan Kâtibî'nin "*Deh Bâb*"ı, Muînüddîn-i Cüveynî'nin "*Nigâristân*"ı, Câmî'nin "*Baharistân*"ı, Kânî'nin "*Perîşân*"ı, Vekar'ın "*Encümen-i Dâniş*"i, Mecdî'nin "*Ravzatü'l-huld*"ü, Tarzî'nin "*Ma'deni'l-cevâhir*"i, Kâşif'in "*Hazân u Bahâr*"ı; Osmanlı Türk bilginlerinden İbni Kemâl'in "*Nigaristân*"ı, Fevzî'nin "*Mülistân*"ı gibi eserlerden hiç biri *Gülistan*'a benzememişlerdir[4]. Sâdî'nin *Gülistan*'ında her

[1] Kilisli Rifat, *Gülistan Tercümesi*, Ali Nihat Tarlan'ın bir mukaddimesi ile birlikte, İstanbul 1941, s. 5.

[2] "Makâma" hakkında bilgi için bk. C. Brockelman, "makâma" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt VII, s. 197-201.

[3] Haydar Ali Diriöz, "Şirazlı Şeyh Sâdî", *Millî Kültür*, c. 1, sayı 12, Aralık 1979, s. 61.

[4] Ali Nihat Tarlan, *İran Edebiyatı*, İstanbul 1944, s. 90.

şeyden evvel olgun bir fikir ve orijinal bir görüş vardır. Her hikâye, senelerce süren bir tecrübe ve düşüncenin sonunda meydana getirilmiştir. Derin bir bilgi ve müşahede imtizacından doğan bu eserin yayıldığı sahaların ahlâk, siyaset ve muaşeret kaideleri üzerinde tesiri olduğu muhakkaktır.

Bostan'dan bir yıl sonra yazılan (1258) ve müellifinin derin insanî görüşünü aksettiren *Gülistan*, Doğu'da ve Batı'da çok tanınmış, bilhassa İslâm âleminde zevkle ve takdirle okunmuştur. XX. yüzyılın başlarına kadar İslâm ülkeleri medreselerinde Fars dili ve edebiyatı için bir ders kitabı olarak da kullanılmış ve hemen hemen bütün dünya dillerine tercümesi yapılmıştır. Dünyanın belli başlı kütüphanelerinde yüzlerce yazma nüshası bulunan *Gülistan*'ın Farsça aslının da bugüne kadar aşağı yukarı iki yüz defa basıldığı bildirilmektedir[5].

Gülistan bizim toplumumuzda da büyük bir rağbet görmüş, XIV. yüzyıldan başlayarak günümüze gelinceye kadar muhtasar veya mufassal Türkçe'ye yirmiden fazla tercümesi yapılmıştır. Bu tercümeler şunlardır:

Gülistan'ın Türkçe'ye ilk tercümesini 793 (1391) yılında Kıpçak Türkçesi'yle Seyf-i Sarâyî yapmıştır. Bu eser, tercümeden çok adapte karakterindedir. Sarâyî yaptığı tercümede *Gülistan*'ın aslına pek bağlı kalmamıştır. Mensur kısımların tercümeleri, bir noktaya kadar, aslına uygun ise de "beyt", "kıtᶜa", "mesnevî" gibi isimler taşıyan manzum kısımların tercümesinde son derece serbest davranmıştır. Öyle anlaşılıyor ki eserin nazım kısımlarını nazmen tercüme etmeye kalkışan Sarâyî, hayli zorlanmış ve manzumeleri nazma çekerken aslından epey uzaklaşmıştır. Gerçekten de hakîm ve mütefekkir bir şairin şiirlerini nazmen tercüme etmek pek kolay iş olmasa gerek. Bu güçlükler göz önünde bulundurulduğunda, Sarâyî'nin tercümesini yine de takdirle karşılamak gerekmektedir.

Gülistan'ın Türkçe'ye ikinci tercümesi Çağatay Türkçesi ile yapılmış olan tercümedir. Bu tercümeden ilk defa bahseden Zeki Velidi Togan olmuştur[6]. Daha sonra J. Eckmann, eserden bazı örnekler de vererek eserin dil bakımından bir değerlendirmesini yapıp tercümeyi tanıtıcı mahiyette yazdığı bir makalesinde, tercümenin Sibicâbî adında birisi tarafından 800 (1397-8) yılında tamamlanarak Türkistan valisi, Timur'un oğullarından Miran Şah'ın oğlu Muhammed Sultan'a ithaf edildiğini bildirmektedir[7].

Çağatay Türkçesi'nin ele geçen ve yazılış tarihi belli olan en eski mahsüllerinden biri olarak kabul edilen *Gülistan Tercümesi*'nde Sibicâbî, verilen örnek-

[5] Ali Fehmi Karamanlıoğlu (Hazırlayan), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, İstanbul 1978, s. XII.

[6] Zeki Velidi Togan, "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dâir", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III*, 1959-60, İstanbul 1960, s. 149.

[7] J. Eckmann, "Sâdî Gülistan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi", *TDAY-Belleten 1968*, Ankara 1969, s. 18.

lerden anlaşıldığı kadarıyla, eserin Farsça aslına sadık kalmakla beraber kelime kelime tercüme etmemiştir. Bazan metni kısaltmış, bazan da kendisi metne ilâveler yapmıştır. Seyf-i Sarâyî tercümesinde olduğu gibi bu tercümede de manzum kısımlar nazmen tercüme edilmiş ve mütercim en çok bu manzum kısımları tercüme ederken eserin aslından uzaklaşmıştır.

Anadolu (Osmanlı) sahasında ise *Gülistan*'ın Türkçe'ye ilk tercümesini, II. Murad devrinin âlimlerinden olan Mahmûd b. Kādî-i Manyâs'ın yaptığı kabul edilmektedir. Mahmud tercümesini 833 (1430) yılında tamamlayarak padişah II. Murad'a sunmuştur. Mahmud'un biri manzum, biri mensur olmak üzere iki *Gülistan Tercümesi* mevcuttur. Manzum tercümesinde aslına oldukça sadık kalmakla beraber zaman zaman bazı ilâveler de yapmıştır. Ancak bu tercüme yarım kalmış bir tercümedir. *Gülistan*'ın sadece ilk dört bölümünün tercümesi yapılmıştır. Manzum kısımların nazmen tercüme edildiği bu tercüme sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Manyaslı'nın mensur tercümesi ise muhtasar bir tercüme olup manzum kısımlar da mensur olarak tercüme edilmiştir. Bu tercümede *Gülistan*'daki bütün hikâyeler tercüme edilmeyip bir seçme yapılmıştır (Manyaslı'nın Gülistan tercümeleri üzerinde ileride daha teferruatlı olarak durulacaktır).

Manyaslı'nın tercümesinden sonra, günümüze kadar, hemen her asırda *Gülistan*'ın bir ve birden fazla tercüme veya şerhi yapılmıştır ki, bu da, Sâdî'nin ve eserinin toplumumuzdaki kıymet ve derecesini göstermektedir. Manyaslı Mahmud'dan sonra Anadolu (Osmanlı) sahasında *Gülistan*'ı tercüme ya da şerh edenlerden tesbit edebildiklerimiz sırasıyla şunlardır:

Şâhidî İbrâhim Dede (Öl. 957/1550), Sürûrî Muslihiddin b. Mustafa b. Şâban (Öl. 969/1561), Ebü'l-Kāsım Mehmed b. Kāsım b. Ahmed (Öl. 998/1590), Şemʿî (Öl. 100/1592-3), Sûdî Bosnevî (Öl. 1043/1625), Ayşî Mehmed Efendi (Öl. 1961/1651), Hasan Rıza Efendi (Öl. 1080/1669), Babadâğî İbrâhim Efendi (Öl. 1184/1770), Sâib Ahmed Efendi (Öl. 1305/1887), Mehmed Said Efendi (*Mülistan* adı ile 1874'te tercüme etmiştir), Câfer-i Tayyâr b. Ahmed Sâlim (Terc. tarihi: 1308/1890), Kilisli Rifat (Terc. tarihi: 1941), Hakkı Eroğlu (Terc. tarihi: 1944), Hikmet İlaydın (Terc. tarihi: 1946), Yakup Kenan Necefzâde (Terc. tarihi: 1965).

II. MAHMÛD B. KADÎ-İ MANYÂS

A) Hayatı

II. Murad devrinde (824-855/1421-1451) yetişen ulemâdan olan[1] Mahmud'-un adı ve künyesi, gerek tarihî ve biyografik kayynaklarda, gerekse kendi eserlerinde Muhammed bin Kādî-i Meynâs[2], Mahmûd bin Kādî Mînâsi'l-meşhûri bi-Mikyâsoğlu[3], Mahmûd bin Kādî Meynâs el-meşhûri bi-Meynâsoğlu[4], Mahmûd bin Kādî-i Manyâs el-meşhûri bi-Manyâsoğlu[5] gibi şekillerde kaydedilmiştir. Daha çok "Manyasoğlu" lakabı ile şöhret bulan Mahmud'un, bu lakabı, Manyas kadılığı ile meşhur olan babasının adına nisbetle almış olduğu düşünülebilir. Kâtip Çelebi'nin, *Gülistan*'ı şerh edenlerden bahsederken onun künyesini, El-Kādî Mahmûd bin Manyâs[6] ve Taftazânî'nin "*Akaid*" ine hâşiye yazanlardan bahsederken de El-Mevlâ Muhammed bin Manyâs[7] diye kaydederek, babasının Manyâs olduğunu zannetmesi, herhalde, Mahmud'un "Manyâsoğlu" lakabıyla meşhur olmasından, onun adı ile lakabı arasında kurulmaya çalışılan münasebetten dolayı ortaya çıkan bir durum olsa gerektir. Halbuki Mahmûd b. Kādî-i Manyâs[8] ifadesinden babasının Manyâs olmayıp Manyâs kadısı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hayatı hakkındaki bilgiler çok azdır. Bu bakımdan hayatının birçok noktası karanlık kalmıştır. Kaynaklardan edindiğimiz ve eserlerinden çıkardığımız bilgiler ise bu karanlığı aydınlatacak mahiyette değildir. Doğum tarihinin belli olmamasına karşılık Bursalı Mehmet Tahir Bey'in "Tevellüdü Manyâs'ta neş'eti Üsküb'dedir"[9] ifadesinden Manyâs'ta doğduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Üsküb'e gelen Manyâsoğlu ömrünün büyük bir kısmını burada geçirerek tahsilini ikmale çalışmıştır. Mecdî, devrinin hatırı sayılır âlimlerinden biri olduğu anla-

[1] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, İstanbul 1972, c. II, s. 1145, 1146.

[2] Mecdî, *Şakayik Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 123.

[3] Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, *Aᶜcebü'l-acâyib*, Edebiyat Fakültesi, Seminer Kitaplığı, Nr. 4460, vr. 1b.

[4] Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, *Aᶜcebü'l-'uccâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, Nr. 522, vr. 1b.

[5] *Aᶜcebü'l-uccâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, Nr. 1690, vr. 1b.

[6] *Keşfü'z-zünûn*, c. II, 1504.

[7] *Keşfü'z-zünûn*, c. II, 1145

[8] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. II, s. 15; Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, *Gülistan Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1648, vr. 4a; Aynı müellif, *Aᶜcebü'l-uccâb*, Nurosmaniye Kütüphanesi, Nr. 4975, vr. 1b.

[9] *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 15.

şılan Manyasoğlu'ndan bahsederken "Ol asrın ulemâsından telemmüz idüp zât-ı fezâil-şiârını hilye-i celiyye-i maʿârif ile pîrâste ve ârâste etmeğin ulûm-ı fâikada akranından fâik oldı. İlm-i tefsîr ve fenn-i hadîs ve berâʿat-ı tevrîsde ve fenn-i fıkıh ve usûl ve ilm-i kelâmda kâmil bir bahr-ı şâmil idi"[10] diyerek onun, devrinin ilimlerinde derin bir vukufu olduğunu ve bu hususta akranlarından çok daha üstün bir seviyede bulunduğunu bildirmektedir. Manyasoğlu Üsküb'de sadece tahsiline devam etmekle kalmayıp eserlerinden bazılarını da burada telif ederek padişah II. Murad'a ithaf etmiştir. "Nevâdir-i ulûm-ı bedîa ve bedâyi'-i fünûn-ı nâdireye matlaʿ olmağın ilm-i tılısımâtın ve ilm-i nirencâtın acâyib ve garâyibi müştemil bir kitâb-ı bedî-şiâr ısdâr idüp, kütüb-i muʿteberede zafer muzaffer olmayan acâyib ve garâyibi ol kitâbda derc eyledi"[11] diye muhteviyatından bahsedilen *Aʿcebü'l-acâyib* adlı eserindeki şu ibâre, Manyâsoğlu'nun Üsküb'de yetiştiğini ve bu eserini de orada meydana getirdiğini açıkça göstermektedir: "Süâl: Bir kişiye şordılar: Dârü'l-ḳarâr Manyâs şehrinden misin yoḳsa dârü'l-fetih Üsküb şehrinden misin? Eyitdi kim; İmâm-ı Aʿẓam ḳatında Manyâs şehrindenem ammâ Ebû Yûsuf ḳatında Üsküb şehrindenem didi. Cevâb: Ol kişi Manyâsoğlu gibi Manyâs şehrinde doğmuş ve Üsküb şehrinde tevaṭṭun ḳılmış neşf-i nümâ bulmış. İmâm-ı Aʿẓam mevlûda iʿtibâr eyler; İmâm-ı Ebû Yûsuf menşe' ve mevṭına iʿtibâr eyler"[12].

Sonra Üsküb'den Edirne'ye gelerek orada müderrislik yapan Manyasoğlu'nun Edirne'ye geliş tarihi belli değildir. Nihayet, "Edirne'de müderris iken vefat eyledi"[13], "menâsıb-ı âriyetü'l-merâtıbdan mahmiye-i Edirne'de bazı medârise müderris olup ders ve ifâde üzere iken vefat eyledi"[14] beyanlarından onun Edirne'de vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ancak, doğum tarihinin belli olmayışı gibi ölüm tarihi de belli değildir.

Yukarıda belirtildiği üzere, devrinin üstün ilimleriyle uğraşıp hadis, fıkıh, kelâm, tefsir gibi dinî ilimlerde üstün bir seviyeye erişerek akranlarından daha fâik bir duruma geçmiştir. Şerʿî ilimler yanında, ilm-i hesap, ilm-i tılısım ve ilm-i nirenc adı verilen büyü ve tılısım ilmiyle de uğraşmış ve bu ilmin acâyib ve garâyibinden bahseden, hayvanâtın ve madenlerin sırrı ile tarih ve isimlerin esra-

[10] Mecdî, *Şakayık Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 123.

[11] *Şakayık Tercümesi* s. 123.

[12] Mahmûd b. Kādî-i Manyâs, *Aʿcebü'l-'acâyib*, Edebiyat Fakültesi, Seminer Kitaplığı, Nr. 4460, vr. 16b.

[13] *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 15.

[14] *Şakayık Tercümesi*, s. 123.

[15] *Aʿcebü'l-'Acâyib*, Seminer Kitaplığı, Nr. 4460, vr . 1b.

rı hakkında açıklamalarda bulunan bir de kitap yazmıştır ki, ismi de *Aᶜcebü'l-acâyib*[15] veya *Aᶜcebül-'uccâb*'dır[16].

Bunlardan başka eserlerinde Arapça ve Farsça bazı şiirlerine rastlanması, Manyasoğlu'nun bu dillere, şiir yazabilecek kadar, vâkıf olduğunu da göstermektedir.

Ayrıca Sâdî'nin *Gülistan*'ını nazmen tercüme etmesi, eserleri içinde serpiştirilmiş manzum parçalara tesadüf edilmesi ve bazı nazire mecmualarında[17] nazirelerine rastlanması Manyasoğlu'nun şiirle de uğraştığını göstermektedir. Fakat onun bu şiirlerine bakarak öyle kuvvetli bir şair olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira *Gülistan*'ı tercüme ederken manzum kısımların tercümesini yine nazmen tercümeye başlamış, bir kısım manzumeleri nazmen Türkçe'ye aktarmakta hayli zorlanmış ve Farsça'larını, olduğu gibi, tercümeye de aynen geçirmiştir. Hatta sonra nazmen tercüme etmekten vazgeçerek nesir ile tercüme etmeyi daha uygun bulmuştur[18].

Hülâsa, II. Murad devrinin bu âlim ve fâzıl müderrisi, şerᶜî ilimlerde gösterdiği başarıyı, şiir sahasında gösterememiştir.

[16] *Aᶜcebü'l-'uccâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 522, vr. 2b; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1690, vr. 2b; Nurosmaniye Kütüphanesi, nr. 4975, vr. 2b.

[17] Ömer bin Mezîd, *Mecmû'atü'n-nezâir*, hazırlayan: Mustafa Canpolat, Ankara 1982, s. 52, 168.

[18] Mahmûd bin Kādî-i Manyâs, *Gülistan Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 1648, vr. 5b.

B) ESERLERİ

1. *Gülistan Tercümesi*

Gülistan yazılışından beri Doğu'da ve Batı'da çok tanınmış, bilhassa İslâm âleminde zevkle ve takdirle okunmuştur. Yakın zamanlara kadar mekteplerde ve medreselerde bir ders kitabı olarak da kullanılmış ve birçok dillere tercüme edilmiştir. Bu arada, XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe'ye de çeşitli tercüme ve şerhleri yapılmıştır. *Gülistan*'ın Türkçe'ye ilk tercümesini, 793/1391 yılında Kıpçak Türkçesi'yle Seyf-i Sarâyî yapmıştır. Bundan bir müddet sonra 800/1397-8 yılında Sibicâbî adında birisi *Gülistan*'ı Doğu Türkçesi'ne tercüme etmiştir. Anadolu sahasında ise ilk *Gülistan* tercümesini Mahmûd bin Ḳādî-i Manyâs'ın yaptığı kabul edilmektedir. Manyaslı Mahmud'un biri manzum olarak yapılmış ilâveli ve geniş, diğeri de muhtasar olmak üzere iki *Gülistan Tercümesi* bulunmaktadır:

a) Manzum ve ilâveli tercüme

Bu tercüme hayli ilâveli ve genişçe yapılmış bir tercümedir. Mensur kısımlar yine nesir halinde, manzum kısımlar ise manzum olarak tercüme edilmiştir. Manyasoğlu tercüme esnasında zaman zaman metnin aslından uzaklaşıp tercüme ettiği konuyla münasebet kurarak tercümeye başka hikâyeler ve fıkralar da katmaktadır. Meselâ aşağıya aldığımız şu kısımlar Gülistan'ın aslında mevcut olmayıp mütercimin ilâve ettiği kısımlardandır:

"Ve bu ḥikâyet ḳarîbdurur; ol bir pâdişâh ḥikâyesi kim bir dervîşe Ḥıżır aleyhi's-selâmı görmek içün biñ ḳızıl altun virmiş, bir ay vaʿde ḳılup görmeyicek ol üç vezir-ile meşveret ḳılduġı kim biri aṣıl vezîr-idi, biri ḳaṣṣâb aṣlındanıdı ve birisi habbâz nesli-y-idi. Ve ṣoñra Ḥıżır peyġamber aleyhisselâm ḥâżır olup الاصل لا يخطى diyüp cevâb virdi ki hem ilerüden atalardan ḳalmış meseldür kim aṣlında olan ṭuynaġında belürdür. Nite kim ol bir ḳız ḥikâyeti, bir yigit birle kim atasın aġaca çıḳarmak istedi, meşhurdurur. Pes bu meselden bir ḳaç nesne maʿlûm oldı: Biri bu kim kişi mutlaḳa ḳaḳımaḳ yoḳdur, hemçünân bir acımış kişinüñ ḳaḳıduġına ḳaḳımaya. İkinç; cân maḥabbetinde żaʿîf ve ḳavî berâber olur..."[1] Örnekten de anlaşılacağı gibi, hikâyeyi anlattıktan sonra "bu meselden birkaç nesne maʿlûm oldı" diyerek bundan alınacak dersi veya çıkarılacak neticeyi belirtmektedir.

[1] *Gülistan Tercümesi*, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. 3010, vr. 16b-17a.

Hikâyeler ve manzumeler tercüme edilirken hikâye başlıkları ve manzume başlıkları belirtilmemiş, ancak manzum kısımların Farsça'ları da aynen metne alınmış ve hemen altına Türkçe'leri yine nazmen yazılmıştır. Farsça kısımlar biraz daha koyu yazılarak Türkçe'lerinden ayırt edilmiştir. Manyasoğlu'nun manzumeleri tercüme ederken hayli zorlandığı ve bu Farsça kısımlardan bazılarını tercümede de aynen muhafaza ettiği görülmektedir:

"Cihân iy berâder nemâned bekes
Dil ender cihân-âferîn bend ü bes

Mekün tekye ber mülk-i dünyâ vü püşt
Ki bisyâr kes çün tû perverd ü küşt

Çün âheng-i reften küned cân-ı pâk
Çi ber taht mürden çi ber rûy-i hâk

Ḳarındaş çü kimseye ḳalmaz cihân
Göñül baġlamaġıl cihâna cihân

Bu dünyâya ḳılma saḳın tekye sen
Ki çoḳ bisledügin ḳomadı esen

Çü gitmege âheng ide cân-ı pâk
Çi ber taht mürden çi ber rûy-i hâk"[2]

Manyasoğlu "Ben faḳîre arza ḳılup eyitdi kim senden iltimâs iderüz; bu kitâbı kim Pârsî hikâyetindedür, şîrîn ve tâzî ibâretindedür, rengîn Türkî diline tercüme ḳılasın ki bu Rûm ẖalḳı Arabî'den ġâfildür ve Pârsî'den ẕâhildür tâ ki bunlara daẖı fâyidesi şâmil ola ve ᶜâbidesi kâmil ola. Ve bir mâyide döşeyesin kim bu Rûm ᶜâşıḳları daẖı aña sunalar ve seni daẖı senden ṣoñra ẖayr-ıla yâd ḳılalar. Bu çarẖuñ zaẖmına bu merhemden ġayrı nesne dermân olmaz."[3] diyerek tercüme sebebini belirttikten sonra tercüme şeklini, zamanını ve tercüme tarihini de şu şekilde anlatmaktadır:

"Ber ṭarîḳ-i iẖisâr ez nevâdir-i ân emṣâl ü eşᶜâr kim ol Gülistân dürcidür ve ol bûstân-ı baẖr-ı güher içinde buldum, Türkî eyledüm ve gücüm yitdügi ḳadar bu ḳamu aybum-ıla ve eksüklügüm-ile ale't-tamâm ve'l-kemâl sekiz bâbını daẖı kim H̱âce Saᶜdî uçmaġuñ sekiz bâbına miṣâl bâb ḳılmışdur, bunca bâb ve fuṣûl-ıla bu faṣl-ı rebîᶜ içinde söyledüm"[4].

[2] *Gülistan Tercümesi,* Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 3010, vr. 18b.
[3] *Gülistan Tercümesi,* vr. 5b.
[4] *Gülistan Tercümesi,* vr. 8a.

Bu sekiz bâbı kim eyledüm beyân
Söyledüm her birinüñ şerḥin ᶜayân

Baġladuḳda düzmege bu naẓmı bil
Bil sekiz yüz otuz üçünci-y-di yıl

Hem on üç gün-idi Şa'bân ayına
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyine

Tâ ki bu naẓm-ıla neṣrüm sâlhâ
Ḳala vü ḳalmaya bu naẓma beḳâ

Her kim oḳursa vü diñlerse bunı
Yazana ḫayr-ıla eyleye duᶜâ

Defter-i Sâᶜdî ki bulmış-ıdı nâm
Altı yüz hem elli altı-y-dı tamâm

Devr-i Saᶜdî dünde kim geçmiş-idi
Târiḫ olmış-ıdı yüz yetmiş yedi[5]

Buna göre Manyasoğlu, *Gülistan*'ın yazılışından 177 sene sonra 833/1430 tarihinde bir bahar mevsiminde *Gülistan*'ı Türkçe'ye çevirmiştir. Eserini de:

"..fâtiḥ-i ebvâbi'l-ḫayrât fi'l-âlemîn, esbâbi'l-ḥasenât li'l-âlemîn, aḥkemü'l-ḥâkimîn, ẓıllu'llâhi ale'l-ḫalâyiḳ-i ecmaᶜîn, ḫalîfe-i resûlü'l-lah fi'l-mü'minîn ᶜazze'l-islâme ve'l-müslimîn, faḫrü'd-dünyâ ve'l-edyân sulṭân sulṭân ibni sultân sultân Meḥemmed ibni Bâyezîd Ḫân"[6] diye bahsettiği Çelebi Sultan Mehmed'e sunduğunu belirtmekte ise de, bu husus, eserinin tercüme tarihi ile tenakuz halindedir. Zira 833/1430 yılında yapılan bir tercümenin 824/1421 tarihinde ölen bir hükümdara[7] sunulması pek akla uygun bir görüş değildir.

Bu durumda ya tercüme tarihi yanlıştır, 833 olmayıp Çelebi Mehmed'in ölüm tarihi olan 824'ten önceki bir tarih olmalıdır veya eserini sunduğu hükümdar Çelebi Mehmed (Mehemmed bin Bâyezîd Hân) değil, 833 yılında tahtta bulunan II. Murad (Murâd bin Mehemmed Hân) olmalıdır. Bunlardan başka, Manyasoğlu'nun hem manzum hem mensur iki tercümesinin oluşu, önce ilâveli ve manzum tercüme yapıp Çelebi Sultan Mehmed'e, sonra da muhtasar bir şekilde nesir ile tercüme yaparak oğlu II. Murad'a takdim ettiği de düşünülebilir.

Ancak iki tercüme arasında bir mukayese yaptığımızda, mensur tercümede de tercüme tarihi olarak yukarıda zikredilen beyitlerden üçü aynen geçmektedir ki, bu da tercümenin 833'te yapıldığının bir delili olmak icap eder. Mensur ve muhtasar tercümeyi II. Murad'a takdim ettiğini "hakikatda tamam ol vakt

[5] *Gülistan Tercümesi,* vr. 8a.
[6] *Gülistan Tercümesi,* vr. 9b-10a.
[7] Çelebi Mehmed'in doğum ve ölümü için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I, Çelebi Sultan Mehmed" *İslâm Ansiklopedisi,* cilt VII, s. 504.

ola kim şâh-ı cihân-penâh, sâye-i Kirdgâr... vâris-i mülk-i Süleymân Sulṭân Murâd bin Meḥemmed H̱ân ḥażretinüñ işiginde püsendîde ola"[8] ifadesiyle açık bir şekilde belirtmektedir. Mâmâfih *Aᶜcebü'l-acâyib* adlı eserini de yine bu hükümdara sunmuştur[9].

Her iki tercümede de tercüme tarihi olarak aynı tarihin (833/1430) zikredilmiş olması, diğer eserlerini de yine II. Murad'a ithaf etmiş bulunması ve birbirinden biraz farklı bile olsa aynı kitabın tercümesinin iki ayrı padişaha sunulmasının pek doğru olmayacağından dolayı "Mehemmed ibni Bâyezîd Hân" ibaresinin hattat tarafından sehven yazılmış bir yanlışlık olduğu kanaatindeyiz.

Herhalde, tercüme sebebini beyan ederken söylediği gibi, önce geniş tercümeye başlamış ama sonra kendisinden aynen tercümesi istenmiş; veya manzum tercüme yaparken Türkçe'ye aktarmada bazı güçlüklerle karşılaşmış olup bu şekilde tercüme etmekten vazgeçerek daha muhtasar ve metnin aslına sadık kalarak *Gülistan*'ı yeniden tercüme etmiştir. Zira daha sonra yaptığı mensur tercümede mütercim bu hususu doğrulamaktadır:

"ve beytler ki her ḥikâyetüñ münâsebeti-le H̱oca Saᶜdî-rahmetü'llâhi ᶜaleyh-getürmişdür, fikr itdüm ki bir vech-ile naẓm tercüme idem. Gördüm ki Türkî dili ġalîẓ dildür, ebyât-ı ᶜAcem ḳatında bârid düşer, nes̱r vechi-le tercüme ḳılmaġı evlî gördüm. Her beytüñ mâḥaṣalını Türkî dilince nes̱r-ile altına yazdum."[10]

Gerçekten de bu manzum ve ilâveli tercüme, yarım kalmış bir tercümedir. Sekiz bölümden oluşan *Gülistan*'ın yarısına yani dördüncü bölümün sonuna kadar olan kısmın tercümesi yapılmış ve sonra bundan vazgeçilmiştir. Mütercimin yukarıdaki ifadesi de bu hakikati doğrular mahiyettedir.

Dil bakımından sade ve daha çok Türkçe unsurlar ihtiva eden bu eksik ve yarım kalmış tercümenin şimdilik tek nüshası bilinmektedir ki, o da Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 3010 numarada kayıtlıdır. Yazmanın cilt ölçüsü 210 x 140 mm, yazı alanı ise 160 x 100 mm, varak sayısı 200'dür. Kalın âharlı kağıda her sayfaya harekeli nesihle on satır yazılmıştır. Kahverengi meşin şemseli bir cilt içindedir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Başı: الحمد لله ربّ العالمين والصلوة على افضل رسله محمد وآله اجمعين الطيبين الطاهرين ...

Sonu: كشيده بر هنر اولماينجه سفر اتمك ايو اولمز پرهيز يكدر مال اولسون غيرى اولسون بيك زور بازودن .

[8] *Gülistan Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1648, vr. 5a.
[9] *A'cebü'l-acâyib*, Seminer Kitaplığı 4460, vr. 2b-3a.
[10] *Gülistan Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1648, vr. 5b.

TERCÜMEDEN ÖRNEKLER

ḤİKÂYET

(14a)

Râviyân-ı aḫbâr ve ḥâkiyân-ı âs̱âr صانهم الله الملك الجبار ، عن الخذلان في يوم القرار eyle rivâyet [3]ḳılmışlar kim meger a'vâm-ı sâlifede ve edvâr-ı mâżîde bir pâdişâh-ı [4]ʿâdil ve şehriyâr-ı ʿâmil var-ıdı. ʿAdl eyvânın ḳurup [5]maʿdelet taḫtında oturmış-ıdı. İttifâḳ bir esîr-i âvârei ve nevmîẕ-i [6]bî-çârei kim, bu rûzigâr-ı sitemkâr belâ oḳına umaç itmiş-idi. [7]Ve cefâ zindânına ṣalup ḳatle müstaḥıḳ ḳılmış-ıdı. Siyâset [8]meydânına getürdiler. Şehriyâr ber-mûcib-i şerʿ anuñ ḳıṣasına [9]ḥükm eyledi. Lâbüd ber mûcib-i ḥükm-i cihân-muṭâʿ şâhuñ *(14b)* ḥâżır cellâdları var-ıdı, merrîḫ-ṣıfatlar ve züḥal ṣûretler, ellerinde tîġ-ı [2]âb-reng anuñ ḳanına müşterî oldılar. Çün ol [3]üftâde bu ḥâli ġördi der ḥâl-i nevmîẕî pâdişâha [4]dil uzatdı; düşnâm oḳımaġa ve saḳaṭ söylemege başladı. [5]Zîrâ ilerüden ulılardan ḳalmış mes̱eldür; işidürsin kim; her ki [6]dest ez cân bişûyed her çi der dil dâred bigûyed. Ol kimse [7]kim canından elin yuya diline geleni söyler, ne bilürse [8]aña yapışur. Ve ki ḳarîbdurur الغريق يتشبث بكل شئ [9]Hikâyet, nite kim ḳâil eydir:

[10]Vaḳt-i żarûret çü nemâned girîz
Dest bigîred ser-i şemşîr-i tîz

(15a) Ḳalıcak vaḳt-i żarûret girîz
Tîz ḳılıç yüzine el duta tiz

[2]Ve daḫı ḳâʿide-i muʿtâdedurur ki, bir żaʿîf, nâtüvân, bir ulu ve ḳavî [3]kişiden şefḳat ve teraḥḥum ümîẕin kesicek kendüzin aña muḳâbil [4]ider. Çün ölmekden yuḳaru ölmek olmaz. Lâbüd can ṭatlulıġı [5]ol żaʿîfi ol ḳavîye berâber gösterür. Nitekim tâzı şiʿrinde gelmişdür. [6]

اذا يئس الانسان طال لسانه كسنور مغلوب يصول على الكلب

[7]Çün ümiẕin kese âdem dili uzanur olur
[8]Şu gürbe gibi żaʿîf olsa kelbe ḥamle ḳılur

[9]Şehriyâr çün ol żaʿîfüñ kelimâtın işitdi ammâ dilin bilmemegin [10]añlayımadı. Ḥavâlisinde erkân-ı devlet kim meh kenârında s̱üreyyâ gibi *(15b)* oturmışlardı. Anlara ṣordı ki bu bî-çâre nedür dir? Meger anda [2]ḥâżır bir aṣılzâde, atadan, devletden vezîr var idi. ʿAḳlı [3]kâmil ve zihni şâmil, ḫûb-ḫaṣlet ve nîk-ḫilʿat, laṭîf-[4]manẓar ve ẓarîf-maḥżar, ol cevâb virdi kim; pâdişâha [5]begâyet müstedâm bâd bi'l-adli ve'l-insâf bu żaʿîf [6]şâhuñ teraḥḥum ümîẕine eydür;

والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس [7]Çün pâdişâh Ḳur'ân-ı Ḳadîm ve Furḳân-ı Ḥakîm [8]ḫiṭâbı birle ol żaᶜîfüñ meskenet te'vîlini işitdi. Lâbüd [9]günâhın ᶜafv idüp merḥamet buyurdı. Meger bu pâdişâhuñ [10]ṣoñradan deginmiş bir vezîri daḫı var-ıdı. Ol aṣıl vezîre *(16a)* muḫâlefet var-ıdı. Çün bu sözi işitdi, ol ḥased ḳanı ve [2]ḫıyânet şeyṭanı, içinde ḥarekete gelüp eyitdi kim pâdişâh [3]ḥażretinde vezîr olanlara lâyıḳ budur ki sözi ṭoġrı [4]söyleyeler. Neçün pâdişâhı yalan ḫabar-ıla aldarsın? Ol kişi [5]ḫoẕ pâdişâha düşnâm oḳudı ve saḳaṭ söyledi'' didi. [6]Çün şehriyâr-ı ḫoş-güftâr anuñ sözini işitdi, [7]eyitdi: ''Bes iy ḫalef-i bî -aṣl-ı nâ-ḫalef ki baña düşnâm sen [8]oḳuduñ ki, yüzüme bildügüñ dil-ile didüñ. Bunuñ yalanı kim [9]maṣlaḥat ᶜimâreti üzerine mebnîdürür, yigrekdürür senüñ [10]gerçegüñden ḫabiẕ ve ġâret üzerine delâlet ider.'' Nite kim *(16b)* ᶜâḳıllar eyitmişler. Meẕel: Dürûġ-ı maṣlaḥat-âmîz bih ez râst-ı fitne-engîz. [2]Maṣlaḥatlu yalan yigrekdürür fitne ḳoparur girçekden. Anuñ-çün [3]görmez misin kim şerîᶜatde daḫı nite kim pâdişâhlara lâyık ᶜadl [5]ve siyâsetdürür, vezîrlere lâyıḳ ᶜafv ve ḥimâyetdürür. [6]Nite kim ḳâil eydür:

> [7]Her ki şâh ân küned ki û gûyed
> Ḥayf bâşed ki cüz nikû gûyed
>
> [8]Ol ki sulṭân anuñ didügin ide
> Ḥayf ola söz yaramazın eyde

[9]Ve bu ḥikâyet ḳarîbdurur ol bir pâdişâh ḥikâyetine kim; [10]bir dervîşe Ḫızır ᶜaleyhisselâmı görmeg-içün biñ ḳızıl *(17a)* altun virmiş, bir ay vaᶜde ḳılup görmeyicek ol üç [2]vezîr-ile meşveret ḳılduġı kim biri aṣıl vezîr-idi, biri [3]ḳaṣṣâb aṣlından-ıdı ve birisi ḫabbâz nesli-y-idi. Ve ṣoñra [4]Ḫızır Peygamber ᶜaleyhisselâm ḥâżır olup الأصيل لا يخطى diyüp [5]cevâb virdi ki hem ilerüden atalardan ḳalmış meẕeldürür kim [6]aṣlında olan ṭuynaġında belürdür. Nite kim ol bir ḳız ḥikâyeti, [7]bir yigit birle kim atasın aġaca çıḳarmaḳ istedi, meşhurdurur. [8]Pes bu meẕelden bir ḳaç nesne maᶜlûm oldı: Biri bu kim [9]kişi mutlaḳa tizcek ḳaḳımaḳ yoḳdur, hemçünân bir acımış kişinüñ [10]ḳaḳıduġına ḳaḳımaya. İkinç cân maḥabbetinde żaᶜîf ve ḳavî berâber olur. *(17b)* Üçünç; pâdişâh olana gerekdür ki siyâset-i helâk elbetde geçürmege [2]ḥükm eylemeye her yirde. Dördünç; vüzerâya meşveret ḳılmayınca [3]iş ḳılmayalar. Beşinç; her vezîrüñ sözi-y-ile ᶜamel ḳılmayalar. [4]Altınç; her nesnenüñ aṣılından olanın gözedeler ve vezîr olsun emîr olsun, [5]ġanî olsun faḳîr olsun. Yedinç; sözüñ yarın âḫiretde [6]ve Ḥaḳ ḳatında eyüsin ve şerᶜa muvâfıḳ olanı işideler. [7]Sekizinç budur ki; bir yirde ṣalâḥ ve fesâd olsa [8]ṣalâḥ işleyeler. Onunç budur ki Allah ḫulkı-y-ıla müteḥallî olalar [10]ki تخلقوا باخلاق الله gelmişdür. Ve bu dünyâ begligine aldanmayalar *(18a)* ve ᶜömr tazalıġına maġrûr olmayalar ve daḫı iᶜtibâr bu maḳâmda [2]çoḳdur ammâ söz uza-

nur. Velîkin bu meselde didügümüz [3]iʿtibârât kim beyân oldı, eger senüñ katuñda hâżır ve ʿayān [4]turursa aşaga gelen emsâl içinde dahı bunuñ gibi iʿtibârât [5]itmekden ġâfil olmayasın ki her nesnede iʿtibâr eksük degüldür, [6]hemân muʿteber gerekdür. Laṭîfe: İfridun şâhuñ [7]eyvân-ı ṭâkında bu bir kaç ebyâtı yazmışlardı kim anı görenler[8]ve aña erenler bileler ki bu cihân bünyâdı bî-sebât-durur [9]ve ʿömr binâsı bî-bakâdurur. Beyt:

[10]Cihân iy berâder nemâned be kes
Dil ender cihân-âferin bend ü bes

(18b) Mekün tekye ber mülk-i dünyâ vü püşt
Ki bisyâr kes çün tû perverd ü küşt

[2]Çün âheng-i reften küned cân-ı pâk
Çi ber taht mürden çi ber rûy-i hâk

[3]Karındaş çü kimseye kalmaz cihân
Göñül baglamagil cihâna cihân

[4]Bu dünyâya kılma sakın tekye sen
Ki çok bisledügin komadı esen

[5]Çü gitmege âheng ide cân-ı pâk
Çi ber taht mürden çi ber rûy-i hâk

HİKÂYET

[6]Meger Horasan beglerinden bir beg merhûm, maġfûr Sulṭân [7]Sebüktekin'üñ vefâtından yüz yıl geçdüginden ṣoñra Sulṭân Mahmûdı [8]düşinde görmiş kim mecmûʿ-ı vücûd endâm mahv ve haşhâş [9]hâk-i remîm olmış, vefât kılmış. Velîkin iki gözleri hemân *(19a)*bayaġılayın münevver küşâde, sarây içinde dört yaña naẓar eyler. [2]Pes melik çün uyhudan uyandı, hakîmleri ve muʿabbirleri [3]cemʿ kıldı, düş taʿbîrin diledi. Muʿabbirler taʿbîrden ʿâciz [4]olup eyitdiler: أضغاث أحلام درر didiler. Meger bir dervîş var-ıdı, [5]ġâyet muʿabbirdi. Pâdişâha didiler; dervişi getürdiler, düşi didiler. Derviş eyitdi: "Sulṭân Mahmûd henüz nigerânest ki [7]mülkeş bâ digerânest. Yaʿnî dünyâ begligine cemîʿ-i vücûd ṭoymışdur [8]illâ gözleri ṭoymamışdur ki her nesneye göñül ṭoyar illâ göz [9]ṭoymaz, meger ṭopraġ-ıla ki âdem oġlanınuñ gözini ṭoprak ṭoyurur.

(19b) Bes nâmber be zîr-i zemîn defn kerdend
[2]Kez hestîş be rûy-i zemîn nişân nemând

[3]Vân pîr lâşe süpürdend zîr-i hâk
[4]Hâkeş çünân bihôred k'ez û üstühân nemând

[5]Zindest nâm-ı ferruḫ-ı Nûşinrevân be ᶜadl
[6]Gerçi besî güẕeşt ki Nûşinrevân nemând

[7]Ḫayrî kün iy felân ġanîmet şümâr ᶜömr
[8]Zân bîşter ki bâng berâyed felân nemând

[9]İy niçe nâmver yire medfûn olupdurur
[10]İllâ bu yir yüzinde aña nişân ḳanı

(20a) Çün nâzenîn vücûdı ki ḫâk içre ḳodılar
[2]Var mı ṣoñında bulına bir üstüḫân ḳanı

[3]Nûşinrevânuñ adı diri oldı ᶜadl-ıla
[4]Çok devr döndi geçeli Nûşinrevân ḳanı

[5]Say ᶜömri beś ġanîmet ḫayrı ḳıl iy fülân
[6]Bundan öñürdi bâng uralar kim fülân ḳanı

b) Mensur tercüme

Bu tercüme, Manyasoğlu'nun, manzum ve ilâveli tercümeden vazgeçerek *Gülistan*'ı mensur olarak ve daha muhtasar bir şekilde tercüme yapıp II. Murad'a (Murâd bin Mehemmed Hân) takdim ettiği tercümedir. Tercüme tarihini göstermek için manzum tercümede söylediği beyitlerden üçünü burada da zikretmiştir ki şunlardır:

Bu sekiz bâbı kim eyledüm beyân
Söyledüm her birinüñ şerḥin ᶜayân

Başladuḳda düzmege bu naẓmı bil
Kim sekiz yüz otuz üçinci-y-di yıl

Hem on üç gün-idi Şaᶜbân ayına
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyine[11]

Tercümesini tamamladıktan sonra onu II. Murad'a sunduğunu ise Manyasoğlu şöye anlatıyor:

"Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola kim, şâh-ı cihân-penâh, sâye-i kirdgâr, pertev-i luṭf-ı perverdigâr ve ẓuḫr-i zamân ve kehf-i emân, el-müeyyed mine's-semâ, el-mansûri ᶜale'l- aᶜdâ, ᶜaḍudü'd-dünyâ ve'd-dîn; cemâlü'l-İslâm, faḫrü'l-enâm, şehinşâh-ı muᶜaẓẓam, mâlik-i rikâbi'l-ümem, mevlânâ mülûk-ı Türk ve'l-Arab ve'l-ᶜAcem, vâriṡ-i mülk-i Süleymân, Sulṭân Murâd bin Meḥemmed Ḫân -

[11] *Gülistan Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1648, vr. 6a.

hallede'llâhu mülkehu ve ebbede salṭanatehu- ḥażretinüñ işiginde pesendîde ola[12]. Bundan sonra da "Der medhi Sultân Murâd bin Mehemmed Hân" başlığı altında Arapça Türkçe karışık on bir beyitlik bir methiye yazarak Sultan II. Murad'ı methetmektedir[13].

Methiyeden sonra ise eseri nasıl tercüme ettiğini belirterek[14] *Gülistan*'ı tercüme etmeye başlıyor. Manyasoğlu bu tercümesinde, tercüme için seçip aldığı hikâyeleri Türkçe'ye aktarırken aslına sadık kalarak, ilâve yapmadan tercüme etmeye çalışmıştır. Manzum ve ilâveli tercümesinde, tercüme ettiği yere kadar, *Gülistan*'daki hikâyelerden hiç birisini atlamadan tercümeye çalışan mütercim, bu defa bütün hikâyeleri tercüme etmeyerek bir seçme yapmak suretiyle, bazı hikâyeleri bu tercümesine almamıştır. Hatta tercümesine aldığı hikâyeleri de kelime kelime aynen tercüme etmeyip bazı kısımları atlamıştır. Daha ziyade o hikâye ile anlatılmak istenen muhtevayı aktarmaya çalışmıştır. Böylece muhtasar bir tercüme meydana getirmiştir.

Manyasoğlu'nun manzum ve ilâveli tercümesini yarım bırakması, bu ikinci tercümeyi de biraz muhtasar tutması, bu işi bir an önce gerçekleştirmeye mecbur kalmasından ileri gelen bir durum olmalıdır. Ayrıca kendi zamanında Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde şuurlu bir rolü ve hizmeti olan, birçok Arapça ve Farsça eseri Türkçe'ye çevirmek ve Türkçe eserler telif etmek konusunda devrinin bilginlerini teşvik eden Sultan II. Murad'ın, *Gülistan* gibi pek meşhur ve ahlâkî değer taşıyan bir eserin tez zamanda Türkçe'ye kazandırılması hususunda bir arzusunun olabileceği de düşünülebilir. Bu sebeple mütercim de tercümeyi kısa zamanda tamamlayıp bu kıymettar eseri Türk diline kazandırmak maksadıyla bazı kısımları tercümesine almamış olabilir.

Manyasoğlu bu tercümede hikâye başlıklarını ve "mesnevî" "kıtᶜa", "beyt", "şiᶜr" gibi manzumeleri de tercümeye aynen almış; mensur olan kısımları nesir olarak tercüme ettiği gibi manzumeleri de yine nesir şeklinde tercüme etmiştir. Tercümede kullandığı dilin de sade ve açık olmasına itina göstermiştir. Tercümeye de alınan "şiᶜr", "kıtᶜa", "beyt" ve "mesnevî" gibi manzum kısımlardan bazılarının tercümeleri unutulmuştur. Tercümeyi okurken bu durumu fark eden Feridun Nafiz Uzluk "manzumeler tercüme edilmeyip aynen bırakılmıştır"[15] demekteyse de bu hüküm metindeki manzumelerin tamamı için geçerli olmayıp ancak böyle arada unutulanlar için geçerli olabilir ki bunlar da fazla bir yekün tutmamaktadır.

[12] *Gülistan Tercümesi*, Cârullah 1648, vr. 5a.

[13] Methiye için bk. Metin bölümü, s. 9.

[14] Mütercimin tercüme şekli hakkındaki beyanı için bk. Metin bölümü, s. 10.

[15] Seyf-i Sarâyî, *Gülistan Tercümesi*, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un önsözü ile, Ankara 1954, s. XVI.

İşte bizim de üzerinde inceleme yaptığımız tercüme, Manyasoğlu'nun mensur bir şekilde muhtasar olarak meydana getirdiği bu *Gülistan Tercümesi*'dir. Bu tercümenin iki nüshasını tesbit edebildik:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 1648.

Yazmanın cilt ölçüsü 180 x 130 mm, yazı alanı ise 140 x 90 mm'dir. 79 yaprak olan bu nüsha koyu krem renkli, yer yer tamir görmüş kalın âbâdi kâğıda, her sayfaya harekeli ve okunaklı bir nesihle 15 satır olarak istinsah edilmiştir. Hikâye ve manzume başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Yazmanın yaprakları yer yer tamir görmüş ve hatta, herhalde ciltlenirken olsa gerek, bazı yaprakların yerleri değişmiştir. Vişnerengi, meşin şemseli bir cilt içindedir. Çalışmalarımız esnasında bu nüshayı Süleymaniye nüshası (S) olarak kısalttık.

Başı: بسمِاَللّٰه الرَّحْمَنِ الرَّحِيم اَلْحَمْدُ لله رَبِّ العَلَمين وَالصّلوةُ عَلى اَفْضلِ رَسُولِه
محّمدٍ وآلِهِ اَجمعين الطّيّبينَ الطّاهِرين ....

Sonu: اِنْ شَآءَ الله تَعَالى وكَنْدُ لُطْفِ كَرَمْ لَرنْدَنْ بو ضَعِيفْ بِيَچارَهٔ دُعَاى خُيْرله
آكَالر .

2. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, nr. 3778.

Yazmanın cilt ölçüsü 250 x 150 mm, yazı alanı ise 155 x 92 mm'dir. Yaprak sayısı 136'dır. Hayli ziyâa uğramış eksik bir nüshadır. Yaprak 1b'deki serlevha ve bütün yapraklardaki yaz alanını çeviren cedveller müzehheptir. Hikâye, manzume ve bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılıdır. Metindeki âyet-i kerîme ve duraklar altınla tesbit edilmiş olup müzehhep cedveller içine alınan yazı alanına ise altın serpme yapılmıştır. Cilt kapakları ve bazı yaprakları kopmuştur. Âharlı kâğıda, harekesiz fakat gayet okunaklı bir nesihle her sayfaya 13 satır yazılmıştır. Kitabın başında "sâhibü'l-kitâb Mîr Mehemmed Hâfid Muhsinzâde Mehemmed Paşa, sene 1214 Cemâziyelâhir" şeklinde tesâhüb kaydı mevcuttur. Bu nüshayı da çalışmalarımız sırasında Fakülte nüshası (F) olarak kısalttık.

Başı: الحمدالله ربّ العالمين . والصلوة والسلام على افضل رسله محمد وآله وصحبه
اجمعين . الطيبين الطاهرين .

Sonu: تاكه أوقويوب دكلينلرك ملول طبيعتلرى قبول اتمكلك دولتندن محروم قالميه
لر وبو ضعيف بيچارۀ خير ايله ياد ايده لر .

Bu nüshalardan başka, Zeki Velidi Togan Türkiye kütüphanelerindeki bazı yazmalardan bahsederken[16] Fahri Bilge'nin kitapları arasında, Kütahya'lı Mehmed bin Ferhat tarafından istinsah edilmiş, II. Murad nâmına, Mahmûd bin Kādî-i Manyâs tarafından yapılmış bir *Gülistan Tercümesi*'nden bahsediyor ise de araştırmalarımız sırasında böyle bir nüshaya rastlayamadık. Ayrıca Kilisli Rifat Bilge de *Gülistan Tercümesi*'nin mukaddimesinde *Gülistan* tercümeleri üzerinde dururken[17] Manyasoğlu'nun nesir olarak yaptığı tercümenin bir nüshasının kendisinde de mevcut olduğunu ancak bu nüshanın hayli eksik ve ziyâa uğramış bulunduğunu söylemektedir ki, bu nüshanın Seminer Kitaplığı'ndaki nüshanın bir benzeri veya aynısı olma ihtimali vardır. Zira bu nüsha da epeyce eksik bir nüshadır.

2. *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib*

Aᶜcebü'l-ᶜacâyib, Manyasoğlu'nun 841/1438 tarihinde Üsküb'de telif edip II. Murad'a ithaf ettiği[18] ansiklopedik bir eserdir. Klasik ansiklopedi mahiyetindeki eserlerin ilkini Bedri Dilşâd bin Mehmed bin Oruç Gazi bin Şâbân'ın, II. Murad adına, elli bir bab üzerine tertip edip, manzum olarak mesnvi tarzında kaleme aldığı 10410 beyitlik *Murâd-nâme*'si teşkil eder[19]. İçlerinde fıkıhtan, kelâmdan tutun da mûsiki, tıp, hesap, ticaret ilmi, şiir ilmi, sihir ve büyü ilmine kadar değişik konulardaki bilgileri ihtiva eden ansiklopedik mahiyetteki kitaplar, bu devirde gittikçe rağbet görmeye başlamış ve birçok âlim ve sanatkâr, böyle bir eser meydana getirerek ilim içinde adını ebedî kılmak maksadıyla bu tür eserleri telif ve tercüme faaliyetine girişmişlerdir[20].

İşte Manyasoğlu da devrinin temayüllerine uygun olarak, ulemâdan sayılmak ve hayır dua ile yâd edilmek gayesi ile böyle bir eser meydana getirip onu zamanın hükümdarı II. Murad'a ithaf etmiştir ki bu hususu kitabının mukaddimesinde şöyle anlatmaktadır:

"Bu ilm içinde bir ḳaç mesâil ẕikr ḳılup bir risâle düzdüm. Adını Aᶜcebü'lᶜacâyib ḳodum, acâyib mesâil câmiᶜa olmaġın, tâ ki anı görenler beni ᶜule-

[16] Zeki Velidi Togan, "Türkiye Kütüphanelerindeki Bazı Yazmalar", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cilt II, cüz I, 1956-57, İstanbul 1957, s. 85, 86.

[17] Kilisli Rifat, *Gülistan Tercümesi*, Ali Nihat Tarlan'ın bir mukaddimesi ile birlikte, İstanbul 1941, s. 7.

[18] M. C. Şehabettin tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar I", *Türkiyat Mecuası XVI*, İstanbul 1971, s. 148

[19] Müjgan Cunbur, "Murâd-nâme", *Millî Kültür*, cilt 1, sayı 2, Şubat 1977, s. 61.

[20] Bu devirde yazılan ansiklopedik eserlerin belli başlıları için bk. Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I Giriş, Ankara 1973, s. 443-444; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s. 11-51.

mâdan şaya, ḫayır duʿâ ile aña, yâd eyleye, ʿilmi ʿayn-ı ʿamel bile. ʿÂlim oldur ki ʿilmi ile ʿamel eyleye deyüp ʿâlim adına ḥaḳâret naẓarıyla baḳmaya... çün bu kitâb-ı Aʿcebü'l-ʿacâyib ʿacûbe-i zamân olup bihterîn evḳâtda ve şerîfterîn sâʿatda hayr-ıla tamâm oldı. Diledüm ki ibtidâsı ḫizmet resmine ola. Ol pâdişâh ki ḫâk-i rehgüẕeri sürme-i aʿyân-ı ʿarşiyândur. Ve devâm-ı devleti duʿâsı vird-i zebân-ı kerrûbiyândur, verişü'l-emâreti kâbiren ʿan kâbirin, mûṣıletü'l- isnâdi bi'l-isnâd, ḥadîḳa-i Os̱mânî, muḥyi's-sünneti ve'l-farżı, nâşirü'l-iḥsânı fi'l-arżı, el-kerîmü fi aṣlihi ve selefihi'l-ʿaẓîmü ve şerefihi, faḫr-ı Âl-i Os̱mân bin Sulṭân bin Sulṭân bin Sulṭân Murâd bin Meḥemmed bin Bâyezîd Ḫân -dâmeti'l aʿmâri maḥkûmeten li rıżâhu ve lâ zâleti'l- aḳdâru tâbiʿaten li hevâhu-"[21]

Eserde ayrıca bir telif tarihi bulunmamakla beraber, ayın hangi burçta olduğunun nasıl anlışılacağını anlatan şu kısımdan telif tarihi tesbit edilebilmektedir:

"Mes̱elâ bu rubâʿîyi yazduġum vaḳt kim târiḫ hicretüñ sekiz yüz ḳırḳ biri idi, Şevval ayınuñ sekizinci güni-y-idi, güneş hamel burcında yigirmi üçinci derecede idi.... Pes maʿlûm oldı kim bu rubâ'îyi yazdugum vaḳt kim kitâb te'lîf olduḳdan ṣoñra-y-ıdı, Cumʿa güni-y-idi, ay esed burcında imiş; ammâ güneş ḳanḳı burcda derseñ bu ʿilm-i nücûmuñ tefâṣılı bu maḳâma sıġmaz"[22].

Buna göre eserin 8 Şevval 841 (28 Mart 1438) tarihinde yazılmış olduğu, ancak Manyasoğlu'nun zaman zaman kitabına bazı ilâvelerde de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kitap, on bir bölümden oluşmaktadır: Birinci ve ikinci bölüm şerʿî hükümlere ayrılmış olup bu bölümlerde bazı fıkhî meseleler sual-cevap tarzında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, hesap ilminin menzilleri üzerinde durulmuştur. birler, onlar, yüzler, binler gibi sayıların hâneleri ve sayıların birbirleriyle çarpma, çıkarma, toplama gibi işlemleri konu edilmiştir ki bu yönünden dolayı *Aʿcebü'l-acâyib*, Osmanlı Türkleri'nde Türkçe yazılan ilk aritmetik kitabı olarak telakki edilmiştir[23]. Dördüncü bölüm hesap ilminin çeşitlerine ayrılmıştır. Beşinci bölüm madenlerin ve hayvanların faydalarından bahsetmektedir. Altıncı bölümde bitkilerden ve hayvan mamüllerinden yapılan terkipler ve bunların sırrı üzerinde durulmuştur. Yedinci bölümde ise bazı hususî meselelerden bahsedilmiştir ki, bunlar da yine, meselâ, her ayın başının ve sonunun nasıl hesaplanacağı, ayın ve güneşin hangi burçta olduğunun nasıl anlaşılacağı gibi ilm-i hesapla ilgili konulardır. Sekizinci bölüm Kur'ân sûrelerinin faziletleri beya-

[21] *Aʿcebü'l-ʿacâyib, Seminer Kitaplığı* 4460, vr. 2b, 3a.

[22] Aʿcebü'l-acâyib, Seminer Kitaplığı 4460, vr. 56a, 56b.

[23] Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s. 24.

nındadır. Dokuzuncu bölüm dua hakkındadır. Onuncu bölümde esmâ-yi hüsnâdan bahsedilmiştir. On birinci bölümde ise harflerin sırrı anlatılmıştır.

Müellif eserinin sonunda istifade ettiği bazı kaynaklardan bahsederek eserini muhtasar tuttuğunu, eger daha ziyade bilgi edinmek lâzım geldiği takdirde, isimlerini verdiği kitaplara ve diğerlerine bakılması gerektiğini bildirmektedir: "Eger esmânuñ ve ḥurûfuñ ziyâde ḫavâṣṣını bilmek ve esrârın görmek dilerseñ Ahmed Bûnî'nüñ *"Şemsü'l-maᶜârif"* yâḫud *"İlmihüdâ"* veyâḫud *"Esrâr"* adlu kitâblarına naẓar eyle yâḫud İmâm-ı Faḫr-i Râzî'nüñ *"Sırr-ı Mektûm"* ını ve yâḫud Şekkâkî'nin *"Şâmil"* ini ve bâḳî ᶜulemânuñ kitaplarına müṭâliᶜa eyle"[24]. "İy ᶜâḳıl-ı ṭâlib-i esrâr-ı ᶜacâyib! Bilmek isterseñ İmâm Cerîrî'nüñ *"Hetki'l-esrâr"* adlu kitâbını müṭâli'a eyle yâhud *"Hirâde"* adlu kitaplarından *"Hürmüs Ekber"* kitâbın müṭâliᶜa eyle. Eger Manyasoğlu miskîn, ḫalḳuñ töhmetinden ve ekâbir mihnetinden ḳorḳmayaydı ol ḳadar esrâr-ı ᶜacâyib ẕikr ideydüm ki işidenler hayrân olaydı"[25]. "Bunda ne kim cemᶜ ḳıldum ᶜacâyib ve ġarâyib, ulu ve muᶜteber kitâblardan yazdum kim ol kitâbları degme kişiler görmiş degüldür ve çoḳlaruñ naẓarı aña irmiş degüldür"[26].

Kitabına nazar kılanların, eserin muhteviyatından dolayı noksan ve halel bulmalarını normal karşılayacağını amma Türk dilindedir diye hakaret nazarıyla bakılmaması gerektiğini istemektedir:

"Bu kitâbum tamâm oldı, ümiddür ki buña müṭâliᶜa ḳılanlar ḫalel bulsalar taṣḥîḥ ideler ve noḳsan bulsalar, kim memlûdür, ḳuṣûrı-la tekmîl ideler kim ben faḳîr ve ḥaḳîr Manyasoğlu eksüklügüme muḳirrven ve noḳṣânuma muᶜterifem, ammâ Türkî dilindedür diyü, ayruḳ dillerde olmamagın ḥaḳâret naẓarıyla baḳmayalar"[27].

Kısaca belirtmek gerekir ki, devrinin sade Türkçe'siyle yazılmış olup bugün birçok kütüphanede çeşitli nüshaları[28] bulunan *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib,* ihtiva ettiği konular bakımından olduğu kadar, XV. yüzyılın sade Türkçe'si bakımından da üzerinde durulmağa değer bir eserdir.

[24] *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib, Seminer Kitaplığı* 4460, vr. 65a.
[25] *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib, Seminer Kitaplığı* 4460, vr. 54a.
[26] *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib, Seminer Kitaplığı* 4460, vr. 86a.
[27] *Aᶜcebü'l-ᶜacâyib, Seminer Kitaplığı* 4460, vr. 86a.
[28] Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü Seminer Kitaplığı 4460; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi 943, 1690, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 522; Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 1801; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Y. 705; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4975; İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi (Konya).

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

Okunaklı ve harekeli bir nesih yazı ile yazılmış olan metnimizde imlâ bakımından, Uygur yazı dili geleneğinden gelme yazılış özellikleri ile Arap ve Fars yazı dili geleneğinden gelme yazılış özellikleri bir arada bulunmaktadır. Bu bakımdan metnimizin gösterdiği imlâ özelliklerini göz önünde bulundurarak vokallerin yazılışlarını belirli kaidelere bağlamak mümkün görülmemektedir. Farklı yazı gelenekleri dolayısıyla vokallerin yazılışları da farklılık göstermektedir. Hatta bu farklılık bir kelime içerisindeki aynı vokallerde bile görülmektedir. Bir imlâ düzensizliği olarak karşımıza çıkan bu durum bizi, hem devrenin imlâ telakkisi hakkında bir mukayase imkânını ortaya koymak ve hem de yazı dilinde meydana gelen fonetik değişmeler ile imlâ özellikleri arasında bir münasebet kurmak bakımından, imlâ özelliklerini ayrı bir bölüm halinde incelemeye sevk etmiştir.

Bu noktadan hareketle, bu bölümde, vokallerin yazılış şekilleri gerek köklerde, gerekse eklerde ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmiş, eklerdeki farklı yazılışlar istatistikî bir surette belirtilerek, yazılıştaki umumi temayüllerin belirlenmesine gayret gösterilmiştir. Böylece daha sonraki bölümde ele alınacak olan fonetik özelliklerin incelenmesine bir zemin hazırlanmaya çalışılmıştır.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki; Eski Anadolu Türkçesi'nde aslî vokal uzunlukları konusunda yapılan incelemelerde "vokal işaretleri" adı verilen elif (ا), vav (و), ye (ى) gibi yalnız harflerle karşılanan vokallarin yazılışlarının uzunluğa delâlet ettiği ve bunların Türkçe'deki aslî uzunluklarla ilgili olduğu görüşü ileri sürülmektedir[1].

Kanaatimizce bu devredeki uzunlukların tesbit edilebilmesi için imlânın istikrarlı ve tesbite uygun olması gerekmektedir. Halbuki Eski Anadolu Türkçesi'nde Arap, Fars imlâ geleneği ile Uygur imlâ geleneğinin özelliklerini bir arada görmek mümkündür. Böylece vokallerin yazılışları da farklılık göstermektedir. Üzerinde çalıştığımız metinde bu farklılık daha belirgin bir biçimde görülmektedir:

[1] L. LİGETİ, "Türkçede Uzun Vokaller", *Türkiyat Mecmuası VII-VIII*, 1942, s. 82-94; Zeynep Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesinde Aslî Ünlü Uzunlukları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXV, sayı 3-4, 1968, s. 49-84.

acı (آجى) 21b-11, acısın (أجى سن) 57a-5,
al-a (اَلَه) 44a-13, al-a (آله) 16b-1,
al-ur (آلور) 61b-1, al-a-m (اَلَمْ) 2b-6,
yir (يير) 20b-14, yir-e (يره) 73b-3, yir-de (يرْده) 10a-7
yig (ييك) 66a-8, yig-dür (يكْدُرْ) 8a-6.

Bu durumda, yazılışların oldukça farklılık arzettiği ve istikrarsız bir imlâ ile yazılmış metinlerde, bazı vokalerin vokal harfleri ile yazılışlarına bakarak-farklı yazılışları hesaba katmaksızın, bunların uzunluğa delâlet ettiğini söylemek kanaatimizce isabetli bir görüş değildir. Bu bakımdan, farklı imlâ geleneklerine ait yazılış özelliklerini ihtiva eden metnimizde ünlü uzunluklarının tesbiti üzerinde durulmamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, böyle bir çalışma ancak uzunlukların tesbitine elverişli, kısa ve uzun vokallerin yazılışlarını bilhassa belirten, istikrarlı bir imlâya sahip metinler üzerinde yapılabilir.

VOKALLERİN YAZILIŞI

I. *KELİMELERDE VOKALLERİN YAZILIŞI*

(a) vokali

1. Ön seslerde:

Ön seslerde (a) vokalini karşılamak üzere ya medli elif (آ) ya da üstünlü elif (اَ) kullanılmıştır:

آجی **acı 35a-12**
آجْ دُرْ **aç-dur 42b-1**
آدُكْ **ad-uñ 13a-15**
آغَاجْ **ağaç 74b-7**
آلُبْ **al-up 15a-11**
آكَه سِنْ **añ-a-sın 67b-11**
آرَسِنَه **ara-sı-na 39b-2**
آرُو **aru 57a-2**
آتِجی **at-ıcı 72a-1**
آتَمْدَنْ **ata-m-dan 17a-3**
آوِنْدَنْ **av-ı-n-dan 14b-12**
آيَقْ سُزْ **ayak-suz 37a-4**
آزِغِی **azıġ-ı 36b-10**
آيْرُقْ **ayr-uk 75a-10**
آزِقْسُزْ **azık-suz 36b-8**

اَچُوق **aç-uk 38b-15**
اَغَجْ **ağaç 63b-7**
اَخشَمَه **ahşam-a 59b-4**
اَقَجَقْدُرْ **ak-acak-dur 79a-8**
اَلُبْ **al-up 37b-14**
اَكَالَرْ **añ-a-lar 79b-10**
اَرَايُبْ **ara-yup 32a-11**
اَرْدِنْجَه **ard-ı-n-ca 74a-15**
اَرْتُقْ **art-uk 40b-2**
اَتَامْ **ata-m 25b-11**
اَوْلَارْكَنْ **av-la-r-ken 39b-7**
اَيَاقْسُزْ **ayak-suz 40a-1**
اَيْرُقْ **ayr-uk 28b-14**
اَزْدُمْ **az-dum 36a-15**
اَزَجُقْ **azacuk 70a-11**

2. İç Seslerde:

İç seslerde (a) vokali ya üstün (َ) ile veya elif (ا) ile karşılanmıştır:

بَجَاغِنْدَنْ **bacaġ-ından 70a-7**
بَالْجِقْ **balçık 26b-3**

بَرْمَاغُكْ **barmaġ-uñ 17a-11**
بِيكَارْ **bıñar 68a-3**

براغر	bıraġ-ur 78a-1	برقدلر	bıraḳdılar 12b-4
چناغی	çanaġ-ı 72b-15	بجقده	bucaḳ-da 3b-8
ارماقوك	ırmaḳ-uñ 39b-10	چنق	çanaḳ 71a-8
قناد	ḳanad 44b-3	درنغك	dırnag-uñ 18b-15
قلاق	ḳulaḳ 63a-3	اصمرليوب	ışmarlayup 8b-14
صواش	şavaş 68a-14	قنت	ḳanat 36a-13
طانق لق	ṭanuḳ-luḳ 8a-9	قلقلرنه	ḳulaḳlarına 49a-14
اوجماق	uçmaḳ 12b-13	طوردن	ṭavar-dan 38b-8
يكاغی	yañaġı 27b-4	اوتنماق	utan-maḳ 68a-12
بلچق	balçıḳ 55a-10	يپرقلرن	yapraḳ-ların 44a-10
برمق	barmaḳ 49a-15	يرتمدك	yarat-maduñ 66a-12

3. Son seslerde:

Son ses durumunda (a) vokali bazan üstün (ـَ) ile, bazan elif ile (ا), bazan da üstünlü he (ـه ، ه) ile karşılanmıştır:

a) Üstün ile (ـَ) :

اقچيله	akça-y-ıla 25b-6	قشغنده	ḳuşa-ġ-ında 36b-8
آرده	ara-da 37a-13	اناسندن	ana-sından 64a-13
آتنك	ata-nuñ 10a-15	اوادجق	uva-d-acaḳ 72b-15
ارقلرن	arḳa-ların 7a-9	قرا	ḳara 75a-5
قوشق	ḳuşa-ḳ 22b-9	يقاسی	yaḳa-sı 43b-6
اورتسنده	orta-sında 78a-2		
اوغن	uva-ġ-ın 39a-4		
صغياسن	şıġa-y-a-sın 67b-6		

b) Elif ile (ا):

اراسنه	ara-sı-na 72b-11
ارايب	ara-y-up 32a-11
اتاسی	ata-sı 10a-14
بداماينجه	buda-ma-y-ınca 32a-6
قرغالر	ḳarġa-lar 15b-9

c) Üstünlü he ile (ه ، ـه) :

آره	ara 73b-8
ارقه	arḳa 10a-5
اقچه جوغكی	aḳça-cuġ-uñı 45a-3
ارقه سن	arḳa-sın 67b-6
قره	ḳara 60a-6
يمه	yama 63b-2

(e) vokali

1. Ön seslerde:

Ön ses durumunda (e) vokali daima üstünlü elif (اَ) ile yazılmıştır:

اَكِنَه ekin-e 60a-9
اَلِنْدَه el-i-n-de 78a-5
اَمكِنْدَنْ emeg-i-n-den 75a-10
اَپْسَمْ epsem 33a-5
اَسْرُكْ esrü-k 20b-15

اَشْكِنْ eşeg-i-n 61a-13
اَتَكِنْدَنْ eteg-i-nden 4a-12
اَتْمَكِنْ etmeg-i-n 22b-8
اَوِنَه ev-i-n-e 37b-7
اَيُولَرْ eyü-ler 76b-12

2. İç seslerde:

İç ses durumunda (e) vokali de hemen daima üstün (ـَ) ile yazılmıştır:

بَنْ ben 10b-5
دَمْرَنْ demren 7b-2
كَرَكْ gerek 9b-10

چِچَكْلَرْدَنْ çiçek-ler-den 2a-10
چَتُكْ çetük 9b-6
يُرَكِي yüreg-i 43b-2

Fakat şu iki kelimede (e) vokali iç ses durumunda elif (ا) ile yazılmıştır:

اَتَاكُمْ eteg-üm 3b-5

يُرَاكِ yüreg-i 49b-5

3. Son seslerde:

Kelime sonunda (e) vokali bazan üstün (ـَ), bazan he (ه), çok az olarak da elif (ا) ile yazılmıştır:

a) He ile (ه ، ە) :

بِلَه bile 43a-13
بِلَمُزْ جَه bile-müz-ce 8b-2
دَوَه deve 59b-11
كِجَه لَرْ gice-ler 59a-11
كِيجَه gice 42b-1
كِيجَه سِي gicesi 45b-7
تَرَه tere 75a-10
يُوجَه yüce 37a-15

b) Üstün ile e (ـَ) :

بِلَمْجَه bile-m-ce 36b—1
دَپَسِي depe-si 21a-3
دَپَلَرْ depele-r 34b-2
دَوَيَه deve-y-e 24a-3
كِيجَدَه gice-de 72a-13
يُوجَلَه yüce-l-e 37b-1

Bir örnekte ise son ses durumunda (e) vokali elif (ا) ile yazılmıştır:

يُجالِجَكْ yüce-l-icek 68a-10

(ı) ve (i) vokalleri

1. Ön Seslerde:

Ön ses durumunda bu vokaller ya esreli elif (اِ) ya da esreli elif ye (اِي) ile yazılmışlardır:

اِرَاقْ ırak 37a-10	اِيچنْدَه iç-i-n-de 23b-11
اِرمَاقِ ırmak-ı 63a-3	اِيكى iki 44a-8
اِچنَدَه iç-i-n-de 24b-9	اِيپ ip-i 44a-7
اِپِنْ ip-i-n 44a-15	اِيت لَرْ it-ler 65b-15

2. İç seslerde:

Kelime içinde (ı) ve (i) vokalleri ya esre (ـِ) ile ya da esreli ye (ـِيـ) ile yazılmıştır:

آغِرْ ağır 40a-8	بِيكَارْ bıñar 68a-3
اَغِزْ ağız 31a-2	بِيكْ biñ 11b-4
اَزِقْسُزْ azık-suz 36b-8	قَرِينْ karın 22b-15
بَلْچِقْ bal-çık 55a-10	قِيلْ kıl 33b—4
بِسْلَرْ bisle-r 29b-4	قِليجَه kılıc-a 68b-10
بِشِكِنْدَه bişig-i-n-de 2a-8	يِيلْ yıl 27a-11
قَرِنْ karın 34a-14	يِيكْ yig 75a-6
قِزِلْ kızıl 28a-5	يِيرْ yir 53a-13
يِكِتْ yigit 57b-7	يِيلْ yil 2a-14
يِرْ yir 33b-15	قِيزْ kız 58a-13

3. Son seslerde:

Kelime sonunda (ı), (i) vokalleri ya esre (ـِ) ile veya ye (ى) ile yazılmıştır:

اِكِسى iki-si 31b—4	اِرِلِكْ iri-lik 69a-13
قَرِجُوغَه karı-cuğ-a 60a-11	قورِ kurı 23a-1

طُغْرِلِغَه	ṭoġrı-lıġ-a 16a-6	قَرِينُكْ	ḳarı-nuñ 54a-6
اُقِد	oḳı-dı 9b-10	قُورِى	ḳurı 63a-3
اِكِيمُزْ	iki-müz 53a-12	طُوغْرِى	ṭoġrı 69a-10
اِرِى	iri 49b-5	قَتِى	ḳatı 60a-12

"iki" kelimesinde (i) vokali bazan da he (ه) ile yazılmıştır:

اِكِه iki 1b-5, 4a-13, 10b-12, 19a-14

(u) ve (ü) vokalleri

1. Ön seslerde:

(u) ve (ü) vokalleri kelime başında ya ötreli elif (اُ) ile, ya da ötreli elif vav (اُو) ile yazılmışlardır:

اُجِنْدَه	uc-ı-n-da 60b-8		
اُچمَاقْ	uçmaḳ 12b-12		
اُغْرايِجَقْ	uġra-y-ıcaḳ 34a-12	اُغْرَيَه	uġra-ya 77a-13
اُلُودُرْ	ulu-dur 10a-11	اُولُودُرْ	ulu-dur 1a-14
اُرُبْ	ur-up 10a-5	اُورُبْ	ur-up 43b-6
اُسْتِنْدَه	üst-i-nde 17b-5	اُوِيسَه	uyı-sa 7b-15
اُشَنْمَزْ	üşen-mez 63b-7	اُوزُنْ	uzun 20b-5
اُزَرِنْدَه	üzerinde 7a-8	اُوچ	üç 65a-5
اُزُمِى	üzüm-i 32a-6	اُورَمْ	ür-e-m 57b-12
اُزْرَ	üzre 57b-13	اُوسْتُمْدَنْ	üstüm-den 30a-4
اُوچَرْ	uç-ar 58b-4	اُوزَرِنَه	üzerine 66a-11

2. İç ses durumunda oldukları zaman (u), (ü) vokalleri ya ötrü (ـُ) ile, ya da ötrülü vav (وُ) ile karşılanmıştır:

اَرُقْ	aruḳ 70a-7	بُيُرْمِشْدُرْ	buyur-mış-dur 34b-3
بُولُدْ	bulud 2a-14	چَتُكْ	çetük 9b-6

دَمُرْ	demür 33b-3	بُيُورْدِى	buyur-dı 5b-2
دُشِنْدَه	düş-i-n-de 6b-11	دُوتْ	dut 23b-12
سُجِى	süci 75b-11	دَمُورْ	demür 72a-14
آلْتُونْسُزْ	altun-suz 74b-6	دُوشِنْدَه	düş-i-n-de 35a-6
بُولُبْ	bul-up 32a-11	سُوجِى	süci 64b-13

3. Son seslerde:

Kelime sonunda da (u), (ü) vokalleri ortada olduğu gibi ya ötrü (ـُ) ile ya da ötrülü vav (وُ) ie karşılanmıştır:

بُكَا	bu-ña 14b-3	بُوكَه	bu-ña 7a-4
بُويُدُكْدَه	büyü-dükde 64b—2	اِنْجُو	incü 6b-7
اُقُدُمْ	oḳu-dum 17b-6	اُوقُودِلَرْ	oḳu-dı-lar 19b-12
يُورُكِلْ	yürü-gil 8a-12	يُوغِلْ	yu-ġıl 68b-6
يَاوُ	yavu 15b-13	اُلُو	ulu 68b-8

(o) (ö) vokalleri

Metnimizde (o) (ö) vokalleri ile (u), (ü) vokallerini ayırt edici herhangi bir işaret kullanılmamış olup bu dört vokal aynı işaretlerle karşılanmışlardır.

1. Ön seslerde:

(o) ve (ö) de kelime başıda (u), (ü) gibi ötrülü elif (اُ) veya ötrülü elif vav (اُو) ile yazılmışlardır.

اُوغْلَانْ	oğlan 10b-14	اُغلَانْ	oğlan 8b-4
اُوقِدِى	oḳı-dı 3b-11	اُقِدِى	oḳı-dı 9b-10
اُدْ	od 20b-1	اُلْمِينْجَه	olmayınca 43a-15
اُورتَدَه	orta-da 78a-2	اُرتَاسِنْدَه	orta-sı-n-da 73a-12
اُلَه لَرْ	öl-e-ler 10b-15	اُلْمَزْ	öl-mez 4b-13
اُودُنْج	ödünç 29a-7	اُلِسَرَمْ	öl-iser-em 23a-6
اُوپُبْ	öp-üp 43b-7	اُپْدُمْ	öp-dü-m 55a-10
اُوتَرْ	öt-er 58b-7	اُيْلَيَه	öyle-y-e 13b-8

İç ses durumunda da (o), (ö) vokalleri ya ötrü (ـُ) ile ya da ötrülü vav (وُ) ile yazılmışlardır:

بُرْجْلو borç-lu 34b-9
دُكْدُكْلَرِنْ dögdük-lerin 45b-8
دُكْدِى dök-di 4a-12
كُرْمَدِى gör-medi 79a-13
كُسْتَرْكِلْ göster-gil 73a-6
كُزُمْ göz-üm 49b-13
سُيْلَيِجِى söyle-y-ici 68a-15
طُغرِى ṭoġrı 46a-15

بُوشْ boş 73a-10
بُويُنْ boyun 38a-4
دُوكُلمِشْ dög-ül-miş 44b-10
دُوكه سِنْ dök-e-sin 78b-6
دُوْن dön 69a-10
كُوتُرُرْ götür-ür 30b-14
كُوزَه göz-e 49b-13
طُوغْرِى ṭoġrı 69a-10

II. EKLERDE VOKALLERİN YAZILIŞI

Burada, metnimizde geçen bütün yapım ve çekim ekleri, ayrı ayrı ele alınarak her ekin metinde kaç defa geçtiği ve ne şekilde yazıldığı, örneklere dayalı olarak rakamlarla ḅelirtilmeye çalışılmıştır.

A) TÜRETME EKLERİNDE VOKALLERİN YAZILIŞI

1. İSİM TÜRETEN EKLERDE VOKALLERİN YAZILIŞI

a) İsimden İsim Türeten Ekler

-an, -en eki:

Metnimizde iki kelimede geçen bu ekin vokali:

a) 23 yerde üstnlü elif (اَ) ile yazılmıştır.

اُغلاَنْ **oġl-an 8b-4**
اُغلاَنَه **oġl-an-a 21a-4**
اُغلاَنجُقْ **oġl-an-cuḳ 46b-1**
اُوغْلاَنلَرْ **oġl-an-lar 41a-10**

b) 33 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

اَرنْلَرى **er-en-leri 24b-15**
اُغْلَنْ **oġl-an 19a-6**
اُغْلَنْجُقْ **oġl-an-cuḳ 46a-14**
اُغلَنْ لَرُكْ **oġl-an-lar-uñ 67b-8**

-caḳ eki:

Üç yerde geçen bu ekin vokali:

a) Bir yerde üstünlü elif ile (اَ)

يَلنْجَاقْ **yalın-caḳ 14a-1**

b) İki yerde ise üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

يَلنْجَقْ **yalın-caḳ 36a-3, 48b-1**

-cı, -ci (-çı, -çi) ekinde:

İsimlerden meslek isimleri yapmakta, bazan da bir işi alışkanlık haline getiren kimseyi gösteren isimler yapmakta kullanılır.

-cı -ci ekinin vokali:

a) 9 yerde esreli ye ile (ى) yazılmıştır.

آوْجِى av-cı 39b-15
قاپوجِيلَر ḳapu-cı-lar 34b-14
بالقْجِيلَر balıḳ-çı-lar 39b-12

b) 3 yerde ise esre ile (ـِ) yazılmıştır.

كَميجِلَر gemi-ci-ler 63a-2
كَمِى جِيَه gemi-ci-ye 23b-12
كَمِجِسِى gemi-ci-si 2b-7

-cik eki:

İsimlerden küçültme ve sevgi gösteren isimler türeten bu ek metnimizde çok az kullanılmıştır. Bir tek kelimede geçmektedir.

كِچُو جِكْلِك kiçü-cik-lik 60a-13

-cuḳ eki:

-cik ekinin yuvarlak vokallisi olan bu ek de küçültme ve sevgi gösteren isimler türetir. Metnimizde 13 yerde geçen bu ekin vokali:

a) 2 yerde ötreli vav ile (وُ):

اقچه جُوغكِى aḳça-cuġ-uñı 45a-3

قَرِجُوغه ḳarı-cuġ-a 60a-11

b) 11 yerde ise ötre ile (ـُ) yazılmıştır.

ازَجُق aza-cuḳ 70a-11

قارِجُغه ḳarı-cuġ-a 60b-3

-daş eki:

Ortaklık ve beraberlik gösteren isimler türeten bu ek metnimizde 28 yerde geçmektedir. Ekin vokali ise:

a) 5 yerde üstün ile (َ)

قَرْدَشْ ḳardaş 22b-3

يُولْدَشْلِغِنْ yol-daş-lıġın 44b-9

b) 23 yerde de elif ile (ا) yazılmıştır.

قَرِنْدَاشْ ḳarın-daş 3b-14

يُولْدَاشْ yol-daş 8a-15

يُولْدَاشُڭْ yol-daş-uñ 46a-5

يُولْدَاشْلَرْ yol-daş-lar 59a-12

-egü eki:

İki örneği vardır. Ekin ilk vokali üstün ile (َ), ikinci vokali ise ötreli vav ile (وُ) karşılanmıştır.

بِرَكُو bir-egü 47b-10

كُويَكُوكَه güy-egü-ñe 31a-9

-ge eki:

"özge" kelimesinde, üç yerde geçen ekin vokali he ile (ه) karşılanmıştır.

اُزْكَه öz-ge 4b-12, 51b-14, 59a-12

-ki aitlik eki:

Ekin vokali üç şekilde karşılanmıştır:

a) 16 yerde ye ile (ى):

اَنْدَكِى anda-ki 49b-12

كُوكْلُكْدَكِى gönlünde-ki 35b-8

اَوَّلْكِى evvel-ki 28a-5

شِمْدِكِى şimdi-ki 7a-9

b) 4 yerde he ile (ه):

اَوَّلْكِه evvel-ki 60a-1, 62b-1, 73a-1

شِمْدِى كِه şimdi-ki 37b-11

c) 1 yerde de esre ile (ِ)

اَوَّلْكِ evvel-ki 46b-2

-ki eki 4 yerde uyuma girmiş olarak -ġı şeklinde geçmektedir:

اَنْدَغِی	anda-ġı 19b-9	هَوَاداغِی	havada-ġı 8b-5
دُوزَقْدَغِی	duzaḳda-ġı 42b-8	صُکْرَه غِی	ṣoñra-ġı 62b-1

-la eki:

Ekin vokali he ile (ه) yazılmıştır. Bir tek kelimede görülmektedir:

آجْلَه aç-la 34b-8

-lu, -lü eki:

İsimlerden sıfat yapmak için kullanılan -lu, -lü ekinin vokali daima yuvarlaktır ve genellikle köke bitişik yazılmıştır. 85 yerde geçen ekin vokali hep vav ile (و) yazılmıştır:

اَلْتُونْلُو	altun-lu 22b-9	اَتْلُودُرْ	at-lu-dur 74b-9
دَوْلَتْ لُولَرْ	devlet-lü-ler 77a-1	اَتَکْلُو	etek-lü 50b-6
قُوَّتْلُو	ḳuvvet-lü 21b-9	یُکْلُو	yük-lü 65a-2

Bitişen harflerden sonra genellikle köke bitişik yazılan -lu, -lü eki 4 yerde bitişik harflerden sonra geldiği halde ayrı yazılmıştır:

بَخْتْ لُولَرْدُرْ	baẖt-lu-lardur 78a-11	طَالِع لُو	ṭâliʿ-lü 71a-4
دَوْلَتْ لُولَرْ	devlet-lü-ler 77a-1	تَنْ لُو	ten-lü 60b-2

-lıḳ, -lik/-luḳ, -lük eki:

Sıfat ve isimlerden mücerred mânada isimler yapan -lıḳ, -lik ekinin vokali yuvarlaklık-düzlük bakımından umumiyetle kökün vokaline uymaktadır. Ek 187 yerde düz vokalli olarak geçmekte ve vokalli de hep esre ile (ِ) yazılmaktadır:

عَاشِقْلِق	ʿâşıḳ-lıḳ 50a-7	جَاهِلْ لِکِلَه	câhil-lig-ile 75b-14
بَخِیل لِق	baẖıl-lıḳ 74b-1	دِکِجِلِكْ	dikici-lik 71b-5
قَتِلِق	ḳatı-lıḳ 61b-8	کِچِلِكْ	kiçi-lik 60b-2

Ek 30 yerde de -luḳ, -lük şeklinde yuvarlak vokalli olarak geçmektedir ve vokali de:

a) 28 yerde ötre ile (ـُ):

دُوسْتْ لُق dost-luḳ 69b-13
اَكْسُكْلُكْ eksük-lük 1b-11
اَيْلُكْ ey-lük 32a-5

خُوبْلُغِلَه ḫûb-luġ-ıla 26a-10
قُولْلُقْ ḳul-luḳ 22b-10
يَاوُزْلُقْدَنْ yavuz-luḳ-dan 46b-9

b) 2 yerde ise ekin vokali vav ile (و) yazılmıştır:

اَيْلُوكِلَه ey-lüg-ile 23b-8

اَيْلُوكُكْ ey-lüg-üñ 69b-15

-ncı, -nci eki:

Dereceledirme sıfatlarını yapan bu ek metnimizde 16 yerde geçmektedir ve vokali de hep esreli ye ile (ىِ) yazılmıştır.

بَشِنْجِى beş-i-nci 42a-11
دُرْدُنْجِى dörd-ü-nci 42a-3

اِكِنْجِى iki-nci 41b-1
اُوجُنْجِى üç-ü-nci 24b-2

-rek eki:

Sıfatlardan ve zarflardan üstünlük ve en üstünlük derecelerini ifade eden kelimeler türeten bu ek, metimizde "yigrek" kelimesinde 35 yerde geçmektedir ve vokali hep üstün ile (ـَ) karşılanmıştır.

يِكْرَكْ yig-rek 13b-13

يِكْرَكْدُرْ yig-rek-dür 3b-8

-sul eki:

İsimlerden sıfat türeten bu ekin metnimizde bir tek örneği vardır ve vokali de vav ile (و) yazılmıştır.

يُخْسُولِلقْدَه yoḫ-sul-lıḳda 33a-2

-suz, -süz eki:

-lu, -lü ekinin menfisi olan ve isimlerden sıfat yapan bu ek metnimizde daima yuvarlak vokalli olarak geçmektedir ve iki şekilde yazılmaktadır.

a) 56 yerde ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

اَلْتُونْسُزْ	altun-suz 74b-6	اَیَاقْسُزْ	ayaḳ-suz 4a-1
دَوْلَتْسُزْ	devlet-süz 53b-2	اَلْسُزْ	el-süz 40a-1
	göz-süz 23b-1	هِمَّتْ سُزْ	himmet-süz 64a-11

b) 13 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

دَوْلَتْسُوزِی	devlet-süzi 14b-3
دِلْسُوزْ	el-süz 40a-2
فَایِدَه سُوزْ	fâyide-süz 66b-12
عِلْم سُوزْ	ʿilm-süz 74b-7

-suz, -süz eki genellikle ayrı yazılmaktadır. Ancak 16 yerde bitişik yazılmıştır:

مَعْرِ فَتْسُزْ	maʿrifet-süz 75a-1	یِمِشْسُزْ	yimiş-süz 17b-14
یَپْرَقْسُزْ	yapraḳ-suz 63b-7	یُولْدَاشْسُزْ	yoldaş-suz 75a-11

b) Fiilden İsim Türeten Ekler

-a, -e eki:

İki türlü yazılmaktadır:

a) 7 yerde üstünlü he (ـَه ، ـَة) ile yazılmıştır:

چَوْرَه	çevr-e 25b-8	یَارَه	yar-a 56b-15
قِصَه	ḳış-a 10a-7		

b) 7 yerde de üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

Kendisinden sonra başka bir ek (iyelik, hal, sıfat vs. eki) geldiği zaman ekin üstün ile karşılandığı görülmektedir:

یَارَدَنْ	yar-a-dan 44a-1	یَارَلُو	yar-a-lu 35a-2
یَارَمْ	yar-a-m 57a-4	یَارَسِنَه	yar-a-sı-n-a 69a-3

-er eki:

Metnimizde bir kelimede geçmektedir ve vokali üstün ile yazılmıştır:

كَسَرِلَه kes-er-ile 49b-5

-egen eki:

Bir kelimede geçen bu ekin vokalleri üstün ile (ـَ) karşılanmıştır.

كَسَكَنْ kes-egen 9b-4

-ġ eki:

Metnimizde tek örneği vardır.

اُولاغ ula-ġ 16a-1

-gen eki:

Bir yerde geçmektedir ve vokali de üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

كُومُلْكَنَه gömül-gen-e 50b-7

-gin eki:

Bir yerde geçmektedir. Vokali ise esre ile (ـِ) yazılmıştır.

دِزْكِنِنى diz-gin-i-n-i 39b-4

-ġun eki:

-gin ekinin yuvarlak vokallisi gibi görülen bu ek, metnimizde iki yerde geçmektedir. Ekin vokali vav ile (وُ) yazılmıştır.

اَزْغُونْلِغَه az-ġun-lıġa 29b-7

اَزْغُونْلِق دُرْ az-ġun-lıḳ-dur 72b-8

-gü eki:

"sevgü" kelimesinde geçen ekin vokali ötre ile (ـُ) karşılanmıştır ve bir yerde geçmektedir.

سَوْ كُلُودُرْ sev-gü-lü-dür 61a-3

-ı, -i eki:

Ek iki şekilde yazılmıştır:

a) 7 yerde esre ile (ـِ):

آيِرِلْمِشْ	ayr-ı-l-mış 45b-2	صَانِلُو	şan-ı-lu 51b-8
دُوتِيَه	dut-ı-y-a 41a-6	يَازِدَه	yaz-ı-da 24a-2

b) 5 yerde de esreli ye ile (ىِ):

قُونْشِى	ḳonş-ı 33a-7
يَازِى لَرْدَه	yaz-ı-lar-da 36b-15

-ıcı, -ici eki:

Metnimizde 39 yerde geçen bu ekin ilk vokali daima esre ile (ـِ), ikinci vokali ise esreli ye ile (ىِ) yazılmaktadır:

اَلِجى	al-ıcı 40a-5	كِدِجيدُرْ	gid-ici-dür 21b-13
چَالِجى	çal-ıcı 8a-13	يِرْتِجى	yırt-ıcı 18b-15

Ancak, -ıcı, -ici ekinden sonra (bildirme, çokluk, hal vb.) eklerinden herhangi biri gelince o zaman ekin ikinci vokali de harfle (ىِ) değil, hareke ile (ـِ) yazılmaktadır. 18 yerde bu şekilde geçmektedir:

بِسْلَيِجِدَنْ	bisle-y-ici-den 76a-11	دِكِجِلِكْ	dik-ici-lik 71b-7
اِيدِجِلَرُكْ	id-ici-ler-üñ 79b-5	اِنْجِدِجِنُكْ	incid-ici-nüñ 69a-3

-ḳ, -k eki:

Genellikle sonu vokalle biten fiil tabanlarına gelerek onlardan isimler türeten bir ektir. Metnimizde 29 yerde geçmektedir.

بُدَقلَرْ	buda-ḳ-lar 2a-9	صُوُقْ	şovu-ḳ 58b-1
بُويُكْ	büyü-k 65b-9	طُوقْ	ṭo-ḳ 72b-7
قُوشَقْ	ḳuşa-ḳ 22b-9	اُوَغِنْ	uva-ġ-ı-n 39a-4

-ḳa eki:

İki yerde geçmektedir. Vokali he (ه) ve (ـَ) ile yazılmıştır.

طَلْقَه	ṭal-ḳa 57b-1	طَلْقَيِلَه	ṭal-ḳa-y-ıla 17a-5

-ḳu eki:

Metnimizde iki kelimede 4 yerde geçen -ḳu ekinin vokali ötreli vav ile (وُ) karşılanmıştır:

بِچْقُو	bıç-ḳu 66b-13	اُيْقُوسِى	uy-ḳu-sı 44b-10
اُيْقُودَنْ	uy-ḳu-dan 25b-10	اُيْقُوسِنْدَه	uy-ḳu-sı-n-da 31b-8

-m eki:

Sadece "ölüm" kelimesinde geçen ekin yardımcı vokali ötre ile (ـُ) yazılmıştır.

اُلُمْ öl-ü-m 8b-12

-me (-ma) eki:

İki yerde geçen ekin vokali üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

كُلْمَسِى	gül-me-si 47a-3	اُلْمَسِى	öl-me-si 45a-14

-maḳ, -mek eki:

Kalın vokalli fiil tabanlarına -maḳ (مَقْ), ince vokalli fiil tabanlarına ise -mek (مَكْ) şeklinde gelen bu ekin vokali:

a) 253 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

بَغْلَمَقْ	baġ-la-maḳ 55b-8	كَيْمَكْ	gey-mek 7a-2
چَكْمَكْدَنْ	çek-mek-den 32b-14	اُلْمَكْ	öl-mek 10a-7
دِمَكْ	di-mek 17b-3	صُورْمَقْ	ṣor-maḳ 75b-3

b) Ekin vokali bir yerde ise üstünlü elif ile (اَ) yazılmıştır.

اُولْمَاغُوكْ ol-maġ-uñ 65a-5

-mur eki:

Bir kelimede geçmektedir. Vokali ötre ile (ـُ) yazılmıştır.

يَغْمُرْ yağ-mur 63a-2

-n eki:

22 yerde geçen ekin yardımcı vokali:

a) 5 yerde düz (-ı-, -i-) olup esre ile yazılmıştır (ـِ):

بِچِنْ biç-i-n 60a-9
دِزِنِنَه diz-i-n-i-n-e 79b-8
اَكِنَه ek-i-n-e 60a-9
كَلِنْ gel-i-n 31a-7
يَاقِنْ yaḳ-ı-n 72b-1

b) 6 yerde yuvarlak (-u-, -ü-) olup ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

صَاتُونْ ṣat-u-n 18a-15, 25b-6, 27a-2, 35a-10, 67a-11
تُتُونِنْ tüt-ü-n-i-n 79b-6

c) 11 yerde ise vokalle biten fiil tabanına gelmektedir:

اُوزُنْ uzun 9b-6 (10 yerde)
اُوزُنْدُرْ uz-u-n-dur 79b-4

-nç eki:

Bir tek örneği vardır.

اُودُنْچ ödü-nç 39a-7

-u, -ü eki:

Metnimizde 33 yerde geçen -u, -ü eki iki türlü yazılmıştır.

a) 27 yerde vav ile (وُ):

قُوخُولَرِنْدَنْ ḳoẖ-u-ları-n-dan 40b-8
قُوقُولُو ḳoḳ-u-lu 27b-6
قُرْقُو ḳorḳ-u 15a-2
اُلُو öl-ü 72a-1
صَانُوسِنْدَنْ ṣan-u-sından 8a-2
طُلُو ṭol-u 68a-4

b) 6 yerde ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

قُرْقُسِی	ḳorḳ-u-sı 15b-5, 56a-12	اُلُسِنِی	öl-ü-si-n-i 17a-7
قُرْقُسِنْدَن	ḳorḳ-u-sı-n-dan 44b-13	اُرْتُلُو	ört-ü-lü 48a-2, 79b-7

-uḳ, -ük eki:

55 yerde geçen -uḳ, -ük ekinin vokali iki şekilde karşılanmıştır:

a) 51 yerde ötre ile (ـُ):

اَرْتُغِدِی	art-uġ-ıdı 24a-2	بُیْرُغِنْ	buyr-uġ-ı-n 69b-2
اَرْتُق	art-uḳ 59a-9	قُونُقْ	ḳon-uḳ 59a-2
آیْرُقْسِدُر	ayr-uḳ-sı-dur 31b-5	صِنُق	ṣın-uḳ 16b-7
بُولُكْ	böl-ük 30b-1		

b) 4 yerde ötreli vav ile (وُ):

اَچُوقْ	aç-uḳ 38b-15	قُنُوغِی	ḳon-uġ-ı 25a-9
اَرْتُوغِنْ	art-uġ-ı-n 14b-12	قُنُقْلِغِنَه	ḳon-uḳ-lıġ-ı-na 33b-13

2. FİİL TÜRETEN EKLERDE VOKALLERİN YAZILIŞI

a) İsimden Fiil Türeten Ekler

-a-, -e- eki:

88 yerde geçmektedir ve iki şekilde yazılmaktadır:

a) 82 yerde üstün ile (ـَ):

بَكْزَرْ	beñz-e-r 15a-13	دُوزَتْدِلَرْ	düz-e-t-di-ler 27b-3
بَكْزَتْمَكْ	beñz-e-t-mek 40b-1	اُوزَتْدِی	uz-a-t-dı 27a-1
دِلَكِلْ	dil-e-gil 35a-3	یَشَمَقْ	yaş-a-maḳ 65a-6

b) 6 yerde üstünlü elif ile (اَ):

دِلَاكُمُزْجَه	dil-e-g-ü-müz-ce 52b-7	یَشَادِیسَه	yaş-a-dı-y-sa 65a-12
اُغْرَایِجَقْ	uġr-a-y-ıcaḳ 34a-12		

-ar-, -er- eki:

6 yerde geçen ekin vokali hep üstün ile (َـ) karşılanmıştır:

بَاشَرَجَقْ baş-ar-acaḳ 15b-2　　صَرَرْدِى ṣar-ar-dı 53a-2

قَرَرْدُرْدِى ḳar-ar-d-ur-dı 62a-11

-da-, -de- eki:

Metnimizde iki kelimede 12 yerde geçen -da-, -de- ekinin vokali üstün ile (َـ) yazılmıştır:

اَلْدَيِجِى al-da-y-ıcı 27b-6　　اِسْتَدِلَرْ is-te-di-ler 19a-3

-ı- eki:

6 yerde geçmektedir ve esre ile (ِـ) yazılmıştır:

اَغْرِدِى aġr-ı-dı 65b-9　　اَغْرِدُقْدَه aġr-ı-duḳ-da 65b-7

صَقِنْ ṣaḳ-ı-n 73a-14

-l- eki:

12 yerde geçmektedir.

دِرِلَمْ diri-l-em 15a-12　　طُوغْرُلْمَزْ ṭoġru-l-maz 60a-6

دِرِلُرْ diri-l-ür 50b-6　　يُجَالِجَكْ yüce-l-icek 68a-10

-la-, -le- eki:

Metnimizde 104 yerde geçen -la-, -le- ekinin vokali:

a) 5 yerde üstünlü elif ile (اَ) :

اَتْلَانِبَنْ at-la-n-ıban 51a-4　　اَوْلَارْكَنْ av-la-r-ken 39b-7

b) 90 yerde üstün ile (َـ) yazılmıştır:

بَغِشْلَدِى bağış-la-dı 43b-8　　اَدَبْلَمِيلَرْ edeb-le-me-y-e-ler 62a-5

اِشْلَمَدِى iş-le-me-di 62b-12　　كُزْلَرْ göz-le-r 29b-5

c) 9 yerde de he ile (ـه) yazılmıştır:

بغله bağ-la 10a-5 — مشتله muştı-la 23a-2

اشله iş-le 59b-11 — نعل له naʿl-la 47a-11

-r- eki:

Üç yerde geçmektedir:

بلردی belü-r-di 11b-7 — بلورمش belü-r-miş 28a-5

بلورمدی belü-r-me-di 8b-7

-u- eki:

Sadece uzu- fiilinde görülen bu ek 11 yerde geçmektedir ve ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

اوزن uz-u-n 9b-6 (10 yerde)

ازندر uz-u-n-dur 79b-5

b) Fiilden Fiil Türeten Ekler

-ar-, -er- eki:

36 yerde geçmektedir ve vokali:

a) İki yerde üstünlü elif (اَ) ile:

چقاره لر çıḳ-ar-a-lar 34a-5 — قوپارمدی ḳop-ar-ıma-dı 48b-3

b) 34 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

کدردك gid-er-dü-ñ 39b-13 — قوپریدی ḳop-ar-a-y-dı 21a-1

چقرغل çıḳ-ar-ğıl 32a-6 — قرتردکر ḳurt-ar-du-ñ 27a-10

-dur-, -dür- eki:

Hep yuvarlak vokallidir. Metnimizde 60 yerde geçmektedir ve vokali de daima ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

الدردی al-dur-dı 38a-4 — دندرمه dön-dür-me 30a-14

بلدردلر bil-dür-di-ler 14a-11 — قلدردی ḳal-dur-dı 3a-8

-dur-, -dür-, eki umumiyetle bitişik yazılmıştır. Bir örnekte ayrı yazıldığı görülmektedir:

اِنَانْ دُرْنْجَه inan-dur-ınca 16a-2

-gür- eki:

Metnimizde "irgür-" fiilinde geçen bu ekin vokali de ötre ile yazılmıştır:

اِرْكُرُرْ ir-gür-ür 76b-13

-ḳ- eki:

Bir kelimede geçmektedir.

يَقْرْ ya-ḳ-ar 68a-11, 69b-5

يَاقْدِى ya-ḳ-dı 46b-1, 76b-11

-l- eki:

Ekin yardımcı vokali:

a) 44 yerde düz (-ı-, -i-) olup daima esre ile (ـِ) yazılmıştır:

آچِلْدِى aç-ı-l-dı 28a-8	طَاغِلْدِى ṭaġ-ı-l-dı 11b-6
بَاصِلْدِى baş-ı-l-dı 11a-5	وِرْلِدِى vir-i-l-di 36a-13
كِدَرِلْمَزْ gider-i-l-mez 7b-2	يِقِلْدِى yıḳ-ı-l-dı 44a-4

b) 11 yerde yuvarlak (-u-, -ü-) olup ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

دُكُلْمِشْ dög-ü-l-miş 44b-10	كُوملْمِشْ göm-ü-l-miş 36a-3
طُتُلْدِى ṭut-u-l-dı 57b-12	يُورُلْمِشْ yor-u-l-mış 44b-10

-ma-, -me- eki

Menfilik eki -ma-, -me- metnimizde teklik 2. şahıs eksiz emir dışında 280 yerde geçmektedir. Vokali üç şekilde karşılanmıştır:

a) 268 yerde üstün ile (ـَ):

آتْمَدِى at-ma-dı 38b-15	كَلْمَدِى gel-me-di 3b-3
چِقْمَدِى çıḳ-ma-dı 3b-2	اِچْمَدِى iç-me-di 62b-13
دِمَكِلْ di-me-gil 6b-7	قومَغِلْ ḳo-ma-ġıl 68b-9

b) 10 yerde üstünlü elif ile (ا)

بُولْمَادِلَرْ bul-ma-dı-lar 12b-2

اَلْمَامِشْ ol-ma-mış 45b-1

اِشِتْمَادُكْمِى işit-me-dü-ñ mi 59b-6

c) 2 yerde de üstünlü he ile (ـهَ):

اِسْتَمَه سَه iste-me-se 52b-10

اُوْلَمه مِشْدُرْ ol-ma-mış-dur 59a-9

-n- eki:

Ek, düz vokalli tabanlara gelince, yardımcı vokali de mutlaka düz olmaktadır. 24 yerde bu şekildedir ve esre ile (ـِ) yazılmıştır:

اَلِنْمَزْ al-ı-n-maz 29b-11

اِدِنْدِى id-i-n-di 62b-12

دِكِنْدِ لَرْ dik-i-n-diler 39a-13

Ek, yuvarlak vokalli tabanlara gelince yardımcı vokali iki şekilde karşılanmaktadır:

a) 11 yerde düz vokalli (-ı-, -i-) dir ve esre ile (ـِ) yazılmıştır:

بُولِنْسَه bul-ı-n-sa 53b-2

دُوتِنُرْ dut-ı-n-ur 58b-5

بُولِنُرْ bul-ı-n-ur 71a-11

كُورِنُره gör-i-n-ür 26a-12

b) 8 yerde ise yuvarlak vokalli (-u-, -ü-) dir ve ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

بُلُنْمَدِى bul-u-n-ma-dı 18a-13

كُرُنْدِى gör-ü-n-di 56b-9

-r- eki:

47 yerde geçmektedir.

چَوْرَه çev-r-e 25b-8

يُمْرُقْ yum-r-uḳ 31a-3

اُويَرَنَه uya-r-an-a 13b-10

-ş- eki:

Metnimizde 70 yerde geçmektedir. Sonu vokalle biten fiil tabanlarına doğrudan doğruya gelmektedir. 4 yerde bu şekildedir:

اُلَمشْدُكْ ula-ş-du-ñ 73b-10

سُويْلَشْمَمَكَه söyle-ş-me-meg-e 3b-15

طَانِشِقْ ṭanı-ş-ı-ḳ 72b-8

يَرَشْدُرْمَغَه yara-ş-dur-maġ-a 15b-3

Sonu konsonantla biten fiil tabanlarına ise araya bir yardımcı vokal alarak gelmektedir. Bu yardımcı vokal ise daima düz (-ı-, -i-) dür ve esre ile (ـِ) yazılmıştır:

بلشمك	**bil-i-ş-mek 41a-3**	ادشر	**id-i-ş-ür 19b-11**
ارشدی	**ir-i-ş-di 20b-11**	یتشدی	**yit-i-ş-di 18b-2**

-der- (-ter-) eki

"göster-" fiilinde görülen bu ek 8 yerde geçmektedir.

کستره	**gös-ter-e 49a-13**	کستررسه	**gös-ter- ür-se 69a-10**

-t- eki:

240 yerde geçmektedir.

اکلتدم	**añla-t-du-m 16b-3**	قرر دردی	**ķarar-d-ur-dı 62a-11**
دپلدلر	**depele-d-e-ler 11a-12**	اکرتمش	**ögre-t-miş 54b-4**
ایتدی	**ey-i-t-di 3a-8**	اوزتدی	**uza-t-dı 27a-1**
کترتدی	**getür-t-di 37b-10**	یکلدلر	**yükle-d-e-ler 67a-2**

-tür- eki:

"getür-" fiilinde görülen bu ek 47 yerde geçmektedir ve vokali iki şekilde karşılanmıştır:

a) 8 yerde ötreli vav ile (وُ):

کتور	**ge-tür 43b-11**	کتورمینجه	**ge-tür-me-y-ince 73b-13**
کتوره	**ge-tür-e 39b-10**	کتورب	**ge-tür-üp 28b-6**

b) 39 yerde ötre ile (ـُ):

کتر	**ge-tür 28b-14**	کترم	**ge-tür-em 38b-1**
کتردی	**ge-tür-di 61b-13**	کترر	**ge-tür-ür 69a-11**

-ur-, -ür- eki:

27 yerde geçen -ur-, -ür- faktitif ekinin de vokali iki şekilde yazılmıştır:

a) 5 yerde ötreli vav ile (وُ):

كچوردى	geç-ür-di 78a-12	كچوره لر	geç-ür-e-ler 8b-14
كچردلر	geç-ür-di-ler 9a-1	كچورب	geç-ür-üp 31b-9

b) 22 yerde ötre ile (ـُ):

آرترمدى	art-ur-ma-dı 73a-6	كچرمش	geç-ür-miş 60a-5
بتره	bit-ür-e 24a-8	كيردى	gey-ür-di 45b-6
دشردى	düş-ür-di 10b-8	طيردى	ṭoy-ur-dı 44b-10

-y- eki:

Üç kelimede 16 yerde geçmektedir.

قويالر	ḳo-y-a-lar 13a-15	طويمز	ṭo-y-maz 70b-12
صايله سين	ṣa-y-ı-l-a-sın 14b-15		

B) İŞLETME EKLERİNDE VOKALLERİN YAZILIŞI

1. İSİM İŞLETME EKLERİNDE VOKALLERİN YAZILIŞI

a) Çokluk Eki:

Çokluk eki -lar, -ler'in vokali, metnimizde daima üstün ile (ـَ) karşılanmıştır. Ek bazan bitişik, bazan da ayrı yazılmıştır:

a) 162 yerde bitişik yazılmıştır:

اغجلرى	ağaç-lar-ı 2a-9	اغلانلر	oğlan-lar 41a-10
عاشقلر	'âşıḳ-lar 3a-6	وقتلرده	vaḳt-lar-da 9a-6
درويشلرك	dervîş-ler-üñ 32b-15	يولداشلر	yoldaş-lar 59a-12
كشيلر	kişi-ler 70a-4	ظريفلر	ẓarîf-ler 24b-6

b) 58 yerde ise -lar, -ler eki bitişen harflerden sonra geldiği halde ayrı yazılmıştır:

عَجَايِبْ لَرْ	ʿacâyib-ler 41a-1	حَكِيمْ لَرْ	ḥakîm-ler 17a-5
بَاىْ لَره	bay-lar-a 20a-7	اِيتْ لَرْ	it-ler 65b-15
بَيتْ لَرْ	beyt-ler 5b-7	قُولْ لَرْ	ḳul-lar 24b-3
دَرْوِيشْ لَرْ	dervîş-ler 7b-11	اُوغْلَنْ لَرْ	oġlan-lar 62a-2

b) İyelik Ekleri

Teklik 1. şahıs iyelik eki: -m

Sonu vokalle biten isimlere doğrudan doğruya eklenmektedir. Bu durumda ismin vokali ya harfle veya hareke ile yazılmaktadır:

a) 12 yerde hareke (üstün ــَ) ile:

اَنَمْ	ana-m 60a-11	نَسْنَمْ	nesne-m 15a-10
بِلَمْجَه	bile-m-ce 36b-1	يَارَمْ	yara-m 57a-4

b) 4 yerde harf (üç yerde elif ا , bir yerde he ه) ile:

اَنَامْ	ana-m 19a-10		
بَابَامْ	baba-m 27a-2	نَسْنَه مْ	nesne-m 37a-3
صَفَامْ	ṣafâ-m 60b—15		

Konsonant ile biten isimlere eklenirken araya bir yardımcı vokal almaktadır. -m iyelik ekinin aldığı bu yardımcı vokal daima yuvarlaktır (-u-, -ü-) ve iki şekilde yazılmaktadır:

a) 154 yerde ötre ile (ــُ):

اَجْلِغُمْ	açlıġ-u-m 36b-3	اِقْرَارُمْ	iḳrâr-u-m 28b-12
بَاشُمَه	baş-u-m-a 56a-7	عُمْرُمْ	ʿömr-ü-m 55b-4
كُوزُمْ	göz-ü-m 17b-5	رَخْتُمِى	raẖt-u-m-ı 54b-13

b) 2 yerde ötreli vav ile (وُ) :

اُغلوُمْ oğl-u-m 59a-9 — سِغِنَه جَغُومْ sıgınacag-u-m 50b—1

Teklik 2. şahıs iyelik eki: -ñ

Metnimizde 210 yerde geçen bu ekin de yardımcı vokali daima yuvarlaktır ve iki şekilde yazılmıştır:

a) 200 yerde ötre ile (ـُ):

آدُكْ ad-u-ñ 13a-15 — اوغلُكَه oğl-u-ñ-a 59b-2

باشُكْ baş-u-ñ 11b-12 — سُوزُكِی söz-ü-ñ-i 70b-15

b) 5 yerde ötreli vav ile (وُ):

جَمَالوُكَه cemâl-ü-ñ-e 53a-7 — اَتَكوُكَه eteg-ü-ñ-e 40b-9

دَوْلَتوُكَه devlet-ü-ñ-e 67b-7 — اُسْتُوكَه üst-ü-ñ-e 59b-1

Teklik 3. şahıs iyelik eki: -ı, -i (-sı, -si)

Vokal ile sona eren isimlere -sı, -si olarak gelen iyelik ekinin vokali, eğer kendisinden sonra hiçbir ek gelmemişse normal olarak esreli ye ile (ىِ) yazılmaktadır. 132 yerde bu şekildedir:

اقچَسی akça-sı 36b-11 — قَیُوسی kayu-sı 14a-10

فقیرَه سی fakîre-si 64b-7 — یَقَاسی yaka-sı 43b-6

Eğer iyelik ekinden sonra isim hal eklerinden datif, lokatif, ablatif, genitif ve akkuzatif eklerinden biri gelince ekin vokali esre ile (ـِ) karşılanmaktadır:

اناسِنُكْ ana-sı-nuñ 64a-13 — خزینَه سِنْدَنْ hazine-si-n-den 2a-5

برسِنَه bir-i-si-n-e 78a-14 — قَپُوسِندَه kapu-sı-n-da 11a-6

اَیُوسِنْ eyü-si-n 58b-1 — قیُوسِنُكْ kuyu-sı-nuñ 39a-2

Bazan da kendisinden sonra başka bir ek gelse bile ekin vokali esreli ye (ىِ) ile yazılmaktadır. (3 yerde):

اَقْچَسِینْ akça-sı-n 43b-1 — اَیْرقسِی دُرْ ayruk-sı-dur 31b-5

Konsonantla sona eren isimlerde -ı, -i iyelik eki bazan esre ile (ـِ), bazan da esreli ye ile (ىِ) yazılmaktadır:

a) 1262 yerde esre ile (ـِ) yazılmıştır:

آهَنْكِ âheng-i 8a-13 — اَيَاغِنُڭ ayaġ-ı-nuñ 27b-11

بَخْتِ baht-ı 39b-5 — اَرْدِنْجَه ard-ı-n-ca 72b-3

اِعْتِدَالِ i'tidâl-ı 54a-15 — اَلْتِنَه alt-ı-n-a 5b-10

b) 280 yerde esreli ye ile (ىِ) yazılmıştır:

اَغَاجِى aġac-ı 66b-10 — اَلِينِى el-i-n-i 2b-7

بُنْيَادِى bünyâd-ı 18b-1 — شَرْطِى دُرْ şarṭ-ı-dur 72a-2

دُلْبَنْدِى dülbend-i 40b-1 — يِرى دُرْ yir-i-dür 43a-6

-ı, -i iyelik eki metnimizde 6 yerde -u, -ü şeklinde yuvarlak vokalli olarak geçmektedir:

اَوُنَه ev-ü-n-e 15b-2 — يُوزُنِى yüz-ü-n-i 62a-13

اُوكُنْجَه öñ-ü-n-ce 39a-14 — اُغْلُنِى oġl-u-n-ı 63b-8

Çokluk 1. şahıs iyelik eki: -muz, -müz

Metnimizde 23 yerde geçmektedir ve vokali daima yuvarlaktır. Ekin vokali daima ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

اَرَمُزْدَنْ ara-muz-dan 23b-10 — خاطِرُمُزْ ḫaṭır-u-muz 51b-13

باشُمُزْ baş-u-muz 20b-6 — اُودُمُزْ od-u-muz 53a-3

Ekin yardımcı vokali de daima yuvarlaktır. Ancak bir kelimede yardımcı vokal düz şekilde geçmektedir.

حَالِمُزْ ḥal-i-müz 44b-12

Çokluk 2. şahıs iyelik eki: -ñuz, -ñüz

6 yerde geçen bu ekin vokali:

a) Bir yerde vav ile (و) yazılmıştır:

اَرَكُوزْدَه ara-ñuz-da 48a-2

b) 5 yerde ise ötre ile yazılmıştır:

صُحْبَتُوكُزِى şoḥbet-ü-ñüz-i 55a-1 سُوزُكُزْ söz-ü-ñüz 54b-15

Çokluk 3. şahıs iyelik eki: -ları, -leri

Ekin ilk vokali, yani çokluk ekinin vokali, daima hareke ile yazılmıştır. Asıl iyelik eki ise kendinden sonra isim hal ekleri bulunmadığı takdirde hep ye ile (ى) yazılmıştır. (62 yerde):

بُدَاقْلَرِى budaḳ-ları 66b-10 اُغْلَنْلَرِى oğlan-ları 12a-7
اَرَنْلَرِى eren-leri 24b-15 يُوزْلَرِى yüz-leri 7a-9

Bir yerde ise kendinden sonra isim hal ekleri bulunmadığı halde ekin vokali esre ile yazılmıştır:

اُغْلَنْلَرِ oğlan-ları 11a-10

Eğer kendinden sonra isim hal eklerinden biri veya bildirme eki geliyorsa vokali bazan hareke ile bazan da harfle yazılmaktadır:

a) 57 yerde esre ile (ـِ):

اَرْقَلَرِنْ arḳa-ları-n 7a-9 نَدِيمْ لَرِنْدَنْ nedîm-leri-n-den 14b-15
اَلْلَرِنْ el-leri-n 77a-4 وَظِيفه لَرِنِى vaẓîfe-leri-n-i 17a-14
فَايِدَه لَرِدُرْ fâyide-leri-dür 41a-3

b) 4 yerde ye (ى) ile:

قَرْدَشْلَرِينْ ḳardaş-ları-n 11a-3 يِرْلَرِينْ yir-leri-n 11a-1

c) Hal Ekleri

Genitif eki: -uñ, -üñ (-nuñ, -nüñ)

Konsonantla sona eren isimlere -uñ, -üñ şeklinde gelen ekin vokali iki şekilde yazılmıştır:

a) 276 yerde ötre ile (ـُ):

عابدُك	ʿâbid-üñ 28a-4	كوزُمُك	göz-ü-m-üñ 55b-10
بالِغُك	balıġ-uñ 39b-14	قولُك	ḳul-uñ 66a-11
دُشمَنُك	düşmen -üñ 12a-13	زاهِدُك	zâhid-üñ 27b14

b) 14 yerde ötreli vav ile (وُ):

آتُوك	at-uñ 78a-5	اُولَنُوك	ol-an-uñ 15b-10
اِرْماقُوك	ırmaḳ-uñ 39b-10	سَنُوك	sen-üñ 9b-12
قَپْلانُوك	ḳaplan-uñ 13a-7	يِلانُوك	yılan-uñ 69b-14

Vokalle sona eren isimlere -nuñ şeklinde gelen ekin vokali:

a) 111 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

عَهْدِنُوك	ʿahd-i-nüñ 4a-6	اَهْلِنُوك	ehl-i-nüñ 26a-4
بُنوك	bu-nuñ 6b-1	كِشِنُوك	kişi-nüñ 60b-15

b) 133 yerde ise ötre ile (ـُ):

اَناسِنُك	ana-sı-nuñ 64a-13	جاريه نُك	câriye-nüñ 27b-10
باغِنُك	baġ-ı-nuñ 33b-2	خوجَنُك	ḫoca-nuñ 34b-15

Genitif ekinin vokali daima yuvarlaktır. Ancak bir tek örnekte düz vokalli olarak geçmektedir.

نَنِك ne-niñ 49a-5, 28a-11

Akkuzatif eki: -ı, -i; -n; -nı, -ni

Akkuzatif eki -ı, -i metnimizde üç şekilde karşılanmıştır:

466 yerde esreli ye ile (ىِ) yazılmıştır:

عابِدى	ʿâbid-i 8a-6	اَجْلَرى	açlar-ı 73b-13

Eğer kelime vokal ile bitiyorsa araya bir yardımcı -y- sesi girmektedir:

دُنْيَايِى dünyâ-y-ı 29a-13

b) 73 yerde esre ile (ـِ) yazılmıştır:

آلْتُونِ	altun-ı 36b-4	نُكْتَهٔ	nükte-y-i 64a-15
اِيپِ	ip-i 44a-7	پَرْدَهٔ	perde-y-i 76b-15

-nı akkuzatif ekinin vokali:

a) 34 yerde esreli ye ile (ى) yazılmıştır:

بُونِى	bu-nı 7b-7	كَنْدُزِنِى	kendüzü-ni 15b-5

b) Ekin vokali bir yerde ise esre ile (ـِ) yazılmıştır:

بُونِ bu-nı 12b-2

-n akkuzatif eki:

İyelik eklerinden sonra gelen akkuzatif eki -n metnimizde 234 yerde geçmektedir.

آجى يِنْ	acı-sı-n 57a-5	قَرْنِنْ	ḳarn-ı-n 44b-10
باشِنْ	baş-ı-n 74b-10	يُوكِنْ	yük-i-n 32b-14
اَلِنْ	el-i-n 6a-7	زَخمِنْ	zaḫm-ı-n 6a-15

Datif eki: -a, -e

Eski Türkçede -ġa, -ge şeklinde olan datif eki Eski Anadolu Türkçesi devresinde ġ ve g'nin düşmesiyle -a, -e şekline girmiştir ve metnimizde de bu şekliyle kullanılmıştır. Fakat bu ġ ve g'lerin izi, zamirlerin çekimi ile sonu "n" ile biten bazı kelimelerde, eski -ġa ve -ge ekinin n konsonantı ile birleşmesinin bir devamı olan -ñ(a), -ñ(e) şekliyle devam etmektedir:

اَكَا	aña 4a-5	سَكَا	saña 12b-11
بَكَا	baña 8b-9	يَكَا	yaña 36b-1
بُوكَه	buña 7a-4		

Datif eki -a, -e metnimizde üç şekilde yazılmıştır:

a) 538 yerde he ile (ﻪ ، ﻩ):

اَحْمَقَه	aḥmaḳ-a 7'a-6	بِزَه	biz-e 13-a-10
اَنْبارِنَه	anbar-ı-n-a 20a-13	جاهِلَه	câhil-e 71a-12
بَاشَه	baş-a 47a-12	دُوتِيَه	dutı-y-a 41a-6

b) 29 yerde elif ile (ا)

اَشَغَا	aşaġ-a 6a-13	نِعْمَتُنْكَا	niʿmet-ü-ñ-e 5a-13
بَاشَا	baş-a 70b-11	شِمْدِيَا	şimdi-y-e 19b-13
كُوكَا	gög-e 19a-7	وِرْمَكَا	vir-meg-e 51a-6

c) 1 örnekte de üstün ile yazılmıştır:

فَقِيهَ fakîh-e 32b-1

Lokatif eki: -da, -de

527 yerde geçen -da, -de ekinin vokali 520 yerde he ile ( ) yazılmıştır:

اَغْزِنْدَه	aġz-ı-n-da 36b-7	كِجَلَرْدَه	gice-ler-de 44b-19
بِزْدَه	biz-de 32a-9	اِيشُكْدَه	iş-ü-ñ-de 16b-7
دُوشِنْدَه	düş-i-n-de 35a-6	قَابْدَه	ḳab-da 51b-11

Ancak kendisinden sonra aitlik, bildirme, iyelik vb. eklerinden birisi gelince vokali he ile değil üstün ile (ـَ) yazılmaktadır. 7 yerde bu şekilde geçmektedir:

اَنْدَغِى	an-da-ġı 19b-9	كُوكْلُكْدَكِى	gönlüñ-de-ki 35b-8
اَنْدَكِى	an-da-ki 49b-12	اِچِنْدَيَمْ	için-de-y-em 15a-2
دُوزَقْدَغِى	duzaḳ-da-ġı 42b-8	يَارِنْدَسِى	yarın-da-sı 8b-13

Lokatif eki -da, -de bitişen harflerden sonra gelince genellikle bitişik yazılmaktadır. 424 yerde bu şekilde yazılmıştır. Ek 4 yerde ise bitişen harflerden sonra geldiği halde ayrı yazılmıştır:

جمعيّت ده cemʿiyyet-de 68a-5 — حالت ده ḥâlet-de 27a-9

حقيقت ده ḥaḳîḳat-da 5a-7 — خدمت ده ḫidmet-de 33a-12

Ablatif eki: -dan, -den (-din)

Metnimizde 607 yerde geçen ablatif eki -dan, -den'in vokali 603 yerde üstün ile (◌َ) yazılmıştır:

آلتوندن altun-dan 61a-3 — كويدن köy-den 61b-9

قمشدن ḳamış-dan 73a-7 — سزدن siz-den 43b-11

Ek 4 yerde ise -din şeklinde geçmektedir. Bunlardan da 3 yerde vokali ye ile (ى), 1 yerde de esre ile (◌ِ) yazılmıştır:

دشمندن düşmen-din 70a-2 — اكدين öñ-din 30b-11, 41a-7, 77a-12

Ablatif eki de umumiyetle bitişik yazılmıştır. Ancak ek 7 yerde ayrı yazılmıştır:

آدم دن âdem-den 76a-7 — مناجات دن münâcât-dan 36-a-6

مصلحت دن maṣlaḥat-dan 54a-14

Eşitlik eki: -ca, -ce (-ça, -çe)

Ek 49 yerde -ca, -ce şeklindedir ve vokali daima he ile (ه) yazılmıştır:

عقبنجه ʿaḳab-ı-n-ca 27b-8 — دلاكمز جه dilegümüz-ce 52b-7

بونجه bu-n-ca 5b-11 — قره جه ḳara-ca 8b-4

34 yerde -çe şeklindedir.

نيچه ni-çe 9a-4, 27a-11

Kendisinden sonra datif eki -e gelince vokali he ile (ه) değil üstün ile (◌َ) yazılmaktadır:

نيچه ni-çe-y-e 13b-5 — نچيا ni-çe-y-e 66a-13

Eşitlik eki: -cılayın, -cileyin

Ekin ikinci vokali daima esre ile (ـِ) yazılmıştır. İlk vokali ise:

a) 3 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

اَنْجلَيِنْ an-cılayın 25a-3 سَنْجلَيِنْ sen-cileyin 66a-6

b) 6 yerde ise elif ile (ا) yazılmıştır:

اَنْجلايِنْ سِنْ an-cılayın-sın 29b-10

بُونجلايِنْ bun-cılayın 23b-4, 54b-4

Yön ekleri: -ra, -re; -aru, -erü ve -ru

-ra, -re 67 yerde geçmektedir ve vokali:

a) 47 yerde üstünlü he ile (ـه،ه) yazılmıştır:

بَاشِرَه baş-ı-ra 16b-15 صُكْرَغى şon-ra-ġı 62b-1

اِچْرَه iç-re 55a-12 طَشْرَه ṭaş-ra 48a-5

صُكْرَه şoñ-ra 3b-5 اُزَرَه üze-re 28a-13

b) 20 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

نَرِيَه ne-re-y-e 61b-4 اُزَرِنْدَه üze-r-i-n-de 16a-12

طَشْرَدَ ṭaş-ra-da 14a-1

-aru, -erü 4 yerde geçmektedir, ilk vokali üstün ile ikinci vokali ise ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

اِچَرُو iç-erü 8b-13 اِلَرُو il-erü 23b-3

-ru yön eki:

Bir örnekte geçmektedir ve vokali de ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır.

اَكَارُو aña-ru 32a-13

Enstrumental (vasıta) ekleri: -n; -la, -le; -ıla, -ile

-n enstrumental eki:

"degin", "içün", "kışın", "yazın" kelimelerinde geçen bu ekin yardımcı vokali:

a) 11 yerde esre ile (ـِ) y azılmıştır:

دكِنْ deg-i-n 7b-4, 13b-5, 18b-6

b) İki yerde esreli ye ile (ىِ) yazılmıştır:

قشِينْ kış-ı-n 22b-15 — يَازِين yaz-ı-n 22b-15

c) 33 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

اِچُونْ iç-ü-n 54a-12

-la, -le enstrumental eki:

54 yerde geçmektedir ve vokali üstünlü he ile (ـَهْ، ـَه) yazılmıştır:

بَنُمْلَه	benüm-le 58a-14	قَرْغيلَه	ḳarġa-y-la 53a-9
دِمَكْلَه	dimek-le 70a-4	صِفَتْلَه	ṣıfat-la 65a-8
اَلْمَاسِلَه	elması-la 3b-4	يَمَكْلَ	yimek-le 44a-10

-ıla, -ile enstrumental eki:

Enstrumental eki 264 yerde bu şekilde geçmektedir ve ekin ilk vokali daima esre ile, ikinci vokali ise üstünlü he ile (ـَه، ـَه) yazılmıştır:

اَنُوكِلَه	anuñ-ıla 3b-15	اِكْرَامِلَه	ikrâm-ıla 17a-15
بَقْمَغِلَه	baḳmaġ-ıla 72a-7	سَلاَمِلَ	selâm-ıla 15a-6
جِهَازِلَه	cihâz-ıla 31a-5	طَاشِلَه	ṭaş-ıla 18b-4

Soru eki: -mı, -mi

Hem isim hem de fiil işletme eki olan soru ekinin vokali daima düzdür. Metnimizde 30 yerde geçen -mı, -mi soru eki 13 yerde isimlerden sonra gelmektedir. Vokali ise:

a) 5 yerde ye ile (ی) yazılmıştır:

بَهادُرْلِقمِی bahâdurlıḳ mı 31b-14 — دَكُلمِی دُرْ degül midür 19a-9

جُومَرْدلِقْ مى comardlıḳ mı 31b-14 — يوقمِی yoḳ mı 43b-11, 22a-12

b) 8 yerde esre ile (ـِ) yazılmıştır:

دَكُلْمسينْ degül misin 27a-1 — طُپْرَقْدَنْ مِسنْ ṭopraḳdan mısın 69b-8

كِتابْمِدُرْ kitab mıdur 67a-3 — وَارْمِدُرْ var mıdur 54b-9

اُودُنْمِدُرْ odun mıdur 67a-3 — يُوقْمِدُرْ yoḳ mıdur 14a-4

17 yerde ise fiiller ile kullanılmaktadır. Bu durumda ekin vokali normal olarak ye ile (ی) yazılmıştır. (10 yerde). Eğer kendisinden sonra şahıs eki gelirse ekin vokali esre ile (ـِ) yazılmıştır. (7 yerde)

Görülen geçmiş zaman ile:

دِمَدُمْمِی dimedüm mi 45b-9 — كُرْدُكْمِی gördüñ mi 35b-10

اِشِتْدُكْمِی işitdüñ mi 35b-10

Geniş zaman ile:

اَكَرْمِسينْ añar mısın 6b-9 — صَانُرْمِسينْ ṣanur mısın 64a-11

بلمزمسِنْ bilmez misin 78a-15 — كُرْمَزْ مِسِنْ görmez misin 13a-6

كُتُورْ مَزْمِی götürmez mi 30b-14

Gelecek zaman ile:

دِيجَكْمِدُكْ diyecek midüñ 48a-3

2. FİİL İŞLETME EKLERİNDE VOKALLERİN YAZILIŞI

a) Şahıs Ekleri

Birinci Şahıs Ekleri

Teklik 1. şahıs ekleri

-m eki:

Metnimizde şu çekimlerde kullanılmıştır:

1. Görülen geçmiş zaman çekiminde 194 yerde kullanılmıştır:

آڭدُمْ aŋ-du-m 23b-6
چَكْدُمْ çek-dü-m 45b-14
بَغِشْلَدُمْ bağışla-du-m 35b-4
كُورْدُمْ gör-dü-m 54b-15

2. İstek çekiminde 62 yerde kullanılmıştır:

اَلَمْ al-a-m 25b-6
دِمَيَمْ di-me-y-e-m 46b-15
بِلَمْ bil-e-m 47a-1
كُورَمْ gör-e-m 23b-1

3. Şart çekiminde 3 yerde kullanılmıştır:

دَكُلْسَمْ degül-se-m 30a-15
يُودُرْسَمْ yudur-sa-m 28a-3
اُلْمَزْسَمْ ölmez-se-m 55a-12

4. Birleşik çekimde 22 yerde kullanılmıştır:

بِلَيْدُمْ bil-e-y-dü-m 59a-13
قَچَرْسَمْ ḳaç-ar-sa-m 50b-1
دَلَرْدُمْ del-er-dü-m 3b-4
قِلْمِشْدُمْ ḳıl-mış-du-m 55b-10

-am, -em eki:

Metnimizde 62 yerde geçmektedir ve şu çekimlerde kullanılmıştır:

1. Geniş zaman çekimi ile 53 yerde:

آڭارَمْ aŋ-ar-am 6b-10
دِلَمَزَمْ dile-mez-em 26a-2
بِلُورَمْ bil-ür-em 15b-3
كُرُرَمْ gör-ür-em 49a-5
چَكَرَمْ çek-er-em 17b-5
اُوتَانُرَمْ utan-ur-am 2b-12

2. Öğrenilen geçmiş zaman çekimi ile 8 yerde:

بَغْلَنْمِشَمْ baġlan-mış-am 63a-7
كُرْمَمِشَمْ gör-me-miş-em 54b-5
دِمِشَمْ di-miş-em 52a-13
اُتُرْمِشَمْ otur-mış-am 63a-6

3. Gelecek zaman çekimi ile bir yerde:

اُلِسَرَمْ öl-iser-em 23a-6

-in eki:

Metnimizde sadece geniş zamanın olumlu ve olumsuz çekimlerinde kullanılan bu ek 3 yerde geçmektedir ve vokali de iki yerde esre ile (ـِ) bir yerde ise esreli ye ile (ىِ) yazılmıştır:

بِلْمَزِنْ bil-mez-in 35b-1 سَوَرِينْ sev-er-in 28a-9

اِدَرِنْ id-er-in 44b-7

-van eki:

Çekimli fiillerle beraber yaygın bir kullanılışı yoktur. Metnimizde bir örnekte çekimli fiilden sonra gelerek şahıs eki olarak kullanılmıştır. Vokali ise üstün (ـَ) işareti ile karşılanmıştır:

اُلُبْ دُرُرْوَنْ olup durur-van 15a-1

Çokluk 1. şahıs ekleri:

-vuz, -vüz eki:

İstek ve şart çekimlerinde kullanılan -vuz, -vüz eki 6 yerde geçmektedir ve vokali de ötre ile (ـُ) karşılanmıştır:

1. İstek çekiminde:

بُولِنُوزْ bulın-a-vuz 33a-12 قُويَوُزْ ḳoy-a-vuz 43b-13

كِدَوُزْ gid-e-vüz 45a-9 اُولَوُزْ ol-a-vuz 29a-12, 37a-12

2. Şart çekiminde:

اُولْسَوُزْ ol-sa-vuz 55a-3

-uz, -üz eki:

Metnimizde geniş zamanın çekiminde kullanılmıştır. İki yerde geçmektedir ve vokali de ötre ile (ـُ) karşılanmıştır:

بِلْمَزُزْ bil-mez-üz 57b-8 اِيدَرُزْ id-er-üz 22b-6

-k eki:

Metnimizde 12 yerde geçmektedir ve vokali daima ötre ile (ـُ) yazılmıştır. Şu çekimlerde kullanılmıştır:

1. Görülen geçmiş zaman ile 8 yerde:

آيرلدق **ayrıl-du-ķ 51b-11** — ارشدك **iriş-dü-k 8b-3**
كردك **gir-dü-k 23b-9** — اولدق **ol-du-ķ 8a-15**
كردك **gör-dü-k 23b-10** — وردك **vir-dü-k 4b-15**

2. Geniş zamanın hikâyesi ile 3 yerde:

كدردك **gid-er-dü-k 8a-14** — اتمزدك **it-mez-dü-k 32a-11**
ادردك **id-er-dü-k 57b-7**

3. İsteğin hikâyesi ile 1 yerde:

بلايدك **bil-e-y-i-dü-k 55a-2**

İkinci Şahıs Ekleri

Teklik 2. şahıs ekleri

-sın,-sin eki:

Metnimizde 148 yerde geçen -sın, -sin ekinin vokali:

a) 141 yerde esre ile (ـِ) yazılmıştır:

بلرسن **bil-ür-sin 48b-15** — كرسن **gör-e-sin 7b-8**
درسن **di-r-sin 8a-6** — اشلياسن **işle-y-e-sin 69a-5**

b) 7 yerde ise esreli ye ile (ي) yazılmıştır:

اكرمسين **añ-ar-mı-sın 6b-9** — كوررسين **gör-ür-sin 71a-9**
بيله سين **bil-e-sin 70a-4** — اولسين **öl-e-sin 74a-12**

-sın, -sin şahıs eki metnimizde şu çekimlerde kullanılmıştır:

1. Geniş zaman çekiminde 73 yerde:

بلمزسن **bil-mez-sin 48b-15** — اشدرسن **işid-ür-sin 70a-10**
دلرسن **dil-e-r-sin 21b-10** — قجرسن **ķaç-ar-sın 15b-15**

سُيْلَمَزسِنْ söyle-mez-sin 51a-7
اُورُرْسِنْ ur-ur-sın 18b-8

2. İsteğin çekiminde 75 yerde:

اَكَه سِنْ	añ-a-sın 67b-11	اِتْمَيَاسِنْ	it-me-y-e-sin 70a-11
دُوشَه سِنْ	düş-e-sin 16a-6	قَلْمَيَاسِنْ	ḳal-ma-y-a-sın 18a-7
قُرْتِلاَسِنْ	ḳurtıl-a-sın 22b-6	يِقْمَيَاسِنْ	yıḳ-ma-y-a-sın 73a-14

-ñ eki:

Metnimizde şu çekimlerde kullanılmıştır:

1. Görülen geçmiş zaman ile 75 yerde:

اَلْدُكْ	al-du-ñ 66a-12	دِمَدُكْ	di-me-dü-ñ 15b-9
دِدُكْ	di-dü-ñ 16b-10	سُيْلَمَدُكْ	söyle-me-dü-ñ 23a-10
كُرْدُكْ	gör-dü-ñ 12b-14	يِمَدُكْ	yi-me-dü-ñ 25a-15

2. Şartta 12 yerde:

دِلَسَكْ	dile-se-ñ 60b-13	وَارْسَكْ	var-sa-ñ 33a-1
اُولْسَكْ	ol-sa-ñ 68b-11	يِسَكْ	yi-se-ñ 34b-7

3. Birleşik çekimlerde 26 yerde:

اِدَرْسَكْ	id-er-se-ñ 40b-2	اِتْسَيْدُكْ	it-se-y-dü-ñ 64a-3
اِرِشَيْدُكْ	iriş-e-y-dü-ñ 64a-4	سُويْلَرْسَكْ	söyle-r-se-ñ 35b-8

-sız, -siz eki:

Metnimizde iki yerde geçen ekin vokali esre ile (ـِ) karşılanmıştır:

قُويَه سِزْ	ḳoy-a-sız 45a-9	بِلُورْسِزْ	bil-ür-siz 45a-8

-ñuz, -ñüz eki:

Görülen geçmiş zaman, şart ve birleşik çekimlerde kullanılan iyelik eki menşeli şahıs ekidir. Metnimizde 4 yerde geçmektedir ve vokali ötre ile (ـُ) karşılanmıştır:

1. Görülen geçmiş zamanda:

بلدرمدكز bildürme-dü-ñüz 55a-1 كرمدكز görme-dü-ñüz 26a-2

2. Şartta:

اولسكز ol-sa-ñuz 55a-4

3. Birleşik çekimlerde:

ورردكز vir-ür-dü-ñüz 32a-11

Üçüncü Şahıs Ekleri

Gerek haber kiplerinde olsun, gerekse tasarlama kiplerinde olsun üçüncü şahıslarda fiil kök ve tabanlarına sadece şekil ve zaman ekleri gelmektedir. Üçüncü şahıslar için ayrı bir ek yoktur. Ancak üçüncü şahıslarda fiil şekil ve zaman ekinden sonra çokluk şahıslarda, şahıs kavramını karşılamak üzere -lar, -ler eki getirilmektedir. Fiillerin çekimli şekliyle de kullanılan -lar, -ler eki bu haliyle 384 yerde geçmektedir ve vokali de üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

دپلسونلر depele-sün-ler 22a-11 كورمشلر gör-miş-ler 15b-14
اتمشلر it-miş-ler اورتلر ört-e-ler 5b-7

Ayrıca üçüncü şahıslarda şekil ve zaman ekinden sonra, çokluk şahıslarda -lar, -ler ekinden sonra -dur, -dür kuvvetlendirme eki getirilmektedir. Bu şekliyle -dur, -dür kuvvetlendirme eki 107 yerde geçmektedir ve vokali de ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

دمشلردر dimiş-ler-dür 5a-3 وارمشدر var-mış-dur 35b-14
صوومشدر ṣovu-mış-dur 53a-3 يرتمشدر yarat-mış-dur 78b-15

b) Şekil ve Zaman Ekleri

Haber Kipleri

1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di'dir. Yazılışı itibariyle konsonant benzeşmesine tabi değildir. Ekin vokali teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıslarda yuvarlak, 3. şahıslarda ise düzdür.

Teklik 1. şahıs : اكدم añ-du-m 23b-6
Teklik 2. şahıs : اتدك at-du-ñ 18b-10

Teklik 3. şahıs : بلْدی bil-di 11a-3

Çokluk 1. şahıs : ورْدُكْ vir-dü-k 4b-15

Çokluk 2. şahıs : كرْمدُكزْ gör-me-dü-ñüz 26a-2

Çokluk 3. şahıs : دِیدیلَرْ di-di-ler 12b-13

Ekin vokalinin yazılışı ise 1. ve 2. şahıslarda daima ötre ile (ـُ) dir. Ancak 3. şahıslarda ekin yazılışı farklı bir durum arz etmektedir. Şöyle ki:

-dı, -di ekinin vokali 1175 yerde esreli ye ile (ی) yazılmıştır:

بَكَنْدِی begen-di 17b-11 — اِشِتْدِی işit-di 54b-7

دِلَدِ dile-di 13a-10 — قُونْدِی kon-dı 37b-2

-dı, -di ekinden sonra şart ve çokluk eki geldiği zaman ekin vokali:

a) 452 yerde esre ile (ـِ) yazılmıştır:

آلْدِلَرْ al-dı-lar 7a-9 — كَلْدِلَرْ gel-di-ler 44b-8

دُزْدِلَرْ düz-di-ler 20b-14

b) 11 yerde ise ye ile (ی) yazılmıştır:

اِتْمَدِی لَره it-me-di-ler 66b-3 — اُلْدِیسَه öl-di-se 23a-7

قِلْدِیلَرْ kıl-dı-lar 25a-10 — یَاشدیسه yaşa-dı-sa 65a-12

-dı, -di eki 3 yerde kendisinden sonra hiçbir ek gelmediği halde esre ile ( ) yazılmıştır:

دِیدِ di-di 8a-2 — اُولْدِ ol-dı 34a-4

دِلَدِ dile-di 44a-12

2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Anlatılan geçmiş zaman eki -mış, -miş'tir. 250 yerde geçen ekin vokali daima esre ile (ـِ) yazılmıştır:

Teklik 1. şahıs : دِمِشَمْ di-miş-em 55b-12

Teklik 2. şahıs : اِتْمِشْسِنْ it-miş-sin 75a-5

Teklik 3. şahıs : كَیْمِشْ geymiş 63b-1

	يَرَتْمِشْدُرْ	yarat-mış-dur 78b-15
Çokluk 3. şahıs:	يَزْمِشْلَرْ	yaz-mış-lar 62b-10
	قَرِشْدُرْمِشْلَرْدُرْ	ḳarışdur-mış-lar-dur 79b-8

3. Geniş Zaman

-r eki:

Sonu vokalle biten fiil tabanlarına gelen -r geniş zaman eki 111 yerde geçmektedir.

Teklik 1. şahıs :	اُوقُرَمْ	oḳu-r-am 4'b-9
	دِلَرَمْ	dile-r-em 48b-6
Teklik 2. şahıs :	دِلَرسِنْ	dile-r-sin 11b-4
Teklik 3. şahıs:	دِرْسِنْ	di-r-sin 29a-1
Çokluk 3. şahıs:	يُورُرْ	yürü-r 42b-3
	اِسْتَرْلَرْ	iste-r-ler 56b-4
	اَيْلَرْلَره	eyle-r-ler 76-5

-ir eki:

Bir örnekte geçmektedir:

"Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ᶜayar gümiş deg-ir دَكِرْ " (48a-13)

-ar, -er eki:

Ekin vokali:

a) 4 yerde elif ile (ا) yazılmıştır:

اَكَارَمْ	añ-ar-am 6b-10	كَچَارِكَنْ	geç-er-iken 20a-14
اَتَارْدِى	at-ar-dı 46a-14	قَچَارِمِشْ	ḳaç-ar-ımış 15b-14

b) 175 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

چَكَرَمْ	çek-er-em 17b-5	كَچَرْسِنْ	geç-er-sin 22a-14
كُورَرْ	gör-er 51b-10	اِدَرْدُكْ	id-er-dü-k 57b-7

Teklik 1. şahıs :	چَكَرَمْ	çek-er-em 17b-5
	قُورْقَرَمْ	ḳorḳ-ar-am 25a-12
	اَدَرِنْ	id-er-in 44b-7

	سَوَرِين	sev-er-in 28a-9
Teklik 2. şahıs :	چَكَرْسِنْ	çek-er-sin 49b-8
	كَچَرْسِنْ	geç-er-sin 22a-14
	قُورْقَرسِنْ	ḳorḳ-ar-sın 16a-1
Teklik 3. şahıs :	دُوتَرْ	dut-ar 9b-4
	قَازَرْ	ḳaz-ar 49b-6
	اُوتَرْ	öt-er 58b-7
Çokluk 1. şahıs :	اِيَدُرزْ	id-er-üz 22b-6
Çokluk 3. şahıs :	چَكَرْلَرْ	çek-er-ler 33a-14
	دُوتَرْلَرْ	dut-ar-lar 41b-11
	صِغَرْلَرْ	ṣıġ-ar-lar 11a-5

-ur, -ür eki:

Ekin vokali:

a) 54 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

آلُورْ	al-ur 61b-1	كَلُورْ	gel-ür 78a-9
بِلُورْ	bil-ür 12b-8	يَتُورْ	yat-ur 42b-11

b) 300 yerde ekin vokali ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

بِرَغُرْ	bıraġ-ur 17a-7	صَنُرْسِنْ	ṣan-ur-sın 7a-8
قَلُرْ	ḳal-ur 41b-6	وِرُرْسَكْ	vir-ür-se-ñ 67b-11

Teklik 1. şahıs :	بِلُورَمْ	bil-ür-em 15b-3
	كُرُرَمْ	gör-ür-em 49a-5
	اُولُبْدُرُرْوَنْ	olup dur-ur-van 15a-1
Teklik 2. şahıs :	بِلُورْسِنْ	bil-ür-sin 48b-15
	يَتُورْسِنْ	yat-ur-sın 59b-5
Teklik 3. şahıs :	آلُورْ	al-ur 61b-1
	بَارِشُرْ	barış-ur 68b-1
	دِلنُرْ	dilen-ür 61b-5

Çokluk 2. şahıs : بِلُورْسِزْ bil-ür-siz 45a-8
Çokluk 3. şahıs : بِلُورلَرْ bil-ür-ler 41b-8
اَيْدُرْلَرْ eyd-ür-ler 47a-4
كَلُرْلَرْ gel-ür-ler 29a-6

Geniş zamanın menfisi: -maz, -mez

Metnimizde 208 yerde geçen -maz, -mez ekinin vokali daima üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

Teklik 1. şahıs : اَلْمَزَمْ al-maz-am 29a-13
بِلْمَزَمْ bil-mez-em 20a-15
بِلْمَزِنْ bil-mez-in 35b-1
Teklik 2. şahıs : اَوْلَمَزْسِنْ evlen-mez-sin 60b-14
كُورْمَزْسِنْ gör-mez-sin 29b-10
Teklik 3. şahıs : كَتُورْمَزْ getür-mez 45b-14
اُشَنْمَزْ üşen-mez 63b-7
Çokluk 1. şahıs : بِلْمَزُزْ bil-mez-üz 57b-8
Çokluk 3. şahıs : قَلدُرْمَزْلَرْ ḳaldur-maz-lar 76b-12
قُومَزْلَرْ ḳo-maz-lar 29a-6

4. Gelecek Zaman

-acak, -ecek eki:

Metnimizde 5 yerde gelecek zaman ifadesi için -acak, -ecek eki kullanılmıştır. Ekin ilk vokali bir yerde he ile (ـهْ) 4 yerde ise üstün ile (ـَ) yazılmıştır.

كَچَه جَكْدُرْ geç-ecek-dür 17a-10
اَقَچَقْدُرْ aḳ-acaḳ-dur 79a-8
دِيَجَكْمِدُكْ di-y-ecek-mi-dü-ñ 48a-3
اِلَدجَكْدُرْ iled-ecek-dür 25a-8
اُولَجَقْدُرْ ol-acaḳ-dur 38a-6

-ısar, -iser eki:

7 yerde geçen -ısar, -iser ekinin ilk vokali esre ile (ـِ) ikinci vokali ise üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

اُلِسَرَمْ öl-iser-em 23a-6
كَچِسَرْ geç-iser 20b-6
اُولِسَرْ ol-ısar 25a-1
كِدِسَرْدُرْ gid-iser-dür 20b-7
اِدِسَرْدُرْ id-iser-dür 29b-5
اِرِشِسَرْدُرْ iriş-iser-dür 20b-7

-ası eki:

Metnimizde bir yerde gelecek zaman ifadesi için kullanılan -ası ekinin ilk vokali üstün ile (ـَ) ikinci vokali ise ye ile (ى) yazılmıştır:

"Şeştânuñ âhengi müstaḳîm ola, çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulagın bur-ası-dur بُورَسِيدُرْ ?" (8a-13).

Dilek Kipleri

1. İstek Kipi

Metnimizde kullanılan istek eki -a, -e'dir. Ek üç şekilde yazılmıştır:

a) 324 yerde he ile (ـه، ه) :

چقَرَه لَرْ çıḳar-a-lar 58a-3 | كِدَه gid-e 40b-5
دُوكَه سِنْ dök-e-sin 78b-6

b) 73 yerde elif ile (ا):

اَكَالَرْ añ-a-lar 79b-10 | دِيَاسِنْ di-y-e-sin 46b-15
بِلايِدُكْ bil-e-y-i-dü-k 55a-2 | قُرتِلاسِنْ ḳurtıl-a-sın 22b-7

c) 132 yerde üstün ile (ـَ):

دَپَلَدَلَرْ depeled-e-ler 11a-12 | صُونَلَرْ ṣun-a-lar 4b-11
اُلَسِينْ öl-e-sin 74a-12 | اُرْتَلَرْ ört-e-ler 5b-7

İstek kipinin çekimi:

Teklik 1. şahıs :	كُورَمْ	gör-e-m 23b-1
Teklik 2. şahıs :	كُورَه سِنْ	gör-e-sin 66a-4
Teklik 3. şahıs :	كُورَه	gör-e 51b-14
Çokluk 1. şahıs :	قُويَوُزْ	ḳoy-a-vuz 43b-13
Çokluk 2. şahıs :	قُويَه سِزْ	ḳoy-a-sız 45a-9
Çokluk 3. şahıs :	قُويَالَرْ	ḳoy-a-lar 13a-15

2. Şart Kipi

Şart eki -sa, -se'dir. Ekin vokali, kendisinden sonra hiçbir ek gelmediği zaman he ile (ه) yazılmaktadır (124 yerde).

اَكِلْسَه añıl-sa 4b-13 | دَپَلْسَه depele-se 71b-13

Şart ekinden sonra şahıs eki geldiği zaman veya birleşik çekimlerde ekin vokali üstün ile (َ) yazılmaktadır (46 yerde).

دَكُلْسَمْ degül-se-m 30a-15 — اُولْسَوُزْ ol-sa-vuz 55a-3

اِتْسَيْدُكْ it-se-y-i-dü-ñ 64a-3 — ol-sa-y-dı 60b-12

Şartın çekimi:

Teklik 1. şahıs :	دَكُلْسَمْ	degül-se-m 30a-15
Teklik 2. şahıs :	كُرْسَكْ	gör-se-ñ 30b-7
Teklik 3. şahıs :	كَلْسَه	gel-se 72b-3
Çokluk 1. şahıs :	اُولْسَوُزْ	ol-sa-vuz 55a-3
Çokluk 2. şahıs :	اُولْسَكُوزْ	ol-sa-ñuz 55a-4

3. Emir Kipi

Teklik 1. şahıs ekleri: -ayın, -eyin/ -ayım, -eyim

-ayın, -eyin eki:

5 yerde geçmektedir ve vokalleri hareke ile karşılanmıştır.

دِكْدُرَيِنْ diñdür-eyin 12b-3 — اِلَدَيِنْ iled-eyin 35b-1

اِدَيِنْ id-eyin 22a-13, 27a-13 — وِرَيِنْ vir-eyin 28b-11

-ayım, -eyim eki:

2 yerde geçmektedir. Vokalleri hareke ile karşılanmıştır.

كَتُرَيِمْ getür-eyim 14a-6 — وِرَيِمْ vir-eyim 23b-13

Teklik 2. şahıs eki: -ğıl, -gil

Kalın vokalli tabanlara (غِلْ) , ince vokalli tabanlara (كِلْ) şeklinde gelen teklik 2. şahıs emir ekinin vokali daima esre ile (ِ) yazılmıştır. 42 yerde geçmektedir.

اَلْغِلْ al-ğıl 4a-11 — قَچْمَغِلْ kaç-ma-ğıl 74a-8

بِلْكِلْ bil-gil 21b-4 — يُوغِلْ yu-ğıl 68b-6

Teklik 3. şahıs eki: -sun, -sün

Metnimizde 21 yerde geçen -sun, -sün ekinin vokali daima ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

چقسُون	çıḳ-sun 51b-8	كَلْسُون	gel-sün 57b-9
دَپَلسُون	depele-sün 57b-9	صانْسُون	ṣan-sun 75a-7

Çokluk 1. şahıs eki: -alum, -elüm

8 yerde geçen -alum, -elüm ekinin her iki vokali de hareke ile yazılmıştır: İlk vokali üstün (◌َ), ikinci vokali ötre (◌ُ) ile. Bir örnekte ise ikinci vokali ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır.

اِشِدَلُمْ	işid-elüm 29a-11	وَارَلُومْ	var-alum 29a-10
قورَلُمْ	ḳur-alum 37a-13	يَقَلُمْ	yaḳ-alum 37a-13

Çokluk 2. şahıs eki: -ñ, -ñuz

-ñ eki:

11 yerde geçen çokluk 2. şahıs emir eki -ñ'nin yardımcı vokali hep yuvarlaktır ve ötre ile yazılmıştır.

بِلُكْ	bil-ü-ñ 20a-6	سُرُكْ	sür-ü-ñ 14b-2
دُوتُكْ	dut-u-ñ 29b-9	وِيرُكْ	vir-ü-ñ 29a-13

-ñuz eki:

Bir örnekte geçmektedir.

صَيْمَكُزْ say-ma-ñuz 55a-12

Çokluk 3.şahıs eki: -sünler

Üç kelimede geçen bu ek (سُونْلَرْ) şeklinde ilk vokali ötreli vav ile (وُ) ikinci vokali ise üstün ile (◌َ) yazılmıştır:

دَپَلسُونلَرْ	depele-sünler 22a-11	كَسُونْلَرْ	kes-sünler 22a-11
دِمسُونْلَرْ	di-me-sünler 23b-8		

Olumsuzluk eki: -ma, -me

Teklik 2. şahıs eksiz emir şekliyle 58 yerde geçen -ma, -me ekinin vokali:

a) 57 yerde üstünlü he ile (ـَه ،ـَهْ) yazılmıştır:

اَتْمَه	at-ma 44a-5	دِمَه	di-me 68a-3

اُوتُرْمَه otur-ma 54a-3
صَيْمَه ṣay-ma 16a-4

b) 1 yerde ise ekin vokali elif ile (ا) yazılmıştır:

صَنْمَا ṣan-ma 72a-3

Olumsuzluk eki -me, -ma teklik 2. şahıs eksiz emir haricinde 287 yerde geçmektedir. Vokali ise:

a) 275 yerde üstün ile (َ) yazılmıştır:

بِلْمَدِى bil-me-di 45a-2
دِمَدُكْ di-me-dü-ñ 15b-9
كُرْمَمِشَمْ gör-me-miş-em 54b-5
قُومَغِل ḳo-ma-ġıl 68b-9

b) 10 yerde elif ile (ا) yazılmıştır:

بُولْمَادِ لَرْ bul-ma-dı-lar 12b-2
اِسِنْمَادِى ısın-ma-dı 58b-9
اُولْمَامِشْ ol-ma-mış 50b-9
اُولْمَايِنْجَه ol-ma-y-ınca 33a-14

c) 2 yerde he ile (ه ،ه) yazılmıştır:

اِسْتَمَه سَه iste-me-se 52b-10
اُلْمَه مِشْدُرْ ol-ma-mış-dur 59a-9

C) BİLDİRME EKLERİNDE VOKALLERİN YAZILIŞI

Teklik 1. şahıs bildirme ekleri: -am, -em; -ven

-am, -em eki:

26 yerde geçen ekin vokali üstün ile (َ) yazılmıştır:

بَرَابَرَمْ beraber-em 20b-13
دَكُلَمْ degül-em 6b-4
قَرِيَمْ ḳarı-y-am 60b-4
كِشِيَمْ kişi-y-em 18b-8
پِيرَمْ pîr-em 60b-15

-ven eki:

Bildirme eki olarak bir tek örneği vardır.

كَتْخدَاسِى وَنْ keth̲üdâsı-ven 48a-10

Teklik 2. şahıs bildirme eki: -sın, -sin

24 yerde bildirme eki olarak geçen -sın, -sin ekinin vokali:

a) 19 yerde esre ile (ِ) yazılmıştır:

آدم سِن	âdem-sin 8b-10	قَنْدَنْسِن	ḳandan-sın 54b-8
دَكُلْسِن	degül-sin 16a-1	نِيجَه سِن	nice-sin 60a-2

b) 5 yerde ekin vokali ye ile (ی) yazılmıştır:

دَكُلْمِسِين	degül-mi-sin 27a-1	اُودْدَنْ مِسِين	oddan mı-sın 69b-8
قَنْدَن سِين	ḳandan-sın 51a-5	كِمْسِين	kim-sin 18b-7

Teklik 3. şahıs bildirme ekleri: -durur; -dur, -dür

-durur ekininin vokalleri ötre ile yazılmıştır:

اُزَرِنَه دُرُرْ üzerine-durur 7a-9

-dur, -dür eki:

498 yerde geçmektedir ve vokali de ötre ile (ُ) yazılmıştır. -dur, -dür bildirme eki genellikle bitişik yazılmaktadır. Ancak 102 yerde bitişik yazılması gerektiği halde ayrı yazılmıştır:

آج دُرْ	aç-dur 70b-11	دَكُلْ دُرْ	degül-dür 65b-15
عَجَبْ دُرْ	ʿaceb-dür 6b-3	دُوشْ دُرْ	düş-dür 49a-6
جَاهِلْ دُرْ	câhil-dür 41b-6	غَرِيبدُرْ	ġarıb-dur 41b-1
اِنْجَدُرْ	ince-dür 33b-3	نَدُرْ	ne-dür 4a-7
كِچِيدُرْ	kiçi-dür 10a-11	طاشْدُرْ	ṭaş-dur 18b-12

Çokluk 1. şahıs bildirme eki: -uz, -üz

6 yerde geçmektedir ve vokali de hep ötre ile yazılmıştır:

بَرَابَرُزْ	beraber-üz 31a-14	اُميذوارُزْ	ümiẕvâr-uz 48a-14
كَمْتَرُزْ	kemter-üz 31a-13	يِكْرَكُزْ	yigreg-üz 31a-14

Çokluk 3. şahıs bildirme eki: -dururlar

قَوْم دُرُرْلَرْ **ḳavm-dururlar 48b-4**
قُولْلُقْدَه دُرُرْلَرْ **ḳulluḳda-dururlar 2b-1**
يَوَشْ دُرُرْلَرْ **yavaş-dururlar 15a-10**
ذاهِل زُرُر لَرْ **ẕâhil-dururlar 4b-10**

D) FİİLİMSİLERDE VOKALLERİN YAZILIŞI

1. İsim-fiiller (Partisipler)

-acak, -ecek eki:

Metnimizde 28 yerde geçen ekin ilk vokali:

a) 1 yerde he ile (ه ،ـه) yazılmıştır:

sıġın-acaġ-u-m سِغِنَه جَغُمْ **yoḳdur 50b-1**

b) 2 yerde elif ile yazılmıştır:

giy-eceg-i كِيَا جَكِى **beñzeye 40b-1**
ḳaç-acaḳ قَچَاجَقْ **yiri olmaya 9b-4**

c) 25 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

baş-acaḳ بَصَجَق **yiri evvel bulurlar 5a-2**
gül-ecek كُلَجك **vaḳt 19a-7**
tehniyet id-ecek اِيدَجَك **vaḳt 9a-9**

-an, -en eki:

37 yerde geçen -an, -en partisip ekinin vokali:

a) 27 yerde üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

دِكْلَيَنْلَرُكْ **diñle-y-en-ler-üñ 79b-9** كَچَنْ **geç-en 48a-2**
اِدِنَنْ **idin-en 12a-3** طُوقِيَنْ **ṭoḳı-y-an 65b-12**

b) 10 yerde elif ile (ا) yazılmıştır:

قَغَانْ	ḳaġ-an 44b-3	صَيَانْ	ṣay-an 6a-9
اُولَانْ	ol-an 12b-12	سُيْلَيَانْ	söyle-y-en 23a-12

-ar, -er eki:

6 yerde geçen -ar, -er partisip ekinin vokali üstün ile (ـَ) karşılanmıştır:

geç-er كَچَرْ nesne 79a-7, gid-er كِدَرْ ayaḳ 17b-12

gül-er كُلَرْ yüz 35b-8, yit-er يِتَرْ geldüñ diyeler 26a-15

-ası, -esi eki:

8 yerde geçen ekin ilk vokali 1 yerde elif ile (ا), 7 yerde ise üstün ile (ـَ) yazılmıştır. İkinci vokali ise hep ye ile yazılmıştır:

..aġır bahâlu gey-esi كَيَاسِى geymiş 40a-8,

girü gel-esi كَلَسِى degüldür 72a-2,

gör-esi كُورَسِى göz 72a-15, uyar-ası اُويَارَسِى degüldür 30a-3

vir-esi-y-e وِرَسِيَه nesne almaġ-ıla ..34b-9

-duḳ, -dük eki:

Metnimizde 83 yerde geçmektedir. Vokali ise:

a) 81 yerde ötre ile (ـُ) karşılanmıştır:

دِيدُكِى	di-düg-i 28b-4	قِلْدُغُمْ	ḳıl-duġ-um 25b-1
كَيْدُكُمْ	gey-düg-üm 43b-3	قُيْدُغِى	ḳoy-duġ-ı 65b-4

b) 2 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

دِدُوكِلَه di-düg-i-le 70a-14

كِمِدُوكَكُزْ kim-i-düg-ü-ñüz 55a-11

Ek normal olarak kalın vokalli tabanlara -duḳ (دُقْ) , ince vokalli tabanlara -dük (دُكْ) şeklinde gelmektedir. Ancak iki yerde kalın vokalli tabanlara ekin ince şekli gelmiştir:

غُصَّه لَنْدُكِنِى ġuṣṣalan-dug-ı-n-ı 57b-14

اُلْدُكِى ol-dug-ı 9a-6

-malu, -melü eki:

3 yerde geçmektedir. İlk vokali üstün ile (َ), ikinci vokali ise ötreli vav (ُو) ile yazılmıştır:

añ-malu اَكْمَلُو olam 51b-2

çık-malu چقْمَلُو ola 58a-4

git-melü كِتْمَلُو olıcak 31b-4

-maz, -mez eki:

7 yerde geçmektedir ve vokali de üstün ile (َ) yazılmıştır:

tuz etmek bil-mez بِلْمَزْ âdem 76a-7

dervîşlere düş-mez دُشْمَزْ iş itdi 17a-13

yara-maz يَرَمَزْ söz 62a-2

-mış, -miş eki:

52 yerde geçen -mış, -miş ekinin vokali esre ile (ِ) yazılmıştır:

bislen-miş بِسلَنْمِشْ kişi 72a-13

biş-miş بِشْمِشْ şalgam 37a-1

dögül-müş دُكلْمِشْ kişi 44b-10

ḳız-mış قِزْمِشْ demür 22b-13

-r eki:

3 yerde geçmektedir.

uyu-r اُويُرْ kişi 30a-2

bunı uyu-r اُويُرْ ḳoyasız 45a-9

Ḥaḳḳ'a yara-r يَرَرْ ḳulluġı 1b-12

-ur, -ür eki:

6 yerde geçmektedir. Vokali:

a) 4 yerde ötreli vav ile (ُو) yazılmıştır:

bil-ür بِلُورْ kişi 63a-14

nabżı ṭabî'at bil-ür-e بِلُورَه gösteresin 75b-2

gel-ür-üñ كَلُورُكْ yoḳdur ḫarcı âheste ḳıl.. 63a-1

b) 2 yerde ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

segird-ür سَكِرْدُرْ kişinüñ ecel ayağın bağlar.. 40a-5

dört yüz zâhid vardur ki adı añıl-ur آكِلُرْ 28b-8

2. Zarf-fiiller (Gerundiumlar)

-a, -e eki:

Metnimizde 18 yerde geçen -a, -e gerundium eki hep üstünlü he ile (ـَه، ـَه) yazılmıştır:

ak-a آقَه gelmişdür 79a-8

düş-e دُوشَه geldi 25b-9

gör-e كُورَه durursın 26b-5

ṭaleb id-e ايدَه yürüdüm 36b-2

nesne um-a اُومَه ṣanup 29a-9

-erek eki:

Bir örnekte geçmektedir. Vokalleri üstün ile karşılanmıştır:

اِدَرَكْ id-erek 4a-3

-dukça, -dükçe eki:

4 yerde geçen bu ekin ilk vokali ötre ile (ـُ), ikinci vokali ise üstünlü he ile (ـَه) yazılmıştır:

يِتْدُكْجَه yit-dükçe 5a-6, 24a-7

كُورْدُكْجَه gör-dükçe 61a-12

اِصْلَنْدُقْجَه ıșlan-dukça 61a-12

-dukda, -dükde eki:

Metnimizde 10 yerde geçen bu ekin de ilk vokali ötre ile (ـُ), ikinci vokali ise üstünlü he ile (ـَه، ـَه) yazılmıştır:

اَغْرِدُقْدَه ağrı-dukda 65b-7 كَلْدُكْدَه gel-dükde 1b-4

بَشْلَدُقْدَه başla-dukda 6a-3 اُلْدُكْدَه öl-dükde 73b-12

-ı, -i eki:

Metnimizde 5 yerde geçen -ı, -i gerundium eki:

a) 4 yerde esreli ye (ىِ) ile yazılmıştır:

اَلِى بِلْمَكْ al-ı bilmek 55b-8

يِىِ كُورْ yi-y-i gör 39b-5

b) Bir örnekte ise esre ile (ـِ) yazılmıştır:

صَالِ وِرْمِشْلَرْ ṣal-ı virmişler 48b-4

-ıcaḳ, -icek eki:

10 yerde geçen -ıcak, -icek gerundium ekinin ilk vokali esre ile (ـِ), ikinci vokali ise üstün ile (ـَ) yazılmıştır:

دُوقُنِجَقْ doḳun-ıcaḳ 45a-2 — قَالِجَقْ ḳal-ıcaḳ 19b-4

كَلِجَكْ gel-icek 51a-10 — يُجَالِجَكْ yücel-icek 68a-10

-ınca, -ince eki:

22 yerde geçmektedir. İlk vokali esre ile (ـِ), ikinci vokali ise üstünlü he ile (ـَهْ، ـَه) yazılmıştır:

چَكْمَيِنْجَه çekme-y-ince 45b-13 — اِنَانْ دُرِنْجَه inandur-ınca 16a-2

كَلِنْجَه gel-ince 7b-9 — وِرْمَيِنْجَه virme-y-ince 28b-11

-iken, -ken eki:

3 yerde -iken şeklinde, 6 yerde -ken şeklinde geçen ekin ilk vokali esre, ikinci vokali ise üstün ile yazılmıştır:

اَوْلَارْ كَنْ avla-r-ken 39b-7 — كَچَارِكَنْ geç-er-iken 20a-14

دِلَرْكَنْ dile-r-ken 34b-9 — كِتْمِشِكَنْ gitmiş-iken 43b-3

كَچَرْ كَنْ geç-er-ken 30a-10 — مُطِيعِكَنْ muṭîᶜ-iken 9a-3

-medin eki:

4 yerde geçen -medin gerundium ekinin ilk vokali daima üstün ile (ـَ), ikinci vokali ise 2 yerde ye ile (ى) 2 yerde de esre ile (ـِ) yazılmıştır:

اِنْجِنْمَدِينْ incin-medin 68b-8 — اِتْمَدِينْ it-medin 14b-4

دُكَنْمَدِنْ düken-medin 33a-14 دُكَتْمَدِنْ düket-medin 47b-1

-u, -ü eki:

25 yerde geçmektedir. Daima ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

دِلَيُو dile-y-ü 59a-10 دِيُو di-y-ü 75b-5

سُيْلَيُوبِلَمْ söyle-y-ü-bilem 51a-10 اُتُرُو ötür-ü 54a-14

-up, -üp eki:

181 yerde geçen bu ekin vokali:

a) 170 yerde ötre ile (ـُ) yazılmıştır:

آلُبْ al-up 39b-11 اُقُويُبْ oḳu-y-up 79b-9

بَقُبْ baḳ-up 54a-6 طُوتُبْ ṭut-up 44a-10

كَچُورُبْ geçür-üp 31b-9 اُويُبْ uy-up 73b-8

b) 11 yerde ötreli vav ile (وُ) yazılmıştır:

دَوْلَتْ لَنُوبْ devletlen-üp 29a-12 اُوقِيُوبْ oḳı-y-up 79b-9

دِلَيُوبْ dile-y-üp 64b-15 صَقْلَيُوبْ saḳla-y-up 29b-2

اِصْمَرْلَيُوبْ ısmarla-y-up 8b-14 صَنُوبْ ṣan-up 29a-9

-ıp; -ıban

-up, -üp gerundium ekinin vokali 2 yerde düz şekilli olarak (-ıp, -ip) geçmektedir. Bir örnekte ise genişlemiş şekliyle -ıban olarak geçmektedir:

اَزِبْ az-ıp 29b-5 آلِبْ al-ıp 31b-3

اَتْلاَنِبَنْ atlan-ıban 51b-4

İKİNCİ BÖLÜM

FONETİK ÖZELLİKLER

I. VOKALLER

A) VOKAL DEĞİŞMELERİ

Türkçe'de, gerek kelime köklerinde gerek eklerde bulunan vokaller, çeşitli sebeplerin tesiri ile muhtelif değişikliklere uğramışlardır. Ancak bu değişmelerin hangi sebeplere dayandığı bugün kesin olarak ortaya konmuş değildir. Metnimizde de aynı kelime köklerinin ve eklerin değişik vokalli şekilleri bir arada bulundurması, vokal değişmelerinin önemli ölçüde olduğunu göstermektedir. Metnimizdeki belli başlı vokal değişmeleri şunlardır:

1. i/e değişmesi

Diğer eski metinlerde olduğu gibi, bu mesele, metnimizde de hayli karışıktır. Ve bu meselenin henüz kesin ispatı yapılamamıştır. Zira eskiden beri Türkçe'de ilk hecede çok yönlü (i>e, e>i, i>ė, e>ė, ė>e) değişmelerin olması, bu meselenin kesin ispatını zorlartırmıştır. Bu çok yönlü değişiklikler yalnızca eski devrelere ait değildir. Bugünkü Türk lehçelerinde de aynı şekilde ikilik gösteren vokallerin bulunduğu bilinmektedir[1].

Gerçekten de aynı kelimenin hem i'li hem de e'li şekillerinin bulunması, bu iki sesi kendinde bulunduran ve sonradan i ve e şeklinde gelişme gösteren bir kapalı e'nin varlığını düşündürmüşse de bu konuda yapılan çalışmalar meselenin kesin olarak doğruluğunu gösterecek nitelikte değildir[2].

Esasen kapalı e'nin tespitini güçleştiren en mühim husus, yazıda bu sesi gösteren herhangi bir harfin mevcut olmayışıdır. Bu bakımdan bazı araştırmacılar Eski Anadolu Türkçesi'nde yazılışları i olan sesi[3] kapalı e olarak okuma cihetine giderlerken[4] bazıları da, böyle mühim bir meselede, kuvvetli bir delilin mev-

[1] Reşit Rahmeti Arat, *Atabetü'l-hakayık*, İstanbul 1951, s. 119; aynı yazar, "Türkçe Metinlerde e/i meselesi: *Rocznik Orientalistczny, XVII*, Krakow 1953, s. 311.

[2] Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarrunâme*, İstanbul 1968, s. 38, Doktora tezi, Türkiyat Enstitüsü, no: 800.

[3] i'nin yazılışı için bk. Yazılış Özellikleri, ı ve i vokallerinin yazılışı, s. 26.

[4] Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1977, s. VII; M. Mansuroğlu, *Sultan Veledin Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 71; aynı yazar, *Ahmet Fakih-Çarhnâme*, İstanbul 1956, s. 33; Tahsin Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938, s. 39.

cut olmayışı dolayısıyla, metinlerde bu şekilde olan kelimeleri imlâlarına sâdık kalarak tesbit etmeyi uygun bulmuşlardır[5].

Biz de bu son görüşün daha ilmî olduğu kanaatinden hareketle, metnimizdeki bu tür kelimeleri, yazılışlarını esas alarak tespit ettik. Buna göre i/e meselesinde metnimizin gösterdiği özellikleri, bugünkü şekilleriyle mukayase ederek şu neticelere vardık:

a) Metnimizde i vokali taşıyan birçok kelime bugün e iledir.

b) Eski Türkçe'nin Köktürk ve Uygur devirlerinde e vokali taşıyan bazı kelimeler, metnimizde de e iledir; ancak bunların i'li şekilleri de mevcuttur. Fakat bugün bu kelimeler hep i iledir.

c) Birçok kelime, bünyelerinde eski e sesini muhafaza ederek bugün de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedirler.

Metnimizde "i" yazılıp da bugün "e" telaffuz edilen kelimeler şunlardır:

bil "bel"

bilüñ gûzdur ṭoġrulmaz (60a-6)
ḫidmete bil baġlayup ve ṣoḥbetüñüzi ġanîmet bileyidük (55a-1)

bisle- "beslemek"

bir kişi ḳurt enügin bisledi (33b-5)

biş "beş"

mü'eẕẕinlerüme günde biş aḳça virürdüm (49b-2)

bişik "beşik"

benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye (2a-8)

di- "demek, söylemek"

didi ki ṭarîḳ nedür (22b-1)

dir- "dermek, toplamak"

ḳuşlar anuñ sofrası uvaġın dirmiş degüldi (39a-4)

diril- "toplanmak, bir araya gelmek"

ḫalḳ dirilmiş ṣu alurlar (44a-12)

divşür- "devşirmek, toplamak"

[5] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 21; Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım*, Ankara 1973 s. 100.

lokma divşürür (63b-2)

gice "gece"

şehirden ırak kaldılar ve gice irişdi (37a-10)

gicesi "geceleyin, gece vakti"

gicesi cemî'-i sergüzeşti atasına hikâyet itdi (45b-7)

giç "geç"

kurı etmegi giç ve açla yiyesin gülşeker olur (34b-8)

girü "yeniden, tekrar; sonra"

bir hırmen divşürdi döndi girü oda yakdı (67a-6)

bu günden girü hutbe okımayam (49a-8)

il "el, memleket"

firenk ilinde esîr oldum (26b-2)

ir- "ermek, yetişmek, varmak, ulaşmak"

bî-hisâb rahmetinüñ bârânı her yire irmişdür (2a-1)

irgür- "ulaştırmak, eriştirmek"

yavuzları dahı eyüler mertebesine irgürür (76b-13)

iriş- "erişmek, yetişmek, varmak"

yunân iklîmine irişdiler (43b-10)

irişdür- "ulaştırmak"

her yavuzlık ki elüñden gelürse düşmene irişdürme (67b-13)

irte "erte, sabah"

irteye dek uyısa dahı efdal-ıdı (7b-5)

irtesi "sabahleyin, ertesi gün"

irtesi rahtumı bagladum ki sefere gidem (54b-13)

işik "eşik"

varam işiginde ölem (50b-14)

it- "etmek, yapmak"

anı ki itdüñ senden hatâ bilmezem (20a-2)

itdür- "yaptırmak"

hiç 'ilâc itdürmeg-içün tabîbüñ katına kimse gelmedi (33a-9)

idin- "edinmek"

dâyim yimegi ᶜâdet idinme (33b-2)

iv- "evmek, acele etmek"

iy şol kimesne ki menzile müştâḳsın ivme (59b-10)

iy "ey"

iy bülbül bahâr beşâretin getür (70a-5)

niçe "birçok, hayli, neçe"

niçe senüñ gibi kimseyi bisledi ve öldürdi (10a-5)

nire "nere"

bu od benüm sarâyuma nireden düşdi (20a-15)

nireye ki vara anuñ Tañrısınuñ evidür (43a-8)

"nere" şekli de mevcuttur.

hünermend her nereye varursa iᶜtibâr iderler (61b-14)

vir- "vermek"

bir faḳîre bir etmek virmiş degüldi (38b-14)
merḥamet ḳılup ḳaftanın virdi (48b-10)

viresiye "borca, veresiye"

viresiye nesne almaġ-ıla borçlu oldılar (34b-9)

virbi- "göndermek"

birisi bunı işidüp mektûb virbidi (19b-7)

viril- "verilmek"

hemân ḳanat virildi ve ḳażâsı geldi (36a-13)

yi- "yemek"

bir ᶜâbid bir gice on batman yiyecek yidi (7b-4)

yidi "yedi"

iti yidi deñizde yursañ ıslanduḳça daḫı murdar olur (61a-12)

yidinci "yedinci"

yidinci bâb terbiyetüñ te'ṡîri beyânındadur (5b-15)

yidür- "yedirmek"

cömerd ki yiye ve yidüre, ol ᶜâbidden yigdür ki oruç ṭuta ve bulduġın gizleye (73b-2)

yig "daha iyi, yeğ"

ḳıyâmet güninde ḥâli senden yig ola (66a-8)

ol yigdür ki eyü olasın ḫalḳ yavuz diye (8a-6)

yil "yel"

bulud ve yil ve ay ve güneş ve felek cemîᶜ işdedür (2a-14)

yilken "yelken"

geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı (43b-9)

yimek "yenmek üzere hazırlanmış şey, yemek"

yimek geldi ḫâṭırı diledügi ḳadar yimedi (25a-9)

yimiş "meyve, yemiş"

ḳoḳulu yimiş yiyledi (27b-9)

servüñ ne yimişi gelür ve ne ṣolar (79a-3)

yiñ "elbise kolu, yen"

kişinüñ eli dünyâdan ḳıṣa gerekdür yiñ gerekse ḳıṣa olsun gerekse uzun olsun (75a-6)

yiñ- "yenmek"

bir ulu balıḳ avına düşdi ve yiñemedi (39b-7)

yir "yer"

taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür (10a-7)

yir ehline ẓulm itme (20a-11)

yit- "yetmek, kâfi gelmek"

eger isrâf itmedin yise niçe zamân yiterdi (14b-4)

yitiş- "yetişmek, ulaşmak"

ne vaḳt kendüzüñden geçüp Ḥaḳḳ'a yitişesin (76b-7)

yitmiş "yetmiş"

eger yitmiş dürlü ᶜaybuñ olursa dost görmez (51b-9)

Eski Türkçe'nin Köktürk ve Uygur devirlerinde "e" vokali taşıyıp metnimizde de e'li olan fakat bugün i'li şekilleri kullanılan kelimeler:

eyü<edgü

deñiz fâyidesi eyü-y-idi (56b-11)

ḫalḳ seni eyü ṣana (8a-3), yaramazları eyü dut (78a-10)

eylük<edgülük "iyilik"

şol kişi ki eli irdügine güci yitdügi vaḳt eylük itmeye dermânde ḳaldugı vaḳt kimseden eylük görmez (71a-2)

bir süfleye eylük idesin az nesne-y-içün senüñ-ile şavaşa gelür (76a-10)

ʿâḳıl dimesünler şol kimesneye kim ulularuñ adını eylüg-ile yâd itmeye (23b-8)

gey-<ked- "giymek"

palas geymiş ve yama yama üstine dikmiş (63b-1)

bir ağır bahâlu geyesi geymiş (40a-8)

"giy-" şekli de mevcuttur.

yazın ne yiyem ve ḳışın ne giyem (22b-15)

geyecek "giyecek"

nefîs geyecekleri geydi (27b-9)

"giyecek" şekli ile:

kendüzini âdeme beñzetmek olmaz meger ki dülbendi ve giyecegi beñzeye (40b-1)

geyesi "gelbise, giyecek"

bir ağır bahâlu geyesi geymiş (40a-8)

geyür-<kedür- "giydirmek"

egnine ẖilʿat geyürdi (45b-6)

Bünyelerinde eski e sesini muhafaza edip bugün de aynı şekilde kullanılan kelimeler:

beg 10b-8, begen- 16b-4, bekle- 44b-15, bellü 11a-8, belür- 11b-7, ben 12b-3, benlik 25b-14, beñze- 29b-8, beñzet- 40b-1, berk 29b-2, beşinci 42b-11, beynisüz 74b-3, beze- 31b-13, eg- 62a-6, egin 45b-5, egri 8b-11, ek-12a-4, ekin 60a-9, eksük 2a-6, emek 75a-10, enük 33b-5, epsem 12b-5, er 48b-2, eski 79b-3, esrük 20b-15, eşek 61a-13, ev 48a-13, evet 57a-1, eyle- 21a-12, geç 21b-2, geçür-46a-12, gel-3a-6, gemi 63a-2, genç 61a-2, gerçek 9b-12, gerek 16a-12, gerek- "uygun düşmek" 69b-7, gerpüç 44a-4, getür- 39b-11, gez- 28b-6, kendü 21a-13, kes- 22a-1, kez 70a-12, segirt- "koşmak" 59b-7, sek- "sıçramak" 53b-5, sekiz 6a-2, semüz 40a-7, sen 22b-7, sevgülü 61a-3, yeñi 60a-10

2. u/i ve ü/i değişmesi

Aslında u ile olan bazı kelimeler Batı Türkçesi'nde i'ye dönmüştür. Ancak Eski Anadolu Türkçesi'nden sonra tamamlanan bu değişiklik[6] metnimizde birkaç misalde görülmektedir. Fakat değişiklik henüz tamamlanmadığı için eski ve yeni şekiller bir arada bulunmaktadır. Bu değişikliğin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

uş "işte" (bir defa)

eyitdüm ki ne diyem uş göre durursın (26b-5)

yanında "iş bu" şekli (iki defa) de geçmektedir:

iş bu "işte bu, şu"

iy cüvânmerd ögren iş bu ögüdi (64b-5)
iş bu arada ẖayme ḳuralum (37a-13)

"uçun" edatı ise artık "içün" şekline girmiştir:
bizüm içün de ġamuñ yoḳ mıdur (14a-4)
ʿulûfe ne virürler saña Ḳur'ân oḳuduġuñ içün (49b-7)

ü/i değişikliğinde de metnimizde eski ve yeni şekiller bir arada bulunmaktadır. Metnimizdeki örnekleri pek fazla değildir.

dip<düp "alt, alt kısım, dip"

kimesne şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola (53b-12)

diz-<düz- "dizmek, sıralamak, sıraya koymak"

mevʿiẓalar incüsin ʿibâret dizinine dizmişlerdür (79b-8)

düz- fiili eski şeklini mâna değişikliğine uğramak suretiyle devam ettirmektedir:

düz- "tertip etmek, tedvin etmek, meydana getirmek"

başladuḳda düzmege bu naẓmı bil/kim sekiz yüz otuz üçünci-y-di yıl (6a-3)
buyurdı ki yir düzdiler (20b-14)

düzet- "tanzim etmek, hazırlamak"

pâdişâhuñ ẖoş sarâyını bunuñ-çün düzetdiler (27b-3)

bit-<büt- "sona ermek, bitmek"

bir iş bî-fuẓullıġ-ıla bite baña anda söz söylemek olmaz (23a-5)

[6] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer*, Ankara 1963, s. 405.

bit- "yetişmek, yerden çıkmak"

sana ululuḳ gerekse ʿatâ eyle ki dâneyi şaçmayınca bitmez (18a-4)

bitür- "yerine getirmek, bitirmek; sona erdirmek"

dervîş-i müstemendüñ ḥâcetini bitür ki senüñ dahı ḥâcetüñi Allah bitüre (24a-8)

bir maṣlaḥatı bitürmege tereddüt çekesin şol ṭarafı iḫtiyâr it ki kimsene incinmedin ḥâṣıl ola (68-7)

3. u/o ve ü/ö değişmesi

Arap harfli yazıda Türkçe'nin yuvarlak vokallerini göstermek için değişik işaretler mevcut değildir. u, ü, o, ö vokalleri aynı işâretle karşılanmıştır[7]. Bu bakımdan ilk hecedeki yuvarlak vokallerin dar mı yoksa geniş mi olduklarını imlâdan çıkarmak mümkün değildir. Bu durumda, bu şekildeki ilk hece vokallerinin bugünkü şekillerinin ne vakit teşekkül ettiği hususu kesin olarak bilinmemekle beraber, bu teşekkülün, eski devirler içinde mümkün olabileceği gibi, ağız tesirleri dolayısıyla yeni olabileceği de düşünülebilir. Bazı kelimelerdeki o ve ö'lerin Rumeli şivesi tesiri ile u ve ü olduğunu söyleyen dilciler[8] teşekkülün yeni olduğu görüşündedirler. Ancak i/e meselesinde gördüğümüz gey-/giy-, geyecek/giyecek misallerinde olduğu gibi, ikili şekillerin yan yana bulunması, 15. asırda teşekkül etmeye başlayan yeni yazı dilinin ağızlardan ayrı bir gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır[9].

Böyle yuvarlak vokalli kelimeleri tesbit ederken diftong bulunan kelimeler hariç Uygur devresi metinlerine uymanın daha isabetli olacağı görüşünde olan dilcilerin[10] kanaatini paylaşarak biz de bu gibi sesleri okurken eski şekillere bağlı kalmakla beraber, bazı gelişmeler bakımından metnimizin bugünkü yazı dilimize yaklaşır durumunu da göz önünde bulundurarak metnimizdeki yuvarlak vokalli kelimeleri şu şekilde tespit ettik. Dar vokalli olarak tespit edilenler:

büyü- 64b-2, büyük 65b-8, güyegü 31a-9, ḳulavuz 29a-9, ḳulavuzla- 69a-8, uġra- 64b-12, uġrı 24b-10, uġurlat- 44b-13, ulaġ 16a-1, uy- 73b-8, uyanuḳ 58b-12, uyar- 30a-3, yürü- 37b-4.

[7] u, ü, o, ö vokallerinin yazılış için bk. Yazılış Özellikleri, u, ü ve o, ö vokallerinin yazılışı, s. 28, 29.

[8] M. Mansuroğlu, "Şeyyad Hamzanın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi"; *TDAY 1956*, s. 137.

[9] Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarrunâme*, İstanbul 1968, s. 47.

[10] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 25.

Şu kelimeler ise geniş vokalli olarak tespit edilmiştir:

bogazla-27a-8, gögercin 42b-7, oyna- 50a-10, oyun 46a-14, sogan 59a-5, yogur- 22b-13.

4. ö/e değişmesi

Çok az görülen bir değişikliktir. Metnimizde bir tek sıfat ve zarf olarak kullanılan "eyle" kelimesinde görülmektedir.

öyle "o şekilde, öyle"

lâ-cerem ḳıymetin daḫı öyle görürsin (71a-9)

eyle "o şekilde, öyle"

ḳoḳusı-y-ıla eyle mest olmışam ki etegüm elümden gitmiş (3a-11)

nite-ki sen didüñ eyle oldı (16b-10)

iy yâranlar, ben eyle ki bu ḥarîfden ḳorḳaram (44b-11)

5. e/ö değişmesi

Metnimizde bir kelimede görülen bir değişikliktir:

gevde "gövde"

agladı ve zârî ḳıldı ve gevdesine lerze düşdi (12a-15)

gövde "gövde, vücut"

ol sâᶜat ne ḥâl ola ki cân-ı ᶜazîz gövdeden çıḳmalu ola (58a-4)

B) VOKAL TÜREMESİ

Metnimizde, kelime başında vokal türeme hadisesine rastlanmamıştır. Kelime ortasında da Türkçe kelimelerde vokal türemesi ancak bir iki kelimede görülmektedir:

azacuḳ "çok az, biraz"

seni taᶜrîf idenüñ sözin işidürsin ki senden azacuḳ fâyide görmeg-ile (70a-11)

sıgaca "çok derin olmayan, fazla derin olmayan"

ᶜârif ki incine henüz ol sıgaca ṣudur (30b-6)

Fakat yabancı asıllı kelimelerde ortada vokal türemesi daha çok görülmektedir. Buna da sebep Türkçe'de yan yana bulunmaları mümkün olmayan konsonantların yabancı asıllı kelimelerde yan yana bulunmalarıdır. Böylece söyleyişteki zorluğu gidermek için, yabancı asıllı kelimelerde ortada vokal türemesi sıkça görülen bir hadisedir:

> ᶜaḳıl 74a-2, aṣıl 65b-11, bâğubân 37b-2, bûsitân 3a-9, emir 2b-8, gülistân 13a-10, ḥışım 69a-11, kârubân 7a-12, Mıṣır 32a-14, ᶜömür 73a-14, pâdişâh 9a-2, pâsubân 21b-7, rûzigâr 61a-5, şâdumân 77b-2, şehir 37a-10, zaḫımlu 6b-1.

C) VOKAL DÜŞMESİ

Metnimizde kelime başında vokal düşmesi için örneğimiz yoktur. Vokal düşmesi hadisesine daha çok kelime ortasında rastlamaktayız. Vurgusuz orta hece vokalinin düşmesi hadisesi eskiden beri var olagelmiştir. Eski Türkçe'de, Orhun metinlerinde, Kâşgarlı'da *Kutadgu Bilig*'de bunun örneklerine çok sık rastlanmaktadır[11].

Eskiden beri görülen bu düşüşün örnekleriyle metnimizde de sıkça karşılaşırız. Bu düşme bazan geçici bazan da kalıcıdır. Düşen vokal kelime bünyesinde olabileceği gibi, herhangi bir ekin vokali de olabilmektedir. Bu hadisenin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

ağırı- : ağrıdı 65b-2
alın : alnı 27b-7
ayır- : ayrılduḳ 51b-11, ayruḳ 23a-11, ayruḳla 4b-14
bağır : bağrın 64a-13
beñize- : beñzer 29b-4, beñzetmek 40b-1
biribiri : birbirine 63a-15
boyun : boynına 67b-2
buyuruḳ : buyruḳ, buyruğın 69b-2
çevir- : çevresin 53a-7, çevre 32a-9
dilenici : dilenci 29a-7, dilencilik 32a-9
dirilik : dirligümüz 23a-8
egin : egnine 45b-5

[11] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer,* Ankara 1963, s. 370

eyit- : eydürler 63a-2

eyülük : eylük 71a-2, eylüg-ile 23b-8

göñül : göñli 7b-12, göñlin 24a-7, göñlinde 12b-15,

götür- : götrüleydi 32a-10

içün : anuñ-çün 25b-1, bunuñ-çün 27b-2, senüñ-çün 27a-13,

ile : vücûduñ-la 19b-9, ṣıfat-la 65a-8, ḳarġa-y-la 53a-9

iñile- : iñleyeler 32b-8

ḳarın : ḳarnın 44b-10

ḳavur- : ḳavrulmış 39b-4

ḳavuşur- : ḳavşurup 17a-1

oġulan : oġlanlaruñ 61b-14, oġlancuḳları 59b-15, oġlanlıḳ 24a-4

oyuna- : oynamaġa 50a-10

uyuḳu : uyḳudan 25b-10

üzere : üzre 57b-13

yiyecek : yicek 34b-7

i- fiili ile yapılan şekillerde

idi : çekerdüm 9a-10, çıḳarmazdı 33b-13, ḳoparaydı 21a-1

iken : avlarken 39b-7, dilerken 34b-9, söylenürken 45b-1

imiş : gizlermiş 45a-1, incinürlermiş 49a-8

ise : degülsem 30a-15, görürseñ 19b-9, görmezse 11b-4, öldise 23a-7

D) BİRLEŞME (Contraction-Crase)

Türkçe'de kelime köklerinde yan yana iki vokalin bulunması mümkün olmadığından, vokalle sona eren bir kelimeye yine vokalle başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman, vokallerden biri düşmekte ve bir birleşme meydana gelmektedir. Bu birleşme geçici olabildiği gibi, devamlı düşme neticesinde kalıcı olup kalıplaşmış kelimeler de ortaya çıkarmıştır[12]. Birleşme hadisesinin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

[12] Faruk K. Timurtaş, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri," *Türkiyat Mecmuası XVIII*'den ayrı basım, İstanbul 1976, s. 340.

böyle<bu + eyle

dâyim böyle olmaz 46b-2

kendüz<kendü + öz

kendüzi ne nûr görür ne meşʿalasini 67a-8

kimsene, kimesne<ḳim + ise + ne

ben şol kimseneyem 10b-5

iy şol kimesne 14a-3

n'eyle-<ne + eyle-

bu ḳadar n'eylesün 33b-7

n'ol-<ne + ol-

cemâlüñe n'oldı 53a-7

n'ola birḳaç gün muḳîm olsañuz 55a-3

n'it-<ne + it-

on er gücini n'iderin 43b-1

nesne<ne + ise + ne<ne erse ne

nesne bilmez oġlancuḳ 46b-5

ṣorġıl bilmedügüñ nesneyi 51b-5

bu nesneyi ayruḳ kişiden ṣor 51b-5

nere, nire<ne + ara

hünermend her nereye varursa 61b-4

bu od benüm sarâyuma nireden düşdi 20a-15

niçün, neçün<ne + içün

niçün daḫı yaḳın varup teḳarrüb kesb itmezsin 14b-14

pes neçün ḫalḳı ṭaġıtduñ 11b-12

şimdi<şu + imdi

şimdi tamâm iḳlîmüñ teşvîşi başumdadur 9a-10

şimden girü 11b-14, şimdiki demde 37b-11

şol<şu + ol

şol ki senden ḳorḳar sen daḫı andan ḳorḳ 13a-15

şol işden ḥaẕer ḳıl 69a-8

şöyle<şu + eyle

şöyle ḳorḳaydum 22a-2, şöyle beñzer 51a-2

ora<ol + ara

gice olduğı vaḳt ora anuñ sarayıdur 43a-7

öyle<o + ile

ḳıymetin daẖı öyle görürsin 71a-9

E) VOKAL UYUMU

1. İncelik-kalınlık bakımından

Metnimizde, kelime köklerinde olduğu gibi, eklerde de incelik-kalınlık bakımından vokal uyumu tamdır. Uyuma aykırı düşen ekler ise şunlardır:

-ki aitlik eki

Bugün tamamen uyum dışında kalan bu ekin Eski Türkçe'de ki ve ḳı olarak çift şekilleri vardı. Eski Anadolu Türkçesi devresinde de bu çift şekillilik mevcuttur. Metnimizde de kalın ve ince şekiller yan yana kullanılmaktadır. Uyuma bağlı olarak kullanılanlar:

andağı 19b-9 yanında andaki 49b-12, duzaḳdağı 42b-9,

havadağı 8b-5, ṣoñrağı 62b-1.

Misallerde de görüldüğü gibi, uyuma tabi olan hallerde, ekin konsonu iki vokal arasında kalınca sadalılaşmaktadır.

i- fiilinin iyelik ekli -dük partisipli şekli olan idügi kelimesi de vokal uyumuna girmiştir:

bâṭınında ne var-ıduğın bilmezseñ ne ola ki 24b-9

evc-i felekde ne var-ıduğın ne bilürsin 48b-15

kendü ᶜaḳlı var-ıduğına gümân itmeye 70b-10

kendü ne ḳadar ehliyyeti var-ıduğın bile 76a-3

Uyum dışı kalan eklerden biri de -iken gerundium ekidir. Ek metnimizde, bugün olduğu gibi daima incedir.

avlarken 39b-7, muṭîᶜ-iken 9a-3

Bugün uyum dışı kalan "hangi", "hani" ve "dahi" kelimeleri ise metnimizde uyuma bağlı olarak kullanılmaktadır:

ḳanḳı "hangi"

ʿibâdetlerde ḳanḳı ʿibâdet efdaldür 13b-7

ḳanı "hani"

ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuhfe kerâmet ne getürdüñ 3a-9

ḳanı ol düşmen ki şûh-çeşm ola 49a-13

daḫı "dahi"

sen didügüñden daḫı bedterem 22b-3

ʿavratum görmemek perîşânlıġı daḫı artuḳ oldı 54a-8

Yine bugün uyum dışında kalan, ortaklık ve beraberlik bildiren -daş[13] isimden isim yapma ekinin de, imlâsından anlaşıldığına göre[14], metnimizde uyuma bağlı olarak kullanıldığı görülmektedir:

ḳardaşların getürdi ve her birisine te'dîb itdi 11a-3

meger içinde iki ḳarındaş var-ıdı 23b-11

iy ḳarındaş luṭf-ıla ḫoşluġ-ıla söyle 3b-14

yavuz yoldaşdan ḥaẕer eyle 26b-14

ʿaḳl u edeb kendüzüñe yoldaş idin 63a-3

"birez" kelimesindeki enkliz örneği de metnimizde incelik - kalınlık bakımından vokal uyumunun sağlamlığını gösteren başka bir misaldir:

bu sözi işidüp birez kendülere geldiler 44b-9

aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı 44a-10

2. Düzlük-yuvarlaklık bakımından

Gerek Eski Türkçe'de gerek bugünkü yazı dilimizde düz vokal taşıyan bazı kelime ve eklerin Eski Anadolu Türkçesi devresinde yuvarlak vokal taşımaları, bu devrenin en mühim fonetik hususiyetlerinden birisidir. Bu yuvarlaklaşmanın bir kısmının sebepleri izah edilebiliyorsa da bir kısım kelimelerde görülen yuvarlaklaşma henüz bir sebebe bağlanamamaktadır[15]. Metnimizin düzlük-

[13] Ahmet Caferoğlu, *Türkçede -daş Lahikası*, İstanbul 1929, s. 6

[14] Bk. Yazılış Özellikleri, İsimden isim türeten ekler, -daş ekinin yazılışı, s. 11 12.

[15] Selahattin Olcay, *Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi*, Ankara 1965, s. 56.

yuvarlaklık bakımından kelime kök ve gövdeleri ile eklerde gösterdiği durum şöyledir:

a) Kelimelerde Yuvarlaklaşma

1. ġ ve g seslerinin düşmesi sebebiyle

Eski Türkçe'de birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ġ ve g'ler Batı Türkçesi'ne geçerken düşmüş ve bunun neticesinde de kendilerinden önceki düz vokali yuvarlaklaştırmışlardır. Birçok kelimede vokal uyumuna aykırı olan bu gelişmenin, ġ ve g'lerin düşmesi sonunda, kendilerinden önceki vokali uzattıkları daha sonrada, vokal uyumunun kuvvetlenmesinden dolayı bu yuvarlaklık izlerini de kaybetmiş olduklarının düşünülebileceği gibi[16], bu hadisenin düşmekten ziyade bir kaynaşma mahiyeti taşıdığı ve bu şekilde yuvarlak vokal taşıyan kelimelerden bazılarında (msl. kapu, sevü gibi) yuvarlaklaşmaya ġ ve g'nin düşmesi kadar p ve v gibi dudak konsonantlarının da sebep olabileceği ileri sürülmüştür[17].

Bu gelişme ihtimallerinden birisini kesin olarak doğrulayacak örneklere sahip değiliz. Zira sondaki ġ ve g sesi düştüğü halde yine düz vokalli olarak kalan kelimeler de mevcuttur. Hadisenin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

ayru<adrıġ "ayrı"

niçe zamân bizden ayru oldı 59b-15

dürlü <türlüg "türlü"

yitmiş dürlü 'aybuñ olsa dost görmez 51b-9

dürlü fenden ḥaẓẓı var-ıdı 47a-5

ḳamu<ḳamaġ "hep, bütün"

bu ḳamu ʿaybum-ıla ve eksükligüm-ile...Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm 5a-6

ḳapu<ḳapıġ "kapı"

ʿilmsüz zâhid ḳapusuz ev gibidür 74b-7

sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına mis̱âl ḳılmışdur 5b-11

kiçü<kiçig "küçük"

meger kim kiçücüklik unutduñ 60a-13

[16] Reşit Rahmeti Arat, *Atabetü'l-hakayık*, İstanbul 1951, s. 109.
[17] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İst. 1977, s. 28.

Şu kelimelerde ise ġ ve g sesleri düştüğü halde vokal yuvarlaklaşmamıştır ve vokal uyumu mevcuttur:

acı<açıġ "acı, acı olan her şey"

h̲oş-h̲û kişi elinden acı ḥanẓal yiyesin 35a-12

acı naṣîḥatlardan ẓarâfet balına ḳarışdurmışlardır 79b-8

yarasına tuz ekmeyince acısın bilmez 57a-5

arı<arıġ "temiz, pâk"

şol kimsenüñ ki ḥisâbı arı ola aña muḥâsebeden ne ġam 15b-11

ḳaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola 50b-6

diri<tirig "diri, canlı"

diriyi öldüreler velîkin ölü yine diri olmaz 72a-1

kişinüñ ki diriliginde etmegin yimeyeler 73b-12

ḳatı<ḳatıġ "katı, sert, çok"

ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm 60a-12

yigitlige maġrûr olup ḳatı yürüdüm 59b-3

ṭarlıġa uġrayıcak ḳatılıġ-ıla ölür 34a-13

2. Dudak konsonantları sebebiyle yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

cilbür "dizgin, yular"

atuñ cilbüri kendü elinde degül 78a-5

çıbuḳ "çıbık"

bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez 32a-6

demür "demir"

demür mıh̲ ṭaşa geçecek degüldür 7b-3

gerpüç "tuğla, kerpiç"

sen ḥiṣâra gerpüç pâresin atma 44a-4

gevür "mecusi, ateşe tapan"

bir gevür od yaḳacaḳ olursa 15a-3

semüz "besili, semiz"

bir semüz kişi gördüm 40a-7

yavuz<yabız "kötü"

yavuzlara merḥamet eylemek eyülere ẓulm itmekdür 67b-4

yavuz ḫûlu kişi bir düşmen elinde giriftâr olmışdur 69b-9

çıḳsun yavuz ṣanılu kişinüñ gözi 51b-8

yavu<yava "zayi, yitik, kaybolmuş"

yavu ḳul- "kaybetmek"

bir fâsıḳ ki baḫşâyiş-i ilâhî yavu ḳulmış-ıdı 7b-10

yavu var- "kaybolmak"

ben kimseyi görmedüm ki ṭoġru yolda yavu varmış ola 15b-3

ṭamu "cehennem"

ṭamu ehline ṣor ki aʿraf nice uçmaḳdur 12b-13

3. Teşkil eklerindeki yuvarlak vokal sebebiyle yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

-ḳ, -uḳ, -ük eki ile

açuḳ "açık"

ḳapusın kimse açuḳ görmiş degüldi 38b-15

artuḳ "artık, geriye kalan; başka, gayrı"

avından artuġın yiyüp... anuñ sayesinde râḥat olam 14b-12

düşmen yavuzlıḳdan artuḳ eylük görmez 46b-9

ayruḳ "başka, gayrı"

ṭabîbler ḫastadan ayruḳ kişiye dârû virmezler 23a-11

sen seni añ ki ayruḳlar unutmaya 4b-14

bölük "kısım, gurup, bölük"

bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler 30b-1

buyruḳ "emir, ferman"

Tañrı'nuñ buyruḳ dutıcı ḳulından olmaya 69b-2

eksük "eksik"

düşmenlerüñe naẓaruñ eksük itmezsin 2a-6

esrük "sarhoş"

oġlan bir esrük pil gibi meydâna girdi 20b-15

ḳonuḳ "misafir"

bir zâhid bir pâdişâhuñ ḳonuġı oldı 25a-9

sınuḳ "kırık"

baġlu işüñde ġam yime ve göñlüñ sınuḳ tutma 16b-7

ṭanuḳ "şehâdet edici, şâhit"

fülân kişi benüm fesâduma ṭanuḳlıḳ virür 8a-9

ṭonuḳ "donuk"

bî-çâre ʿaceb ṭonuḳ âyine içinde ne göre 73b-6

uyanuḳ "uyanık, uykuda değil"

yigit kişinüñ yanında uyanuḳ durmak yigrekdür 58b-12

yumruḳ "yumruk"

ḫalḳuñ aġzına yumruḳ urasın 31a-3

Uyuma bağlı misaller:

ṭanışıḳ "istişâre, müşâvere"

ʿavratlar-ıla ṭanışıḳ itmek azġunlıḳdur 72b-8

yaraşıḳ "yakışır, uygun"

bir yaraşıḳ aḳ ḳaftan yigrekdür biñ kimhâdan yaraşıḳsuz ola 40a-12

-garu, -gerü eki ile

ilerü<il-gerü "ileri, önce, evvel"

senden ilerü gelen pâdişâhlaruñ bî-nihâyet niʿmetleri var-ıdı 23b-3

ilerü geldi ṣu diledi 44a-12

içerü<iç-gerü "içeri"

ḳalʿadan içerü her kim ki gire pâdişâhlıġı, sulṭanlıġı aña ısmarlayup taḫ-ta geçüreler 8b-13

añaru "öte, başka"

iy ḳanaʿat beni bay eyle ki senden añaru niʿmet yoḳdur 32a-13

4. Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

altun "altın"

irâdetsüz şâkird altunsuz ʿâşıḳ gibidür 74b-6

aru "arı"

arudan söylemek fâyidesi yoḳ 57b-1

aruḳ "zayıf, cılız"

aruḳ ḳoyunı bacağından ürerler şişer 70a-7

azıḳ "azık" düz vokalli olarak geçmektedir.

azığı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı 36b-10

azıḳsuz kişi ki ayaḳdan düşmişdür 36b-8

berü "beri"

ol zamândan berü ḳanda-y-ıduñ 18b-10

çetük "kedi"

çetük gibi kelb elinde zebûn olıcaḳ kelbüñ yüzine yapışur 9b-6

dilkü "dilki"

ol bir dilkü ḥikâyeti senüñ ḥâlüñe münâsibdür 15b-14

enük "hayvan yavrusu, enik"

bir kişi ḳurt enügin bisledi 33b-5

girü "tekrar, yeniden; sonra"

bir ẖırmen divşürdi döndi girü oda yaḳdı 67a-6

tevbe olsun ki bu günden girü ẖuṭbe oḳımayam 49a-8

ol ki ẖaber bildi andan girü ẖaber gelmedi 3b-3

ẖatun "kadın"

ne ẖoş didi ol ẖatun kşi kendü oğlına 60b-1

incü "inci"

nâgâh bir kîse buldum ṭolu incü 36b-2

ḳarañu "karanlık"

âb-ı ḥayât ḳarañulıḳ içindedür 16b-7
selâmet güninünñ ṣabaḥı aña ḳarañu gice olur 53b-1

ḳayu "endişe, tasa, üzüntü, kaygı"

pâdişâha anuñ ḳayusı yoğ-ıdı 14a-10

kendü "kendi"

müddeʿî kendüden artuḳ kimseyi görmez 25b-13

kendüñe gel ki elüñde niʿmet var 21b-13

kendüz "kendi, kendisi"

kendüzi ne nûr görür ve ne meşʿalesini görür 67a-8

kendüzini âdeme beñzetmek olmaz 40b-1

sayru "hasta"

bir pâdişâh sayru oldı 19a-1

b) Eklerde Yuvarlaklaşma

A) Vokali aslında yuvarlak olanlar

1. -up, -üp; -uban, -üben: Gerundium eki

Eski Türkçe'deki -p gerundium ekinden gelişen bu ek Batı Türkçesi'ne geçerken önündeki yardımcı vokali bünyesine alarak iki sesli olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi devresinde, belki de -p'nin tesiriyle hep yuvarlak vokal taşıyan bu ek, metnimizde, daha sonraki asırlarda görülecek olan klişe yazılıştan (وب) farklı olarak üç şekilde yazılmıştır:

a) On yerde ekin vokali vav (و) ile yazılmıştır:

devletlenüp 29a-12, dileyüp 64b-15, diyüp 68a-3, ısmarlayup 8b-4, oḳıyup 79b-9, saḳlayup 29b-2, ṣanup 29a-9.

b) Yüz yetmiş yerde ötrü ile (ـُ) yazılmıştır:

alup 39b-11, baḳup 54a-6, dirilüp 44a-14, dutup 25b-5, geçürüp 31b-9, idüp 8a-15, ḳaçup 69b-11, oḳuyup 79b-9.

c) İki yerde ise ekin vokali uyuma girmiş şekilde esre (ـِ) ile yazılmıştır:

azıp 29b-5, alıp 31b-3

Ekin genişlemiş şekli olan -uban metnimizde bir yerde geçmektedir ve vokali de esre ile yazılmıştır:

atlanıban 51b-4

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, az da olsa ekin uyuma girmiş örneklerinin de bulunduğu, her zaman düz vokalli tabanlara yuvarlak vokalli olarak gelmediği görülmektedir. Bu hal ise bizi, metne dayanarak bir neticeye varma imkânından mahrum bırakmaktadır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, ek artık uyuma girmeye başlamıştır. Zaten ekin ıp, -ip'li şekillerine Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarında tesadüf edilmektedir[18]ki metnimiz içinde bu durum mevcuttur.

[18] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 341.

2. duķ, -dük: Partisip eki

Eski Türkçe devresinden beri yuvarlak vokalli olan -duķ, -dük partisip eki Eski Anadolu Türkçesi devresinde de yuvarlak vokalli olmuş ve metnimizde de daima bu haliyle kullanılmıştır. Metnimizde seksen üç yerde geçen ekin vokali:

a) Seksen bir yerde ötrü ile (ـُ) yazılmıştır.

ķıl-duġ-um 25b-1, di-düg-i 28b-4, gey-düg-üm 43b-3, ķoy-duġ-ı 65b-4

b) İki yerde vav ile (و) yazılmıştır.

di-düg-i-le 70a-14, kim i-düg-üñüz 55a-11

3. -dur, -dür: Faktitif eki

Eski Türkçe devresinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi'nde de ekin vokali yuvarlaktır. Metnimizde de hep yuvarlak vokal ile kullanılmıştır. Vokali de daima ötrü ile yazılmıştır:

al-dur-dı 38a-4, bil-dür-diler 14a-11, dön-dür-me 30a-14, iriş-dür 39a-9, ķal-dur-dı 3a-8

4. -ur, -ür: Faktitif eki

Daha önceki devrelerde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi devresinde de vokali yuvarlak olan eklerden biri de -ur, -ür faktitif ekidir. Ekin vokali metnimizde de daima yuvarlaktır ve iki şekilde yazılmıştır:

a) Beş yerde vav ile:

geçürdi 78a-12, geç-ür-diler 9a-1, geç-ür-eler 8b-14, geç-ür-üp 31b-9

b) Yirmi iki yerde ötrü ile yazılmıştır:

art-ur-madı 73a-6, bit-ür-e 24a-8, çev-ür-di 9b-11, düş-ür-di 10b-8, geç-ür-miş 60a-5, gey-ür-di 45b-6.

5. -gür: Faktitif eki

Metnimizde çok az örneğine rastlanan bu ekin de vokali Eski Türkçe'de olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi'nde de yuvarlaktır. Metnimizde bir tek örnekte görülen -gür ekinin vokali ötrü ile yazılmıştır:

ir-gür-ür 76b-13

6. -sun, -sün; -sunlar, -sünler: Emir eki

Teklik ve çokluk üçüncü şahıs emir ekinin vokali daima yuvarlaktır.Eski Türkçe devresinde -zun, -zün; -sun, -sün; -çun, -çün şekillerinde olan teklik üçüncü şahıs emir ekinin Batı Türkçesi'ne -sun, -sün şekli geçmiştir[19]. Metnimizde de hep -sun, -sün ve çoklukta da -sunlar, -sünler şekli kullanılan ekin vokali daima vav ile yazılmıştır. Uyuma girmiş örneğine rastlanılmamıştır:

-sun, -sün : çık-sun 51b-8, depele-sün 71b-12, gel-sün 57b-9, okı-sun 28a-12, n'eyle-sün 31b-7, san-sun 75a-7.

-sünler : depele-sünler 22a-11, dime-sünler 23b-8, kes-sünler 22a-11.

7. -dur, -dür: Bildirme eki

Eski Türkçede'ki tur- fiilinden gelen 3. şahıs bildirme eki -dur'un metnimizde hem ekleşmiş şekli -dur, hem de ekleşmemiş şekli -durur yan yana kullanılmaktadır ve daima yuvarlak vokallidir. Vokali ise ötrü ile yazılmıştır:

-dur : aç-dur 70b-11, buġday-dur 36b-4, degüldür 65b-15, ince-dür 33b-3, kamış-dur 65a-14, kiçi-dür 10a-11.

-durur : meşġul-dururlar 24a-11, yavaş-dururlar 15a-5, ḳavm-dururlar 48b-4, zâhil-dururlar 4b-10, yirinde-durur 52b-10.

8. -ġu, -gü; -ḳu, -kü: Fiilden isim yapma eki

Türkçe'de eskiden beri mevcut olan bu ekin örneklerine az da olsa metnimizde rastlanmaktadır. Vokali daima yuvarlaktır:

sev-gü-lüdür 61a-3, bıç-ḳu 66b-13, uy-ḳu-dan 25b-10, uy-ḳu-sı 44b-10, uy-ḳu-sında 31b-8.

9. -suḳ: İsimden isim yapma eki

Metnimizde baġar-suḳ 70b-115 kelimesinde bu ek görülmektedir.

B) Vokali sonradan yuvarlaklaşmış olanlar

1. -(u)m, -(ü)m; -(u)muz, -(ü)müz: İyelik eki

Eski Türkçe devresinde, eklendiği kelimenin vokal durumuna göre, her iki uyuma da girebilen bu ekin [20] yardımcı vokali Eski Anadolu Türkçesi'nde hep yuvarlaktır. Böyle yuvarlak vokalli olmasına da sebep m dudak konsonantıdır[21].

[19] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 306.
[20] Zeynep Korkmaz, *Marzubânnâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 109.
[21] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 33

Metnimizde iyelik ekleri teklik ve çokluk 1. şahıslarda ekseriya yuvarlak vokalli kullanılmış olmakla beraber, çokluk şeklinde yardımcı vokalin düz şekline de rastlanmaktadır:

-(u)m, -(ü)m : açlıġ-um 36b-3, ʿaḳl-um 58b-10, baş-um-a 56a-7, dost-um 26b-4, göz-üm 17b-5, ikrâr-um 28b-12, ʿömr-üm 55b-4, raḫt-um-ı 54b-13, oġl-um 59a-9

-(u)muz, -(ü)müz : baş-umuz 20b-6, dirlig-ümüz 23a-8, ḫâtır-umuz 51b-13, od-umuz 53a-3.
ḥâl-imüz 44b-12 örneğinde yardımcı vokal düzdür.

2. -(u)ñ, -(ü)ñ; -(u)ñuz, -(ü)ñüz: İyelik eki

Bu ek de birinci şahıs iyelik ekleri gibi Eski Türkçe'de uyuma bağlı idi. Eski Anadolu Türkçesi'nde birinci şahıs iyelik eklerine benzemek suretiyle ve yuvarlaklaşma temâyülünün de kuvvetli tesiriyle tek şekilli olarak görülmektedir. metnimizde gayet sarih bir vaziyette hep yuvarlak vokalli kullanılmıştır:

-(u)ñ, -(ü)ñ : ad-uñ 13a-15, baş-uñ 11b-12, bil-üñ-i 23a-1, derd-üñ 13a-15, eteg-üñ 14a-5, söz-üñ-i 70b-15, cemâl-üñ-e 53a-7, devlet-üñ-e 67b-7, eteg-üñ-e 40b-9, kendü-ñ-e 21b-13, üst-üñ-e 59b-1.

-(u)ñuz, -(ü)ñüz : ara-ñuz-da 48a-2, bir-üñüz 57b-9, söz-üñüz 54b-15, ṣoḥbet-üñüz-i 55a-1.

3. -uñ, -üñ; -nuñ, -nüñ: Genitif eki

Eski Türkçe devresinde ancak yuvarlak vokal taşıyan bir köke geldiği zaman yuvarlak vokal taşıyan genitif eki, Eski Anadolu Türkçesi devresinde, ñ tesiriyle, hep yuvarlak vokalli olmuştur. Ayrca bu yuvarlaklaşmada 1. şahıs iyelik eki m'nin de etkili olduğu düşünülebilir. Eskiden zamirlere de düz vokalli şekilleri gelmekteydi beniñ, seniñ gibi. Sonra m'nin tesiri ile ben ve biz zamirlerinin genitif şekli 'benüm' ve 'bizüm' olmuştur. Eski Osmanlıca içinde uzun müddet bu yuvarlaklığın hüküm sürdüğü takip edilebilmektedir[22]. Metnimizde de hep yuvarlak vokalli olan ekin bir tek "ne" kelimesiyle kullanılışında vokali düzdür: ne-niñ 49a-5, 28a-11. Diğer bütün örneklerde yuvarlak vokal taşımaktadır:

-uñ, -üñ : ʿâbid-üñ 28a-4, âdem-üñ 29a-2, beyt-üñ 5b-10, düşmen-üñ 12a-13, gözüm-üñ 55b-10, ırmaḳ-uñ 39b-10, ḳaplan-uñ 13a-7, renc-üñ 22a-6, sen-üñ 9b-12.

[22] Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarrunâme*, İstanbul 1968, s. 35

-nuñ, -nüñ : 'ahdi-nüñ 4a-6, bu-nuñ 6b-1, ehli-nüñ 26a-4, anası-nuñ 64a-13, bağı-nuñ 33b-2, câriye-nüñ 27b-10.

4. -lu, -lü; -suz, -süz: İsimden isim yapma eki

Eski Türkçede -lıġ, -lig; -luġ, -lüg şeklinde düz ve yuvarlak şekilleri olan bu ekin Eski Anadolu Türkçesi devresinde sadece -lu, -lü şeklinde yuvarlak vokallileri mevcuttu. Buna da sebep, ekin sonunda bulunan ġ ve g'lerin Batı Türkçesi'ne geçerken düşmüş olmalarıdır. Bu düşüş ekin vokalini yuvarlaklaştırmıştır. -suz, -süz ekindeki yuvarlak vokal ise -lu, -lü tesiri ile ve benzeşme yoluyla meydana gelmiştir. -lu, -lü ekinin vokali daima vav ile yazılmıştır:

-lu, -lü : altun-lu 22b-9, at-lu-dur 74b-9, devlet-lü-ler 77a-1, etek-lü 50b-6, ḳuvvet-lü 21b-9, örtü-lü 48a-2, ṭâliᶜ-lü 71a-4, ten-lü 60b-2, yük-lü 65a-2.

-suz, -süz : Vokali 13 yerde vav ile yazılmıştır: devlet-süz-i 14b-3, dil-süz 52a-7, el-süz 40a-2, fâyide-süz 66b-2, ᶜİlm-süz 74b-7.
56 yerde ise vokali ötrü ile yazılmıştır: azıḳ-suz 36b-8, altun-suz 74b-6, ayaḳ-suz 4a-1, devlet-süz 53b-2, el-süz 40a-1, göz-süz 23b-1, himmet-süz 64a-11.

5. -dum, -düm: Görülen geçmiş zaman eki

Görülen geçmiş zaman ekinin 3. şahsı her zaman -dı, -di şeklinde düz vokalli bulunmaktadır. Buna göre 1. şahıstaki yuvarlıklığın m tesiri ile ortaya çıktığı söylenebilir. Vokali daima ötrü ile yazılmıştır:

an-dum 23b-6, az-dum 36a-15, tamâm itdüm 57a-7, i'imâd itdüm 5b-6, icâbet ḳıl-dum 2b-11, sor-dum 60a-1, söyledüm 4a-12, yi-düm 24a-3.

6. -duñ, -düñ; -duñuz, -düñüz: Görülen geçmiş zaman eki

Görülen geçmiş zaman teklik ve çokluk 2. şahıs ekinde de vokal daima yuvarlaktır:

at-duñ 18b-10, depele-düñ 69b-15, di-düñ 16b-10, gel-düñ 14b-14, gör-düñ 38b-5, işitdüñ mi 35b-10, ḳıl-duñ 50b-3; bildürme-düñüz 26a-2, görme-düñüz 26a-2, virür-düñüz 32a-11

7. -du(ḳ), -dü(k): Görülen geçmiş zaman eki

Görülen geçmiş çokluk 1. şahıs eki de metnimizde daima yuvarlak vokalli görülmektedir. Ekin vokalinin, Eski Türkçe'den gelen -duḳ, -dük partisibine benzeyerek yuvarlaklaştığı kabul edilmektedir[23].

ayrıl-duḳ 51b-11, bile-y-i-dük 55a-2, vir-dük 4b-15, ol-duḳ 8a-15, gider-dük 8a-14.

8. -uz, -üz: Çokluk 1. şahıs bildirme eki

Ek metnimizde hep yuvarlak vokallidir ve daima ötrü ile yazılmıştır:

beraber-üz 31a-14, kemter-üz 31a-13, ümîẕ-vâr-uz 48a-14 yigreg-üz 31a-14.

9. -vuz, -vüz: Çokluk 1. şahıs eki (istek ve şartta)

"biz" zamirinden inkişaf ederek b>v değişikliğine uğramış ve vokali de dudak konsonantı dolayısıyla yuvarlaklaşmıştır. Metnimizde de hep yuvarlak vokallidir:

bulın-a-vuz 33a-12, gid-e-vüz 45a-9, ḳoy-a-vuz 43b-13, ol-a-vuz 29a-12, ol-sa-vuz 55a-3.

10. -uz, -üz: Çokluk 1. şahıs eki

Eski Anadolu Türkçesi'nin diğer metinlerinde olduğu gibi metnimizde de -vuz, -vüz'e paralel olarak hep yuvarlak vokallidir.

bilmez-üz 57b-8, ider-üz 22b-6

11. -alum, -elüm: Çokluk 1. şahıs emir eki

Çokluk 1. şahıs emir eki Eski Türkçe'de de bugünkü gibi -alım, -elim şeklinde idi[24]. Eski Anadolu Türkçesi'nde m'nin yuvarlaklaştırıcı tesiri ile hep -alum, -elüm şeklinde görülmektedir. Metnimizde de bu şekildedir. Ekin yuvarlak vokali bir yerde (var-alum 29a-10) vav ile, diğer örneklerde ise hep ötrü ile yazılmıştır:

işid-elüm 29a-11, ḳon-alum 37a-11, ḳur-alum 37a-13, oḳı-y-alum 58a-8, var-alum 27a-15, yaḳ-alum 37a-13.

[23] Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarrunâme*, İstanbul 1968, s. 74
[24] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 306.

12. -(u)ñ, -(ü)ñ; -ñuz: Çokluk 2. şahıs emir eki

Eski Anadolu Türkçesi'nde çokluk 2. şahıs emir eki bir yandan-ñ, bir taraftan da -ñuz olarak kullanılmıştır. Konsonantla biten köklere eklendikleri zaman aradaki yardımcı vokal daima yuvarlaktır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

bil-ü-ñ 20a-6, dut-u-ñ 29b-9, id-ü-ñ 10b-11, sür-ü-ñ 14b-2, vir-ü-ñ 290a-13, ṣayma-ñuz 55a-12.

13. -ur, -ür: Geniş zaman eki

Eski Türkçe'de umumi geniş zaman eki-ur, -ür idi. Daha sonraları -ar, -er, çok az olarak -ır, -ir ve vokalle biten köklere gelip devrenin sonuna doğru ortaya çıktığı anlaşılan -r eki de Eski Türkçe devresinde görülen geniş zaman eklerindendir[25]. Eski Anadolu Türkçesi'nde bunlardan -ur, -ür; -ar, -er ve -r kullanılmış olup -ır, -ir ise daha sonraki yüzyıllarda görülmektedir[26].

Eski Anadolu Türkçesi'nde konsonantla biten fiillerde geniş çapta -ur, -ür eki kullanılmakta, -r ise sadece vokalle biten fiillere getirilmekteydi. -ar, -er ise Eski Türkçe'den Batı Türkçesi'ne geçerken sahasını biraz daraltarak geçmiş ve Eski Anadolu Türkçesi'nde tek heceli bir kısım fiillerin geniş zaman eki olarak kullanılagelmiştir. Bugün Türkçede -ar, -er yanında kullanılan -r geniş zaman eki yukarıda belirttiğimiz gibi, başlangıçta sadece vokalle biten fiillere getirilirken sonradan konsonantla biten fiillere gelen -ur, -ür'un vokalinin yardımcı ses telakki edilmesi suretiyle geniş bir kullanılış alanı kazandığı anlaşılmaktadır[27]. Gerçekten de bugün birden çok heceli fiil kök ve gövdelerine, vokalle biten bütün fiil kök ve gövdelerine, tek heceli fiillerin de bir kısmına getirilen geniş zaman eki -r olarak kabul edilmektedir[28]. Geniş zaman eklerinin hepsine metnimizde rastlanmaktadır. Fakat en yaygın kullanılış -ur, -ür iledir. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

-ur, -ür : 54 yerde vokali vav ile yazılmıştır: al-ur 61b-1, bil-ür 12b-8, dagıl-ur 61b-2, dutın-ur 74b-3, gel-ür 78a-9, kal-ur-am 32b-8, yat-ur 42b-1
300 yerde vokali ötrü ile yazılmıştır: al-ur-dı 20a-7, bırağ-ur 17a-7, durur-dı 55b-4, eyd-ür 29b-2, iled-ür 47b-6, ḳalur 41b-6, ögred-ürler 29b-2, ṣan-ursın 7a-8, ur-ur-am 47b-15, yat-ur-dı 30a-10.

[25] A. Von Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1941, s. 111, 112.
[26] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 36.
[27] Mertol Tulum, *Tazarrunâme*, İstanbul 1968, s. 75.
[28] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 292.

-ar, -er : Vokali 4 yerde elif ile yazılmıştır: añ-ar-am 6b-10, at-ar-dı 46a-14, geç-er-iken 20a-14, ḳaç-ar-ımış 15b-15.
Vokali 175 yerde üstün ile yazılmıştır: añar mısın 6b-9, bas-ar-sa 42a-2, çek-er-em 17b-5, geç-er-sin 22a-14, gör-er 51b-10, ḳorḳ-ar 13a-5.

-ır, -ir : Bir örnekte görülmektedir: deg-ir 48a-13

-r : Vokalle biten tabanlara gelmektedir: añla-r 16b-1, bisle-r 29b-4, dile-r-señ 62a-6, eyle-r 35b-7, gizle-r-miş 45a-1, oḳu-r-am 49b-9, sı-r-dı 33b-1, uyu-r 74b-9, yürü-r 42b-3.

14.-ur-ür: Partisip eki

Geniş zaman partisibi olan -ur, -ür de metnimizde yuvarlak vokallidir:

bil-ür kişi 63a-14

nabżı ṭabî'at bil-ür-e gösteresin 75b-2

segird-ür kişinüñ ecel ayaġın baġlar 40a-5

gel-ür-üñ yoḳdur ḫarcı âheste ḳıl 63a-1

15. -malu, -melü: Partisip eki

-ma, -me fiilden isim yapma eki ile -lu, -lü sıfat yapma ekinin birleşmesinden meydana geldiği anlaşılan bu ek[29] sonradan ortaya çıkmıştır. Eski Türkçe devresinde mevcut değildi. Batı Türkçesi'nde de daha çok Azeri sahasında kullanılmıştır. Metnimizdeki örnekleri de çok azdır:

añ-malu olam 51b-2, çıḳ-malu ola 58a-4

git-melü olıcaḳ 31b-4

16. -duḳça, -dükçe: Gerundium eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde görülen bu ekin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

yit-dükçe 5a-6, 24a-7, gör-dükçe 61a-12,

ıslan-duḳça 61a-12

[29] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 337.

17. -duḳda, -dükde: Gerundium eki

Yukarıdaki -duḳça, -dükçe gibi -duḳ partisip ekinden meydana gelen ve "dığı zaman" mânası taşıyan bu ekin metnimizdeki örnekleri ise şöyledir:

aġrı-duḳda 65b-7, başla-duḳda 6a-3, gel-dükde 1b-4, öl-dükde 73b-12

18. -u, -ü: Gerundium eki

Eski Türkçe'de olduğu gibi, eski Anadolu Türkçesi'nde de -u, -ü; -a, -e; -ı, -i gerundium ekleri canlı olarak yan yana kulanılmışlardır. Ancak -u, -ü gerundiumu Eski Osmanlıca'da en çok kullanılan şekildir[30]. Metnimizde de -u, -ü, -a- -e ve -ı, -i'ye nazaran daha çok kullanılmıştır:

dile-y-ü 59a-10, di-y-ü 75b-5, ötür-ü 54a-14, söyle-y-ü bilem 51a-10

-ı, -i şekli de metnimizde kullanılmıştır:

al-ı bilmek 55b-8, ṣal-ı virmişler 48b-4, yi-y-i gör 39b-5

19. -cuḳ, -cük: İsimden isim yapma eki

Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarına doğru görülmeye başlayan[31] bu ekin metnimizde yuvarlak vokalli örnekleri yanında düz vokalli şekline de rastlanmaktadır. Ekin başındaki ses metnimizde hep sadalı olarak c iledir:

aḳça-cuġ-uñı 45a-3, az-a-cuḳ 70a-11, ḳarı-cuġ-a 60a-11, ḳarı-cuġ-uñ 74a-7, ḳoyun-cuḳ-lara 72b-11, oġlan-cuḳ 46a-14, oġlan-cuḳ-lar 60a-2, oġlan-cuḳlardan 62b-1
kiçü -cik-lik 60a-13

20. -u, -ü: Fiilden isim yapma eki

Bu ek Eski Türkçe'deki -ġ ve -g fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesi'nde düşmesi sebebiyle yardımcı vokali yuvarlaklaştırmasından meydana gelmiştir[32]. Metnimizde bu şekilde meydana gelmiş kelimeler şunlardır:

öl-ü 39b-2, 72a-1, ölüsin 38a-2, öl-ü-sini 17a-7, ayru 59b-15, ḳoḳ-u-lu 27b-6, ḳoḳ-u-sı 59a-5, ḳoḳu-sından 39a-3, ḳoḳ-u-sıyla 3a-11, ḳoẖ-u-larından 40b-8

-u, -ü fiilden isim yapma eki bazan da, sonradan başındaki ġ ve g'si düşmüş olan -ġu, -gü ekinden gelmektedir[33].

[30] Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara 1978, s. 243.
[31] Selahattin Olcay, *Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi*, Ankara 1965, s. 64.
[32] Tahsin Banguoğlu, Süheyl ü Nevbahar, Leipzig 1938, s. 119.
[33] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 192.

ḳorḳ-u 15a-2, ḳorḳ-u-dan 16a-1, ḳorḳ-u-sı 78b-3, ḳorḳ-u-sından 44b-6, ḳorḳ-u-sıyla 50b-15

Metnimizde görülen bir kısım örnekler ise -u, -ü ekinin fiilden isim yapma benliğini kazanmasından sonra meydana gelen şekillerdir:

ört-ü-lü 48a-2, 79b-7, ṣan-u- sından 8a-2, ṭol-u 7a-8, 7b-9, 36b-2, 68a-4, yaz-u-larında 36b-6

21. -ġun (gin): Fiilden isim yapma eki

Metnimizde hem yuvarlak vokalli hem de uyuma girmiş şekli görülmektedir:

az-ġun-lıġa 29b-7, az-ġun-lıḍur 72b-8

diz-gin-ini 39b-4

22. -mur: Fiilden isim yapma eki

"yaġ-mur" 63a-2 kelimesinde görülmektedir ve vokali de ötrü ile yazılmıştır.

23. -sul: İsimden isim yapma eki

Bir kelimede görülmektedir. Vokali ise vav ile yazılmıştır: yoḫ-sul-lıḳda 33a-2.

c) Düz vokal taşıyan ekler

1. -ı, -i: Akkuzatif eki

Eski Türkçe'de vokal uyumuna bağlı olarak -ı-ġ, -i-g; -u-ġ, -ü-g şekilleri bulunan ekin Batı Türkçesi'nde ġ ve g'leri düşünce geriye kalan yardımcı vokal ekin fonksiyonunu yüklenerek asıl ek durumuna geçmiştir. Metnimizde daima düz vokallidir. Klasik imlâsı ve ye'li yazılışı yanında esre ile ve esreli hemze ile yazılışı da vardır[34]. Örnekleri şunladır:

ʿâbid-i 8a-6, aç-lar-ı 73b-13, altun-ı 36b-4, begler-i 10b-8, câhil-i 72b-12, dost-ı 26a-4, dünyâ-y-ı 29a-13, ip-i 44a-1, ḳarındaş-ı 23b-12, milk-i 12a-8, nabż-ı 75b-2, ṭaş-ı 18b-5, vaḳt-ı 60a-1, zâhid-i 7a-3

2. -ı, -i: İyelik eki

Eski Türkçe'de de vokal uyumu dışında kalan bu ek, metnimizde de bu halini devam ettirmiştir. Ancak ev-ü-ne 15b-7, öñ-ü-nce 39a-14, yüz-ü-ni 62a-13, oġl-u-nı 63b-8 misallerinde görüldüğü gibi, az da olsa ekin yuvarlak şekillerine rast-

[34] Ekin yazılışı için bk. Yazılış Özellikleri, Akkuzatif ekinin yazılışı, s. 51-52.

lanmaktadır. Bu hal ekin yavaş yavaş uyuma girmeye başladığını göstermektedir. Düz vokalli örnekleri şöyledir:

aln-ı 27b-7, bünyâd-ı 18b-1, dülbend-i 40b-1, âheng-i 8a-13, âlet-i 78b-14, ʿavrat-ı 54a-4, ayaġ-ı-nuñ 27b-11, ʿaẕâb-ı-ndan 7b-14, ard-ı-nca 72b-3, alt-ı-na 5b-10, el-i-ni 2b-7, ev-i-n 37a-10, yir-i-dür 43a-6

3. -sı,-si: İyelik eki

Ekin vokali daima düzdür ve kendisinden sonra herhangi bir ek gelmediği zaman 'ye' ile yazılmaktadır:

aḳça-sı 36b-11, beḳâ-sı 4a-6, faḳîre-si 64b-7, gice-si

27a-8, ḳayu-sı 14a-10, nice-si 61a-1, yaḳa-sı 43b-6

Eğer kendisinden sonra isim hal eklerinden birisi gelirse ekin vokali esre ile yazılmaktadır:

ana-sı-nuñ 64a-13, biri-si-ne 78a-14, eyü-si-n 58b-1, ḫazine-si-nden 2a-5, ḳapu-sı-nda 11a-6, ḳuyu-sı-nuñ 39a-3

4. -dın, -din: Ablatif eki

Eski Türkçede -dın, -din; -tın, -tin şeklinde olan ablatif eki, Batı Türkçesi'nde datif ve lokatif eklerinin tesiri ile geniş vokalli olmuştur[35]. Metnimizde de geniş vokalli şekillerinin yanında, klişeleşmiş olarak eski dar vokalli şekilleri de görülmektedir:

düşmen-din 70a-2, öñ-din 30b-11, 41a-7, 77a-12

5. -mı, -mi: Soru eki

Metnimizde daima düz vokallidir. Eski Türkçe'deki -mu şekli yoktur.

bilmedüñ mi 17a-9, dimedüm mi 45b-9, götürmez mi 30b-14

yoḳ mı 43b-11, añar mısın 6b-9, diyecek midüñ 48a-3

kitâb mıdur 67a-3, ṣanur mısın 64a-11

6. -cı, -ci (-çı, -çi): İsimden isim yapma eki

Ekin vokali gerek Eski Türkçe'de ve gerekse Eski Anadolu Türkçesi'nde hep dardır. Konsonantı ise eklendiği kelimenin son ses durumuna göre c veya ç olmaktadır:

av-cı 39b-15, balıḳ-çı-lar 39b-12, ḳapu-cı-lar 34b-14, gemi-ci-ye 23b-12

[35] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 236.

7. -lıḳ, -lik; -luḳ, -lük: İsimden isim yapma eki

Eski Türkçe devresinde kökün vokaline uyan bu ekin metnimizde düz vokalli isim köklerinden sonra daima düz vokalli şekilleri kullanılmıştır:

açlık 34a-7, 34b-2, 36b-1, ağır-lığ-ından 72b-7, aydınlığın 35a-6, bay-lıḳ 11a-9, ben-lik 25b-14, çoban-lıḳ 12a-4, dikici-lik 7 1b-5, dir-lik 33b-13, 35b-10, idici-lik 30a-14, iri-lik 45b-11, ḳamış-lıḳ 73a-3, ḳatı-lığıla 34a-13, kiçilik 60b-2, sağ-lığ-ı 40b-9, ortaḳ-lıḳ 67b-2, oğlan-lıḳ 24a-4, yaḳın-lığına 67a-13, yoldaş-lığ-ın 44b-9,

Bazan yuvarlak vokalli isim tabanlarına dahi ekin düz vokalli şekilleri gelmektedir:

azğun-lıḳ-dur 72b-8, azğun-lığa 29b-7, bahâdur-lıḳ 31b-15, bî-fużûl-lığ-ıla 23b-15, ẖor-lıḳ 75b-3, ẖor-lığ-ıla 35a-10, insâfsuz-lığ-ıla 13a-9, ḳarañu-lıḳ 16b-7, ḳonuḳ-lığ-ına 35b-13, ḳulavuz-lıḳ 29b-15, mağbûn-lıḳ 69a-9, maʿşûḳ-lıḳ 50a-7, mürüvvetsüz-lik 15a-14, semüz-lik 76a-14, ṣusuz-lığ-um 36b-3, ṣusuz-lıḳ 36b-1, ṣussuz-lıḳ-dan 44a-11, yoẖsul-lıḳ-da 33a-2, yoḳ-lığuñ 73b-7

Yuvarlak vokalli şu kelimelerden sonra ekin yuvarlak vokalli şekilleri gelmektedir. Ancak bunların düz şekillerine de rastlanmaktadır:

bol-luḳ-da 34a-12, çârasuz-luḳ 9b-13, dost-luḳ 69b-13, (dost-lık 16a-11, 14, 15, 28a-10, 50a-6, 69b-13) eksük-lügin 1b-11, (eksük-lig-üm-ile 5a-6), ẖoş-luğ-ıla 3b-14, ẖûb-luğ-ıla 26a-10, (ẖûb-lıḳ-da 54b-15), ḳul-luḳ 22b-10, ḳul-luḳ-da 2b-1, ḳulluğ-ıla 23b-1, (ḳul-lıḳ 50a-7, ḳullığ-ında 25b-15, ḳul-lığ-ı 1b-15), süst-lük 69a-14, ṭanuḳ-luḳ 8a-9, 56b-6, tendürüst-lük 33a-15, ṭoḳ-luḳ 34b-ı, toḳ-luğ-ıla 34b-2, ulu-luḳ 11a-7, 10, 17b-9, 18a-3, 20b-12, yavuz-luḳ-dan 46b-9, (yavuz-lıḳ 76b-6) Orta hece vokali düşen eyü kelimesi de hep -lük şekliyle geçmektedir: ey-lük 32a-15, 43b-15, 43b-15, 46b-9, 11, 71a-2, 71b-2,5, eylüg-ile 23b-8, ey-lüg-üñ 69b-15

Bütün bu örneklerden anlaşılacağı üzere, ek uyuma bağlanma cihetinden hayli ileri bir safhaya gelmiş bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi'nin diğer metinlerinde de görülen bu durum ekin bu devrede de uyuma girdiğini göstermektedir.

8. -ncı, -nci: İsimden isim yapma eki

Derecelendirme sıfatları yapan bu ek, metnimizde yuvarlak vokalli kelimelere gelince, yardımcı vokali uyuma girmektedir:

dörd-ü-nci 42a-3, üç-ü-nci 24b-2

Fakat ekin ikinci vokali uyuma girmemiştir. Düz vokal taşıyan tabanlarda uyum vardır:

beş-i-n-ci 412a-11, iki-nci 41b-1

9. -ıcı, -ici: Fiilden isim yapma eki

Eski Türkçe'deki -ġuçı, -güçi ekinden ġ ve g'lerin düşmesiyle meydana gelen bu ekin vokalleri Eski Anadolu Türkçesi'nde daima düzdür. Zaten ek Eski Türkçe'de de vokal uyumuna girmemiş idi.

Metnimizde de daima düz vokalli olarak kullanılan -ıcı, -ici ekinin ilk vokali "ur-ucu-dur 75a-2" örneğinde uyuma girmiştir. Diğer örneklerde daima düzdür:

alda-y-ıcı 27b-7, al-ıcı 40a-5, bisle-y-ici 34a-12, dep-ici 16b-15, dut-ıcı 69b-2, sat-ıcı-laruñ 36a-14, ṭoḳı-y-ıcıdur 65b-12, uyu-y-ıcı-dur 76a-14, yırt-ıcı 18b-15

10. -l- : Fiilden fiil yapma eki

Eski Türkçe devresinde uyuma bağlı olarak kullanılan pasiflik-meçhullük eki -l-'nin yardımcı vokali, Eski Anadolu Türkçesi'nde genellikle düzdür. Ancak uyuma girmiş örnekleri de vardır[36].

Ekin metnimizdeki kullanılışı ise şöyledir: Düz vokalli fiil tabanlarına gelince yardımcı vokali de mutlaka düzdür.

aç-ı-l-a 31a-10, añ-ı-l-dı 17b-6, bas-ı-l-dı 11a-5, çek-i-l-mişdür 2a-2, daġ-ı-l-ur 61b-2, eksi-l-medi 37b-7, gider-i-l-mez 7b-2, ṭaġ-ı-l-dı 11b-6, vir-i-l-di 36a-13, yaz-ıl-mış 31a-1, yıḳ-ı-l-ur 70a-4

Yuvarlak vokalli tabanlara geldiği zaman da yardımcı vokali yuvarlaktır:

dög-ü-l-miş 44b-10, dut-u-l-mışdur 54b-12, göm-ü-l-gene 50b-7, göm-ü-l-miş 36a-3, götr-ü-l-eydi 32a-10, kavrul-mış 36b-4, ḳurt-u-l-madı 40a-3, ḳurt-u-l-ur 7b-15, ṭut-u-l-dı 57b-12, ṭut-u-l-mış 63a-15, yor-u-l-mış 44b-10,

Yuvarlak vokalli şu iki kelimede yardımcı vokal yuvarlak değil düzdür:

ḳurt-ı-l-asın 22b-6, 7, yor-ı-l-up 59b-4, 7

[36] Selahattin Olcay, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Ankara 1965, s. 68.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, ekin yardımcı vokali sadece iki kelimede uyumsuzluk göstermektedir, diğer bütün örneklerde uyum içerisindedir. Netice olarak diyebiliriz ki, -l- pasiflik-meçhullük eki, Eski Türkçe'de olduğu gibi metnimizde de geniş ölçüde kökün vokaline tabi olup büyük bir uyum içerisine girmiş görünmektedir.

11. -n-: Fiilden fiil (dönüşlülük) yapma eki

Eski Türkçe'de ekin yardımcı vokali uyuma tabi olarak kullanılmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ise genel olarak düz olarak kullanılan ekin yardımcı vokali, metnimizde de düz vokalli olan tabanlardan sonra mutlaka düzdür:

al-ı-n-maz 29b-11, id-i-n-di 62b-12, dik-i-n-diler 39a-13.

Bu durum uyum bakımından normaldir. Ancak önemli olan, uyum bakımından ekin, yuvarlak vokalli tabanlardan sonra gösterdiği vaziyettir. Buna göre, metnimizde -n- fiilden fiil yapma ekinin kullanılışı şöyledir:

bul-u-n-madı 18a-13, bul-u-n-maya 70a-13, bul-u-n-up 18a-7, (bul-ı-n-avuz 33a-12, bul-ı-n-sa 53b-2, bul-ı-n-ur 71a-11), (dut-ı-n-ur 58b-5, 74b-2), gör-ü-n-di 56b-9, gör-ü-n-mez 12b-12, (gör-i-n-ürse 30a-1, gör-i-n-e 7a-4, 50a-2, gör-i-n-ür 26a-2, 45a-7, 49b-13, 51a-4, 70b-1) ol-u-n-mışdur 40a-11, ol-u-n-ur 1b-6, ur-u-n 7a-3

Örnekleri karşılaştırdığımızda, ekin yardımcı vokalinin 13 yerde uyum dışı kalmasına karşılık 8 yerde uyuma bağlandığını görürüz. Daha önce geçen -l- pasiflik-meçhullük ekinde de müşahede ettiğimiz gibi, fiil yapım eklerinde yardımcı vokaller geniş ölçüde uyuma girme temâyülündedirler. Zaten uyuma en önce bağlanan sesler yardımcı seslerdir ve Eski Türkçe devresinde de uyum çerçevesinde idiler.

12. -ş-: Fiilden fiil (müşâreket) yapma eki

Ekin yardımcı vokali metnimizde daima düzdür:

bil-i-ş-mek 41a-3, id-i-ş-ür 19b-11, ir-i-ş-di 20b-11, yit-i-ş-di 18b-2

13. -dı, -di: Görülen geçmiş zaman eki

Görülen geçmiş zaman 3. şahıs eki metnimizde daima düzdür:

al-dı-lar 7a-9, begen-di 13a-10, dile-di 13a-10, düz-diler 20b-14, öl-di-se 23a-7, ḳıldı-lar 25a-10

14. -mış, -miş: Anlatılan geçmiş zaman eki

Eski Türkçe'de uyuma girebilen anlatılan geçmiş zaman eki -mış, -miş'in vokali, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizde de daima düzdür:

di-miş-em 55b-12, gey-miş 63b-1, it-mişsin 75a-5, ḳarışdur-mış-lardur 79b-8, yaz-mış-lar 62b-10

15. -ısar, -iser: Gelecek zaman eki

Bu ekin ilk vokali de daima düz-dar olarak kullanılmaktadır:

geç-iser 20b-6, gid-iser-dür 20b-7, iriş-iser-dür 20b-7, id-iser-dür 29b-5, ol-ısar 25a-1, öl-iserem 23a-6

16. -ġıl, -gil: Teklik 2. şahıs emir eki

Eski Türkçe'den beri yuvarlak vokalli köklere de düz vokalli olarak gelen, yani uyum dışı kalan eklerden biridir:

al-ġıl 4a-11, bil-gil 21b-4, kaçma-ġıl 74a-8, yu-ġıl 68b-6, ko-ġıl 17b-2

17. -sın, -sin: Teklik 2. şahıs bildirme eki

Bu ek de metnimizde daima düz vokallidir:

âdem-sin 8b-10, degül-sin 16a-1, ḳandan-sın 54b-8, nice-sin 60a-2, oddan mısın 69b-8

18. -ın, -in: Teklik 1. şahıs eki

Metnimizde sadece geniş zaman kipinde kullanılan -ın, -in ekinin de vokali düzdür:

bilmez-in 35b-1, ider-in 44b-7, sever-in 28a-9

19. -sın, -sin: Fiil çekiminde teklik 2. şahıs eki

Zamirlerden inkişaf etmiş şahıs eklerinden olan -sın, -sin eki de metnimizde düz vokallidir:

añar mısın 6b-9, bile-sin 70a-4, bilür-sin 48b-15, dir-sin 8a-6, göre-sin 7b-8, işleye-sin 69a-5, ḳurtılasın 22b-6, söylemez-sin 51a-7, urur-sın 18b-8, yıḳmaya-sın 73a-14

20. -sız, -siz: Çokluk 2. şahıs eki

Çokluk 2. şahıs eki -sız, -siz'in de vokali düzdür:

ḳoy-a-sız 45a-9, bil-ür-siz 45a-8

21. -mış, -miş: Partisip eki

Metnimizde 52 yerde geçen -mış, -miş partisip ekinin de vokali daima düzdür ve esre ile yazılmıştır:

bislen-miş kişi 72a-13, biş-miş şalġam 37a-1, dögül-miş kişi 44b-10, ḳızmış demür 22b-13

22. -ıcaḳ, -icek: Gerundium eki

Vokal uyumuna tabi olmayan eklerden biri de -ıcak, -icek gerundium ekidir. İlk vokali esre ile, ikinci vokali ise üstün ile karşılanmıştır:

doḳun-ıcaḳ 45a-2, gel-icek 51a-10, ḳal-ıcaḳ 19b-4, yücel-icek 68a-10

23. -ınca, -ince: Gerundium eki

Eski Türkçe'deki -ġınça, -ginçe şeklinden teşekkül eden bu ek metnimizde daima uyum dışı kalmıştır, yani yuvarlak vokalli tabanlara dahi düz vokalli şekilleri gelmiştir:

çekme-y-ince 45b-13, inandur-ınca 16a-2, virme-y-ince 28b-11

II. KONSONANTLAR

A) KONSONANT DEĞİŞMELERİ

1. ḳ/ẖ değişmesi

Türkçe'de kelime başında ẖ sesi yoktur. Bugün h ile başlayan bazı kelimeler de Eski Türkçe devresinde ḳ sesini ihtiva etmekteydi. Eski Anadolu Türkçesi'nde de bu ḳ sesi kendisini muhafaza etmiştir. ḳ sesinin ẖ şeklinde gelişmesi daha sonraki yüzyıllarda olmuştur[37]. Bugün h olup metnimizde ḳ ile geçen kelimeler şunlardır:

ḳanı "hani, nerede"

ḳanı ol düşmen ki şûh-çeşm ola baña kendü ʿaybumı göstere 49a-13

[37] Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 48.

ḳanḳı "hangi"

ʿibâdetlerde ḳanḳı ʿibâdet efḍaldür 13b-7

Bunların dışında Eski Türkçe'de ḳ'lı olup metnimizde ḫ'lı olan ḫatun<ḳatun 60b-1 kelimesi ḳ/ḫ değişikliğinin metnimizde tek örneğidir.

Kelime içindeki ve sonundaki ḳ/ḫ değişikliği ise Eski Anadolu Türkçesi'nde geniş ölçüde görülen bir değişikliktir[38]. Eski Anadolu Türkçesi'nde yan yana ve karışık bir vaziyette kullanılan ḳ'lı ve ḫ'lı şekiller bu hadisenin geniş ölçüde olmasına karşılık muntazam olmadığını göstermektedir. Daha sonra Osmanlı sahasında ḳ'lı şekiller umummileşirken Azeri sahasında ise ḫ'lı şekiller umumileşmiştir. Eski Anadolu Türkçesi içerisinde karışık bir vaziyette olan bu ḳ/ḫ hususunun *Kadı Burhaneddin Divanı*'nda, Azeri Türkçesi'nde ḫ'laşmaya paralel olarak bir bütünlük gösterdiği belirtilmektedir[39]. Bu karışık vaziyette müstensihlerin dilleriyle ilgili ağız hususiyetlerinin rolleri olabileceği gibi, iki şekli gelişigüzel kullanmalarının, birbirine karıştırmalarının da rolü olduğu söylenebilir.

Metnimizdeki kelime içindeki ve kelime sonundaki ḳ/ḫ değişikliğinin örnekleri şunlardır:

a) Hece başında

Bu değişmenin metnimizde bir misali vardır:

ḳoḫu "koku"

ʿûdı eger oda bıraḳmayalar ve miski ezmeyeler ḳoḫularından fâyide yoḳ 40b-8

ḳoḳu 59a-5, 73a-7, 27b-9 şekli daha çok geçmektedir.

b) kelime ve hece sonundaki örnekler:

aḫşam "akşam"

aḫşama ḳarşu yorılup yol kenarında yatdum 59b-4

oḫşa- "okşamak"

Ebû Hüreyre kedisine bir lokma-y-ıla oḫşamadı 38b-14

yoḫsullıḳ "yoksulluk"

yoḫsullıḳda ölmek yigdür nesne uma kimsenüñ ḳatına varmaḳdan 33a-2

[38] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer*, Ankara 1963, s. 418.

[39] M. Ergin, "Kadı Burhaneddin Divanı Üzerinde Bir Gramer Denemesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt IV sayı 3, İstanbul 1951.

duzaẖ "tuzak"

sayyad daẖı duzaẖ ḳurmayaydı 72b-5

"duzaḳ" 27b-11 şekli de mevcuttur.

2. k/g değişikliği

Kelime başında k/g değişikliği Eski Türkçe'den Batı Türkçesi'ne geçince ortaya çıkmıştır. Bu değişme hadisesi büyük ölçüde olmakla beraber umumi değildir. Zira k'nin değişmediği de olmuştur. Üstelik bu değişme farklı sahalarda ayrı seyirler göstermiştir. Osmanlı sahasında g olmuş bazı kelimeler, Kuzey ve Doğu Türkçesi'nin tesiriyle Azeri sahasında daha çok k'lerini muhafaza etmişlerdir. Arap harfli yazının k/g ayırımı yapmayan imlâsından kef ile yazılan kelimelerin k'li mi yoksa g'li mi olduklarını ayırmanın imkânı yoktur. Bu durum karşısında, metnimizdeki böyle kelimeler tespit edilirken Osmanlı sahasının ayırımı esas alınıp, birçok ses hususiyetleri bakımından olduğu gibi k/g değişikliğinde de bugünkü yazı dilinin gösterdiği manzara prensip olarak kabul edilerek, ince sıradan şu kelimeler k'li olarak tespit edilmiştir:

kedi 13a-6, keleci 46b-7, kendü 21b-13, kendüz 67a-8, kez 70a-12, kiçi 10a-13, 60a-13, 62a-5, kimse 10a-5, 24a-7, kişi 7b-5, 6b-15,

Şu kelimeler ise g'li olarak tespit edilmiştir:

geç- 4a-13, 30a-10, 41b-2, 43b-1, 48a-2, 58b-14, 60a-1, 76a-7, 77a-2, 79a-7, gel- 3a-6, 8a-1, 10a-9, 36a-6, gelin 31a-7, gelür 62b-14, gemici 63a-2, genç 61a-2, gerçek 9b-12, gerek 16a-12, gerek- 69b-7, gerpüç 44a-4, getür- 18a-14, geyecek 40b-1, geyesi 40a-8, geyür- 45b-6, gez- 28b-6, gibi 2b-7, 11b-4, gice 44b-13, giç 34b-8, gider- 49b-10, gir- 54a-15, girü 67a-6, git-43a-9, giy- 22b-15, gizle- 45a-1, gögercin 42b-7, gögüs 22b-14, gök "yeşil" 60a-10, gök "sema" 55b-14, göm- 36-3, göndür- 37b-3, göñlek 68a-14 göñül 12b-15, gör- 52a-2, göster- 73a-6, götrül- 32a-10, gövde 58a-4, gözet- 58b-7, göz 37a-7, güç 43b-1, gül- 10a-14, gül 9a-8, gümiş 37a-1, gün 4a-13, gün "güneş" 59b-9, gündüz 8b-1, güneş 2a-14, günile- 51b-13, güreş 21a-6, güyegü 31a-9

3. g/v değişikliği

Türkçe'de kelime içinde bulunan g'ler, bilhassa yuvarlak vokalli kelimelerde v şeklinde, düz vokalli kelimelerde ise yumşak g şeklinde inkişaf etmektedir. Osmanlı sahasında son zamanlarda ortaya çıkan bu değişiklik metnimizde görülmemektedir. Bugün yumşak g veya v olarak telaffuz ettiğimiz kelimeler met-

nimizde hep kef ile yazılmış olduklarından aslî şekillerini muhafaza etmiş bulunmaktadırlar. Örnekleri şunlardır:

a) Yuvarlak vokallerle

degülem 10%b-5, dögmezsin 61b-14, dögülmiş 44b-10, gögercin 42b-7, gögsüñ 76b-2, 22b-14, ögren-3b-1, ögret- 29b-2, ögüt 64b-5, 77a-2, sögdi 6a-6, 22a-6, 22b-7, 30b-13.

b) Düz vokallerle

begleri 10b-8, beglerinden 13a-8, beginüñ 48a-15, begendiler 16b-4, begenilmişdür 69a-3, degdi 62b-11, degir 48a-13, degin 13b-5, eg 62a-6, egnine 45b-5, egri 8b-11, segirdür 40a-5, segirdüp 59b-7, yigit 58b-7, 60a-6, yigitlik 59b-3, 52b-3,

4. ġ/v değişikliği

Metnimizde ġ/v değişmesini gösteren pek az kelime vardır:

ḳulavuz<ḳulaġuz : ḳulavuz 29a-2, ḳulavuzla- 69a-8, ḳulavuzlıḳ 29b-5.

ṣovuḳ<ṣoġuḳ : ṣovuḳ 4a-3, ṣovumışdur 53a-3

5. b/p değişikliği

Bugün p ile başlayan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesi'nde b iledir. Metnimizde de şu kelimelerde aslî b sesi muhafaza edilmiştir:

barmaḳ "parmak"

evvel kişi ki ḳaftana 'alem dikdi ve barmaġına yüzük geçürdi Cemşîd idi 78a-12

ve elüñde on barmaḳ müretteb ḳıldı 64a-10

bıñar "pınar"

ṣuyı bıñar başından baġla 68a-3

6. y/v değişikliği

Bugün v'li olarak kullanılan "güveyi" kelimesi de metnimizde y'li şekli ile kullanılmaktadır. Henüz v'ye dönmemiştir:

güyegü "güveyi"

ne-y-çün güyegüñe tîmâr itdürmezsin 31a-9

7. v/f değişikliği

Bugün f'li şekli kullanılan ufa- kelimesinin de metnimizde v'li şekli kullanılmıştır:

uvaḳ "ufak"

ve ḳuşlar anuñ yiyecek yidüginden ṣoñra etmegi uvaġın dirmiş degüldi 39a-4

uvat- "ufalamak, parçalamak"

bed-gevher ṭaş altun çanaġı uvadacaḳ olursa ṭaşuñ ḳıymeti artamaz 72b-15

8. ñ/g değişikliği

Eski Türkçe'de egin, engin[40] ve eñin[41] şekilleri bulunan egin kelimesini metnimizde g'li olarak tesbit ettik.

egin "sırt, omuz"

melik-zâde bunı esirgeyüp egnine ḫilʿat geyürdi 45b-5

9. ñ/n değişikliği

Metnimizde "konşı" kelimesi daima nun ile yazılmaktadır. Sağır kefli yazılışına rastlanmamıştır:

ḳonşı "komşu"

bu evüñ sen cühûd ḳonşısı olduġından artuḳ hiç ʿaybı yoḳdur 48a-10

ḳarġa daḫı ṭûṭî ḳonşılıġından câna gelmiş-idi 53b-3

10. ñ/ng değişikliği

Metnimizde ñ'nin iki sese bölünmesi yoktur. Sağır nunlar hep kef ile yazılmıştır: ḳarañu 53b-1, ḳarañulıḳ 16b-7

11. b/v değişikliği

Eski Türkçe'deki bazı kelime ve fiillerin başındaki b'ler Batı Türkçesinde v olmuştur. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

var<bar

Ḳârûn helâk oldı ki ḳırḳ ḫazînesi var-ıdı 18a-12

[40] Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 69, 72.
[41] A. von Gabain, *Alttürkısche Grammatik*, Leipzig 1941, s. 53.

var-<bar-

vardılar ol kişiyi buldılar 19b-12

her memlekete ki vardum raᶜiyyet incitmedüm 23b-6

vir-<bir-

ben aḳçayı kime vireyin 28b-11

bir faḳîre bir etmek virmiş degüldi 38b-14

viribi-<biribi- "göndermek"

ol ṭarafuñ pâdişâhlarından birisi bunı işidüp mektûb virbidi 19b-7

Kelime içinde ve sonundaki bazı b'lerin de Batı Türkçesi'nde v oldukları görülmektedir[42]. Metnimizde bu değişikliğe uğramış kelimeler şunlardır:

av<ab

ḳadîm pâdişâhlardan birisi ava bindi 37a-9

ev<eb

bir eve senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ᶜayar gümiş degir 48a-13

sev- "sevmek"

ben bu iki tâyifeyi be-ġâyet severin 28a-9

ṭavar<tabar "hayvan, binek hayvanı"

ṣaḥrâ-yı ġûrda bir tâcir ṭavardan düşdi 38b-8

yavuz<yabız "kötü"

yavuzlara merḥamet eylemek eyülere ẓulm itmekdür 67b-4, yavuz ḫûlu kimse bir düşmen elinde giriftâr olmışdur 69b-9

Eski Anadolu Türkçesi'nde bildirme ve fiil çekimlerinde 1. şahıs ekleri olarak kullanılan -van, -ven; -vuz, -vüz ekleri de "ben" ve "biz" şahıs zamirlerinden b->v- değişmesi neticesinde meydana gelmişlerdir:

-van, -ven: ketḫudâsı-ven 48a-9, olupdurur-van 15a-1

-vuz, -vüz: bulına-vuz 33a-12, gide-vüz 45a-9, ḳoya-vuz 43b-13, ola-vuz 29a-12, olsa-vuz 55a-3

12. t/d değişikliği

Eski Türkçe'de ince ve kalın sıradan bütün kelimelerin başında t/d ayırımı yapılmadan hep t'li şekiller bulunmaktaydı. Aslında t olan bu fonemin d olarak

[42] Tahsin Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938, s. 65.

gelişmesi devrenin sonlarında başlamıştır. Ancak bu değişmenin gösterdiği seyir pek açık değildir. Eski Anadolu Türkçesi'nde kelime başında t'yi korumak ve d'ye dönmek gibi ikili bir durum ortaya çıkmıştır. t konsonantının korunduğu veya t->d- değişmesine uğradığı yerler, farklı eserlere göre birtakım aykırılıklar gösterdiği gibi, aynı eserde bile bir kelimenin hem t'li hem d'li şekillerine rastlanmaktadır. Bugün bile yazı dilimiz, Anadolu ağızlarına göre t/d mselesinde birtakım farklar taşımaktadır.

Bu meselede metnimizin gösterdiği durum, aynı devrenin başka eserlerinde görülen karışıklığa nazaran, nisbeten düzenlidir. Eski Türkçe'de ince vokal taşıyan kelimelerdeki baştaki t'ler metnimizde düzenli bir şekilde d'ye dönmüştür:

deg- 48a-13, 48b-9, 62b-11, degin 13b-5, degül 10b-5, 39b-14, dek 7b-5, del- 3b-4, demren 44a-1, demür 7b-3, dep- 10b-1, 16b-11, depe 21a-3, depele- 71b-7, depret- 76b-12, deri 44b-4, deve 8b-5, di-4a-7, 22b-1, dik-63b-2, diken 24a-7, dikin- 39a-13, dil 6a-8, 22a-11, 26b-10, 57b-14, 71a-15, dile-20a-1, 29a-7, 37b-1, 40b-5, dilek 52b-7, dilkü 15b-14, diñdür- 12b-2, diñle- 29b-15, diñlen- 59b-7, dir- 39a-4, diri 72a-1, diril- 44a-12, dirilik 23a-8, 73b-12, diş 45a-7, ditre- 62b-2, 71b-4, divşür- 63b-2, diyü 64a-3, diz 69a-9, diz- 79b-8, dög- 61b-14, dök- 63b-7, 78b-6, döndür- 43b-4, 39b-3, dört 65b-4, dördünci 42a-3, döşe- 2a-7, döşen- 24b-12, dükeli 13a-14, düken-36b-10, düket- 47b-11, düriş- 72a-10, dürlü 47a-5, 51b-9, düş 6b-11, 49a-4, düş- 15a-4, 23b-13, 26b-1, 35b-3, 38b-8, 39b-7, 43b-8, 50b-7, düşür- 44a-15, düz 6a-3, düzet- 27b-3

Metnimizde ince vokal taşıdığı halde t'li şekli muhafaza eden iki kelime mevcuttur: tere 75a-10, tütün 79b-6

Kalın vokal taşıyan kelimeler ise baştaki t sesini muhafaza etmişlerdir ve bu t'ler de genellikle tı (ط) ile yazılmıştır:

ṭaġ 26b-1, 41a-14, ṭaġıl- 11b-6, ṭaġıt- 14a-7, ṭalḳa 17a-5, ṭam "dam" 46a-14, ṭamu 12b-13, ṭanuḳlıḳ 8a-9, ṭar 37a-3, 38b-9, 40b-4, 53a-11, ṭarlıḳ 34a-13, 72b-7, ṭart- 68a-15, ṭaş 7b-3, ṭaş "dış" 72a-7, ṭatlu 26b-10, ṭavar 38b-8, ṭayın- "sürçmek, kaymak" 55a-10, ṭoġ- 41a-15, 45a-12, ṭoġra- 56b-5, ṭoġrı 9b-10, ṭoġru 62a-7, ṭoġrulıḳ 16a-6, ṭoġrul- 60a-6, ṭoġur- 65a-2, ṭoḳ 12b-11, ṭoḳluḳ 34b-1, ṭoḳı- 65b-12, ṭoldur- 34a-14, ṭolu 7a-8, ṭon "elbise" 10b-11, ṭoñ "don" 48b-3, ṭonuḳ 73b-6, ṭopraḳ 10b-6, 30b-11, 54b-8, ṭopuḳ 62a-14, ṭoy- 70b-12, ṭuz 57a-4, 76a-7

Kalın vokalli şu kelimelerde ise t sesi d olmuştur:

daġılur̀ 61b-2, daẖı 32a-7, 22b-3, 54a-8, 68a-3, 78b-7, dınma- "aldırış etmemek, tınmamak" 23b-1, dırnaḳ 18b-15, doḳun- 45a-12, dudaḳ 35b-2, dutı 41a-6, duzaḳ 27b-12, 54b-12, duzaẖ 72b-5

Şu kelimelerin ise metnimizde hem t'li hem de d'li şekilleri bulunmaktadır:

dur-	: 4b-10, 14a-11 25a-5, 53a-15, 58b-12, 78b-12
ṭur-	: 16a-9, 22b-14, 68b-6, 27b-1
dut-	: 23b-12, 39b-4
ṭut-	: 13a-2, 23b-3, 26b-3, 30a-2, 44a-10, 49a-15, 52b-7, 56b-1, 60a-6, 74a-13
dutul-	: 54b-12
ṭutul-	: 57b-12, 63a-15

B) KONSONANT BENZEŞMESİ

I. İmlâsı Kalıplaşmış Ekler

Eski Anadolu Türkçesi'nde kök ek birleşmesi hadisesinde bazı eklerin tek şekilli oldukları görülmektedir. Esasen Türkçe'de sadasız bir konsonant ile biten kök ve gövdelere getirilen eklerin de sadasız olması gerekmektedir. Bu hususta Eski Türkçe'de ikili bir durum görülmektedir[43]. Eski Anadolu Türkçesi'nde ise sadasız bir konsonla biten kök ve gövdelere getirilen eklerin ilk konsonları genellikle sadalı olmaktadır. Bu haliyle Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe'deki ikili durumdan sıyrılmış görünmektedir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi'nde de nâdiren bu ekler benzeşmeye katılmışlardır. Kelime sonu ve ek başlarındaki d'li ve t'li yazılışlar yan yana karışık olarak kullanılmışlardır[44].

Eski Anadolu Türkçesi'nin bazı metinlerinde görülen bu ıttıratsızlık ve ikilik metnimizde görülmemektedir. Metnimizde ek başlarında sadalı olarak yazılan en yaygın konsonant dal ( ) ile yazılan d konsonantıdır. Şu eklerin metnimizde daima d'li şekilleri kullanılmıştır:

1. -dı, -di: Görülen geçmiş zaman eki

aç-dı 31a-9, aç-dı-lar 34a-4, bıraḳ-dı-lar 25a-10, geç-di 64b-8, eyit-di 26a-1, işit-di 54b-7, it-di-ler 17a-15, ṭagıt-dı 14a-7, ṭagıt-du-ñ 11b-12

2. -duḳ, -dük: Partisip eki

düş-düg-i 38b-9, geç-düg-üm 11a-14, geç-dük-den 62b-4, git-düg-üñ 25a-13, git-düg-inde 43a-9, incit-düg-üñden 13b-6, ḳorḳ-dug-ı 22a-7, yıḳ-dug-ından 43b-14

[43] *Alt. Gram.* s. 88

[44] Sadettin Buluç, "Eski Bir Türk Dili Yâdigârı- Behçetü'l-Hadâik fî mev'iẓeti'l-ḫalâiḳ", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt VI, s. 121; M. Mansuroğlu, *Sultan Veledin Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 88.

3. -dur, -dür: Faktitif eki

it-dür-mezsin 31a-16, unut-dur-madı 36b-3

4. -da, -de: Lokatif eki

atmaḳ-da 72a-1, balçıḳ-da 60b-12, beklemek-de 44b-15, bucaḳ-da 3b-8, cennetde 6b-11, 59a-4, ġaybet-de 25a-3, ġurbet-de 45b-1, ḥâlet-de 27a-9, ṣûret-de 30b-4, virmek-de 60b-12, basîd-de 36b-9 misalinde benzeşme hadisesi vardır.

5. -dan, -den: Ablatif eki

ayaḳ-dan 36b-8, cihet-den 79b-5, çekmek-den 32b-14, 34b-2, 35a-1, devlet-den 61b-3, ḥareket-den 18a-6, ıraḳ-dan 72b-1, ḳuvvet-den 45b-12, ot-dan 65b-4, raʿiy-yet-den 19a-5, şehvet-den 789b-14,

6. -dur, -dür (-durur, -dürür): Bildirme eki

azġunlıḳ-dur 72b-8, eşek-dür 61a-14, ḫat-dur 40a-11, ḥikâyet-dür 18b-8, muḫtelif-dür 63b-14, ṣımaḳ-dur 75a-12, saʿâdet-dür 61b-14, şarṭ-dur 42b-10, ṭopraḳ-dur 69b-7, vaḳt-dur 19a-7, giyüp durursın 31b-12, olup dururvan 15a-1, olup durursın 7b-9

II. Sadalılaşma

a) Kelime içinde sadalılaşma

Türkçede iki vokal, iki sadalı ses arasında kalan p, t, ç, ḳ, k konsonantları sadalılaşarak b, d, c, ġ, g seslerine dönmektedirler. Bu hadisenin metnimizdeki örnekleri oldukça fazladır:

1. -t-/-d-

depeledeler 11a-12, yükledeler 67a-2, işidelüm 29a-11, iledeyin 35b-1, ideyin 22a-13, gidiserdür 20b-7, iledecekdür 25a-8, eydürler 47a-4, iderin 44b-7, iderdük 57b-7, giderdüñ 39b-13, gide 40b-5, uvadacaḳ 72b-15.

2. -ḳ-/-ġ-

ırmaġa 60a-9, ayaġuma 3b-6, aşaġa 17a-15, duzaġa 54b-12 uçmaġa 66a-15, yanmaġa 43a-1, ḳaraḳulaġa 14b-11, uvaġın 39a-4, almaġuñ 65a-5, artuġın 14b-12, buyruġın 69b-2, ḳonuġı 33b-13, arġunlıġa 29b-7, ḫûbluġ-ıla 26a-10, sıġınacaġum 50b-1, ḳoyduġı 65b-4, ḳılduġum 25b-1, yañaġı 14b-7, durmaġa 78b-12,

Şu örneklerde ise -ḳ- sesi iki vokal arasında kaldığı halde sadalılaşmamıştır:

ahmaḳ : aḥmaḳa sitâyiş ḫoş gelür 70a-6
ḫandaḳ : Trablus ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar 26b-3
ırmaḳ : ırmaḳuñ ṣuyı geldi oğlanı aldı 39b-10. Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola 63a-3

3. -k-/-g-

depelemege 61a-7, etegüne 40b-9, göge 77b-3, görmege 27a-12, dökmege 72a-9, felege 37b-8, içmege 75b-11, öldüginden 39b-3, yigregüz 31a-14, didügi 28b-4, kim-idügüñüz 55a-11

b) Son seste sadalılaşma

Metnimizde az da olsa son seste sadalılaşma hadisesine rastlanmaktadır. Şu kelimelerde son seste p, t, ḳ olması beklenen yerlerde b, d, ġ şekilleri görülmektedir:

ḳurd "kurt"

yavuzlardan eylük ögrenecek degülsin ki ḳurd dikicilik itmez 71b-5

ḳanad "kanat"

bir üvezde ḳanad olmaġ-ıla urur incidür 44b-3

ḳab "kabuk"

anı ki sen fıstuḳ gibi ṭolu iç sanursın soġan gibi ḳab ḳab üzerine durur 7a-8

ulaġ "ulak, yük taşıyıcısı"

işitdüm ki deveyi ulaġ ṭutarlar ol ḳorḳudan ḳaçaram 16a-11

C) KONSONANT TÜREMESİ

1. -y- ve -n- sesleri

Metnimizde konsonant türemesi olarak sadece y ve n yardımcı seslerinin türemesi mevcuttur. Vokalle sona eren kelimeler yine vokalle başlayan bir ek aldıklarında arada bir yardımcı y sesi türemektedir. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra isim işletme eklerinden birisi gelince de arada bir n sesi türemektetir:

uġra-y-ıcaḳ 34a-12, alda-y-ıcı 27b-6, besle-y-iciden 76a-11, söyle-y-ü bilem 51a-10, kendü-y-e 77a- 3, ara-y-a 46a-6, olma-y-a 46b-1, aru-y-a 74b-14, dünyâ-y-ı 29a-13, oḳı-y-an 65b-12, söyle-y-en 23a-12, bu-n-ca 5b-11, aġz-ı-

n-da 36b-7, düş-i-n-de 35a-6, anbar-ı-n-a 20a-13, nedimleri-n-den 14b-15, vaẓifelerin-i 17a-14, eli-n-i 2b-7, altı-n-a 5b-10, ardı-n-ca 72b-3, ḫazinesi-n-den 2a-5, ḳapusı-n-da 11a-6,

2. s ikizlenmesi (konsonant ikizlenmesi)

Metnimizde iki örneği mevcuttur:

ıssı "sıcaklık, hararet"

ıssı arḳasına doḳunıcaḳ baş ḳaldurdı 45a-14
ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ 58b-1

iss "sahip"

ḫışm odı evvel issine düşer ve yaḳar 69b-4

3. v protezi

Eski Türkçe'de ur- şeklinde olan fiilin metnimizde ur- şekli yanında v protezli şekli de mevcuttur:

ur- : urasın 31a-3, urur 46b-5, urdılar 7a-10, urma 69a-3
vur- : vurduñ 18b-9

D) KONSONANT DÜŞMESİ

1. y düşmesi

Metnimizde bazı kelimelerin y protezsiz olarak kullanıldıkları görülmektedir.

ıraḳ<yıraḳ "uzak"

ḳış güni-y-idi şehirden ıraḳ ḳaldılar 37a-1'
çarsu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer 72b-1

incü<yinçü "inci"

nâ-gâh bir kîse buldum ṭolu incü 36b-2
mevʿiẓalar incüsin ʿibâret dizinine dizmişlerdür 79b-7

Bunun yanında şu kelimeler ise metnimizde y protezli olarak geçmektedir:

yıl 11a-10, yigit 58b-7, 60a-6, yılan 16a-3, 69b-14

2. Orta hecede -l- düşmesi

Eski Türkçe'de kelür-, keltür-; olur-, oltur- olarak iki ayrı şekilleri bulunan fiillerin[45] Batı Türkçesi'nde ikinci şekillerinin -l-'si düşerek ortaya çıkan getür- ve otur- şekilleri kullanılmıştır. Metnimizde de bu fiiller l'siz olarak kullanılmaktadırlar:

getür-<keltür- "getirmek"

köylere âdem ṣaldılar ki ṭuz getüre 18a-14
etek ḳandan getüreyin 14a-6
dâne ṣaçmayınca ḫırmen getürmez 45b-14

otur-<oltur- "oturmak"

gördi ki ʿavratınuñ ḳatında bir yad er oturur 48b-12
yorılup oturmak ve diñlenmek yigdür 59b-7
ṣol dostdan el yugıl ki düşmeñlerünle otura ṭura 68b-6

3. -k- (-ḳ-) düşmesi

Metnimizde konsonant düşmesinin başka bir örneği de şeddeli Arapça kelimelerde görülen çift konsonanttan birinin düşmüş olmasıdır. Böyle kelimelerin yazılışları ise ikiz konsonanttan birinin düşmüş olduğunu gösterir şekilde şeddesizdir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

dükân<dükkân

bu vâʿiẓlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer 29b-11

ḥaḳ<ḥaḳḳ

fülân zâhid ḥaḳında ne dirsin ki ḫalḳ anuñ ḥaḳında ṭaʿn-ıla çok söz didiler 24b-6

E) METATEZ

Türkçe'de, bilhassa Anadolu ağızlarında, çok sık cereyan eden bu hadisenin[46] metnimizde çok az misali vardır:

çölmek "çömlek"

çölmek ḳoma ki odumuz ṣovumışdur 53a-2

[45] M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı, Gramer-İndeks,* Ankara 1963, s. 426.
[46] Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Ağızlarında Metathèse Gelişmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1955,* Ankara 1955, s. 1-7.

F) BENZER HECE DÜŞMESİ

Benzer hece düşmesinin metnimizdeki en önemli örneği -dur bildirme ekinde görülmektedir. Bu ekin tur- fiilinden gelen -durur şekli yanında -dur şekli daha çok kullanılmaktadır:

açdur 76a-11, andandur 64a-15, atludur 74b-9, başumdadur 9a-10, câhildür 41b-6, degüldür 2b-1, 7b-3, eyüdür 38a-13, içerüdedür 72a-4, kiçidür 10a-11

METİN VE NÜSHA FARKLARI

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

(1b) El-ḥamdü li'llâhi rabbi'l-ʿâlemîn, ve'ṣ-ṣalâtü ʿalâ efḍali rusulihi Muḥammedin ve âlihi ve ṣaḥbihi ecmaʿîn, ²eṭ-ṭayyibîn, eṭ-ṭâhirîn. Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maʿbûd-ı ³bî-zevâle olsun kim ṭâʿati mûcib-i ḳurbetdür ve şükri mezîd-i niʿmetdür ⁴kim, her nefes geldükde mümidd-i ḥayâtdur ve gitdükde müferriḥ-i ẕâtdur. Pes ⁵her nefesde iki niʿmet mevcûddur ve her niʿmetde şükr vâcibdür, egerçi ṣıdḳ-ı ⁶niyyet-ile Ḥaḳ Taʿâlâ'nuñ şükri edâ olunur fi'l-cümle; ammâ şükrini "kemâ hüve ḥaḳḳuhu" ⁷edâ ḳılmaḳda insân ṭâḳati yitişmez. Nite-kim Ḥaḳ Taʿâlâ -ʿazze ismuhu-Ḳur'ân-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur: ⁹"İʿmelû âle Dâvûde şükran ve ḳalîlün min ʿibâdiye'ş-şekûr"

Beyt

¹¹"Ḳul oldur ki eksüklügin bilüp ʿöẕrini Ḥaḳ dergâhına getüre. Vegerni ḳanḳı ḳul ¹²ola ki Ḥaḳḳ'a yarar ḳullugı yirine getürebile?"

Bârân-ı raḥmet-i bî-ḥisâbeş heme câ resîde *(2a)* ve ḫôn-ı niʿmet-i bî-dirîgeş heme câ keşîde. Bî-ḥisâb raḥmetinüñ bârânı her yire irmişdür ²ve bî-dirîg niʿmetinüñ ḫônı her yire çekilmişdür. Ve ḳullarınuñ günâh-ı fâhişi-y-ile nâmûs ³perdesin yırtmaz ve ḫaṭâ-yı münkeri-y-ile vaẓîfesin kesmez.

Beyt

"İy kerîm pâdişâh ki, ġayb ḫazînesinden kâfiri ve tersâyı ⁶vaẓîfe-ḫôr ḳılduñ; dostlaruñı ḳaçan maḥrûm ḳılasın ki düşmenlerüñe naẓaruñ eksük ⁷itmezsin?"

Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür ki, yir yüzine ferş-i zümürridîn döşeye ⁸ve ebr-i bahâr dâyesine buyurmışdur ki, benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye. ⁹Ve aġaçlara yaşıl varaḳdan ḫilʿat-ı nevrûzı geydürmişdür. Ve buḍaklar ṭıflınuñ başına ¹⁰bahâr mevsiminüñ ḳudûmi-y-ile çiçeklerden tâc-ı nevrûzı vurmışdur. Ḳâdir pâdişâhı gör ¹¹kim ʿuṣâre-i ḳamış, anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur ve ḫurma dânesi, ¹²anuñ terbiyeti-y-ile naḫl-ı bâsıḳ olmışdur.

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. F'de yok//*(1b)* rusulihi: S rasûlihi/ ve ṣaḥbihi: S'de yok// ⁵her niʿmetde: S'de yok// ⁶şükrini "kemâ hüve ḥaḳḳuhu": F "kemâ hüve ḥaḳḳuhu" şükrini/yitişmez: F yitişdürmez// ¹¹ḳul: F'de yok// bârân-ı.. resîde: F'de yok// *(2a)* ve...keşîde: F'de yok/ raḥmetinüñ: F raḥmeti/ irmişdür: F irişmişdür// ²niʿmetinüñ ḫônı: F niʿmeti ṣofrası// ³ḫaṭâ-yı münkeri-y-ile: F bu ḫaṭâ-yı münker-le// ⁵ḫazînesinden: F ḫazînelerinden/ kâfiri ve tersâyı: F âteş-perest ile sâyir kefereyi// ⁶⁻⁷naẓaruñ...itmezsin: F naẓar tutarsın// ⁹varaḳdan: F yapraḳdan/ geydürmişdür: S virmişdür// ¹¹anuñ ḳudreti-y-ile: F sıḳındı-yı kudret-ile//

Beyt

"Bulud ve yil ve ay ve güneş ve felek cemîᶜ işdedür, [15]tâ ki sen bir pâre etmek ele getürüp ġaflet-ile yimeyesin. Cemîᶜ senüñ-çün sergeşte *(2b)* ve ḳulluḳda dururlar. Şart-ı inṣâf degüldür ki sen ḳulluḳda olmayasın." [2]Ve rivâyetdür server-i kâyinâtdan ve mefḫar-i mevcûdâtdan ve ol ᶜâlemîlerüñ [3]raḥmeti ve âdemîlerüñ ṣafveti Muḥammed Muṣṭafâ'dan -ṣalla'llahu ᶜaleyhi ve sellem-.

Şiᶜr

[6]"Ümmetüñ dîvârına ne ġam ki, senüñ gibi püşt-bânı ola ve deñizler mevcinden ne ġuṣṣa ki, [7]Nûh gibi gemicisi vardur."

Vaḳtî ki günâhkâr ḳullarından birisi inâbet elini [8]icâbet ümidi-y-ile götürüp duᶜâ itse, evvel emirde naẓar itmez. Bir daḫı duᶜâ [9]itdükde girü iᶜrâż ider. Bir daḫı ki tażarruᶜ ve zârı-y-ıla duᶜâ itse Ḥaḳ -sübḥânehû [10]ve taᶜâlâ- eydür: "Yâ meleâiketî ḳad istaḥyeytü min ᶜabdî fe leyse lehu ġayrî fe ḳad ġafertü lehu." [11]Daᶜvetini icâbet ḳıldum ve ḥâcetini revâ eyledüm ki ḳulumuñ çoḳ tażarruᶜ [12]zârî ḳılduġından utanuram dir.

Şiᶜr

"Ḫudâvendgâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul [14]günâh işler, kendüsi utanur."

Anuñ celâli kaᶜbesinüñ ᶜâkifleri, kemâlinden ᶜibâdetinüñ [15]taḳṣîrine iᶜtirâf idüp irşâd-ı ümmet-içün "mâ ᶜabednâke ḥaḳḳa ᶜibâdetike" âvâzına *(3a)*âġâz itdi ve cemâli ḥilyesinüñ vâṣıfları kemâl-i ittiṣâlinden "rabbi zidnî taḥayyüran" [2]niyâzında "mâ ᶜarafnâke ḥaḳḳa maᶜrifetike" râzına hem-râz oldı.

Beyt

"Eger bir kimse anuñ [5]vaṣfını benden ṣorarsa, ben bî-dil ol bî-nişândan ne râz eyde bilem ki [6]ᶜâşıklar maᶜşûḳlaruñ depelenmişidür, ölmişden ḫod âvâz gelmez."

Ṣâḥib-dillerden [7]birisi baş murâḳabeye çekmiş-idi ve mükâşefe baḥrına müstaġraḳ [8]olmış-ıdı. Vaḳtî baş ḳaldurdı, aṣḥâbından birisi inbisâṭ ṭarîḳı-y-ıla

[14]bulud ve yil: F bu bulutlar ve rüzgârlar/ ve felek: S'de yok// [15]etmek: F nânı// *(2b)* dururlar: F ṭururlar// [2]mefḫar-i mevcûdâtdan: F'de yok// [3]ṣalla'llâhu... ve sellem: F ṣalla'llâhu taᶜâlâ ᶜaleyhi ve sellem ve ᶜalâ âlihî ve aṣḥâbihî/ şiᶜr: F beyt// [6]ümmetüñ... neġam: F ne ġam ümmetüñ dîvârına/ola: F vardur/ve... ġuṣṣa: F ne ḫavf deñizler mevcinden ol kimseye// [7]gemicisi: F keştîbânı/vaḳtî: F vaḳtâ// [8]itse: F ḳılsa

eyitdi: "[9]İy şeyẖ! Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuḥfe kerâmet ne getürdüñ?" didi. [10]Şeyẖ eyitdi: "Ḫâtırumda-y-ıdı ol gülistân güllerinden etegüm pür ḳılam, aṣḥâba hediyye [11]getürem; ammâ gül ḳoḳusı-y-ıla eyle mest olmışam ki etegüm elümden gitmiş".

Beyt

(3b) "İy seḥer murġı! ʿIşḳı pervâneden ögren ki ol sûẖte cân virdi, âvâzı [2]çıḳmadı. Bu müddeʿîler anuñ ṭalebinde bî-ẖaberlerdür. Ol ki ẖaber bildi, andan [3]girü ẖaber gelmedi."

Te'lîf-i Kitâb

Bir gice geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum ve telef [4]ḳıldugum ʿömr-içün te'essüf yirdüm ve göñül serâçesini göz yaşı elması-la delerdüm. [5]Bu te'emmülden ṣoñra maṣlaḥat anı gördüm ki ẖalḳdan ʿuzlet idüp etegüm [6]ayaġuma saram ve güft-gûy defterin yuyam, baʿd ez-ân perîşân söz söyleyemem.

[7]Beyt

[8]"Dili kesilmiş kişi bucaḳda oturmış, yigrekdür şol kimseden ki dili kendü ḥükminde [9]olmaya".

Vaḳtî ki ʿuzlet-i ṣamṭı iẖtiyâr idüp oturmış-ıdum, dostlardan [10]birisi resm-i ḳadîm-ile ḳatuma geldi. Niçe ki mülâṭafet ve mülâʿabet ḳıldı, cevâb [11]virmedüm ve söylemedüm ve taʿabbüd dizinden baş ḳaldurmadum. İncindi ve döndi bu [12]beyti oḳıdı.

"Şimdi ki söylemege [14]imkân vardur, iy ḳarındaş luṭf-ıla, ẖoşluġ-ıla söyle; çünki yarın ecel peyki [15]irişe, nâ-çâr söylemeyesin." Fi'l-cümle anuñ-ıla söyleş-

// [9]zârı-y-ıla duʿâ itse: F niyâz ve zârî itse// [12]şiʿr: F beyt// [13]keremini ve: F kerem ü// [15]irşâd-ı ümmet-içün: F irşâd itmek içün// *(3a)* beyt: F şiʿr// [4]anuñ: F ol Allah'uñ// [5]ṣorarsa: F sü'âl ide// [6]maʿşûḳlaruñ depelenmişidür: F maʿşûḳuñ depelenmişleridür// [7]murâḳabeye: F murâḳabe ceybine// [8]vaḳtî: F vaḳtâ// [9]iy: F yâ/ tuḥfe... ne: F ne tuḥfe kerâmet// [10]ẖâtırumda-y-ıdı: F ẖâṭırumda-y-ıdı ki// [11]gül: S'de yok/elümden: F elden/ beyt: F şiʿr// *(3b)* [2-3]anuñ... bî-ẖaberlerdür: F anı söylerler ki andan bî-ẖaber dururlar/ ol ki... gelmedi: F şol kimesne ki andan ẖaberi var-ıdı ẖaber işidilmedi/ te'lîf-i kitâb: F sebeb-i te'lîf-i kitâb/ ḳılurdum: F ḳıldum// [4]elması-la: F elması-y-ıla/ delerdüm: F deldüm// [5]anı: F bunı// [6]güft-gûy defterin: F güft-gûydan defteri// [8]oturmış: F ṣummün bükm oturmışdur/ kimseden: F kişiden// [9]vaḳtî: F vaḳtâ// [10]ḳatuma: F'de yok/ nice: F bunca// [11]söylemedüm: F söz söylemedüm// [12]beyti: F şiʿri// [14]iy: F'de yok/luṭf-ıla... söyle: F ẖoş luṭf-ıla söylegil/yarın: F yarın içün ki// [15]nâ-çâr söylemeyesin: F dilüñ nâ-çâr söylemekden ḳala// *(4a)* bulma-

memege ve dilümi dutmaġa ḳuvvet *(4a)* bulmadum ve anuñ sözinden yüz çevürmegi mürüvvet görmedüm ki yâr-ı ṣâdıḳum-ıdı.

Be-ḥükm-i żarûret [3]söyledüm ve teferrüc iderek ṣaḥrâya çıḳdum. Rebîʿ faṣlı-y-ıdı, ṣovuḳ ṣavleti ârâm itmişdi, [4]ve gül âsârından irmişdi, çün ki sabâh oldı, ḫâṭır cemʿ olmış-ıdı ve oturmış-ıdum. [5]Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyleyüp şehre ḳaṣd itmiş. Didüm aña ki [6]"Bûstân gülini bilürsin kim beḳâsı yoḳ ve gülistân ʿahdinüñ vefâsı yok," [7]Didi ki: "Ṭarîḳ nedür?" Didüm ki: "Bir gülistân taṣnîf idem ki, bâd-ı ḫazân anuñ varaḳına [8]el uzatmaya ve gerdiş-i zamâne anuñn ʿıyş-ı rebîʿin mübeddel ḳılmaya".

Beyt

"Ne işüñe yarar ṭabaḳ-ıla gül? Gel benüm gülistânumdan [11]bir varaḳ alġıl ki gül ʿömri biş altı gündür; velîkin bu gülistân dâyim tâze vü ḫurremdür."

[12]Ḫâliyâ bu sözi söyledüm, eteginden güli dökdi ve etegüm ṭutdı ve didi: "El-kerîmü iẕâ vaʿade vefâ" [13]Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi, henüz gül vaḳtı geçmemiş-idi [14]ki kitâb tamâm oldı. Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola ki ekâbir ortasında pesendîde [15]ola. Ve niçe kelime be-ṭarîḳ-ı iḫtiṣâr nevâdirden emṣâl ü eşʿâr ü sîret-i mülûk-ı mâżî *(4b)* -raḥimehümü'llâhu- bu kitâbda derc ḳıldum. Ve baʿdehu [2]fe yeḳûlü'l-ʿabdü'z-żaʿîfü'l-muḥtâc ile'llâhi'l-meliki'l-laṭîf Maḥmûd bin Ḳâḍî-i [3]Manyâs -ġafera'llâhu lehu ve li-vâlideyhi ve li-cemîʿi'l-mü'minîne ve'l-mü'minât-bir gün ḥayret ḥücresinde, [4]baş ceyb-i murâḳabeye çeküp oturmış-ıdum. Aṣḥâbumuz -ki aʿyânuñ efḍalından ve [5]efâḍılınuñ aʿyânından idi, insânda ʿayn gibi ve ʿayında insân gibi-y-idi- [6]ḳatuma gelüp emlehü'ş-şuʿarâ, efḫarü'l-ʿurefâ, sulṭânü'l-ʿulemâ, ḳıdvetü'l müteḳaddimîn, [7]muḳtedâü'l-müte'aḫḫirîn Ḫoca Saʿdî-i Şîrâzî'nüñ-ṭâbe ṣerâhu ve caʿale'l-cennete [8]meṣvâhu- Gülistân'ını -hemîşe tâze ve ḫurremdür Pârsî ḥikâyetinde durur rengîn ve [9]müzeyyen- dilerem ki Türkî diline tercüme ḳılasın ki Rûm ḫalḳı Pârsîden

[3]faṣlı-y-ıdı: F faṣlı idi// itmişdi: F itmiş idi// [5]yâr-ı ṣâdıḳ: F ol yigit/ ki: F'de yok// [6]kim beḳâsı yoḳ: F ki ʿahdine vefâsı ve gülistâna beḳâsı yoḳdur// [8]beyt: F naẓm// [13]iki... geldi: F ol günde hemân iki faṣlı beyâża düşdi// *(4b)* [3]mü'minîn ve'l-mü'minât: F müslimîn ve'l-müslimât âmîn/ [4]ceyb-i: F'de yok/efḍalından: F efâḍılından// [6]gelüp: F geldi/müteḳaddimîn: S muḳaddimîn// [7]ḫoca: F şeyḫ// [8]ḥikâyetinde durur: F ḥikâyetindedür// [9]Pârsîden: F ʿArabîden ve Pârsîden// [10]ẕâhil dururlar: F'de yok/ ol ḫôndan... döşeyesin: F bunlara daḫı bir mâʿide döşeyesin// [11]itdi: F itdiler// [13]ve her: F'de yok/ ki: F'de yok/ ki: F'de yok/añılsa: F yâd olsa/ zindedür: F zinde olur// [14]añ: F añġıl/ ayruḳlar: F ġayrılar da/ ṭayyibeler: F ṭayyibe// [15]irâdet: S'de yok// *(5a)* [2]naḫl: F gül naḳl/ içine: F iline// [4]ṣordılar: F ṣormışlar ki// [5]bu... ol: F ḫülâṣa-i kelâm bu// [6]yitdükçe: F yitdügince// [7]kim: F ki// [8]ve pertev-i... perverdigâr: S'de yok/kehf-i.... mine's-semâ: S kehfü'l-müeyyedi mine's-semâ//

[10]ġâfil ve ẕâhil dururlar; tâ ki ol ḫôndan bunlara daḫı döşeyesin, [11]bunlar daḫı şunalar diyü iltimâs itdi. Ve hem seni daḫı senden ṣoñra [12]ḫayr-ıla yâd ideler. Bu çarḫuñ ḳahrı zehrine bundan özge tiryâk dermân olmaz, [13]ve her kişinüñ ki ḫayr-ıla dünyâda adı añılsa ol ölmez, ebedî zindedür. Sen [14]seni añ ki ayruḳlar unutmaya. Çün bu kelimât-ı müstaḥsene ve neġamât-ı ṭayyibeler birle [15]ᶜaḳl dimâġı muᶜaṭṭar oldı, irâdet ᶜinânın anlaruñ eline virdük. Egerçi bu ḫâṭır-ı ᶜâṭır ve *(5a)* dest-i ḳâṣır ol miḳdârda degüldi ki, feṣâḥat meydânında belâġat [2]çevgânın uray-dı ve gülistân ḳatında naḫl baġlaya-y-dı ve Kenᶜân içine [3]ḥüsn metâᶜın getüre-y-di ki "Ḳaddimü'l-ḫurûce ḳable'l-vülûci" dimişlerdür. Loḳmân [4]Ḥakîm'e ṣordılar: "Ḥikmeti kimden ögrendüñ?" Eyitmiş ki: "Gözsüzlerden. Ayaḳ [5]basacaḳ yiri evvel bulurlar, andan ayaḳ başarlar." Bu kimesne daḫı ol ᶜâdet-i [6]maᶜhûdeye uyup bu ḳamu ᶜaybum-ıla ve eksükligüm-ile gücüm yitdükçe sekiz bâbını [7]Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm. Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola kim şâh-ı [8]cihân-penâh, sâye-i kirdgâr ve pertev-i luṭf-ı perverdigâr ve ẕühr-i zamân ve kehf-i emân, el-müeyyed mine's-semâ, el-manṣûri [9]ᶜale'l-aᶜdâ, ᶜaḍudü'd-dünyâ ve'd-dîn; cemâlü'l-İslâm, faḫrü'l-enâm, şehinşâh-ı muᶜaẓẓam [10]mâlikü'r-rikâbi'l-ümem, mevlânâ mülûk-ı Türk ve'l-ᶜArab ve'l-ᶜAcem; vâriṡ-i milk-i Süleymân, Sulṭân [11]Murâd bin Meḥemmed Ḫân -ḫallede'llâhu mülkehu ve ebbede salṭanatehu- ḥażretinüñ işiginde püsendîde ola.

[12]Der Medḥ-i Sulṭân Murâd bin Meḥemmed Ḫân

Yâ mâlike'l-memâliki yâ melcee'l-ümem
Ḳad kâne ḥıṣn u ḥimyetike men câe'n-nesem

[13]İẓhâr ḥadd-i devletüñe mültece'l-ḳulûb
Îṡâr şükr-i niᶜmetüñe me'menü'l-himem

Ḥavluñ ḥarem-miṡâl ḳapuñ Kaᶜbe-i emel
[14]Varan ḫalâṣ ola aña yâ mâlike'l-ḥarem

Dîn-i ᶜArab emîr-i Yunân-ı Skenderî
Sâlâr-ı Rûm ḫüsrev-i fermân-dih-i ᶜAcem

[15]Ḳâyim-maḳâm-ı Kayṣer (ü) Dârâ-yı memleket
ᶜÂlem murâd vâriṡ-i devrân-ı câm-ı Cem

[10]mâliki... ümem: F mâlik-i rikâb-ı ümem/ mevlânâ... ᶜAcem: F mevlâ mülûkü'l-ᶜArab ve'l-ᶜAcem// [11]milkehu: S'de yok/ ebbede: F eyyede// [13]devletüñe: F devletike/ niᶜmetüñe: F niᶜmetike/ ḳapuñ: F bâbuñ// [14]ola: F olur//*(5b)* [2]nâhide: S nâhid-i// [3]sürdi bu... ṣubḥ-ı dem: S'de yok// [7]ḥikâyetüñ: F ḥikâyenüñ// [8]vech-ile: F vecih/ Türkî: F Türk// [9]dildür: F dil// [10]Türkî: F Türk/ neṡr-ile: F'de yok// [11]cennetüñ: F uçmaġuñ/miṡâl: F miṡl//

(5b) Ḥasret ḥarîm-i meclisüñe gülşen-i behişt
Ḥayrân ṣafâ-yı ṣoḥbetüñe ravża-i İrem

[2]Nâhîde meclis-i şehi vaṣf eylemiş ḳamer
Çekdi ʿuṭârid anuñ-içün yüzine raḳam

[3]Yaġmâ buyurdı ġarba güneş şâh adına
Dikdi çü ḳâf-ı maşrıḳa her ṣubḥ- dem ʿalem

Sürdi bu ẓulmetüñ ẓulemin ḳâf -tâ- be ḳâf
Şeh yâdına çü ṣıdḳ-ıla dem urdı ṣubḥ- dem

[4]İder nesîm-i ṣubḥ-ıla ter cân dimâġını
Her ṣubḥ-dem ḳapuñda ki ṣıdḳ-ıla ura dem

[5]Ḥükmi-y-le işigüñ ḥakemi müstedâm ola
Niçe ki ḥükme ḥâkim ola ʿâlimü'l-ḥikem

[6]Ve daḫı ulularuñ aḫlâḳ-ı ḥamîdesine iʿtimâd itdüm ki gözlerini zîr-dest kişilerüñ [7]ʿaybından örterler, ve beytler ki her ḥikâyetüñ münâsebeti-le Ḫoca Saʿdî -raḥmetü'llâhi ʿaleyh- [8]getürmişdür, fikr itdüm ki bir vech-ile naẓm tercüme idem. Gördüm ki Türkî dili ġalîẓ [9]dildür, ebyât-ı ʿAcem ḳatında bârid düşer, nes̱r vechi-le tercüme ḳılmaġı evlî gördüm. [10]Her beytüñ mâḥaṣalını Türkî dilince nes̱r-ile altına yazdum. Ve Ḫoca Saʿdî -raḥimehu'llah- [11]bu kitâbuñ sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına mis̱âl ḳılmışdur, bunca bâb fuṣûl-ıla [12]faṣl-ı rebîʿ içinde tercüme ḳıldum. "Müstaʿînen bi'llâhi ve mütevekkilen ʿaleyhi innehu ḫayrü'l-müsteʿân"

[13]Bâb-ı evvel der sîret-i pâdişahân: Evveki bâb pâdişâhlaruñ sîretleri beyânındadur. Bâb-ı düvüm der aḫlâḳ-ı dervîşân: İkinci bâb dervişlerüñ ḫuyları beyânındadur. Bâb-ı süvüm [14]der fażîlet-i ḳanâʿat: Üçünci bâb ḳanâʿatuñ uluḷuġı beyânındadur. Bâb-ı çihârum der fevâyid-i ḫâmûşî: Dördünci bâb ḫâmuşlıġuñ fâyideleri beyânındadur. Bâb-ı pencüm der ʿışḳ-ı cüvânî: Beşinci bâb yigitligüñ ʿışḳı beyânındadur. Bâb-ı heftüm der te's̱îr-i terbiyet: Yidinci bâb terbiyetüñ te's̱îri beyânındadur. Bâb-ı heştüm der âdâb-ı ṣoḥbet (6a) ve ḳavâʿid-i û: Sekizinci bâb muṣâḥabet edebleri beyânındadur.

[12]tercüme: S'de yok// [13]evvelki... sîretleri beyânındadur: S'de yok/ ikinci... beyânındadur: S'de yok// [14]üçünci ...uluḷuġı beyânındadur: S'de yok/ dördinci... fâyideleri beyânındadur: S'de yok/beşinci... beyânındadur: S'de yok// [15]altıncı... pîrlik beyânındadur: S'de yok// yedinci... beyânındadur: S'de yok// *(6a)* ve... û: F'de yok/ sekizinci... beyânındadur: S'de yok/ târîḫ-i...gülistân: S'de yok/ der ân... şeş bûd: Tercüme edilmemiş//

Târîḫ-i Kitâb-ı Gülistân

Der ân müddet ki mâ-râ vaḳt ḫôş bûd
Zi-hicret şeş ṣad u pencâh u şeş bûd

[2]Murâd-ı mâ naṣîḥat bûd goftîm
Ḥavâlet bâ-Ḫudâ kerdîm ü reftîm

Bu sekiz bâbı ki eyledüm beyân
[3]Söyledüm her birinüñ şerḥin ʿayân

Başladuḳda düzmege bu naẓmı bil
Kim sekiz yüz otuz [4]üçünci-y-di yıl

Hem on üç gün-idi Şaʿbân ayına
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyine

[5]Bâb-ı Evvel Der Sîret-i Pâdişâhân

Zamân-ı evvelde bir pâdişâh bir esîri buyurdı ki [6]depeleyeler. Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîẕ oldı, pâdişâha sögdi ve ḫayli [7]saḳaṭ söyledi. Bu mücerrebdür; her kişi ki dirlikden elin kese, her ne ki göñlinde [8]vardur diline gelür.

(9b) Beyt

"Çârasuzluḳ vaḳtında [4]ki kişinüñ ḳaçacaḳ yiri olmaya, elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur." ʿArab dimişdür:

[5]Beyt

İẕâ yeise'l-insânü ṭâle lisânuhu
Ke-sinnevri maġlûbin yeṣûlü ʿale'l-kelbi

[6]"Kişi ki cânından nevmîẕ ola, dili uzun olur; şol çetük gibi ki kelb elinde [7]zebûn olıcaḳ kelbüñ yüzine yapışur."

Ve pâdişâh didi ki: "Ne dir?" Vezîrlerden biri, ki nîk-maḥżar [8]ve ṣâḥib-tedbîr-idi, eyitdi: "Pâdişâha duʿâ vü s̱enâ ider." Pâdişâh bu sözi işitdi, [9]ol esîrüñ ṣuçın

[2]murâd-ı mâ... reftîm: Tercüme edilmemiş// [3]söyledüm... ʿayân: F her biri şerḥin söyledüm ʿayân/ kim: F'de yok// [4]üçünci-y-di yıl: F üç târiḫ idi yıl// [5-6]bir... depeleyeler: F buyurdı ki bir esîri öldüreler/çün... oldı: F esîr saġlıḳdan ümîd kesüp/

ᶜafv itdi. Bir vezîr daḫı, ki anı sevmez-idi, eyitdi: "Pâdişâh [10]ḫiẕmetine kişi her sözi ṭoġrı söylemek gerek. Ol, pâdişâha düşnâm oḳıdı ve nâ-sezâ [11]söz didi ve sen yalan söyleyedüñ." Pâdişâh bu sözi işitdi ve yüzin çevürdi ve [12]eyitdi: "Anuñ yalan sözi yigrekdür senüñ gerçek sözüñden." Nitekim ᶜâḳıllar [13]dimişler: "Yalan söz ki maṣlaḥat-âmîz ola, yigrekdür şol ṭoġru sözden ki fitne-engîz ola"

[14]Beyt

[15]"Her kişi ki pâdişâh anuñ didügin ide, ḫayf ola ki eyü sözden ġayrı söz *(10a)* diye." Bu beytler Firîdûn'uñ eyvânında yazılmışdur.

Meṡnevî

"Cihân, iy ḳarındaş, kimseye ḳalmaz. [5]Sen göñül yaradana baġla! Dünyâ milkine arḳa urup tekyelenme ki niçe senüñ [6]gibi kimseyi bisledi ve öldürdi. Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taḫt üzerinde [7]ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür."

ḤİKÂYET

Bir pâdişâh-zâde var-ıdı ḳısa boylu-y-ıdı. [8]Ol sebebden atası aña kerâhet ve istiḥḳâr-ıla naẓar iderdi. Melik-zâde firâset [9]ile bildi, atasınuñ ḥużûrına gelüp eyitdi: "Şâhâ, ḳısa boylu kişi ki ᶜaḳıl [10]ola, uzun boylu olup ebleh olmaḳdan yigrekdür." Nite-kim ᶜarab eydür: "Eş-şâtü [11]naẓîfetün ve'l-fîlü cîfetün." Ḳoyun gerçi kiçüdür, pâk ṭâhirdür. Fil cisimde uludur, [12]velîkin ᶜayn-ı necisdür. Nitekim ᶜarab eydür: "Eḳallü cibâli'l-arḍi Ṭûrun ve ennehû [13]le aᶜẓamü ᶜinde'llâhi ḳadren ve menzilen." Ṭaġlaruñ kiçisi Ṭûr ṭaġıdur, ammâ Allah Taᶜâlâ ḳatında [14]menzili uludur. Atası bu sözi işitdi, güldi ve vüzerâ-yı devlet âferîn [15]itdiler ve ḳardaşları incindiler. Bârî ol zamânda atasınuñ milkine *(10b)* düşmen geldi. Rivâyet iderler ki ceng güninde evvel meydâna at depüp giren [2]ol merd idi. Ol sâᶜat ki at depüp meydâna girdi, bu şiᶜri oḳıdı.

[6-7]ḫayli... söyledi: F niçe dürlü ḫalṭ-ı kelâm eyledi/her.... elin: F ulular dimişlerdür ki her kişi ṣaġlıḳdan ümidini// *(9b)* [3]çârasuzluḳ: F çâresizlik// [4]kesegen: F tîz/dutar olur: F ṭutar/ᶜArab dimişdür: F nite ki ᶜArab ululları dimişdür// [6]cânından: F candan/ uzun: F ulu// [7]yapışur: F yapışur ḥamle eyler/didi... dir: F ṣordı ki esîr ne söyler/vezîrlerden biri: F vezîrinden biri/ nîk-mâḥżar: F nîk-ḫaṣlet// [8]pâdişâha: F ki pâdişâhuma/ bu sözi: F bunı// [9]ol esîrüñ: F'de yok// [10]ḫiẕmetine: F ḫidmetinde/ol: F ki ol esîr/ oḳıdı: S'de yok// [12]yigrekdür: F baña yigreg-idi/ gerçek: F ṭoġru/ nite-kim: F nite-ki// [15]didügin ide: F sözin işide/; ġayrı: F artuḳ// *(10a)* yazılmışdur: F yazılmışdı/ meṡnevî: S şiᶜr// [5]sen...baġla: F cihânda göñli bir âferîn dimege baġla/ dünyâ: S'de yok/ urup: F virüp/ [6]kimseyi: S'de yok/ eyleye: F eyledi// [7]var-ıdı: S'de yok// [8]kerâhet: F kerâhiyyet-ile/ [8-9]melik-zâde... bildi: F çün bildi ki atası kendüye kem naẓar ḳılur// atasınuñ: F atası// [10]boylu: F'de yok// [11]kiçidür: F güccükdür// pâk: F pâk ve// [12]nite-kim... eydür: F'de yok// [13]kiçisi... ṭaġıdur: F güccügi Ṭûrdur/ Allah Taᶜâlâ: F Allah Taᶜâlâ-celle ve ᶜalâ-// [14]menzili uludur: F menzilet ve mertebe ve ᶜizzet yöninden ulu ve aᶜẓamdur/ bu sözi: F bunı// *(10b)* [2]merd: S'de yok/meydâna girdi: S'de yok/oḳıdı: F oḳudu//

Şiʿr

[5]"Ben ol kimse degülem ki ceng gününde arḳa gösterem. Ben şol kimseneyem ki başumı [6]ḳan-ıla ṭopraḳ arasında göresin. Zîrâ şol kişi ki ceng ide, kendü başı-y-ıla [7]oynar ve şol günde meydandan ḳaçan, leşkerüñ ḳanına girür".

Çün bunı didi [8] düşmen leşkerinüñ üstine yürüdi ve niçe adlu begleri düşmen leşkerinden düşürdi. Rivâyet [9]iderler ki düşmen leşkeri bî-ḥad leşker-idi ve bunlar az-ıdı. Ḳaçmaḳ ḳaṣdın idenlere oġlan [10]naʿra urdı, çaġırdı, eyitdi: "İy sipâhîler! Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâḫuz [11]ʿavrat ṭonın geymegi iḫtiyâr idüñ." Bunuñ sözi leşkere müeṡṡir oldı. Bir ḥamle daḫı [12]ḳıldılar, ol gün düşmeni ṣıdılar. Pâdişâh oġlını ḳatına getürdi ve iki gözinde öpdi [13]ve her gün naẓarı aña ziyâde ḳıldı. Ve ḳardaşları ḥased itdiler, ṭaʿâmına zehr ḳatdılar. [14]Oġlan çün ki bildi, ṭaʿâmdan elin çekdi ve bunı didi: "Muḥâlest în [15]hünermendân bümîrend ki bî-hünerân cây-ı îşân bigîrend" Bu muḥâldür ki hünermendler öleler *(11a)* bî-hünerler yirlerin ṭutalar hünermendlerüñ.

Beyt

"Kimse bayḳuş gölgesine gelmeye, eger hümây aṣlı [3]cihânda ḳalmazsa".

Çün pâdişâh bu ḥâli bildi, ḳardaşların getürdi ve her birisine [4]te'dîb itdi. Andan ṣoñra her birine bir şehr ve bir vilâyet muʿayyen eyledi, tâ ki [5]fitne basıldı. Laṭîfe: ʿAcebdür ki iki dervîş bir kilimde dirilür ve ṣıġarlar ve iki [6]pâdişâh bir iḳlîme sıġmaz.

ḤİKÂYET

Şeyh Saʿdî-raḥimehu'llah-eydür: Oġulmış sarâyı ḳapusında bir [7]serhengzâde gördüm. ʿÂḳıl ve ṣâḥib-i firâset yigit-idi, ululuḳ âṡârı sîmâsında [8]bellü-y-idi. Fi'l-cümle sulṭânuñ naẓarında maḳbûl-ıdı ki hünermendler dimişlerdür:

[9]"Tevângerî be-hünerest ne be-mâl, ve büzürgî be-ʿaḳlest ne be-sâl". Baylıḳ hüner-iledür, mâl-ıla [10]degüldür; ve ululuḳ ʿaḳl-ıladur, çoḳ ay yıl-ıla degüldür.

[5]kimse: F kimsene// [6-7]başı-y-ıla oynar: F başın oynamış olur/ ve.... ḳaçan: F şol ki meydân gününde ḳaçar cemîʿ/ girür: F girer// [8]begleri: beg kişileri/ düşürdi: F yire düşürdi/ [9]idenlere: F itdiler/ oġlan: F ol merd/ [10]urdı: F urup// [11]geymegi: F giymek/ oldı: F düşdi// [12]ḳatına: S'de yok/ gözinde: F gözini// [13]ḳıldı: F oldı/zehr ḳatdılar: F zehr ḳatdılar, çinilerde ve cevâhirlerde zehir kendüyi belürtdi// [14]bunı didi: F bu beyti oḳıdı// [15]öleler: F öle// *(11a)* yirlerin: F yirin/hünermendlerüñ: F'de yok// [2]gölgesine gelmeye: F gölgesinde olmaz/ hümây: F hümâ// [3]bildi: F gördi/ [3-4]ḳardaşların... ṣoñra: F'de yok/ birine: F birisine// [5]laṭîfe: F'de yok/ ve ṣıġarlar ve: F'de yok// [6]şeyḫ: F ḫoca/ raḥimehu'llâhu: F raḥmetü'llâhi ʿaleyhi// [7]ululuḳ...sîmâsında: F sîmâsında ululuḳ eṡeri// [8]hünermendler dimişlerdür: F ʿacem dimişdür// [9-10]hüner-iledür... degüldür: F hünerledür degüldür mâl-ıla//

Çün-ki anuñ berâberi beg oğlanları [11]pâdişâhuñ anuñ-ıla mahabbetini gördiler, ḥasede düşdiler ve bir vech-ile üstine [12]töhmet bıraḳdılar. Ḳaṣd itdiler ki yoḳ yirde depeledeler. Pâdişâha bunlaruñ maḳṣûdı ne-y-idügi [13]maʿlûm oldı. Ne ḳıla düşmen çü dostdur mihribân? Pâdişâh ṣordı ki sebeb [14]nedür bunlaruñ düşmenligine? Eyitdi: "Pâdişâhuñ devleti sâyesinde ḫoş geçdügüm dilemezler, niʿmetümüñ [15]zevâlin isterler." "Leyse li'l-ḥasûdi râḥatün"

[11b]Beyt

[3]"Şûr-baḫtlar arzu ḳılurlar ki muḳbillerüñ niʿmetine, devletine zevâl irişe. Eger gündüz [4]yarasanuñ gözi görmezse, güneşüñ günâhı yoḳ. Rast dilersin anuñ gibi biñ göz [5]kör olsun güneş ḳararınca."

ḤİKÂYET

ʿAcem pâdişâhlarından birisi raʿiyyet malına ḳaṣd [6]itdi ve ḫalḳı be-ġâyet incitdi. Anuñ ẓulmı elinden ʿavâm ṭağıldı, memleket ḫarâb [7]oldı, ḫazîne boş ḳaldı, düşmenlerden her ṭarafdan belürdi. Bâri anuñ meclisinde [8]Şâh-nâme oḳıdılar ki; Ḍaḥḥâk'uñ memleketine ḫaṭar nice irişdi ve Firîdûn memleketi [9]ṭutdı. Vezîr pâdişâha ṣordı ki; ḫazînesi ve esbâbı yoġ-ıdı, ne-y-ile mülk anuñ [10]elinde muḳarrer oldı? Pâdişâh eyitdi: "Ḳatına ḫalḳ dirildi, Ḍaḥḥâk yaluñuz ḳaldı, [11]Firîdûn pâdişâh oldı." Vezîr eyitdi: "Pes çün-ki ḫalḳ dirilmek pâdişâhlıgı mûcib [12]dür, pes ne-çün ḫalḳı ṭağıtduñ, meger ki pâdişâhlıḳ idecek başuñ yoḳdur?"

Beyt

"Ol yigrekdür ki leşkeri [14]cân-ıla bisleyesin ki; sulṭân serverligi leşker-iledür."

Pâdişâh ṣordı ki: "Şimden girü [15]sipâh ve raʿiyyet dirilmek çâresi ne ola?" Vezîr eyitdi kim; "pâdişâh kerîm gerekdür, tâ ki *(12a)* sipâh ḳatına dirile ve merḥamet gerekdür, raʿiyyet emîn ola, otura. Sende bu iki ḫaṣṣadan [2]biri yoḳdur."

Beyt

"Cevr pîşe idinen sulṭânlıḳ [4]itmez ve ḳurt çobanlıḳ idecek degüldür. Her pâdişâh ki ẓulm toḫmını ekdi, ol [5]kendü milki dîvârın ḳazar-ımış."

[11]oğlanları: F oğulları// [12]yirde: F yire// [13]ne... mihribân: F'de yok// [14]eyitdi: F ol yigit eyitdi// [15]leyse... râḥatün: S'de yok// *(11b)* [3]ḳılurlar: F ḳılarlar/ niʿmetine: F manṣıbına ve niʿmetine/ devletine: F'de yok/ gündüz: F gündüzde// [4]görmese: F kör olmaḳ yigrekdür âftâb siyâh olmaḳdan// [6]elinden: F ucından// [7]düşmenlerden: F düşmenler// [8]ḫaṭar... irişdi: F nice ḫaṭar yitişdi/ memleketi: F'de yok// [9]vezîr... ṣordı ki: F pâdişahuñ// [10]muḳarrer: F ber-ḳarâr/ pâdişâh eyitdi: F'de yok/ ḫalḳ dirildi: F ḫalḳ anuñ ḳatına niçe cemʿ oldı// [11]oldı: F oldı didükde/ pâdişâhlıgı: F pâdişahlıga// [12]pâdişâhlıḳ... yoḳdur: F pâdişâhlıḳ ṭarîḳın bilmezsin// [15]dirilmek: F derilmek// *(12a)* dirile: F derile/ ola: F olup// [4]ve: F'de yok/ ekdi: F bıraḳdı// [5]kendü... ḳazar-ımış: F gene dîvârınuñ dibin ḳazmış olur//

Pâdişâha vezîrüñ naṣîḥatı ḫoş gelmedi; [6]yüzin çevürdi, vezîri zindâna ṣaldı. Sehl zamândan ṣoñra ʿammusı [7]oġlanları bunuñ-ıla münâzaʿa ḳıldılar. Ve ḫalḳ anuñ ẓulmı elinden câna gelmişler [8]idi ve ṭaġılmışlar-ıdı. Anlaruñ ḳatına dirildiler, milki elinden aldılar ve anlaruñ [9]elinde muḳarrer oldı.

Beyt

"Pâdişâh ki [12]cevr itmegi revâ göre, saḫtlıḳ güninde aña dost güçlü düşmen olur. Raʿiyyet-ile [13]ṣulḥ eyle, düşmenüñ cenginden îmin ol; şunuñ-içün ki ʿâdil pâdişâha raʿiyyet daḫı [14]leşkerdür."

ḤİKÂYET

Bir pâdişâh, bir ʿacemi oġlan-ıla gemiye girdi. Oġlan daḫı deñiz [15]görmemiş-idi, daḫı gemi miḥnetin bilmez-idi. Aġladı ve zârî ḳıldı ve gevdesine *(12b)* lerze düşdi. Niçe ki mülâṭafa itdiler, ârâm itmedi. Ve pâdişâhuñ ṣoḥbeti bunuñ aġladuġından [2]telḫ oldı, çâre bulmadılar bunı diñdüreler. Meger bir ḥakîm ol gemide bile-y-idi, pâdişâha [3]eyitdi: "Eger destûr olursa ben bunı diñdüreyin." Pâdişâh eyitdi: "Ġâyet kerem ola!" [4]Ol ḥakîm buyurdı, oġlanı deñize atdılar. Bârî birḳaç ġûṭa yutdı, andan ṣoñra ṣaçına [5]yapışup çıḳardılar, gemi öñine bıraḳdılar. Hiç aġlamayup epsem oldı, oturdı. [6]Pâdişâh ṣordı ki ḥikmet ne-y-idi? Ḥakîm eyitdi: "Evvel, oġlan ġarḳ olmaḳ zaḥmetin [7]görmemiş-di, gemi selâmatlıġınuñ ḳadrin bilmez-idi. Çün-ki ġark olmaḳ zaḥmetin gördi, [8]gemi selâmatlıġını ġanîmet görüp epsem oldı; ki selâmatlıḳ ḳadrin ol kişi bilür ki, muṣîbete [9]giriftâr olmış ola."

Beyt

"İy ṭoḳ! Saña arpa etmegi ḫoş [12]görünmez. Senüñ ḳatuñda zişt olan benüm maʿşûḳumdur. Uçmaḳ ḥûrîlerine aʿrâf [13]ṭamu gelür. Ṭamu ehline ṣor ki aʿrâf nice uçmaḳdur."

[6]ṣaldı: F emr eyledi// [7]oġlanları: F oġulları/ ẓulmı: S ẓulm// [8]dirildiler: F derildiler// [9]oldı: F itdiler//[12]saḫtlıḳ... olur: F eli alçaġa dostları ḳatılıḳ günde aña güçlü düşmen olacaḳdur// [13]düşmenüñ: F ḫaṣm// [14]leşkerdür: F leşker olur/ daḫı: F henüz daḫı// [15]daḫı: F'de yok/ miḥnetin: F mihnetini// *(12b)* [2]bulmadılar: F bulmadılar kim/ bile-y-idi: F bile idi// [3]kerem ola: F luṭf u keremdür// [4]ol ḥakîm: S'de yok/ ġûṭa: F'de yok/ andan ṣoñra: F baʿde// [6]ne-y-idi: F nedür/ evvel: F'de yok/ oġlan: F oġlan ki// [7]ġarḳ olmaḳ: F gemi ġarḳ olmaḳ// [8]ġanîmete: S'de yok// [9]giriftâr olmış: F uġramış// [11]iy ṭoḳ: F iy ṭoḳ kimse// [12]görünmez: F gelmedi/senüñ... maʿşûḳumdur: F benüm maʿşûḳumdur ol senüñ ḳatuñda zişt olan// [13]ṭamu gelür: F ṭamudur/ nice: F ne/ didiler: F didiler ki//

ḤİKÂYET

Hürmüz'e didiler, [14]"Atañ vezîrlerinden ne ḫaṭâ gördüñ ki bunları bend-i zindâna buyurduñ?" Hürmüz didi ki; "Ḫaṭâ [15]görmedüm, velî gördüm ki bunlaruñ göñlinde benüm mehâbetüm çoḳdur ve benüm ʿahdüme iʿtiḳâd-ı *(13a)* küllî ḳılmazlar. Kendülere ziyân olmaḳdan ḳorkup beni helâk itmege ḳaṣd iderler. [2]Ben daḫı ḥükemâ naṣîḥatın ṭutdum." Nite-kim dimişlerdür:

Şiʿr

[5]"İy ḥakîm! Şol ki senden ḳorḳar, sen daḫı andan ḳorḳ ki, eger cengde yüz ʿanuñ gibiye ġarîm olursañ daḫı. Görmez misin ki kedi çün-ki ʿâciz ola, [7]çengâl urur, ḳaplanuñ gözin çıḳarur."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥimehu'llah- eydür: "Dımışḳ'da [8]Yaḥyâ peyġamber -ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm -türbesinde muʿtekif olmış-ıdum. Ve ʿarab beglerinden bir beg, ki [9]inṣâfsuzlıġı-la meşhûr olmış-ıdı, ziyârete geldi. Namâz ḳıldı ve duʿâ [10]diledi ve döndi baña eyitdi: "Himmetüñ bize yoldaş eyle ki ḳavî düşmenüm vardur." [11]Ben eyitdüm: "Żaʿîf raʿiyyetlere merḥamet eyle ki ḳavî düşmenden îmin olasın."

[12]Beyt

"Âdem oġlanı mecmûʿ [14]biribirinüñ aʿżâsıdur ki yaradılmaḳda dükeli bir gevherdendür.Sen ki ḫalḳuñ miḥnetinden [15]derdüñ yoḳdur, olmasun ki senüñ âdemî diyü aduñ ḳoyalar."

ḤİKÂYET

(13b) Baġdâd'da bir derviş müstecâbü'd-daʿve idi. Ḥaccâc bin Yûsuf ol dervîşe [2]eyitdi: "Baña bir ḫayr duʿâ ḳıl!" Dervîş eyitdi: "İy ḫuḏâyâ! Tîz zamânda bunuñ cânın alġıl!" [3]Ḥaccâc eyitdi: "Billâhi bu ne duʿâdur?" Dervîş eyitdi: "Bu duʿâ ḫayr duʿâdur, saña ve müsülmânlara."

[14]bunları: F onları/ Hürmüz: F'de yok// [15]velî: F velîkin// *(13a)* [2]ben daḫı: F'de yok/ Şiʿr: F ḳıṭʿa// [6]gibiye: F gibi-y-ile/ daḫı: F'de yok çün-ki: F çün-kim/ ola: F olur// [7]raḥimehu'llah: F raḥmetü'llâhi ʿaleyhi// [8]ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm: S'de yok// [10]ki: F'de yok// [12]beyt: F şiʿr// *(13b)* [2]ḳıl: F eyle/ bunuñ: S'de yok// [3]dervîş eyitdi: S'de yok//

[4]Beyt

"İy zeber-dest! Eli alçagı incidürsin. Bu bâzâr niçeye degin [6]germ ola dirsin? Ne işüñe gerek pâdişâhlıḳ ki öldügüñ yigdür âdem incitdügüñden."

[7]ḤİKÂYET

Bir ẓâlim pâdişâh bir dervîşe eyitdi: "ʿİbâdetlerde ḳanḳı ʿibâdet [8]efḍaldür?" Dervîş eyitdi: "Öyleye degin uyumaḳ efḍaldür saña, tâ kim ol vaḳt [9]içinde ḫalḳı incitmeyesin. Ve ḫalḳuñ râḥatı senüñ ẓulmüñden emîn olmaḳdur." [10]"El-fitnetü nâyimetün leʿane'llâhu men eyḳaẓehâ." Fitne uyumışdur laʿnet uyarana!

Şiʿr

"Şol kişinüñ kim uyudugı [13]uyanuḳ oldugından yigrek ola, anuñ gibi yavuz dirliklü ölmek yigdür."

ḤİKÂYET

[14]Pâdişâhlardan birisi bir gice mest bu beyti oḳudı.

Beyt

"Bize cihânda bu demden yigrek dem yoḳdur *(14a)* daḫı eyüden ve yavuzdan endîşe ve kimseden ġam yoḳdur." Laṭîfe: Bir dervîş yalıncaḳ ṭaşrada [2]uyumışıdı. Bu beyti işitdi ve bu beyti oḳudı.

Beyt

"İy şol kimesne ki ʿâlemde senüñ iḳbâlüñ [4]gibi iḳbâl yoḳdur. Dutam ki ġamuñ yoḳdur, bizüm-içün de ġamuñ yoḳ mıdur?"

Pâdişâh [5]çün-ki bu beyti işitdi, pencereden biñ dînâr çıḳardı, didi ki: "Dervîş! Etegüñ [6]aç!" Dervîş eyitdi kim; "etek ḳandan getüreyim ki göñlegüm yoḳdur."

[6]gerek: F yarar// [8]öyleye degin: F buçuḳ gün/ efḍaldür saña: F saña: efḍaldür// [9]ḫalḳuñ... olmaḳdur: F ḫalḳ senüñ ẓulmüñden emîn ola// [12]kim: S'de yok// [13]dirliklü... yigdür: F dirlikden ölmek yigrekdür// [14]birisi: S'de yok// [15]bize: F baña// *(14a)* eyüden... endîşe: F eyü yavuz endîşeden/ kimseden: S'de yok/ laṭîfe: F'de yok// [2]bu beyti: F bunı// [3]ʿâlemde senüñ: F senüñ ʿâlemde// [4]iḳbâl: S iḳbâlüñ/ dutam...ġamuñ: F ġamuñ da/ bizüm-içün... yoḳ mıdur: F bizüm-içün daḫı ġam çekmez misin// [5]çün... beyti: F çün bunı// [6]aç: F var mı/ kim: F ki/ ḳandan... göñlegüm: F ḳanda bulayım gömlegüm//

Pâdişâh biñ [7]dînâr ve bir ḫilᶜat daḫı dervîşe gönderdi. Dervîş az zamanda biñ dînârı ṭagıtdı [8]ve yidi.

Beyt

[9]Âzâdeler elinde mâl ḳarâr itmez. Ne ᶜâşıḳlar göñlinde ṣabr ḳarâr ider ve ne ġarbılda [10]ṣu."

Bârî bu ḥâlde daḫı ki pâdişâha anuñ ḳayusı yoġ-ıdı; bî-vaḳt geldi, [11]dervîş pâdişâh ḳapusında ümîd-vâr olup durdı. Pâdişâha bildürdiler, yüzin [12]çevürdi. Pâdişâhlaruñ hiddetinden kişi ḥaẕer itmek gerek. Vaḳt olur ki bunlaruñ [13]ḫâṭırı memleket ve salṭanat tedbîrine müteᶜallıḳ olur. Ol vaḳtda ᶜavâm ġalabasına [14]taḥammül idemezler.

Şiᶜr

"Pâdişâh niᶜmeti *(14b)* ḥarâm olur aña ki furṣat vaḳtını gözlemeye, Zinhâr öñürdi söze mecâl bulmayınca [2]bî-hûde yire söz söylemek ile kendü ḳadrüñi gidermegil!"

Bârî pâdişâh eyitdi: "Sürüñ bu [3]müsrif devletsüzi ki, ben buña bunca niᶜmet virdüm, isrâf itdi. Eger isrâf [4]itmedin yise nice zamân yiterdi. Ḫazîne-i beytü'l-mâl loḳma-i mesâkîndür; ṭuᶜma-i iḫvân-ı [5]şeyâṭîn degüldür." Nite-kim ᶜâḳıllar dimişdür:

Beyt

"Ol eblehi gör ki gündüzde kâfûrî şemᶜi [7]yaḳa, tîz zamânda göresin ki çırâġda yaġı olmaya."

Ḥâliyâ vüzerâdan birisi eyitdi: [8]"İy pâdişâh! Maṣlaḥat budur ki; bunuñ gibi kişiye kifâf ḳadarı vech-i muᶜayyen idesin, [9]tâ ki mütefârıḳ yiye, isrâf itmeye. Ammâ ol ki pâdişâh zecr ü menᶜ buyurdı, pâdişâh [10]sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre luṭf-ıla ümîd-vâr idüp bir vaḳt daḫı [11]ḳahr-ıla nevmîẕ ve ḫasta-dil itmek."

[7]bir... daḫı: F daḫı bir ḫilᶜat/ gönderdi: F virdi// [9]ḳarâr itmez: S ḳarâr itmez ve // [10]ṣu: F ṣu ḳalur/ ḥâlde: F ḥâlinde// [11]yüzin: F pâdişâh yüzin// [14]şiᶜr: F mesnevî// *(14b)* [2]söylemek ile: S söylemegil// [5]şeyâṭîn: S şeyṭân/ ᶜâḳıllar: F'de yok// [6]ol... şemᶜi: F ebleh ki gündüzde kâfurî şemᶜ// [7]çırâġda: F çırâġında// [9]mütefârıḳ: F muᶜtedil/yiye: F yiyüp/ buyurdı: F eyledi// [11]Meṡel: F Ḥikâyet/ bir: S'de yok/ eyitdiler: F didiler//

MESEL

Bir karakulaga eyitdiler ki; "ne vech-ile arslan [12]sohbetini ve aña mülâzemet itmegi ihtiyâr itdüñ?" Eyitdi: "Tâ ki avından artugın [13]yiyüp, düşmen şerrinden emîn olup anuñ sâyesinde râhat olam." Didiler: "Şimdi [14]ki zıll-ı himâyetine geldüñ ve anuñ ni'metine ikrâr ve i'tirâf itdüñ, niçün dahı yakın varup [15]tekarrub kesb itmezsin? Tâ ki nedîmlerinden olasın, dahı muhliş kullarından şayılasın." (15a) Karakulag eyitdi: "Vallahi ne kadar ki anuñ sâyesinde râhat olupdururvan, dahı [2]ziyâde korku içindeyem ki zarîfler dimişlerdür:

Beyt

"Eger yüz yıl bir gevür od yakacak olursa, eger bir dem [4]içine düşerse anı yakar."

Pâdişâh, nedîmlerine vakt olur ki bir sâ'at içinde [5]'atâ ider, ve ol demde dahı baş gider. Nite-kim hükemâ dimişdür ki; pâdişâhlaruñ [6]tabî'atları televvüninde hazer gerekdür. Gâh olur ki bir selâm-ıla incinürler, ve gâh olur ki [7]bir düşnâm-ıla hil'at virürler.

[8]HİKÂYET

Şeyh Sa'dî -rahimehu'llah-eydür: Yâranlarumuzuñ birisi, bir gün katuma geldi, rûzigâr-ı [9]nâ-müsâ'idinden şikâyet eyledi. Eydür ki: "Ayâlmendem ve kifâf mikdârı vech-i [10]ma'îşete şarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yok ve fakr zahmetin çekmege [11]tâkatüm yok. Ve vakt olur ki hâtıra bu gelür ki başum alup bir iklîme nakl idem; [12]tâ her şûretde kim dirilem, eyü yavuz kimsene sırruma muttali' olmaya. Bir dahı fikr iderem [13]ki, düşmen şamatası ne beñzer fakr zahmetine. Kafâma ta'n-ıla gülerler ve benüm ehl-i 'ayâlüme [14]sa'yümi, mürüvvetsüzlige haml iderler ve bunı dirler."

Şi'r

(15b) "Gör bu hamiyyetsüzi, hergiz dilemez ki bir nîk-baht yüzin göre. Kendüzin âsânlıg-ıla geçürür ve ehl-i [2]'ayâlini zahmet-ile kor."

[12]avından: F öñinden// [13]düşmen: F'de yok/ şimdi ki: F ki şimdi// *(15a)* olupdururvan: F olupturursın// [3]gevür..olursa: F âteş-perest ateşe taparsa// [4]vakt: F gâh/ [4-5] bir sâ'at.... baş gider: F firâvân gelür bagışlar ve gâh olur ki bir sâ'at içinde ser gider// [7]bir: F'de yok/ virürler: F geydürürler// [8]yâranlarumuzuñ: F yâranlarumuzdan// [9]eydür: F didi// [10]yok: F yokdur// [11]ki hâtıra: F hâtıruma/ bu: F'de yok/ nakl idem: F dahı gidem// [13]şamatası: F şamatasından/ kafâma: F başuma// [14]şi'r: F kıt'a// *(15b)* [2]kor: kor ve gider//

Ve dahı ilm-i muhâsebede, her mesâlih ki muhâsebe-y-ile olur, başaracak [3]kadar bilürem. Eger bir pâdişâhlık hizmetine beni yaraşdurmaga himmet idesin, [4]gâyet kerem ola. Ben eyitdüm: "İy karındaş! Pâdişâh işi iki tarafdur; biri bîm-i cândur [5]biri ümîd-i nândur. ʿÂkıllar işi degüldür ki etmek ümîdi-çün kendüzüni cân korkusı [6]olduġı yire ata."

Şiʿr

"Dervîş evüne kimse gelmez, [8]bâġ ve yir harâcın vir diyü. Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol, veya ciger- [9]bendi karġalar öñine at!"

Eyitdi: Bu beyti benüm hâlüme muvâfık dimedüñ. Dimişlerdür ki, [10]hâyın olanuñ eli hisâbda ditrer. Ân-râ ki hisâb pâkest ez muhâsebe çi bâkest [11]"Şol kimsenüñ ki hisâbı arı ola, aña muhâsebeden ne ġam!"

Beyt

"Toġrılık, [13]mûcib-i rıżâu'llâhdur. Ben kimseyi görmedüm ki toġru yolda yavu varmış ola."

Ben eyitdüm: [14]Ol bir dilkü hikâyeti senüñ hâlüñe münâsibdür ki, görmişler bir dilkü bir ovaya düşmiş, [15]kaçar-ımış. Bir ʿârif sormış ki ne kaçarsın? Eyitmiş: Vallahi işitdüm ki deveyi *(16a)* ulaġ tutarlar, ol korkudan kaçaram. Eyitmiş: Sen deve degülsin, ne korkarsın? [2]Eyitmiş: Vallahi eger devesin diyü tutarlarsa; ben deve degülem diyü inandurınca [3]benüm yüküm yiter. Eger Rûm'da yılan sokmış âdeme ʿIrâk'dan tiryâk gelince bilgil [4]ki hâli ne olur? Belî senüñ emânetüñ ve diyânetüñ ve zühd ü takvâñ var; ammâ eger [5]düşmenler senüñ hüsn-i sîretüñi hilâfına takrîr ideler, pâdişâhuñ hitâbına ve ʿitâbına [6]düşesin. Kimüñ mecâli vardur ki seni toġrılıġa çıkara? Pes maslahat anı gördüm ki milk-i [7]kânâʿatı hirâset kılup terk-i riyâset kılasın ki ʿâkıllar dimişlerdür:

[8]Beyt

"Egerçi[9]deñizde menfaʿatlar bî-şümârdur, eger selâmatlık isterseñ kenarda tur."

[3]yaraşdurmaġa: F yapışdurmaġa// [4]kerem ola: F lutf u keremdür/ bîm: F havf// [6]şiʿr: F kıtʿa/ gelmez: F gelüp// [8]bâġ ve yir: F yir ve bâġ/ harâcın: F harâcını/ diyü: F dimez/ ġuṣṣaya: F guṣṣa// [9]bendi: F bendini// [11]kimsenüñ ki: F kişinüñ// [13]toġru: S toġrulık/ varmış: F kılınmış// [15]bir...kaçarsın: F'de yok// *(16a)* ulaġ tutarlar: F ulaġa tutarlarmış/ eyitmiş: F eyitmişler ki/ ne: F niçün// [4]ne: F nite/ var: F vardur// [5]hilâfına: S'de yok// [6]seni: S'de yok// [7]dimişlerdür: F dimişlerdür ki// [8]egerçi: F gerçi// [9]tur: F dur//

Çün bunı [10]işitdi, incinmeg-ile dürlü sözler dimege başladı ki ne ʿaḳla kifâyet olur ve ne fehme [11]dirâyet olur. Ḳavl-i ḥükemâ dürüst geldi ki dimişlerdür: Dost zindânda dost olmaḳ [12]gerek ki sofra üzerinde mecmûʿ-i düşmen dostlıḳ gösterür.

Şiʿr

"Dost ṣayma anı ki niʿmet üzerinde dostlıḳ lâfın ura, ḳardaş diyici ola. [15]Ben dost aña direm ki, perîşân-ḥâl ve dermânda ḳalduġı vaḳtda dostlıḳ ide, *(16b)* dostınuñ elin ala."

Gördüm ki müteġayyir olur ve naṣîḥatumı ġaraż añlar, ṣâḥib- [2]dîvân-ıla evvelden münâsebetüm var-ıdı; vardum, ṣâḥib-dîvân ḳatına iletdüm [3]ve ḥâlini añlatdum, tâ ki bir sehl manṣûba naṣb itdiler. Bir ḳaç gün bunuñ üzerine [4]geçdi. Ḥüsn-i tedbîrin begendiler, bir daḫı aʿlâ mertebeye çıḳdı. Günden [5]güne teraḳḳî-y-ile muḳarreb-i sulṭân oldı. Çün-ki selâmet-i ḥâlini gördüm ve şükr itdüm [6]ve bu beyti söyledüm.

Beyt

"Baġlu işüñde ġam yime ve gönlüñ ṣınuḳ ṭutma ki âb-ı ḥayât ḳarañulıḳ [8]içindedür."

Hem ol müddetde ittifâḳâ bir ḳaç yâr-ıla Ḥicâz seferi vâḳiʿ oldı, bir ḳaç yâr-ıla Ḥicâz'a [9]gitdüm. Vaḳtî Ḥicâz'dan yine geldüm, iki menzil ḳarşu geldi, ẓâhir ḥâli dervîşler [10]hey'etinde. Didüm ki ḥâl nedür? Didi: Vallahi, nite ki sen didüñ eyle oldı. Bir [11]ṭâyife ḥased eyleyüp ḫıyânete mensûb ḳıldılar. Ve pâdişâh -dâme mülkühu- keşf-i [12]ḥaḳîḳati ṣormaġa muḳayyed olmadı ve yâranlar ḥaḳ söz dimediler ve ḳadîm ṣoḥbeti [13]unutdılar.

Şiʿr

[15]"Allah Taʿâlâ ṣunʿı-y-ıla her kişi ki düşdi, cemîʿ-i ʿâlem anı başıra depici olur. Görürler ki *(17a)* iḳbâl elin aldı, el ḳavşurup ṡenâ idici olurlar."

[10-11]fehme dirâyet: F fehm-i dirâyet// [12]mecmûʿ-i: F cemîʿ/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [14]ḳardaş ...ola: S'de yok// [15]ide: F ide ve// *(16b)* [3]naṣb itdiler: F ḳodılar// [4]tedbîrin: F tedbîrini// [5]oldı: F ve müşârün ileyh oldı// [6]söyledüm: F oḳudum// [7]işüñde: F işüñden/ göñlüñ ṣınuḳ: F gönlüñi şikeste/ ḳarañulıḳ içindedür: F daḫı ḳarañulıḳdadur// [8]hem: F'de yok/ ittifâḳâ: F ittifâḳ/ vâḳiʿ oldı: F düşdi/bir ḳaç yâr-ıla: S'de yok// [9]vaḳtî: F vaḳtâ/ yine: F dönüp// [10]hey'etinde: F ḥâli gibi// [11]ṭâyife: F ṭâ'ife// [12]söz: F sözi/ ve: F'de yok/ ḳadîm: F ḳadîmî// [13]şiʿr: F ḳıṭʿa// [15]anı: F ol kişinüñ/ görürler: F çün görürler// *(17a)*

Fi'l-cümle envâʿ-ı ʿuḳûbete [2]giriftâr oldum; tâ bu hefte ki ḥacılardan muştıcı geldi, agır bendden ẖalâṣ [3]eylediler ve atamdan ḳalan milki ẖâṣ eylediler. Didüm: Ol vaḳt naṣîḥatumı ḳabûl [4]eylemedüñ ki pâdişâhlaruñ işi deñiz seferi gibidür; ya genc ḥâṣıl ḳılursın, ya [5]ṭalḳa-y-ıla ölürsin ki ḥakîmler dimişlerdür.

Beyt

"Ya ẖoca iki eliyle altun ṭutar ḳucagında, [7]ya bir gün mevc ölüsini kenâra bıragur"

Maṣlaḥat görmedüm ki ziyâde melâmet ḳılam. Bir iki [8]beyt-ile iẖtiṣâr itdüm ki ʿâḳıllar dimişlerdür.

Şiʿr

"Bilmedüñ mi ki ayaguñ [10]bende geçecekdür; çün naṣîḥat ḳulaguña girmedi. Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur, pes [11]ʿaḳreb inine barmaguñ ṣoḳma."

ḤİKÂYET

Bir ḳaç muṣâḥibümüz var-ıdı, ẓâhirleri ṣalâḥ-ıla [12]âreste ve ekâbirden bir kişi bunlara ẖayli muʿteḳid olmış-ıdı ve vaẓîfe muʿayyen [13]itmiş-idi. Tâ bunlardan birisi, bir dervîşlere düşmez iş itdi. Ol kişinüñ iʿtiḳâdı [14]fâsid oldı ve vaẓîfelerini kesdi. Diledüm ki varam yâranlaruñ vaẓîfesini ẖalâs [15] idem. Çün ki ẖiẕmete yitişdüm, ikrâm-ıla ṣadr taʿyîn itdiler. Ammâ tevâżuʿ-ıla aşaga *(17b)* oturdum ve bu beyti oḳıdum.

Beyt

[2]"Ḳogıl beni ki bende-i kemînem, tâ ki bendeler ṣafında oturam."

Ve ol daẖı bu mıṣraʿı [3]oḳudı. Mıṣraʿ: "Allah Allah çi cây în süẖanest." Dimek olur ki; Allah Allah ne bu sözüñ [4]yiridür? Ve bu beyti oḳudı.

[2]agır: F âẖir// milki: F milkümi/ didüm: F didüm ki// [4]ya: F veya// [5]ṭalḳa-y-ıla: F tılsım-ıla/ ki..dimişlerdür: F'de yok// [6]altun... ḳucagında: F altunı etegine ḳoyar// [7]bıragur: F bıraga/ bir: F bu/ ki... dimişlerdür: S'de yok/ [8]şiʿr: F ḳıṭʿa// [10-11]çün-kim... ṣoḳma: F bir daẖı elüñi ʿaḳreb inine ṣoḳma eger ignesine ṭâḳat getürmezseñ// [14-15]yâranlaruñ... idem: F ol yâranlaruñ vaẓîfelerini girü taʿyîn itdürüp alıvirem// *(17b)* oḳıdum: F oḳudum// [2]ṣafında: F ṣaffında// [3]oḳudı: F didi//

Beyt

[5]"Eger başum ve gözüm üstinde daḫı otursañ nâzuñ çekerem ki nâzenînsin." Fi'l-cümle [6]oturdum, es̱nâ-yı kelâmda yâranlar maṣlaḥatı añıldı, bu şiʿri oḳudum.

Şiʿr

"Sâbiḳu'l-inʿâm ḫudâvend [9]ne günâh gördi ki ḳulları naẓarında ḫor dutar? Ululuḳ ve luṭf Allah Taʿâlâ'ya müsellemdür ki [10]ḳulınuñ günâhın görür, etmegin bir ḳarâr üzerine virür."

Ḥakîm çün bu sözi işitdi ʿaẓîm [11]begendi ve yâranlara vaẓîfelerin buyurdı. Şükr-i niʿmet ḳıldum ve ḫidmet işigin [12]öpdüm ve ʿöẕr diledüm ve gider ayaḳ bu beyti didüm.

Beyt

"Saña bizüm gibiye taḥammül itmek gerekdür ki, hiç kimsene yimişsüz aġaca ṭaş atmaz."

ḤİKÂYET

Bir melik-zâde atasından firâvân mâl ve mîrâs̱ [15]buldı ve kerem elin açdı. Sipâhîler ve raʿiyyetlere bî-dirîġ niʿmet virdi.

Şiʿr

(18a) "Ûd ṭablasından [3]dimâġ ṣafâ sürmez; oda bıraḳ ki ʿanber gibi ḳoḳa. Eger saña ululuḳ gerekse ʿaṭâ [4]eyle ki dâneyi ṣaçmayınca bitmez."

Vüzerâdan biri, ki tedbîrsüz idi, âġâz-ı naṣîḥat [5]itdi ki senden öñ gelen pâdişâhlar çok saʿy-ile bu mâlı cemʿ itdiler [6]ve bir maṣlaḥata gerek ola diyü ḳodılar. Elüñi bu ḥareketden ḳıṣa ṭut kim vâḳıʿa [7]lar çoḳdur. Ṣaḳın ki ḥâcet vaḳtında ḫazîne boş bulunup fürûmânde ḳalmayasın. [8]Melik-zâde yüzin bu sözden çevürdi ve aña zecr eyledi ve eyitdi: Allahu [9]Taʿâlâ -celle ve ʿalâ- beni bu memlekete pâdişâh ḳıldı, tâ ki yiyem ve baḫşiş idem; pâsubân [10]degülem ki ṣaḳlayam didi.

[5]ki nâzenînsin: F zîrâ ki sin nâzenînsin// [9]ḳulları... ḫor: F ḳulını naẓarda ḫor ve haḳîr/ Allah Taʿâlâ'ya: F Allah Tâʿâlâ ḥażretine// [10]bir... virür: F ber ḳarâr ṭutar// [11]yâranlara: F yâranlarına/ buyurdı: F girü taʿyîn itdi// [12]didüm: F oḳudum// [14]saña... ṭaş atmaz: S'de yok/ ve: F'de yok// [15]buldı: F yidi// *(18a)* şiʿr: F ḳıṭʿa// [2]ʿûd ṭablasından: F ṭabla ile ʿûddan// [3]eger: F'de yok// [4-5]biri... itdi ki: F birisi ol şehzâdeye tedbîr-i naṣîḥata âġâz itdi ve didi ki// [6]kim: F ki// [9]celle ve ʿalâ: S'de yok/ yiyem... idem: F yiyem içem ve baḫş idem// [10]degülem: F degilem//

Beyt

"Ḳârûn helâk oldı ki ḳırḳ [12]ḫazînesi var-ıdı. Nûşînrevân ölmedi ki eyü ad ḳodı."

ḤİKÂYET

Nûşîn [13]revân-içün ṣayd-gâhda av etinden kebâb itmek istediler, ṭuz bulunmadı. [14]Köylere âdem ṣaldılar ki tuz getüre. Nûşînrevân eyitdi: Ṭuzı bahâsını [15]virüp ṣatun alġıl ki resm-i ẓulm ḳalmaya ve köy ḫarâb olmaya. Eyitdiler: Bu ḳadar *(18b)* nesneden ne ḫalel ola? Nûşînrevân eyitdi: Evvel cihânda ẓulmüñ bünyâdı [2]az-ıdı ve her ki anuñ üstine ziyâde itdi, ġâyetine yitişdi.

Beyt

"Sitemkâr cihânda ḳalmaz [4]velîkin aña laᶜnet pâydâr ḳalur."

ḤİKÂYET

Bir bedbaḫt, bir ṣâliḥ kişiyi ṭaş-ıla [5]urdı, başın yardı. Ol dervîşüñ mecâli yoġ-ıdı ki intiḳâm ala-y-ıdı. Ṭaşı aldı [6]ṣaḳladı; tâ şuña degin ki, pâdişâh bu bedbaḫta ḫışm eyledi ve ḥabse ṣaldı. Dervîş [7]geldi hemân ṭaşı başına urdı. Ḳuyı içinden çaġırdı, eyitdi: Kimsin, ne [8]ḥikâyetdür ve bu ṭaş-ıla ne-y-çün urursın? Dervîş eyitdi: Vallahi ol kişiyem [9]ki fülân târîḫde beni ṭaş-ıla vurduñ ve başumı yarduñ. Eyitdi: Ol zamândan [10]berü ḳanda-y-ıduñ ki şimdi geldüñ ve bu ṭaşı üzerüme atduñ ve başumı yarduñ? Dervîş [11]eyitdi: Ol vaḳt sen câhde-y-idüñ intiḳâma mecâlüm yoġ-ıdı. Şimdi ki çâhda [12]gördüm furṣatı ġanîmet görüp hemân yine ol ṭaşdur ki başuña urdum didi.

[13]Şiᶜr

"Çün-ki [15]yırtıcı dırnaġuñ yoḳdur yavuzlar-ıla ṣavaşı az eyle; tâ ki rûzigâr elin baġlaya, *(19a)* dostlar muradınca beynisin çıḳar."

[13]Nûşînrevân-içün: F Nûşînrevân'a// [14]ṣaldılar: F gönderdiler// *(18b)* eyitdi: F eyitdi ki// [2]itdi: F ḳodı/ ġâyetine: F tâ ki ġâyete// [3]sitemkâr: F sitemkâr-ı bed-rûzigâr// [4]laᶜnet: F bir laᶜnet /kişiyi: F kişinüñ başına// [5]başın: F başını/ aldı: F alup// [6]bu: F ol/ ṣaldı: F gönderdi// [7]ṭaşı: F ol ṭaşı// [8]ne ḥikâyetdü.: F'de yok/ ne-y-çün urursın: F beni niçün urduñ/ ol: F ben ol// [9]vurduñ: F vurup/ ve: F'de yok// [10]geldüñ: F gelüp/ ve: F'de yok/ üzerüme: F'de yok/ atduñ: F atup/başumı: F başımı// [11]sen: S'de yok/ şimdi ki: F ammâ şimdiki ḥâlde seni// [12]ol ṭaşdur: F ol vurduġuñ ṭaşdur// [15]eyle: F ḳıl/ tâ ki: F te'hîr eyle// *(19a)* murâdınca: F murâdı içün/ ṣayru: F ḫastaca//

ḤİKÂYET

Bir pâdişâh ṣayru oldı. Eṭibbâ-i Yunân [2]ittifâḳ itdiler ki, bu rence dermân yoḳdur illâ hemân bir âdemüñ ödi gerekdür bunca [3]ṣıfat-ıla muttaṣıf ola. Pâdişâh buyurdı; istediler, bir bâğbânuñ oğlın buldılar [4]bu ṣûret-ile, buyurdılar atasını ve anasını getürdiler, çoḳ mâl ve niᶜmet virüp râżî itdiler. [5]Ve ḳâḍî fetvâ virdi ki, pâdişâh selâmeti-çün raᶜiyyetden birisinüñ ḳanın dökmek [6]revâ ola. Cellâdlar getürüp aña ḳaṣd itdiler. Ve oğlan nevmîẕlik ḥâletinde [7]başını göge ḳaldurdı ve güldi. Pâdişâh eyitdi: İy oğlan! Bu ne gülecek vaḳtdur? [8]Oğlan eyitdi: İy şâh-ı ᶜâlem! Oğlanuñ nâzı atasına ve anasına olur; daᶜvî ḳâḍî [9]ḳatında olur ve dâd ise pâdişâhlardan olur. ᶜAceb gülecek iş degül midür [10]ki atam ve anam mâl-içün benden yüz çevürdiler ve ḳâḍî nâ-ḥaḳ yire ḳanuma [11]fetvâ virdi ve pâdişâh kendü maṣlaḥatı-çün râżî oldı. Şimdiki ḥâlde [12]Tañrıdan artuḳ kimsenem ḳalmadı. Pâdişâh bu sözi işitdi ve gözlerinden yaş [13]revân oldı ve eyitdi: Ben helâk olmaḳ yigdür bunuñ gibi bî-günâh ṭıfluñ ḳanın [14]dökmekden didi. İki gözinde öpdi ve yanına getürdi ve çok niᶜmet virüp [15]âzâd itdi. Rivâyet iderler ki hemân ol ay içinde pâdişâha Allah Taᶜâlâ *(19b)* -celle ve ᶜalâ- ṣıḥḥat virdi.

Şiᶜr

"Ancılayın gördüm ki bir pîl-bân [3]Nîl deñizi kenârında didi ki; ayağuñ altında ḳarınca ḥâlini bilmezseñ, pîl ayağı altında [4]ḳalıcaḳ ḥâlüñ ne-y-ise hemân anuñ ḥâli daḫı oldur."

ḤİKÂYET

Bir pâdişâhuñ bir ṣâḥib- [5]rây ve ᶜâḳıl vezîri var-ıdı. Ol iḳlîmüñ pâdişâhları arasında ᶜaḳl tedbîri-le meşhûr [6]olmış-ıdı. İttifâḳ bir ḥareketi pâdişâha ḫoş gelmedi. Zecr idüp anı zindâna buyurdı. [7]Ol ṭarafuñ pâdişâhlarından birisi bunı işidüp mektûb virbidi ki; işitdüm ki [8]senüñ gibi ᶜazîz vücûda bunuñ gibi bî-vech işler itmişler. Eger maṣlaḥat [9]görürseñ ki iḳlîmümüz vücûduñla müşerref ola, andağı manṣıbuñdan niçe [10]ziyâdeler ola diyü. Vezîr mektûbuñ arḳasına

[2]rence: F derde/ bunca: F ki niçe// [3]istediler: F aradılar// [4]bu ṣûret-ile: F ol ṣıfat-la/ buyurdılar... getürdiler: F ve buyurdı ki oğlanuñ atasını ve anasını getürüp/ mâl ve: S'de yok// [5]pâdişâh: F pâdişâhuñ// [6]ḥâletinde: F ḥâlinde// [7]başın: F başını// [8]oğlan: S'de yok/ şâh-ı: F pâdişâh-ı/ daᶜvî: F daᶜvâ// [9]ise: S'de yok/ [12]Tañrıdan... ḳalmadı: F Tañrı Taᶜâlâ'dan artuḳ kimsenüñ ḳatında ümîdüm ḳalmadı didükde// [13]yigdür: F yigrekdür// [15]ay: F gün// *(19b)* celle ve ᶜalâ: F'de yok/ ṣıḥḥat: F şifâ// [2]pîl-bân: F pîl beni// [3]deñizi kenârında: F deñizinüñ kenârında gördi/ altında: F altındağı/ ḳarınca: F ḳarıncanuñ// [4]ne-y-ise: F ney-ise bilgil ki// [5]ᶜaḳl tedbîri-le: F ᶜaḳl u tedbîr ile// [6]anı: S'de yok// [7]virbidi: F gönderüp dimiş// [8]işler itmişler: F iş itmiş//[9]iḳlîmümüz: F iḳlîmümüze// [10]yazdı: F yazup ol pâdişâha/ pâdişâha: kendü pâdişâhına//

cevâb yazdı göndürdi. Pâdişâha [11]haber itdiler ki; vezîr fülân iklîmüñ pâdişâhı-y-la mürâselet idişür. Pâdişâh [12]buyudı, vardılar ol kişiyi buldılar. Mektûbı elinden aldılar. Cevâb [13]bunı yazmış ki; ben de şimdiye degin bu hânedânuñ perverde-i ni'metiyem, revâ degüldür ki [14]bir sehl nesne-y-ile yüz çevürem. Bu da'vete imkân-ı icâbet yokdur, eger olsa, [15]ni'met-i kadîme bî-vefâlık itmiş oluram.

Pâdişâha vezîrüñ hak-şinâslıgı hoş *(20a)* geldi, vezîri habsden çıkarup ni'met virdi ve hatâ itdüm diyü 'özr diledi. [2]Vezîr eyitdi: "Anı ki itdüñ senden hatâ bimezem, belki Hak Ta'âlâ'nuñ takdîrin [3]bilürem.

Şi'r

[5]"Eger halkdan saña ziyân irişse incinme ki halkdan ne râhat irişür ve ne [6]zahmet. Dost düşmen hilâfını Tañrı'dan bilüñ, ve ikisinüñ dahı göñli anuñ [7]tasarrufındadur."

HİKÂYET

Bir zâlim, dervîşlerden zulm-ıla odunın alurdı ve baylara [8]tarh virürdi. Bir şâhib-dil bunı gördi ve didi:

Şi'r

"Eger bize gücüñ yiterse, [11]'âlimü'l-gayb pâdişâha gücüñ yitmez. Yir ehline zulm itme, tâ ki du'âları [12]göge irmeye."

Ol zâlim bu sözi işitdi ve yüzin döndürdi ve aña iltifât [13]itmedi. Bir gice odun anbarına od düşdi ve cemî'-i evleri ve milkleri yandı. [14]İttifâk bir şâhib-dil geçer-iken işitdi ki bir kaç kimseye evi ve milki [15]yanduğın arż ider ve eydür ki, hiç bilmezem bu od benüm sarâyuma nireden *(20b)*düşdi? Ve bu şâhib-dil çün bunı işitdi ve eyitdi: "Ol od dervîşlerüñ [2]âhından idi dahı özge yirden bilmegil." İşitdüm ki Keyhüsrev'üñ tâcına bu iki beyt [3]yazılmış-ıdı. Tenbîh:

Şi'r

"İy niçe firâvân yıllar ve uzun 'ömrler ki halk yir üzre bizüm [6]başumuz üstinden geçiser. Nite-ki elden ele milk bize geldi dahı niçe ellere [7]bu vech-ile gidiserdür ve elden ele irişiserdür."

[12]buyurdı: F kişi virbidi/ vardılar: F va-dılar yolda/ aldılar: F alup// [13]ben de: F ben ki// [15]kadîme: F kadîmeye// *(20a)* geldi: F gelüp vezîri/ ni'met: F ni'met ve hil'at// [2]Hak... takdîrin: F Allah Ta'âlâ Hażreti'nüñ takdîrinden// [5]eger: F ger// [6]zahmet: F renc/ bilüñ: F bil ki// [7]dervîşlerden: F bir dervîşüñ elinden/ zulm-ıla: F'de yok// [10]bize: F buña// [11]'âlimü'l-gayb: F 'âlimü'l-gayb olan/ tâ: F'de yok// [12]irmeye: F yitmeye/ bu sözi: F bunı// [13]bir...odun: F tâ bir gice odunı// [14]kimseye: F kişiye/ milki: F milkleri// [15]sarâyuma: F sarâyıma// *(20b)* eyitdi: F didi ki// [2]tâcına: F tâcında// [3]tenbîh: F'de yok/ şi'r: F kıt'a// [7]şan'atı: F şan'atını//

ḤİKÂYET

Bir güreşçi var-ıdı, sanʿatı [8]kemâle irişdürmiş-idi. Üç yüz altmış bend bilürdi ve her gün bir nevʿ-ıla [9]güreş dutardı. Meger şâkirdleri içinde bir ṣâḥib-cemâl oglan var-ıdı [10]ve pîr-i miskîn aña taʿaşşuḳ itmiş-idi. Üç yüz elli ṭoḳuz bendini aña taʿlîm [11]itmiş-idi. Fi'l-cümle oglan, ḳuvvet ve ṣanʿat-ıla kemâle irişdi. Tâ ḥaddî ki bir gün [12]pâdişâh öñinde eyitdi: "Üstâdumuñ benüm üstümde fażîleti ululuḳ ve terbiyet [13]yönindendür, vegerni ben ḳuvvetde andan kemter degülem ve ṣınʿatda anuñ-ıla berâberem" [14]didi. Pâdişâha bu söz ḫoş gelmedi ve buyurdı ki yir düzdiler, erkân-ı [15]devlet ve vüzerâ ḥâżır oldılar. Oglan bir esrük pîl gibi meydâna girdi. Eger kûh-i *(21a)* âhenîn olsa yirinden ḳoparaydı. Pîr bildi ki ḳuvvetde oglan kendüden ziyâdedür, [2]ol bir ġarîb bend ki ṣaḳlamış-ıdı ṭutdı, oglan defʿ idemedi. Ve pîr oglanı [3]depesi üzerine dikdi ve yire urdı. Ḫalḳ ġırîv itdiler. Pâdişâh pîre ḫilʿat [4]ve niʿmet virdi ve oglana zecr ü melâmet itdi ki, kendü üstaduña bunuñ gibi [5]daʿvî itdüñ ve başa iledmedün didi. Oglan eyitdi: "İy pâdişâh-ı zamân, meger ki [6]güreş ʿilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı ki benden dirîg ṭutmış-ıdı, ol daḳîḳ-ıla [7]baña furṣat buldı." Pîr eyitdi: "Ol daḳîḳ bendi bu gün-içün ṣaḳlamış-ıdum ki [8]ḥükemâ dimişlerdür: Dosta ol ḳadar ḳuvvet virmegil ki eger düşmen olsa saña [9]ẓafer bula. İşitmedüñ mi şol ki kendü bislediginden cefâ gördi?" didi.

Şiʿr

"Ya vefâ kendü ʿâlemde olmadı, ya meger bu zamân içinde [12]anı kimse eylemedi. Şol ki benden oḳ atmaḳ ögrendi, ʿâḳıbet beni oḳına [13]nişâne ḳıldı."

ḤİKÂYET

Bir mücerred dervîş, bir ṣaḥrâ köşesinde oturmış-ıdı. [14]Pâdişâh geldi anuñ ḳatından geçdi, pâdişâha hiç iltifât itmedi. [15]Pâdişâh eyitdi: "Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür hiç ehliyetti ve *(21b)* âdamılıgı yoḳdur." Vezîr eyitdi: İy dervîş! Yir yüzinüñ pâdişâhı geldi, ḳatuñdan [2]geçdi, durup ḫiẕmet idüp edeb

[8]bilürdi: F bilür idi// [9]dutardı: F ṭutardı/ meger: F'de yok/ oglan: F şâkirdi/ var-ıdı: F var idi// [10-11]taʿlim itmiş-idi: F ögretmiş idi// [14]pâdişâha... gelmedi: F pâdişâh bu sözden gücendi/ düzdiler: F düzetdiler// [15]girdi: F girdi ki// *(21a)* [3]üzerine: F üstine/ itdiler: F itdi// [5]itdüñ: F itdüñ idi/ iledmedüñ: F çıḳamaduñ// [6]daḳîḳ: F daḳîḳa/ ṭutmış-ıdı: F ṭutarmış/ ol daḳîḳ-ıla: F şimdi ol daḳîḳ-ıla// [7]ol daḳîḳ bendi: F ol daḳîḳayı/ ṣaḳlamış-ıdum: F ṣaḳlamışdum// ḳuvvet: F furṣat ve ḳuvvet/ olsa: F olıcaḳ// [9]bula: F bulmaya/ didi: F ve didi/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [11]olmadı: F olmadı ki mevcûdü'l-isim ve maʿdûmü'l-cisimdür/ bu zamân: F zamâne//[14]pâdişâha: F ol dervîş pâdişâha/ itmedi: F eylemedi// *(21b)* [2]durup: F niçün ṭurup/ edeb: S'de yok// [3]digil: F digil ki /ide: F ider/

şarṭın yirine getürmedüñ." Dervîş eyitdi:" "Var [3]pâdişâha digil, ḫizmet bir kişiden tevaḳḳuᶜ ide ki anuñ andan tevaḳḳuᶜı niᶜmet [4]ola ve daḫı bilgil ki, pâdişâh raᶜiyyet ṣaḳlamaḳ içündür; raᶜiyyet pâdişâha [5]ṭâᶜat itmek-çün degüldür." Nitekim dimişlerdür.

Şiᶜr

"Pâdişâh dervîşlerüñ pâsubânıdur, [8]gerçi niᶜmet pâdişâh devletindendür. Ḳoyun çoban-içün degüldür belki çoban, ḳoyun [9]ḫidmeti içündür."

Pâdişâha dervîşüñ sözi ḳuvvetlü söz geldi, eyitdi: [10]"Benden ne dilersin?" Dervîş eyitdi: "Dilerem ki baña zaḥmet virmeyesin." Pâdişâh [11]eyitdi: "Baña naṣîḥat vir!" Dervîş bu beyti oḳıdı ve revâne oldı.

Beyt

[13]"Şimdi kendüñe gel ki elüñde niᶜmet var, ki bu niᶜmet ve milk elden ele gidicidür."

[14]HİKÂYET

Zamân-ı evvelde bir vezîr var-ıdı, Zünnûn-ı Mıṣrî ḳatına geldi [15]ve himmet diledi ki gice ve gündüz sulṭânuñ ḫidmetinde oluram ve ḫayrına ümîẕ- *(22a)* vâram ve ḫışmından daḫı ḳorḳaram. Zünnûn-ı Mıṣrî, bu sözi işitdi bir naᶜra [2]urdı ve eyitdi: "Allah Allah! Eger ben Tañrı'dan şöyle ḳorḳaydum, ki sen [3]sulṭândan ḳorḳarsın, ṣâdıḳlardan birisi ben olaydum."

Şiᶜr

[6]"Eger râḥat ve rencüñ ümîẕi olmasaydı, dervîş felek üzre ayaḳ [7]başaydı. Eger vezîr pâdişâhdan ḳorḳduġı gibi Tañrı'dan ḳorḳsa ferişte [8]olaydı"

[3-4]anuñ... ola: F ol anuñ ḫizmetkârı ola// [5]ṭâᶜat: Fḫidmet/ nitekim: F nite-ki/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// [7]pâsubânıdur: F pâsbân ve ḥâfızıdur// [9]ḳuvvetlü... geldi: F muḥkem ve mü'eṡṡir geldi/ eyitdi: F pâdişâh eyitdi// [10]dilerem ki: F dilerem senden ki// [11]ve revâne oldı: F'de yok// [13]şimdi... gidicidür: F añla şimdi ki niᶜmet senüñ dest-i taṣarrufuñdadur, kendü canuñ içün ḥaḳ yolına beẕr eyle. Zîrâ bu niᶜmet ve milk şimdi senüñ elüñdedür, ᶜâḳıbet elden ele gider, pâydâr ḳalmaz// [14]"zamân-ı evvelde..." diye başlayan hikâye F nüshasında mevcut değil.// *(22a)* [8]"Rivâyet iderler ki..." diye başlayan hikâye F nüshasında mevcut değil.//

ḤİKÂYET

Rivâyet iderler ki Hârûnü'r-reşîd'üñ bir oğlı [9]ḫışm-nâk atası ḳatına geldi ki fülân serhengüñ oğlı baña sögdi. [10]Hârûnü'r-eşîd erkân-ı devlete eyitdi: "Bu-nuñ cezâsı ne ola kim?" [11]Eyitdi: "Dilin kessünler kim eyitdi; depelesünler". Hârûnü'r-reşîd [12]eyitdi: "İy oğul! Kerem oldur ki ʿafv idesin, yoḳ mı dirsin; [13]sen daḫı aña sög, intiḳâm budur. Eger daḫı ziyâde intiḳâm ideyin [14]dirseñ ḥadden geçersin ve ẓulm idersin, nite-kim ḥükemâ dimişdür."

(22b) Şiʿr

"Bir zişt- [2]ḫû, bir kişiye sögdi. Ol kişi taḥammül ḳılup eyitdi: İy ʿazîz! Ben sen didügüñden [3]daḫı bedterem ki; ben beni bildügüm ḳadar sen bilmezsin."

ḤİKÂYET

İki ḳardaş [4]var-ıdı, birisi sulṭâna ḫidmet iderdi ve birisi ʿaraḳ-ı cebîn-ile dirilürdi. Ol [5]birisi, bu dervîşe eyitdi ki: "Ne-y-çün sulṭâna mülâzemet itmez-sin ki işlemek [6]zaḥmetinden ḳurtılasın? Nite-kim biz iderüz." Dervîş eyitdi: "Sen ne-y-çün [7]kâr kesb itmezsin, tâ ki ḫizmetkârlıḳ meẕelletinden ḳurtılasın." [8]Nitekim ḥükemâ dimişlerdür: "Arpa etmegin yiyüp oturmaḳ yigrekdür râḥat-ıla, [9]altunlu ḳor ḳuşaḳ ḳuşanup kendü gibi bir âdem oğlanına [10]ḳulluḳ itmek-den." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür.

Şiʿr

"Eli-y-ile ḳızmış demüri yoğurmaḳ yigrekdür [14]elin gögsine ḳoyup emîr öñine ṭurmaḳdan. Bu ağır bahâlu ʿömr bunuñ-ıla [15]geçdi ki; yazın ne yiyem ve ḳışın ne giyem. Var iy ḫîre ḳarın, bir *(23a)* ḳurı etmege ḳanâʿat eyle, tâ ki ḳulluğ-ıla bilüñi iki bükmeyesin."

ḤİKÂYET

[2]Bir kimesne geldi Nûşînrevân'a muştıladı ki; sulṭâna çoḳ yıllar ʿömr [3]erzânî olsun ve muştılıḳlar olsun ki fülân düşmânuñ dünyâdan [4]gitdi. Nûşrüvân eyit-

(22b) [3]"İki ḳardaş var-ıdı..." diye başlayan hikâye F nüshasında mevcut değil.// (23a) [2]sulṭâna: F sulṭânuma/ yıllar: F'de yok// [3]muştılıḳlar: F müjdeler// [4]ḳalacağum: F ḳalacağsam/ var-ısa baña: F'de yok/

di: "İy aḥmaḳ! Eger ben bâḳî ḳalacagum var-ısa [5]baña anı muştıla ki, düşmen öldügine ne-y-çün şâd olam ki yarın ben daḫı [6]öliserem." Nite-ki ḥükemâ dimişlerdür.

Beyt

"Eger düşmân öldi-y-ise şâẕılıḳ maḥalli [8]degüldür ki bizüm daḫı dirligümüz ebedî degüldür."

ḤİKÂYET

Şâh-ı Kisrâ [9]ḥaẑretinde bir maṣlahat-içün ḥükemâdan her birisi söylediler, Büzürcümihr söylemedi. [10]Eyitdiler: "Ne-çün bizüm-ile bu maṣlaḥatda söz söylemedüñ?" Eyitdi: "Vezîrler [11]ṭabîblerdür ve tabîbler ḫastadan ayruḳ kişiye dârû virmezler. [12]Çün-ki bu söz ṣavâb içredür; ol sözde söyleyen kişide [13]ḥikmet olmaz." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür.

Şiʿr

"Çün-ki bir iş bî-fuẑûllıġ-ıla bite, baña anda söz *(23b)* söylemek olmaz. Veger görem ki, gözsüz öñinde ḳuyı ola eger dınmayam günâhdur."

[2]ḤİKÂYET

İskender-i Rûmî'den ṣordılar ki maşrıḳdan maġrıba degin ne-y-le [3]ṭutduñ ki, senden ilerü gelen pâdişâhlaruñ ḫazîneleri ve bî-nihâyet [4]leşkerleri ve uzun ʿömrleri ve bî-nihâyêt niʿmetleri var-ıdı. Buncılayın fetḥ [5]anlara müyesser olmadı ki saña oldı? İskender eyitdi ki, Allah Taʿâlâ fażlı-y-ıla [6]her memlekete ki vardum raʿiyyet incitmedüm ve pâdişâhlar adın ḫayr-ıla añdum.

[5]ne-y-çün: F niçün/ şâd olam: F şâẕ olayım// [6]nite-ki... dimişlerdür: F'de yok/ [7]düşmân: F ʿadû// [8]degüldür ki: F degül kim/ [8-9]Şâh-ı Kisrâ... söylediler: F bir bölük ʿâḳıllar Nûşînrevân'uñ bârgâhında bir maṣlaḥat içün söz söylediler/söylemedi: F anda hâmûş oldı// [10]eyitdiler... söz söylemedüñ: F anda olan ʿâḳıllar eyitdiler ki, niçün bu baḥsde bizümle bile söz söylemezsin// [12]içredür: F üzredür/ ol... söyleyen: F ol maḥalde söz söyleyen// [13]Nite-kim... dimişlerdür: F'de yok// [15]bî-fużullıġ-ıla bite: F bî-ḳusûr ola// (23b) söylemek: F dimek/ veger: F vegerni/ gözsüz: F bir gözsüz/ F günâhdur: F bir kişinüñ sözinde ḫaṭâ var idügin bilse söylemese günâhdur// [2]İskender-i Rûmî'den: F İskender'e/ maşrıḳdan... degin: F maşrıḳ ve maġrıb diyârını// [3]pâdişâhlaruñ ḫazîneleri: F pâdişâhlar ḫazîneler// [4-5]leşkerleri... oldı: F leşker ve uzun ʿömr ki Allah Taʿâlâ bunlara virmiş idi. Saña müyesser olan anlara olmamış idi// [6]ḫayr-ıla: F ḫayr ile//

Beyt

"Ulu ve [8]ᶜâḳıl dimesünler şol kimseneye kim ulularuñ adını eylüg-ile yâd itmeye."

[9]ḤİKÂYET

Şeyḫ Saᶜdî -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- eydür: Bir cemâᶜat-ıla gemiye girdük. ᶜUmmân [10]deñizinde giderken gördük ki ardumuzdan bir zevraḳ gelür. Nâgâh muḫâlif yil çıḳdı [11]ol zevraḳı ġarḳ eyledi. Meger içinde iki ḳarındaş var-ıdı, bir girdâba [12]düşdiler. Ulularдан birisi gemiciye eyitdi: "Bu iki ḳarındaşı dut [13]ki saña yüz fulori vireyim" didi. Mellâḥ deñize düşdi, birisini ḳurtarınca [14]birisi helâk oldı. Didüm: "Ömrinde bâḳî ḳalmamış-ıdı, bu sebebden anı [15]ṭutmaġa te'ḫîr itdüñ ve bunı ṭutmaġa taᶜcîl itdüñ." Mellâḥ güldi ve eyitdi *(24a)* ki gerçek ve yaḳîndür bu söz, velîkin bir sebeb daḫı vardur. Eyitdüm: "Ol [2]sebeb nedür?" Eyitdi kim benüm meylüm buña artuġ-ıdı ki, bir zamânda bir yazıda [3]yorulmış-ıdum bu beni deveye bindürdi, ve anuñ elinden bir tâzıyâne yidüm [4]idi oġlanlıḳ vaḳtında. Didüm: Ṣadaḳa'llâhu Taᶜâlâ: "men ᶜamile ṣâliḥan [5]fe li nefsihî ve men esâ'e fe ᶜaleyhâ." "Bir kimse ṣâliḥ ᶜamel itse ol kendü nefsi içündür, ve bir kimse ᶜamel-i ḳabîḥ itse ol kendi nefsi üzredür."

Beyt

[7]"Gücüñ yitdükçe kimsenüñ göñlin incitme. Zîrâ bu yolda dikenler vardur. Dervîş-i [8]müstemendüñ ḥâcetin bitür ki senüñ daḫı ḥâcetüñi Allah bitüre."

ḤİKÂYET

[9]ᶜArab beglerinden işitdüm ki, dîvân yazıcılarına buyurdı ki fülân [10]kişinüñ ᶜulûfesin ziyâde ideler ki gice ve gündüz mülâzımdur ve dergâhdan [11]ġâyib olmaz ve mutarṣṣıd-ı fermândur. Ve bâḳî ḫidmetkârlar laᶜb u lehve [12]meşġûl dururlar. Bir ṣâḥib-dil bu sözi işitdi, naᶜra ve feryâd [13]urdı. Ṣordılar ki, ne-y-çün naᶜra urduñ? Eyitdi ki; Ḥaḳ dergâhında [14]ḳullaruñ mertebesi buña beñzer.

[8]ᶜâḳıl: Fᶜâḳıldur/ eylüg-ile F ḫayr ile// [10]giderken: S'de yok/yil: F rüzgâr// [11]zevraḳı... eyledi: F zevraḳ ġarḳ oldı/ ḳarındaş: F birâder// [12]ḳarındaşı: F birâderi// [13]didi: F'de yok// [14]helâk: F ġarḳ// [15]ṭutmaġa: F dutmaġa/ bunı: F anı/ṭutmaġa: F dutmaġa// *(24a)* bu söz: F bu söz ki didüñ/velîkin: F ammâ/ [1-2]eyitdüm... eyitdi kim: F'de yok// [3]tâzıyâne: F ḳamçı// [4]vaḳtında: F vaḳtındaydum/ didüm... Taᶜâlâ: F goftem "ṣadaḳa'llâhu'l-ᶜaẓîm"// [5]bir kimse... nefsi üzredür: S'de yok/ beyt: F ḳıṭᶜa// [7]gücüñ yitdükçe: F mâdem ki ḳâdirsin/ göñlin incitme: F ḫâṭırını yıḳma/ zîrâ: S'de yok/ dikenler: F ḫârlar// [8]dervîş-i müstemendüñ... bitüre: F Bî-çâre dervîşüñ ḥâcetini ḥâṣıl eyle. Zira saña daḫı anca nesne lâzım olur ki ġayrılar daḫı senüñ maḳṣûduñı ḥâṣıl ideler// [9]yazıcılarına: F yazıcılardan birine// [10]mülâzımdur ve dergâhdan: F mülâzım-ı dergâhdur// [13]ne-y-çün: F niçün/ eyitdi: F didi//

Şiʿr

(24b) "İki ṣabâḥ eger bir kişi şâhuñ ḫidmetine [2]gelecek olursa üçünci gün aña luṭf-ıla naẓar ider. Ümîẕdür ki muḫliṣ [3]ḳullar nâ-ümîẕ olmayalar ilâhuñ dergâhında."

Bâb-ı Düvüm Der Aḫlâḳ-ı Dervîşân

[4]ḤİKÂYET

Bir dervîşe eyitdiler: "Fülân zâhid ḥaḳında ne dirsin ki ḫalḳ anuñ ḥaḳında [5]ṭaʿn-ıla çoḳ söz didiler?" Dervîş eyitdi: "Ẓâhirinde ʿayb görmezem ve bâṭınında [6]ġayb bilmezem." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür.

Şiʿr

"Her kimi ki zâhid ṭonında görürsin, sen anı zâhid bilgil. [9]Eger bâṭınında ne var-ıduġın bilmezseñ ne ola ki, muḥtesibüñ ev içinde [10]işi yoḳdur."

ḤİKÂYET

Bir uġrı, bir dervîşüñ evine girdi, niçe ki [11]cüst ü cû ḳıldı, eline nesne girmedi. Melûl ve maġbûn oldı. Dervîş bildi ki uġrı geldi, nesne bulmadı, maġbûn gidiserdür. Kendü döşendügi [13]kilimi uġrınuñ yolına bıraḳdı, tâ ki maḥrûm gitmeye.

Şiʿr

"İşitdüm ki Tañrı yolınuñ erenleri, düşmen göñlin melûl *(25a)* itmemişler. Saña bu maḳâm ne vaḳt müyesser olısar ki; dostlaruñla işüñ [2]dâyim ḫilâf ü cengdür."

ḤİKMET

Ehl-i ṣafânuñ muḥabbeti oldur ki ḥużûrda [3]ve ġaybetde bir ola. Ne ancılayın ki ḥużûruñda cân vireler ve ḳafâñda ġaybetüñ [4]söyleyeler.

(24b) eger: F'de yok/ şâhuñ: F pâdişâhuñ// [2]aña: F'de yok/ ümîẕdür: F ümîẕ-vârdur// [3]nâ-ümîẕ: F nâ-ümîd/ ilâhuñ dergâhında: F ki ulu Allah'uñ dergâhında beş kerre yüz yirde ḳoya da muḥrûm ola/ [4-5]ki... çok söz: F'de yok/ görmezem: S bilmezem// [6]ġayb: F ʿayb/ bilmezem: S görmezem/ nite-kim... dimişlerdür: F'de yok/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [9]var-ıduġın: F var idügin/ ne ola ki: F'de yok// [10]işi yoḳdur: F ne işi vardur/ ki: F kim// [12]nesne bulmadı: F alacaḳ nesne bulamadı/ maġbûn: F maḥrûm// [13]şiʿr: F ḳıṭʿa// *(25a)* itmemişler: F itmemişlerdür// [2]ḥużûrda: F'de yok//[3]ve ġaybetde bir ola: F'de yok/ [3-4]ne ancılayın... söylerler: F arduñca ʿaybuñ söylerler ve ḥuzûruñda cân virür geçinürler//

Beyt

[5]"Berâberüñde ḳoyun gibi yavaş dururlar ve arduñca âdem yiyici ḳurt gibi."

Beyt

[7]"Her kişi ki bir kimsenüñ ʿaybını senüñ ḳatuña getürdi, ṣaydı; gümânsuz [8]senüñ ʿaybuñı daḫı ayruḳ yire iledecekdür."

ḤİKÂYET

Bir zâhid bir pâdişâhuñ [9]ḳonuġı oldı. Çün ki yimek geldi, ḫâṭırı diledügi ḳadar yimedi. Vaḳtî ki [10]namâz ḳıldılar, namâzı kendüye âdet olandan ziyâde ḳıldı; tâ ki pâdişâh [11]ṣalâḥiyyet ẓannın bunuñ ḥaḳḳında fâsid ḳılmaya.

Beyt

"İy Aʿrâbî! Ḳorḳaram ki Kaʿbe'ye [13]irişmeyesin ki, sen gitdügüñ yol Türkistân'a gider."

Vaḳtî ki odaya geldi, [14]yiyecek diledi. Bir ẓarîf, ṣâḥib-tedbîr oġlı var-ıdı, eyitdi: "İy ata! [15]Sulṭân daʿvetinde çoḳ niʿmet var-ıdı, ne-y-çün yimedüñ, şimdi ṭaʿâm dilersin.? *(25b)*Eyitdi: "Anuñ-çün yimedüm ki, sulṭânuñ iʿtiḳâdı fâsid olmaya." Oġlan eyitdi: [2]"İy ata! Anda edâ itdügüñ namâzı daḫı ḳażâ eyle ki, ḳılduġuñ namâz daḫı namâz degüldür" didi.

Şiʿr

"İy hünerlerini elinde âşikâre [5]dutup ʿayblarnı ḳoltuġında gizleyen kimesne! Dermandalıḳ güninde ḳalb [6]aḳça-y-ıla ne ṣatun alam dirsin."

[5]ḳoyun... dururlar: F yavaş ḳoyun gibi/ yiyici: F yir// [7]getürdi: F getürüp/ gümânsuz: F şübhesiz// [8]daḫı...iledecekdür: F ġayrılaruñ ḳatına iletse gerekdür// [9]yimedi: F yiyemedi/ vaḳtî: F vaḳtâ// [11]ẓannın: F ẓannını// [13]Türkistân'a gider: F Türkistân'adur. Bu riyâ seni Ḥaḳ Taʿâlâ ḥażretine irişdürmez, belki daḫı ziyâde buʿda sebeb olur/ vaḳtî ki... geldi: F çün zâhid girü kendü maḳâmına geldi// [14]yiyecek diledi: F ṭaʿâm istedi/ tedbîr: F firâset/ var-ıdı: F var idi// [15]var-ıdı: F var idi/ ṭaʿâm dilersin: F ṭaʿâm mı istersin// *(25b)*sulṭânuñ: F pâdişâhuñ// [2]anda... itdügüñ: S'de yok/didi: F riyâdur didi/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [4-5-6]elinde...alam dirsin: F eli ayası üzre ḳomış ve âşikâre eylemiş kimesne, ʿaceb ne ṣatun almaḳ istersin? İy maġrûr ve iy ġâfil, ne alsañ gerekdür ʿâcızlıḳ ve bî-çâralıḳ güni ḳalb ve geçmez aḳça ile ? Murâd-ı riyâ ile olan ʿamel-ile âḫiretde s̱evâb ve derecât ümîd ṭutma dimekdür// şebḫîzdüm: F şebḫîz idüm ki//

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saᶜdî -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- eydür: Ṭıfıllıḳ [7]zamânında müteᶜabbid ve zâhid ve şebḫîzdüm. Atam -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh-ḫidmetinde [8]olurdum. Bir gice çevre yanumda yâranlar yatmışlar ve ben, namâz ḳılup tilâvet-i Ḳur'ân'a [9]meşġûl otururdum. Ḫâṭıruma bu düşe geldi ben eyitdüm: "İy ata! Gör bu [10]yâranları ki birisi uyḳudan baş ḳaldurup iki rekᶜat namâz ḳılmazlar. [11]Eyle uyumışlar, şan-kim ölmişlerdür." Atam eyitdi: "İy ciger-kûşem! Sen daḫı [12]uyusâñ yigreg-idi iki rekᶜat namâz ḳılup kendüzüñi görmekden."

Beyt

"Müddeᶜî kendüden [14]artuḳ kimseyi görmez, zîrâ benlik perdesin öñine dutar. Eger Allah Taᶜâlâ aña bir ḥaḳ görici göz virse ᶜâlemde kendüden ᶜâciz kimse görmiyeydi."

Ululardan bir kimseyi bir meclisde çok ögdiler ve evṣâf-ı cemîlesini mübâlaġa söylediler. Ol kime, başını yuḳarı ḳaldurdı ve eyitdi: "Ben şol kimseneyem ki ben kendümi sizüñ bildügüñüzden yig bilürem."

Şiᶜr-i ᶜArabî

(6a) [8]Kefeyte izen yâ men taᶜuddü meḥâsinî
ᶜAlâniyyetî hâẕâ ve lem tedri bâṭınî

[9]"İy benüm meḥâsinümi ṣayan! Eyü incitdüñ beni ki, ol sen vaṣf itdügüñ [10]benüm ẓâhirümdür, bâṭınumı bilmezsin."

Beyt

"Ẓâhirüm ᶜâlem ḫalḳına ḫûb-manẓardur. [13]Bâṭınum ḫubsından başum aşaġa olmışdur. Tâvûsuñ naḳş u nigârına ḫalḳ [14]taḥsîn iderler ve ol kendüzinüñ zişt ayaġından ḫacîl olmışdur."

[8]çevre: F dört/ yâranlar yatmışlar: F yâran ve muṣâḥiblerimüz uyumışlar idi/ [8-9]tilâvet-i... otururdum: F ve ᶜazîz ve şerîf Muṣḥaf'ı tutup tilâvet-i Ḳur'ân iderdüm// [10]bu yâranları: F bunlardan// [12]beyt: F ḳıṭᶜa// [13]müddeᶜî: F müddeᶜî ve ḫodbîn// [14]artuḳ kimseyi: F ġayrısını/zîrâ... dutar: F'de yok/ eger Allah Taᶜâlâ....yig bilürem: S'de yok// *(6a)* [9]bilmezsin: F bilmezsin, ol sebebden baña bu ḳadar ḥüsn-i iᶜtiḳâd itmişsin/ beyt: F şiᶜr// [12]ẓâhirüm: F benüm şaḫṣum// [13]başum... olmışdur: F ḫacâlet başı öñüme düşmişdür// [14]iderler: F ider/ ve: F'de yok/ ol kendüzinüñ: F o kendüsi/zişt... olmışdur: F zişt ve çirkin ayaġından ḫacîl ider//

ḤİKÂYET

Ḫoca [15]Saᶜdî -raḥmetu'llâhi ᶜaleyh- eydür: Bir dervîş gördüm, deñiz kenârında ḳaplan zaḫmın (6b) yimiş. Hiç bir vech-ile bunuñ zaḫmına dermân bilmezler. Ve ol ḥâlde, ki zaḫımlu yaturdı, [2]Bârî Taᶜâlâ'nuñ şükrin iderdi. Didüm: "İy dervîş! Şükr niᶜmet muḳâbelesinde [3]olur. Sen ki mûṣîbetde giriftâr olup durursın, ne ᶜacebdür ki şükr-ile tekrâr idersin?" [4]Dervîş eyitdi: "Aña şükr iderem ki, muṣîbete giriftâram, maᶜṣiyete giriftâr degülem."

Şiᶜr

[7]"Eger yâr beni depelemege ḳaṣd idesi olursa, sen dimegil ki ben cân-içün ġuṣṣalanam. [8]Belki ol vaḳt eydürem: Miskîn ve bîçâre benden ᶜaceb ne günâh ṣâdır ol dı ki ol ᶜazîz yâr benden dil-âzürde ve perîşân-ḫâṭır oldı, baña hemân anuñ ġamı olur."

[9]ḤİKÂYET

Bir pâdişâh, bir dervîşe eyitdi: "Hiç beni añar mısın?" Dervîş eyitdi: [10]"Ol vaḳt seni añaram ki Bârî Taᶜâlâ'yı unudam."

ḤİKÂYET

Ṣâliḥlerden birisi, [11]düşinde gördi; bir pâdişâh cennetde olup ve bir dervîş cehennemde olmaġa sebeb [12]ne ki, ḫalḳuñ iᶜtiḳâdı bunuñ ḫilâfınca idi? Nidâ geldi Ḥaḳ Taᶜâlâ cânibinden ki; bu [13]pâdişâh dervîşleri sevmeg-ile cennete girdi, ve bu dervîş pâdişâh teḳarrübi-y-le cehenneme [14]girdi.

(6b) bilmezler: F bulımazlar/ zaḫımlu: F rencûr// [2]şükrin iderdi: F ẕikrin dilinde tekrâr iderdi/ didüm "iy dervîş": F didiler aña kim// [3]muṣîbetde: F muṣîbete/ şükr-ile: F şükri böyle// [4]degülem: F degilem/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// [7]yâr...olursa: F ben żaᶜîfi ḳatl itmege ḳaṣd ider olsa ol ᶜazîz yâr/ sen...ġussalanam: F ṣaḳın dimeyesin ki ol demde canım-çün guṣṣalanam, aṣlâ candan ötürü ġam yimezem// [8]belki.. ġamı olur: S ġuṣṣa ve muṣîbet oldur ki, yâruñ göñli menden ḳalsa vegerni cân-içün ne ġam ve ne ġuṣṣa// [9]bir pâdişâh... eyitdi: F pâdişâhlardan birisi, bir ṣâliḥi gördi ve aña eyitdi/ añar mısın: F yâd ider misin// [10]ol vaḳt...unudam: F belî yâd iderem her gâh ki Allah Taᶜlâ ḥażretini unudam// [11]düşinde gördi... cehennemde olmaġa: F düşinde bir pâdişâhı cennetde gördi ve bir ṣâliḥi cehennemde gördi ve ṣordı ki; pâdişâh cennetde ve dervîş cehennemde oldugına// [12]Ḥak... cânibinden: F'de yok// [13]teḳarrübi-y-le: F teḳarrüb ile//

Şiʿr

(*7a*) "Ḫırḳa ve tesbîḥ ne işe yarar? Kendüzüñ zişt ʿamellerden berî eyle. Ḳuzı [2]derisinden külâh giymek ḥâcet degül. Dervîş-ṣıfat ol, Tâtâr külâhı [3]urun."

ḤİKÂYET

Bir zâhidi, pâdişâh daʿvet itdi. Zâhid bir dârû [4]yidi, tâ ki pâdişâh naẓarına żaʿîf-mizâc görine; pâdişâhuñ buña iʿtiḳâdı [5]ziyâde ola. Meger ki yidügi dârû ḳâtil idi, yidügi vaḳt içinde helâk oldı.

[6]Beyt

[8]"Anı ki sen fıstuḳ gibi ṭolu iç ṣanursın, ṣoğan gibi ḳab ḳab üzerine [9]durur. Şimdiki zamânuñ zâhidleri yüzleri ḫalḳa, arḳaların ḳıbleye idüp namâz [10]ḳılurlar."

ḤİKÂYET

Yunân diyârında bir kâruvânı ḥarâmîler urdılar ve bî-ḳıyâs [11]niʿmet aldılar. Bâzirgânlar niçe ki zârî ḳıldılar ve Tañrı'ya ve peyġambere and virdiler, fâyide [12]olmadı. Meger Loḳmân Ḥakîm ol kârubânda bile-y-idi. Kârubân ḫalḳından biri eyitdi: [13]"Sen daḫı bir ḳaç ḥikmet söyle tâ ki bu bî-saʿâdetlerüñ göñline eṣer ide; [14]ḥayfdur ki bunca niʿmet żâyiʿ ola." Loḳmân Ḥakîm eyitdi: "Ḥayf ol ḥikmete ve vaʿẓa [15]kim bunlara diyeler." Nite-kim ḥükemâ dimişdür:

Beyt

(*7b*) [2]"Bir demüri ki pas yiyüp delmiş ola, ol ṣayḳal-ıla giderilmez. Göñli ḳararmış [3]kişiye naṣîḥat eṣer itmez ki, demür mıḫ ṭaşa geçecek degüldür."

ḤİKÂYET

Bir ʿâbid, [4]bir gice on batman yiyecek yidi ve ṣabâḥa degin namâz ḳıldı. Bir ṣâḥib-dil bunı [5]işitdi ve eyitdi: "Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daḫı efḍal-ıdı [6]ki, pür ṭaʿâm olan maʿîdede maʿrifet olmaz".

(*7a*) [1-2]ḳuzı... degül: F börke sarınmağıl ḥacı olmazsın/ Tâtâr külâhı: F gerekse Tatarî tâc// [4]naẓarına: F naẓarına geldükde// [5]dârû ḳâtil idi: F dârû-yı ḳâtil-idi/ vaḳt: F dem// [6]beyt: F ḳıṭʿa// [8]anı... ṣanursın: F şol ki ṭolu iç ṣanduñ nesne degüldür/ [8-9] üzerine durur: F üstinedür/ yüzleri... ḳıbleye: F ḫalḳa yüzlerin ve ḳıbleye arḳaların// [10]ḳılurlar: F ḳılarlar/ Ḥikâyet: Bu hikâye F nüshasında mevcut degil// (7b)[3] Ḥikâyet: Bu hikâye F'de yok// [9] Hikâyet: Bu hikâye F'de yok//

Beyt

[8]"İçüñi ṭaᶜâmdan boş dutġıl ki anda maᶜrifet nûrı göresin. Ḥikmetden boş [9]olduġuña sebeb oldur ki; burnuña gelince ṭaᶜâm-ıla ṭolu olup durursın."

ḤİKÂYET

[10]Bir fâsıḳ ki baḫşâyiş-i ilâhî yavu ḳulmış-ıdı, dâyim işi menâhî-y-idi. Bârî Taᶜâlâ, [11]bunuñ çırâġını yaḳdı ve tevbe naṣîb eyledi. Ve dervîşler ḳademinde bunuñ ḫulḳ-ı [12]ẕemîmesi, ḫulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı; hevâ vü hevesden elini çekdi. Fi'l-cümle [13]ḫalḳuñ ṭaᶜnı andan kesilmedi. Nite-kim dimişlerdür:

Beyt

"Öẕr tevbî-y-le Tañrı ᶜaẕâbından kişi [15]ḳurtulur; velîkin ḫalḳ dilinden ḳurtılmaz."

Bârî bunlaruñ ṭaᶜnına ṭâḳat getürmedi, (8a) geldi şeyḫ öñinde ḥâl ne-y -idügin taḳrîr idüp şikâyet itdi. Şeyh aġladı ve bu [2]cevâbı didi ki; "bu niᶜmetüñ şükrini yirine ne vaḳt getüresin ki, ḫalḳ ṣanusından [3]senüñ ḥâlüñ daḫı yigrekdür? Müşkil ol vaḳt olayıdı ki, ḫalḳ seni eyü [4]sana ve senüñ ḥâlüñ yavuz ola."

Beyt

[6]"Niçe dirsin ki bed-endîş, ḥasûd benüm ᶜaybum isterler. Ol yigdür ki eyü olasın [7]ḫalḳ yavuz diye, andan ki sen yavuz olasın ve ḫalḳ seni eyü sana."

ḤİKÂYET

[8]Ḫoca Saᶜdî -raḥmetü'lâhi ᶜaleyh-eydür: Meşâyıḫdan birisinüñ öñinde eyitdüm ki, fülân kişi [9]benüm fesâduma ṭanuḳlıḳ virür. Şeyḫ eyitdi: "Sen anı ṣalâḥ-ıla ḫacîl eylegil."

[10]Şiᶜr

[12]"Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni naḳṣ-ıla söylemege mecâl bulmaya. Çün-ki [13]şeştânuñ âhengi müstaḳîm ola, çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulaġın burasıdur?"

(8a)[8] öniñde: F *öñünde*// [10]şiᶜr: F rubâî//[12] bed-sigâl: F bed-şekil/ seni-naḳṣ-ıla: F senüñ ᶜaybu noḳṣânuñı/ *mecâl: F mecâl ve* ḳudret// [13]burasıdur: F burısardur// [5]yigitlere.... olduk: F yoldaşumuz yigitler var idi/ vaḳt.... idüp: F vaḳthâ zemzeme ḳılup// (8b) ẕevḳu: S ẕevḳ-ı// [3] vaḳtî: F vaḳtâ// 5 eyle: F'de yok/ havâdaġı.... itdiler: F havadaki kuşları havadan indürdi//[6] geldi: F gelüp/ ki: F'de yok// [7]hiç sende: F sende hiç/beyt: F rubâî// [9]bilürsin: F bilür misin/ dir: F didi// [10]âdemsin: F âdem olasın/ ṭarabdadur: F şevḳdadur// [11]ṭabîᶜatı... canavarsın: F egri ṭabîᶜatlu ve bed ḫilḳatlu canavarsın/biri: F birisi// [12]ve hiç kimsesi: F'de yok// [13]yarındası: F irtesi//

[14]ḤİKÂYET

Ḫoca Saᶜdî -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- eydür: Vaḳtî ki Ḥicâz seferine giderdük, bir [15]ḳaç ṣâḥib-dil yigitlere yoldaş olduḳ. Vaḳt vaḳt ser-âġâz idüp *(8b)*muḥaḳḳiḳâne beytler oḳıyup ẕevḳ u ṣafâ-y-ıla, dervîşler ṣoḥbeti-y-ile gün-düzümüz ᶜıyd [2]ve gicemüz Ḳadr idi. Meger bilemüzce bir ᶜâbid var-ıdı. Dervîşler ḥâline münkir idi. [3]Ve bunlaruñ derdinden bî-ḫaber idi. Vaḳtî ki Benî Hilâl ṭaġına irişdük, ᶜArab [4]nâḥiyesinden bir ḳaraca oġlan çıḳdı ve bir ḫoş âvâz-ıla bir medḥ oḳudı. [5]Eyle ki havâdaġı ḳuşlar mecmûᶜı ḫurûş itdiler. Gördüm ki ᶜabidüñ devesi raḳṣa [6]geldi, ᶜâbidi yabana atdı. Ben eyitdüm ki; iy şeyḫ, bu laṭîf âvâz ḥayvâna eṯer itdi, [7]velîkin hiç sende eṯeri belürmedi.

Beyt

"Bilürsin ki ol seḥer bülbüli baña ne dir; [10]sen nice âdemsin ki ᶜışḳdan bî-ḫabersin. Deve ᶜarab şiᶜri-y-ile ḥâlet-i ṭarâbdadur. [11]Ger sende ẕevḳ yoġ-ısa ṭabîᶜatı egri canavarsın."

ḤİKÂYET

Pâdişâhlardan birisi, [12]ölüm ḫastalıġına düşdi. Ve oġlı ve aḳrıbâsı ve hiç kimsesi ḳalmadı ki yirini ṭuta. [13]Vaṣıyyet ḳıldı ki, öldügi günüñ yarındası ṣabâḥ ḳalᶜadan içerü her kim ki gire pâdişâhlıġı, [14]sulṭânlıġı aña ısmarlayup taḫta geçüreler. Ḥükm-i ilâhî, ol gün, ol şehre [15]giren bir faḳîr-idi ki, ᶜömri ḫırḳasına ruḳᶜa ruḳᶜa yamamaġ-ıla geçmiş idi. Ve vüzerâ-yı *(9a)* devlet pâdişâhuñ vaṣıyyetini yirine getürdiler ve bu faḳîri taḫta geçürdiler. Ve ḳalᶜalaruñ [2]ve ḫazînelerüñ kilidi dilin öñine dökdiler. Bunca müddet pâdişiâhlıḳ sürdi, tâ ki bir [3]ḳaç begler buña muṭîᶜiken ᶜâṣî oldılar. Dört yanından pâdişâh münâzaᶜatı-y-ıla [4]leşker cemᶜ idüp bunuñ milkine ḳaṣd itdiler ve bir niçe şehri bunuñ elinden aldılar. [5]Faḳîr bu vâḳıᶜadan ṣoñra ḫasta-ḫâṭır oldı ve ġuṣṣa ḥadden aşdı. Meger bunuñ [6]dervişligi vaḳtında bir dostı var-ıdı. Bu pâdişâh oldugı vaḳtlarda sefere [7]gitmiş-idi. Çünki seferden geldi, bunı salṭanat mertebesinde buldı ve [8]eyitdi: "Elḥamdülillâh ki gülüñ dikenden çıkdı ve diken ayaġuñdan." Faḳîr bunı işitdi, [9]eyitdi: "İy azîz! Sen baña taᶜziyyet it ki tehniyet idecek vaḳt [10]degüldür. Zîrâ ki evvel etmek teşvîşin çekerdüm, şimdi tamâm iḳlîmüñ teşvîşi başumdadur."

[14]sulṭanlıġı: S salṭınatı/ ısmarlayup F teslîm idüp/ ol gün: F öldügi günüñ irtesi/ ol şehre: F evvel şehre// [15]yamamaġ-ıla F yamamaḳ-la// *(9a)* [4]cemᶜ idüp: F çeküp/ bunuñ: F'de yok// [5]ḫasta-ḫâṭır: F ḫastalıḳ çeker/ aşdı: F geçdi// [6]vaḳtlarda: F vaḳtda// [7]buldı: F gördi// [8]elḥamdülillâh... ayaġundan: F elḥamdülillâh ᶜazîz ve celîl Allah baḫt-ı bülendi saña muᶜâvenet eyledi tâ ki gülüñ ḫardan çıḳdı, ḥużûr eyledüñ didi// [9]sen baña: F'de yok// [10]tamâm...başumdadur: F cihân ḫalḳınuñ ġamın çekerem//

[11]Şi^c^r

[13]"Eger dünyâ olmaya derdmendem, veger olursa maḥabbetiyle ayağum bağludur. Bu cihânda bundan [14]ulu ḥicâb degüldür ki, eger dünyâ vardur ve eger yoḳdur, bu göñül anuñ maḥabbetiyle ve [15]miḥnetiyle rencîdedür."

ḤİKÂYET

Bir kişinüñ [15]dostı var-ıdı, pâdişâhuñ ḳullıġında olurdı. Çoḳ zamân geçdi birbirini *(26a)* görmedi. Bir gün bir kimse, ol pâdişâh ḫidmetinde olana eyitdi: "Ḫayli zamân [2]oldı fülân kişiyi görmedüñüz." Eyitdi: "Hem dilemezem ki ḳażâya uğrayam." Ve ol kişinüñ [3]bir ḫizmetkârı bu sözi işidüp eyitdi: "Ne-y-çün anı görmekde melûl olursın?" [4]Eyitdi: "Melûl olmazam, ammâ manṣıb ehlinüñ bir dostı görmege ol vaḳt [5]eli deger ki ma^c^zûl ola. Pes anı görmekden baña ḳażâ görmekdür."

ḤİKÂYET

Ebû Hüreyre -raḍıye'llâhu ^c^anhu- her gün Muḥammed [8]Muṣṭafâ -ṣalla'llâhu ^c^aleyhi vesellem- ḥażretine varurdı. Resûl ḥażreti buyurdı: [9]"Yâ Ebâ Hüreyre! Żürnî ġıbben tezded ḥubben." "Her gün gelme ki maḥabbet ziyâde ola." Bir [10]ṣâḥib-dile bir kişi eyitdi: "Bu ḫûblıġ-ıla, ki güneşdür, hiç kimseyi görmedüm ki [11]aña âşıḳ ve ṭâlib ola." Ol ṣâḥib-dil cevâb virdi: "Ol sebebden ki [12]her gün görinür. Meger ḳış güninde ki bir ḳaç gün maḥcûb olur, maḥbûb olur."

[13]Beyt

[14]"Ḫalḳ-ıla iḫtilâṭ idüp her gün varup gelmek ^c^ayb degüldür. Velîkin şol [15]ḳadar gerekmez ki 'yiter geldüñ' diyeler."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Sa^c^dî -raḥmetü'llâhi ^c^aleyh- *(26b)* eydür: Dımışḳ'da yâranlar-ıla melâlet vâḳi^c^ oldı. Çıḳdum Ḳuds ṭağlarına düşdüm [2]ve ḥayvânât-ıla üns dutdum.

[11]şi^c^r: F meṣnevî// [13]ayağum bağludur: F pây-bende/ [13-14-15]bu cihânda... rencîdedür: F cihânda bundan artuḳ degüldür kim eger vardur renc ü elemdür// *(26a)* görmedi: F'de yok/ eyitdi: F eyitdi ki// [2]kişiyi: F dostuñuzı/ görmedüñüz: F görmediñüz// [3]işidüp: F işitdi/ ne-y-çün: F ne-çün/ görmekde... olursın: F görmekden melûlsın// [7]raḍıye'llâhu ^c^anhu: F raḍıye'llâhu ^c^anhu ḥażreti// [8]ḥażretine varurdı: F ḥazretinüñ ḥużûr-ı sa^c^âdetlerine gelürdi/ resûl... buyurdı: F ḥażreti resûl-i mükerrem-ṣalla'llâhu ^c^aleyhi ve sellem- buyurdılar ki// [9]her gün... ola: F beni gün aşırı ziyâret eyle sen, ziyâde olasın maḥabbet yöninden// [10]ṣâḥib-dile...eyitdi: F ṣâḥib-dil eyitdi// [11]ol... virdi: F'de yok// [13]beyt: F ḳıṭ^c^a/ [14]ḫalḳ-ıla... idüp: F âdeme// [15]şeyḫ: F ḫoca// *(26b)* yâranlar-ıla: F muṣâḥiblerüm-ile/ melâlet: F bî-ḥużurlıḳ/ Ḳuds... düşdüm: F Ḳudüs-i Şerif beyâbânına baş ḳodum// [2]ve... dutdum: F ve insânı terk idüp ḥâyvânâtlarla üns ṭutdum/ tâ...ilinde: F şol vaḳta degin ki firenk ḳaydına//

Tâ ḥaddî ki firenk ilinde esîr oldum. Tarablus [3]ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar. Nâgâh Ḥaleb reîslerinden [4]birisi, ki dostum-ıdı, beni bu ḥâlde gördi ve eyitdi: "İy Saᶜdî! Ḥâl nedür?" [5]Ben eyitdüm ki ne diyem uş göredurursın.

Beyt

"Dostlar ḳatında ayaḳ zencîrde olmaḳ [7]yigrekdür yâdlar-ıla bûsitânda olmaḳdan."

Bârî ol dostum beni esirgeyüp, [8]on altun virüp ḫalâṣ itdi ve aldı Ḥaleb'e getürdi. Bir ḳızı [9]var-ımış, yüz altuna nikâh idüp baña virdi. Ḳız daḫı bir dili [10]uzun, seliṭa, bî-edeb, ḥürmetsüz idi. Devletsüz dilin uzadup ṭatlu [11]dirligümi acı eyledi.

Şiᶜr

[13]"Yavuz ᶜavrat ki eyü kişinüñ evinde ola, hemân bu ᶜâlem aña cehennemdür. Zinhâr [14]zinhâr! Yavuz yoldaşdan ḥaẕer eyle ve aña ḳarîn olma. İy Ḥakîm! [15]Sen yavuz yoldaş muḳârebesinden saḳla kim cehennem ᶜaẕâbından *(27a)* bedterdür."

Bir gün taᶜannüt dilin uzatdı ve baña didi: "Sen şol degül misin [2]ki babam seni firenk elinden on altuna ṣatun aldı?" Ben eyitdüm: [3]"Belî, ben şol kimesneyem ki babañ beni on altuna firenk elinden aldı [4]ve senüñ elüñde yüz altuna esîr eyledi." Nite-kim dimişlerdür.

Beyt

[8]"İşitdüm ki bir kişi bir ḳoyunı ḳurt agzından aldı. Gicesi ḳoyunı boġazlamaġa [9]bıçaḳ çıḳardı. Ol ḥâletde bî-çâre ḳoyun zârî ḳılup eyitdi: "Evvel ḳurt [10]pençesinden ḳurtarduñ, âḫir yine ḳurt sen olduñ."

[3]yahûdîler-ile: F cühûdlar ile/ nâgâh: F'de yok// [4]ki: F'de yok/ eyitdi: F eyitdi ki// [5]ben: F ve ben// uş göredurursın: F uşda görüyorsın// [6]ayaḳ: F'de yok// [7]ol dostum: F'de yok// [10]uzun... ḥürmetsüz idi: F yaramaz, nâmaᶜḳûl ḫuylu, ᶜinâd idici ve yüzsüz idi/ devletsüz: S'de yok// [11]acı eyledi: F acı eylemege başladı ve ᶜayşı me-râ müneffeş dâşten âgâzîd. benüm ᶜayşumı müneffeş ü mükedder ṭutmaġa şürûᶜ eyledi. Çünân ki goftend ancılayın ki dimişlerdür// [13]eyü: F'de yok/ [13-14]zinhâr zinhâr: F zinhâr yaramaz yoldaşdan zinhâr/ yavuz... olma: F'de yok/ iy ḥakîm: F iy bizüm rabbimüz// [15]*(27a)* [1]sen...bedterdür: F saḳla bizi cehennem ᶜaẕâbından. Gûyâ ḳarîn-i bed ki bunda yaramaz ᶜavrat murâddur, hemân nâr ᶜaẕâbından ziyâdedür/ bir gün: F bir gün ki/dilin... didi: F dilini uzatmış oldugu ḥalde baña didi/ degül: F degil// [2]ṣatun: F'de yok// [3]kimesneyem: F kimseneyem// [4]beyt: F mes̱nevî// [8]aldı: F aldı ḳodı/ gicesi: F gicesi ki/ [8-9]boġazlamaġa... çıḳardı: F boġazladı/ ḳoyun: F ḳoyuncaḳ//

ḤİKÂYET

Şâm [11]ᶜâbidlerinden birisi, niçe yıl bir bîşe içinde ᶜibâdet itdi ve aġaç yapraġın [12]yidi. Ol ṭarafuñ pâdişâhlarından birisi anı görmege vardı ve eyitdi: "Eger [13]ṣafâñ var-ısa senüñçün şehirde bir sarây bünyâd ideyin; anda olasın ve hem daḫı [14]berekâtuñ-ıla fâyideleneler." ᶜÂbide bu söz maḳbûl olmadı ve vüzerâdan [15]birisi eyitdi: "Bârî şehre varalum, bir niçe gün anda olasın. Eger maḳâmı *(27b)* ve yâranları iḫtiyâr idüp ṭurıbilürseñ ḫoş; vegerni fi'l-cümle iḫtiyâr [2]bâḳî." Ḥâliyâ şehre geldi ve pâdişâhuñ ḫoş sarâyını ve bâġını bunuñ-çün [3]düzetdiler.

Beyt

[4]"Aḳ ve ḳızıl gülleri ḫûblaruñ yañaġı ve alnı gibi-y-idi, sünbüli maḫbûblaruñ zülfi [5]gibi-y-idi." Ol sâᶜatda pâdişâh bir ḫûb-rûy câriye göndürdi.

Beyt

"Bir mehpârelerden [7]idi ki ᶜâbid aldayıcı, firişte ṣûretlü-y-idi, ṭâvûs zînetlü-y-idi."

Anuñ [8]ᶜaḳabınca bir bedîᶜü'l-cemâl, laṭîfü'l-iᶜtidâl oġlan göndürdi. Çün-ki [9]leẕîẕ ṭaᶜâmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi ve ḳoḳulu yimiş yiyledi [10]ve oġlanuñ ve câriyenüñ cemâlini teferrüc ḳıldı. Nite-kim dimişlerdür: "Ḫûblaruñ zülfi, [11]ᶜaḳl ayaġınun zencîridür ve zîrek ḳuşuñ duzaġıdur."

Beyt

[13]"Eger ḫûb ṣûretlüler ᶜaḳl ve dîn ve dünyâ alıcılar degülmisseydi, pes zâhidler [14]nicesi ḫalvet iḫtiyâr iderler-idi?"

Fi'l-cümle zâhidüñ vaḳtı mecmûᶜına zevâl [15]irişdi. Nite-kim şâᶜir eydür:

[11]bîşe: F mîşe// [13]var-ısa: F var ise/ senüñ-çün: F senüñ içün/ bünyâd ideyin: F yapdurayın/ ve hem: F'de yok// [14]ve: F'de yok// *(27b)* ṭurıbilürseñ: F ṭurabilürseñ/ fi'l-cümle: F'de yok// [4]ak...gibi-y-idi: F gülleri aḳ ve ḳızıl ḫûblaruñ alnı yañaġı gibi-y-idi/ sünbüli: F ve sünbüli leṭâfet ve râyihada// [5]ḫûb-rûy: F ḫûb// [6-7]bir...zînetlü-y-idi: F bu ᶜâbidi aldayıcı mehpârelerden bir ferişte ṣûretlü ve tâvûs zînetlü bir câriye// [8]ᶜaḳabınca: F ardınca/ oġlan: F bir ġulâm/ çün-ki: F ᶜâbid çün-ki// [9]nefîs geyecekleri: F tefâruk libâsları/ ve... yiyledi: F ve tâze meyvelerden ve ḫoş-bû ḳoḳmaġa ve ḥalâvet temettuᶜ itmege şürû ᶜeyledi// [10]oġlanuñ: F îṣâl olunan ġulâmuñ/ cemâlini: F cemâllerini/ ḳıldı: F ḳılmaġa başladı// [11]zîrek: F çevük// [13]eger ḫûb ṣûretlüler: F ger ḫûb-ṣûretler/ alıcılar degülmisseydi: F almayalardı// [14]ḫalvet: F ḫalvet ve ᶜuzlet/ iderler-idi: F iderlerdi/ [15]beyt: F ḳıṭᶜa//

Beyt

(28a) "Faḳîh ü pîr ü mürîdden her birisi ki, dilinden pâk-nefes revân olmış, [3]çün-ki dünyâya el ṣundı, siñek gibi ayaġı bal içinde ḳaldı."

Meger [4]pâdişâh bir dahı ʿâbidi görmege râġıb ve ṭâlib olı. Ve ʿâbidüñ [5]dîdârında gördi evvelki hey'et ḳalmamış, aḳ ḳızıl reng belürmiş. [6]Dünyâ bâlişine söykenmiş ve perî-peyker oġlan ḳarşusına mirvaḥı-y-la [7]ḫizmete durmış. Pâdişâh bunuñ ḥâl-i selâmetine şâd oldı ve her [8]ḳapudan söz açıldı. Esnâ-yı kelâmda eyitdi: "Ben bu iki ṭâyifeyi [9]be-ġâyet severin; birisi ʿulemâ ve birisi zühhâd." Meger bir feylesof, [10]cihân-dîde vezîri var-ıdı, eyitdi: "Bu iki ṭâyifeye dostlıḳ şarṭı [11]oldur ki; bunlara iḥsân idesin." Pâdişiâh eyitdi: "Neniñ gibi [12]iḥsân?" Vezîr eyitdi: "Âlimlere mübâlıġa altun vir, tâ ki dahı oḳısun. [13]Ve zâhidlere nesne virme, tâ ki zâhidligi üzere ḳalalar" didi.

Beyt

[15]"Şol kişinüñ ki ḫoş sîreti vardur, Bârî Taʿâlâ-y-ıla anuñ sırrı vardur. *(28b)* Ol vaḳıf etmeginsüz, dervîze loḳmasınsuz zâhiddür."

HİKÂYET

Bu söze [2]muṭâbıḳ, bir pâdişâha bir mühim maṣlaḥat düşdi. "Veger bu işüm ḥâṣıl olursa, [3]zâhidlere bunca aḳça neẕr olsun" didi. Çün-ki bu işi tamâm [4]oldı, neẕrine vefâ idüp didügi miḳdâr aḳça çıḳarup bir ḫizmet- [5]kâra virdi ki bunı zâhidlere baḫş ide. Ol dahı ʿâḳıl kimesne-y-idi, [6]aḳçayı aldı, bir zamân şehri gezdi, aḳçayı yine getürüp pâdişâh öñinde [7]ḳodı ve eyitdi: "Şehirde zâhid yoḳdur." Pâdişâh eyitdi: "Bu ne sözdür? Ben [8]bilürem ki şehrümde dört yüz zâhid vardur ki adı añılur." Ol ḫidmetkâr [9]eyitdi: "Belî, pâdişâh gerçekdür. Velî şol kişi ki zâhiddür ol aḳça almaz; [10]ve şol kişi ki aḳça alur zâhid degüldür. Pes sulṭânum

(28a) [2]pâk-nefes revân olmış: F revân olmışdur pâk nefeslü ʿalîm ve vâʿiẓlerden bu deñlüsi// [3]gibi: F'de yok/ meger: F bâri// [4]bir dahı ...ṭâlib oldı: F ʿâbidi görmege vardı ki aña ṭâlib ü râġıb idi/ [4-5]ve ʿâbidüñ... ḳalmamış: F gördi ki ʿâbidüñ dîdârında evvelki şekl ḳalmamış/ aḳ ḳızıl: F yüzinde âl ü ḳızıl// [6]dünyâ...söykenmiş: F dîbâ yasduḳ üzre ṭayanmış/ mirvaḥı-y-la: F tâvûs ḳanadından düzülmiş mirvaḥası-y-la// [7]durmış: F ṭurmış// [9]meger: F'de yok// [12]tâ ki dahı oḳısun: F dahı ziyâde oḳusunlar// [13]tâ ki zâhidligi: F zâhidlikleri/ didi: F de yok// [15]Bârî Tâʿâlâ-y-ıla anuñ: F vallahi Tebâreke ve Tâʿâlâ ile// *(28b)* ol...zâhiddür: F vaḳıf etmeksüz ve dilenmek loḳmasuz ol zâhiddür// [2]düşdi: F düşdi ve eyitdi/ veger: F'de yok// [3]bu: F'de yok// [4]aḳça: F akçayı/ ḫiẓmetkâra: F ḫiẓmetekârına// [5]ki: F ki vara/ ide: F eyleye/ kimesne-y-idi: F kimse idi// [6]şehri gezdi: F şehrüñ içinde gezdürdi/ pâdişâh: F pâdişâhuñ// [7]bu ne sözdür: F bu ne sözdür ki benüm şehrümde zâhid yoḳdur dirsin// [8]dört yüz...adı añılur: F adı añılur dört yüz zâhid vardur/ ol: S'de yok// [9]aḳça: F aḳçayı// [10]kişi: F'de yok/ aḳça: F aḳçayı//

baña zâhidlere vir [11]didi. Zâhidler ise aḳça almazlar, ben aḳçayı kime vireyin?" didi. Pâdişâh güldi ve [12]nedîmlere ḫiṭâb itdi, eyitdi: "Ne ḳadar ki benüm ʿâbidlere iḳrârum vardur, bunuñ [13]daḫı ziyâde inkârı vardur."

Beyt

"Zâhid çün-ki aḳça aldı ve dînâr aldı, bir ayruḳ zâhid ele [15]getür ki ol zâhid degüldür."

ḤİKÂYET

ʿUlemâ-yı râsiḫînden ṣordılar ki vaḳıf *(29a)* etmeginüñ ḥaḳında ne dirsin? Cevâb virdi, eyitdi: "Eger etmek cemʿiyyet-i ḫâtır [2]içün ve ʿibâdet ferâġatı-y-içün olsa ḥalâldur. Eger ʿibâdet itmeg-içün olmasa [3]ḥarâmdur."

Beyt

[4]"Ṣâḥib-diller etmegi ibâdet içün dutmışlar, ne ʿibâdeti etmek-çün ḳılmışlar."

[5]ḤİKÂYET

Bir mürîd şeyḫine eyitdi ki; ḫalḳuñ ġalabasından ġâyet incindüm ki [6]ziyâret itmege çok gelürler ve bende ḥużûr-ı ḳalb ḳomazlar. Ne vech-ile bunlardan [7]ḫalâṣ bulam? Şeyḫ eyitdi: "Baylardan nesne dile ve faḳîrlerine ödünç vir."

[8]Beyt

[9]"Eger bir faḳîr dilenci, müsülmân leşkerine ḳulavuz olursa, kâfir nesne uma ṣanup [10]tâ Çîn'e dek ḳaça."

[11]ise: S'de yok/ didi: F'de yok// [12]nedîmlere: F nedîmlerine/ ḫiṭâb itdi: F'de yok// [14]aḳça...aldı: F aḳça ve dînâr aldı/ ayruḳ: F ġayrı// [15]râsiḫînden: F râsîḫden/ ṣordılar: F birine ṣordılar// *(29a)* eyitdi: F'de yok// [2]ferâġatı-y-içün: F ferâġı-y-çün/ olmasa: F olsa// [4]ʿibâdet...ḳılmışlar: F ʿibâdet bucaġından ötüri ṭutmışlardur tâ ki anda ḥużûr-ı ḳalb ve firâġ-ı ḫâṭır ile ʿibâdet ideler. ʿİbâdet bucaġını etmek içün ṭutmamışlar// [5]ġalabasından: F keṣretinden/ ġâyet incindüm ki: F ġâyetde zaḥmetdeyem// [6]ziyâret...ḳomazlar: F ziyâret itmege çok geldüklerinden ötüri ḥużûr-ı ḳalb bulımazam/ ne vech-ile: F ʿibâdet itmege ne vech-ile// [7]ḫalâṣ bulam: F ḫalâṣ oluram/ baylardan...vir: F baylarından bir nesne ḳarż iste ve faḳirlerine ödünç aḳça vir// [9]uma: F umar// [10]ḳaça: F ḳaçar/ gel... naṣîḥat ider: F gel senüñle fülân vâʿiẓüñ meclisine varalum//

ḤİKÂYET

Bir ṣâliḥ kişi oğlına eyitdi: "Gel varalum, fülân [11]vâᶜiẓ naṣîḥat ider, naṣîḥatın işidelüm, tâ ki anuñ vaᶜẓından devlet-[12]lenüp müstefîd olavuz." Oğlan eyitdi: "İyi ata! Bu vâᶜiẓlerüñ [13]naṣîḥatından ḥaẓẓ almazam. Zîrâ ki dünyâyı terk idüñ ve bize virüñ" dirler." Nite-kim [14]Ḥaḳ -sübḥâne ve taᶜâlâ- Ḳur'ân-ı Ḳadîm'de buyurur: "Ete'mürûne'n-nâse bi'l-birri ve tensevne enfüseküm." [15]Niteki şâᶜir eydür:

Beyt

(29b) "Terk-i dünyâyı [2]ḫalḳa ögredürler ve kendüler berk saḳlayup yığarlar. ᶜÂlimüñ ki mücerred sözi ola [3]ᶜameli olmaya, her ne söz ki dirse kimseye eṣer itmeye"

Beyt

"Şol ᶜâlim ki ten bisler [5]ve nefs murâdın gözler, ol kendüzi azıp yürür, kime ḳılavuzlıḳ idiserdür?"

[6]Atası eyitdi: "İy oğul! Mücerred ḫayâl-ı bâṭıl-ıla bunları ḫor görüp ve bunlaruñ [7]terbiyetinden yüz döndürüp ve bunları azğunlığa mensûb eyleyüp revâ degüldür ki, [8]senüñ meṣelüñ ol bir gözsüze beñzer ki; bir gice bir yolda çağırur ki: İy [9]müsülmânlar! Çırâğı yolda dutuñ! Bir ᶜârif bunı işitdi eyitdi: Sen evvel görmezsin, çırâğ-ıla ne görürsin?' Sen daḫı ancılayın[11]sın. Bu vâᶜiẓlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer; naḳd virmeyince ḳumâş alınmaz. [12]Ve bunda daḫı irâdet ḳomayınca saᶜâdet ele girmez.

Şiᶜr

"Âlimüñ sözin cân ḳulağı-y-la diñle! Eger saña verhem daḫı *(30a)* görinürse. Eger bir naṣîḥat dîvâra daḫı yazılmış olsa, gerekdür ki [2]kişi anı ḳulağında ṭuta. Sen müddeᶜî sözin işitme ki uyur kişi [3]uyurı uyarası degüldür."

[11]işidelüm: F diñleyelüm/ devletlenüp: F'de yok// [12]olavuz: S olasın/ iy ata: F baba ben// [13]naṣîḥatından: F sözinden/ ki: F'de yok/ dirler: F dirler kendü nefislerin unudurlar// [14]Ḥaḳ-sübḥâne ve taᶜâlâ-: S'de yok/ Ḳur'ân-ı Ḳadîm'de: F Ḳur'ân-ı Kerîminde// *(29b)* [5]kendüzi azıp yürür: F kendi yol azdı/ idiserdür: F ider// [6]bunları ḫor görüp ve: F'de yok// [7]azğunlığa...eyleyüp: F ḍalâlete nisbet eylemek/ revâ degüldür ki: F ve bu ᶜilm fâyidelerinden maḥrûm ḳalmaḳ revâ degüldür// [8]ol: F şol/ yolda çağırur: F soḳaḳda çağırurdı// [11]bezzâz dükânına beñzer: F bezzâzlar dükânı gibidür/ naḳd: F tâ naḳd/alınmaz: F virmezler// [15]sözin: F sözini/ eger...görinürse: F eger ol ᶜâlimüñ sözi ᶜilmine göre degilse de. Bâṭıl u nâ-maᶜḳûldür ol sözi ki, düşmen ve müddeᶜî dir// *(30a)* [1-2]yazılmış... kişi: F yazılmış ise de kişi gerekdür ki/ sözin: F sözini/ [2-3]uyur kişi...degüldür: F uyumışı uyumış ḳaçan uyandura/ şiᶜr: F ḥikâyet//

Şiʿr

"Bir ṣâḥib-dil, ḫânḳâhdan medreseye [7]geldi. Ehl-i ṭarîḳ ṣoḥbetinüñ ʿahdini ṣıdı. Didüm ki; ʿâlim-ile ʿâbid ortasında [8]ne farḳ vardur ki andan geldüñ bu gürûhı iḫtiyâr itdüñ? Didi: "ʿÂbid [9]kendü kilimini mevcden çıḳarur; ʿâlim cehd ider ki ġarḳ olmışı ḫalâṣ ide."

[10]ḤİKÂYET

Bir kişi bir yol üstinde sarḫoş yaturdı. Bir ʿâbid geçerken [11]bunı gördi ve buña kerâhiyyet-ile naẓar ḳıldı. Ve ol sarḫoş başın ḳaldurup bu beyti oḳudı.

Beyt

"İy zâhid! [14]Günâhkârdan yüz döndürme ve benüm üstümden ʿafv idicilig-ile güẕer [15]ḳıl! Eger cihânda ben cüvânmerd degülsem, sen cüvânmerdlik naẓarın itgil!"

ḤİKÂYET

(30b) Bir bölük devletsüzler, bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler ve bir niçe kendülere [2]lâyıḳ söz söylediler. Dervîş pîr öñine geldi ve ḥâl ne-y-idügin ʿarż [3]itdi. Pîr eyitdi: "İy oġul! Bu dervîşler ḫırḳası rıżâ ṭonıdur. Her ki [4]bu ṣûretde taḥammül itmese müddeʿîdür yaʿnî keẕẕâbdur, ḫırḳa aña ḥarâmdur."

Beyt

[6]"Bir ṭaş düşmeg-ile deñiz bulanmaz. ʿÂrif ki incine henüz ol ṣıġaca ṣudur. [7]Dervîş gerekdür ki ne deñlü güç görse taḥammül ide."

[8]ne farḳ vardur: F fark nedür/ andan...iḫtiyâr itdüñ: F ol bölükden ferâġat idüp bu bölügi iḫtiyâr eyledüñ/ [9]kendü: F ancak kendü/ ʿâlim: F ammâ ʿâlim/ ġarḳ...ide: F maʿâṣî ve cehl deryâsında ġarḳ olmışı ḫalâs ider. ʿÂlimüñ nefʿi hem kendüsine ve hem ġayra olur dimekdür// [11]F kerâhiyyet-ile: F kereâhetle/ ve ol..okudı: S ve bu beyti ol sarḫoş oḳudı// [14]üstümden: F üzerümden/ [14-15]güẕer ḳıl: F güẕer ḳıl: F güẕer ḳıl ve luṭuf-la eyle, taʿyîb eyleme/ cüvân-merd...naẓarın itgil: F bu ʿamel ile nâ-cüvânmerd ve nâ-maʿḳûl isem sen benüm nâ-maʿḳullıġuma naẓar eyleme! Belki benüm üzerüme cüvânmerdler gibi ve kerîmler gibi güẕer eyle// *(30b)* ve bir niçe: F ve niçe// [2]söz: F nâ-maʿḳûl sözler/ ne-y-idügin: F ne idügini// [3]itdi: F eyledi// [4]ṣûretde...keẕẕâbdur: F ṣûretdedür cemîʿ-i belâya ṣabr itmek gerek, her kim ki ṣabr eylemeye, müddeʿî ve yalancıdur, dervîş degüldür// [6]deñiz: F deryâ/ ol ṣıġaca ṣudur: F göñli ṣudur, daḫı deryâ olmamışdur// [7]dervîş...ide: F'de yok//

Beyt

"Eger ẖalḳdan saña ziyân irişse ᶜafv eyle ki günâh [10]dan pâk olasın. İy ḳarındaş! ᶜÂḳıbet çün ṭopraḳ olmaḳdur; pes [11]ṭopraḳ olmazdan öñdin ṭopraḳ olġıl!"

ḤİKÂYET

Bir ṣâhib-dil [12]bir zûr-bâzı gördi, ġażab odına yanmış ve ẖışm-nâk giderdi. Eyitdi: [13]"Buña n'oldı?" Eyitdiler: "Buña bir kişi sögdi." Bir ṣâḥib-dil eyitdi: "Bu fürûmâye [14]biñ batman ṭaşı götürür, bir sözi götürmez mi?"

Şiᶜr

(31a) "Erlik daᶜvîsin ḳo ki nefsi fürû [2]mândeden ᶜâciz kimse ne erdür ne ᶜavratdur. Elüñden gelürse bir aġız [3]ṭatlu eyle! Yoġsa erlik ol degüldür ki ẖalḳuñ aġzına yumruḳ urasın."

[6]ḤİKÂYET

Bir dânişmendüñ bir zişt ḳızı var-ıdı. Yigirmibiş yaşına irmiş-idi. [5]Ve çoḳ mâl ve niᶜmet ve cihâz-ıla kimse anı almaġa raġbet itmezdi. Nite- [6]kim dimişlerdür:

[7]"Aṭlas u kimẖâ zişt olur ol vaḳt ki, çirkin gelin giye." Bârî żarûrî bir [8]gözsüze nikâh idüp virdiler. İttifâḳ ol yıl bir ḥâkîm ol şehre geldi, [9]bir ḳaç gözsüzlerüñ gözin açdı. Ol dânişmende eyitdiler: "Ne-y-çün güyegüñe [10]tîmâr itdürmezsin?" Eyitdi: "Vallah ḳorḳaram gözi açıla, ḳızuma ṭalâḳ vire ki; [11]zişt ᶜavratuñ eri gözsüz olmak yigrekdür."

ḤİKÂYET

Bir pâdişâh, [12]dervîşler ṭâyifesine ḥaḳâret gözi-y-ile naẓar itdi. Bir ṣâḥib-firâset [13]dervîş eyitdi: "İy emîr! Bu dünyâda senden kemterüz. Dirlikde ve ölmekde [14]berâberüz ve ḳıyâmetde senden yigregüz."

[9]ᶜafv eyle: F sen ᶜafv eyle// [10]ḳarındaş: F bürâder/ ᶜâḳıbet çün ṭoprak: F çün-ki ᶜâḳıbet ẖâk// [11]ṭoprak...olġıl: F ẖâk ol hâk olmazdan evvel ki ẖâk olacaḳsın// [14]mi: F'de yok/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// *(31a)* [1-2]erlik...ᶜavratdur: F merdlik lâfını ve ḳavîlik daᶜvâsını terk eyle iy alçak nefsüñ ᶜâcizi, ne ersin ve ne ᶜavratsın. Merdligin mâ-beyninde aṣlâ farḳ yoḳdur// [3]tatlu eyle: F tatlu eyle ve bir kimsenüñ murâdını ḥâṣıl eyle/ yoġsa erlik: F merdlik/ ẖalḳuñ aġzına yumruḳ: F bir dehân üzre bir muşt// [5]cihâz-ıla: F cihâz birle// [7]giye: F giymiş ola// [8]idüp virdiler: F itdiler/ bir ḥakîm...geldi: F ol şehre bir ḥakîm geldi// [9]gözsüzlerüñ: F körlerüñ// [10]vallah: F vallahi/ ki: F'de yok// [12]ḥaḳâret...itdi: F ḥaḳâretle naẓar iderdi// [13]bu: F biz/ dirlikde ve: F dirlikde daẖı senden yigregüz// [14]senden: F daẖı/ şiᶜr: F meṣnevî//

Şiʿr

(31b) "Eger dervîş etmege muḥtâc olup ve pâdişâh [3]devlet issi-y-ise, çün-ki ikisi öle bir kefenden artuḳ nesne alup gitmezler. [4]Raḫt divşirüp memleketden gitmelü olıcaḳ dervîşlik pâdişâhlıḳdan yigrekdür."

Velîkin dervîşlik [5]ṭarîḳı ayruḳsıdur. Dervîşlik ḫidmet, îs̱âr, ḳanâʿat, tevḥîd, [6]tevekkül, teslîm, taḥammüldür. Her kimde ki bu ṣıfatlar vardur, ḥaḳîḳat dervîşdür. [7]Ḫırḳa n'eylesün kendüde hevâ vü heves ġâlib olup, namâz ḳılmayup, şehvet [8]arzusında gündüzleri gice ḳılup ve giceleri ġaflet uyḳusında [9]geçürüp, öñine ne gelürse yiyüp ve diline ne gelürse söylicek, ol ḳaçan [10]dervîş olur?

Şiʿr

"İy şol kimesne ki, [12]içüñ taḳvîden tehîdür. Taşrañda riyâ ḫırḳasın giyüp durursın. Heft reng [13]perde-y-ile ṭaşrañı bezeme ki, evüñ içinde ḳamışdan ḥaṣırdur artuḳ nesne [14]yoḳdur."

ḤİKÂYET

Bir ḥakîme ṣordılar ki; comardlıḳ mı yigdür, bahâdurlıḳ mı yigdür? [15]Ḥakîm eyitdi: "Ol ki cömerddür aña bahâdurlıḳ ḥâcet degül ki niçe bahâdurlar *(32a)*cömerd eline muḥtâcdur."

Beyt

"Behrâm-ı Gûr'uñ ḳabrinde yazılmışdur; kerem eli yigrekdür ḳuvvetlü [3]bâzûdan."

Beyt

[5]"Gerçi Ḥâtim-i Ṭây bâḳî ḳalmadı; velîki tâ ebed eylük birle adı meşhûr oldı. [6]Mâluñ zekâtını çıḳarġıl ki, bâġubân bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ [7]virmez, zekât daḫı eyledür."

(31b) [2]olup: F ise// [3]issi-y-ise: F ṣâḥibi ise de/ ikisi öle: F ikisi ölse gerekdür// [4]dervîşlik...yigrekdür: S ikisi berâberdür/ velîkin: S'de yok// [5]ṭarîḳı ayruḳsıdur: F ayrıḳsı ṭarîḳdur/ ṣıfatlar: S sınʿatlar// [9]söylicek: F söyliyecek// [10]dervîş olur: F dervîşdür// [12]içüñ...tehîdür: F senüñ bâṭınuñ taḳvî vü ṣalâhdan ârî vü ḫâlîdür ki// [13]perde-y-ile ṭaşrañı: F perdeyi ṭaşraña/ artuḳ: F andan artuḳ// [14]comardlıḳ mı... yigdür: F cömerdlik mi yigrekdür yâḫud bahâdırlıḳ mı// [15]ḥakîm: F'de yok// *(32a)* muḥtâcdur: F muḥtâcdur, zîrâ mâl candandur ve hem ḥaddi ẕâtında seḫâvet Ḥaḳ Taʿâlâ ḥaẓreti ḳatında ve maḫlûḳ ḳatında maḳbûldür// [5]eylük: F eyülük// [6]üzümi: F'de yok//

Bâb-ı Sivüm Der Fażîlet-i Ḳanâᶜat

[8]ḤİKÂYET

Bir maġribî dervîş, Ḥaleb bezzâzzlarınuñ ṣafında eyitdi: "İy niᶜmet [9]isleri! Eger sizde inṣâf olsa ve bizde ḳanâᶜat olsa, dilencilik resmi [10]cihânda götrüleydi ki; sizde inṣâf olsa zekâtları çıḳarup dervîş [11]arayup bulup virürdüñüz. Biz daḫı tevaḳḳuᶜ itmezdük."

Şiᶜr

[13]"İy ḳanâᶜat! Beni bay eyle ki senden añaru niᶜmet yoḳdur. Ṣabr köşesi Loḳmân [14]iḫtiyârıdur. Her kimüñ ki ṣabrı yoḳdur, ḥikmeti yoḳdur."

ḤİKÂYET

Mıṣır'da iki pâdişâh- [15]zâde var-ıdı. birisi ᶜilm taḥṣîl itdi ve birisi mâl yıġdı. ᶜÂḳıbetü'l-emr bu ᶜallâme-i *(32b)* ᶜaṣr oldı ve ol ᶜazîz-i Mıṣr oldı. Bu mâldâr, ol faḳîhe ḥaḳâret [2]naẓarı-y-ıla baḳdı ve eyitdi: "Ben pâdişâhlıġa irişdüm, henüz sen daḫı meskenetde [3]ḳalduñ." Faḳîh eyitdi: "Belî, iy ḳarındaş! Allah Teᶜâlâ'nuñ şükri benüm üstüme daḫı [4]ziyâde vâcibdür ki baña peyġamberler mîrâs̱ını naṣîb eyledi ki ᶜilmdür; ve saña [5]Firᶜavn ve Hâmân mîrâs̱ını naṣîb eyledi ki milk-i Mıṣr'dur."

Beyt

"Ben şol ḳarıncayam ki [8]ayaḳ altında ḳaluram. Aru degülem ki dikenümden iñleyeler. Ḳaçan bu niᶜmetüñ [9]şükrin yirine getürem ki; Bârî Teᶜâlâ baña ḫalḳ incidicilik naṣîb itmedi."

ḤİKÂYET

[10]Bir dervîş gördüm ki faḳr odına yanmış ve ḫırḳasına ruḳᶜa ruḳᶜa yamamış [11]ve kendünüñ ḫâṭırını tesellî idüp bu beyti terennüm-ile eydürdi.

[8]ṣafında: F ṣaffında// [9]isleri: F ṣâḥibleri// [10]dervîş: F dervîşleri// [11]biz...itmezdük: F'de yok/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// [13]İy ḳanâᶜat...yoḳdur: F Ḫudâyâ! Beni ḳanâᶜatla ġanî ḳıl ki, hîç niᶜmet ḳanâᶜat gibi degüldür/ köşesi: F ḫazînesi// [14]her kimüñ ki: F kimüñ/ ḥikmeti yoḳdur: F ol kişide ḥikmet yoḳdur// [15]birisi... itdi: F biri ᶜilm taḥṣîlinde idi// *(32b)* [2]irişdüm: F yitişdüm// [3]üstüme: F üzerüme// [5]beyt: F mes̱nevî// [7]ben: F men// [8]ayaḳ: F ayaġ/ dikenümden iñleyeler: F ḫalḳ elümden iñleye// [9]incidicilik: F incidecek// [10]ḫırḳasına: F ḫırḳasınuñ üstine// [11]ḫâṭırını: F ḫâṭırın/ terennüm ile eydürdi: F terennüm idüp didi ki//

Beyt

[13]"Ḳuru etmeg-ile ve pâre pâre ḫırḳa-y-ıla ḳanâᶜat itmek yigrekdür ve kendü miḥneti [14]yükin çekmek yigrekdür, ḫalkuñ minneti yükin çekmeden."

Bir kişi eyitdi: "İy [15]dervîş! Niçe oturursın? Dirler ki; şehirde fülân kişi ehl-i keremdür ve dervîşlerüñ *(33a)* ḥâlin bilür. Anuñ ḳatına varsañ bir niçe ṣadaḳa ide." Dervîş eyitdi: "İy [2]ᶜazîz' söyleme ki yoḫsullıḳda ölmek yigdür, nesne uma kimsenüñ ḳatına [3]varmaḳdan."

Şiᶜr

"Ṣabr köşesinde ḫırḳasın yamayup epsem oturmaḳ [6]yigrekdür ḫocalara ḳaftân-içün ruḳᶜa yazmakdan. Taḥḳîḳ cehennem ᶜaẕâbı-y-ıla [7]berâberdür uçmaġa ḳonşı ayaġı-y-ıla varmaḳ."

ḤİKÂYET

ᶜAcem pâdişâh [8]larından birisi, bir ḥâẕıḳ ṭabîb Ḥażreti Risâlet'e -ṣallallâhu ᶜaleyhi ve sellem- [9]virbidi. Bir yıl peyġamber ḫidmetinde oldı. Hiç ᶜilâc itdürmeg-içün [10]ṭabîbüñ ḳatına kimse gelmedi. Ṭabîb, Ḥażreti Peyġamber ḳatına geldi ve eyitdi: [11]"Yâ nebiyye'llâhi! Beni aṣḥâba muᶜâlece itmeg-çün göndürdiler. Bu bir yıl içinde [12]hiç kimesne baña iltifât itmedi tâ ki bir ḫidmetde bulınavuz. "Resûl [13]Ḥażreti -ṣallallâhu ᶜaleyhi ve sellem- eyitdi: "Bunlarda bir ᶜâdet vardur ki iştihâ [14]ġâlib olmayınca yimezler ve henüz iştihâları dükenmedin ṭaᶜâmdan ellerin çekerler." [15]Ṭabîb eyitdi: "Hem tendürüstlük nişânı oldur" didi ve yir öpdi ve gitdi.

(33b) ḤİKÂYET

Bir kişi çoḳ tevbe iderdi, girü sırdı. Meşâyıḫdan birisine ᶜarż eyledi. [2]Şeyḫ eyitdi: "Dâyim yimegi ᶜâdet idinme ki nefsüñ baġınuñ miḳdârı ḳıldan [3]incedür; ve sen çok yimeg-ile nefsi eyle bisledüñ ki demür zencîr olursa [4]üze, ḳıl ne olur!"

[13]ḳuru....ḫırḳa-y-ıla: F ḳurı etmege ve pâre pâre ḫırḳaya/ ve kendü mihneti: F ki kendüzüm mihnet// [14]yigrekdür: F yig/ minneti: F minnet// [15]dirler ki: F ṭursan// *(33a)* [2]yigdür: F yigrekdür// [3]şiᶜr: F ḳıṭᶜa// [6]yazmaḳdan: F yazup ṣunmaḳdan// [7]varmaḳ: F varmaḳdan// [8]Risâlet'e: F Risâlet-penâh'a// [9]peyġamber....oldı: F peyġamber -ᶜaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm ḥażretlerinin ḫidmet-i ᶜâliyyelerinde oldı/ hiç: F hiç kimse// [10]ṭabîbüñ...gelmedi: F ḳatına gelmedi/ ṭabîb...geldi: F'de yok// [11]yâ nebiyye'llâhi: F'de yok/ itmeg-çün: F itmek içün/ göndürdiler: F gönderdiler/ bu: F ve// [12]kimesne: F kimse/ [12-13]Resûl Ḥażreti: F Ḥażreti Resûlü'llah/ eyitdi: F buyurdı ki/ bunlarda...vardur: F ben bunlara bir ᶜâdet ḳodum// [14]olmayınca: F olmadın/ henüz iştihâları: S iştihâ/ ṭaᶜâmdan: F'de yok// [15]tendürüstlük...didi: F bedenüñ saġlıġı nişânesi oldur diyüp/ öpdi: F öpüp/ ve: F'de yok// *(33b)* girü sırdı: F ve girü bozardı/ ᶜarż eyledi: F ḥâlini ᶜarż eyledi// [3]olursa: F'de yok// [4]üze: F ḳıra//

Beyt

[5]"Bir kişi ḳurt enügin bisledi, çün büyüdi issini paraladı."

HİKÂYET

[6]Bir erdeşîr bir ᶜArab ḥakîmine sü'âl itdi ki; bir kişiye günde ne miḳdâr [7]ṭaᶜâm kifâyet ider? Eyitdi: "Bir günde yüz dirhem ṭaᶜâm kifâyet ider." Eyitdiler: "Bu ḳadar neylesün?" [8]ᶜArab eyitdi: "Hâẕa'l-miḳdâru yaḥmilüke ve mâ zâde ᶜaleyhi fe ente ḥâmiluhu" Yaᶜnî bu [9]miḳdâr seni ayaġ üstine götüre. Eger daḫı ziyâde yiseñ sen anuñ ḥammâlı [10]olursın. Nite-kim ḫulefâ-yı ᶜArab eydür: "El ᶜâḳılu ye'külü li-yaᶜîşe ve'l-aḥmaḳu yaᶜîşü li-ye'küle" [11]ᶜÂḳıl yiyecegi dirilmeg-içün yir ve aḥmaḳ dirligi yimeg-çün bilür.

Beyt

[13]"Yimek, dirilmek ve Ḥaḳḳ'ı ẕikr itmeg-içündür. Ve senüñ iᶜtiḳâduñ budur ki; dirlik [14]yimeg-içündür."

HİKÂYET

İki Ḫorâsân dervîşi, bir birine mülâzım-ıdı. birisi żaᶜîf- [15]mizâc-ıdı. İki günde bir yir-idi. Tendürüst, günde iki kerre yirdi. İttifâḳ *(34a)* yoldaş olup sefere gitdiler. Ḳażâ-y-ıla bir şehrüñ ḳapusına geldiler. Bunlara [2]câsûs diyü töhmet bıraḳdılar, dutup ikisin bir eve ḳoyup ḳapusın [3]balçıġ-ıla yapdılar. İkisi ol ev içinde iki hefte aç ḳaldılar. İki hefte [4]den ṣoñra maᶜlûm oldı ki günâhsuzlar-ımış. Ev ḳapusın açdılar ki buları [5]çıḳaralar. Gördiler ki ol tendürüst kişi ölmiş ve ol żaᶜîf-mizâc [6]kişi saġ ve selâmet çıḳdı. ᶜAcebe ḳaldılar. Ol vaḳt, bir ḥakîm anda ḥâżır-ıdı [7]eyitdi: "Ölse ᶜaceb-idi ki aña açlıḳ ᶜâdet olmış-ıdı ve ol birisine günde [8]iki kez yimek ᶜâdet olmış-ıdı, çün-ki açlıḳ muṣîbetine mübtelâ oldı [9]ve öldi, ölmese ᶜaceb-idi." Nite-kim şâᶜir dimişdür:

[5]bir kişi...paraladı: F Beyt-i Türkî: Bir er bisledi ḳurduñ yavrusını-Çün büyüdi paraladı issini// [6]ḥakîmine: F ḥakîme/ miḳdâr: F ḳadar// [7]bir günde: S'de yok/ bu ḳadar: F bu ḳadar ṭaᶜâm// [9]üstine götüre: F üzerine götürür// [10]olursın: F olup ṣıkletin çekesin// [11]yiyecegi: S yicegi// [13]Ḥaḳḳ'ı ẕikr: F ẕikr ü ṭâᶜat/ budur ki: F'de yok// [15]tendürüst: F ve biri tendürüst// *(34a)* ḳazâ-y-ıla: F ḳażâ ile// [2]câsûs: F câsûslar/ bıraḳdılar: F itdiler/ dutup ikisin: F ṭutup ikisini/ ḳapusın: F ḳapusını// [3]ḳaldılar: F ḳaldı// [4]günâhsuzlar-ımış: F günâhsuzlardur/ ev ḳapusın... çıḳaralar: F ḳapuyı açup çıḳardılar// [5-6]ol żaᶜîf...selâmet çıḳdı: F ol birisi ki żaᶜîf-mizâc idi, iki günde bir y imek yirdi, saġ ve selâmet çıḳdı/ vaḳt: F'de yok// [7]ölse: F eger żaᶜîf ölse/ birisine: F birisi ki// [8]kez: F öyün// [9]dimişdür: F didi//

Şi^c r

"Çün-ki kişiye az yimek ṭabî^c at ola, [12]açlıḳ zaḥmetine uġrayıcaḳ âsân ṭutar. Veger bolluḳda ten bisleyici [13]olursa, ṭarlıġa uġrayıcaḳ ḳatılıġ-ıla ölür."

Şi^c r

"Ḳarın tenûrını ṭoldurmak muṣîbet olur [15]bulmaduġı günde."

ḤİKÂYET

Ḥükemâdan birisi oġlını ziyâde yimekden nehy *(34b)* iderdi ki ṭoḳluḳ kişiyi rencûr ider. Eyitdi: "İy ata! Belî, rencûr ider, velîkin [2]açlık depeler." Nite-kim ẓarîfler dimişler; tokluġ-ıla ölmek yigdür açlıḳ çekmekden. [3]Endâzeyi ṣaḳla ki Ḥaḳ -sübḥâne ve ta^c âlâ- Kelâm-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur: "Külû [4]ve'şrabû ve lâ tüsrifû.."

Şi^c r

"Gerçi nefsüñ dirligi ni^c metledür. Ḳadardan [7]artuḳ yicek renc getürür. Tekellüf-ile gülşeker yiseñ ziyân ider, veger ḳurı [8]etmegi ki gic ve açla yiyesin gülşeker olur."

ḤİKÂYET

Bir baḳḳâldan bir ḳaç [9]dervîşler viresiye nesne almaġ-ıla borçlu oldılar. Baḳḳâl bunlardan aḳça dilerken [10]ẖayli kendüye lâyıḳ herze ve hedeyân söyledi. Dervîşler bunuñ herze [11]sinden ẖasta-ẖâṭır oldılar. Bunlardan bir ṣâḥib-dil eyitdi: "Ṭa^c âm-içün [12]nefse va^c de virmek, baña âsândur ki aḳça-y-ıçun baḳâla va^c de virmekden." Nite-kim [13]şâ^c ir eydür:

Şi^c r

"Ḳapucılar [15]cefâsın çekmekden ẖocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. Zişt ḳaṣṣâblaruñ *(35a)* taḳâżâsın çekmekden et temennâsında ölmek yigdür."

[12-13]ṭutar: F olur/ veger...ḳatılıġ-ıla ölür: F ve bolluġa irişecek geregi gibi ten bisleye, çün ki ṭarlıġa uġraya saḫtlıḳ ile ölür/ şi^c r: F beyt// [14]ḳarın...ṭoldurmaḳ: F kişi dem-be-dem ḳarnı tenûrını ṭoldurmaḳ// *(34b)* rencûr: F marîż/ rencûr ider: F kişiyi marîż ider// [2]nite-kim... dimişler: F nite-ki dimişlerdür// [3]endâzeyi: F eyitdi endâze// [6]nefsüñ...ni^c metledür: F ^c ıyş-ı nefs vücûd-ı ni^c metledür// [7]yicek: F yiyicek/ yiseñ: F yiyesin// [8]etmegi: F etmek/ açla: F acıkduḳda/ bir kaç: F bir niçe// [9]dilerken: F isterken// [12]aḳça-y-ıçun: F aḳçe içün/ nite-kim: F nite-ki// [15]yigrekdür: F yigdür// *(35a)* temennâsında: F temennâsından//

ḤİKÂYET

Bir cömerd [2]kişi Tatar cenginde yaralu oldı. Bir kişi didi ki; fülân bâzirgânda [3]nûşdârû vardur. Dilegil, bâşed ki dirîġ itmeye. Meger ol bâzirgân [4]baḫıl ve nâkes ḥarîf idi.

Şiʿr

"Eger sofrasında etmek [6]yirine güneş olaydı, ḳıyâmete degin kimsene gündüz aydınlıġın düşinde [7]görmeyeydi."

Cömerd eyitdi: "Eger andan nûşdârû dileyem, vire ya virmeye. [8]Eger vire, ya fâyide ide ya itmeye. Bârî andan nesne dilemek zehr-i [9]ḳâtildür." Ḥükemâ eydür ki; eger câhil âb-ı ḥayâtı yüz ṣuyına ṣatsa, ʿâḳıl [10]anı ṣatun almaz ki ʿizzet-ile ölmek yigdür ḫorlıġ-ıla dirlik sürmekden.

[11]Beyt

[12]"Eger ḫoş-ḫû kişi elinden acı ḥanẓal yiyesin, turş elinden şeker [13]yimekden yigrekdür."

ḤİKÂYET

Bir dervîş, şöyle ki, faḳr odına yanmış-ıdı. [14]Bir kişi ol dervîşe eyitdi: "Fülân kişi ḫayli kerîm kişidür. Eger [15]ḳatına varsañ, ḥâlüñi ʿarż itseñ, şâyed ki saña bir ʿaṭâsı irişeydi." *(35b)* Dervîş eyitdi: "Ben ol kişiyi bilmezin" Eyitdi: "Ben seni iledeyin." Aldı ol [2]kişinüñ menziline iletdi. Vardı, gördi bir kişi otu-rur; dudaġı ṣarḳmış, [3]iki ḳaşı aşaġa düşmiş, söz dimedi girü döndi. Bu kişi eyitdi: "N'eyledüñ?" [4]Dervîş eyitdi: "ʿAṭâsını naḥs liḳâsına baġışladum." Nite-kim ḥükemâ dimişlerdür:

Beyt

[7]"Turş yüzlü kişiden ḥâcetüñi istemegil ki; yavuz ḫuyı-la seni melûl eyler. [8]Eger göñlüñdeki ġuṣṣayı söylerseñ bir kişiye söylegil ki; güler yüzinüñ [9]naḳdı-y-ıla seni âsûde ḳıla."

[2]yaralu oldı: F yaralandı/kişi didi: F kişi aña didi// [3]bâşed ki; F şâyed// [4]şiʿr: F beyt// [6]kimsene: F kimse/ gündüz: F güneş// [7]görmeyeydi: F görmeye idi/ cömerd: F cüvânmerd// [8]vire: F virdügi de/ fâyide: F vefâ [9-10]ʿâḳıl anı: F ʿâḳıl olan kimse yüz ṣuyını virüp âb-ı ḥayâtı// [12]turş elinden: F turş yüzlünüñ elinden// [14]bir...eyitdi: F aña bir eyitdi// [15]varsañ: F varup// *(35b)* iledeyin: F ilteyin// [2]dudaġı: F ṭudaġı// [3]söz...döndi: F dervîş bir söz söylemeyüp girüye döndi// [4]nite-kim...dimişlerdür: F diyüp bu ḳıṭʿayı oḳudı// [7]istemegil: F isteme/ ḫuyı-la: F ḫuy ile//

ḤİKÂYET

Ḥâtim-i Ṭây'e ṣordılar ki, dünyâda [10]senden ulu himmetlü kimse gördüñ mi ya işitdüñ mi? Belî, bir gün ḳırḳ [11]deve ḳurbân eyledüm. ʿArab pâdişâhların daʿvet itdüm. Ṣaḥrâ köşesinde [12]bir ḥâcet-içün giderdüm, bir dervîş gördüm ki diken ḳazmış ve arḳasına [13]götürmiş gider. Eyitdüm: "Ne-y-çün Ḥâtim-i Ṭây konuḳlıġına varmaduñ ki [14]bu gün ḫalḳ anuñ sümâṭına varmışdur?" Ve ol daḫı bu beyti oḳudı:

Beyt

(36a) "Her ki etmegi kendü kesbinden yir, Ḥâtim-i Ṭây minnetin çekmez."
Ḥâtim [2]inṣâfa geldi ki ben kendüzümden anı himmetlü gördüm

ḤİKÂYET

Mûsâ -ʿaleyhi's-[3]selâm- bir dervîş gördi; ġâyet yalıncaḳ, ḳuma gömülmiş, Mûsâ'ya [4]eyitdi: "Baña duʿâ ḳıl, Bârî Taʿâlâ baña kifâf miḳdârı dünyelik vire." [5]Mûsâ -ʿaleyhi's-selâm- duʿâ ḳıldı ve münâcâta gitdi. Bir niçe günden ṣoñra [6]yine münâcâtdan gelürken gördi ki, bu kişi ḫalḳ elinde giriftâr olmış[7] ve çoḳ ḫalḳ başına üşmiş. Eyitdi: "Ne ḥâldür?" Eyitdiler: "Bu süci içdi, [8]ṣavaş itdi, âdem depeledi. şimdi şöyle ḥükm itdiler ki depeleyeler." Mûsâ -ʿaleyhi's-[9]selâm- Allah Taʿâlâ'nuñ ḥükmine ikrâr ve kendü ḫüsrânına istiġfâr [10]itdi ve bu âyeti oḳudı: "Ve lev beseṭa'llâhu'r-rizḳa lebeġav [11]fi'l-arḍi.."

Beyt

[12]"Ol ki saña baylıḳ virmez, ol, senüñ maṣlaḥatuñı senden yigrek bilür."

Nite- [13]kim dimişlerdür: "Ḳarınca ḳanatlanmaḳdan fâyidesi yoḳ, hemân ḳanat virildi [14]ve ḳażâsı geldi."

[10]ya: F veya// [12-13]ḳazmış...gider: F ḳazmış bir yire cemʿ eyleyüp arḳasına götürüp gider/ eyitdüm: F ben eyitdüm/ Ḥâtim-i Ṭây: F Ḥâtim/ varmaduñ: F gitmezsin// [14]ḫalḳ: F vâfir ḫalḳ/ sümâṭına varmışdur: F żiyâfetine cemʿ olmışdur// *(36a)* gördüm: F gördüm didi/ ʿaleyhi's-selâm: F ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm// [3] dervîş: F dervîşi/ Mûsâ'ya: F Ḥażreti Mûsâ'ya// [4] eyitdi: F eyitdi ki yâ Mûsâ!/ ḳıl: F ḳıl ki// [6]olmış: F'de yok// [8]ki depeleyeler: F ki yirine depeleyeler/Mûsâ: F Ḥażreti Mûsâ// [9]ḥikmetine: F ḥükmine/ ikrâr: F iḳrâr eyledi/ kendü ḫüsrânına: F kendünüñ ḫüsrânından// [10]itdi ve: F idüp// [12]yigrek: F yig// [13]yoḳ: F yoḳdur// [14]ṣatıcılarınuñ: F ṣatıcılaruñ//

ḤİKÂYET

Başra şehrinde cevher ṣatıcılarınuñ içinde, [15]bir aʿrâbî ḥikâyet ider ki; bir kez beriyyede yol azdum ve zevâda *(36b)* bilemce nesnem yoḳ, açlıḳ ve ṣusuzlıḳ ḥadden geçdi. Dört yaña ṣu ṭaleb [2]ide yürüdüm. Nâgâh bir kîse buldum; ṭolu incü. Hiç bu incü buldugumuñ [3]ẕevḳı, baña açlıgum ve ṣusuzlıgum unutdurmadı ki buldugum incü ṣandum-ıdı [4]ki ḳavrulmış bugdaydur. Çün bildüm ki bugday degül incüdür, yabana atdum.

[5]Şiʿr

"Beriyye yazu [7]larında susuz kişinüñ agzında ya incü olmış ya ṣadef olmış ne [8]fâyide! Azıḳsuz kişi ki ayaḳdan düşmişdür, ḳuşagında ya altun ya [9]gümiş olsa ne fâyide!"

ḤİKÂYET

Ancılayın ḳâʿ-ı baṣîdde bir müsâfir [10]yol azdı, azıgı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı. Zaḥmet-ile [11]helâk oldı. Bir kâruvân irişüp gördiler; bir ḳaç aḳçası var-ımış, [12]yüzini aña urmış ve bu şiʿri ṭopraga yazmış ve teslîm olmış.

[13]Şiʿr

"Eger dükeli yüki caʿferî altunı olacaḳ [15]olursa daḫı azıḳsuz kişi andan murâd almaz. Yazılarda ḳalmış dermândeye *(37a)* bişmiş şalgam yigdür ẖam gümişden."

ḤİKÂYET

Bir dervîş eydür: "Hergiz [2]gerdiş-i gerdûndan iñlemedüm. Meger ki bir vaḳt yalın ayaḳ ḳaldum ve pabuç [3]alacaḳ nesnem yog-ıdı. Göñlüm ṭar oldı ve Kûfe câmiʿine girdüm. Bir kişi [4]gördüm ayaḳsuz. Ben kendü ḥâlüme râżî olup Bârî Taʿâlâ'nuñ niʿmetine [5]şükr eyledüm." Nite-kim dimişlerdür.

[15]zevâda: F zevâdan// *(36b)* yoḳ: F yoḳ idi// [3]unutdurmadı: F ḳandurmadı ve unutdurmadı/ incü: S vaḳt/ ṣandum-ıdı: F ṣandum// [4]incüdür: F'de yok// [7]ṣadef olmış: F ṣadef// [8]azıḳsuz: F azıksız// [9]basîdde: F basîṭada// [10]azıgı: F zevâdası// [11]kâruvân: F kârbân/ gördiler: F gördiler ki// [14]dükeli yüki: S'de yok/ altunı olacak: F altun olası// [15]daḫı: F'de yok/ murâd almaz: F murâdın alamaz// *(37a)* [3]girdüm: F vardum// [4]gördüm ayaḳsuz: F gördüm ki bir ayaḳsuz/ kendü ḥâlüme: F pâbuçsuzlıguma// [5]nite-kim dimişlerdür: F dimişlerdür kim/ şiʿr: F ḳıṭʿa//

Şiʿr

[7]"Toḳ kişinüñ gözine ördek biryânı sofrada tere yapragından ednâdur. [8]Ve aç kişinüñ ki ḳudreti yoḳdur, bişmiş şalġam aña biryândur."

ḤİKÂYET

[9]Şöyle rivâyet iderler ki; ḳadîm pâdişâhlardan birisi, bir ḳaç kimse ile bir gün ava bindi. Ḳış güni-y-idi, [10]şehirden ıraḳ ḳaldılar ve gice irişdi. Bir bâġubân evin gördiler. [11]Pâdişâh eyitdi: "Bu bâġubân evine varalum, ḳonalum, tâ ki ḳış zaḥmetinden [12]emîn olavuz." Vezirlerden birisi eyitdi: "Pâdişâhuñ ḳadrine lâyıḳ degüldür ki [13]bir bâġubânuñ evine ḳona. İşbu arada ḫayme ḳuralum ve od yaḳalum" didi. [14]Bâġubân bu sözi işitdi, mâḥażarî niʿmet buldugın getürdi, pâdişâhuñ öñine ḳoyup [15]yir öpdi ve eyitdi: "Pâdişâhuñ yüce ḳadri bâġubân miskînüñ evine *(37b)* ḳonmaġ-ıla ne olaydı? Velîkin dilemediler ki bâġubânuñ ḳadri yücele." Sulṭâna [2]bâġubânuñ sözi maṭbûʿ geldi, vardı bâġubânuñ evine ḳondı, gice anda oldı. [3]Şabâḥ ḫilʿat ve niʿmet virdi. Rivâyet iderler ki göndürmege çıḳdı ve atı [4]öñince yüriyüp bu şiʿri oḳudı:

Şiʿr

"Sulṭânuñ şevketinden [7]ve ḳadrinden, bâġubân evine ḳonuḳ olmaḳ iltifâtından nesne eksilmedi. Bâġubânuñ [8]tâcı köşesi felege irdi ki senüñ gibi sulṭânuñ gölgesi anuñ üstine [9]düşdi."

ḤİKÂYET

Bir dilenci, ḥikâyet iderler ki, çok mâl cemʿ itmiş-idi. [10]Pâdişâh işitdi ve âdem virbidi, getürtdi ve eyitdi: "İşitdüm ki bî- [11]kerân mâluñ vardur. Şimdiki demde bir mühim ḳaydum düşmişdür. Gerekdür ki [12]baña baʿżı mâluñı virüp dest-gîrlik idesin." Gedây eyitdi: "Minnet [13]Bârî Taʿâlâ'ya, pâdişâh devletinde mâlum vardur. Ammâ lâyıḳ degüldür pâdişâhuñ [14]ʿâlî himmetine ki, benüm gedâlıġ-ıla arpa arpa cemʿ itdügüm ḫabîs̲ mâlı alup [15]ḳabûl ide." Pâdişâh eyitdi: "Ġam degül! Ḫabîs̲ ise yahûdîlere ʿulûfe virürem, ḫabîs̲ler ḫabîs̲ler içündür."

[7]ördek: F ḳuş// [9]şöyle...ḳadîm: F'de yok/ bir ḳaç kimse ile bir gün: S'de yok// [11]bu: F'de yok// [12]olavuz: F olalum/ vezîrlerden: F vezîrinden// [13]bir: F'de yok/ ḫayme... yaḳalum: F ḳonalum âteş yaḳalum// [14]buldugın: F'de yok/ pâdişâhuñ öñine ḳoyup: S pâdişâha ve// [15]yüce: F'de yok// *(37b)* yücele: F yüce ola/ sulṭâna: F pâdişâha// [2]vardı: F ḳalḳup/ bâġubânuñ: S'de yok/ oldı: F yatdı// [3]ḫilʿat: F bâġubâna ḫilʿat/ göndürmege...atı: F pâdişâhı göndürü gitdükde pâdişâhuñ// [6-7]şevketinden ve ḳadrinden: F şevket ü ḳadri ve uluhıġından/ olmak iltifâtından: S olmaḳdan// [8]irdi: F irişdi// [9]çok: F firâvân// [10]getürtdi: S getürdi// [11]ḳaydum düşmişdür: F maṣlaḥat düşdi// [15]yahûdîlere....virürem: F ben daḫı anı ḫabîs̲ kâfirlere virürem/ḫabîs̲ler...içündür: S'de yok//

(38a) Beyt

[2]"Ne ġam eger naṣrânî ḳuyısınuñ ṣuyı murdar-ısa. Ben daḫı cühûd ölüsin [3]yudursam gerek."

Gedây eyitdi: "Eger başum giderse bir aḳça virmezem." Çün-ki [4]pâdişâh ḥükmine boyun virmedi, zecr idüp aldurdı.

Beyt

"Çün ki iş [6]leṭâfet-ile olmaya, bî-ḥurmatlıġ-ıla nâçâr olacaḳdur."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saᶜdî [7]-raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- eydür: "Bir bâzirgânuñ yüz elli deve yüki ḳumâşı var-ıdı [8]ve ḳırḳ ḳulı var-ıdı. Kîş cezîresinde beni hücresine getürdi. Ol [9]gice bile olduḳ. Ṣabâḥ olınca aṣlâ râḥat olmadı perîşân [10]sözler söylemekden ki; fülân enbâzum Türkistân'a gitdi ve bu ḳadar ḳumâş [11]Hindûstân'a göndürdüm ve bu ḳadar ġulâmum fülân iḳlîme gönderdüm ve fülân [12]nesneye fülân kişi boyundur. Gâh eydür ki İskenderiyye'ye gitmek ḫâṭırum var ki [13]havâsı eyüdür. Ve gâh eydür ki Maġrib deñizi müşevveşdür. Döndi baña eydür: "Saᶜdî! [14]Bir seferüm daḫı vardur. Andan ṣoñra seferden vaz gelem, bir köşede oturam." [15]Ben eyitdüm: "Ol ne seferdür?" Eydür ki; kükürd-i fârsî dilerem ki Çîn'e iledem. İşitdüm *(38b)* ki anda ᶜaẓîm ḳıymeti vardur. Andan çînî çanaġı Rûm'a getürem ve Rûm'dan [2]ḥarîr ḳumâşın Hind'e iledem ve andan pulâd-ı Hindi Ḥaleb'e getürem. Andan [3]Ḥalebî ḳandil ve gülâbdâneler alup Yemen'e iledem ve andan ṣoñra seferi [4]terk idem ve dükâna geçem." Bunuñ gibi mâliḫülyâlar şol ḳadar söyledi ki aṣlâ [5]mecâli ḳalmadı. Pes baña eyitdi: "İy Saᶜdî! Sen daḫı söyle şundan ki gördüñ [6]ve işitdüñ." Ben daḫı bu şiᶜri oḳudum:

(38a) [3]yudursam gerek: F ol su ile yudursam gerekdür// [6]olacaḳdur: F olıcaḳ olur// [8]ḳulı: F ḳullıḳcısı/ getürdi: F ḳıġırdı// [9]ṣabâḥ: F tâ ṣabâḥ// [10]Ḳumâş: F ḳumâşum// [12]boyundur: F kefildür// [13]havası eyüdür: F eyü havası vardur/ eydür: "Saᶜdî!": F eyitdi: Yâ Saᶜdî!// [14]vaz gelem: F vaz gelürem/ oturam: F otursam// [15]eydür: F eyitdi/ fârsî: F fârsîyi/ dilerem ki: F'de yok/ iledem: Filetem//*(38b)* çanaġı: F çanaġlar alup// [2]ḳumâşın: F ḳumâş alup/ iledem: F götürem/ Ḥaleb'e: F alup Ḥaleb'e/ andan: F'de yok// [3]gülâbdâneler: F gülâbdânlar/ iledem: F iletem/ ve andan: F yemenüñ burdunı pârsâya iletem ve andan// [4]mâliḫülyâlar: F mâliḫülyâlar dökdi// [5]mecâli: F ṭâḳatı/baña: F dönüp baña//

Şiʿr

"İşitmedüñ mi ki; ṣaḥrâ-yı Ġûr'da bir tâcir ṭavardan düşdi ve ol [9]düşdügi vaḳt bu sözi söyledi ki; dünyâ seven kişinüñ ṭar gözin [10]ya ḳanâʿat ṭoldurur ya gûr ṭopraġı?"

ḤİKÂYET

Mıṣr'da biri mâldâr ḫoca var-ıdı, [11]baḫıllıġ-ıla meşhûr olmış-ıdı. Nite-kim Ḥâtem-i Ṭây kerem -ile meşhûr olmış-ıdı. [12]Ẓâhir ḥâli niʿmet-i dünyâ-y-ile âreste-y-idi. Velîkin ḫubs̱-ı nefs-i cibillî mütemekkin [13]olmış-ıdı; şöyle kim bir cân-ıla bir etmegi elden çıḳarmazdı. Ve bir faḳîre bir [14]etmek virmiş degül-idi. Ve Ebû Hüreyre kedisine bir loḳma-y-ıla oḫşamadı [15]ve Aṣḥâb-ı Kehf itine bir süñük atmadı. Fi'l-cümle ḳapusını kimse açuḳ görmiş *(39a)* degüldi ve sofrasını kimse cemʿiyyet öñinde görmiş degüldi.

Beyt

"Dervîş, [3]ṭaʿâmı ḳoḳusından artuḳ nesne işitmiş degüldi. Ve ḳuşlar, anuñ yiyecek [4]yidüginden ṣoñra etmegi uvaġın dirmiş degüldi."

İşitdüm ki Maġrıb deñizinde gemi-y-ile [5]Mıṣr'a ʿazm itdi ve başında Firʿavn ḫayâller ki nâgâh muḫâlif yil geldi. Ḫoca el götürüp [6]fâyidesüz duʿâ ve zârî ḳılmaġa başladı. "Fe iẕâ rakibû fi'l-fülki deʿavü'llâhe [7]muḫlişîne lehu'd-dîne"

Şiʿr

"Altunuñdan [9]ve gümişüñden ḫalḳa râḥat irişdür ve kendüñ daḫı fâyidelen, ol vaḳt [10]ki bu ev senden girü ḳala gerekse bir gerpüci altundan ve biri gümişden [11]olsun."

[8-9]ṣaḥrâ-yı Ġûr'da....söyledi: F Ġûr saḥrâsında bıldır bir ulu bâzirgân sütûrından düşdi ve eyitdi/ [9-10]dünyâ...gûr ṭopraġı: F mâldâr u ġanînüñ hiç bir nesne ile aç gözi ṭoymaz. Ya ḳanâʿat ya ḳabir ṭopraġı ṭoyurur, bu ikiden ġayrı ile mümkin degüldür// [11]baḫıllıġ-ıla: F baḫillik ile// [12]niʿmet-i dünyâ-y-ile: F niʿmetle/ ḫubs̱-ı...olmış-ıdı: F'de yok// [13-14]şöyle kim degüldi: F cân ü gönül ile elinden bir etmek bir faḳîre virmiş degül idi/ loḳma-y-ıla oḫşamadı: F loḳma etmek virmemişdi// [15]itine: F kelbine/ bir: F'de yok/ atmadı: F atmış degüldi// *(39a)* ve sofrasını...degüldi: F'de yok// [4]dirmiş: F divşürmiş// [5]ve başında... geldi: F ve Firʿavnlik ḫayâlini başında ṭutmış idi. Nâgâh geminüñ eṭrâfına muḫâlif rûzgâr geldi/ götürüp: F ḳaldurup// [6]fâyidesüz: F'de yok// 9ḫalḳa: F miskinlere// [10]ve biri: F ve bir gerpüci// [11]olsun: F tut/el-ḳıṣṣa: F bârî//

El-ḳıṣṣa, gemileri ġarḳ oldı ve Mıṣr'da mîrâs̱-ḫôraları ḳaldı [12]ki dervîşler-idi. Ve anda bâḳî ḳalan mâlından ġanî oldılar ve anuñ fevt olmaġı-y-la [13]eski ḳaftanları yabana atdılar ve dimyâṭî cübbeler dikindiler. Ol hefte içinde [14]birisini gördüm bir ʿarabî ata binmiş ve öñünce bir ḫûb yüzlü oġlan Mıṣr [15]soḳaġı içinde gider. Bu beyti didüm.

Şiʿr

(39b) [2]"Vâh ki ölü yine dirilüp ḳabilesi arasına geleydi, mîrâs̱-ḫôralara mîrâs̱ [3]döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı ḫışımları öldüginden." Bârî anlaruñ-ıla münâsebetümüz [4]var-ıdı, dizginini dutup bu beyti didüm:

Beyt

"İy seremerd! Yiyi gör ki ol baḫtı [6]düşmiş cemʿ itdi ve yimedi."

ḤİKÂYET

Bir żaʿîf balıḳçı var-ıdı. bir gün [7]balıḳ avlarken nâgâh bir ulu balıḳ avına düşdi ve yiñemedi, balıḳ [8]ġâlib oldı, çekdi aġı elinden aldı.

Şiʿr

[10]"Oġlan vardı ki şu getüre, ırmaḳuñ ṣuyı geldi oġlanı aldı. [11]Aġ her gün balıḳ getürürdi, bu kerre aġı balıḳ alup gitdi."

Bârî [12]ayruḳ balıḳçılar bunı işidüp aña melâmet itdiler. Şunuñ gibi [13]avı elüñden giderdüñ, saḳlayımaduñ dediler. Balıḳçı eyitdi: "İy ḳarındaş [14]lar! Naṣîbüm degüldi ve hem ol balıġuñ rızḳı daḫı dükenmiş degüldi." [15]Naṣîbi olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz ve ecelsüz balıḳ *(40a)* ḳuruda ölmez. Elsüz ve ayaḳsuz kişi biñ ayaḳluyı depeledi. Bir ṣâḥib-dil [2]bunı gördi ve eyitdi: "Sübḥâne'llâh ki biñ ayaġı-la eceli geldi, bir elsüz ve [3]ayaḳsuz kişiden ḳaçup ḳurtulmadı."

[12]dervîşler-idi: F faḳîrler idi/ ve.. ḳalan: F ḅakıyye/olmaġı-y-la: F olması-y-la// [13]ḳaftanları: F ḳaftanlarını/ dikindiler: F biçindiler// [14]ḫûb yüzlü oġlan: F ḫûb-rûy oġlan ile// [15]gider: F giderdi/ beyti didüm: F ḳıṭʿayı oḳudum/ şiʿr: F ḳıṭʿa// *(39b)* [2]eger ölü yine: F yine ölü/ mîrâs̱-ḫôralara: F mîrâs̱-hôrlarına// [4]dizginini...didüm: F yiñini ṭutup âşinâlıḳ eyledüm ve bu beyti oḳudum// [5]seremerd: F sîrmerd/ yiyi gör ki: F yeyi gör kim// [8]aldı: F alup/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [10]oġlan: F ġulâm/ oġlanı aldı: F vaḳt oldı ki ġulâmı götürdi ve gitdi// [11]her gün: F her laḥẓa// [12]ayruḳ: F ġayrı// [13]avı... giderdüñ: F av elüñden gitdi/ ṣaḳlayımaduñ: F elüñden gelmedi ki saḳlayasın// [14]daḫı...degüldi: F dükenmemişdi// *(40a)* [2]bunı: F anı/ ayaġı-la F ayaḳ ile//

Şiʿr

"Çün ardından cân alıcı düşmen gele, segirdür [6]kişinüñ ecel ayagın baġlar; ol demde ki düşmen arddan irişe kiyânî [7]yay çekmege mecâl ḳalmaz."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llâhi ʿaleyh- eydür: Bir semüz [8]kişi gördüm. Mışr içinde bir aġır bahâlu geyesi geymiş ve bir tâzî ata [9]binmiş ve bir mışrî dülbend başına şarmış. Yâranlarumuzdan biri baña [10]eydür: "Bu ḥayvân-ı lâ-yaʿlem ve üstinde dîbâ-yı muʿlem nice görürsin iy [11]Saʿdî?" Ben eyitdüm: "Bu bir zişt ḫaṭdur ki altun-ıla taḥrîr olunmışdur." [12]Nite-kim ʿacem dimişdür: "Yek ḫilʿat-ı zîbâ bih ez-ḫilʿat-ı dîbâ." Bir yaraşıḳ [13]aḳ ḳaftân yigrekdür biñ ḳimḫâdan yaraşıḳsuz ola.

Şiʿr

(40b) "Kendüzni âdeme beñzetmek olmaz, meger ki dülbendi ve giyecegi beñzeye. Cem-îʿi [2]varlıġından teftîş iderseñ, ḳanından artuḳ ḥalâl nesne bulmazsın."

[3]ḤİKÂYET

Bir müşt-zen, ḥikâyet iderler ki zamân muḫâlifinden fiġâna [4]gelmiş-idi, ve el ṭarlıġından cihân gözine ṭar olmış-idı. Atası ḳatına geldi [5]ve kendü ḥâlinden şikâyet itdi ve icâzet diledi ki sefere gide, bâzû [6]ḳuvveti-le murâd etegin ele getüre.

Şiʿr

[7]"Fażl u hüner ʿabeṡ olur tâ ki göstermeyeler. ʿÛdı eger oda bıraḳmayalar ve miski ezmeyeler [8]ḳoḫularından fâyide yoḳ."

Atası eyitdi: "İy oġul! Bu ḫayâl-i muḥâli başuñdan [9]gidergil. Saġlıġı selâmet bil ve ḳanâʿat ayaġını etegüñe şargıl! Nite-kim [10]ulular dimişlerdür: Cidd-ile devlet olmaz, çâresi gün nice gelürse aña göre [11]dirilmek gerek."

[6]kiyânî: F keyânî// [7]Ḥikâyet: Bu hikâye F nüshasında mevcut değil// *(40b)* [3]müşt-zen: F müşt-zeni// [4]atası: F peẕeri// [6]murâd...getüre: F'de yok// [7]ʿabes olur: F żâyi' ʿabesdür/ ezmeyeler: S'de yok// [8]yok: F ẓâhir olmaz/ atası: F pederi// [9]saġlıġı...etegüñe: F saġlıḳ ayaġın selâmetlik etegine// [10]olmaz: F ele girmez/ [10-11]gün...gerek: F hemân şabr idüp bî-ḥużûr ve mużṭarib olmamaḳdur//

Beyt

"Kimesne devlet etegin güc-ile ele getürmez [13]ve gözsüz kişinüñ ḳaşına rastıḳ sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür."

Beyt

[15]"Eger her ḳıluñ başında yüz ʿaḳl var-ısa, ʿaḳl işe yaramaz çün ki yavuz *(41a)* baḫtlu olasın."

Oġlı eyitdi: "İy ata! Seferüñ fâyidesi çoḳdur. ʿAcâyibler ve [2]ġarâyibler görüp ve işitmek ve manṣıb ve edeb ve mâl ziyâde itmek ve maʿrifet [3]kesb itmek ve rûzigâr tecribe itmek ve yâranlar-ıla bilişmek. Bu mecmûʿ sefer fâyide [4]leridür." Nite-kim ṭarîḳat sâlikleri dimişlerdür:

Beyt

[6]"Tâ ki ev-ile ve dükkân-ıla dutıya durursın. İy ḫam, hergiz âdemî olmazsın. Var cihân [7]içinde teferrüc ḳıl şol günden öñdin ki dünyâdan gidersin."

Atası eyitdi: [8]Belî, bu seferüñ fâyidesi didügüñ gibi bî-ḥaddür; velîkin bu didügüñ nesne bir [9]ḳaç ṭâyifeye müsellemdür: Evvel bâzirgânlara ki mâl ve niʿmet vücûdı-y-ıla ve [10]oġlanlar ve câriyeler ve çâbuk ḫidmetkârlar, her gün bir şehirde ve her gice [11]bir maḳâmda ve her sâʿat bir teferrücgâhda, bârî mâl sebebi-y-le sefer ġanîmet [12]olur.

Şiʿr

[14]"Bay kimesne ṭaġda ve yabanda ġarîb degüldür. Her yire ki irdi ḫayme ḳurdı [15]ve ḫâbgâh düzdi. Ve şunuñ ki cihân murâdına eli yitişmez, kendü ṭoġduġı *(41b)* yirde ġarîbdür."

İkinci ʿâlimlerdür ki manṭıḳ-ı şîrîn-ile ve feṣâḥat ve belâġat ḳuvveti-y-ile her [2]yire ki vara ḫidmetine iḳdâm gösterüp ve ikrâm ideler ve sefer ġanîmet-ile geçe.

[12]güc-ile ele getürmez: F zor-ile tutmaz// [13]sürmek: F çekmek// [15]her: F her bir/ yüz...var-ısa: F iki yüz hünerüñ ola/ ʿaḳl işe... *(41a)* olasın: F hüner işe gelmez ve fâyideye yaramaz çün ki ṭâliʿ naḥs ve yaramaz ola// [4]nite-kim: F nite-ki/dimişlerdür: F dimişlerdür yaʿnî meşâyıḫ/ beyt: F ḳıṭʿa// [6]ev-ile..durursın: F evde ve dükkânda kiraya ṭurursın// [7]öñdin: F öñdün/ gidersin: F gidesin// [8]didügüñ: F'de yok// [9]niʿmete vücûdı-y-ıla ve: F niʿmet-i vücûd ve bile// [10]şehirde: F şehre/ ve: F'de yok// [11]teferrücgâhda bârî mâl: F teferrüc-i mâl// [14]yabanda: F beyâbânda/ irdi: F indi// [15]murâdına eli yitişmez: F murâdı elin almadı/ ṭoġduġı F ḳopduġı// *(41b)* ġarîbdür: F ġarîb ve nâ-maʿlûmdur/ manṭıḳ-ı şîrîn-ile: F manṭıḳu'ṭ-ṭayr-ı şîrîn söz ve laṭîf//

Şiʿr

[5]"ʿÂlim kişinüñ vücûdı ẖaṣ altun mis̱âlidür ki her yire varsa ḳadr ü ḳıymetin [6]bilürler. Ulu-zâde ki câhildür, kendü şehrinde girü ḳalur ki ġarıblıḳda hiç [7]nesneye almazlar."

Üçünci ṣâḥib-cemâl kimesnelerdür ki ṣâḥib-diller anlaruñ [8]dîdârına baḳmagı tanaʿʿum bilürler. Nite-kim ulular dimişlerdür ki; ẖûb-ṣûretler, ẖasta göñüllere merhemdür ve [10]baġlu ḳapularuñ kilididür. Lâ-cerem her yire ki vara ṣoḥbetini ġanîmet görürler [11]ve ẖidmetini minnet dutarlar.

Şiʿr

"Ḫûb ṣûretlü her yire ki vara [15]ḥürmet, ʿizzet görür; egerçi atası ve anası daẖı ḳahr-ıla sürerlerse. Tâvûs *(42a)* yüñüni muṣḥaflar içinde gördüm. Didüm ki; bu menzileti senüñ ḳadrüñden artuḳ gördüm. [2]Didi: Epsem ol! Her kişi ki ṣâḥib-cemâl ola, her ne yire ḳadem başarsa öñine [3]el dutup anı redd eylemez."

Dördünci ẖoş-ẖânlardur ki ẖançere-i dâvûdî-le ṣuları [4]aḳmaḳdan ve ḳuşları uçmaḳdan girü ṭutarlar. Pes bu fażîlet vesilesi-le [5]müştâḳlaruñ göñlini şikâr iderler. Ve ehl-i dil yâranlar anuñ maḥabbetini ġanîmet [6]bilüp ve ẖidmetine müdâvemet ḳılurlar. Pes bu hüner-ile her zaẖmeti râḥata mübeddel [7]olur.

Şiʿr

[9]"Mest-i ṣabûḥ yâranlaruñ ḳulagına bundan yigrek ne ola? Âheng-i nerm ola. [10]Ḫûb ṣûretden ẖoş âvâz yigdür ki, ẖûb-ṣûret ḥaẓẓ-ı nefsdür [11]ve ẖoş-âvâz ḳût-ı rûḥdur."

Beşinci pîşekârlardur ki saʿy-ı bâzû-y-ıla [12]kifâf ḥâṣıl iderler, tâ ki etmeg-içün yüz ṣuyın dökmeyeler ve ellerin kimse [13]öñine ṣunmayalar. Nite-kim ʿâḳıllar dimişlerdür.

Şiʿr

[15]"Eger ġarıblıġa giderse ṣanʿat ehli saẖtlıḳ görmez. Veger ġarıblıġa *(42b)* düşerse Nîmrûz meliki gice aç yatur."

[5]mis̱âlidür: F mis̱lidür// [7]nesneye almazlar: F añmazlar// [8]nite kim: F nite ki// [9]göñüllere merhemdür: F göñüllerüñ merhemidür// [10]ki vara: F kim gele// [11]ẖidmetini: F ẖidmetini cânlara// [14]her yire ki: F ki her yire// [15]daẖı: F'de yok/ sürerlerse: F sürdülerse de// *(42a)* artuḳ gördüm: F artuḳ görürem// [2]her ne yire: F her yire ki/ başarsa: F ḳoya// [3]dutup: F ṭutup/ redd eylemez: F redd itmez, belki daʿvet iderler/ ẖançere-i Dâvûdî-le: F ẖançere-i Dâvûd ile// [11]pîşekârlardur: F şol ehl-i ṣanʿatdur// [12]etmeg-içün: F etmek içün/ dökmeyeler: F dökmeye/ ellerin: F elin/ kimse: F kimsenüñ// [13]ṣunmayalar: F ṣunmaya/ nite-kim: F nite-ki/şiʿr: F ḳıṭʿa// [15]eger ġarıblıġa....saẖtlıḳ görmez: F'de yok/ veger....*(42b)* aç yatur: F'de yok/ ṣanʿat: F ṣıfat//

İy oġul! Her kimde ki bu biş ṣanᶜatlardan [2]birisi ola, fi'l-cümle ḫâṭırı tesellî olur. Vegerni hemân bir [3]ḫayâl-ı bâṭıl-ıla cihân içinde yürür ve hiç kimesne cihânda anuñ adın [4]añmaz. Nite-kim dimişlerdür:

Şiᶜr

"Her kimse ki aña gerdiş-i zamân kîn itdi, [7]rûzigâr anı bî-maṣlaḥat yire ḳulavuzlar. Ol gögercin ki ayruḳ yuvasın [8]görecek degüldür, ḳażâ anı duzaḳdaġı dâneye iledür."

Oġlan eyitdi: "İy ata! [9]Ḥükemâ ḳavline nice muḫâlefet idem ki dimişlerdür: Egerçi rızḳ maḳsûmdur, ṭaleb [10]itmek şarṭdur; ve belâ egerçi muḳarrerdür, iḥtirâz itmek vâcibdür."

Şiᶜr

"Egerçi rızḳ gümânsuz irişür, [13]velîkin ḳapulardan istemek ᶜaḳl şarṭıdur. Daḫı gerçi ecelsüz kimse ölmez, [14]pes sen kendüzüñi ejdehâ aġzına atma."

Şimdiki ḥâlde ki ḳaġan arslan-ıla pençe [15]ururam ve piller gibi dem ürürem, maṣlaḥat oldur ki sefer idem; daḫı *(43a)* faḳr odına yanmaġa ṭâḳat getürmezem. Ve daḫı ulular dimişlerdür:

Şiᶜr

[5]"Çün-ki kişi kendü maḳâmından ṭaşra çıḳdı daḫı ne ġam yir ki, cemîᶜ-i âfâḳ anuñ [6]yiridür. Gice olduḳda her ġanî kendü sarâyına gider. Dervîş her ne yire irişe, [7]gice oldugı vaḳt ora anuñ sarâyıdur; daḫı aña maḳâm ne ḥâcet ki [8]nireye ki vara anuñ Tañrısınuñ evidür."

Bunı didi ve atasına vidâᶜ [9]itdi ve himmet dileyüp gitdi ve gitdüginde bu beyti oḳıdı.

Beyt

"Her kişinüñ ki baḫtı murâdınca [11]olmaya, bir yire vara ki kimse adın bilmeye."

[2]vegerni: F vegerni her ki bunlardan naṣîbi olmaya// [3]bâṭıl-ıla: F bâṭıla ile// [4]nite-kim: F nite-ki// [6]her kimse: F ol kimesne/ aña gerdiş-i zamân: F gerdiş-i zamân aña// [7-8]ol gögercin ki.... dâneye iledür: F gögercin ki yuvasın ayruḳ görmek dilemeye. Ḳażâ anı yuvasından çıḳarur ṭoġru duzaġa iledür// [9]maḳsûmdur: F maḳṣûmdur, gümânsuz irişür velîkin ḳapularda// [10]muḳadderdür: F maḳdûrdur/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// [14]sen: S'de yok/ ejdehâ: F ejderhâ/ ki: F'de yok// [15]ve piller gibi dem ürürem: F kükremiş fil ile urışuram// *(43a)* [5]çıḳdı: F düşdi// [7]ḥâcet ki: F ḥâcet// [8]nireye: F her ḳanda/ Tañrısınuñ evidür: F Tañrısı milkidür// [9]gitdüginde: F'de yok/ beyti: F şiᶜri// [11]vara: F varsun//

Ol ḳadar gitdi ki tâ bir deñiz kenârına [12]irişdi; ve gördi ki çoḳ ḫalḳ bir gemiye girmişler, ʿazm-i sefer itmişler. Diledi ki [13]bunlaruñ-ıla bile gide. Yigidüñ eli boş ve dili medḥ u s̱enâ-y-ıla nite ki zârî ḳıldı, fâyide [14]olmadı. Bî-mürüvvet gemici buña güldi ve bu şiʿri oḳudı.

Şiʿr

"Altunuñ olmayınca *(43b)* zûr-ıla deñiz geçemezsin. On er gücini n'idersin, bir er aḳçasın getür?"

Bu ṭaʿn-ıla [2]yigidüñ yüregi pür ḫûn oldı ki intiḳâm ide. Âvâz itdi ki eger geydügüm ḳaftâna [3]râżî-y-ısañ dirîġ degüldür. Mellâḥ bu sözi işitdi, ṭamaʿ-ıla gemi gitmiş-iken yine [4]döndürdi kenâra getürdi.

Beyt

"Ḳażâ ʿâḳıllaruñ gözini diker; ṭamaʿ ḳuşı vü balıġı aġa getürür."

Niçe [6]ki mellâḥuñ saḳalı vü yaḳası yigidüñ eline girdi, bî-muḥâbâ ḍarb urup ḫoş [7]let itdi. Mellâḥ bunuñ-ıla ṣulḥ itmekden ġayrı çâre bulmadı. Ṣulḥ idüp gemi kirîsin [8]baġışladı. Çoḳ mudârâ idüp öpüp ayaġına düşdi ve iki gözinde ḫoş münâfıḳâne öpdi; [9]ve elin öpdi, gemiye getürdi ve geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı. [10]Niçe zamân gitdiler ve Yunân iḳlîmine irişdiler. Mellâḥ deñiz içinde gördi; [11]bir üstüvân aġaç mevc öñinde gider. Eyitdi: "Sizden bir şîr merd yoḳ mı, [12]tâ bu üstûnı bize ḥâṣıl ide. Biz daḫı, geminüñ ḫalel irmiş yiri [13]vardur, ol araya ḳoyavuz." Yigit bu sözi işitdi, ḳuvvetine maġrûr olup [14]ve mellâḥuñ göñlin yıḳduġından ġâfil olup ḥükemâ sözin unutdı ki dimişlerdür: [15]"Her kişinüñ ki göñline irişdüñ, andan ṣoñra yüz eylük daḫı idesi olursañ *(44a)* îmin olma ki; demren yaradan çıḳar velîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur." [2]Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şiʿr

[4]"Çün-ki elüñden bir göñül yıḳıldı, îmin olmaġıl! Sen ḥiṣâra gerpüç pâresin [5]atma ki vaḳt ola ḥiṣârdan daḫı ṭaş gele."

[12]çoḳ: F çoḳlıḳ// [13]bunlaruñ-ıla bile gide: F bunlar ile ol gemiye bile gire ve gide/ ve dili medḥ u s̱enâyıla nite ki zârî ḳıldı: F bi'ż-żarûri mellâḥı medḥ itmege s̱enâ dilini açdı ve ol ḳadar ki zârılıḳ ḳıldı// [14]güldi ve bu şiʿri: F ḫande ile döndü ve bu beyti//*(43b)* zor-ıla...getür: F deryâ ḳapusından içerü giremezsin, yaʿni zor-ıla deryâdan geçemezsin. On er ḳadar ḳuvvet ne fâideye yarar? Sen hemân bir er virdügi bir çekirdek altunuñ var ise getür diyü// [2]ki: F diledi ki// [3]râżî-y-ısañ: F râżî iseñ/ ṭamaʿ-ıla: F ṭamaʿa düşüp/ yine: F gemiyi// [4]döndürdi: F döndürüp// [5]ʿâḳıllaruñ gözini: F zîreklerüñ gözlerini// [7]kirîsin: F kirasın// [8]öpüp: F elini öpüp// [9]öpdi: F alup/ çeküp: F açup/ revân oldı: F'de yok// [10]gördi: F gördi kim// [11]öñinde: F öñince// [12]üstûnı: F üstüvânı// [14]dimişler: F dimişlerdür// [15]göñline: S göñlinde// *(44a)* ẓarîfler: F ʿâḳıllar/ şiʿr: F ḳıtʿa// [5]yigit: S'de yok//

Niçe ki yigit geminüñ ipin eline [6]aldı ve kendüzin deñize atdı ve sütûna ṭoġrı gitdi ve mellâḥ elindeki [7]ipi çekdi ve aldı ve gemi revân oldı. Ol bî-çâre deñiz içinde [8]ḳaldı. İki gün ve iki gice deñiz yüzinde mevc öñince gitdi ve üçünci [9]gün kenâra irişdi; şöyle kim candan bir ramaḳ ḳaldı. Ot köklerin [10]ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı ve yazıyı ṭutup gitdi. [11]Susuzlıḳdan ṭâḳatı ṭâḳ olmış-ıdı. Nâgâh bir ḳuyuya irişdi ki ḫalḳ [12]dirilmiş ṣu alurlar. İlerü geldi ṣu diledi, buña kimse ṣu virmedi. Niçe ki zârî [13]ḳıldı, hiç esirgemediler. Żarûrî birisinüñ ḳabına el ṣundı ki ala içe, virmediler. [14]Cebr-ile elin ṣundı, gördi ki olmaz. Bir ḳaçını dögdi. Cemîᶜ-i ḫalḳ dirilüp [15]bir araya geldiler, başına üşdiler; geregi gibi dögdiler ve yaralu idüp düşürdiler.

Şiᶜr

(44b) "Pîl niçe ṣalâbat-ıla, bir üvezde [3]ḳanad olmaġ-ıla urur, incidür. Biş on ḳarınca ittifâḳ idicek ḳaġan [4]arslanuñ derisin yırtarlar."

Bî-çâre ḫasta ve yaralu bir kâruvânuñ ardına düşdi [5]gider. Gice olınca kâruvân-ıla bir yire irişdiler; ol ara da ḥarâmîler yiri-y-idi. [6]Kâruvân ḫalḳınuñ ḥarâmî ḳorḳusından endamlarına ditremek düşdi. Yigit [7]eyitdi: "Ġam yimeñ ki yaluñuz elli kişiye cevâb iderin ve bâḳî yâranlar muvâfaḳat [8]ideler" didi. Kâruvân ḫalkı, bu sözi işidüp birez kendülere geldiler ve [9]bunuñ yoldaşlıġın ġanîmet gördiler. Öñine ṭaᶜâm getürdiler, yidi ve ṣu içdi. [10]Yorulmış ve dögülmiş kişi ḳarnın ṭoyurdı, uyḳusı geldi, uyudı. Meger kim [11]bir cihân-dîde pîr bu kârubânda bile-y-idi, eyitdi: "İy yâranlar! Ben, eyle ki bu ḥarîfden [12]ḳorḳaram, ḥarâmîlerden ol ḳadar ḳorḳmazam ve bizüm ḥâlimüz ol ᶜarab ḥikâyetine [13]dönmesün ki; bir niçe dînâr cemᶜ itmiş-idi, uġurladam diyü ḳorḳusından gicelerde [14]uyumazdı. Dostlarından birisini odasına iletdi ki yoldaş ola, aḳçasın [15]beklemekde kendüye muᶜâvenet ide. Bârî bir ḳaç gice bile oldı, tâ ki bildi *(45a)* aḳçayı ḳanda gizlermiş, aḳçayı alup revân oldı. ᶜArab ṣabâḥ durdı niçe ki [2]cüst-cû ḳıldı hiç ḫaberin ve ḳanda gitdügin bilmedi. Çoḳ bî-fâyide girye vü zârî ḳıldı ve [3]bunuñ dostları zârîsin görüp eyitdiler: "Meger ki aḳçacuġuñı [4]uġrı almış?" ᶜArab eyitdi: "Lâ vallah, yoldaşum aldı."

[7]çekdi ve: F çeküp/ bî-çâre: F bî-çâre yigit// [10]yimekle: F yimek ile// [12]buña kimse: F kimesne buña// [13]virmediler: F virmedi// [14-15]cebr-ile...üşdiler: F alayın ṣandı, üçi dördi derilüp geldiler, anları dögdi. Ve anlaruñ cümlesi yigidüñ başına üşüp// *(44b)* [2]pîl niçe: F fil bunca// [3]urur: F vurur// [4]bîçâre: F bîçâre müşt-zen// [5]gider: F'de yok/ gice olınca: F gicesi/ da: F'de yok// [7]idersin: F virürem/ muvâfaḳat: F bâḳîye muvâfaḳat// [8]didi: F'de yok/ birez: F'de yok// [14]birisini: F birisini aldı// [15]bârî: F'de yok// *(45a)* durdı: F ṭurdı// [3]aḳçacuguñı: F aḳçañı// [4]almış: F almışdur/ ᶜarab: S'de yok/ aldı: F aldı diyü cevâb virdi// [6]olmayam: F olmazam//

Şiʿr

"Hergiz yılandan îmin olmayam, çün-ki anuñ ḫasleti ne-y-idügin [7]bildüm. Şol düşmenüñ dişi zaḫmı bedterdür ki kişiye dost ṣûretinde görinür."

[8]Bârî, ne bilürsiz, eger cümle ḥarâmîlerden biri bu-y-ısa? Daḫı maṣlaḥat oldur ki [9]bunı uyur ḳoyasız, durup gidevüz. Bâşed ki bir furṣat gözler ola, yoldaşlarına [10]ḫaber ide. Kâruvân ḫalḳına pîrüñ sözi ḫoş geli. Müşt-zen uyudugı [11]yirde ḳaldı ve bunlar raḫtların divşirüp revân oldılar. Müşt-zen, ol [12]gice, ol ḳadar uyudı ki ṣabâḥ oldı ve güneş ṭogdı. Issı arḳasına doḳunıcaḳ [13]baş ḳaldurdı, gördi ki kâruvân gitmiş. Bî-çâre niçe ki dört yaña gezdi, ḳanca [14]gidecegin bilmedi. Aç ve susuz hemân ölmesi ḳalmış idi ve ol ḥâletde bu beyti [15]oḳudı:

Beyt

"Şol *(45b)* kimsene irilik ider ġarîbe ki kendüsi ġurbetde olmamış ola."

Bu sözi söylenürken [2]meger bir pâdişâh-zâde ava binmiş ve leşkerden ayrılmış, bunuñ sözin işidüp [3]ḳatına geldi. Gördi ki ṣûret-i ḥâli perîşân. Ṣordı ki ḳandansın ve [4]ḥâlüñ nedür ve bu yire ne aradan düşdüñ? Müşt-zen, vâḳıʿasını, mecmûʿın [5]evvelinden âḫire degin ḥikâyet itdi. Melik-zâde bunı esirgeyüp egnine ḫilʿat [6]geyürdi ve âdemler ḳoşup kendü şehrine göndürdi. Ve atası ḳatına ilettiler, atası, bunuñ [7]selâmatlıgına şükr itdi. Ve gicesi cemîʿ-i sergüzeşti atasına ḥikâyet itdi; gemi ḥâlinden [8]ve mellâḥ cevrinden ve rüstâyîler ḳuyı üstinde dögdüklerin ve gice kâruvân bunı ḳoyup [9]gitdüklerin. Ve atası eyitdi: "İy ogul! Ben saña dimedüm mi ki eli boş [10]kişiye sefer murâdı el virmez?" Nite-kim dimişlerdür:

Şiʿr

"Ne ḫoş didi ol eli boş silâḥşör [12]ki; arpa ḳadar altun yigrekdür elli batman ḳuvvetden."

[7]bedterdür: F daḫı bedterdür// [8]bilürsiz: F bilürsin/ bu-y-ısa: F bu ise// [9]uyur ḳoyasız: F uyurken ḳoyup gidevüz// [10]pîrüñ...geldi: F pîrüñ bu tedbîri be-ġâyet ḫoş geldi// [11]divşirüp revân oldılar: F yükledüp gitdiler// [12]ol: F şol/ uyudı: F yatdı/ ıssı: F güneş ısıcağı// [13]gezdi: F gezindi/ ḳanca: F ḳanda// [14]gidecegin: F gitdüklerin/ bilmedi: F bilemedi/ ḳalmış idi: F ḳalmışdı// *(45b)* ola: F ve ġaribligi çekmemiş ola/ bu sözi: F ol bu sözi/ söylenürken: F söylerken// [2]sözin: F sözini// [3]ṣûret-i ḥâli: F ṣûret ü ḥâli/ ḳandansın: F ḳandan geldüñ// [4]vâḳıʿasını: F vâḳıʿâsın/ mecmûʿın: F mecmûʿ// [5]evvelinden: F evvelden// [7]ḥikâyet itdi: F ḥikâyet eyledi// [8]dögdüklerin: F dögdüklerinden// [9]ḳoyup gitdüklerin: F yabanda ḳoyup gitdüklerinden// [12]yigrekdür: F yigdür/ ata: F peder//

Yigit eyitdi: "İy ata! Her [13]vech-ile kişi renc çekmeyince genc ḥâṣıl itmez ve cânı ḫaṭarda ḳomayınca düşmene ẓafer [14]bulmaz. Ve tâ dâne ṣaçmayınca ḫırmen getürmez. Görmez misin egerçi renc çekdüm ne [15]genc ḥâṣıl itdüm?" Nite-kim dimişlerdür:

Beyt

"Baḥrî eger timsâḥ zaḫmından endîşe ḳılursa, hergiz agır bahâlu dür ele [2]getürmez." Ve daḫı dimişlerdür:

Beyt

"Egerçi kişi rızḳından ṭaşra nesne yimez; velîkin ṭalebde kâhel [4]lik olmaz."

Atası eyitdi: "İy ogul! Şimdi Bârî Taᶜâlâ ᶜinâyet itdi ve [5]iḳbâl yoldaşuñ oldı, tâ gülüñ dikenden ve diken ayaguñdan çıḳdı ki [6]bir ṣâḥib-devlet irişdi ve cânuñ araya girdi. Ve bunuñ gibi ittifâḳ nâdir [7]vâḳiᶜ olur ve nâdir nesneye iᶜtimâd itmek olmaz." Nite-kim dirler:

Beyt

"Avcı her vaḳt [9]av ṭutmaz. Bir gün düşer ki kendüzüni ḳaplan paralar." Nite-kim dimişlerdür.

ḤİKÂYET

[10]Pars iḳlîminüñ pâdişâhlarından birisi, ḫâṣaḳîler-ile Şîrâz muṣallâsına [11]teferrüce çıḳdı. Buyurdı ki kendünüñ ḳıymetlü yüzügini nişâna ḳodılar; tâ ki [12]bu yüzügüñ içinden her ki oḳ geçüre yüzük anuñ ola. Dört atıcı [13]tîr-endâz ki pâdişâhuñ yanında olurdı, birisinüñ oḳı râst gelmedi. İttifâḳ [14]bir oglancuḳ, bir tam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı. Nâgâh [15]bir oḳ ṭogrı yüzügüñ içinden geçdi. Ḫilᶜat virüp yüzügi aña erzânî *(46b)* ḳıldılar. Oglancuḳ oḳını ve yayını oda bıraḳdı, yaḳdı. Ne-y-çün böyle itdüñ didiler? [2]Eyitdi: "Tâ ki evvelki revnaḳ yirinde ḳala ki dâyim böyle olmaz."

[14]tâ: F tâ ki/ getürmez: F ḥâṣıl itmez// [15]ḥâṣıl itdüm: F ḥâṣıl ḳıldum ve bunca niᶜmet ele getürdüm/ nite-kim dimişlerdür: F dimişler ki// *(46a)*zaḫmından: F zaḥmetinden/ dür: F incü// [3]ṭaşra nesne yimez: F ziyâde yimek mümkün degüldür// [4]kâhellik: F kâhellik itmek/ atası: F pederi/ iy: F'de yok// [6]ṣâḥib-devlet: F ṣâhib-i devlet/cânuñ.. girdi: F saña böyle iḥsân eyledi// [7]nite-kim: F nite-ki/ dirler: F dimişler// [8]her vaḳt: F her gâh// [9]ṭutmaz: F almaz/kendüzüni: F kendüzüni daḫı/ nite-kim dimişlerdür: F'de yok// [10]ḫâsaḳîler-ile: F ḫaşlarından bir ḳaç kimse ile// [11]tâ ki: F tâ her ki// [12]dört atıcı: F dört yüz// [13]olurdı: F olurdı, cümlesi atdı// [14]üstinden: F üstinde/ idüp: F idinüp// [15]oḳ: F oḳ geldi/ ḫilᶜat....*(46b)*

Şiʿr

"Gâh olur ki ṣâḥib-tedbîr, ḥakîm kişiden tedbîr dürüst [5]gelmez. Gâh olur ki, nesne bilmez oġlancuḳ, ġalaṭ-ıla nişâna oḳ urur."

Bâb-ı Çihârum [6]Der Fevâyid-i H̱âmûşî

ḤİKÂYET

Şeyẖ Saʿdî -raḥimehu'llahu ʿaleyh- eydür: Bir zamân [7]ẖalḳdan ʿuzlet itdüm ve söz keleciden vaz geldüm. Dostlarumuzdan birisi [8]baña eyitdi: "Ne-y-çün imtinâʿ itdüñ?" Ben eyitdüm: "Vallâhi gâh söz eyü olur [9]ve gâh yavuz olur. Ve düşmen yavuzluḳdan artuḳ eylük görmez. Pes ol [10]sebebden ṣamt iẖtiyâr itdüm." Eyitdi: "İy ḳarındaş! Ol yigrekdür ki [11]düşmen aslâ eylük görmez." Nite-ki dimişlerdür.

Beyt

"Hüner düşmenüñ gözine [13]ulu ʿaybdur. Saʿdî güldür illâ ki düşmenler gözine dikendür."

ḤİKÂYET

Bir bâzirgâna [14]biñ dînâr ziyân oldı ve oġlına eyitdi: "İy oġul! Olmaya ki bu nesneyi [15]kimseye diyesin." Eyitdi: "İy ata! Fermân senüñdür, dimeyem; velîkin *(47a)* bu nesneyi dimemekden ne fâyide olur, baña daẖı buyurġıl, tâ ki ben daẖı bilem." Eyitdi: [2]"İy ciger-kûşem, tâ ki muṣîbet iki olmaya; biri sermâye ziyânı, birisi düşmen [3]gülmesi."

Şiʿr

[4]"Ġuṣṣañı düşmenlerüñe dimegil ki 'lâ ḥavle' eydürler ve şâdî ḳılurlar."

ḤİKÂYET

Bir [5]ehl ve ʿâḳıl yigit var-ıdı; dürlü fenden ḥaẓẓı var-ıdı. Bir gün dânişmendler meclisinde [6]bile oldı. Niçe ki meclisde bile oturdı, hiç söz söylemedi. Atası

ḳıldılar: F hemândem pâdişâh oġlancuġı getürdüp ẖilʿat geyürdi ve ol ḳıymetlü yüzügi aña baġışladı/ bıraḳdı: F bıraḳup/ didiler: F'de yok// [2]eyitdi: F didi ki/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [4]ḥakîm...tedbîr: F ḥakîmüñ tedbîri// [6]şeyẖ: F ẖoca/ raḥimehu'llâhu: F raḥmetü'llâhi// [7]ẖalḳdan ʿuzlet: F ʿuzlet-i ẖalḳ/ dostlarumuzdan: F dostlarumdan// imtinâʿ: F sözden imtinâ'// [9-10-11]pes ol...eylük görmez: F'de yok// [13]illâ ki: F'de yok/ düşmenler: F düşmenlerüñ// [14]iy oġul: S'de yok// *(47a)*ne fâyide olur: F fâide nedür/buyurġıl: F diyüvirgil// [3]şiʿr: F beyt// [4]ve: F'de yok// [5]ehl ve ʿâḳıl: F ehl-i ʿâḳıl// [6]oturdı: F oldı/ atası: F pederi//

eyitdi: [7]"İy oğul! Sen daḫı bildügüñden söyle!" Eyitdi: "İy ata! Ḳorḳaram ki bilmedügümden [8]sü'âl ideler, şermsâr olam." Nite-kim dimişlerdür:

Şi‘r

[10]"İşitmedüñ mi şol sûfî ki na‘lın altına bir ḳaç mıḫ ḳaḳardı, bir serheng geldi, [11]etegin ṭutdı ki gel tîz ḳatırumı na‘lla."

ḤİKÂYET

Bir ‘âḳıl ve ‘âlim ve kâmil kişi [12]var-ıdı, bir mülḥid-ile baḥs̱e düşdi. Ḥüccet-ile başa varmadı, ‘âlim gördi ki mülḥidden [13]söz geçmez. Baḥs̱i terk eyledi ve ḳalḳdı gitdi. Bir kimesne, ol ‘âlime eyitdi: "Bunca [14]fażl u kemâl-ıla ne ‘aceb düşdi ki bir mülḥide ilzâm idemedüñ?" Eyitdi: "Benüm ‘ilmüm Ḳur'ân [15]ve ḥadîs̱dür ve meşâyıḫ sözidür; ve anuñ bu üçine i‘tiḳâdı yoḳ. Bârî (47b) neye gerek ki ben anuñ küfrlerin işidem" ki dimişlerdür:

Beyt

"Şol kimesne ki Ḳur'ân ḫaberine inanmaya, anuñ cevâbı [3]oldur ki cevâb virmeyesin."

ḤİKÂYET

Ḥikâyet iderler ki, Saḥbân-ı Vâyil, be-ğâyet [4]faṣîḥ-idi; şöyle ki bir yıl içinde bir söz tekrâr itmezdi. Eger ittifâḳ düşse bir [5]'ibâret-ile daḫı söylerdi. Ve hem pâdişâhlaruñ cümle âdâbından birisi budur kim ẓürefâ [6]ve ḥükemâ dimişlerdür:

Şi‘r

"Egerçi söz dilbend, [8]şîrîn olup taṣdîḳ ü taḥsîne lâyık olursa, çün-ki ḥalvâyı bir kerre yiyeler [9]yiter."

[7]ata: F peder// [8]nite-kim dimişlerdür: F nite-ki dirler// [10]sûfî: F sûfîyi/ ḳaḳardı: F ḳaḳdı// [11]ḳatırumı: F atumı/ ‘âḳıl ve: F'de yok// [12]var-ıdı: F'de yok/ düşdi: F girdi/ varmadı: F çıḳamadı// [13]geçmez: F geçürimez/ bunca: F bu ḳadar// [14]bir mülḥide: F bu mülḥidi/ Ḳur'ân: F Ḳur'ân'dur// [15]bu üçine: F hiç bu üçden birisine// *(47b)*neye: F neme/ ki dimişlerdür: F'de yok// [4]faṣîḥ-idi: F faṣîḥü'l-kelâm idi/ söz: F sözi/ ittifâḳ: F ittifâḳı// [5]‘ibâret ile: F ġayrı ‘ibâret-le/ pâdişâhlaruñ...budur: F pâdişâhlar nedîmlerinüñ cümle-i âdâbından birisi oldur/ [5-6]kim....ḥükemâ: F nite-kim/ şi‘r: F ḳıṭ‘a// [8-9]taḥsîne lâyıḳ...yiter: F taḥsîn daḫı olursa çün-ki bir kerre söyledüñ bir daḫı söyleme. Zirâ ḥalvâ bu ḳadar şîrîn iken çün-ki bir kerre yiyeler yiter/kimse: F kimesne//

ḤİKÂYET

İşitdüm ki ḥükemâdan birisi eyitdi: "Âlemde hergiz kimse kendü [10]câhilligine iḳrâr itmiş degüldür; meger şol kimesne ki meclisde biregü sözini [11]henüz dü-ketmedin ol söze başlaya." Nitekim ᶜâḳıllar dimişlerdür:

Şiᶜr

"İy ġâfil! Sözüñ evveli ve âḫiri [14]vardur. Sen söz ortasında söz söyleme ki; ṣâḥib-tedbîr ve ᶜâḳıl kişiler [15]bir kişinüñ sözi tamâm oldugın görmeyince söze başlamazlar."

ḤİKÂYET

Sulṭân Maḥmûd-ıla *(48a)* Ḥasan-ı Meymendî arasında sırr-ıla bir söz var-ıdı. Bâḳî vüzerâ Ḥasan-ı Meymendî'ye ṣordılar [2]ki; bu gün sulṭân-ıla arañuzda geçen söz ne-y-idi? Ḥasan-ı Meymendî eyitdi: "Hem size daḫı örtülü [3]ḳalmaya." Eyitdiler: "Sen ol râzı bize diyecek midün?" Ḥasan-ı Meymendî eyitdi: "Hem ol [4]sırrı baña ol iᶜtiḳâd-ıla didi ki; ben kimseye dimezem. Pes siz sordugúñuz bî [5]fâyidedür." Nite-kim ẓürefâ ve ᶜurefâ dimişlerdür:

Şiᶜr

"Ehl-i şinâḫt ol degül ki her özi [7]bile ve söyleye; ve pâdişâh sırrı-y-ıla kişi kendü başın terk itmek olmaz."

ḤİKÂYET

[8]Şeyḫ Saᶜdî-raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- eydür: Bir gün, bir ev almaġ-ıçun tereddüdde idüm. Bir cühûd [9]geldi, eydür: "Ḫoca! Bu evi alġıl, eyü evdür. Ben bu maḥallenüñ ketḫüdâsıven ve bu [10]evüñ hiç ᶜaybı yoḳdur." Ben eyitdüm: "Belî, bu evüñ sen cühûd ḳonşısı [11]oldugından artuḳ hiç ᶜaybı yoḳdur."

[10]câhilligine...degüldür: F cehline ikrâr eylemez// [11]söze: F söz söylemege/ dimişlerdür: F buyurmış ki// [15]tamâm oldugın görmeyince: F tamâm olmadın// *(48a)* söz var-ıdı: F söz geçdi// [2]söz ne-y-idi: F râz ne idi// [3]diyecek midüñ: F diyecek mi idüñ/ Meymendî: F'de yok// [4]iᶜtiḳâd-ıla: F iᶜtiḳâd üzerine/l pes...bî-fâyidedür: F pes nesin sü'âl itdüñüz size fâidesüzdür/ nite-kim...dimişlerdür: F'de yok/ şiᶜr: F beyt// [6]degüldür: F degildür// [7]kişi: F'de yok// [8]şeyḫ: F ḫoca/ bir ev: F ev// [9]ḫoca: F iy ḫoca/ ketḫüdâsıven: F ketḫüdâsıyam// [10-11]ḳonşısı...ᶜaybı yoḳdur: F ḳonşısın bu ḫod ᶜaẓîm ᶜaybdur/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa//

Şiʿr

[13]"Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ʿayar gümiş degir, lîkin ümîẕ-[14]vâruz ki senden ṣoñra biñ direm getüre."

ḤİKÂYET

Şâʿirlerden birisi, uġrılar [15]beginüñ ḳatına vardı ve üstine medḥ oḳudı. Ve ol daḫı buyurdı ki şâʿirüñ *(48b)* arḳasından ḳaftanın çıḳardılar ve ḳapudan ṭaşra çıḳardılar. Şâʿir-i sûḫte, yalıncaḳ, [2]kış güni, melûl ve maḥzûn gitdi. Ve itler ardına düşdi, diledi ki bir ṭaş [3]ala ve itleri ura. Meger ki ṭaşı yirde ṭoñ ṭutmış idi, ḳoparımadı, ʿâciz ḳaldı [4]ve eyitdi: "Bu ne ḥarâm-zâde ḳavmdururlar ki itlerin ṣalıvirmişler ve ṭaşların [5]baġlamışlar." Uġrılaruñ begi bu sözi işidüp güldi ve eyitdi: "Dile benden [6]ne dilersin!" Şâʿir eyitdi: "Kendü ḳaftanum dilerem ki senüñ elüñden [7]selâmatlıġ-ıla ḫalâṣ bulmaḳ ġanîmetdür. Raḍînâ min nevâlik bi'r-raḥîli."

Şiʿr

"Âdemî kimse [9]lerüñ ḫayrına ümîẕ-vâr olur kim andan aña ḫayr dege. Benüm, senüñ ḫayruña ümîdüm yoḳ, [10]bârî ziyân irişdürme!"

Merḥamet ḳılup ḳaftanın virdi ve bir ḫilʿat daḫı [11]virdi ve bunca aḳça buyurdı.

ḤİKÂYET

Bir müneccim sefere varmış-ıdı, girü evine [12]geldi, gördi ki ʿavratınuñ ḳatında bir yâd er oturur ṣoḥbete meşġûl. Müneccim [13]ġavġâ eyledi, tâ ki bir ṣâḥib-dil bu ḥikâyete muṭṭaliʿ oldı ve bu beyti oḳudı:

[13]bir eve: F bir evüñ/ ḳonşı: F ḳoñşusı/degir: F deger// [13-14]ümîẕ-vâruz...getüre: Fümmîd vardur ki sen ölesin senden ṣoñra biñ direm gümiş deger/ [14-15]uġrılar beginüñ...oḳudı: F ḥarâmîlerüñ begi ḳatına vardı ki andan bir nesne ḥâṣıl ide ve aña ṣenâ idüp medḥ eyledi/ daḫı: F beg// F *(48b)* arḳasından: F'de yok/ ḳaftanın: ḳaftanın ṣoyup/ ṭaşra çıḳardılar: F ṭaşra itdiler/ şâʿir-i sûḫte: F şâʿir// [2]itler ardına: F kelbler anuñ ardına/ diledi: F şâʿir diledi/ bir ṭaş: F yirden bir ṭaş// [3]ala ve itleri: F ḳaldıra ve kelbleri/ ḳoparımadı: F ḳoparımayup// [4]bu: F bu ṭâyife/ ḥarâm-zâde ḳavmdururlar: F ḥarâm-zâde ve ne nuḥsend ṭâifedür/ itlerin: F kilâbı/ ṭaşların: F ṭaşı// [5]uġrılaruñ: F ḥarâmîlerüñ// [7]selâmatlıġ-ıla: F selâmetlik ile/ ġanimetdür: F ġanîmet-i maḥżdur diyüp bu mısra'ı oḳudı. Mısraʿ// [9]ḫayrına...dege: F ḫayr u nefʿine ümmidlü olur aña iḥsân iderler diyü/ [9-10]senüñ...irişdürme: F ḫayr u nefʿüñe senden ümîdüm yoḳdur, bârî ziyân irişdürme, senüñ atañdan biz râzî olduḳ/ [10-11]merḥamet...buyurdı: F üzerne merḥamet kıldı ve ḳaftanın virüp ve üzerne kendünüñ görklü ḳaftanın virüp ve niçe aḳça daḫı iḥsân buyurdı/ varmış-ıdı: F gitdi// [12]ḳatında: F yanında/ oturur: F oturmış//

Beyt

"Sen [15]ki evüñ içinde ne vardur bilmezsin. Evc-i felekde ne var-ıduğın ne bilürsin?"

ḤİKÂYET

(49a) Bir zişt-âvâz ḫaṭîb var-ıdı. Şöyle ki "İnne enkera'l-eṣvâti le-ṣavtü'l-ḥamîri" anuñ [2]şânında gelmiş-idi. Ve kendüzini ḫoş-âvâz taṣavvur idüp ḫuṭbe okurdı, feryâd-ı [3]bî-hûdeler iderdi. Meger ol iḳlîmüñ ḫaṭîblerinden birisinüñ bunuñ-ıla gizlüce [4]düşmenligi var-ıdı, ve bunı ṣormaġa geldi ve eyitdi: "İy ḳarındaş! Senüñ-çün bir düş [5]gördüm." Eyitdi: "Ḫayr ola, neniñ gibi düş?" Eyitdi: "Görürem ki âvâzuñ ḫoş olur [6]ve ḫalḳ senüñ âvâzuñdan ṣafâ bulurlar." Ḫaṭîb eyitdi: "Bu ne mübârek düş [7]dür ki beni kendü ʿaybuma muṭṭaliʿ itdüñ. Maʿlûm oldı ki âvâzum zişt imiş [8]ve ḫalḳ benüm âvâzumdan incinürlermiş. Tevbe olsun ki bu günden girü ḫuṭbe [9]oḳımayam meger ki âheste oḳıyam."

Şiʿr

"İncinürem dostlar ṣoḥbetinden [12]ki yavuz ḫulḳumı eyü gösterürler, ʿaybumı hüner ve kemâl bilürler. Dikeni gül, yâsemin gösterürler. [13]Ḳanı ol düşmen ki şûḫ-çeşm ola, tâ ki baña kendü ʿaybumı göstere."

ḤİKÂYET

[14]Bir mescidde bir müezzin var-ıdı, her vaḳt ki eẕân oḳısa ḫalḳ ḳulaḳlarına [15]barmaḳ ṭutarlardı; tâ ki bunuñ naḥs âvâzın işitmeyeler. Mescid issi bir ʿâdil *(49b)* pâdişâh-ıdı. Dilerdi kim bunuñ ḫâṭırın yıḳmaya ve hem bunuñ naḥs âvâzından müselmân [2]ları ḳurtara. Eyitdi: "İy ḫoca! Evvelki müeẕẕinlerüme günde biş aḳça virürdüm, saña [3]şimden girü on aḳça ʿulûfe olsun bir ayruḳ mescide var" didi.

(49a) zişt-âvâz: F çirkin âvâzlu/ anuñ: F gûyâ anuñ// [2]oḳurdı: F oḳumaḳda// [4]senüñ-çün bir düş: F senüñ içün bir vâḳıʿa// [5]neniñ gibi düş: F niçe vâḳıʿadur// [7]zişt: F çirkin// [8]girü: F ṣoñra// [12]dikeni: F dikenümi// [13]düşmen: F düşmenler/ göstere: F gösterürler// [15]barmaḳ ṭutarlardı: F penpe soḳarladı/ naḥs: F çirkin/ issi: F ṣâḥibi// (49b) dilerdi: F diledi kim/ naḥs: F bed // [2]ḳurtara: F ḫalâṣ ide/ biş: F bişer// [3]şimden girü: F'de yok/ ʿulûfe olsun: F ʿulûfe taʿyinüm olsun/ ayruḳ: F ġayrı/ var didi: F var didi. Vardı, bir ḳaç günden ṣoñra geldi eyitdi: İy emîr! Benüm ḥaḳḳumda ḥayf eyledüñ ki on aḳça ile bundan çıḳarduñ. Ve ol yire kim vardum yigirmi aḳça viriyorlar ḳabûl ideyin mi? Emîr güldi ve eyitdi: Zinhâr, olmayasın ki elli aḳça olmayınca. Zîrâ elli dînâra daḫı râżî olurlar//

Beyt

[5]"Kimesne ṭaş yüzinden balçıgı keser-ile eyle ḳazmaz ki, senüñ iri âvâzuñ yüregi [6]şol vech-ile ḳazar."

ḤİKÂYET

Bir ḫâric-nefes naḫs âvâz-ıla Ḳur'ân oḳurdı. Bir [7]ṣâḥib-dil buña eyitdi: "ʿUlûfe ne virürler saña Ḳur'ân oḳuduġuñ içün?" Eyitdi: [8]"Nesne virmezler." Eyitdi: " Pes yoḳ yire ne zaḥmet çekersin?" Eyitdi: "Tañrı-y-içün oḳuram." Eyitdi: "Tañrı-y-içün oḳuma, [9]oḳumaduġuñ yigrekdür."

Şiʿr

[10]"Eger Ḳur'ân'ı sen bu resme oḳıyasın, müsülmânlıḳ revnaḳın giderürsin."

Bâb-ı Pencüm Der ʿIşḳ u Cüvânî

[11]ḤİKÂYET

Ḥasan-ı Meymendî'ye eyitdiler ki Sulṭân Maḥmûd'uñ bunca ṣâḥib-cemâl [12]ḳulları vardur, Ayas'a maḥabbeti ziyâdedür ve andaki gibi hiç birine maḥabbet itmemişdür. [13]Ḥâl budur ki ziyâde ḥüsni daḫı yoḳdur. Ḥasan eyitdi: "Her ki göñüle ine göze eyü görinür."

[14]Şiʿr

"Bir kimesne *(50a)* eger inkâr gözi-y-ile Yûsuf-ı Mıṣrî sûretine naẓar ḳılsa, ḫûb degüldür diyü ḫaber vire. [2]Eger irâdet gözi-y-ile dîve naẓar ḳılsa, gözine kerrûbîlerden firişte görine."

ḤİKÂYET

[3]Bir ḫocanuñ bir ṣâḥib-cemâl ḳulı ve ṣâḥib-kemâl ḫidmetkârı var-ıdı. [4]Şöyle ki bî-miṡl idi ve ḫoca aña göñül virmiş-idi. Dostlarından birisine [5]eyitdi: "İy

[6]ḳazar: F ḳazır// [8]pes: F yâ/ ne: F ne-çün/ Tañrı-y-içün: F Allah içün/ Tañrı-y-içün oḳuma: F gel Allah içün oḳumaġıl ki// [9]yigrekdür: F saña ḫayırlıdur/ şiʿr: F beyt// [12]maḥabbeti... andaki: F maḥabbet itdügi/ birine: F birisine// [13]yoḳdur: F yoḳdur anlardan/ her ki.. görinür: F her ne ki göñülde maḳbûl ve maḥbûb gele, gözde daḫı ḫûb ve merġûb görinür fi'l-ḥaḳîḳa anda ḥüsn yoḳ ise de//*(50a)* [2]naẓar: F'de yok/ birisine: F birisi// [5]dirîġ: F'de yok/ ḥüsn-i cemâl-ıla: F ḥüsn ü bu cemâl-ıla/ ve bî-edeb: F'de yok/

dirîġ, n'olaydı bu ḥüsn-i cemâl-ıla bu oġlanuñ dili uzun ve bî-edeb [6]olmayaydı." H̱ocaya eyitdi: "İy ḳarındaş! Çün-ki dostlıḳ ikrârın [7]itdüñ, ḳullıḳ tevaḳḳuʿın kes! Çün-ki araya ʿâşıḳlıḳ ve maʿşûḳlıḳ düşdi [8]efendilik ve ḳullıḳ aradan gitdi."

Şiʿr

[10]"H̱oca çün perî ṣûretlü ḳul-ıla oynamaġa ve gülmege ḳarışa, ʿacebdür ki ol, ẖoca [11]gibi ḥükm ide, ya bu ḳul gibi anuñ nâzın çeke."

ḤİKÂYET

Bir dervîş bir ẖûb- [12]ṣûrete ʿâşıḳ olmış-ıdı; ve râzın niçe ki ṣaḳladı, ṣaḳlayımadı ve ʿâleme fâş oldı. [13]Ve ẖalḳdan bunca malâmatlıḳ çekdi ve niçe ki terk it diyü naṣîḥat itdiler, [14]terk itmedi ve bunı didi:

Ḳıṭʿa

"Eger başuma ḳılıç daẖı urursañ *(50b)* elüm etegüñden ḳısa itmezem. Senden ṣoñra sıġınacaġum yoḳdur ve hem ḳaçarsam [2]yine saña ḳaçaram."

Bârî ʿazîzlerden birisi buña eyitdi: "İy dervîş! Nefîs [3]ʿaḳluña n'oldı ki ẖasîs nefsi ġâlib ḳılduñ?" Bir laḥẓa iñledi ve bu beyti oḳıdı.

[4]Beyt

"Her ḳanda ki ʿışḳ sulṭânı geldi, [6]zühd, taḳvâ bâzûsına ḳuvvet maḥalli ḳalmadı. Ḳaçan arı eteklü dirilür; ol [7]bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola?"

ḤİKÂYET

Bir kimse, bir pâdişâh- [8]zâdeye ʿâşıḳ olmış-ıdı ve terk-i cân ḳılmış-ıdı. Maʿşûḳınuñ dîdârı aṣlâ müyesser [9]olmamış-ıdı.

[6]olmayaydı: F olmayaydı ve müeddeb olaydı/ ẖocaya: F ẖoca// [7]araya: F mâbeyne// [8]ḳullıḳ..gitdi: F bendelik ortadan mürtefiʿ oldı. Yaʿnî efendi bende oldı ve bende efendi oldı nite ki dimişlerdür// [12]râzın: F râzını/ ṣaklayımadı: F ʿâḳıbet ṣaḳlayımayup// [14]terk...didi: F çâre olup terk itmedi ve eydürdi ki ḳıṭʿa// [15]urursañ: F urur iseñ// *(50b)*elüm etegüñden: F elim etegiñden/ ḳaçarsam: F ḳaçar isem// [3]iñledi: F iñiledi// [8]olmış-ıdı: F olup/ dîdâr aslâ: F dîdârına aṣlâ vüṣûl// [9]beyt: F nite-kim dimişlerdür//

Beyt

[10]"Çün-ki maḥbûb gözine altun ṭoprak narḫınadur. Pes senüñ altunuñ kaçan gözine [11]gele?"

Yâranları naṣîḥata meşġûl oldılar ki bu ḫayâl-i muḥâldür; vaz gel ki niçe ḫalk [12]bu derde giriftâr olmışdur. ʿÂşık-ı sûḫte âh itdi ve bu beyti okudı.

Beyt

"Eger elüm irişürse [14]etegin ṭutam. Veger elüm irmezse varam işiginde ölem."

Ve daḫı eyitdi: "Maḥabbet şarṭı [15]degüldür ki cân korkusı-y-la cânân ʿışkından yüz döndürem."

Bârî bir gün pâdişâh- *(51a)* zâdeye ḫaber virdiler ki; bir ḫoş-ṭabʿ ve şîrîn-zübân yigit her gün bu meydâna [2]mülâzemet ider ve müdâvemet kılur. Ẓarîf şiʿrler ve dakîk nükteler söyler. Şöyle [3]beñzer ki başında bir sevdâsı vardur ve göñlinde bir derdi vardur ki şeydâ-[4]şıfat görinür. Bildi ki kendinüñ mübtelâsıdur, atlanıban katına geldi ve niçe mülâtafet [5]kıldı ve ṣordı ki kandansın ve aduñ nedür ve ne sanʿat bilürsin? [6]ʿÂşık-ı miskîn mükâşefe baḥrına ġark olmış-ıdı, cevâb virmege aṣlâ mecâli [7]olmadı. Pâdişâhzâde eyitdi: "Ne-y-çün baña söz söylemezsin ki ben daḫı dervîşler [8]ṭarîkındayam?". Bu söz dervîşüñ kulagına girdi ve baş kaldurdı daḫı didi:

[9]Beyt

[10]"ʿAcebdür ki senüñ vücûduñla benüm vücûdum kala ve sen söze gelicek ben söz söyleyübilem." Bu sözi didi ve naʿra urdı ve cânı cânâna teslîm itdi.

ḤİKÂYET

Bir muʿallim [12]var-ıdı. Şâkirdleri içinde bir ṣâḥib-cemâl oglan var-ıdı, aña taʿaşşuk [13]itmiş-idi. Bâkî şâkirdlerine kıldugı zecri aña kılmazdı ve evkât aña karşu [14]bu şiʿri okurdı.

[10-11]altun...gele: F altunuñ görinmeye, altun ve ṭoprak saña yeksandurur zira viṣâle vesîle olmadı/ ḫayâl-i muḥâldür: F ḫayâl-i muḥâlden// [14]elüm: F elim/ irmezse: F irişmezse// *(51a)* [2]mülâzemet: F dâyim mülâzemet/ ider: F'de yok// [3]vardur: F'de yok// [4]kendinüñ: S'de yok/ atlanıban: F hemân tîz atına binüp// [5]aduñ: F ismüñ// [7]ne-y-çün baña: F baña ne-y-üçün// [8]dervîşüñ: F dervîş/ baş kaldurdı daḫı: F baş kaldurup bunı// [10]senüñ: S'de yok/ ve sen...söyleyübilem: F sen söze gelesin baña söz kala yaʿnî söz diyübilem// [11]urdı...itdi: F urup cânını Bârî Taʿâlâ ḥażretine teslîm eyledi//

Şiʿr

(51b) "İy ḥûrî ṣûretlü! Saña şöyle meşġûl degülem ki kendüzümi añam ve sen göñülden [2]ṭaşra degülsin, seni añmalu olam. Ve saña naẓar ḳılduġum vaḳt gözlerüme ḳarşu [3]ok daḫı gelürse gözlerümi yüzüñden çevürmezem."

Bârî oġlan, edeb resmi-le [4]muʿallime eyitdi: "İy ḫoca! Eger aḫlâḳda ve edebde naẓaruña nâ-pesendîde gele, baña buyurġıl [5]tâ ki anı terk idem." Muʿallim eyitdi: "İy oġul! Bu nesneyi ayruḳ kişiden ṣor ki, ben her [6]naẓar ki saña ḳıluram hünerden ayruḳ nesne görmezem." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şiʿr

"Çıḳsun yavuz ṣanılu kişinüñ gözi ki hüner [9]anuñ ḳatında ʿaybdur ve eger yitmiş dürlü ʿaybuñ olursa dost görmez illâ [10]bir hünerüñi görer."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir yârumuz var-ıdı [11]bir ḳabda iki bâdâm dânesi gibi-y-idük. İttifâḳ sefer düşdi, bir zamân ayrılduḳ. [12]Ḳaçan ki seferden geldi, ʿitâb ḳılmaġa başladı ki niçe müddet içinde revâ mıdur ki [13]bir âdem göndürüp ḫâṭırumuz ṣormayasın. Pes eyitdüm: "Vallahi güniledüm ki benden [14]özge kimse senüñ cemâlüñi göre ve ben maḥrûm olam." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

[15]Beyt

(52a) "Günilerem ki kimse senüñ yüzüñi göre ve ṭoya. Yine direm; yüzüñi görmeġ-ile kimse ṭoymaz."

[2]ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir dânişmend gördüm ki bir şaḫṣuñ [3]maḥabbetine giriftâr olmış. Laṭîfe-y-le ben eyitdüm: "Bilürem ki fülân şaḫṣa maḥabbetüñ [4]ziyâdedür. ʿUlemâ ḳadrine lâyıḳ değüldür ki bu miḳdâr ḥüsn-içün kendüzini töhmetlü [5]eyleye ve bî-edebler cevrini çeke." Eyitdi: "İy yâr! ʿİtâb

(51b) şöyle: F eyle// [2]degülsin: F degilsin/ añmalu: F yâd itmelü// [3]çevürmezem: F çevürmeyem// [4]aḫlâkda...naẓaruña: F ahlâḳumda ve edebümde naẓaruña her ṣıfatumda ki// [5]tâ ki: F ki tâ ben/ terk idem: F terk itmege saʿy idem/ ayruḳ: F ġayrı/ sor: F ṣorġıl// [6]ayruḳ: F artuḳ/ ẓarîfler: F ʿârifler// [8-9-10]hüner...görer: F naẓaruñda bir kişinüñ hüneri ki ʿayb görinür ve hüner bir olup yitmiş dürlü ʿaybuñ daḫı olursa dost, ol yitmiş ʿaybı hemân hüner görer// [12]ḳaçan: F vaḳtâ/ ki niçe: F ve didi ki bunca// [14]özge: F ġayrı/ olam: F ḳalam/ nite-kim...dimişlerdür: F'de yok// *(52a)* kimse ṭoymaz: F ṭoyılmaz// [2]şeyḫ: F ḫoca// [5]elin: F elini//

elin rûzigârum [6]eteginden girü çek ki niçe kerret bu maṣlaḥatdan endîşe ḳıldum. Bu ḫalḳ [7]töhmetini çekmegi âsân gördüm anuñ dîdârınsuz olmaġa ṣabr itmekden.'' Nite- [8]kim ḥükemâ dimişlerdür ki göñli mücâhedede ḳomaḳ sehldür ki gözi müşâhededen [9]yıġmakdan. Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şiʿr

''Her ki ol maḥbûbsuz [13]olmaz, elbette cefâsını daḫı çekmek gerek. Şol gün ki elinden zinhâr dimişem; [14] ol günden berü iy niçe kez istiġfâr itmişemdür. Dost dost elinden [15]zinhâr itmez. Göñül anuñ ḫâṭırı olduġı yirde ḳomışam. Eger luṭf-ıla ḳatına *(52b)* oḳıya veger ḫod ḳahr-ıla ḳatından süre, kendü bilür.''

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî [2]-raḥmetü'llâhi ʿaleyh- eydür: Yigitlik mevsiminde, nite-ki düşer, bir ṣâḥib-cemâle göñül [3]virmişdüm; şol sebebden ki âvâzı ṭayyib-edâ-y-ıdı ve cemâli ke'l-bedri iẕâ [4]bedâ-y-ıdı, ḫaṭṭınuñ berâtı müşg-sâ-y-ıdı ve zülfinüñ girihleri müşgîn selâsil-idi. [5]Nâ-gâh ṭabîʿatuma muḫâlif bir ḥareket ḳıldı, ḫâṭıruma ḫoş gelmedi ve maḥabbetinden [6]el çekdüm ve bu şiʿri oḳudum:

Beyt

''Var saña ne yararsa anı ṭut ki bizüm dilegümüzce olmaduñ, [8]dilegüñce ol!'' İşitdüm ki sefere gider oldı ve incinmeg-ile bu beyti oḳıdı:

Beyt

''Yarasa ger gün [10]görmek istemese hemân güneşüñ bâzârı revnaḳı yirinde durur.'' Bunı didi ve sefere [11]gitdi ve perîşânlıḳ baña eser itdi.

[6]kerret bu maṣlaḥatdan: F kerre ben bu maṣlaḥatda// [7]olmaġa: F'de yok// [8]göñli: S göñül// [9]yıġmaḳdan: F alıḳoymakdan/ ẓarîfler: F ʿârifler/ şiʿr: F mesnevî// [12]ol: F o// [13]şol...dimişem: F bir gün dostdan yine dosta zinhâr didüm, yaʿnî el-amân senden ki baña bu ḳadar cefâ eylersin didüm. Edebsüzlük itdüm diyü// [14]iy niçe kez: F ne kadar/ itmişemdür: F eyledüm/ dost dost elinden: F ʿâşıḳ maʿşûḳından// [15]itmez: F eylemez/ göñül...ḳomışam: F belki cemîʿ-i cefâsına taḥammül eyler. Çün-ki böyledür. Pes ben daḫı râżî oldum ol nesneye ki anuñ ḫâṭırı ve murâdıdur, yaʿnî cemîʿ-i cefâsına, vâridâtına râżî oldum/ eger... ḳatına: F eger dost luṭf-ıla beni ḳatına// *(52b)* oḳıya: Foḳıya ve vefâ ide/ ḫod: F'de yok/ ḳatından süre: F beni ḳatından süre ve cefâ ide/ kendü bilür: F o bilür hergiz muḫâlefetüm yoḳdur/ şeyḫ: F ḫoca// [3]şol: F bu/ ṭayyib-edâ-y-ıdı: F ṭayyibü'l-edâ// [4]bedâ-y-ıdı: F bedâ/ müşg-sâ-y-ıdı: F müşg-âsâ idi/ ve... selâsil-idi: F'de yok// [6]çekdüm... şiʿri: F çeküp bu beyti// [7-8]var...dilegüñce ol: F yüri her ne ki saña gerek anı ṭut, yaʿnî şimden ṣoñra mâniʿ olmazam ki bizüm murâdumuzca olmaduñ kendü murâduñca olduñ/ sefere gider oldı: F ol püser giderdi/ incinmeg-ile bu beyti oḳıdı: F bu beyti incinmek üzere oḳudı// [10-11]istemese: F istemeye/ bâzârı...durur: F bâzârınuñ revnaḳı ve leṭâfeti eksilmez/ bunı..gitdi: F ol püser bu sözi diyüp sefer eyledi//

Beyt

"Girü gel beni depele ki öñüñde ölmek yigrekdür [13]senden ṣoñra diri olmaḳdan."

Ammâ minnet Ḫudâ'ya ki girü geldi. Gördüm ḥüsninüñ [14]bâzârı revnaḳı kâsid olmış ve Yûsuf cemâli ziyâna gelmiş. Muṣâfaḥa itdüm ve bu şiʿri [15]oḳıdum:

Şiʿr

(53a) "Tâze bahâruñ çün-ki geçdi ve ṣarardı. Çölmek [3]ḳoma ki odumuz ṣovumışdur. Niçe tekebbürlenüp geçmiş devletüñi taṣavvur idersin? [4]Bir kimse ḳatına var ki senüñ ṭâlibüñ ola ve aña nâz it ki saña raġbet ide." [5]Nite-kim dimişlerdür:

Beyt

"Sü'âl itdüm; didüm ki cemâlüñe n'oldı ki ḳarınca anuñ çevresin [8]ṭutmış? Tebessüm-ile didi; bilmezem n'oldı? Meger ḥüsnüm yas-içün ḳara geymişdür."

Meṡel

[9]Meger bir ṭûṭî, ḳarġa-y-ıla ikisin bir ḳafaṣa ḳoydılar. Ḳarġanuñ naḥs liḳâsını dâyim [10]müşâhede ḳılmaḳdan cânına geçdi ve ṭûṭî bu ʿaẕâbda göñli ṭar idi ve [11] eyitdi: "İy manẓar-ı melʿûn ve iy şemâyil-i nâ-mevzûn! Yâ ġurâbe'l-beyn, yâ leyte beynî ve [12]beyneke buʿdüʿl-meşriḳayn. İy naḥs devletsüz! Kâşki ikimüz arasında maşrıḳdan [13]maġrıba degin ḳadar yir ola-y-ıdı."

Beyt

"Her ki ṣabâḥ durup senüñ yüzüñi göre; *(53b)* selâmet güninüñ ṣabâḥı aña ḳarañu gice olur. Senüñ ṣoḥbetüñde, sen ṣûretlü devletsüz [2]gereg-idi. Senüñ gibi naḥs, bî-saʿâdet cihânda ne vaḳt bulınsa gerek ʿaceb?"

Laṭîfe [3]budur ki ḳarġa daḫı ṭûṭî ḳonşılıġından câna gelmiş-idi ve gerdiş-i eyyâmdan şikâyet [4]idüp iñler-idi. Ve eydürdi: "Bu ne bed-ṭâliʿ nigûn-baḫtdur! Benüm kadrüme lâyıḳ ol-ıdı ki [5]ḳarġalar-ıla baġ dîvârlarında ḫırâmân sekeydüm." Hem ḫoş didi ki ṭûṭî mücâvereti aña [6]zindândur. Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

[12]yigrekdür: F ḫoşraḳdur// [13]ki girü: F ki niçe günden ṣoñra/gördüm: F'de yok// *(53b)* [5]bâġ...sekeydüm: F bâġlar dîvârı üzre ṣalınaraḳ gideydüm ve// [6]nite..dimişlerdür: F Nite-ki ʿârifler dimişdür//

Beyt

[7]"Zâhide zindân ol yiter ki rindler ṣoḥbetinde ola."

Ve gâh eydürdi: "Ḫudâyâ! Ben ᶜacabâ [8]ne günâh itdüm ki anuñ ᶜuḳûbeti-y-ile beni, bunuñ gibi ḫodbîn, ebleh ve nâ-cins ḫîreser-ile [9]hem-ṣoḥbet idüp ve bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ?" Ve gâh ṭûṭî daḫı ḳarġanuñ şekl-i [10]ḳabîḥine naẓar idüp bu şiᶜri oḳur-ıdı:

Şiᶜr

[12]"Kimsene şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola. [13]Eger senüñ uçmaḳda yirüñ olursa, ayruḳlar cehennem iḫtiyâr ideler."

Ve bu [14]mes̱eli bu nesne üstinde getürdüm ki câhilden ehle ne ḳadar nefret olursa, [15] ehlden câhile yüz ol ḳadar vaḥşet vardur. Nite-kim dimişlerdür:

Şiᶜr

(54a) "Bir zâhid rindler ṣoḥbetinde vâḳiᶜ oldı. Ol arada [3]şâhid-i Belḫî zâhide eyitdi: Eger bizden melûl-ısañ turş oturma ki sen bizüm [4]aramuzda telḫsin."

HİKÂYET

Bir kişinüñ bir ṣâḥib-cemâl ᶜavratı var-ıdı, talâḳ [5]virdi. Ve ᶜavratuñ bir ḳarı anası var-ıdı; ᶜavrat gitdi, ḳarı yirinde ḳaldı. Ve her [6]gün ḳarınuñ naḥs ṣûretine baḳup ve herze sözlerin işidüp melûl olmaḳdan [7]cânına geçmiş-idi. Bir gün yâranları geldiler ki evsüzlik perîşanlıġından ḫâṭırın [7]ṣoralar. Eyitdi: "Avratum görmemek perîşânlıġı daḫı artuḳ oldı."

Beyt

"Gül yaġmâya gitdi ve diken ḳaldı. Genci ḳaldurdılar mâr yirinde ḳaldı. Göz ḳarañulıḳda [11]ḳılıç görmek yigdür düşmenler yüzin görmekden."

[7]rindler: F rindler ve ᶜârifler// [8-9]bunuñ gibi....ṣoḥbet idüp: F bu derde giriftâr itdüñ// [10]şiᶜri: F beyti/ oḳur-ıdı: F oḳur idi// [12]dibine: F altına/ senüñ: F'de yok// [13]eger senüñ uçmaḳda: F egerçi uçmaḳda senüñ/ ayruḳlar: F ġayrılar/ cehennem: F cehenemi// [14]üstinde: F üzerine/ olursa: F var ise// [15]vaḥşet: F nefret/ dimişlerdür: F dimişler// *(54a)* [2]vâḳiᶜ: F'de yok/ arada: F ortada// [3]turş: F turş-rûy ve perîşân-ḫâṭır/ sen: F sen daḫı// [4]telḫsin: F acısın. Sen bizden nice ḥaẓẓ itmez iseñ biz senden eylece ḥaẓẓ itmezüz/ ᶜavratı: F ḫatunı/ talâḳ virdi: F öldi// [5]ḳarı anası: F fertûte vâlidesi/ ḳarı: F fertûte/ ve: F'de yok// [6]ḳarınuñ: F ol fertûte ḳarınuñ/ [7]ḫâṭırın: F ḥâlin// [8]perîşânlıġı...artuḳ oldı: F perîşânlıġından vâlidesinüñ yüzine baḳup nâ-maᶜḳûl sözlerin işitdügim perîşânlıġı daḫı müşkil oldı// [10]yaġmâya: F tarâca/ diken: F ḫâr/ ḳarañulıḳda: F ḳarañulıġında// [11]yigdür: F ḫoşraḳdur//

Beyt

"Bir düşmeni görmemek içün biñ dostdan kesilmek [13]vâcibdür."

HİKÂYET

Şeyh Sa'dî -rahmetü'llâhi 'aleyh- eydür: Muhammed Hârizmşâh - rahimehu'llâh- [14]Hıtây pâdişâhı-y-ıla, bir maslahatdan ötürü sulh oldı. Ol yılda Kâşgar [15]câmi'ine girdüm, bir oglan gördüm hûblıkda be-gâyet i'tidâlı var. Cemâlinüñ *(54b)* nihâyeti şöyle ki anuñ misâli yokdur ve vasfında eydürler:

Şi'r

[4]"Mu'allimüñ saña şûhlık ve 'itâb ve cefârkârlık ögretmiş. Buncılayın şekl ü kadd-ıla [5]âdem görmemişem; meger bu şîveyi perîden ögrendi."

Bârî gördüm ki Zemahşerî mukaddimesin [6]elinde dutup dir ki "Daraba Zeydün 'Amran!" Ve ben eyitdüm: "'Acebdür ki Hârizm Hıtây-ıla [7]sulh itdiler, henüz 'Amr-ıla Zeyd'üñ savaşı bâkî." Bunı işitdi ve güldi, sordı ki [8]kandansın? Ben dahı eyitdün ki Şîrâz topragındanam. Eyitdi: "Sa'dî sözlerinden [9]yâduñda var mıdur?" Eyitdüm: "Belî."

Beyt

[11]"Tâ ki senüñ tabî'atuñ nahve heves itdi; 'akl sûretini gönlümüzden mahv [12]eyledi. İy şol ki, 'âşıklaruñ gönli, duzaguña dutulmışdur. Ben saña meşgûlem, [13]sen 'Amr u Zeyd'e meşgûlsin."

İrtesi rahtumı bagladum ki sefere gidem. Yâranlar [14]benüm-içün eyitdiler ki Sa'dî budur. Gördüm ki geldi vidâ' itmege ve telattuf kıldı [15]ve hayli te'essüf yidi ki, bunca müddet sizi gördüm ve sözüñüz işitdüm ne-y-çün *(55a)* siz kim-idügüñüz bildürmedüñüz tâ ki hidmete bil baglayup ve sohbetüñüzi ganîmet [2]biley-idük? Ben dahı bu mısra'ı didüm. Mısra': "Bâ-vücûdet zi-men âvâz neyâyed ki menem." [3]Senüñ vücûduñ-ıla benem dimek âvâzı gelmedi. Didi ki n'ola bir kaç gün mukîm [4]olsañuz, tâ ki hidmet ile müstefîd olsavuz. Eyitdüm: "Mukîm olmazam bu hikâyet [5]hükmi-y-ile." Nite-kim zarîfler dimişlerdür:

[13]şeyh: F hoca// [14]bir...sulh oldı: F berây-ı maslahat sulh ihtiyâr itdi// [15]bir: F anda bir// *(54b)* misâli...eydürler: F emsâli mahbûblaruñ hakkında eyitmişlerdür// şi'r: F rubâ'î// [5]elinde: S'de yok/ dutup: F tutup// [8]dahı: S'de yok// [9]yâduñda: F hiç hâtıruñda// [11]heves itdi: F heves eyledi// [12]dutulmışdur: F tutulmışdur// [14-15]eyitdiler ki...teessüf yidi: F ol püsere Şeyh Sa'dî budur dimişler. Geldi, vidâ' idüp telattuf eyledi ve tahassür yidi ve teesüf itdi böyle diyüp ki hayfâ// *(55a)* siz kim-idügüñüz: F kim olduguñuz/ ve: F hidmet ve// [2]bileyidük: F bildüm// [3]vücûduñ-ıla: F vücûduñ-ıla benden// [4]eyitdüm: mukîm olmazam: F ol püsere eyitdüm: Kâdir degilem// [5]nite-kim zarîfler: F ki 'ârifler/ şi'r: F kıt'a// [7]kil: F gül/ pilân: F bülbül/

Şiʿr

"Ululardan [8]birisini gördüm ki ṭaġlar içinde bir maġârayı iẖtiyâr itmiş. Didüm: "Ne-çün [9]şehre gelmezsin ki göñlüñ açıla?" Eyitdi: "Anda perî ṣûretlü maẖbûblar vardur. Çün [10]balçıḳ çoḳ ola piller ṭayınur ve sürçer." Bunı didüm iki gözinde öpdüm, vidâʿ [11]itdüm gitdüm.

Beyt

[12]"Eger vidâʿ güninde ġuṣṣadan ölmezsem, maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz."

ḤİKÂYET

[13]Şeyẖ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Ḥicâz yolında bir dervîş gördüm bizüm-ile yoldaş oldı. [14]ʿArab beglerinden birisi, bu dervîşe yüz dînâr ʿaṭâ itdi tâ nafaḳa [15]idine. Nâgâh ḥarâmîler ḳâfileyi urdılar ve ḳumaş ve altun ve aḳça ne var-ısa aldılar *(55b)* ve bâzirgânlar ẖayli bî-fâyide feryâdlar itdiler. Nite-kim dimişlerdür.

Beyt

"Eger feryâd idesin veger zârî [3]ḳılasın ḥarâmî altunı alduḳdan ṣoñra girü virmez."

Ḳâfile ẖalḳı cemîʿ-i ġuṣṣadan [4]müteġayyir olmış-ıdı, illâ bu dervîş ki evvelki ḥâli üzerine dururdı. Pes eyitdüm: [5]"Meger senüñ dînâruñı ḥarâmî almadı?" Dervîş eyitdi: "Belî, aldı ve illâ ol [6]ḳadar ülfet ve maḥabbet ḳılmamış-ıdum ki ayrılduḳda ġuṣṣasından ẖasta olam."

[7]Beyt

[8]"Kişi hîç nesneye göñül baġlamaḳ gerekmez ki göñüli girü alıbilmek müşkildür."

[8]ṭaġlar: F ṭaġ/ ne-çün: F ne-y-çün// [9-10]anda: F anda anca/ çün....sürçer: F bülbül, gül çok olıcaḳ daẖı ziyâde dil-ẖasta olur/ öpdüm: F bûs eyledüm// [11]itdüm: F idüp/ beyt: F beyt-i ʿarabî// [12]vidâʿ: F vedâʿ/ ölmezsem: F ölmez isem/ ṣaymañuz: F ṣanmañuz// [13]şeyẖ: F ẖoca/ gördüm: F'de yok// [14-15] tâ nafaḳa idine: F'de yok/ nâgâh ḥarâmîler: F ve ẖafâma ḥarâmîleri/ urdılar: F baṣdılar/ ve...akça: F ḳumaş altun aḳça/ aldılar: F mecmûʿın aldılar// *(55b)* feryâdlar: F feryâd// nite-kim dimişlerdür: F'de yok// [2]eger feryâd idesin: F veger feryâd// [3]ġuṣṣadan: F bu ġuṣṣadan// [4]müteġayyir olmış-ıdı: F müteẖayyir ḳaldılar/illâ...ki: F'de yok/ dururdı: F ṭurur/ pes: F ben// [5]aldı: F ḥarâmî aldı// [6]ḳılmamış-ıdum: F ḳılmamış idüm// [8]baġlamaḳ gerekmez: F baġlamamaḳ gerek/ müşkildür: F müşkil işdür//

[9]Ben eyitdüm: "Bu didügüñ benüm ḥâlüme münâsibdür ki, yigitlikde ittifâḳ bir dost-ıla [10]ṣadâḳat ve maḥabbet ḳılmışdum ki iki gözümüñ ḳıblesi anuñ cemâli olmış-ıdı. [11]Ve ᶜömrüm sermâyesinüñ fâyidesi anuñ viṣâli-y-idi. Ve cemâli vaṣfındda bu iki beyti [12]dimişem.

Beyt

[14]"Meger ki gökde melâyike ola, vegerni bu ḥüsn-ile yir yüzinde beşer olmaz. Andan ṣoñra [15]dostlar-ıla ṣoḥbet ḥarâmdur ki hîç ḳaṭra su ancılayın âdem olası degüldür."

(56a) Nâgâh vücûdı ayagı ecel balçıgına batdı ve ᶜömri bahârına ecel ḫazânı [2]irişdi. Ve firâḳı baña be-ġâyet eṡer itdi ve türbesinüñ ucında niçe [3]zamân mücâvir oldum ve bu iki beyti anuñ firâḳından didüm.

Beyt

[6]"İy kâşki ol gün ki ecel dikeni ayaġuña batdı, zamân eli helâk ḳılıcını [7]başuma çala-y-ıdı; tâ ki bu gün içinde sensüz cihânı gözüm görmeye-y-idi ki, [8]ṭopraġuñ üstinde başuma ṭopraḳ yummayaydum."

Ve andan ṣoñra bunı fikr itdüm [9]ki bâḳî ᶜömrüm içinde kimseyle aṣlâ iḫtilâṭ idüp kimseyle maḥabbet itmeyem ki ᶜömr ḥâṣılı [10]yârüñ viṣâli firâḳına degmez.

Beyt

"Deñiz fâyidesi eyü-y-idi eger mevc [12]ḳorḳusı olmayaydı. Gül ṣoḥbeti ḫoş idi eger diken ḳorḳusı olmayaydı."

ḤİKÂYET

[13]ᶜArab pâdişâhlarından birisinüñ ḳatında Mecnûn ve Leylî ḥikâyetini eyitdiler ki; bunuñ [14]gibi kemâl ü belâġat-ıla yaban iḫtiyâr itmişdür ve ᶜaḳl zimâmı elinden gitmiş. Pâdişâh [15]eyitdi: "Ḥâżır idüñ!" Getüdiler ḥâżır itdiler. Pâdişâh melâmet itdi ki şeref-i insânda *(56b)* ne noḳṣân gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutduñ ve âdem oġlanınuñ ṣoḥbetini terk [2]itdüñ? Mecnûn iñledi ve bu şiᶜri oḳıdı:

[10]ḳılmışdum: F eylemiş idüm// [14]vegerni: F yoḫsa// [15]ḳaṭra su: F nuṭfe/ olası: F olacak// *(56a)* [2]be-ġâyet: F ġâyet/ türbesinüñ: F ḳabrinüñ başı// [8]yummayaydum: F ḳoymayaydum// [9]kimseye: F kimseneye// [14-14]pâdişâh...idüñ: F ol ᶜarab pâdişâhı buyurdı ki Mecnûn'ı ḥâżır idüñ/ melâmet itdi F melâmet ḳıldı// şeref-i insânda: F şeref-i nefs-i insândan// *(56b)* [2]beyt: F şiᶜr//

Beyt

[4]"N'olaydı şunlar ki benüm ᶜaybum isterler, yüzüñi iy göñül alıcı maḥbûb görelerdi; [5]tâ kim nażaruñda turunc yirine bî-ḫaber ellerin ṭoġrayalardı. Tâ ḥaḳîḳat maᶜnî ṣûretine [6]tanuḳluḳ vireydi."

Pâdişâhuñ göñlinden geçdi ki Leylî cemâlin mütâliᶜa ḳıla [7]ki nice ṣûretdür ki niçe fitneye sebeb olupdur? Buyurdı ki aḥyâ-yı ᶜarabda ṭaleb [8]ideler. Ele getürdiler ve sarây içinde pâdişâhuñ naẓarına getürdiler. Pâdişâh [9]hey'etine ve cemâline naẓar itdi. Ḥaḳîr göründi anuñ ḥükmi-y-ile ki ednâ ḥarem ḫidmet [10]kârları ḥüsn ü cemâl-ıla andan ziyâde idi ziyneti-y-ile, Mecnûn firâset ile [11]bildi eyitdi: "İy melik! Mecnûn gözinüñ derecesinden Leylî'nüñ cemâline naẓar [12]eyle, tâ ki sır müşâhedesi saña tecellî ide."

Şiᶜr

"Şaġ olan kişiye yara derdinden ġam *(57a)* yoḳ. Evet derdümi hem-derdüme söylerem. Arudan söylemek fâyidesi yoḳ şol [2]kişiye ki ᶜömrinde aru soḳmamış ola. Tâ senüñ ḥâlüñ benüm ḥâlüm gibi olmaya. Benüm [3]ḥâlüm saña efsâne gibi gelür. Benüm yanduġumı ayruḳ kişiye nisbet itme; zîrâ ṭuz [4]anuñ elindedür ve benüm yaram üzerindedür. Pes kimsenüñ yarasına tuz ekmeyince [5]acısın bilmez."

Ḥikâyet-i Manẓûme

"Bir pâk-bâz, [14]ṣâḥib-dil yigit bir ṣâḥib-cemâle ᶜâşıḳ oldı. Şöyle işitdüm ki ikisi deryâ-yı [15]muḥîṭa girüp giderlerdi. Nâgâh bir girdâba düşdiler; çün-ki mellâḥ geldi ki elin ala *(57b)*çıḳaraydı. Eyitdi: Beni ḳo, yârümüñ elin al! Ve ken-

[4]yüzüñi...maḥbûb: F iy göñül alıcı maḥbûb yüzüñi// [6]vireydi: F vire idi/ Leylî cemâlin: F cemâl-i Leylî'yi de// [7]nice: F bunca// [8-9-10-11-12]ele getürdiler... saña tecellî ide: F ᶜArab ḳabîlelerinde anı cüst ü cû idüp bulup getürdiler. Pâdişâhuñ öñinde, sarâyuñ ortasında ṭurdılar ki pâdişâh Leylî'yi nicedür göre. Pâdişâh anuñ şekl ü endâmına naẓar eyledi; Leylî'yi ḳara yaġız ve żaᶜîf-enedâm ve lâġar kimse gördi. Leylî pâdişâhuñ naẓarında ḥaḳîr gelüp begenmedi. Ol sebeb ile ki pâdişâhuñ ḥareminde olan ḫiẕmetkârlaruñ yaᶜnî câriyelerüñ ednâsı ḥüsünde andan ziyâde idi ve ziyneti ilerü idi. Mecnûn, pâdişâhuñ Leylî'ye ḥaḳâret-le naẓar itdügin firâset ile añladı ve eyitdi: "İy pâdişâh! Mecnûn'uñ gözi penceresinden Leylî'nüñ cemâline naẓar eylemek idüñ tâ anuñ müşâhedesinüñ sırrı ve cemâlinüñ ḥaḳîḳati senüñ üzerüñe tecellî ide."// [15]saġ...*(57a)* yok: F tendürüstlere yara derdi olmaz. Yaᶜnî mecrûḥ olmayanlara cerâḥat elemi olmaz/ evet...söylerem: F imdi ben kendi derdimi bir hem-derdden ġayrıya dimezem, zîrâ fâyidesi yoḳdur, temessuhr eyler/yoḳ: F'de yok/ [2]kişiye: F kişiyedür/ aru: F anı aru/ soḳmamış ola: F soḳmamışdur/ [3]yanduġumı: F sûz ü ᶜışkumı/ ayruḳ kişiye: F bir ġayra/ nisbet itme: F nisbet ve teşbîh eyleme/ zîrâ: F zîrâki/ [4]üzerinedür: F üzere tutaram ki elem virür/ [4-5]Pes kimsenüñ...bilmez: F yaᶜnî sâir ᶜâşıḳlaruñ ᶜışḳı benüm ᶜışḳuma nisbet el üzere olan tuz ile mecrûh olan ᶜużuv üzerine ekilen tuz gibidür ki, dil andan elem çekmez ammâ mecrûḥ ᶜużuv ziyâde elem çeker/ ḥikâyet-i manẓûme: F ḳıṭᶜa// [15]elin: F ol yigidüñ elin// *(57b)* çıḳaraydı: F çıḳara/ yârümüñ elin: F yârümi gör anuñ elin/ ṭalḳa içinde: F'de yok/ virürken: F virmeklik ḥâlinde iken//

dü ṭalḳa içinde cân virürken [2]eydür-idi ki; ʿışḳ sözini şol baṭṭâldan gizleñ ki dermandalıḳ güninde yârin [3]unıdur. Dost dost-ıla bu resme dirlik itmişlerdür. Ve ʿışḳ ṭarîḳını şöyle bilür Saʿdî ki [4]Bağdâd'da tâzî dilârâmuñ ki vardur göñlüñi aña bağla ve cemîʿ-i ʿâlemden gözüñi bağla! Eger [5]Leylî ve Mecnûn diri olaydı ʿışḳ ḥadîs̱ini bu defterden yaza-y-dı."

Bâb-ı Şeşüm [6]Der Żaʿf u Pîrî

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Dımışḳ câmiʿinde [7]dânişmendler - ile baḥs̱ iderdük. Nâgâh bir yigit ḳapudan girdi ve geldi eydür: [8]"Bir pîr yüz yigirmi yaşında, ḥâlet-i nezʿde yatur ve Pârsî dilince söyler, bilmezüz ki [9]ne dir. Eger sizden birüñüz Fârsî bilürse gelsün ki s̱evâb ḥâṣıl ola." Durdum [10]ḳatına vardum, gördüm ki bu beyti oḳur:

Şiʿr

[12]"Murâdumca bir ḳaç nefes ürem dir-idüm. dirîğ ki nefes yolı ṭutuldı. Dirîğ ki ʿömrüm [13]elvânı ḫônı üzre bir loḳma yidüm idi kim eyitdiler: Bes!"

Bu sözüñ maʿnîsin ʿArab [14]dilince bu dânişmendlere didüm. Bu uzun ʿömr-ile dirlik içün ğuṣṣalandugını [15]taʿaccüb ḳıldılar. Pîre ben eyitdüm: "Nicesin ve ḥâlüñ nedür?" Eyitdi: "Ne diyem ki dimişlerdür."

Beyt

(58a) [3]"Görmez misin ki ne zaḥmet görür bir kis̱i ki ağzından bir diş çıḳaralar. Ḳıyâs [4]it ki ol sâʿat ne ḥâl ola ki; cân-ı ʿazîz gövdeden çıḳmalu ola."

[5]Ben eyitdüm: "Ölmek taṣavvurın ḫayâlüñden gider ve kendüzüñe vehm müstevlî ḳılma! [6]Nite-kim ḥükemâ-yı Yunân dimişlerdür ki; eger mizâc ṣıḥḥatine

[2]eydür-idi: F eydür-di// [3-4]ve ʿışḳ... gözüñi bağla: F Saʿdî ʿışḳ ṭarîḳını ve ʿâdetini ancılayın bilür ki Bağdâd'da ʿarabî bilür. Yaʿnî şeksüz Bağdâd'da ʿarab var idügini nice bilürse, ʿışḳ-bâzlıġuñ râh u resmini daḫı ancılayın bilür. Bir dilârâmı ki kendüñe maḥbûb idinmişsin hemân ki göñül bağla ve andan ğayrı ferde naẓar ve maḥabbet eyleme// [5]yazaydı: F yaza idi// [6]şeyḫ: F ḫoca// [7]nâgâh: F'de yok/ geldi: F güldi// [8]yigirmi yaşında: F elli yaş yaşamamış// [9]dir: F söyler/ ḥâṣıl ola: F ḥâṣıl ide/ durdum: F ḳalkup// [10]ḳatına: F yanına/ gördüm...oḳur: F bunı dir/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [12-10]murâdumca...dir-idüm: F Niçe kerre didüm ki murâd ele getürem/ dirîğ ki: F dirîğâ/ dirîğ ki...üzre: F ve ʿömrüñ dürlü niʿmetlerinden/ bir loḳma...eyitdiler: F bir dem yidüm ve eyü yidüñ didiler// *(58a)* beyt: F ḳıṭʿa// [3]görmez misin: F görmedüñ mi/ diş: F dişin// [4]ki cân-ı ʿazîz...ola: F ol sâʿatde anuñ ḥâli nice olur ki anuñ ʿazîz vücûdından bir cân ṭaşra gider// [5]ben: F ol pîre ben/ ölmek taṣavvurın: F mevt fikrini/ kendüzüñe: F kendüñe// [6]ki eger: F egerçi/ ṣıḥḥatine....olursa: F müsṭaḳîm ve ḳavî ola//

müstevlî olursa beḳâya [7]delâlet itmez. Veger ḫastalıḳ daḫı ḥâyil olursa helâke delâlet itmez. Eger [8]fermân olursa bir ṭabîb oḳıyalum, tâ ki gele muᶜâlece ḳıla."
Güldi ve eyitdi:

"Ṭabîb bir ḫasta-yı [11]dermândeyi çün ki göre elin eline urur. Çün-ki mizâcda iᶜidâl ḳalmaya [12]ne ᶜilâc ve ne ᶜazîmet fâyide ḳılmaz."

ḤİKÂYET

Bir pîri, ḥikâyet iderler ki kendü [13]ḥikâyetin diyüvirür ki; bir ḳız oğlan aldum ve hücreyi gül-ile ârâste ḳıldum. [14]Ve niçe ki bile oldum ve laṭîfeler ve dürlü ḫulḳlar ḳıldum; tâ benümle üns ṭuta [15]ve aramuzda vaḥşet olmaya. Bârî bir gice ben eyitdüm: "Devletüñ yarı ḳıldı *(58b)* ki cihânuñ eyüsin ve yavuzın sınamış, ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr [2]ṣoḥbetine düşdüñ ki senüñ ḳadrüñi bilür ve maḥabbet şarṭın yirine getürür. Bir yigit [3]eline giriftâr olmaduñ; turş yüzlü ve herze söyleyici, her dem bir havâda [4]uçar ve her gice bir dürlü fikr ider ve ḳanda gice olursa anda yatur ve her gün [5]bir dost dutınur."

Şiᶜr

"Bülbüllerden [7]vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öter. Yigitler gerçi ḫûb yüzlülerdür, [8]velî kimesneye vefâ ḳılmazlar."

Eyitdi: "Bunca sözler ki bu ṭarîḳ üzerine söyledüm [9]daḫı gümân iderdüm ki göñli ısınmadı ola diyü. Çün-ki ben sözümi âḫir itdüm [10]bir ṣovuḳ âh itdi ve eyitdi: Çoḳ söz söyledüñ ve ᶜaḳlum terâzûsına bir söz ḳadar gelmedi. Ol söz budur ki işitdüm, kendü ḫışmum ve ḳavmum eydürlerdi [12]ki; yigit kişinüñ yanında uyanuḳ durmaḳ yigrekdür, bir ḳoca kişi yanında [13]yatmaḳdan. Fi'l-cümle muvâfaḳatına imkân olmadı, aramuzda mufâraḳat düşdi. [14]ᶜİddeti geçdi, bir yigit nikâh idüp aldı. Nite-kim didüm; turş yüzlü ve herze- [15]gû ve bed-ḫû ḥadden geçe cevr ü cefâsını çekerdi ve bunca belâ içinde Tañrı'ya *(59a)* şükr iderdi ve

[8]oḳıyalum: F götürelüm/ gele: F gelüp// [9]beyt: F ḳıṭᶜa// [11]çün ki: F çün-kim/ elin eline: F elin birbirine// [12]ne ᶜilâc ve ne: F ᶜilâc ve// [13]ki bir ḳız oğlan: F eydür bir ḳız/ hücreyi: F odamı// [14]niçe: F niçe gice/ ḫulḳlar ḳıldum: F güler yüzlülükler gösterdüm// [15]aramuzda: F mâ beynimüzde// *(58b)* sınamış: F görmiş/ ıssı ṣovuḳ: F ıssı vü ṣovuḳ// [3]turş: F egri// [4]gice: F aḫşam// [7]vefâ gözetme: F vefâya göz tutma/ meyl idüp öter: F meyl ider// [8]velî kimesneye: F velîkin kimseye/ eyitdi: F pîr eyitdi/ bu...söyledüm: F söyledüm bu ṭarîḳ ile// [9]daḫı: F ve daḫı/ ısınmadı: F baña ısındı/ âḫir: F tamâm// [10]eyitdi: F didi ki/ terâzûsına: F terâzûsında// [11]ol...işitdüm: F ve bir daḫı işitdüm ki/ ḫışmum... eydürlerdi: F ḫışmı ve ḳavmı-y-ıla eydür// [12-13]yigit...yatmaḳdan: F kişinüñ yanında bir ḳoca yatmaḳdan temrenlü oḳ yatmaḳ yigdür/ aramuzda: F mâ-beynimüzde// [14]geçdi: F tamâm oldı/bir....aldı: F bir yigide nikâh itdiler/ turş: F egri// [15]gû: F sözlü/ bed-ḫû: F bed ḫuylu/ geçe: F ziyâde/ ü: S'de yok/ çekerdi: F çekdi/ Tañrı'ya: F Tañrı Taᶜâlâ'ya// *(59a)* ve eydürdi ki: S eydürdi/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa//

eydürdi ki; el-ḥamdü li'llah, ol ʿaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum ve bu niʿmet-i muḳîme irişdüm."

Şiʿr

[4]"Senüñle cehennemde yanmaḳ yigrekdür baña kim ayruḳlarla cennetde olmaḳdan. Ve [5]ẖûb yüzlüler aġzından ṣoġan ḳoḳusı yigdür ki naḥş ṣûretlü [6]elinden gül ḳoḳmakdan."

HİKÂYET

Şeyẖ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- [7]eydür: Diyârbeki(r) vilâyetinde bir pîre ḳonuḳ oldum ki firâvân mâlı [8]var-ıdı ve bir ẖûb ṣûretlü oġlanı var-ıdı. Ol gice içinde ḥikâyet [9]ider ki; ʿömrümde benüm bundan artuḳ oġlum olmamışdur. Bu derede bir aġaç [10]vardur-dur ki ziyâretgâhdur. Ve ẖalḳ ḥâcet dileyü anda varurlar. Niçe uzun [11]giceler Bârî Taʿâlâya yalvarurdum, tâ ki Bârî Tâʿâlâ bunı baña baġışladı. [12]Şimdi bundan özge murâdum yoḳ. İşitdüm ki yoldaşlar arasında [13]oġlan böyle eydür ki; n'olaydı ben ol aġacı bileydüm, tâ duʿâ ḳılaydum [14]ki atam öleydi. Nite-kim dimişlerdür:

Şiʿr

(59b) "Senüñ üstüñe bunca yıllar geçe ki atañ türbesine güẕer ḳılmayasın. [2]Sen atañ yirine her ne ki itdüñ-ise, hemân oġluña daẖı anı göz dutġıl."

HİKÂYET

[3]Şeyẖ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir gün yigitlige maġrûr olup ḳatı [4]yürüdüm ve aẖşama ḳarşu yorılup yol kenârında yatdum. Ve bir żaʿîf [5]pîr kâruvân ardından geldi eydür: "Ne yatursın ki yatacaḳ yir degüldür?" [6]Ben eyitdüm: "Nice gidem ki gidecek ayaġum yoḳdur." Eyitdi: "İşitmedüñ mi ki ṣâḥib-

[4]senüñle...olmaḳdan: F senüñle cennetde olmaḳdan ġayrılarla cehennemde yanmaḳ yigdür baña// [5]yüzlüler: F yüzlünüñ/ ki naḥs: F bed// [6]şeyẖ: F ẖoca// [7]mâlı: F niʿmeti// [8]oġlanı: F oġlı// [10]ve: F'de yok// [11]bunı: F duʿâmı anda ḳabûl eyleyüp bunı// [12-13]şimdi... murâdum yok: F'de yok/ işitdüm....böyle eydür: F şimdi bu yoldaşları arasında böyle dir/ tâ duʿâ: F tâ varup duʿâ// [14]atam: F pederüm// *(59b)* bunca: F nice// [2]göz dutġıl: F eyle ṭutġıl// [3]şeyẖ: F ẖoca/ ḳatı: F çoḳça// [5]ne yatursın: F ṭur ne yatursın// [6]gidecek ayaġum yokdur: F ayaġum gidecek ayaḳ degüldür//

[7]diller dimişlerdür: Yorılup oturmaḳ ve diñlenmek yigdür, segirdüp yorılup [8]yatmaḳdan." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şiʿr

"İy ṣol kimesne ki menzile müştâḳsın, ivme ve benüm naṣîḥatumla [11]işle ve ṣabr ögren! Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür ve deve gice gündüz [12]yürür âheste."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir güler yüzlü ve tatlu [13]sözlü ve cüst yigit, bizüm-ile ittifâḳ-ṣoḥbet oldı. Hiç bir nevʿ-ıla ḫâṭırında [14]ġam eseri yoġ-ıdı ve bir nefes gülmekden ḫâlî olmadı. Ve andan ṣoñra niçe [15]zamân bizden ayru oldı.

Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oġlancuḳ *(60a)* ları olmış ve ol evvelki vaḳtı geçmiş, hevesi güli ṣolmış. Ṣordum ki [2]nicesin, bu ne ḥâldür? Eydür: "Nite-ki benden oġlancuḳlar geldi, ayruḳ oġlanlıḳ [3]itmedüm."

Şiʿr

[5]"Bir ḳarı ʿavrat ṣaçın boyamış. Ben eyitdüm: "İy çoḳ rûzigâr geçürmiş ana! [6]Ṭut ki ṣaçuñ ḳara olmış, ne fâyide ki bilüñ ġûzdur, ṭoġrulmaz ki [7]yigit olasın."

Şiʿr

"Nevcüvân ṭarabını [9]pîrden isteme ki, gitmiş ṣu ırmaġa girü gelmez. Ekine çün ki biçin vaḳtı [10]gele, gök ve yeñi taḫıl gibi ṣalınmaz." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür.

ḤİKÂYET

[11]Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir gün yigitlik cehli-le anam ḳarıcuġa [12]ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm. Melûl oldı ve bir bucaḳda oturdı

[7]yorılup: F yüriyüp// [8]nite-kim ẓarîfler dimişlerdür: F'de yok/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [10-11]naṣîḥatümle işle: F naṣîḥatüme dâyim işüñi baġla/ yürür: F yürüyübilür// [12]şeyḫ: F ḫoca/ raḥmetü'llahi ʿaleyh: S raḥimehü'llâh// [13]sözlü: F dillü/ ittifâḳ ṣoḥbet: F hem-ṣoḥbet// [15]ki: F'de yok// *(60a)* [2]ayruḳ: F artuḳ// [5]ana: F anacuġum/ ki bilüñ ġûzdur: F çüñ bilün bükülmişdür// [6-7]ki yigit olasın: F'de yok// [8]nevcüvân ṭarabını: F nevcüvânuñ ṭarâb ve neşâtını// [9]ırmaġa girü: F girü ırmaġa/ ekine: F zerʿuñ/ ki biçin: F biçini// [10]gele: F irişdi/ gök...ṣalınmaz: F ol zerʿ ṣalınmaz/ nite-kim...dimişlerdür: F nite-ki dimişler// [11]şeyḫ: F ḫoca/ cehli-le: F cehlinde/ anam: F vâlidem// [12]söyledüm: F didüm/ melûl oldı...oturdı: F ve bucaḳda oturup//

ve [13]ağladı. Eyitdi: "Meger kim kiçüciklik unutduñ ki şimdi baña bunuñ gibi irilik [14]idersin."

Şi'r

(60b) "Ne ḫoş didi ol ḫatun kişi [2]kendü oğlına, çün ki pil tenlü ḳablan aḳtarıcı gördi. Eger kiçilik [3]vaḳtı girü geleydi, ki elümde bî-çâre-y-idüñ, ḳaçan sen, ben żaʿîfe, ḳarıcuğa [4]bunuñ gibi belâ ḳıla-y-ıduñ? Şimdi sen şîr, merd yigitsin; ben ḳarıyam." didi.

ḤİKÂYET

[5]Bir baḫıl kişinüñ oğlı rencûr oldı ve dostları ṣora geldiler ve eyitdiler: [6]"Gerekdür ki ḳurbân idesin ve ḫatmler oḳıdasın." Bir zamân endîşe ḳıldı [7]ve andan ṣoñra eyitdi: "Ḫatm-i Ḳur'ân yigdür." Bir ẓarîf bu sözi işitdi [8]ve eyitdi: "Ḫatm-i Ḳur'ân iḫtiyâr itdügine sebeb oldur ki; Ḳur'ân dil ucında [9]olur ve dünyelik virmek cândan ḳaṭʿ idüp virmek gerekdür."

Şi'r

"Dirîğ, eger ṭâʿat eylemek cüvenmerd [12]eli-y-ile yoldaş olsaydı ḫoş idi. Bir dînâr virmekde eşek balçıḳda [13]ḳalmış gibi ḳalur. Veger Fâtiḥa dilerseñ, yüz kez oḳıya."

ḤİKÂYET

Bir pîre [14]eyitdiler: "Ne-y-çün evlenmezsin?" Eyitdi: "Ḳarı-y-ıla dirilmezem." Eyitdiler: "Ḳuvvetüñ yiter [15]ḳız al!" Eyitdi: "Ben ki pîrem ḳarıdan ṣafâm yoḳdur. Ol ki ḳız ola *(61a)* ben pîr-ile nicesi dirlik ide?"

Beyt

"Genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür. [3]Altun gerekmez ki aña bir ḍarb sevgülüdür on batman altundan."

[13]ağladı: F ağlamağa başladı ve/ meger kim kiçüciklik: F meger ki güccüklükdeki vaḳtüñi/ irilik idersin: F ġılzat u hiddet eylersin// *(60b)* [2]aḳtarıcı: F yıkıcı pehlevân/ kiçilik: F güccüklik// [3]bî-çârey-idüñ: F bî-çâre olayduñ/ ḳaçan...ḳarıcuğa: F'de yok// [4]bunuñ..ḳıla-y-ıduñ: F'de yok/ şîr...ḳarıyam: F şîr ü merd ü ḳavîsin ve ben pîr ve żaʿîf ḳarıcuğam// [6]ve: F veyâ/ [6-7]endîşe... andan: F endîşe ḳılduḳdan/ bu sözi: F bunı// [9]virmek gerekdür: F virmekdür/ şiʿr: F mesnevî// [11]dirîğ...cüvenmerd: F dirîğ eylemek ve ṭâʿat itmek eger cömerd// [12]olay-ıdı: F olsa/ ḫoş idi: F ḫoşdur// [13]kez oḳıya: F kerre oḳur// [15]ḳarıdan: S ḳızdan// *(61a)*

[4]Bâb-ı Heftüm Der Te'sîr-i Terbiyet

ḤİKÂYET

Bir vezîrüñ bir gevden oğlı [5]var-ıdı. Bir muʿallime göndürdi, tâ ki taʿlîm ide. Niçe rûzigâr terbiyet [6]ḳıldı, hiç eser itmedi. Ve girü atası ḳatına göndürdi ki bunda aṣlâ [7]aḳl yoḳ ve beni daḫı dîvâne ḳıldı.

Şiʿr

"Cevherüñ [11]aṣlı çün-ki ḳâbil ola, terbiyet aña eser ider. Demür ki bed-güher ola [12]hiç ṣayḳal anı eyü itmez. İti yidi deñizde yursañ, ıslanduḳça [13]daḫı murdar olur. ʿÎsâ'nuñ eşegin eger Kaʿbe'ye iledeler çün girü gele [14]hemân eşekdür."

ḤİKÂYET

Bir ḥakîm, oğlanlarına dâyim pend iderdi [15]ki; hüner ögrenüñ ki devlet-i dünyâya iʿtimâd itmek olmaz, ve manṣıb *(61b)* ve mertebe dâyim bir ḳarâra ḳalmaz. Ve altun, gümiş ḫaṭardadur uğrı alur [2]yâ iṣrâf ḫarc-ıla dağılur. Ammâ hüner bir artıcı çeşmedür ve dâyim bâḳî [3]ḳalur. Veger hünermend devletden düşerse ġam degül ki hüner kendü ʿayn-ı [4]saʿâdetdür. Ve hünermend her nereye varursa iʿtibâr iderler ve ṣadr taʿyîn [5]iderler. Ve bî-hüner, her ḳanda ki varursa loḳma dilenür ve zaḥmet çeker. Nite-kim [6]meselde gelmişdür:

Şiʿr

"Bir vaḳt Şâm vilâyetinde fitne ḳopdı ve ḳatılıḳ [9]oldı. Köyden dânişmend oğlanları şehre gelüp pâdişâha vezîr oldılar. [10]Ve şehrden vezîr oğlanları, ki nâḳıṣ-ʿaḳl idiler, köylere gitdiler."

[4]bir vezîrüñ: F vüzerâdan bir vezîrüñ// [5-6]terbiyet...atası: F ol püsere taʿlîm itdi, taʿlîm aña eser idici olmadı âḫir pederi/ ki: F'de yok// [7]ḳıldı: F eyledi// [10-11]cevherüñ aṣlı çün-ki: F çün ki bir ẕâtuñ aṣlı// [12]itmez: F idemez/ iti...yursañ: F kelbi yidi dürlü deñizde yuma// [13]'Îsâ'nuñ...iledeler: F Ḥażreti ʿÎsâ peyġamberüñ -ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm- ḫarını eger Kaʿbe-i Mükerreme'ye -şerrefehu'llâhu- iledeler// [14]hemân eşekdür: F yine ḫardur// *(61b)* uğrı: F yâ uğrı// [2]dağılur: F ṭağılur/ [3]kendü: F'de yok// [4]ṣadr: F ṣadrı// [5-6]nite-kim meselde gelmişdür: F'de yok/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [8-9]Şâm vilâyetinde...vezîr oldılar: F Şâm'a fitne düşdi, her kişi bir iḳlîme düşdi. Köyden kopmışlar ki dânişmendler şehre gelüp pâdişâh vezîrne vardılar// [10]ve şehrden: F'de yok/ nâḳıṣ-ʿaḳl idiler: F nâḳıṣ-ʿaḳıldı/ köylere gitdiler: F köylere dilenü gitdiler//

ḤİKÂYET

[11]Bir fâżıl dânişmend, bir pâdişâhuñ oġlına taᶜlîm iderdi. Bî-muḥâbâ dögeridi [12]ve ġâyet zecr iderdi. Oġlan ṭâḳat getürmedi ve atası ḳatına geldi [13]şikâyet itdi. Atasınuñ yüregi yandı ve dânişmendi getürtdi ve [14]eyitdi: "Raᶜiyyet oġlanların ne-y-çün artuḳ dögmezsin böyle ki benüm oġlum [15]incidürsin?" Muᶜallim eyitdi: "İy pâdişâh-ı ᶜâlem! Sebeb oldur ki ᶜavâm biñ herze *(62a)* ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fiᶜl işlerse, ḫalâyıḳ biñde birin [2]istiᶜmâl idüp söylemezler. Ve pâdişâh eger bir yaramaz söz söylese yâ bedîᶜ [3]ḥareket itse iḳlîmlerde söylerler. Nite-kim dimişlerdür:

Şiᶜr

"Eger dervîşden yüz yaramaz iş gelürse, yoldaşları yüzden birisini bilmezler. Veger pâdişâh bir yaramaz söz söylerse, iḳlîmden iḳlîme irişdürürler." Pes vâcibdür muᶜallime ki pâdişâh-zâdeleri "enbetehümü'llâhu nebâten ḥasenen" te'dîb itmekde ᶜavâmından ziyâde cehd ide.

Şiᶜr

"Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, ululuġında iflâḥ [6]olmaz. Yaş aġacı nice dilerseñ eg ve ḳuru aġaç oddan artuḳ nesne-y-ile [7]ṭoġru olmaz."

Muᶜallimüñ hüsn-i tedbîri ve cevâbınuñ taḳrîri, pâdişâhuñ ṭabᶜına [8]muvâfıḳ geldi. Mübâlıġa niᶜmet virdi manṣıbın ziyâde ḳıldı.

ḤİKÂYET

[9]Şeyḫ Saᶜdî -raḥmetü'llahi ᶜaleyh- eydür: ᶜArab diyârında bir muᶜallim gördüm; turş yüzlü [10]ve acı sözlü ve bed-ḫû. Şöyle ki müselmânlaruñ dirligi acı oldı [11]anı görmeg-ile. Ve ol oḳuduḳda kişinüñ göñlin ḳarardurdı. Dört yanında maḥbûb [12]oġlanlar ve ḳızlar cemᶜ olup cefâsına giriftâr olmışlardı. Gâh birisinüñ billur [14]topuġını şikenceye urardı.

[11]döger-idi: F ḍarb iderdi// [12]oġlan: F püser/ getürmedi: F getürmeyüp/ ve atası: F pederi/ geldi: F gelüp// [13]atasınuñ: F pederinüñ/ getürtdi: S getürdi// [14-15]böyle...incidürsin: F ve bunı böyle incidürsin/ muᶜallim: F'de yok/ iy: F'de yok// *(62a)* söylerse: F söylerlerse/ bunuñ gibi: F'de yok/ işlerse: F işlerlerse// [2]yâ: F veyâ bir// [3]itse: F eylese/ söylerler: F söylenür/ nite-kim dimişlerdür: F'de yok/ Eger dervîşden ... ziyâde cehd ide: S'de yok// [5]kiçilikde: F güccüklükde// [6]eg ve: F egersin ammâ/ oddan artuḳ: F âteşden ġayrı/ nesne-y-ile: F ile// [7]ṭoġru olmaz: F ṭoġrulmaz// [9]şeyḫ: F ḫoca/ turş: F ekşi// [10]ki: F kim/ dirligi acı oldı: F anı görmekle dirligi acı olurdı// [11]ol: S'de yok// [14]şikenceye urardı: F şikenceye ḳordı, yaᶜnî falaḳaya ṣarardı//

El-ḳıṣṣa bir vaḳt ẖâyınlıgın bilüp dögdiler [15]ve sürdiler. Ve mekteb-ẖâneye bir zâhid kişi getürdiler; selîm-nefs ve yavaş. *(62b)* Oglancuḳlardan evvelki üstâduñ ḳorḳusı gitdi ve ṣoñragı üstâduñ melek- [2]ṣıftanı görüp birbirine dîv oldılar. Ve anuñ ḥilmine iᶜtimâd idüp ᶜilmi terk [3]itdiler. Pes żarûrî vardılar evvelki üstâdı yine getürdiler. Ve iki hefte [4]geçdükden ṣoñra ol mescidden yaña güẕer ḳıldum ve gördüm ki yine evvelki [5]muᶜallim oturmış, taᶜlîm ider. Ben eyitdüm: "Ne ᶜaceb şeytanı firiştelere muᶜallim [6]ḳıldılar." Bir ẓarîf pîr işitdi ve güldi ve eyitdi: İşitmedüñ mi ki ulular [7]dimişlerdür.

Şiᶜr

"Bir pâdişâh, oglını [9]mektebe virdi ve gümiş taẖta öñinde ḳodı. Taẖtanuñ başında altun-ıla [10]yazmışlar ki; üstâd cevri yigdür atanuñ şefḳatinden."

ḤİKÂYET

[11]Bir pâdişâhuñ oglına ᶜammularından bî-ḳıyâs mâl degdi. Fısḳ ve fücûr [12]pîşe idindi. Fi'l-cümle maᶜâṣîden nesne ḳalmadı ki işlemedi ve hiç müskir [13]ḳalmadı ki içmedi. Saᶜdî -raḥmetullahi ᶜaleyh- eydür: "Naṣîḥat ḳıldum ki; ogul [14]firâvân ẖarc ol kişiye müsellemdür ki muᶜayyen gelüri ola." Nite-kim ẓarîfler [15]dimişlerdür:

Şiᶜr

(63a) "Çün-ki gelürüñ [2]yoḳdur ẖarcı âheste ḳıl kim gemiciler bir meẕel eydürler: Eger kûhistânlarda yagmur [3]yagmaya, bir yıl içinde Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola."

ᶜAḳl u edeb kendüzüñe yoldaş [4]idin ki az zamân içinde peşîmân olursın. Benüm sözüme ḳulaḳ urmadı ve benüm [5]ḳavlümden iᶜtirâż itdi ve eyitdi: "Ḥâżır râḥatlıgı, gelecek zaḥmet teşvîşi-y-ile [6]mükedder ḳılmaḳ ᶜâḳıllar işi degüldür. Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam [7]ve fütüvvet kemerin baglanmışam. Ve inᶜâmumuñ ẕikri efvâh-ı ᶜâlemde söylenür."

Gördüm [8]ki naṣîḥat ḳabul itmez, naṣîḥatı terk itdüm ve ṣoḥbetden kesildüm ve ḥükemâ [9]ḳavlini yâd itdüm. Nite-kim dimişlerdür. Ḳavl: "Bellig mâ ᶜaleyke fe in lem yaḳbilû mâ ᶜaleyke." [10]Şol ki naṣîḥatdan senüñ üzerüñde lâzımdur, irişdür. Eger ḳabûl itmezlerse saña [11]nesne yok.

(62b) ḳorḳusı: F ẖavfı/ ṣoñragı.. [2]ṣıfatını: F ṣonraki üstâdı melek-ṣûret// [4]güẕer: F yine güẕer// [7]şiᶜr: F meẕnevî// [13]Saᶜdî: F Ḫoca Saᶜdî/ ogul: F iy ogul// [14-15]nite-kim...dimişlerdür: F'de yok/ şiᶜr: F ḳıṭᶜa// *(63a)* bir meẕel: F'de yok/ kûhistânlarda: F kûhistânda// [3]ırmaḳı: F'de yok/ ola: F olur/ ᶜaḳl u edeb kendüzüñe: F aḳl ve edebi kendüñe// [4]az... olursın: F az zamânda peşîmân olmayasın// [5]ḳavlümden...eyitdi: F ḳavlümden iᶜtirâz eyleyüp eyitdi ki// [9]ḳavl: F'de yok//

Şiʿr

"Egerçi bilürsin ki sözüñ işidilmez, bildügüñden [14]naṣîḥat ḳıl! Tiz zamân ola göresin ki çok bilür kişi ayagı-y-ıla duzaġa [15]ṭutulmış ola ve iki elin birbirine urup diye ki: Dirîġ, dânişmend sözin *(63b)* işitmedüm."

Bârî niçe zamân bunuñ üzerine geçdi, andan ṣoñra gördüm ki palâs geymiş [2]ve yama yama üstine dikmiş ve loḳma loḳma divşürür. Bunuñ żaʿîf ḥâlini [3]görüp yüregüm ḳopdı ve mürüvvet görmedüm ki ziyâde melâmet idem. Ve kendü [4]göñlümde didüm: "Ḥarîf-i süflenüñ ḥâli budur."

Şiʿr

"Ḥarîf-i süfle, mestlik vaḳtında el ṭarlıġından [7]üşenmez. Aġaç yazlarda yapraġın döker, ḳış yapraḳsuz ḳalur."

HİKÂYET

[8]Bir pâdişâh oġlını muʿallime virdi ve eyitdi: "Bu oġlan senüñdür, oġlancuḳ[9]laruña ne vech-ile taʿlîm iderseñ hemân buña daḫı ol vech-ile taʿlîm eylegil! [10]Ve bunı daḫı kendü oġlancuḳlaruñdan birisini bilgil!" Muʿallim daḫı ḳabûl [11]itdi ve niçe yıl taʿlîm itdi ḥâṣıl olmadı. Ve kendü oġlancuḳları ehller [12]oldılar.

Pâdişâh muʿallimi getürtdi ve çok ʿitâb itdi ve eyitdi: "Vaʿdeye [13]ḫilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedüñ." Muʿallim eyitdi: "İy pâdişâh! Terbiyet birdür [14]velîkin ṭabîʿat ve istiʿdâd muḫtelifdür."

Şiʿr

"Gerçi altun ve gümiş ṭaşdan olur *(64a)* velîkin her ṭaşdan altun ve gümiş olmaz."

HİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetu'llahi ʿaleyh- [2]eydür: İşitdüm ki meşâyıḫdan birisi mürîdine eyitdi: "Eger rızḳ âdemden gelür [3]diyü iʿtiḳâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine iʿtiḳâd itse-y-idüñ melâyike [4]den aʿlâ maḳâma irişeydüñ."

[14]ḳıl: F vir/ ki çok bilür kişi: F'de yok/ ayagı-y-ıla duzaġa: F iki ayagı bende// [15]ṭutulmış ola: F geçe/ iki elin birbirine: F elin eline// *(63b)* niçe zamân....ṣoñra: F niçe zamândan ṣoñra// [4]şiʿr: F meṡnevî// [6]ḥarîf-i süfle: F mâl ḥarîfi// [7]aġaç...yapraḳsuz ḳalur: F dıraḫt bahârlarda sehâ gösterüp miyvesin niṡâr eyler, ḳışın meyvesüz ḳalur// [8]oġlancuḳlaruña: F kendü oġlancuḳlaruña// [11]ehller: F ehl-i ʿilm ve dânişmendler// [12]getürtdi: F getürdi/ itdi ve eyitdi: F idüp eyitdi ki// [13]ḫilâf: F muḫâlif/ muʿallim: S'de yok/ birdür: Fyeksândur// [14]şiʿr: F beyt// [15]gerçi: Fegerçi/ gümiş: F gümüş// *(64a)* ve: F'de yok/ şeyḫ: F ḫoca// [2]mürîdine: F bir mürîdine//

Şiʿr

"Allah Taʿâlâ -celle ve ʿalâ- seni ol [9]ḥâlde unutmadı ki; anañ ḳarnında bir ḳaṭra murdâr ṣu-y-ıduñ. Saña revân [10]u ʿaḳl u ṭabʿ u idrâk ve cemâl ve nuṭḳ virdi. Ve elüñde on barmaḳ müretteb [11]ḳıldı ve iki ḳoluñ çignüñde mürekkeb ḳıldı. İy himmetsüz! Ṣanur mısın [12]ki bu günde seni unıda?"

Mes̱el

Ḥükemâ taṣnîflerinde getürmişlerdür ki; [13]ʿâḳreb anasından ṭogduġı maʿlûm degüldür, belki anasınuñ baġrını yir [14]ve ḳarnın yarar, ṭaşra çıkar ve gider. Ve ol ḳablar, ki ʿaḳreb ininde görerler [15]andandur.

Ve bu nükteyi bir ulunuñ ḳatında söyledüm. Eyitdi: "Göñlüm bu nesne *(64b)*nüñ gerçekligine şehâdet ider ve hem ayruḳsı degüldür ki kiçilikde anası-y-ıla [2]muʿâmelesi bunuñ gibidür, büyüdükde ḫalḳuñ ḳatında böyle maḳtûl ve merdûd [3]dur."

Şiʿr

"Bir kişi oġlına vaṣıyyet [5]eyledi ki; iy cüvânmerd, ögren işbu ögüdi: Şol kimse ki kendü aṣlına [6]vefâ ḳılmaya, ol, eyü baḫt bulup devlet issi olacaḳ degüldür."

ḤİKÂYET

[7]Şeyḫ Saʿdî -raḥmetü'llahi ʿaleyh- eydür: Bir dervîşüñ faḳîresi ḥâmile oldı, müddet-i [8]ḥaml geçdi. Dervîş duʿâ diledi ve ʿahd itdi: eğer Bârî Taʿâlâ -ʿazze ve celle-baña [9]oġul virürse, geydügüm ḫırḳadan artuḳ neye mâlik olursam dervîşlere îs̱âr olsun. [10]Ḥaḳ-sübḥânehu ve taʿâlâ -bir oġlancuḳ virdi. Dervîş şâdılıḳ idüp [11]dervîşlere sofra çekdi ve ʿahdine vefâ ḳıldı.

Pes bir ḳaç yıldan ṣoñra Şâm seferinden geldüm ve [12]ol dervîşüñ maḥallesine uġradum, ṣordum. Eyitdiler: "Ṣorma ḥâlini ki [13]oġlı süci içdi ve âdem depeledi ve kendü ḳaçdı. Ve atasını zindâna ṣaldılar ve [14]ayaġına aġır demürler urdılar." Ben eyitdüm: "Bu belâyı Bârî Taʿâlâ'dan ḥâcet [15]dileyüp buldı."

[9]anañ: F mâderiñüñ// [11]ḳoluñ: F ḳoluñı// [12]mes̱el: F Ḥikâyet// [13]anasınuñ baġrını: F anasınuñ içini baġrını// [14]ḳarnın: F ḳarnını/ ḳablar: F ḳavlar/ görerler: F görürler// [15]andandur: F anuñ derisidür// *(64b)* ayruḳsı... degüldür: F böyle olmaḳdan ġayrı bayıḳ ve mümkün olmaz ki güccüklükde anası-y-ıla bu muʿâmeleyi itdügi içün// [5]eyledi: F itdi/ cüvânmerd: F nîk baḫtlu/ ögren işbu ögüdi: F bu ögüdümi göñlünde ṭut/ şol kimse ki: F her ki// [6]ḳılmaya: F itmeye// [7]şeyḫ: F ḫoca/ ḥâmile: F ḥâmil// [9]mâlik olursam: F mâlik isem// [10]Taʿâlâ: F Taʿâlâ -Celle celâlühu- aña// [11]dervîşlere: S'de yok// [12]ṣordum: F ve aḥvâlinden su'âl eyledüm/ ṣorma ḥâlini ki: F ki hiç su'âl itme ḥâlini// [13]süci: F şarap/ kendü: F kendüsi/ atasını: F dervîşi//

Şiʿr

(65a) "İy ʿâḳıl kişi! [2]N'olaydı ki yüklü ʿavratlar eger vilâyet vaḳtında yılan ṭoġuraydı yigreg-idi [3]andan ki bedbaḫt oġlan ṭoġaydı."

ḤİKÂYET

Şeyḫ Saʿdî -raḥmetu'llahi ʿaleyh- [4]eydür: Ṭıfıllıḳ vaḳtında ululardan birisine, bâliġ olmaḳ keyfiyyetinden [5]ṣordum. Eyitdi: "Bâliġ olmaġuñ üç nişânı vardur: Birisi on biş [6]yaşamaḳ ve ikinci iḥtilâm olmaḳ ve üçünci ḳıl bitmek. İllâ ḥaḳîḳatda [7]hemân bir nişânı vardur; ol ki nefs rıżâsına muḳayyed olmadı, Allah rıżâsına [8]muḳayyed oldı, ol bâliġdür. Ve her ki bu ṣıfatla muttaṣıf olmadı, eger yüz yaşasa [9]daḫı muḥaḳḳıḳlar ḳatında bâliġ olmışlardan degüldür."

Şiʿr

"Ṣûretde bir ḳaṭra ṣu âdemî oldı; çün [12]ki raḥimde ḳırḳ gün ḳarâr itdi. Veger ḳırḳ yaşadıysa ki anuñ ʿaḳl u [13]edebi yoḳ taḥḳîḳ aña âdemî dimezler."

ḤİKÂYET

Bir Hindî nafṭ atmaḳ ögrendi. [14]Bir ḥakîm aña eyitdi ki; evüñ ḳamışdur, ṣanʿatuñ ol degüldür ki bunuñ gibi [15]evde işleyeler.

Şiʿr

(65b) "Tâ ki bir sözüñ ʿayn-ı ṣavâb-idügin bilmeyince söyleme; ve daḫı bir [2]nesne ki eyü cevâb degüldür söyleme!"

ḤİKÂYET

Bir kişinüñ gözi aġrıdı, bir [3]naʿlbanduñ ḳatına vardı ki gözüme tîmâr it. Naʿlband, dört ayaḳlu gözine [4]ḳoyduġı otdan anuñ göine ḳoydı; kör oldı ve ḳâḍîya vardı [5]ki fülân naʿlband gözümi kör eyledi. Ḳâḍî muḥżırları varup naʿlbandı

(65a) [1-2-3]iy ʿâḳıl...oġlan ṭoġaydı: F iy ʿâḳıl diliñ ṭut, eger ṭoġacak vaḳt yılan daḫı ṭoġarsa ki yılan ṭoġmaḳ zîrekler ḳatında yigrekdür bedbaḫt oġlan ṭoġmaḳdan/ şeyḫ: F ḫoca// [5]ṣordum: F su'âl eyledüm/ vardur: F olur// [6]bitmek: F gelmek/ illâ: F ve// [7]Allah: F Ḥaḳ// [8]muḳayyed oldı: F muḳayyed oldı yaʿnî nefs bendine muḳayyed olmayup Ḥaḳ rıżâsı bendine muḳayyed oldı// [9]daḫı: F daḫı irişürse/ degüldür: F ṣayılmaz/ şiʿr: F ḳıṭʿa// [12-13]yaşadıysa...dimezler: F yaşamaḳda ʿaḳl ve edeb olmazsa aña âdemî dimezler ṣûretâ âdemî ise de// *(65b)* [2]nesne ki: F nesneyi bilesin ki// [3]tîmâr it: F tîmâr it diyü// [5]muḥżırları: S muḥżır//

ḥâżır [6]getürdiler. Ḳâḍî ṣordı ve bildi kim gözi aġrımış. Ḳâḍî eyitdi: "Naᶜlbanduñ [7]ṣuçı yoḳ ki bu eşek degülmisse gözi aġrıduḳda naᶜlband ḳatına [8]varmıyaydı. Bu sözden maḳṣûd oldur ki; ṣınamamışa büyük iş [9]ısmarlaya, ᶜâḳıbetü'l-emr pişmân ola."

Şiᶜr

"ᶜÂḳıl ve ṣâḥib-şinâḫt kişi ḫaṭarlu işleri alçaḳ [12]aṣıllu kişiye ısmarlamaz. Ḥaṣır ṭoḳıyan daḫı ṭoḳıyıcıdur, velîkin ḥarîr kârgâhına [13]iletmezler."

ḤİKÂYET

Ululardan birisinüñ oġlı vefât itdi. Ṣordılar ki [14]ṣanduḳına ne yazmaḳ gerek? Eyitdi: "Ḳur'ân âyetin yazuñ ki andan muᶜazzez nesne yoḳdur." Eyitdiler: "Ḳur'ân âyetin yazmaḳ revâ degüldür ki [15]ḫalḳ üstinden geçer ve itler üstine uġrar. Eger żarûrî ola bu iki beyt *(66a)* kifâyet ider."

Şiᶜr

"Veh ki her geh ki [3]bûstânda çemen bitse göñlüm ne ḫoş olurdı. İy dost! Bahâr vaḳtına [4]degin gel üstüme güẕer ḳıl, tâ ki ṭopraġumda çemen bitmiş göresin."

ḤİKÂYET

[5]Bir dervîş, bir münᶜim kişinüñ ḳapusından geçerdi. Gördi ki bir ḳulınuñ elin [6]ayaġın baġlamış döger. Dervîş eyitdi: "İy azîz! Bârî Taᶜâlâ, bir sencileyin [7]maḫlûḳı saña esîr eyledi ve saña ziyâde fażîlet virdi. Bârî Taᶜalâ'nuñ [8]şükrin yirine getür, mebâdâ ḳıyâmet güninde ḥâli senden yig ola ve sen [9]şermsâr olasın."

Şiᶜr

"Ḳuluñ üzerne çok ḫışm dutup ve cevr idüp [12]göñlin yıḳma ki sen anı biş on dînâr-ıla alduñ, âḫir ḳudret-ile yaratmaduñ. [13]Bu ḥükm-i ġurûr niçeye degindür ki senden daḫı ulu efendi vardur."

[6]aġrımış: F aġrımış ve tîmâr it diyü naᶜlband ḳatına varmış// [7]bu: F eger bu// [8]ṣınamamışa: F her kimesne ki ṣınanmamışa// [9]ısmarlaya: F ısmarlamaya/ şiᶜr: F nite-ki dimişlerdür: ḳıṭᶜa// [11]kişi: F'de yok// [13]iletmezler: F iletmezler zîrâ anuñ bir telini atmaġa ḳâdir degüldür// [14]Ḳur'ân...yokdur: S'de yok/ eyitdiler: S'de yok/ itler: F kelbler// *(66a)* [2]veh: F vâh// [4]gel üstüme: F üstümden// [8]yirine getür: F yirine getürüp ve bunca cevri bunuñ üstine revâ görme ki// [9]şiᶜr: F mesnevî// [12]dînâr-ıla: F dînâra/ ḳudret-ile: F ḳudretden// [13]degindür: F degin durur//

Ve ḫoca-yı [14]ᶜâlem Muhammed Muṣṭafâ -ṣalla'llâhu ᶜaleyhi ve ᶜalâ ᶜâlihi ve sellem- ḥażretinden rivâyetdür ki; [15]bir ṣâliḥ ḳulı uçmaġa iledeler ve fâsıḳ efendisin cehenneme iledeler.

Bâb-ı Heştüm Der Pend ü Ḥikmet

(66b) Mâl ᶜömr âsâyişi içündür; ᶜömr mâl cemᶜ itmeg-çün degüldür. [2]Bir ᶜâḳıla ṣordılar ki; bed-baḫt kimdür ve nîk-baḫt kimdür? Eyitdi: "Nîk-baḫt [3]oldur ki mâlı cemᶜ eyledi ve yidi. Bed-baḫt oldur ki mâlı cemᶜ eyledi, [4]yimedi, öldi"

Şiᶜr

"Namâz ḳılma şol kimsenüñ üstine ki hiç namâz ḳılmadı ve ᶜömrini [6]mâl ḥâsıl itmekde ḫarc itdi ve yimedi ve öldi."

Pend

Ḫayr iḥsân it ve minnet [7]itme ki anuñ fâyidesi saña gelür. Nite-kim ᶜarab eydür: "Cüd ve lâ temnün [8]fe inne'l-fâidete ileyke ᶜâidetün."

Şiᶜr

[10]"Kerem aġacı her ḳanda ki kök ṭutdı, budaḳları felekden daḫı yüce oldı. [11]Dilerseñ ki andan yimiş yiyesin, minnet ile ayaġına bıçḳu urma."

ḤİKMET

[12]İki ṭâyife ᶜâlemde ᶜabeş zaḥmet çekdi ve fâyidesüz saᶜy eyledi: Biri şol [13]ki mâl cemᶜ itdi, yimedi ve biri anlar ki; ᶜilm taḥṣîl itdiler, anuñ-ıla ᶜamel itmediler.

[14]Şiᶜr

(67a) "ᶜİlm ne ḳadar oḳursañ çün-ki sende ᶜamel yoḳ hemân yine câhilsin. [2]Ne muḥaḳḳıḳsın ne dânişmendsin. Aña beñzer ki bir behâyim üzerne kitâb yükledeler [3]ve ol bilmez ki kitâb mıdur yâ odun mıdur?"

[14]ki: F buyurur ki// [15]efendisin: F efendisini// *(66b)* mâl...içündür: F ḥikmet-i mâl ᶜömri râḥat-ıla geçürmekdür// [3]mâlı cemᶜ eyledi: F yidi ve ḫayrlar itdi/ mâlı cemᶜ eyledi: F mâl cemᶜ itdi// [4]yimedi: F yimedin/ şiᶜr: F beyt// [5]kimsenüñ üstine ki: F kişinüñ üzerine kim// [6]ve öldi: F öldi// [11]minnet-ile: F'de yok// [12]ṭâyife: F'de yok// *(67a)* [2-3]ne muḥaḳḳıḳsın... odun mıdur: F ne muḥaḳḳıḳdur ol ne dânişmenddürür. Ol ki nice kitâb yüklenmişdür ol beyinsüzüñ ne ᶜilm ḫaberi ola ki anuñ üstinde ya odun yüklenmişdür ya defter yüklenmişdür/ ne mâl: Fmâl//

Pend

ᶜİlm din bislemek-çündür, ne mâl [4]ve dünyelik ḥâṣıl itmek-çündür.

Beyt

"Her kimesne ki perhîz ve ṣalâḥiyyet ve ᶜilm [6]ṣatdı; bir ḫırmen divşürdi döndi girü oda yaḳdı."

ḤİKMET

ᶜÂlim [7]ki ḥarâmdan perhîz itmez, gözsüz meşᶜale-dâr gibidür. Ḫalḳ nûrından [8]fâyidelenür ve kendüzi ne nûr görür ve ne meşᶜalesini ve ne kendü yolın [9]görür.

Beyt

[10]"Her ki bî-fâyide ᶜömr sürdi, altun ṣaçdı ve nesne ṣatun almadı."

[11]ḤİKMET

Milk ᶜâḳıllar-ıla cemâl kesb ider ve din müttaḳîler-ile kemâl bulur. [12]Pâdişâhlar ᶜâḳıllar naṣîḥatına muḥtâc olduḳları ziyâdedür ki ᶜâḳıllar [13]pâdişâh yaḳınlıġına muḥtâc olduḳlarından.

Şiᶜr

[15]"Eger iy pâdişâh, naṣîḥat işidürseñ ᶜâlemde bundan yigrek naṣîḥat *(67b)* yokdur: ᶜÂḳıllardan artuḳ kişiye iş buyurma! Egerçi ᶜâḳıl kişi [2]pâdişâh işin boynına almaz."

ḤİKMET

Üç nesne üç nesnesüz pâydâr olmaz: [3]Bir mâl ticâretsüz ve bir ᶜilm baḥs̱süz ve bir pâdişâhlıḳ siyâsetsüz. [4]Yavuzlara merḥamet eylemek eyülere ẓulm itmekdür. Ve ẓâlimleri ᶜafv eylemek [5]dervîşlere ẓulm itmekdür. Nite-kim dimişlerdür.

[4]itmek-çündür: F itmek içün degüldür// [6]girü: F'de yok// [7]gözsüz: F kör// [8]kendüzi: F kendüsi/ ne nûr görür ve: F'de yok/ kendü yolın: F yolını// [10]bî-fâyide: F fâyidesüz/ altun ṣaçdı: F altunı żâyiᶜ eyledi// [11]milk ᶜâḳıllar-ıla: F mülk zîrekler-ile// [12]ᶜâḳıllar: F ᶜâḳıllaruñ/ olduḳları: F olduġı/ ki: F'de yok// [13]olduḳlarından: F olduġından// [15]yigrek: F yig// *(67b)* [2]işin: F işini// [3]bir ᶜilm/ bir pâdişâhlıḳ: F pâdişâh//

Beyt

"Devletsüzüñ çün arḳasın sıġayasın [7]senüñ devletüñe günâh işler ortaḳlıḳ."

ḤİKMET

Pâdişâhlaruñ maḥabbetine [8]ve oġlanlaruñ ḫûb olduġına ve ʿavratuñ vefâsına iʿtimâd itmek [9]olmaz ki üçi daḫı bir ḫayâl-ıla mübeddeldür.

Şiʿr

"Hercâyî maʿşûḳaya göñül [11]virme! Eger virürseñ girü ayırmaġın añasın."

PEND

Her sırruñ ki vardur, [12]zinhâr dostuña bildürme. Ne bilürsin bir vaḳt ola ki düşmen ola [13]ve sırruñı fâş eyleye. Ve her yavuzlıḳ ki elüñden gelürse düşmene irişdürme, [14]bâşed ki zamân-ıla dost ola. Ve her sırrı ki, dilerseñ ki âşikâre olmaya, [15]hiç kimseye dimemek gerek; eger muḫliṣ dostuñ daḫı olursa ki anuñ *(68a)*daḫı dostları vardur.

Şiʿr

"Söylememek yigdür kişi [3]göñül sırrını bir kimseye diyüp 'daḫı kimseye dime' dimekden. Ṣuyı bıñar başından [4]baġla ki çün ırmaḳ ṭolu ṣu ola anı baġlamak muḥâldür."

Şiʿr

"Bir söz ki cemʿiyyetde söylenmeye, gizlü daḫı [6]söylememek gerek."

ḤİKMET

Żaʿîf düşmen ki saña iṭâʿat getüre ve ḫidmet [7]ṣûretin göstere, maḳṣûdı bundan artuḳ degüldür ki düşmenlikde ḳuvvet [8]kesb itmek ister. Ve her ki düşmeni az görer, odı sehl görmişe beñzer. Nite-kim [9]ẓarîfler dimişlerdür:

[7]günâh işler ortaḳlıḳ: F kîn ider// [8]ḫûb: F âvâzı ḫûb/ ʿavratuñ: F ʿavratlaruñ// [9]şiʿr: F beyt// [10]maʿşûḳaya: F maʿşûḳa// [11]ayırmaġın añasın: F ayırma/sırruñ: F sırr// [13]her yavuzlıḳ ki: F hem yavuzlıḳ// [14]her sırrı ki: F bir sırruñı// [15]kimseye dimemek gerek: F kimesneye dime// *(68a)* şiʿr: F ḳıṭʿa// [3]kimseye: F kimesneye/ kimseye dime: F bir kimesneye dimegil// [4]şiʿr: F beyt// [5]söylenmeye: F söylemege yaramaya anı// [7]göstere: F ṭuta// [8]odı: F âteşi// [9]ẓarîfler: F ʿârifler// şiʿr: F beyt//

Şiʿr

"Bu gün çün-ki ḳuvvetüñ yiter odı söyündür ki od yücelicek [11]cihânı yaḳar."

PEND

İki düşmen arasında sözi şol ḳadar söyle ki eger ikisi [12]dost olsa sen arada utanmayasın.

Şiʿr

"Şavaş iki kişi arasında od gibidür. [1]Ve söz söyleyici bedbaḫt, odun ṭartıcıdur. Yine bir vaḳt olur ki ikisi *(68b)*barışur ve bu arada kör-baḫt ve ḫacîl olur."

Şiʿr

"İki kişi arasında od yaḳup kendü [3]arada yanmaḳ ʿâḳıl işi degüldür."

ḤİKMET

Her ki düşmen-ile berây-ı maṣlaḥat ṣulḥ itmekden [4]ġayrı göñlinden ṣulḥ ide, dostlarınuñ göñlin yıḳmış olur.

Beyt

[6]"İy ʿâḳıl! Şol dostdan el yuġıl ki düşmenlerüñle otura ṭura."

PEND

[7]Çün-ki bir maṣlaḥatı bitürmege tereddüd çekesin, şol ṭarafı iḫtiyâr it ki [8]kimesne incinmedin ḥâṣıl ola. Ve üstüñe ġâyet ulu iş düşmeyince canı [9]ḫaṭarda ḳomaġıl.

Şiʿr

"Çün-ki el her ḥîleden ṣındı, ḳılıca el urmak ḥalâldur."

[12]şiʿr: F mesnevî// [14]od: F âteş// *(68b)* körbaḫt...olur: F körbaḫt olur ve ḫacîl düşer// [2]od: F âteş// [3]ḥikmet: F pend// [8]üstüñe: F üzerüñe// [9]şiʿr: beyt//

PEND

[11]Düşmen ʿâciz olsa esirgeme ki eger kendü ḳâdir olsa ve sen ʿâciz olsañ [12]furṣatı fevt itmezdi.

Şiʿr

"Düşmeni çün-ki żaʿîf göresin [14]lâf urup ḫor görme ki; her süñükde ilik vardur ve her göñlek içinde er [15]vardur."

LAṬÎFE

Her ki bir yavuz kişi depeleye ḫalḳı anuñ belâsından ḳurtarur.

Şiʿr

(69a) "Baḫşâyiş [3]begenilmişdür, lâkin ḫalḳ incidicinüñ yarasına merhem urma. Şol ki yılanı [4]esirgedi, bilmedi ki anı esirgemek âdem oġlanına ẓulm itmekdür."

PEND

Düşmenüñ [5]naṣîḥatın ḳabul itmek ḫaṭâdur, velîkin işitmek revâdur ki tam ʿaḳsince işleyesin [6]ki anuñ ʿaḳsini işlemek ʿayn-ı ṣavâbdur.

Şiʿr

"Şol işden ḥaẕer ḳıl ki anı saña düşmen ḳulavuzlaya. [9]Şol işi işle ki düşmen maġbûnlıḳ elin dizine ura. Eger saña oḳ gibi [10]ṭoġrı yol gösterürse, sen dön andan sol ḳoluñdan yaña git."

PEND

[11]Ḫışım ḥadden geçe ziyâde ḳılmaġıl ki vaḥşet getürür. Ve luṭfı daḫı ziyâde itme [12]ki heybet giderür. Ve ol ḳadar irilik itme ki ḫalḳ senden incine.

[12]şi'r: F beyt// [14]göñlek içinde: F göñlekde bir// [15]ḳurtarur: F ḳurtarur ve anı Bârî Taʿâlâ'nuñ ʿaẕâbından ḳurtarur// *(69a)* [2-3]baḫşâyiş...lâkin: F egerçi baḫşâyiş ki ḳılursın velîkin// [4]âdem...itmekdür: F âdem oġlanına ẓulm eylemekdür// [5]tâm: F tamâm// [6]aḳsini işlemek: F ʿaḳsi// [8]ḥaẕer ḳıl: F ḥaẕer it/ ḳulavuzlaya: F ḳulaġuzlaya// [9]elin: F elini// [10]yol: F yol daḫı/ ḳoluñdan yaña: F yanuña// [11]luṭfı daḫı: F luṭfı// [12]ḫalḳ senden incine: F senden usanalar ve şol ḳadar yumşaḳlık itme kim gerekse seni çignemeye// [13]ʿâḳıl...irilik: F ʿâḳıl olan kişi ḫuşûneti//

Şiʿr

"ʿÂḳıl kişi irilik [14]artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez ki kendünüñ ḳadrin gidere."

HİKMET

İki kimse [15]din milkinüñ düşmenidür: Bir pâdişâh kim ḥalîm olmaya ve bir zâhid kim ʿalîm olmaya.

Beyt

(69b) [2]"Mülk üzerine olmasun ol melik kim buyruġın buyurur ve Tañrı'nuñ buyruḳ dutıcı [3]ḳulından olmaya."

HİKMET

Pâdişâhlara gerekdür ki düşmenlere geregi gibi [4]ḫışmın süre ki dostlaruñ aña iʿtimâdı ola. Ḫışm odı evvel issine [5]düşer ve yaḳar, andan ṣoñra yalıñı ḫalḳa irişür.

Şiʿr

[7]"Âdem oġlınuñ, ki aṣlı ṭopraḳdur, gerekmez ki başda kibr hevâsın duta. Ve senüñ ki bunca [8]tekebbürlik ve serkeşlik hevâsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın veyâḫud ṭoprakdan [9]mısın?"

LAṬÎFE

Yavuz ḫûlu kimse bir düşmen elinde giriftâr olmışdur ki her ḳanda [10]varsa anuñ ʿuḳûbeti belâsından ḫalâṣ bulmaz.

Şiʿr

"Eger yavuz ḫûlu belâdan ḳaçup felege çıḳarsa [12]kendü yavuz ḫûyı elinden dâyim belâ içinde ola."

[14]daḫı: F'de yok// [15]kim ḥalîm: F ki ḥilmi/ kim ʿalîm: F ki ʿilmi// *(69b)* [2-3]mülk...olmaya: F mülk başı üzere ol kimse fermân verici pâdişâh olmasun ki ol kimse Allah Taʿâlâ'nuñ emrini ṭutucı bende olmasa// [4]ki: F'de yok// [5]ḫalḳa irişür: F ḫalḳa düşer ve irişür/ şiʿr: F meṡnevî// [7-8]oġlınuñ: F oġlanı/ kibr...ṭoprakdan: F girü düşvarlık ṭuta senden ki bunca tîzlik ve serkeşlik ki dâyim gelür oddan mısın veyâ ṭopraḳdan mısın// [9]ḫûlu kimse: F ḫuylu kimsene// [11-12]eger yavuz...yavuz ḫuyı: F Eger belâ elinden ḫalâṣ içün bed ḫûy olan kimesne felek üzre gide kendünüñ yaramaz ḫûyı/ Ḥikmet: F nüshasında mevcut değil//

ḤİKMET

Düşmen çün cemîᶜ-i ḥîle-y- [13]ile başa varmaya, dostlıḳ ṣûretin gösterür; andan ṣoñra dostluḳ ile [14]işler ider ki hiç düşmen idemez. Yılanuñ başın düşmen eli-y-ile dög ki iki eylügüñ [15]birinden ḫâlî olmayasın ki; eger bu ġâlib ola yılanı depeledüñ veger ol ġâlib *(70a)* ola düşmenden ḳurtulduñ.

Beyt

"Maᶜreke güninde żaᶜîf düşmendin [3]emîn olma, çün-ki göñül cândan el yuya arslanuñ beynisin çıḳarur."

PEND

[4]Eger bilesin ki bir ḫaberi dimekle göñül yıḳılur, sen anı dimegil ki ayruḳ kişiler diyeler.

[5]Beyt

"İy bülbül! Bahâr beşâretin [6]getür, yaramaz ḫaberi bayḳuşlara ḳo!"

ḤİKMET

Aḥmaḳa sitâyiş ḫoş gelür, [7]şişer; nite-kim aruḳ ḳoyunı bacağından ürerler şişer.

Şiᶜr

"İy [10]şol ki, seni taᶜrîf idenüñ sözin işidürsin ki senden [11]azacuḳ fâyide görmeg-ile; veger bir gün maḳṣûdın ḥaṣıl itmeyesin [12]iki yüz kez ol ḳadar ᶜaybuñ ṣaya."

ḤİKMET

Söyleyici kişiye mâdâm ki [13]ᶜayb bulunmaya, sözi ṣalâḥa irişmez.

Şiᶜr

"Câhil saña taḥsîn didügi-le kendü [15]sözüñi eyü ṣanup ġırre olma."

(70a) [7]ürerler: F üfürürler// [11]veger: F seni medḥ iden eger// [12]kez: F'de yok/ ṣaya: F ṣayar/ mâdâm...bulunmaya: F ki mâdâm ᶜâm ᶜayb bulmaya//

ḤİKMET

Her kişiye kendü ᶜaḳlı kemâl-ıla ve oġlı *(70b)* cemâl-ıla görinür. Nite-kim ẓurefâ dimişlerdür:

Şiᶜr

"Bir cühûd-ıla bir müsülmân nizâᶜ itdiler, şöyle ki [6]anlaruñ nizâᶜından beni gülmek ṭutdı. Müsülmân eydür ki: "İy Tañrı! Eger sözüm [7]gerçeg-ise ḫoş, eger gerçek degülse beni cühûd öldürgil. Ve cühûd eydür: Ben [8]Tevrît'e and içerem, eger yalan yire and içersem sencileyin müsülmânem. Eger ᶜâlemde [9]ᶜaḳluñ vücûdı olmazsa kimsene kendüyi câhil dimeye ve kendü ᶜaḳlı [10]var-ıduġına gümân itmeye."

ḤİKMET

On kişi bir sofrada yir, ᶜacebdür ki [11]iki it bir murdâr-ıla başa varmaz. Cihânda ḥarîṣ olan açdur, [12]ṭoymaz. Ve bir etmeg-ile ḳanâᶜat iden ṭoḳdur ki aç olmaz. Ve ḥükemâ [13]dimişlerdür: "Ḳanâᶜat-ıla gedâ olmaḳ yigrekdür mâl-ıla ġanî olmaḳdan."

Şiᶜr

[15]"Boş baġarsuġı bir arpa etmegi ṭoldurur; velîkin ṭar gözi yir yüzinüñ niᶜmeti *(71a)* ṭoldurmaz."

ḤİKMET

Şol kişi ki eli irdügine güci yitdügi vaḳt [2]eylük itmeye; dermânde ḳalduġı vaḳt kimseneden eylük görmeye.

Şiᶜr

[4]"Ḫalḳ incidiciden yavuz ṭâliᶜlü kimse yoḳdur ki muṣîbet güninde kimse aña [5] yâr olmaz."

(70b) Nite-kim...dimişlerdür: F'de yok// [6]nizâᶜından: F nizâᶜına/ iy Tañrı!: F iy Ḫudâ!// [7]degülse: F degül ise// [9]olmazsa: F olmaz ise daḫı// [10]var-ıduġına gümân itmeye. F var idügine gümân eylemeye/yir: F ġavġâsuz ḥużûr ile ṭaᶜâm yirler// [13]gedâ olmak yigrekdür: F ġanî olmak yegdür/ şiᶜr: F beyt// [15]bir arpa etmegi: F arpa etmegi pâresi// *(71a)* şol: F her/ güci yitdügi vaḳt: F'de yok// [2]itmeye: F itmez/ dermânde...kimseneden: F ḳudretsüzlik güninde kimseden/şiᶜr: F beyt// [4]kimse aña: F aña kimse// [5]ol: F her/ sehl: F az//

HİKMET

Ol nesne ki sehl zaḥmet-ile ḥâṣıl ola, ḫalḳ ḳatında [6]ziyâde ḳadri olmaya. Nite-kim dimişlerdür:

[8]"Maşrıḳ ṭopragını işitdüm ki ḳırḳ yılda çînî çanaḳ iderler. Bağdâd'da [9]günde yüzin iderler; lâ-cerem ḳıymetin daḫı öyle görürsin."

Beyt

[11]"Sırça her ḳanda gerekse bulınur, anuñçün ḳadri yoḳdur. Laᶜl zaḥmet-ile ele [12]gelür, ol sebebden ᶜazîzdür."

HİKÂYET

Câhile dinmemeḳden yigrek nesne yoḳdur; [13]eger bu maṣlaḥatı bileydi câhil olmayaydı.

Beyt

"Çün-ki kemâl ü fażl ehli degülsin ol yigdür ki [15]dilüñi ṣaḳlayasın."

Beyt

(71b) "Her ki cevâbda tîz ola diline ḫaṭâ söz gelür."

PEND

Her ki yavuzlar-ıla otura [2]lâ-cerem eylük görmeye.

Şiᶜr

"Eger [4]firişte dîv-ile otura vaḥşet ve ḫıyânet ve rîv ögrene. Yavuzlardan [5]eylük ögrenecek degülsin ki ḳurd dikicilik itmez."

PEND

Ḫalḳuñ gizlü ᶜaybını [6]eşkâre itme ki anı rüsvây eylersin ve kendüzüñi iᶜti-mâdsuz eylersin. [7]Ve her kişi ki düşmeni elinde ola ve depelemeye, ol kendüzi-nüñ düşmenidür. Nite-kim [8]ẓarîfler dimişlerdür:

[6]nite..dimişlerdür: F'de yok// [12]dinmemekden: F söylememekden/ yigrek: F yig// [13]eger: F eger câ-hil// *(71b)* ḫaṭâ söz gelür: F çok söz öñ gelür// [6]eşkâre: F âşikâre/ eylersin: F idersin// [7]kişi: F kişiye/ ve: S'de yok/ ol...düşmenidür: F düşmeni kendüsi ola/ [7-8]nite-kim...dimişlerdür: F'de yok//

Beyt

[9]"Çün-ki yılan bir taş üstinde ola ve bir taş dahı elüñde ola, eger [10]ᶜâkıl-ısañ furṣatı fevt itme ve giç ṭutma."

Egerçi baᶜzılar bu maṣlaḥatuñ [11]ᶜaksin revâ görmişlerdür ki günâhkâr ḳulı ḳatl itmekde te'emmül yigrekdür ki [12]te'emmülden ṣoñra iḫtiyâr bâḳîdür; dilerse depelesün, dilerse ᶜafv itsün. Veger [13]bî-te'emmül depelese iḥtimâl vardur ki maṣlaḥat fevt itmiş ola.

Şiᶜr

"Bu âsândur ki *(72a)* diriyi öldüreler, velîkin ölü yine diri olmaz. Oḳ atıcı oḳ atmaḳda [2]ṣabr itmek ᶜaḳl şarṭıdur ki çün oḳ yaydan çıḳa girü gelesi degüldür."

[3]ḤİKMET

Her kişi ki ṣûretde eyü ola, ṣanma ki sîretde dahı eyü ola. İş [4]içerüdedür ki magz olur, ṭaşra degüldür ki magz olur.

Şiᶜr

[7]"Bir kişi ṭaşından baḳmag-ıla bir günde bilmek olur ki ᶜilmi ne yire irişmişdür. [8]Velî magrûr olup bâṭınından îmin olma ki; nefsüñ ḫubṣı yıllar-ıla [9]maᶜlûm olmaz."

PEND

Her kimse ki ulular-ıla arışa kendü ḳanın dökmege [10]dürişür. Ve şol żaᶜîf ki ḳuvvetlüler üzerine bahâdurlıḳ ide, kendüyi [11]helâk itmege düşmenine yardım itmiş olur.

Şiᶜr

"Gölgede bislenmiş kişinüñ ne ṭâḳatı ola ki bahâdurlar-ıla [14]ṣavaşa vara. Bâzûsı süst olan kişi câhıllıgındandur ki demür [15]pençelü-y-ile pençe ṭuta."

[9]üstinde: F başında/ bir ṭaş...ola: F bir ṭaş da bir kişinün// [10]ᶜâḳıl-ısañ: F ᶜâḳıl ise/ itme: F itmeye/ ṭutma: F ṭutmaya/ egerçi: F ve// [11]revâ: F vech/ te'emmül: F te'emmül itmek// [12]bâḳîdür: F bâḳî// [13]depelese: F depeleye/ şiᶜr: F meṣnevî *(72a)* [2]gelesi: F gelecek// [3]Ḥikmet: Bu Ḥikmet F nüshasında mevcut degil// [9]pened: Bu Pend F nüshasında mevcut degil// [15]bî-hünerler: F bî-hünerlerüñ/ hünermendi: F hünermendleri/ göresi gözi yoḳdur: F görecegi gelmez//

ḤİKMET

Bî-hünerler hünermendi göresi gözi yoḳdur. *(72b)* Nite-kim çârsû köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez.

Beyt

[3]"Eli ḳısa ḥasûd, kişi ardına her vech-ile ġaybet ider, yüzine gelse dilsüz olur."

[4]ḤİKMET

Eger ḳarın belâsı olmayaydı hiç ḳuş ṣayyâd aġına düşmeyeydi, [5]belki ṣayyâd daḫı duzaḫ ḳurmayaydı.

Beyt

Ḳarnınuñ esîri olan iki gice uyumaz; [7]bir ol gice ki ṭoḳ ola maʿde aġırlıġından ve şol gice kim aç ola [8]göñli ṭarlıġından uyumaz."

ḤİKMET

ʿAvratlar-ıla ṭanışıḳ itmek azġunlıḳdur ve [9]müfsidlere cömerdlik itmek ki fesâdına şerîk olursın.

Beyt

"Tîz dişlü ḳaplana [11]teraḥḥum itmek ḳoyuncuḳlara cefâ idicilik olur."

ḤİKMET

ʿÂlim ki câhiller arasına [12]düşe, gerekdür ki ʿizzet ummaya. Her câhili ki söze getüresin, ʿâlime [13]ġâlib olur; ʿaceb degüldür ḳara ṭaşdur ki gevheri ṣındurur.

Beyt

"Bülbülüñ nefesi aşaġa ḳalduġı ḳarġa ile bir ḳafesde olsa ʿaceb degül."

*(72b)*çârsu köpekleri...gelmez: F şehir kelblerinüñ av kelblerini görecek gözi yoḳdur// [3]gelse: F olsa// [4]ḳuş ṣayyâd aġına: F balık aġa// [5]ṣayyâd: F balıḳçı/ duzaḫ: F aġ// [7]ṭoḳ ola: F ṭoḳ/ kim: F ki// [10]ḳaplana: F ḳaplanlara// [11]idicilik olur: F idicilikdür// [13]gevheri: F güheri/ bülbülüñ... ʿaceb degül: S'de yok//

Beyt

[15]"Bed-gevher ṭaş eger altun çanaġı uvadacak̄ olursa ṭaşuñ k̇ıymeti artmaz. *(73a)* ve altunuñ bahâsı eksük olmaz."

HİKMET

Cevher eger ṭopraġa düşerse hemân evvelki [2]gibi ʿazîz ve nefîsdür; eger h̲asîs felege çık̇arsa evvelki gibi h̲asîsdür. Ve şeker [3]k̇amışınuñ k̇ıymeti k̇amışdan degüldür, k̇amışlık̇ kendü h̲aṣṣasıdur.

Beyt

"Çün-ki Kenʿân'uñ ṭabîʿatı bî-hünerlik oldı [6]peyġamberzâdeligi k̇adrin arturmadı. Eger sende hüner var-ısa göstergil ki gül [7]dikenden gelmişdür, İbrâhîm Âzer'den."

HİKMET

Müşg oldur ki k̇ok̇usı çıka, ol [8]degüldür ki ʿaṭṭâr müşgdür diye. ʿÂlim ʿaṭṭâr ṭablası gibidür; dınmamak̇da [9]dah̲ı hüneri eşkâre ider. Ve câhil ṭabl-bâz gibi âvâzı yüce ve sözi herze [10]ve içi boş.

Şiʿr

"ʿÂlim ki câhiller [12]ortasında ola, buña bir mes̱el dimişlerdür ki; körler ortasında h̲ûb- [13]ṣûret gibidür ve zındık̇lar arasında Muṣḥaf gibidür."

PEND

Bir dostı ki cemîʿ-i [14]ʿömürde ḥâṣıl itmiş olasın, zinhâr ṣak̇ın bir dem içinde göñlin yık̇mayasın.

Beyt

(73b) "Bir ṭaş ki bunca yıllar içinde laʿl olmış ola, zinhâr ṣak̇ın ki bir nefesde ṭaş-ıla ṣımayasın."

[15]bed-gevher... *(73a)* eksük olmaz: F ne olsa eger bed-gevher ṭaş altun k̇ırdıysa ki ṭaş k̇ıymeti artup altun bahâsını nâk̇ıs itmez/ ṭopraġa: F necise dah̲ı// [2]felege: F felege dah̲ı// [3]beyt: F mes̱nevî// [5]Kenʿân'uñ ṭabîʿatı: F Kenʿân'a ṭabîʿat// [6]göstergil ki: F göster gevher degil ki// [7]İbrâhim Âzer'den: F Ḥażreti İbrâhim -ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm Âzerdendür// [8]müşgdür: F müşg// [9]eşkâre ide: F eşkâredür// [12]buña bir mes̱el: F mes̱eli// [13]arasında Muṣḥaf: F ortasında Muṣḥaf-ı Şerîf// [14]ʿömürde: F ʿömründe// *(73b)* bunca yıllar içinde: F nice yıl ile//

ḤİKMET

Cömerd ki yiye ve yidüre, ol ʿâbidden yigdür ki oruç [3]ṭuta ve bulduġın gizleye. Ve ḫalḳ ortasında maḳbûl olmaġ-ıçun terk-i şehvet [4]itmiş ola, şehvet-i ḥalâldan şehvet-i ḥarâma düşmiş ola.

Beyt

"Şol [6]ʿâbid ki riyâ-y-içün köşe iḫtiyâr ide, bî-çâre ʿaceb ṭonuḳ âyine içinde ne göre?"

[7]ḤİKMET

Cân bir nefes ṣaḳlamaḳ içindedür ve dünyânuñ varlıġı iki yoḳlıġuñ [8]ara yirindedür. Pes şeyṭâna uyup dîni dünyâya ṣatmaḳ Yûsuf'ı hiç bahâya [9]ṣatana beñzer.

Beyt

[10]"Düşmen sözi-y-ile dost ḳavlini sıduñ. Gör ki kimden kesildüñ ve kime ulaşduñ. [11]Ḳavluhu Taʿâlâ: "Elem eʿhed ileyküm yâ benî âdeme en lâ taʿbüdü ş-şeyṭâne."

ḤİKMET

Her [12]kişinüñ ki diriliginde etmegin yimeyeler ve öldükde adın añmayalar. Ve Yûsuf ʿaleyhi's-selâm, [13]Mışr ḳızlıḳ olduġı vaḳt, açları ḥużûrına getürmeyince ḳarnı ṭoymaz-ıdı.

[14]Beyt

"Ol kimesne ki dirligi tanaʿumda *(74a)* ola, ol, aç kişinüñ ḥâli nedür ne bilür? Dermândelerüñ ḥâlini ol bilür ki kendü [2]aḥvâlinde dermânde ḳalmış ola."

ḤİKMET

İki nesne muḥâl-i ʿaḳıldur; biri rızḳ [3]olandan artuḳ yimek ve biri ecelden öñ ölmek.

[2]ve: F'de yok// [3]ve: F ve her ki// [4]düşmiş ola: F düşmiş olur// [6]ne göre: F iki yoḳluġuñ ara yirindedür// [7-8]Ḥikmet: Cân....ara yirindedür: F'de yok// [9]ṣatana: F ṣatmaġa// [10]ḳavlini: F ʿahdini// [11]Ḳavluhu....şeyṭâne: F'de yok// [12]Yûsuf ʿaleyhi's-selâm: F Ḥażret-i Yûsuf -ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm// [13]ḳızlıḳ: F ḳıtlıḳ/ ṭoymaz-ıdı: F ṭoyınca etmek yimezdi// *(74a)* [3]artuḳ: F ziyâde/ *öñ: F evvel//*

Beyt

"Ḳażâ bir dürlü dahı olmaz, gerekse biñ âh u [6]nâle it ve gerekse söyleyüp şikâyet eyle. Ol firişte ki yil ḫazîne [7]sine vekîldür, ne ġam aña ḳarıcuġuñ çırâġı söyündüginden."

PEND

İy rızḳ [8]ṭaleb iden! Ṭalebi terk eyle ki rızḳ saña gelür. Ve iy eceli gelmiş kimesne! Ḳaçmaġıl [9]ki cân ḳurtarımazsın.

Şiʿr

"Eger rızḳı cehd idesin [11]veger itmeyesin, Bârî Taʿâlâ saña irişdürür. Veger ejderhâ aġzına varur-ısañ [12]ölmezsin meger ki ecel gününde ölesin."

ḤİKMET

Rızḳı olmayan avcı [13]Dicle'de balıḳ ṭutmaz; ve eceli gelmemiş balıḳ ḳuruda ölmez.

Beyt

[15]"Bî-çâre ḥarîṣ ʿâlem içinde yürür; ol, rızḳ ardınca ecel anuñ ardınca."

ḤİKMET

(74b) Ḥasûd ḫalk niʿmetinden baḫıllıḳ ider ve bî-günâh kişileri düşmen [2]dutınur.

Şiʿr

"Bir beynisüz, devletsüz [4]kişi gördüm ki bir ṣâḥib-devletüñ ardınca olmış. Aña eyitdüm ki; iy ḫoca, [5]eger sen bed-baḫt-ısañ nîk-baḫtuñ günâhı yoḳ."

ḤİKMET

İrâdetsüz şâkird [6]altunsuz ʿâşıḳ gibidür ve maʿrifetsüz müsâfir ḳanatsuz ḳuş gibidür. Ve ʿamelsüz [7]ʿâlim yimişsüz aġaç gibidür ve ʿilmsüz zâhid ḳapusuz ev gibidür.

[6]şikâyet eyle: F şikâyet it// [9]şiʿr: F ḳıṭʿa// [13]ḳuruda: F ḳarada [15]ardına: F ḳafâsına ammâ ecelden ġâfildür// *(74b)*

ḤİKMET

[8]Ḳur'ân nâzil olduġından murâd, ḫalḳ ḫoş sîret ḥâṣıl itmeg-idi, hemân Ḳur'ân [9]nâzil olmaḳ degüldi. ʿÂbid-i câhil yayaḳ ve süst, ʿâlim atludur ve uyur. ʿÂṣî [10]ki günâhın bilüp el ḳaldura, şol ʿâbidden yigdür ki başın ḳaldura ve [11]ḫalḳ arasında ʿameli mürüvvet göre ve ṣûret idine.

Beyt

"Sipâhî ki dervîş [13]sîretlü ola, yigrekdür şol faḳîhden ki ḫalḳ incidicidür."

NÜKTE

[14]Bir kimseneye ṣordılar: "ʿAmelsüz ʿâlim neye beñzer?" Cevâb didi ki; balsuz aruya [15]beñzer.

Beyt

(75a) "Şol mürüvvetsüz aruya digil kim çün bal virmezsin bârî ṣoḳma!"

[2]NÜKTE

Mürüvvetsüz er ʿavratdur ve ṭamaʿkâr ʿâbid yol urucıdur.

Şiʿr

"İy şol kimesne ki nâmûs-ıla ṭonuñ [5]ak itmişsin, ḫalḳ eyü sansun diyü ne-y-çün berâtuñı kara itmişsin? Kişinüñ [6]eli dünyâdan ḳıṣa gerekdür; yiñ gerekse ḳıṣa olsun gerekse uzun [7]olsun."

ḤİKMET

Sulṭân ḫilʿati egerçi ʿazîzdür, kişinüñ kendü ḳaftanı [8]daḫı ʿazîzdür. Kişinüñ kendü sofrası uvaġı daḫı leẕîẕdür ġayrı kişinün [9]ḳuzı biryânından.

Beyt

[10]"Sirke ve tere kendü eli emeginden, yigrekdür ayruḳ kişinüñ ḳuzı biryânından."

[9]olmak degüldi: F olduġı degül idi/ yayaḳ: F yayandur// [11]amel...ṣûret idine: [13]ḫalḳ incidicidür: F ḫalḳı incidür// [14]cevâb..balsuz: F eyitdi: bal virmez// *(75a)* kim: F ki// [2]urucıdur: F vurucıdur// [5]ne-y-çün berâtuñı ḳara: F niçün bitüñi siyah/ [5-6] kişinüñ eli: F el/ yiñ gerekse: F etek gerek/ gerekse: F gerek// [8]ġayrı kişinüñ ḳuzı biryânından: F'de yok// [9-10]Beyt: Sirke .....ḳuzı biryânından: F'de yok//

[11]ḤİKMET

Gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek ṣavâb [12]râyınuñ muḫâlifidür ve ülü'l-elbâb ᶜahdin ṣımaḳdur. İmâm Muḥammed Gazzâlî'ye -raḥmetü'llahi [13]ᶜaleyh- ṣordılar ki; ᶜilm içinde bu kemâle ne-y-le irişdüñ? Eyitdi: "Her nesneyi, [14]ki bilmezdüm, anı ṣormaḳdan ᶜarlanmadum, ṣordum."

Şiᶜr

"ᶜÂfiyet ṭabîᶜat [2]ṣıḥḥatine ol vaḳt muvâfıḳ olur ki nabżı ṭabîᶜat bilüre göste-resin. [3]Ṣorġıl bilmedügüñ nesneyi ki ṣormaḳ ḫorlıġı ᶜilm ᶜizzetinüñ yolına senüñ ḳulavuzuñ [4]olur."

ḤİKMET

Ṣoḥbet lâzımlarından birisi daḫı budur ki; bir maḳâma varasın [5]ṣâḥib-maḳâm göñlini râżî idesin.

Şiᶜr

"Ḥikâyeti diñleyici mizâcına münâsib söyle [8]eger diñlerse. Her ᶜâḳıl ki Mecnûn-ıla otura, gerekdürk ki Leylî yüzi sözinden artuḳ söz [9]söylemeye."

ḤİKMET

Her kişi ki yavuzlar-ıla otura, eger anlaruñ ṭabîᶜatları aña [10]eṣer itmezse daḫı anlaruñ ṭarîḳı-y-la töhmetlü olur. Eger bir kişi ḫarâbâta vara [11]namâz ḳılmaġa mensûb olmaz; hemân süci içmege mensûb olur.

Şiᶜr

"Ḳalemi kendüzüme câhillig-ile çekdüm ki câhil ṣoḥbetini [15]iḫtiyâr itdüm. Bir ᶜâlimden bir naṣîḥat ṭaleb itdüm, baña eyitdi ki; câhil-ile *(76a)* muṣâḥib olma ki eger ᶜâlim-iseñ eşek olursın, veger câhil-iseñ daḫı ebleh olursın."

[11]Ḥikmet: Bu Hikmet F nüshasında mevcut degil// *(75b)* [5]râżî: F senden râżî/ şiᶜr: ḳıṭᶜa// [8]yüzi: S'de yok// [11]şiᶜr: F meṣnevî// [12]ḳalem: F raḳam// [14]ḳalemi...çekdüm: F raḳamı kendü üzerüñe nâdânlıġa çekdüñ/ câhil: F cehl// [15]itdüm: F itdüñ/ eyitdi ki câhil-ile: F didi ki câhile// *(76a)* ki: F'de yok/ eşek: F merkeb/ câhil-iseñ: F nâdân iseñ/ daḫı: F'de yok//

[2]HİKMET

Her kişi ki bir ḳaç kişinüñ diline gele, tâ ki ne miḳdâr fażlı ve hüneri vardur [3]bileler; şek degüldür ki kendü ne ḳadar ehliyyeti var-ıduġın bile.

Beyt

"ʿÂḳıl olan kişi [5]cevâb virmez, meger ol vaḳt cevâb virür ki andan su'âl ideler. Egerçi ol kimsenüñ sözinüñ mizâc ve aṣlı ḥaḳ üzre ola, aṣlâ anda kiẕb ve ḫaṭâ olmaya anuñ saḫun ve daʿvîsini muḥâl üzre ḥaml eylerler. Zîrâ münâsebetsüz söz söylemişdür."

HİKMET

Eʿazz-i kâyinât [6]ẓâhirde âdemdür ve eẕell-i mevcûdât itdür. İttifâḳ-ıla it yidügin [7]bilür, pes it yigdür ṭuz etmek bilmez âdemden.

Şiʿr

[9]"Bir it bir loḳmayı unutmaz eger yüz nevbet ṭaş-ıla urursañ daḫı. Veger [10]uzun ʿömrüñde bir süfleye eylük idesin, az nesne-y-içün senüñ-ile ṣavaşa gelür."

[11]HİKMET

Nefes bisleyiciden hüner gelmez ve bî-hüner nesneye lâyıḳ degüldür. Nite-kim dimişlerdür:

[12]Beyt

"Çoḳ yiyici ṣıġırlara [14]merḥamet itme ki çoḳ yiyici dâyim uyuyıcıdur. Eger saña ṣıġır gibi semüzlik [15]gerekse eşek gibi tenüñi ḫalḳ cevrine virgil."

PEND

İncîl'de gelmişdür: İy âdem oġlanı! *(76b)* Eger saña baylıḳ virürsem mâla meşġûl olursın, veger dervîş idersem [2]gögsüñ geçürürsin. Pes benüm ẕikrüm ve ʿibâdetüm leẕẕetin ḳanda bulursın?

[3]degüldür: F degül/ bile: F bilür/ beyt: F ḳıṭʿa// ʿâḳıl olan kişi: F ʿâḳıl kimsene// [5]cevâb virür: S'de yok/ egerçi ol kimsenüñ...münâsebetsüz söz söylemişdür: S'de yok// [6-7] ẓâhirde...âdemden: F ẓâhirde âdemîdür ve eẕell-i mevcûdâtuñ ḥaḳîri ʿâḳıllaruñ ittifâḳı ile kelbdür. ʿÂḳıllaruñ ittifâḳı ile yidügi loḳmanuñ ḥakkını bilici kelb şükürsüz âdemîden yigdür// [9]it: F kelb/ urursañ: F vurur iseñ// [10]süfleye eylük: F yâda iyilik// [11]nite-kim dimişlerdür: F'de yok// [12]beyt: F şiʿr// [15]gerekse eşek: F gerek ise merkeb/ gelmişdür: F gelmişdür ki// *(76b)*

[3]Şi'r

[5]"Eger ni'met ü mâl issi olursañ maġrûr ü ġâfil olursın; veger el ṭarlıġı ola [6]ḫasta-dil olursın. Çün-ki eylükde ve yavuzlıḳda ḥâlüñ budur. Pes ne [7]vaḳt kendüzüñden geçüp Ḥaḳḳ'a yitişesin bilmezem."

İrâdet-i Bîçün 'acebdür ki [8]bir kimesneyi salṭanat taḫtından ṭopraġa berâber ider ve kimini balıḳ ḳarnında öldürmez.

[9]Beyt

[10]"Vaḳtı ḫoşdur ol kişinüñ ki senüñ ẕikrüñ anuñ mûnisi ola, eger Yûnus gibi [11]balıḳ ḳarnında olursa daḫı."

ḤİKMET

Bârî Ta'âlâ eger ḳahr ḳılıcın çekerse, velî [12]ve nebî baş ḳaldurmazlar. Veger luṭf ġamzesin depredürse yavuzları daḫı eyüler [13]mertebesine irgürür.

Şi'r

"Ḳıyâmet güninde [15]eger ḳahr ḫiṭâbın ide, enbiyâya ne 'öẕr yiridür. Veger luṭfı yüzinden *(77a)*perdeyi götüre şaḳîlere daḫı yarlıġanmak ümîdi vardur."

ḤİKMET

Devletlüler [2]kendülerden öñ geçenler vâḳı'aları-y-la ögüt ṭutarlar andan öñdin [3]ki kendüye vâḳı'a uġraya ve ṣoñra gelenlerüñ vâḳı'asından ögüt [4]dutarlar. Ve uġrılar ellerin ḳıṣa itmezler tâ ki ḳıṣa itmeyeler.

Şi'r

"Ḳuş ki bir ayruḳ ḳuşı [7]duzaḳda göre andan yaña varmaz. Sen daḫı bir ayruḳ kişinüñ muṣîbetinden [8]ögüt ṭut ki ayruḳlar senden ögüt dutmayalar."

[5]olursañ: F olasın// [6-7]Pes ne...bilmezem: F bilmezem ki kendüñden Ḥaḳḳ'a ne vaḳt tapasın/ bîçün: F niçün// [8]kimini: F kimisini/öldürmez: S'de yok// [10]vaḳtı ḫoşdur: F ḫoş vaḳtdur// [11]daḫı: F'de yok// Ḥikmet: Bu Ḥikmet: F nüshasında mevcut değil// *(77a)* [2]kendülerden öñ geçenler: F kendüden öñ geçenlerüñ// [4]dutarlar: F ṭutarlar/ itmeyeler: S itmezler// [6]ḳuş ki: F kuş çün-ki// [7]yaña: F yañaya/ mûsibetinden: F 'ayblarından// [8]ayruḳlar: F ġayrı/dutmayalar: F ṭutmayalar//

ḤİKMET

Şol [9]kimsenüñ ki Allah Taᶜâlâ -celle ve ᶜalâ- irâdet ḳulâğın ṣağır yaratmış [10]ola, ol nice işide? Ve şol kimesneyi ki saᶜâdet kemendi çeke, ol [11]nice varmaya?

ḤİKMET

[13]"Tañrı dostları ḳarañu gicede gündüz gibi dururlar. Bu saᶜâdet zûr-ı bâzû-y-ıla [14]degüldür, tâ ki Allah Taᶜâlâ virmeye."

ḤİKMET

Şol gedâ ki ᶜâḳıbeti ḫayr ola, [15]ol pâdişâhdan yigdür ki ᶜâḳıbeti ḫayr olmaya. Nite-kim ḥükemâ dimişlerdür. *(77b)* Buña münâsib beyt:

Beyt

"Bir ġuṣṣanuñ ki ṣoñı şâdumânlıḳ ola yigrekdür ol şâdılıḳdan ki [3]ṣoñı ġuṣṣa ola."

ḤİKMET

Gökden yire ni̱s̱ârdur, yirden göge ġubârdur. [4]Nite-kim ᶜarab eydür: "Küllü inâin yeteraşşahu bimâ fîhi: Her ḳabuñ içinde ne [5]var-ısa ol ṭaşra sızar." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Beyt

"Eger benüm [7]ḫûyum saña ḫoş gelmezse sen kendü eyü ḫûyuñı elden ḳoma!"

ḤİKMET

[8]Ḥaḳ Taᶜâlâ -celle ve ᶜalâ- görür ve setr ider. Ḫalḳ görmez ve söyler.

Beyt

[10]Neᶜûẕü bi'llâh, eger ḫalḳ ġaybı bilelerdi, kimesne ḫalḳ elinden bir nefes râḥat [11]olmaya-y-ıdı."

[9]irâdet: F irâdeti/ yaratmış: F ḫalḳ itmiş// gündüz: F rûşen gündüz// [15]ol pâdişâhdan yigdür: F yigdür ol pâdişâhdan/ ᶜâḳıbeti: F ser-encâmı/nite-kim....dimişlerdür: F'de yok// *(77b)* buña münâsib beyt: F'de yok// [3]Ḥikmet: Bu "Hikmet" F nüshas ında mevcut değil// [8]Taᶜâlâ: F'de yok/ söyler: F söyler ve ᶜaybunı fâş eyler// [10]ġaybı: S ġâyib/ bir nefes: F'de yok//

ḤİKMET

Altun maᶜdinden kân ḳazmaġ-ıla ḥâṣıl olur ve [12]baḫıllar elinden cân ḳazmaġ-ıla çıḳar.

Şiᶜr

[14]"Baḫıllar yimezler ve ṣaḳlarlar. Eydürler ki; ümîẕ yigdür yimekden. Bir gün ola [15]ki, düşmen murâdına, kendü öle, altunı ḳalmış ola."

ḤİKMET

ᶜÂḳıl çün-ki arada *(78a)* ceng göre, orada ḳarâr itmez; ve ger ṣulḥ göre lenger bıraġur, zîrâ ki selâmet [2]kenârdadur ve bunda ḥalâvet ortadadur.

ḤİKMET

Ḳımâr-bâz naḳş-ı si-şeş ister [3]ve illâ ki naḳş-ı si-yek gelür. Nite-ki ḥükemâ dimişlerdür.

Beyt

"Biñ kez otlaḳ yiri [5]yigdür meydândan. Velîkin atuñ cilbüri kendü elinde degül."

ḤİKMET

Bir dervîş [6]münâcâtda eydürdi: "İlâhî! Yavuzlara raḥmet eyle! Eyülere ḫod ol vaḳt [7]raḥmet itdüñ idi ki eyü yaratduñ."

Şiᶜr

"Firîdûn Çin naḳḳâşlarına buyurdı ki; [10]çadırınuñ çevre yanın dikeler. Yaramazları eyü dut iy ᶜâḳıl kişi! Eyüler [11]ḫod ululardur ve baḫtlulardur."

[12]elinden: F ellerinden// [14]yimezler ve ṣaḳlarlar: F iki etmegi yirler ve ḳulaḳ ṭutarlar ve/ yimekden: F yinmişden// [15]altunı: F ve altunı// *(78a)* ceng göre: F ceng ü ḫilâf göre/ orada: F ol arada// [2]ortadadur: S ortada/ Ḥikmet: Bu "Hikmet" F nüshasında mevcut değil// [6]eydürdi: F eydürdi ki// [7-8-9-10-11]Firîdûn ....ululardur ve baḫtlulardur: F'de yok/

ḤİKÂYET

Evvel kişi ki ḳaftana ʿalem dikdi [12]ve barmaġına yüzük geçürdi Cemşîd idi. Eyitdiler: "Bunca fażîlet ki ṣaġ [13]elüñdür, ne-y-çün yüzügi ṣol ele virdüñ?" Cemşîd eyitdi: "Ṣaġa ṣaġlıḳ zîneti [14]yiter."

Laṭîfe

Ululardan birisine ṣordılar: "Bunca fażîlet-ile ḫâtemi ne-y-çün ṣaġ ele [15]virmediler, ṣol ele virdiler?" Eyitdi: "Bilmez misin ki hemîşe fażl ü hüner ehli *(78b)* maḥrûmdur." Nite-kim dimişlerdür:

Beyt

"Ol ki ḫalḳı ve rûzî ve baḫtı yaratdı, ya fażîlet virdi ya [3]baḫt virdi."

ḤİKMET

Pâdişâhlara ol kişi naṣîḥat virür ki başı ḳorḳusı [4]ve altuna ümîdi olmaya. Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şiʿr

[6]"Muvaḥḥid ki ayaġına altun dökesin veyâḫûd başına ḳılıç urasın, kimseden ümîdi [7]daḫı ḳorḳusı olmaya, hemân muvaḥḥidüñ nişânı oldur."

ḤİKMET

Ḳarı ʿavrat ki rusbı [8]ola nice ide ki nâ-bekârlıġa tevbe ide; ve nâyib ki ʿazl ola nice ide ki ḫalḳ [9]incitmekden vaz gele tevbe ḳıla.

[11-12]evvel kişi...yüzük geçürdi: F evvel ḳaftana ʿalem ve ṭamġa ve barmaġına ḫâtem geçüren// [13]ne-y-çün...sol ele: F niçün ḫâtemi sola// [14]Laṭîfe: F'de başlık olarak yok/ ululardan: F ve ululardan/ ṣordılar: F ṣordılar ki/ ḫâtemi: S'de yok// [15]sol ele virdiler: F'de yok// *(78b)* nite-kim dimişlerdür: F'de yok// [2-3]ol ki...baḫt virdi: F Ol Allah ki -Celle celâlühu- naṣîb yaratdı ve rızḳ düzdi. Bir kişiye ya hüner virür yâḫûd baḫt. Azdur ki bir kişiye hem hüner hem baḫt virmişdür// [4]altuna: F altun/nite-kim... dimişlerdür: F'de yok/ şiʿr: F meṣnevî// [6-7]veyâḫud...nişânı oldur: F ne farḳ anuñ helâkine başı üzre Hindî ḳılıç ḳoyasın ol muvaḥḥidüñ kimseden ümîdi ve ḫavfı yoḳdur. Tevḥîdüñ bünyâdı ancaḳ bunuñ üzernedür.// [8]nâ-bekârlıġa tevbe ide. F nâ-bekârlıḳdan tevbe eylemeye/ [8-9]nâyib...tevbe ḳıla: F maʿzûl olmış subaşı nice ide ki merdüm-âzarlıḳdan tevbe eylemeye yaʿnî tevbe eylerler// [10]bir köşeyi: F köşe//

Beyt

"Yigit ki bir köşeyi iḫtiyâr itmiş ola, [11]şîr-i merddür Allah Ta'âlâ yolına. Pîrüñ köşe iḫtiyâr itdügine i'tibâr yoḳdur ki [12]köşeden durmaġa mecâli yoḳdur."

Beyt

"Yigit perhîz itmek gerekdür [14]şehvetden; pîrüñ ḫod âleti ḳalḳmaz, perhîzi nedür."

ḤİKMET

Bir ḥakîme ṣordılar ki [15]bunca dürlü aġaçlar ki Allah Ta'âlâ -'azze ismuhu- yaratmışdur, her birisi dürlü ni'met virürler *(79a)* bunlara ne-y-çün âzâd dimediler; serv ki hiç yimiş virmez âzâd didiler? [2]Eyitdi: "Anlaruñ her birisine bir vaḳt ma'lûmdur, ve ol vaḳt-ı ma'lûmda daḫl-ı [3]mu'ayyen vardur, gâh tâze vü gâh ṣolmış olurlar. Ve servüñ ne yimişi gelür ve ne [4]ṣolar, dâyim tâzedür, âzâdlıḳ ṣıfatı budur. Pes ol sebebden aña âzâde [5]dirler." Nite-kim ẓarîfler dimişlerdür:

Şi'r

"Geçer nesneye göñül virme ki Dicle ḫalîfeden [8]ṣoñra Baġdâd'da aḳacaḳdur, evvelden aḳa gelmişdür. Eger elüñden gelürse [9]ḫurma aġacı gibi kerîm olġıl! Veger elüñden gelmezse bârî servi gibi âzâde [10]olġıl!"

ḤİKMET

İki kimse öldi vü ḥasret iletdi; bir ol ki, dünyeligi var-ıdı [11]yimedi, ve bir ol ki, bildi, işlemedi.

[11]yolına: F yolına ya'nî maḳbûl-i ḥaḳdur/ i'tibâr yoḳdur ki: F ne i'tibâr// [12]durmaġa...yoḳdur: F ḳalḳmaga mecâli yoḳ anuñ içün köşe iḫtiyâr itmişdür// [13-14] yigit...şehvetden: F yigitler gerekdür ki şehvetden perhîz ide/ pîrüñ: F süst pîrüñ/ perhîzi: F perhîz itmesi// [15]bunca: F niçe/ 'azze ismuhû: F'de yok/ yaratmışdur: F ḫalḳ itmişdür/ ni'met virürler: F ni'metler virür// *(79a)* dimediler: F dimezler/ neyçün: F aña niçün/ âzâd: F serv-âzâd: [2]her birisine... ma'lûmdur: F her birisinüñ bir vaḳt-ı ma'lûmı vardur// [3]tâze: F tâze olur/ olurlar: F olur// [4-5]ṣıfatı: F sebeb-i ṣıfatı/ pes....âzâde dirler: F anuñ-içün buña serv-âzâd didiler/ nite-kim...dimişlerdür: F'de yok// [7]geçer...Dicle: F ol nesne üzere ki geçer göñül virme zîra Dicle ırmaġı// [8]Baġdâd'a aḳacaḳdur: F çok zamân Baġdâd'dan geçse gerekdür/ elüñden: F senüñ elüñden// [9-10]veger... olġıl: F'de yok/ ki: F kim//

Şiʿr

[13]"Baḫîl-i fâżıl kimse görmedi ki ʿayb söylemekden ḳala. Veger bir kerîm ki iki yüz [14]günâhı ola, keremi ʿaybını örter."

Ḫâtimetü'l-Kitâb

Kitâb-ı Gülistân tamâm [15]oldı Bârî Taʿâlâ -ʿazze ve celle-tevfîḳı-y-ıla. Ve bu cümle nite-ki mü'elliflerüñ *(79b)* resmidür, şuʿarâ-i müteḳaddimîn şiʿrlerinden istiʿâre ṭarîḳı-y-ıla getürdüm; egerçi [2]bu daḫı vardur:

Beyt

[3]"Kişi kendü eski ḫırḳasın yamamaḳ yigdür âriyete ṭon dilemekden."

Ġâlib Ḫoca [4]Saʿdî -raḥmetu'llahi ʿaleyh- ḥażretinüñ sözi ṭarab-engîz ve ṭayyib-âmîz sözdür. [5]Ol cihetden ṭaʿn idicilerüñ dili uzundur. Bilmek gerekdür ki kişi bî-fâyide [6]çırâḳ tütünin yimek ʿâḳıllar ṭarîḳı degüldür. Velîkin ṣâḥib-diller râyı üzerine, [7]ki sözüñ yüzi anlardan örtülü degüldür, mevʿıẓalar incüsin ʿibâret [8]dizinine dizmişlerdür ve acı naṣîḥatlardan ẓarâfet balına ḳarışdurmışlardur [9]tâ ki oḳuyup diñleyenlerüñ ṭabîʿatları, ḳabûl itmek devletinden maḥrûm ḳalmaya. [10]İnşâ'allâhu Taʿâlâ ve kendü luṭfı keremlerinden bu żaʿîf-i bî-çâreyi duʿâ-yı ḫayr-ıla añalar.

Bu kitâbı ḳıl mübârek ṣâḥibine iy Kerîm
Kâtibini yarlıġaġıl raḥmetüñle yâ Raḥîm
Hem yazuḳlu ḳullaruñuñ ṣuçunı ʿafv it daḫı
Ol ḥabîbüñ ḥürmeti-y-çün yâ ilâhe'l-ʿâlemîn

[13] baḫîl.... kala: F baḫîl-ı fâżılı kimsene görmediki ʿaybı söylenmekden ḳala// [14]günâhı ola: F günâh ṭuta/ ḫâtimetü'l-kitâb: F ḫâtime-i kitâb-ı Gülistân/ kitâb-ı Gülistân: F Gülistân kitâbı// [15]ʿazze ve celle: F ʿazze ismuhû/ cümle: F cümlede// *(79b)* [3]ḫırḳasın yamamaḳ: F ṭonın giymek// [4]ḥażretinüñ: F ḥażretlerinüñ/ ṭayyib-âmîz: F ṭayyibet-âmîz// [6]çırâḳ: F çırâġ// [7]örtülü: F örtüli/ incüsin: F dürrini// [8]dizmişlerdür dimişdür/ naṣîḥatlardan: F naṣîḥatlar dârûsını/ balına ḳarış-durmışlardur: F ʿaseline ḳarışdurmışdur// [9]ṭabîʿatları: F melûl tabiʿatları/ ḳabûl itmek: F ḳabûl itmeklik/ ḳalmaya: F ḳalmayalar// [10]inşâ'allâhu...keremlerinden: F'de yok/ duʿâ-yı ḫayr-ıla añalar: F ḫayr ile yâd ideler/ Bu kitâbı....yâ İlâhe'lʿâlemîn: F'de yok//

NOTLAR

(Buraya metinde geçen âyet-i kerîme ve diger Arapça ibârelerin tercümeleri alınmıştır.)

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adı ile (başlarım).

(1b) [1-2]El-ḥamdü li'llâhi....eṭ-ṭâhirîn: "Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a, salât da O'nun peygamberlerinin en faziletlisi olan (Hz. Muhammed)'e, onun ehl-i beytine ve güzel, iyi ve temiz olan bütün ashâbına olsun."

[6]"kemâ hüve ḥaḳḳuhû": "Lâyık olduğu şekilde; hakkıyla"

[9]"Iʿmelû âle Dâvûde...ʿibâdiye'ş-şekûr": "Ey Dâvud âilesi! Çalışın, şükredin. Kullarımın içinde (gereği üzere Allah'a) şükreden azdır." Sebe' sûresi, âyet 13.

(2b) [4]Şefîʿun...nesîm: "O, günâh işleyenlerin bağışlanmasını dileyen, sözüne itâat edilen kerîm peygamber; cömert, yakışıklı, güzel vücutlu, güler yüzlü olup peygamberlik mührüyle nişânelenmiştir."

[15]"mâ ʿabednâke ḥaḳḳa ʿibadetike": "Sana lâyıkı vechile ibâdet edemedik."

(3a) "rabbi zidnî taḥayyüran": "Ey rabbim, benim hayretimi artır!"

[2] "mâ ʿarafnâke ḥaḳḳa maʿrifetike": "Seni hakkıyla bilemedik."

(4a) [12]"El kerîmü iẕâ vaʿade vefâ": "Kerem sahibi olan söz verdi mi sözünü yerine getirir."

(4b) [1-2-3] Ve baʿdehû fe yeḳûlü...ve'l-mü'minât: "Ve ondan sora, latîf bir melik olan yüce Allah'a muhtâç bulunan (bu) zayıf kul Mahmûd bin Kâdî-i Manyâs -Allah onun, ebeveyninin, bütün müminlerin ve mümine kadınların günâhlarını affetsin- diyor ki..."

[7]"Tâbe s̱erâhu ve caʿale'l-cennete mes̱vâhu": "Toprağı temiz ve mekânı cennet olsun."

(5a) [3]"ḳaddimü'l-ḫurûce ḳable'l-vülûci": "Girmeden evvel çıkmaya hazır ol!"

[11]"Ḫallede'llâhu milkehû ve ebdede salṭanetehû": "Allah onun mülkünü dâim ve saltanatını ebedî eylesin."

(5b) [12]"Müstaʿînen bi'llâhi ve mütevekkilen ʿaleyhi innehû hayrü'l-müsteʿân: "Allahın yardımına sığınarak ve O'na tevekkül ederek.. O kendisinden yardım istenilenlerin en hayırlısıdır."

(11a) [15]"leyse li'l-ḥasûdi râḥatün": "Hasetçiye rahat yoktur."

(24a) [4]"ṣadaḳa'llâhu Taʿâlâ": "Allah doğru söyledi."

[4-5]"men ʿamile ṣâliḥan fe li nefsihî ve men esâ'e fe ʿaleyhâ": "Kim yararlı iş yaparsa (sevâbı) kendinedir, kim kötülük yaparsa kendi aleyhinedir." Câsiye sûresi, âyet 15.

(29a) [14]"ete'mürûne'n-nâse bi'l-birri ve tensevne enfüseküm..": "İnsanlara iyilik yapmayı emreder, nefislerinizi unutur musunuz?" Bakara sûresi, âyet 44.

(34b) [3-4]"külû ve'şrabû ve lâ tüsrifû..": "Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz.. " Aʿrâf sûresi, âyet 31.

(36a) [10]"ve lev beseṭa'llâhu'r-rizḳa li ʿibâdihî le beġav fi'l-arḍi..": "Eğer Allah bütün kullarına bol bol rızık verseydi, yeryüzünde muhakkak ki taşkınlık eder, azarlardı.." Şûrâ sûresi, âyet 27.

(39a) [6-7]"fe iẕâ rakibû fi'l-fülki deʿavü'llâhe muḫliṣîne lehu'd-dîne": "Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlasla) Allah'a yalvarırlar." Ankebût sûresi, âyet 65.

(48b) [7]"Râḍînâ min nevâlik bi'r-raḥîli": "Lutfun olarak gitmeye râzıyız"

(49a) "inne enkera'l-eṣvâti le ṣavtü'l-ḥamîri": "Seslerin en çirkini merkeplerin sesidir." Lokman sûresi, âyet 19.

(54b) [6]"Ḍaraba Zeydün ʿAmran": "Zeyd Amr' döğdü."

(62a) [3]"enbetehümü'llâhu nebâten ḥasenen": "Allah onları güzel fidanlar gibi büyütsün."

(66b) [7-8]"Cüd ve lâ temnün fe inne'l-fâidete ileyke ʿâidetün": "Cömert ol, minnet bekleme; muhakkak onun faydası sana gelecektir."

(73b) [11]"elem eʿhed ileyküm yâ benî Âdeme en lâ taʿbüdü'ş-şeyṭâne.": "Ey insan oğlu! Şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır demedim mi?" Yâsîn sûresi, âyet 60.

SÖZLÜK

—A—

â b (F.): Su

â. -ı ḥayât: İçene ölümsüzlük veren efsânevî su.

Baġlu işüñde ġam yime ve gönlüñ ṣınuḳ ṭutma ki âb-ı ḥayât ḳarañulıḳ içindedür. (16b-7)

ᶜa b e s̱ (A.): Boşuna, faydasız.

İki ṭâyife ᶜâlemde ᶜabes̱ zaḥmet çekdi.. (66b-12)

ᶜa. ol-: Faydasız olmak, boşuna olmak.

Fażl u hüner ᶜabes̱ olur tâ ki göstermeyeler. (40b-7)

ᶜâ b i d (A.): İbâdetle uğraşan, ibâdet eden.

Bir ᶜâbid bir gicede on batman yiyecek yidi. (7b-3)

ᶜâ. -i câhil: Bilgisiz, câhil âbid.

ᶜÂbid-i câhil yayaḳ ve süst, ᶜâlim atludur. (74b-9)

ᶜa c a b â (A.): Şüphe ve tereddüt bildiren edat.

Ḫudâyâ! Ben ᶜacabâ ne günâh itdüm ki...bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ. (53b-7)

ᶜa c â y i b (A.ᶜacâ'ib): Tuhaf şey, hayret edilecek şey.

ᶜAcâyibler ve ġarâyibler görüp ve işitmek...sefer fâyideleridür. (41a-1)

ᶜa c e b (A.): 1. Tuhaf, garip, şaşılacak şey.

Her câhili ki söze getüresin ᶜâlime ġâlib olur, ᶜaceb degüldür, ḳara ṭaşdur ki gevheri ṣındurur. (72b-13)

2. Acabâ.

Senüñ gibi naḫs, bî-saᶜâdet cihânda ne vaḳt bulunsa gerek ᶜaceb? (53b-2)

ᶜa. düş-: Tuhaf olmak.

Bunca fażl u kemâl-ıla ne ᶜaceb düşdi ki bir mülhide ilzâm idemedüñ. (47a-14)

ᶜa. -e ḳal-: Şaşmak, şaşırmak, hayret etmek.

Gördiler ki ol tendürüst kişi ölmiş...ᶜacebe ḳaldılar. (34a-6)

ᶜa c e m (A.): İranlılara verilen ad, İranlı; İran.

ᶜAcem pâdişâhlarından birisi raᶜiyyet malına ḳaṣd itdi. (11b-5).

ᶜa c e m î (A.): Tecrübesiz, toy.

Bir pâdişâh bir ᶜacemî oġlan-ıla gemiye girdi. (12a-14)

a c ı : 1. Tatlı olmayan, acı.

Eger ḫoş-ḫû kişi elinden acı ḥanẓal yiyesin, turş elinden şeker yimekden yigrekdür. (35a-12)

2. İncitici, dokunaklı, kırıcı; insana hoş gelmeyen.

ᶜArab diyârında bir muᶜallim gördüm turş yüzlü ve acı sözlü ve bed-ḫû. (62a-10)

Mevᶜiẓalar incüsin ᶜibâret dizinine dizmişlerdür ve acı naṣîḥatlardan ẓarâfet balına ḳarışdurmışlardur. (79b-8)

3. Tedirgin, huzursuz.

Dilin uzadup ṭatlu dirligümi acı eyledi. (26b-11)

a c ı: Ağrı.
Pes kimsenüñ yarasına ṭuz ekmeyince acısın bilmez. (57a-5)

ᶜâ c i z (A.): Gücü yetmeyen, güçsüz.
Erlik daᶜvîsin ḳo ki nefsi fürûmândeden ᶜâciz kimse ne erdür ne ᶜavrat. (31a-2)
ᶜâ. ḳal-: Güç yetirememek.
Diledi ki bir ṭaş ala, itleri ura, meger ki ṭaşı yirde ṭoñ ṭutmış idi, ḳoparımadı, ᶜâciz ḳaldı. (48b-3)
ᶜâ. ol-: Çaresiz kalmak, acz göstermek.
..kedi çün ki ᶜâciz ola, çengâl urur ḳaplanuñ gözin çıḳarur. (13a-6)

a ç: 1. Yemek yeme ihtiyâcında olan, aç
İkisi ol evde iki hefte aç ḳaldılar. (34a-3)
2. Aç gözlü.
Cihânda ḥarîṣ olan açdur, ṭoymaz. (70b-11)

a ç -: Kapalı olan bir şeyi açık hale getirmek.
Ev ḳapusın açdılar ki buları çıḳaralar. (34a-4)
..pencereden biñ dînâr çıḳardı, didi ki: "Dervîş etegüñ aç!" (14a-6)

a ç ı l -: 1. Açık hale gelmek.
Vallahi ḳorḳaram gözi açıla, ḳızuma ṭalâḳ vire. (31a-10)
2. Yardımcı fiil.
göñli a. (35a-9)
söz a. (28a-8)

a ç l ı ḳ: Açlık
Hiç bu incü bulduġumuñ zevḳı baña açlıġum ve susuzlıġum unutdurmadı. (36b-3)
a. çek-: Yoksulluk içinde yaşamak.
Ṭoḳluġ-ıla ölmek yigdür açlıḳ çekmekden. (34b-2)

a ç u ḳ: Kapalı olmayan, açık.
Ḳapusını kimse açuḳ görmiş degüldi. (38b-15)

a d: İsim, ad.
Ṣordı ki ḳandansın ve aduñ nedür ve ne ṣanᶜat bilürsin? (51a-5)
Ulu ve ᶜâḳıl dimesünler şol kimesneye kim ulularuñ adını eylüg-ile yâd itmeye. (23b-8)
a. ḳo-: 1. Adlandırmak, isim vermek.
Sen ki ḫalḳuñ miḥnetinden derdüñ yoḳdur, olmasun ki senüñ âdemî diyü aduñ ḳoyalar. (13a-15)
2. İsim bırakmak.
Nûşînrevân ölmedi ki eyü ad ḳodı. (18a-12)
a. -ı añıl-: Hatırlanmak, yâd edilmek.
Her kişinüñ ki ḫayr-ıla dünyâda adı añılsa ol ölmez. (4b-13)
a. -ını bilme-: Kendisini tanımamak.
Her kişinüñ ki baḫtı murâdınca olmaya, bir yire vara ki kimse adın bilmeye. (43a-11)

a ᶜd â (A.): Düşmanlar. (5a-9)

â d â b (A.): Usuller, kâideler.
..pâdişâhlaruñ cümle âdâbından birisi budur. (47b-5)
â. -ı ṣoḥbet: Sohbet kâideleri, sohbet âdâbı.
Bâb-ı heştüm der âdâb-ı ṣoḥbet ü ḳavâid-i û. (5b-15).

â d a m ı l ı ḳ: İnsanlık.
Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür, hiç ehliyyeti ve âdamılığı yoḳdur. (21a-15)

â d e m (A.): İnsan, kişi, şahıs.
Eger rızḳ âdemden gelür diyü iʿtimâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine iʿtimâd itseydüñ melâyikeden aʿlâ maḳâma irişeydüñ. (64a-2)
â. oġlanı: İnsanoğlu, insan.
İy âdem oġlanı! Eger saña baylıḳ virürsem mâla meşġûl olursın. (76a-15)
â. oġlı: İnsanoğlu.
Şol ki yılanı esirgedi, bilmedi ki anı esirgemek âdem oġlına ẓulm itmekdür. (69a-4)

â d e m î (F.): İnsan, insanoğlu.
İy ḫam! Hergiz âdemî olmazsın. (41a-6)
â. ol-: İnsan hâline gelmek.
Ṣûretde bir ḳaṭra su âdemî oldı, çün-ki raḥimde ḳırḳ gün ḳarâr itdi. (65a-11)

ʿâ d e t (A.): Alışkanlık, itiyat haline gelmiş davranış.
Bunlarda bir ʿâdet vardur ki iştihâ ġâlib olmayınca yimezler. (33a-13)
ʿâ. idin-: Alışkanlık haline getirmek.
Dâyim yimegi ʿâdet idinme ki nefsüñ bagınuñ miḳdârı ḳıldan incedür. (33b-2)
ʿâ. ol-: Alışkanlık haline getirilmek.
Namâzı kendüye ʿâdet olandan ziyâde ḳıldı. (25a-10)
ʿâ. -i maʿhûde: Herkesçe mâlum olan, bilinen usul.
Bu kimse daḫı ol ʿâdet-i maʿhûdeye uyup...sekiz bâbını Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm (5a-5,6)

ʿâ d i l (A.): Adâletle iş gören, doğru, âdil.
Mescid issi bir ʿâdil pâdişâh-ıdı. (49a-15)

a d l u: Meşhur.
..niçe adlu begleri düşmen leşkerinden düşürdi. (10b-8)

ʿa ḍ u d (A.): Yardımcı.
ʿa. -ü'd-dünyâ ve'd-dîn: Din ve dünyânın yardımcısı.
...ʿaḍudü'd-dünyâ ve'd-dîn ...Sulṭân Murâd bin Meḥemmed Ḫân ḥaẓretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-9)

â f â ḳ (A.): Ufuklar, etraf.
Çün-ki kişi kendü maḳâmından ṭaşra çıḳdı daḫı ne ġam yir ki cemîʿ-i âfâḳ anuñ yiridür. (43a-5)

â f e r î n (F.): Begenme, alkış.
â. it-: begenmek, alkışlamak
..vüzerâ-yı devlet âferîn itdiler. (10a-14)

ʿâ f i y e t (A.): Vücut sağlığı, sıhhat.
ʿÂfiyet ṭabîʿat ṣıḥḥatine ol vaḳt muvâfıḳ olur ki nabżı ṭabîʿat bilüre gösteresin. (75b-1)

ʿa f v (A.): Bağışlama, affetme.
ʿa. eyle-: Bağışlamak, mazur görmek.
Eğer ḫalḳdan saña ziyân irişse ʿafv eyle. (30b-9)
ʿa. it-: Bağışlamak, affetmek.
...te'emmülden ṣoñra iḫtiyâr bâḳîdür, dilerse depelesün dilerse ʿafv itsün. (71b-12)

a ġ: İplik, sicim gibi şeylerden yapılmış kafes şeklindeki örgü.
Aġ her gün balıḳ getürürdi, bu kerre aġı balıḳ alup gitdi. (39b-11)

a. -a getür-: Tuzağa düşürmek.
Ṭamaᶜ ḳuşı vü balıġı aġa getürür. (43b-5)
a. -ına düş-: Tuzağına düşmek.
Eger ḳarın belâsı olmayaydı hiç ḳuş ṣayyâd aġına düşmeyeydi. (72b-4)

aġaç: Ağaç.
ᶜAmelsüz ᶜâlim yimişsüz aġaç gibidür. (74b-7)

âġâz (F.): Başlama.
â. it-: Başlamak.
"mâ ᶜabednâke ḥaḳḳa ᶜibâdetike" âvâzına âġâz itdi. (3a-1)
â. -ı naṣîḥat it-: Nasihata başlamak.
Vüzerâdan biri ki tedbîrsüz idi, âġaz-ı naṣîḥat itdi. (18a-4)

aġır: Ağır.
...ve atasını zindâna ṣaldılar ve ayaġına aġır demürler urdılar. (64b-14)
a. bahâlu: Değerli, kıymetli.
Bu aġır bahâlu ᶜömr bunuñ-ıla geçdi ki; yazın ne yiyem ve ḳışın ne giyem. (22b-14)

aġırlıḳ: Ağır olma, ağırlık.
Ḳarnınuñ esîri olan iki gice uyumaz, bir ol gice ki ṭoḳ ola maiᶜde aġırlıġından. (72b-7)

aġız: Ağız.
Ḫûb yüzlüler aġzından ṣoġan ḳoḳusı yigdür. (59a-5)
a. (ını) ṭatlu eyle-: (Birinin) dirlik ve düzenligine yardımcı olmak.
Elüñden gelürse bir aġız ṭatlu eyle, yoġsa erlik ol degüldür ki ḫalḳuñ aġzına yumruḳ urasın. (31a-2,3)

aġla-: Göz yaşı dökmek, ağlamak.
Ve pâdişâhuñ ṣoḥbeti bunuñ aġladuġından telḫ oldı. (12b-1)

aġrı-: Acımak, sancımak.
Bir kişinüñ gözi aġrıdı, bir naᶜlbanduñ ḳatına vardı ki gözüme tîmâr it. (65b-2)

âh (F.) İnleyip sızlama, yanıp yakılma, inleme.
Ol od dervîşlerüñ âhından idi. (20b-2)
a. it-: İnlemek, feryâd etmek.
ᶜÂşıḳ-ı sûḫte âh itdi ve bu beyti oḳudı. (50b-12)
â. u nâle it-: Sızlanmak, yanıp yakılmak.
Ḳażâ bir dürlü daḫı olmaz, gerekse biñ âh u nâle it. (74a-5)

ᶜahd (A.): 1. Söz verme.
..bunlaruñ göñlinde benüm mehâbetüm çoḳdur ve benüm ᶜahdüme iᶜtiḳâd-ı küllî ḳılmazlar. (12b-15)
2. Devir, zaman.
..gülistân ᶜahdinüñ vefâsı yoḳ. (4a-6)
ᶜa. it-: Söz vermek.
Dervîş duᶜâ diledi ve ᶜahd itdi. (64b-8)
ᶜa. -ine vefâ ḳıl-: Verdigi sözde durmak, ahdine sâdık kalmak.
Dervîş ṣâdıḳlıḳ idüp ṣofra çekdi ve ᶜahdine vefâ ḳıldı. (64b-11)
a. -ini ṣı-: Sözünden dönmek, verdigi sözü bozmak.
Bir ṣâḥib-dil ḫânḳâhdan medreseye geldi, ehl-i ṭarîḳ ṣoḥbetinüñ ᶜahdini ṣıdı. (30a-7)

âheng (F.): Ses düzeni.
Çün-ki şeştânuñ âhengi müstakîm ola, çalıcı ne vakt anuñ kulagın burasıdur? (8a-13)
â. -i nerm: Tatlı, yumşak ses.
Mest-i şabûh yârânlaruñ kulagına bundan yigrek ne ola? Âheng-i nerm ola. (42a-9)

âhenîn (F.): Demirden yapılmış.
Eger kûh-ı âhenîn olsa yirinden koparaydı. (21a-1)

âheste (F.): Yavaş, ağır.
Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür, ve deve gice gündüz yürür âheste. (59b-12)
â. kıl-: Yavaş yavaş yapmak, azaltmak.
Çün-ki gelürüñ yokdur harcı âheste kıl! (63a-2)

âhir (A.): Son, nihâyet.
Vâkıʿasını mecmûʿîn evvelinden âhire degin hikâyet itdi. (45b-5)
â. it-: Tamamlamak, bitirmek.
Çün ki ben sözümi âhir itdüm, bir şovuk âh itdi ve eyitdi. (58b-9)

ahlâk (A.): İnsanın doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı ruh ve kalp halleri, huylar.
İy hoca! Eger ahlâkda ve edebde nazaruña nâ-pesendîde gele baña buyurgıl tâ ki anı terk idem (51b-4)
a. -ı hamîde: Beğenilecek, güzel ahlâk.
Ve dahı ulularuñ ahlâk-ı hamîdesine iʿtimâd itdüm. (5b-6)

ahmak (A.): Budala, ahmak.
İy ahmak! Eger ben bâkî kalacagum var-ısa baña anı muştıla. (23a-4)

ahşam: Akşam.
a. -a. karşu: Akşama doğru.
Bir gün yigitlige magrûr olup katı yürüdüm ve ahşama karşu yorılup yol kenârında yatdum. (59b-4)

ahvâl (A.): Durumlar, haller.
Deremândelerüñ hâlini ol bilür ki kendü ahvâlinde dermânde kalmış ola. (74a-2)

ahyâ (A.): Diriler, canlılar; kabileler.
a. -yı ʿarab: Yaşayan Arap kabileleri.
Buyurdı ki ahyâ-yı ʿarabda taleb ideler. (56b-8)

ak: Beyaz, ak.
Ak ve kızıl gülleri hûblaruñ yañagı gibi-y-idi. (27b-4)
a. it-: Beyazlaştırmak, temizlemek.
İy şol kimesne ki nâmûs-ıla tonuñ ak itmişsin halk eyü şansun diyü ne-y-çün berâtuñı kara itmişsin? (75a-2)

ak-: Akmak.
Dicle halîfeden şoñra Bagdâd'da akacakdur. (79a-8)

ʿakab (A.): Arka, ard.
ʿa. -ınca: Arkasından, ardından.
Anuñ ʿakabınca bir bedîʿü'l-cemâl, latîfü'l-iʿtidâl oglan göndürdi. (27b-8)

akça: Para.
Taʿâm-içün nefse vaʿde virmek baña âsândur ki akça-y-ıçun bakâla vaʿde virmekden. (34b-12)

ᶜâ ḳ ı b e t (A.): Son, nihâyet.
İy ḳarındaş! ᶜÂḳıbet çün ṭopraḳ olmaḳdur, pes ṭopraḳ olmazdan öñdin ṭopraḳ olġıl! (30b-10)
ᶜa. (-i) ḫayr ol-: Sonu iyi olmak.
Şol gedâ ki ᶜâḳıbeti ḫayr ola, ol pâdişâhdan yigdür ki ᶜâḳıbeti ḫayr olmaya. (77a-14)
ᶜa. -ü'l-emr: Sonunda, nihâyet.
ᶜAḳıbetü'l-emr bu ᶜallâme-i ᶜaṣr ve ol ᶜazîz-i Mıṣr oldı. (32a-15)

ᶜa ḳ l, ᶜa ḳ ı l (A.): Akıl, fikir, düşünce.
Ululuḳ ᶜaḳl-ıladur, çoḳ ay yıl-ıla degüldür. (11a-10)
İki nesne muḥâl-i ᶜaḳıldur; biri rızḳ olandan artuḳ yimek ve biri ecelden öñ ölmek. (74a-2)
ᶜa. -a kifâyet ol-: Akla uygun gelmek.
..dürlü sözler dimege başladı ki ne ᶜaḳla kifâyet olur ve ne fehme dirâyet olur. (16-10)
ᶜa. dimâġı muᶜaṭṭar ol-: Hoşa gitmek, zevk almak.
Naġamât-ı ṭayyibeler birle ᶜaḳl dimâġı muᶜaṭṭar oldı. (4b-15)
ᶜa. zimâmı elden git-: Aklını yitirmek, deli olmak.
..bunuñ gibi kemâl ü belâġat-ıla yaban iḫtiyâr itmişdür ve ᶜaḳl zimâmı elinden gitmiş. (56a-4)

ᶜâ ḳ ı l (A.): Akıllı kimse.
Milk ᶜâḳıllar-ıla cemâl kesb ider ve dîn müttaḳîler-ile kemâl bulur. (67a-10)
ᶜâ. kişi: Akıllı insan.
ᶜÂḳıl kişi irilik artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez. (69a-13)

ᶜâ k i f (A.): İbâdet için bir yerde duran.
Anuñ celâli kaᶜbesinüñ ᶜâkifleri... "mâ ᶜabednâke ḥaḳḳa ᶜibâdetike" âvâzına âġâz itdi. (2b-14)

ᶜa ḳ r e b (A.): Kuyruğunun ucunda zehirli iğnesi bulunan hayvan, akrep.
Ḥükemâ taṣnîflerinde getürmişlerdür ki ᶜaḳreb anasından ṭoġduġı maᶜlûm degüldür.(64a-13)

a ḳ r ı b â (A.): Aralarında soydan gelme yakınlık olanlar, akraba.
Pâdişâhlardan birisi ölüm ḫastalıġına düşdi ve oġlı ve aḳrıbâsı ve hiç kimsesi ḳalmadı.(8b-12)

ᶜa ḳ s (A.): Ters, zıt.
..egerçi baᶜżılar bu maṣlaḥatuñ ᶜaḳsin revâ görmişlerdür. (71b-11)
ᶜa. -ince işle-: Tersini yapmak.
Düşmenüñ naṣîḥatın ḳabûl itmek ḫaṭâdur, velîkin işitmek revâdur ki tam ᶜaḳsince işleyesin. (69a-5)

a ḳ t a r -: Yere sermek, devirmek, yenmek.
Ne ḫoş didi ol ḫatun kişi kendü oġlına çün-ki pil tenlü, ḳablan aḳtarıcı gördi. (60b-2)

a l -: 1. Elde etmek, temin etmek, almak.
Gel benüm Gülistânumdan bir varaḳ alġıl ki gül ᶜömri bi şaltı gündür. (4a-11)
Birisinüñ ḳabına el ṣundı ki ala içe. (44a-13)
2. Ele geçirmek.
Geminüñ ipin eline aldı. (44a-6)
3. Kurtarmak.
İşitdüm ki bir kişi bir ḳoyunı ḳurt aġzından aldı. (27a-8)
4. Satın almak
Pabuç alacaḳ nesnem yoġ-ıdı. (37a-3)
Bir gün bir ev almaġ-ıçun tereddüdde idüm. (48a-8)
5. Kabul etmek.

Velî şol kişi ki zâhiddür ol aḳça almaz ve şol kişi ki aḳça alur ol zâhid degüldür. (28b-9,10)

6. Tutmak.
   Beni ḳo yârümüñ elin al. (57b-1)
   Ben dost aña direm ki perîşân-ḥâl ve dermânde ḳalduğı vaḳtda dostlıḳ ide, dostınuñ elin ala. (17a-1)
7. Sürükleyip götürmek.
   Irmaġuñ ṣuyı geldi oġlanı aldı. (39b-10)
8. Çalmak.
   Altun gümiş ẖatardadur, uġrı alur ya iṣrâf ẖarc-ıla daġılur. (61b-1)
9. Çekip çıkarmak.
   Bir ḳuyuya irişdi ki ẖalḳ dirilmiş ṣu alur. (44a-12)
10. Zorla almak.
   Ḥarâmîler ḳâfileyi urdılar ve ḳumaş ve altun ve aḳça ne var-ısa aldılar. (55a-15)
11. Götürmek.
   Vaḳt olur ki ẖâṭıra bu gelür ki başum alup bir iḳlîme naḳl idem. (15a-11)
12. Evlenmek.
   ʿİddeti geçdi, bir yigit nikâh idüp aldı. (58b-14)
13. Yanına, berâberine almak.
   Bârî ol dostum, beni esirgeyüp on altun virüp ẖalâṣ itdi ve aldı Ḥaleb'e getürdi.(26b-8)
14. Yok etmek, alıp götürmek.
   Eger ẖûb ṣûretlüler ʿaḳl ve dîn ve dünyâ alıcılar degülmisseydi pes zâhidler nicesi ẖalvet iẖtiyâr iderlerdi? (27b-13)

cânın a. (13b-2)
elinden a. (19b-12)
ḥaẓẓ a. (29a-13)
intiḳâm a. (18b-5)
girü a. (55b-8)
göñül a. (56b-4)
murâd a. (36b-15)

aʿlâ (A.): Daha yüksek, en yüksek.
   Ḥüsn-i tedbîrin begendiler, bir daẖı aʿlâ mertebeye çıḳdı. (16b-4)

alçaḳ: 1. Aşağı.
   İy zeber-dest! Eli alçaġı incidürsin. (13b-5)
2. Aşağılık, alçak, soysuz.
a. aṣıllu: Soysuz.
   ʿÂḳıl ve ṣâḥib-şinâẖt kişi ẖaṭarlu işleri alçaḳ aṣıllu kişiye ıṣmarlamaz. (65b-11)

alda-: Aldatmak, kandırnak.
   Bir mehpârelerden idi ki ʿâbid aldayıcı... (27b-7)

ʿalem (A.): 1. Nişan, alâmet.
   Evvel kişi ki ḳaftana ʿalem dikdi ve barmaġına yüzük geçürdi Cemşîd idi. (78a-12)
2. Bayrak, sancak.
   Dikdi çü ḳâf-ı maşrıḳa her ṣubḥ-dem ʿalem (5b-3)

ʿâlem (A.): 1. Kâinat, dünya.
   ʿÂlemde hergiz kimse kendü câhilligine iḳrâr itmiş degüldür. (47b-9)
2. Halk, insanlar.
   ..inʿâmumuñ ẕikri efvâh-ı ʿâlemde söylenür. (63a-7)
ʿâ. ẖalḳı: İnsanlar, halk, herkes.
   Ẓâhirüm ʿâlem ẖalḳına ẖûb-manẓardur. (6a-12)

ᶜâ l e m î (F.): Dünyâya ait; insan.
..ve rivâyetdür ol ᶜâlemîlerüñ raḥmeti ve âdemîlerüñ ṣafveti Muḥammed Muṣṭafâ'dan.(2b-2)

ᶜa l e m î n (A.): Âlemler.
Hem yazuḳlu ḳullaruñuñ ṣuçını ᶜafv it daḫı
Ol ḥabîbüñ ḥürmeti-y-çün yâ ilâhe'l-ᶜâlemîn (79b-4)

â l e t (A.): Erkeklik uzvu.
â. (-i) ḳalḳ: Erkeklik uzvu sertleşmek.
Pîrüñ ḫod âleti ḳalḳmaz perhîzi nedür. (78b-14)

ᶜa l e y h i s s e l â m (A.): "Selâm onun üzerine olsun" manasında dua cümlesi; peygamberler için kullanılır. (73b-12)

a l ı n : Alın.
Aḳ ve ḳızıl gülleri ḫûblaruñ yañağı ve alnı gibi-y-idi. (27b-4)

a l ı n -: Satın alınmak.
Naḳd virmeyince ḳumaş alınmaz. (29b-11)

ᶜâ l î (A.): Yüce, ulu.
Ammâ lâyıḳ degüldür ki pâdişâhuñ ᶜâlî himmetine ki benüm gedâlıġ-ıla arpa arpa cemᶜ itdügüm mâlı alup ḳabûl ide. (37b-14)

ᶜâ l i m (A.): Çok bilen, bilgili.
Vezîr eyitdi: ᶜÂlimlere mübâliġa altun vir... (28a-12)
ᶜa. -ü'l-ġâyb: Gaybı bilen.
Eger bize gücüñ yiterse ᶜâlimü-'l-ġayb pâdişâha gücüñ yitmez. (20a-11)

ᶜa l î m (A.): Çok bilen, bilgin.
İki kimse din milkinüñ düşmenidür; bir pâdişâh ki ḥalîm olmaya ve bir zâhid ki ᶜalîm olmaya. (69a-15)

A l l a h (A.): Allah. (24a-8)
A. Allah: Hayret ve şaşkınlık ifade eder.
Allah Allah! Eger ben Tañrıdan şöyle ḳorḳaydum...ṣâdıḳlardan birisi ben olaydum. (22a-2)

ᶜa l l â m e (A.): Çok bilen.
ᶜa. -i ᶜaṣr: Devrin en büyük âlimi.
ᶜAḳıbetü'l-emr bu ᶜallame-i ᶜaṣr oldı ve ol ᶜazîz-i Mıṣr oldı. (32a-15)

a l t : Alt taraf.
Ben şol ḳarıncayam ki ayaḳ altında ḳaluram. (32b-8)
Her beytüñ mâḥaṣalını Türkî dilince neṣr-ile altına yazdum. (5b-10)

a l t ı : Altı.
Gül ᶜömri biş altı gündür. (4a-11)

a l t ı n c ı : Altıncı.
Altıncı bâb żaᶜf-ı pîrlik beyânındadur. (5b-15)

a l t u n : Altın, para.

ᶜa m e l (A.): İyi hareket ve davranış.
ᶜİlm ne ḳadar çok oḳursañ çün-ki sende ᶜamel yoḳ hemân yine câhilsin. (67a-1)
ᶜa. it-: İşlemek, yapmak.
..ve biri anlar kim ᶜilm taḥṣîl itdiler anuñ-ıla ᶜamel itmediler. (66b-13)

a m m â (A.): Fakat.
Ṭaġlaruñ kiçisi Ṭûr ṭaġıdur ammâ Allah Taᶜâlâ ḳatında menzili uludur. (10a-13)

ᶜa m m u (A.): Amca.
Bir pâdişâhuñ oġlına ᶜammularından bî-ḳıyâs mâl degdi. (62b-11)

ᶜA m r (A.): Arapça dilbilgisi kitaplarında çok kullanılan bir şahıs adı. (krş. Zeyd) (54b-6)

a ñ - : 1. Zikretmek, anmak.
Her kişinüñ ki diriliginde etmegin yimeyeler ve öldükde adın añmayalar. (73b-12)
2. Hatırlamak.
Bir pâdişâh bir dervîşe eyitdi: "Hiç beni añar mısın?" (6b-9)
3. Sözünü etmek.
Hercâyî maᶜşûḳaya göñül virme! Eger virürseñ girü ayırmaġın añasın. (68b-11)
a. -malu ol-: Hatırlamak.
..sen göñülden ṭaşra degülsin seni añmalu olam. (51b-2)

a n a : Anne.
Bir gün yigitlik cehli-le anam ḳarıcuġa ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm (60a-11)

a ñ a : Ona ("ol" işaret zamirinin datif hali).
Bârî ayruḳ balıḳçılar bunı işidüp aña melâmet itdiler. (39b-11,12)

a ñ a r u : Öte; başka.
İy ḳanâᶜat, beni bay eyle ki senden añaru niᶜmet yoḳdur. (32a-13)

a n b a r (A.): Zâhire, eşyâ vs. konup saklanan yer, depo.
Bir gice odun anbarına od düşdi. (20a-13)

ᶜa n b e r (A.): Güzel koku.
ᶜÛd ṭablasından dimâġ ṣafâ sürmez, oda bıraḳ ki ᶜanber gibi ḳoḳa. (18a-3)

a n c ı l a y ı n : Onun gibi, öyle.
Hiç ḳaṭra şu ancılayın âdem olası degüldür. (55b-15)

a n d : Yemin, kasem.
a. iç-: Yemin etmek.
Ben Tevrît'e and içerem, eger yalan yire and içersem sencileyin müsülmânem.(70b-8)
a. vir-: Yemin etmek, söz vermek.
Bâzirgânlar niçe ki zârî ḳıldılar ve Tañrı'ya ve peyġambere and virdiler, fâyide olmadı. (7a-11)

a n d a : 1. Onda ("ol" zamirinin lokatif hali).
..Ayas'a maḥabbeti ziyâdedür ve andaki gibi hiç birine maḥabbet itmemişdür.(49b-12)
2. Orada, oraya.
Kimesne şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola. (53b-12)

a n d a n : 1. Ondan ("ol" zamirinin ablatif hali).
İy ḥakîm! Şol ki senden ḳorḳar, sen daḫı andan ḳorḳ. (13a-5)
2. Oradan, o yerden,
ᶜÂlim ile ᶜâbid ortasında ne farḳ vardur ki andan geldüñ bu gürûhı iḫtiyâr itdüñ?(30a-8)
3. Sonra, ondan sonra.
..ayaḳ basacaḳ yiri evvel bulurlar andan ayak başarlar. (5a-5)

a n ı : Onu ("ol" zamirinin akkuzatif hali).
Her nesneyi ki bilmezdüm anı ṣormaḳdan ᶜarlanmadum. (75a-14)

a ñ ı l - : Zikredilmek, anılmak.
..esnâ-yı kelâmda yâranlar maslahatı añıldı. (17b-6)
adı a. (4b-13)

a ñ l a - : Kabul etmek, telakki etmek.
Gördüm ki müteġayyir görünür ve nasîhatumı ġaraż añlar. (16b-1)

a n l a r : Onlar.
İrâdet ᶜinânın anlaruñ eline virdük. (4b-15)

a ñ l a t - : İzah etmek, anlatmak.
Vardum sâhib-dîvân katına iletdüm ve hâlini añlatdum. (16b-3)

a n u ñ : Onun ("ol" zamirinin genitif hali).
Benüm ᶜilmüm Kur'ân ve hadîsdür ve meşâyıh sözidür ve anuñ bu üçine iᶜtikâdı yok.(47a-15)
a. -çün: O sebepten, o yüzden.
Sırça her kanda gerekse bulınur anuñ-çün kadri yokdur. (71a-11)

a r a : 1. Şahıslar arasındaki ilgi.
Sultân Mahmûd-ıla Hasan-ı Meymendî arasında sırr-ıla bir söz var-idı. (48a-1)
2. Yer, mevki.
Bu yire ne aradan düşdüñ? (45b-4)
3. İki şey arasındaki mesafe.
..kâşki ikimüz arasında maşrıkdan maġrıba degin kadar yir olaydı. (53a-12)
4. İç.
ᶜÂlim ki câhiller arasına düşe gerekdür ki ᶜizzet ummaya. (72b-11)
a. -dan git-: Ortadan kalkmak, kaybolmak.
Araya ᶜâşıklık ve maᶜşûklık düşdi efendilik ve kullık aradan gitdi (50a-8)
a. yirinde: Ortasında, arasında.
Dünyânuñ varlıġı iki yoklıġuñ ara yirindedür. (32a-11)

a r a - : Bir şeyi bulmaya çalışmak, aramak.
..zekâtları çıkarup dervîş arayup bulup virürdüñüz. (32a-11)

ᶜa r a b (A): Arap kavminden olan.
ᶜArab beglerinden işitdüm ki dîvân yazıcılarına buyurdı. (24a-9)
ᶜa. dili: Arapça.
Bu sözüñ maᶜnîsin ᶜarab dilince bu dânişmendlere didüm. (57b-13)

a ᶜ r â b î (A.): Bedevî arap.
İy aᶜrâbî! Korkaram ki Kaᶜbe'ye irişmeyesin.. (25a-12)

ᶜa r a b î (A.): Arap asıllı.
ᶜa. at: Arap atı.
Ol hefte içinde birisini gördüm ki bir ᶜarabî ata binmiş. (39a-14)

a ᶜ r â f (A.): Cennet ile cehennem arasındaki yer.
Uçmak hûrîlerine aᶜrâf tamu gelür. (12b-12)

ᶜa r a k (A.): Ter
ᶜa. -ı cebîn: Alın teri.
İki kardaş var-idı birisi sultâna hidmet iderdi ve birisi ᶜarak-ı cebîn-ile dirilürdi.(22b-4)

â r â m (F.): Durma, dinlenme.
â. it-: Durmak, sükûna ermek.
Sovuk savleti ârâm itmişdi. (4a-3)

a r d : Arka, arka taraf.
ʿUmmân deñizinde gördüm ki ardumuzdan bir zevraḳ gelür. (23b-10)
a. -ına düş-: Peşine düşmek, takip etmek.
Bî-çâre ḫasta ve yaralu bir kâruvân ardına düşdi gider. (44b-4)

a r d ı n c a : 1. Arkasında, peşi sıra.
Bî-çâre ḥarîṣ ʿâlem içinde yürür ol rızḳ ardınca ve ecel anuñ ardınca. (74a-15)
2. Ardından, gıyabında.
Berâberüñde ḳoyun gibi yavaş dururlar ve arduñca âdem yiyici ḳurt gibi. (25a-5)
a. ol-: Peşinden gitmek, takip etmek.
Bir beynisüz, devletsüz kişi gördüm ki bir ṣâḥib-devletüñ ardınca olmış. (74b-4)

â r e s t e (F.): Süslenmiş, bezenmiş.
Ẓâhir ḥâli niʿmet-i dünyâ-y-ile âreste-y-idi. (38b-12)
â. ḳıl-: Süslemek.
Bir ḳız oğlan aldum ve hücreyi gül-ile âreste ḳıldum. (58a-13)

a r ı : Temiz, pâk.
Şol kimsenüñ ki ḥisâbı arı ola aña muḥâsebeden ne ġam. (15b-11)
a. eteklü: Namuslu, iffetli.
Ḳaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola. (50b-6)

a r ı ş - : İddiaya girmek.
Her kimse ki ulular-ıla arışa kendü ḳanın dökmege dürişür. (72a-9)

ʿâ r i f (A.): Bilgili, irfan sahibi.
İy müsülmânlar! Çırâğı yolda dutuñ! Bir ʿârif bunı işitdi.. (29b-9)

ʿâ r i y e t (A.): Ödünç.
ʿâ.-e ṭon dile-: Ödünç elbise istemek.
Kişi kendü eski ḫırḳasın yamamaḳ yigdür ʿâriyete ṭon dilemekden. (79b-3)

a r ḳ a : 1. Sırt, arka.
Issı arḳasına doḳunıcaḳ baş ḳaldurdı.. (45a-12)
2. Bir şeyin esas yüzünün tersi.
Vezîr mektûbuñ arḳasına cevâb yazdı göndürdi. (19b-10)
a. göster-: Sırtını çevirmek, dönüp kaçmak.
Ben ol kimse degülem ki ceng gününde arḳa gösterem. (10b-5)
a. ur-: Dayanmak, güvenmek.
Dünyâ milkine arḳa urup tekyelenme. (10a-5)
a. -sın sığa-: Korumak, destek olmak.
Devletsüzüñ çün arḳasın sığayasın senüñ devletüñe günâh işler ortaḳlıḳ. (67a-6)
a. -sına götür-: Yüklenmek, sırtına almak.
Bir derviş gördüm ki diken ḳazmış ve arḳasına götürmiş gider. (35b-12)

ʿa r l a n - : Utanmak, çekinmek.
Her nesneyi ki bilmezdüm anı ṣormaḳdan ʿarlanmadum, ṣordum. (75a-14)

a r p a : Arpa.
İy ṭoḳ! Saña arpa etmegi ḫoş görünmez. (12b-11)
a. arpa: Az az, tane tane.
Benüm gedâlıġ-ıla arpa arpa cemʿ itdügüm ḫabîs mâlı alup ḳabûl ide. (37b-14)

a r s l a n : Arslan.
Ḳarakulaġa eyitdiler ki ne vech-ile arslan ṣoḥbetini...iḫtiyâr itdüñ? (14b-11)

a r t - : Çoğalmak, artmak.
..hüner bir artıcı çeşmedür ve dâyim bâḳî ḳalur. (61b-2)

a r t u ḳ : 1. Artık, geriye kalan.
..avından artuġın yiyüp...anuñ sayesinde râḥat olam. (14b-12)
2. Başka, gayrı.
Müddeᶜî kendüden artuḳ kimseyi görmez. (25b-14)
Düşmen yavuzlıḳdan artuḳ eylük görmez. (46b-9)
3. Fazla, ziyâde.
Bâġuân bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)
4. Üstün.
Didüm ki bu menzileti senüñ ḳadrüñden artuḳ gördüm (42a-1)
a. it-: Fazlalaştırmak, çoğaltmak.
ᶜÂḳıl kişi irilik artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez. (69a-14)
a. ol-: Ziyâdeleşmek, fazlalaşmak.
ᶜAvratum görmemek perîşânlıġı daḫı artuḳ oldı. (54a-8)

a r t u r - : Arttırmak, çoğaltmak.
Kenᶜân'uñ ṭabîᶜatı bî-hünerlik oldı, peyġamberzâdeligi ḳadrin arturmadı (73a-6)

a r u : Arı.
Arudan söylemek fâyidesi yoḳ şol kişiye ki ᶜömrinde aru soḳmamış ola. (57a-1)

a r u ḳ : Semiz olmayan, cılız, zayıf.
Aḥmaḳa sitâyiş ḫoş gelür, şişer, nite-kim aruḳ ḳoyunı bacaġından ürerler şişer (70a-7)

ᶜa r ż (A.): Sunma, arz etme.
ᶜa. it-: Anlatmak, arz etmek.
Eger ḳatına varsañ ḥâlüñi ᶜarż itsen şâyed ki saña bir ᶜaṭâsı irişeydi (35a-15)
ᶜa. eyle-: Söylemek, arz etmek.
Bir kişi çoḳ tevbe iderdi girü ṣırdı, meşâyıḫdan birisine ᶜarż eyledi. (33b-1)

a r z û (F.): Şiddetli istek, arzu.
Şehvet arzûsında gündüzleri gice ḳılup...diline ne gelürse söylicek ol ḳaçan dervîş olur? (31b-8)
a. ḳıl-: İstemek, arzu etmek.
Şûr-baḫtlar arzû ḳılurlar ki muḳbillerüñ niᶜmetine devletine zevâl irişe. (11b-3)

â s â n (F.): Kolay.
Ṭaᶜâm-içün nefse vaᶜde virmek baña âsândur ki aḳça-y-ıçun baḳâla vaᶜde virmekden. (34b-12)
â. gör-: Kolay bulmak.
Bu ḫalḳ töhmetini çekmegi âsân gördüm anuñ dîdârınsuz olmaġa ṣabr itmekden. (52a-7)
â ṭut-: Kolay saymak, kendisine kolay gelmek.
..kişiye az yimek ṭabîᶜat ola açlıḳ zaḥmetine uġrayıcaḳ âsân tutar. (34a-12)

â s̱ â r (A.): İzler, belirtiler, alâmetler.
Ululuḳ âs̱ârı sîmâsında bellü-y-idi. (11a-7)

â s â y i ş (F.): Rahat, huzur; düzenlik.
Mâl ᶜömr âsâyişi içündür, ᶜömr mâl cemᶜ itmek-çün degüldür. (66b-1)

a ṣ ḥ â b (A.): 1. Arkadaşlar, dostlar, yardımcılar.
Aṣḥâbından birisi inbisâṭ ṭarîḳı-y-ıla eyitdi. (3a-8)

2. Peygamberimizin arkadaşları, onun sohbetinde bulunanlar.
Yâ nebiyye'llâhi! Beni aṣḥâba muʿâlece itmeg-içün göndürdiler. (33a-11)
a. -ı Kehf: Kıssaları Ḳur'ân'da geçen ve bir mağarada uzun zaman uyumuş olan kişiler.
Aṣḥâb-ı Kehf itine bir süñük atmadı. (38b-15)

ʿâṣî (A.): İsyan eden, karşı gelen,
ʿÂṣî ki günâhın bilüp el ḳaldura şol ʿâbidden yigdür ki başın ḳaldura. (74b-9)
ʿâ. ol-: İsyân etmek, karşı gelmek.
Bir ḳaç begler buña muṭîʿ iken ʿâṣî oldılar. (9a-3)

aṣl, aṣıl (A.): 1. Esas, temel, asıl.
Âdem oğlınuñ ki aṣlı ṭopraḳdur gerekmez ki başda kibr hevâsın duta (69b-7)
2. Soy, nesil, zürriyet.
Kimse bayḳuş gölgesine gelmeye eger hümây aṣlı cihânda ḳalmazsa. (11a-2)
alçaḳ aṣıllu (65b-11)

aṣlâ (A.): Hiç, katiyen.
... azıgı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı. (36b-10)

ʿaṣr (A.): Zaman, çağ.
ʿÂḳıbetü'l-emr bu ʿallâme-i ʿaṣr oldı ve ol azîz-i Mıṣr oldı. (32b-1)

âsûde (F.): Rahatlamış, müsterih.
â. ḳıl-: Rahatlatmak, sakinleştirmek.
Eger göñlündeki ġuṣṣayı söylerseñ bir kişiye söylegil ki, güler yüzinüñ naḳdı-y-ıla seni âsûde ḳıla. (35b-9)

aş-: Çok olmak, (bir haddi) geçmek.
Faḳîr bu vâḳıʿadan ṣoñra ḫasta-ḫâtır oldı ve ġuṣṣa ḫadden aşdı. (9a-5)

aşaġa: Alt taraf, aşağı.
Ammâ tevâżuʿ-ıla aşaġa oturdum ve bu beyti oḳıdum. (17a-15)
a. düş-: Sarkmak, aşağıya çekilmek.
...gördi bir kişi oturur dudagı ṣarḳmış, iki ḳaşı aşaġa düşmiş.. (35b-3)
a. ol-: Eğilmek.
Bâṭınum ḫubsından başum aşaġa olmışdur. (6a-13)

ʿâşıḳ (A.): Seven, âşık.
ʿÂşıḳlar maʿşûḳlaruñ depelenmişidür. (3a-6)
ʿâ. ol-: Sevmek, tutulmak.
Bir pâk-bâz, ṣâḥib-dil yigit bir ṣâḥib-cemâle ʿâşıḳ oldı. (57a-14)
ʿâ. -ı miskîn: Zavallı, bîçâre âşık.
ʿÂşıḳ-ı miskîn mükâşefe baḥrına ġarḳ olmış-ıdı. (51a-6)
ʿâ -ı sûḫte: Aşk ateşine yanmış, delicesine âşık.
...ʿâşıḳ-ı sûḫte âh itdi ve bu beyti oḳudı. (50b-12)

ʿâşıḳlıḳ: Aşık olma hali.
..araya ʿâşıḳlıḳ ve maʿşûḳlıḳ düşdi efendilik ve ḳullıḳ aradan gitdi. (50a-7)

âşikâre (F.): Açık, görünen, belli, meydanda.
İy hünerlerini elinde âşikâre dutup, ʿayblarını ḳoltuġında gizleyen... (25b-4)
â. ol-: Belli olmak, bilinmek, meydana çıkmak.
Her sırrı ki dilerseñ ki âşikâre olmaya hiç kimseye dimemek gerek. (67b-14)

a t : At.
Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür.. (59b-11)
a. dep-: Atla hücum etmek, atı ileri sürmek.
Rivâyet iderler ki ceng gününde evvel meydâna at depüp giren ol-ıdı. (10b-1)

a t - : 1. Fırlatmak, atmak.
Gördüm ki ᶜâbidüñ devesi raḳsa geldi ᶜâbidi yabana atdı. (8b-6)
2. Bir şeyi kullanmaktan vaz geçmek.
Eski ḳaftanları yabana atdılar. (39a-13)
3. Koymak, bırakmak.
Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol veyâ cigerbendi ḳarġalar öñine at. (15b-9)
4. Vermek.
Aṣḥâb-ı Kehf itine bir süñük atmadı (38b-15)

a t a : Baba.
Üstâd cevri yigdür atanuñ şefkatinden (62b-10)

ᶜa ṭ â (A.): Verme, bağış.
ᶜAṭâsını naḥs liḳâsına bagışladum. (35b-4)
ᶜa. eyle-: Bağışta bulunmak, iyilik yapmak.
Eger saña ululıḳ gerekse ᶜatâ eyle ki dâneyi şaçmayınca bitmez. (18a-3)
ᶜa. it-: İyilikte bulunmak, yardım etmek.
ᶜArab beglerinden birisi bu dervîşe yüz dînâr ᶜaṭâ itdi tâ nafaḳa idine. (55a-14)
ᶜa. -sı iriş-: İyiliği dokunmak, yardımı olmak.
Eger ḳatına varsañ, ḥâlüñi ᶜarż itseñ şâyed ki saña bir ᶜaṭâsı irişeydi. (35a-15)

ᶜâ ṭ ı r (A.): Güzel kokulu; hoşsohbet.
Egerçi bu ḫâṭır-ı ᶜâṭır ol miḳdârda degüldi. (45b-15)

a t l a n - : Ata binmek.
Atlanıban ḳatına geldi ve niçe ki mülâtafat ḳıldı... (51a-4)

a ṭ l a s (A.): İpekli kumaş.
Aṭlas u kimḫâ zişt olur ol vaḳt ki çirkin gelin giye. (31a-7)

ᶜa ṭ ṭ â r (A.): Güzel kokular satan.
Müşg oldur ki ḳoḳusı çıka, ol degüldür ki ᶜaṭṭâr müşgdür diye. (73a-8)

a v : Avda vurulan ya da tutulan vahşi hayvan, kuş vs.
..avından artugın yiyüp düşmen şerrinden emîn olup anuñ sâyesinde râḥat olam. (14b-12)
a. -a bin-: Avlanmağa gitmek.
Şöyle rivâyet iderler ki ḳadîm pâdişâhlardan birisi ava bindi. (37a-9)
a. -ına düş-: Ağına takılmak, tuzağına düşmek.
Bir gün balıḳ avlarken nâgâh bir ulu balıḳ avına düşdi. (39b-7)

ᶜa v â m (A.): Halk, aşağı tabaka.
İy pâdişâh-ı ᶜâlem! ᶜAvâm biñ herze ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fiᶜl işlerse ḫalâyıḳ biñde birin istiᶜmâl idüp söylemezler. (61b-15)

â v â z (F.): Ses, sadâ.
..ol sûḫte cân virdi âvâzı çıḳmadı. (3b-1)
â. it-: Çağırmak, seslenmek.
Âvâz itdi ki eger geydügüm ḳaftana râżî-y-ısañ dirîġ degüldür. (43b-2)

a v c ı : Av avlayan, avcı.
Rızḳı olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz. (74a-12)

a v l a - : Avlamak.
Bir gün balıḳ avlarken nâgâh bir ulu balıḳ avına düşdi... (39b-7)

ᶜa v r a t (A.): 1. Kadın.
Yavuz ᶜavrat ki eyü kişinüñ evinde ola hemân bu ᶜâlem aña cehennemdür. (26b-13)
2. Eş, zevce.
Bir müneccim sefere varmış-ıdı, girü geldi gördi ki ᶜavratınuñ ḳatında bir yad er oturur. (48b-12)

a y : 1. Kamer, ay.
..bulud ve yil ve ay ve güneş cemîᶜ işdedür. (2a-14)
2. Yılın on ikide biri, ay.
Ululuḳ ᶜaḳl-ıladur çoḳ ay yıl-ıla degül. (11a-10)

a y a ḳ : Ayak.
Tîz zamân ola göresin ki çok bilür kişi ayagı-y-la duzaga ṭutulmış ola. (63a-14)
a. bas-: 1. Adım atmak, yürümek.
Eger râḥat ve rencüñ ümîẕi olmasaydı dervîş felek üzre ayaḳ başaydı. (22a-6)
a. üstine götür-: Ayakta tutmak, yaşatmak.
Yaᶜnî bu mikdâr seni ayag üstine götüre. (33b-9)
a.-dan düş-: Yürüyemez hale gelmek, güçsüz kalmak.
Azıḳsuz kişi ki ayaḳdan düşmişdür, ḳucagında ya altun olmış ya gümiş olmış ne fâyide? (36b-8)
a. -ın bagla-: Yürüyemez, kaçamaz hale getirmek.
Segirdür kişinüñ ecel ayagın baglar. (40a-6)
a. -ına altun dök-: İkramda bulunmak.
Muvaḥḥid ki ayagına altun dökesin veyâhud başına ḳılıç urasın kimseden ümîdi daẖı ḳorḳusı olmaya. (78b-6)
a. -ına bıçḳu ur-: Kesmek.
Kerem agacı her ḳanda ki kök ṭutdı, budaḳları felekden daẖı yüce oldı. Dilerseñ ki andan yimiş yiyesin minnet-ile ayagına bıçḳu urma. (66b-11)
a. -ına düş-: Ayağına kapanmak, yalvarmak.
Çok mudârâ idüp öpüp ayagına düşdi ve iki gözinde ẖoş münâfıḳâne öpdi. (43b-8)

ᶜa y â l (A.): Çoluk çocuk.
Ḳafâma ṭaᶜn-ıla gülerler ve benüm ehl-i ᶜayâlüme saᶜyümi mürüvvetsüzlige ḥaml iderler. (15a-13)

ᶜa y â l m e n d (A.): Çoluk çocuk sahibi, aile sahibi.
Eydür ki, ᶜayâlmendem ve kifâf miḳdârı vech-i maᶜîşete ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yok. (15a-9)

ᶜa y â n (A.): Açık, âşikâr, belli.
Söyledüm her birinüñ şerḥin ᶜayân. (6a-3)

a ᶜy â n (A.): İleri gelenler.
Aṣḥâbumuz ki aᶜyânuñ efḍalından ve efâḍılınuñ aᶜyânından idi. (4b-4)

ᶜa y â r (A.): Altın, gümüş gibi madenlerin saflık derecesi.
Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola, on direm kem ᶜayâr gümiş degir. (48a-13)

Ayas: Sultan Mahmud'un çok sevdiği zeki ve güzel kölesi. (49a-12)

ᶜayb (A.): Kusur, noksan, eksiklik.
Ẓarâfet nedîmlerüñ hüneridür ve ḥakîmlerüñ ᶜaybıdur. (15a-7)
Veger bir kerîm ki iki yüz günâhı ola, keremi ᶜaybını örter. (79a-14)

aydınlık: Işık.
Eger sofrasında etmek yirine güneş olaydı, ḳıyâmete degin kimsene gündüz aydınlığın düşinde görmeyeydi. (35a-6)

âyet (A.): Kur'ân surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, âyet.
Allah Taᶜâlâ'nuñ ḥikmetine ikrâr ve kendü ḫüsrânına istġfâr itdi ve bu âyeti oḳudı. (36a-10)

ayır-: Uzaklaştırmak.
Hercâyî maᶜşûḳaya göñül virme! Eger virürseñ girü ayırmağın añasın. (62b-11)

âyîne (F.): Ayna.
...bî-çâre ᶜaceb ṭonuḳ âyîne içinde ne göre? (73b-6)

ᶜayn (A.): Göz.
İnsânda ᶜayn gibi ve ᶜaynda insân gibi-y-idi. (4b-5)
ᶜa.-ı necis: Pisliğin tâ kendisi.
Fil cisimde uludur velîkin ᶜayn-ı necisdür. (10a-12
ᶜa.-ı saᶜâdet: Saadetin tâ kendisi.
Veger hünermend devletden düşerse ġam degül ki hüner kendü ᶜayn-ı saᶜâdetdür. (61b-3)
ᶜa.-ı ṣavâb: Doğru, dos doğru.
..bir sözüñ ᶜayn-ı ṣavâb-idügin bilmeyince söyleme. (65b-1)

ayru: Ayrı.
Ve andan ṣoñra niçe zamân bizden ayru oldı (59b-15)

ayrıl-: 1. Uzaklaşmak, ayrılmak.
Bu sözi söylenürken meger bir pâdişâh-zâde ava binmiş ve leşkerden ayrılmış.(45b-2)
2. Bir yerden bir yere gitmek, sefer etmek.
İttifâḳ sefer düşdi ve bir zamân ayrılduḳ. (51b-11)

ayruḳ: 1. s. Başka, diger.
Vezîrler ṭabîblerdür ve ṭabîbler ḫastadan ayruḳ kişiye dârû virmezler. (23a-11)
2. zm. Başka, öteki.
Sen seni añ ki ayruḳlar unutmaya. (4b-14)

ayruḳsı: Başka türlü.
Göñlüm bu nesnenüñ gerçekligine şehâdet ider ve hem ayruḳsı degüldür. (64b-1)

az: Çok olmayan, az.
Rivâyet iderler ki düşmen leşkeri bî-ḥad leşker-idi ve bunlar az-ıdı. (10b-9)
a. gör-: Basit görmek, önemsememek.
Her ki düşmeni az görer, odı sehl görmişe beñzer. (68a-8)

az-: 1. Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.
Şol ᶜâlim ki ten bisler ve nefs murâdın gözler ol kendüzi azıp yürür. (29b-5)
2. Yolu şaşırmak, kaybetmek.
Bir kez beriyyede yol azdum ve zevâda bilemce nesnem yok.. (36a-15)

aᶜżâ (A.): Uzuvlar, organlar.
Âdem oğlanı mecmûᶜ biribirinüñ aᶜżâsıdur ki yaradılmaḳda dükeli bir gevherdendür.(13a-14)

ᶜa z â b (A.): Cezâ, işkence.
Taḥḳîḳ cehennem ᶜaẕâbı-y-ıla berâberdür uçmaġa ḳonşı ayaġı-y-la varmaḳ. (33a-6)
ᶜa.-ı elîm: Şiddetli azap.
Elḥamdülillâh ol ᶜaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum.. (59a-1)

a z a c u ḳ : Çok az, birazcık.
İy şol ki, seni taᶜrîf idenüñ sözin işidürsin ki senden azacuḳ fâyide görmeg-ile. (70a-11)

â z â d (F.): Serbest olan.
..bunlara ne-y-çün âzâd dimediler, serv ki hiç yimiş virmez âzâd didiler? (79a-1)
â. it-: Serbest bırakmak.
İki gözinde öpdi ve yanına getürdi ve çoḳ niᶜmet virüp âzâd itdi. (19a-15)

â z â d e (F.): Kayıt altında olmayan.
Âzâdeler elinde mâl ḳarâr itmez. (14a-9)

Â z e r (F.): Hz. İbrâhim'in babası.
Gül dikenden gelmişdür İbrâhîm Âzer'den. (73a-7)

a z ġ u n l ı ḳ : Kötülük, sapıklık.
ᶜAvratlar-ıla tanışıḳ itmek azġunlıḳdur. (72b-8)

a z ı ḳ : Yolculuk için hazırlanmış yiyecek.
Ḳâᶜ-ı baṣîdde bir müsâfir yol azdı, azıġı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳati ḳalmadı.(36b-10)

a z ı ḳ s u z : Yolculukta yiyeceği olmayan.
Azıḳsuz kişi kişi ki ayaḳdan düşmişdür, ḳuşaġında ya altun ya gümiş olsa ne fâyide? (36b-8)

ᶜa ẓ î m (A.): Çok, fazla.
Ḥakîm çün bu sözi işitdi ᶜaẓîm begendi ve yâranlara vaẓîfelerin buyurdı. (17b-10)

ᶜa z î m e t (A.): Büyü, efsun.
Çün-ki mizâcda iᶜtidâl ḳalmaya, ne ᶜilâc ve ne ᶜazîmet fâyide ḳılmaz. (58a-12)

ᶜa z î z (A.): 1. Kıymetli, şerefli.
Laᶜl zaḥmet-ile ele gelür ol sebebden ᶜazîzdür. (71a-12)
Cevher eger ṭopraġa düşerse hemân evvelki gibi ᶜazîz ve nefîsdür. (73a-2)
2. İleri gelen, şerefli kimse.
İy ᶜazîz! Bârî Taᶜâla bir sencileyin maḫlûḳı saña esîr eyledi ve saña ziyâde fażîlet virdi. (66a-7)
ᶜa.-i Mıṣr: Mısır hükümdârı.
ᶜÂḳıbetü'l-emr bu ᶜallâme-i ᶜaṣr oldı ve ol ᶜazîz-i Mıṣr oldı. (32b-1)

ᶜa z l (A.): İşinden çıkarma.
ᶜa. ol-: İşinden çıkarılmak, kovulmak.
Nâyib ki ᶜazl ola nice ide ki ḫalḳ incitmekden vaz gele, tevbe ḳıla. (78b-8)

ᶜa z m (A.): Gitme, gidiş, yönelme.
ᶜa. it-: Yönelmek, gitmek.
İşitdüm ki maġrib deñizinde gemi-y-ile Mıṣr'a ᶜazm itdi. (39a-5)
ᶜa.-i sefer it-: Sefere çıkmak.
..gördi ki çoḳ ḫalḳ bir gemiye girmişler, ᶜazm-i sefer itmişler. (43a-12)

ᶜa z z e i s m u h û (A.): "İsmi azîz olsun" manasında duâ cümlesi.
Ḥak Taᶜâlâ -ᶜazze ismuhû Ḳur'ân-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur. (1b-8)

ᶜa z z e v e c e l l e (A.): "Azîz ve celîl olsun" manasında duâ cümlesi.
Eger Bârî Taᶜâlâ -ᶜazze ve celle- baña oġul virürse...neye mâlik olursam dervîşlere îs̱âr olsun. (64b-8)

B

b â b (A.): Bir kitabın bölümlerinden her biri.
Bu kitâbuñ sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına misâl ḳılmışdur. (5b-11)

b a b a: Baba.
..babam seni firenk elinden on altuna ṣatun aldı. (27a-2)

b a c a ḳ: Vücudun kasıktan tabana kadar olan kısmı, bacak.
..aruḳ ḳoyunı bacağından ürerler şişer. (70a-7)

b â d (F.): Rüzgâr, yel
b.-ı ḫazân: Sonbahar rüzgarı.
Bir gülistân taṣnîf idem ki bâd-ı ḫazân anuñ varaḳına el uzatmaya. (4a-7)
b.-ı ṣabâ: Baharda hafif esen yel.
Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür ki yir yüzine ferş-i zümürridîn döşeye. (2a-7)

b â d â m (F.): Badem.
Bir yârumuz var-ıdı, bir ḳabda iki bâdâm dânesi gibi-y-idük. (51b-11)

b a ᶜd e h û (A.): Ondan sonra.
Ve baᶜdehû...bir gün ḥayret ḥücresinde baş ceyb-i murâḳabeye çeküp oturmış-ıdum. (4b-1)

b a ᶜd e z â n (A.): Ondan sonra, artık.
..ḫalḳdan ᶜuzlet idüp etegüm ayağuma ṣaram ve güft-gûy defterin yuyam, baᶜdezân perîşân söz söylemeyem. (3b-6)

b a ġ: Bağlayacak şey, bağ.
Dâyim yimegi ᶜâdet idinme ki nefsüñ bâġınuñ miḳdârı ḳıldan incedür. (33b-2)

b â ġ (F.): 1. Ağaç ve çiçek dikili yer, bahçe.
..pâdişâhuñ ḫoş sarâyını ve bâġını bunuñ-çün düzetdiler. (27b-2)
2. Üzüm tarlası, bağ.
..bâġubân bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)

b a ġ a r s u ḳ: Bağırsak.
Boş baġarsuġı bir arpa etmegi ṭoldurur. (70b-15)

B a ġ d â d (A.): Bağdat şehri. 57b-14)

b a ġ ı r: Bağır.
ᶜAḳreb anasından ṭoġduġı maᶜlûm degüldür, belki anasınuñ baġrın yir ve ḳarnın yarar ṭaşra çıḳar ve gider. (64a-13)

b a ġ ı ş l a -: 1. İhsân etmek, bahşetmek.
Niçe uzun giceler Bârî Taᶜâlâ'ya yalvarurdum tâ ki Bârî Taᶜâlâ bunı baña baġışladı.(59a-11)
2. Alacağından vaz geçmek.
Mellâḥ bunuñ-ıla ṣulḥ itmekden ġayrı çâre bulmadı, ṣulḥ idüp gemi kirîsin baġışladı. (43b-8)

b a ġ l a -: 1. Raptetmek, bağlamak.
Bu ne ḥarâm-zâde ḳavmdururlar ki itlerin ṣalıvirmişler ve ṭaşların baġlamışlar.(48b-5)
2. Bir araya getirmek, derleyip toplamak.
..irtesi raḫtumı baġladum ki sefere gidem. (54b-13)
3. Kapamak, önüne set çekmek.
Ṣuyı bıñar başından baġla ki çün ırmaḳ ṭolu ṣu ola anı baġlamaḳ muḥâldür. (68a-4)

4. Hâsıl etmek.
..feṣâḥat meydânında belâġat çevgânın uraydı ve gülistân ḳatında naḫl baġlayaydı.(5a-2)
5. Çalışamaz hale getirmek.
Yavuzlar-ıla savaşı az eyle tâ ki rûzigâr elin baġlaya. (18b-15)
bil b. (55a-11) göz(ini) b. (57b-4)
göñül b. (10a-5)

b a ġ l a n - : Takmak, kuşanmak.
..mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin baġlanmışam. (63a-7)

b a ġ l u : 1. Kapalı.
Ḫûb ṣûretler ḫasta göñüllere merhemdür ve baġlu ḳapularuñ kilididür. (41b-10)
2. Yoluna konmuş, yolunda.
..baġlu işüñde ġam yime ve göñlüñ ṣınuḳ ṭutma. (16b-7)

b â ġ u b â n (F. bâġ-bân): Bahçe bekçisi.
Sulṭâna bâġubânuñ sözi maṭbûᶜ geldi. (37b-2)

b a h â (F.): Kıymet, değer, karşılık, paha.
Ṭuzı bahâsın virüp ṣatun alġıl ki resm-i ẓulm ḳalmaya. (18a-14)

b a h â d u r (F.): Yiğit, cesur, kahraman.
Ol ki cömerddür aña bahâdurlıḳ ḥâcet degül ki niçe bahâdurlar cömerd eline muḥtâcdur. (31b-15)

b a h â d u r l ı ḳ : Yigitlik, kahramanlık.
..comardlıḳ mı yigdür bahâdurlıḳ mı yigdür? (31b-14)
b. it-: Yiğitlik taslamak.
Şol żaᶜîf ki ḳuvvetlüler üzerine bahâdurlıḳ ide, kendüyi helâk itmege düşmenine yardım itmiş olur. (72a-10)

b a h â r (F.): Bahar (mevsim).
Ve budaḳlar ṭıflınuñ başına bahâr mevsiminüñ ḳudûmi-y-ile çiçeklerden tâc-ı nevrûzî urmışdur. (2a-10)

b a ḫ ı l (A.): Hasis, cimri.
Bir baḫıl kişinüñ oġlı rencûr oldı.. (60b-5)

b a ḫ ı l l ı ḳ : Hasislik, cimrilik.
Mıṣr'da bir mâl-dâr ḫoca var-ıdı, baḫıllıġ-ıla meşhûr olmış-ıdı. (38b-11)
b. İt-: Cimri davranmak, hasislik etmek.
Ḥasûd ḫalḳ niᶜmetinden baḫıllıḳ ider. (74b-1)

b a ḥ r (A.): Deniz.
..ᶜâşıḳ-ı miskîn mükâşefe baḥrına ġarḳ olmış-ıdı (51a-6)

b a ḥ r î (A.): Denizci.
Baḥrî eger timsaḥ zaḫmından endîşe ḳılursa hergiz aġır bahâlu dür ele getürmez. (46a-1)

b a ḥ s̱ (A.): Konu, tartışma.
..ᶜâlim gördi ki mülḥidden söz geçmez, baḥs̱i terk eyledi ve ḳalḳdı gitdi (47a-13)
b. it-: Bir konu üzerinde konuşmak, müzâkere etmek.
Dımışḳ câmiᶜinde dânişmendler-ile baḥs̱ iderdük. (57b-7)
b. -e düş-: Tartışmaya girmek.
Bir ᶜâḳıl ve ᶜâlim ve kâmil kişi var-ıdı, bir mülḥid-ile baḥs̱e düşdi (47a-12)

baẖş (F.): Bağışlama, ihsan.
b. it-: İhsanda bulunmak, dağıtmak.
...didügi miḳdâr aḳça çıḳarup bir hiẕmetkâra virdi ki bunı zâhidlere baẖş ide. (28b-5)

baẖşâyiş (F.): Bağışlama, ihsan.
Baẖşayiş begenilmişdür, lâkin ẖalḳ incidicinüñ yarasına merhem urma. (69a-2)
b.-i lâhî: İlâhî ihsan, Tanrının bağışlaması (7b-10)

baẖşiş (F.): İhsan, hediye, bahşiş.
b. it-: İhsanda bulunmak.
Allah Taᶜâlâ beni bu memlekete pâdişâh ḳıldı tâ ki yiyem ve baẖşiş idem (18a-9)

baẖt (F.): Nasip, kısmet, tâlih.
Her kişinüñ ki baẖtı murâdınca olmaya bir yire vara ki kimse adın bilmeye. (43a-10)
b. -ı düşmiş: Talihsiz, şanssız.
İy seremerd! Yiyi gör ki ol baẖtı düşmiş cemᶜ itdi ve yimedi. (39b-6)

baẖtlu: İyi tâlihli, mesut.
..yaramazları eyü dut iy ᶜâḳıl kişi, eyüler ẖod ulular dur ve baẖtlulardur. (78a-11)

baḳ-: Bakmak.
Bu mâldâr ol faḳîhe ḥaḳâret naẓarı-y-ıla baḳdı. (32b-2)

bâḳî (A.): 1. Devamlı, sürekli.
H̱ârezm H̱ıtây-ıla ṣulḥ itdiler, henüz ᶜAmr-ıla Zeyd'üñ ṣavaşı bâḳî. (54b-7)
2. Kalan, artan, öteki, diger.
Yaluñuz elli kişiye cevâb iderin ve bâḳî yâranlar muvâfaḳat ideler. (44b-7)
Bâḳî şâkirdlerine ḳıldugı zecri aña ḳılmazdı. (51a-13)
b. ḳal-: 1. Ebedî olmak, fenâ bulmamak.
Hüner bir artıcı çeşmedür ve dâyim bâḳî ḳalur. (61b-2)
2. Artakalmak, geriye kalmak.
..anda bâḳî ḳalan mâlından ġanî oldılar. (39a-12)

baḳḳâl, baḳâl (A.): Bakkal.
Bir baḳḳâldan bir ḳaç dervîşler viresiye nesne almaġ-ıla borçlu oldılar. (34b-8)
Ṭaᶜâm-içün nefse vaᶜde virmek baña âsândur ki aḳça-y-ıçun baḳâla vaᶜde virmekden. (34b-12)

bal: Bal.
...dünyâya el ṣundı siñek gibi ayagı bal içinde ḳaldı. (28a-3)
b. vir-: Bal yapmak.
Şol mürüvvetsüz aruya digil kim çün bal virmezsin bârî ṣoḳma. (75a-1)

balçıḳ: Çamur.
..dutup ikisin bir eve ḳoyup ḳapusın balçıġ-ıla yapdılar. (34a-3)
b. -da ḳal: Çamura çöküp kalmak.
Bir dînâr virmekde eşek balçıḳda ḳalmış gibi ḳalur. (60b-12)

balıḳ: Balık.
..ecelsüz balıḳ ḳuruda ölmez. (39b-15)

balıḳçı: Balık avcısı, balıkçı. (39b-13)

bâliġ (A.): Rüşt ve bülûğ yaşına gelmiş.
b. ol-: Bülûğa ermek.
Ṭıflıḳ vaḳtında ulularדan birisine bâliġ olmaḳ keyfiyyetinden ṣordum. (65a-4)

b â l i ş (F.): Yastık.
..dünyâ bâlişine söykenmiş ve perî-peyker oğlan ḳarşusına mirvaḥa-y-ıla ḫizmete durmış. (28a-6)

b a ñ a: Bana ("ben" zamirinin datif hali).
Senüñle cehennemde yanmak yigrekdür baña kim ayruḳlarla cennetde olmaḳdan. (59a-4)

b â r â n (F.): Yağmur.
Bî-ḥisâb raḥmetinüñ bârânı her yire irmişdür. (2a-1)

b a r ı ş -: Anlaşmak, barışmak.
..yine bir vaḳt olur ki ikisi barışur ve bu arada kör-baḫt ve ḫacîl olur. (68b-1)

b â r î (F.): Hiç olmazsa, öyle ise.
Senüñ ḫayruña ümîdüm yoḳ, bârî ziyân irişdürme. (48b-10)

b â r i d (A.): Soğuk; zevksiz, tatsız.
b. düş-: Zevksiz olmak.
Gördüm ki Türkî dili ġalîẓ dildür, ebyât-ı ʿacem ḳatında bârid düşer. (5b-9)

B â r î T a ʿ â l â (A.): Yüce yaratıcı, Allah. (6b-2)

b a r m a ḳ: Parmak.
Evvel kişi ki ḳaftana ʿalem dikdi ve barmağına yüzük geçürdi Cemşîd idi. (78a-12)

b a ṣ -: Ayak basmak.
..ayaḳ baṣacaḳ yiri evvel bulurlar andan ayaḳ baṣarlar. (5a-5)

b â s ı ḳ (A.): Dallı, budaklı büyük hurma ağacı.
Ḫurma dânesi anuñ terbiyeti-y-ile naḫl-ı bâsıḳ olmışdur. (2a-12)

b a ṣ ı l -: Yatıştırılmak, bastırılmak.
..her birine bir şehr ve bir vilâyet muʿayyen eyledi tâ ki fitne baṣıldı. (11a-5)

b a s î ṭ (A.): Açık, düz, geniş.
..ḳâʿ-ı basîdda bir müsâfir yol azdı.. (36b-9)

B a ṣ r a (A.): Basra şehri.

b a ş: 1. Kafa, baş.
Bir bed-baḫt bir ṣâliḥ kişiyi urdı ṭaş-ıla başın yardı. (18b-5)
2. Yukarı, üst.
Taḫtanuñ başında altun-ıla yazmışlar ki; üstâd cevri yigdür atanuñ şefḳatinden. (62b-9)
3. Güç, kuvvet.
Pes ne-y-içün ḫalḳı ṭağıtduñ meger ki pâdişâhlıḳ idecek başuñ yoḳdur. (11b-12).
4. Başlangıç noktası.
Şuyı bıñar başından bağla... (68a-3)
b. ḳaldur-: 1. Uyanmak, kendine gelmek.
Issı arḳasına doḳunıcaḳ baş ḳaldurdı, gördi ki kâruvân gitmiş. (45a-13)
2. Âsî olmak, isyan etmek, karşı gelmek.
ʿÂṣî ki günâhın bilüp el ḳaldura şolʿâbidden yigdür ki başın ḳaldura. (74b-10)
Bârî Taʿâlâ eger ḳahr kılıcın çekerse velî ve nebî baş ḳaldurmazlar. (76b-12)
b. korkusı: Ölüm korkusı.
Pâdişâhlara ol kişi naṣîḥat virür ki başı ḳorḳusı ve altuna ümîdi olmaya. (78b-3)
b. murâḳabeye çek-: Dalmak, kendinden geçmek, tefekküre dalmak.
Şâḥib-dillerden birisi baş murâḳabeye çekmiş-idi. (3a-7)

b. ve göz üstinde otur-: (Birisine) deger verilmek, baş tacı edilmek, iyi karşılanmak.
Eger başum ve gözüm üstinde daḫı otursañ nâzuñ çekerem ki nâzenînsin. (17b-5)
b. -a ilet-: (Bir işi) başarmak, neticelendirmek.
..kendü üstâduña bunuñ gibi daᶜvî itdüñ ve başa iledemedüñ. (21a-5)
b. -a var-: Başa çıkmak, gücü yetmek.
..bir mülḥid-ile bahse düşdi ḥüccet-ile başa varmadı. (47a-12)
Düşmen çün cemîᶜ-i ḥîle-y-ile başa varmaya dostlıḳ ṣûretin gösterür. (69b-13)
b. -da kibr hevâsın dut-: Kibirlenmek, kibirli hareket etmek.
Âdem oğlınuñ, ki aṣlı ṭoprakdur, gerekmez ki başda kibr hevâsın duta. (69b-7)
b.-ı aşağa ol-: Başı öne eğilmek, başı öne düşmek
Bâṭınum ḫubsından başum aşağa olmışdur. (6a-13)
b.-ı git-: Ölmek.
Eger başum giderse bir aḳça virmezem. (38a-3)
b.-ından gider-: Başından uzaklaştırmak, def etmek.
İy oğul, bu ḫayâl-i muḥâli başuñdan gidergil. (40b-8)
b.-ı-y-ıla oyna-: Ölümüne sebep olmak.
..şol kişi ki ceng ide kendü başı-y-ıla oynar. (10b-6)

başar-: Yapmaya muktedir olmak, yapabilmek.
..her meṣâliḥ ki muḥâsebe-y-ile olur başaracaḳ ḳadar bilürem. (15b-2)

bâşed (F.): Ola, olur.
Her yavuzlıḳ ki elüñden gelürse düşmene irişdürme bâşed ki zamân-ıla dost ola. (67b-14)

başıra: Başına.
Allah Taᶜâlâ ṣunᶜı-y-ıla her kişi ki düşdi cemîᶜ-i ᶜâlem anı başıra depici olur. (16b-15)

başla-: Bir işe girişmek, başlamak.
..duᶜâ ve zârî ḳılmağa başladı. (39a-6)

bat-: 1. Gömülmek, batmak.
Nâgâh vücûdı ayağı ecel balçığına batdı. (56a-1)
2. Girmek, hülûl etmek.
...ecel dikeni ayağuña batdı. (56a-6)

bâṭıl (A.): Doğru olmayan, yanlış; boş.
..hemân bir ḫayâl-i bâṭıl-ıla cihân içinde yürür. (42b-3)

bâṭın (A.): İç.
Ol sen vaṣf itdügüñ benüm ẓâhirümdür, bâṭınumı bilmezsin. (6a-9)

batman: Miktarı yerine göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü birimi.
Bu fürûmâye biñ batman ṭaşı götürür, bir sözi götürmez mi? (30b-14)

baṭṭâl (A.): Cesaretli, yigit.
ᶜIşḳ sözini şol baṭṭâldan gizleñ ki dermandalıḳ güninde yârin unıdur. (57b-2)

bay: Zengin.
Bir ẓâlim dervîşlerden ẓulm-ıla odunın alurdı ve baylara tarḫ virürdi. (20a-7)
b. eyle-: Zengin etmek, zenginleştirmek.
İy ḳanâᶜat beni bay eyle ki senden añaru niᶜmet yoḳdur. (32a-13)

bayḳuş: Baykuş:
İy bülbül! Bahâr beşâretin getür, yaramaz ḫaberi bayḳuşlara ḳo. (70a-6)

baylıḳ: Zenginlik, servet, mal.
b. vir-: Zenginlik vermek, servet sahibi yapmak.
İy âdem oğlanı! Eger saña baylıḳ virürsem mâla meşġûl olursın.. (76b-1)

bâzâr (F.): 1. Çarşı, pazar; sürüm, revaç.
Bu bâzâr niçeye degin germ ola dirsin. (13b-5)
2. Güzellik, parlaklık.
Yarasa ger gün görmek istemese hemân güneşüñ bâzârı revnaḳı yirinde durur. (52b-10)

baᶜżı (A.): Bir kısım, bir kaç, bazı. (71b-10)

bâzirgân (F.): Tüccar..
Bir bâzirgâna biñ dînâr ziyân oldı. 46b-13)

bâzû (F.): Pazı.
Bâzûsı süst olan kişi câhıllıġındandur ki demür pençelü-y-ile pençe ṭuta. (72a-14)

be (F.): ile, için.
..be ḥükm-i żarûret söyledüm.. (4a-2)

bedâ (A.): Ortaya çıkmak, görünmek.
..âvâzı ṭayyib-edâ-y-ıdı ve cemâli ke'l-bedri iẕâ bedâ-y-ıdı. (52b-4)

bed-baḫt (F.): Kötü talihli, talihsiz, bedbaht.
Bir ᶜâḳıla ṣordılar ki bed-baḫt kimdür ve nîk-baḫt kimdür? (66a-2)

bed-endîş (F.): Herkesin kötülüğünü düşünen, kötü düşünceli.
Niçe dirsin ki bed-endîş, ḥasûd benüm ᶜaybum isterler. (8a-6)

bed-gevher, bed-güher (F.): Aslı, esası bozuk; âdi.
Bed-gevher ṭaş altun çanaġı uvadacaḳ olursa ṭaşuñ ḳıymeti artmaz. (72b-15)
..demür ki bed-güher ola hiç ṣayḳal anı eyü itmez (61a-11)

bed-ḫû (F.): Kötü huylu, huysuz.
...turş yüzlü ve herze-gû ve bed-ḫû ḥadden geçe cevr cefâsını çekerdi. (58b-15)

bedîᶜ (A.): Güzel, doğru, iyi.
b. ḥareket it-: Doğru, âdil davranmak.
Pâdişâh eger bir yaramaz söz söylese ya bedîᶜ ḥareket itse iḳlîmlerde söylerler. (62a-2)
b. -ü'l-cemâl: Güzel yüzlü.
Anuñ ᶜaḳabınca bir bedîᶜü'l-cemâl, laṭîfü'l-iᶜtidâl oġlan göndürdi. (27b-8)

bedr (A.): Dolunay
... âvâzı ṭayyib-edâ-y-ıdı ve cemâli ke'l-bedri iẕâ bedâ-y-ıdı. (52b-3)

bed-sigâl (F.): Kötü fikirli, herkes hakkında fenâ söyleyen, düşman.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni naḳs-ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-12)

bedter (F.): Çok kötü, fenâ.
İy ᶜazîz! Ben sen didügüñden daḫı bedterem.. (22b-3)

beg: 1. İleri gelen nüfuzlu kimse, bey.
..ve niçe adlu begleri düşmen leşkerinden düşürdi. (10b-8)
2. Küçük devlet başkanı.
ve ᶜarab beglerinden bir beg ki inṣâfsuzlıġı-la meşhûr olmış-ıdı. (13a-8)
3. Baş, bey.
Şâᶜirlerden biri uġrılar beginüñ ḳatına vardı... (48a-15)

be-ġâyet (F.): Çok, fazla, pek ziyâde.
Ben bu iki ṭâyifeyi be-ġâyet severin; birisi ʿulemâ ve birisi zühhâd. (28a-9)

begen-: Hoşlanmak, beğenmek.
Ḥüsn-i tedbîrin begendiler, bir daḫı aʿlâ mertebeye çıḳdı. (16b-4)

begenil-: Beğenilmek.
Baḫşâyiş begenilmişdür, lâkin ḫalḳ incidicinüñ yarasına merhem urma. (69a-3)

behâyim (A.): Hayvan (hayvanlar).
...bir behâyim üzerine kitâb yükledeler ve ol bilmez ki kitâb mıdur ya odun mıdur. (67a-2)

behişt (F.): Cennet.
Ḥasret ḥarîm-i meclisüñe gülşen-i behişt. (5b-1)

Behrâm-ı Gûr (F.): Fars hükümdarlarından birisi. Zamanını yaban eşeği avlamakla geçirdiği için GÛR lakabı ile meşhur olmuştur. (32a-2)

beḳâ (A.): Yok olmama, bulunduğu halde kalma.
.. bûstân gülini bilürsin kim beḳâsı yoḳ... (4a-6)

bekle-: Korumak, muhafaza etmek.
..aḳçasın beklemekde kendüye muʿâvenet ide. (44b-15)

belâ (A.): 1. Felâket, musîbet.
Bu belâyı Bârî Taʿâlâ'dan ḥâcet dileyüp buldı. (64b-14)
2. Dert.
Eger ḳarın belâsı olmayaydı hiç ḳuş ṣayyâd ağına düşmeyeydi. (72b-4)
b. ḳıl-: Eziyet etmek.
..ḳaçan sen ben żaʿîfe ḳarıcuġa bunuñ gibi belâ ḳılayduñ? (60b-4)
b. -ya mübtelâ ḳıl-: Belaya uğratmak.
..bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ. (53b-9)

belâġat (A.): Merâmın düzgün bir şekilde, hale uygun olarak anlatılması.
..bunuñ gibi kemâl ü belâġat-ıla yaban iḫtiyâr itmişdür. (56a-14)
b. çevgânın ur-: Güzel ve tesirli söz söylemek.
Feṣâḥat meydânında belâġat çevgânın ura-y-ıdı. (5a-1)

Belḫ: Afganistan'a bağlı bir hanlık merkezi, Belh şehri. (54a-3)

belî (F.): Evet.
Saʿdî sözlerniden yâduñda var mıdur? Eyitdüm: Belî. (54b-9)

belki (F.): 1. Fakat.
Anı ki itdüñ senden ḫaṭâ bilmezem belki Ḥaḳ Taʿâlâ'nuñ taḳdîrin bilürem. (20a-2)
2. Bilakis.
Ḳoyun çoban-içün degüldür belki çoban ḳoyun ḫidmeti içündür. (21b-8)

bellü: Belli, açık, âşikâr.
Ululuḳ âs̱ârı sîmâsında bellü-y-idi. (11a-8)

belür-: Meydana çıkmak, görünmek.
Düşmenlerden her ṭarafdan belürdi... (11b-7)

ben: Ben (teklik 1. şahıs zamiri).
Eger destûr olursa ben bunı diñdüreyin. (12b-3)

b e n â t (A.): Kız çocukları, kızlar.
b.-ı nebât: Bitki fideleri, körpe bitkiler.
..ebr-i bahâr dâyesine buyurmışdur ki benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye. (2a-8)

b e n d (F.): Bağlama; güreşte manevra, hileli oyun.
Üç yüz altmış bend bilürdi ve her gün bir nev^c-ıla güreş dutardı. (20b-8)
b.-den ḫalâṣ eyle-: Serbest bırakmak.
..bu hefte ki ḥacılardan muştıcı geldi, âḫir bendden ḫalâṣ eylediler. (17a-2)
b.-e geç-: Bağlanmak, tuzağa tutulmak.
Bilmedüñ mi ki ayaġuñ bende geçecekdür.. (17a-10)
b.-i zindâna buyur-: Hapse atmak.
..atañ vezîrlerinden ne ḫaṭâ gördüñ ki bunları bend-i zindâna buyurduñ. (12b-14)

b e n d e (F.): Kul, köle.
b.-i kemîn: Zavallı, hakir kul.
Ḳoġıl beni ki bende-i kemînem tâ ki bendeler ṣafında oturam. (17b-2)

B e n î H i l â l: Bir dağ ismi. (8b-3)

b e n l i k: Gurur, kibir.
Müdde^cî kendüden artuḳ kimseyi görmez zîrâ benlik perdesin öñine dutar. (25b-14)

b e ñ z e -: Benzemek.
Senüñ meṡelüñ ol bir gözsüze beñzer... (29b-8)

b e ñ z e t -: Benzetmek.
Kendüzni âdeme beñzetmek olmaz meger ki dülbendi ve geyeceği beñzeye. (40b-1)

b e r â b e r (F.): 1. Eşit, müsavi.
Dirlikde ve ölmekde berâberüz ve ḳıyâmetde senden yigregüz. (31a-14)
2. Nezd, huzur, yan.
Berâberüñde ḳoyun gibi yavaş dururlar ve arduñca âdem yiyici ḳurt gibi. (25a-5)
3. Birlikte bulunan, yanında olan.
Çün-ki anuñ berâberi beg oġlanları, pâdişâhuñ anuñ-ıla maḥabbetini gördiler, ḥasede düşdiler. (11a-10)

b e r â t (A.): Temiz alın yazısı.
İy şol kimesne ki nâmûs-ıla ṭonuñ aḳ itmişsin, ḫalḳ eyü sansun diyü ne-y-çün berâtuñı ḳara itmişsin. (75a-5)

b e r â y (F.): İçin.
b.-ı maṣlaḥat: İş maksadıyla, iş için.
Her ki düşmen-ile berây-ı maṣlaḥat sulh itmekden ġayrı göñlinden ṣulḥ ide dostlarınuñ göñlin yıḳmış olur. (68b-3)

b e r e k â t (A.): Uğur, mübareklik, feyiz.
..anda olasın ve hem daḫı senüñ berekâtuñ-ıla fâyideleneler. (27a-14)

b e r î (A.): Kurtulmuş, temize çıkmış.
b. eyle-: Temize çıkarmak; korumak.
Kendüzüñi zişt ^camellerden berî eyle. (7a-1)

b e r i y y e (A.): Çöl, sahra.
Bir kez beriyyede yol azdum.. (36a-15)

berk: Sağlam, sıkı, kuvvetli.
Terk-i dünyâyı ḫalḳa ögredürler ve kendüler berk ṣaḳlayup yıġarlar. (29b-2)

berü: (-den) hali eki almış kelimelerden sonra getirilerek bir işin başlangıcını belirtir.
Ol zamândan berü ḳanda-y-ıduñ ki şimdi geldüñ ve bu ṭaşı üzerüme atduñ. (18b-10)

beşâret (A.): Müjde.
İy bülbül! Bahâr beşâretin getür... (70a-5)

beşer (A.): İnsan.
Meger ki gökde melâike ola vegerni bu ḥüsn-ile yir yüzinde beşer olmaz. (55b-14)

beşinci: Beşinci. (42a-11)

beyân (A.): Açıklama.
b. eyle-: Açıklamak, izah etmek.
Bu sekiz bâbı ki eyledüm beyân
Söyledüm her birinüñ şerhin ʿayân (6a-2)

beyâż (A.): Ak, beyaz.
b.-a gel-: Temize çekilmek, yazılmak.
Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi. (4a-13)

beynisi: Beyni.
Dostlar murâdınca beynisin çıḳar. (19a-1)
beynisüz devletsüz kişi: Ahmak, câhil insan.
Bir beynisüz devletsüz kişi gördüm ki bir ṣâḥib-devletüñ ardınca olmış. (74b-3)

beyt (A.): 1. İki mısradan meydana getirilmiş nazım.
Her beytüñ mâḥasalını Türkî dilince neşr-ile altına yazdum. (5b-10)
2. Hâne, ev.
b.- ü'l-mâl: Devlet hazinesi.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl loḳma-i mesâkîndür... (14b-4)

beze-: Süslemek, güzel göstermek.
Heft reng perde-y-ile ṭaşrañı bezeme... (31b-13)

bezzâz (A.): Bez vesair mensucat satan tâcir.
Bu vâʿiẓlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer, naḳd virmeyince ḳumâş alınmaz. (29b-11)

bıçaḳ: Bıçak.
...gicesi ḳoyunı boġazlamaġa bıçaḳ çıḳardı. (27a-9)

bıçḳu: Testerenin büyüğü, bıçkı.
b. ur-: Kesmek.
..dilerseñ ki andan yimiş yiyesin minnet-ile ayaġına bıçḳu urma. (66b-11)

bıñar: Pınar.
Ṣuyı bıñar başından baġla... (68a-3)

bıraḳ-: 1. Koymak, bırakmak.
Kendü döşendügi kilimi uġrınuñ yolına bıraḳdı... (25b-13)
2. Atmak.
Oġlancuḳ oḳını ve yayını oda bıraḳdı, yaḳdı. (46b-1)
3. Getirmek.
..bir gün mevc ölüsini kenâra bıraġur. (17a-7)
lenger b. (78a-11)
töhmet b. (11a-12)

b î - ç â r e (F.): Çâresiz, zavallı.
Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîd oldı pâdişâha sögdi ve ḫayli saḳat söyledi. (6a-6)

b i ç i n: Biçme, hasat,
Ekine çün ki biçin vaḳtı gele gök ve yeñi taḫıl gibi ṣalınmaz. (60a-9)

B î ç ü n (F.): Yaptığından suâl olunmayan; Allah.
İrâdet-i Bîçün ᶜacebdür ki bir kimesneyi salṭanat taḫtından ṭopraġa berâber ider. (76b-7)

b i d e v î (A.): Çölde yaşayan, bedevi.
b. at: Bir at çeşidi.
Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür ve deve gice gündüz yürür âheste. (59b-11)

b î - d i l (F.): Dilsiz.
Ben bî-dil ol bî-nişândan ne râz eydebilem... (3a-5)

b î - d i r î ġ (F.): Mebzul, bol.
...bî-dirîġ niᶜmetinüñ ḫônı her yire çekilmişdür. (2a-2)

b î - e d e b (F.): Terbiyesiz, edepsiz.
Ḳız daḫı bir dili uzun, selîṭa, bî-ebed ḥürmetsüz idi. (26b-10)

b î - f â y i d e (F.): Faydasız, boşuna.
..ol sırrı baña ol iᶜtiḳâd-ıla didi kim ben kimseye dimezem.
Pes siz sorduġuñuz bî-fâyidedür. (48a-4)
b. ᶜömr sür-: Beyûde yaşamak.
Her ki bî-fâyide ᶜömr sürdi, altun ṣaçdı ve nesne ṣatun almadı. (67a-10)
b. zaḥmet çek-: Boşuna yorulmak.
Gözsüz kişinüñ ḳaşına rastık sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür. (40b-3)

b î - f u ż u l l ı ḳ: Yerli yerinde, uygun bir şekilde olma.
..bir iş bî-fużullıġ-ıla bite baña anda söz söylemek olmaz. (23a-15)

b î - g ü n â h (F.): Zavallı, suçsuz.
Bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler. (30b-1)

b î - ḫ a b e r (F.): Habersiz, bilgisiz.
...bu müddeᶜîler anuñ ṭalebinde bî-ḫaberlerdür. (3b-2)

b î - ḥ a d (F.): Çok, sayısı belli değil.
Rivâyet iderler ki düşmen leşkeri bî-ḥad leşker-idi. (10b-9)

b î - ḥ i s â b (F.): Hesapsız, sayız, çok; sonsuz.
..bî-ḥisâb raḥmetinüñ bârânı her yire irmişdür. (2a-1)

b î - h û d e (F.): Nâfile, boş.
Zinhâr öñürdi söze mecâl bulmayınca bî-hûde yire söz söylemegil. (14b-2)

b î - ḥ u r m a t l ı ḳ: Saygısızlık; zorluk.
..bir iş leṭâfet-ile olmaya, bî-ḥurmatlıġ-ıla nâçâr olacaḳdur. (38a-6)

b î - h ü n e r (F.): Hüner ve mağrifeti olmayan, câhil olan.
Bu muḥâldür ki hünermendler öleler, bî-hünerler yirlerin ṭutalar hünermendlerüñ. (11a-1)

b î - k e r â n (F.): Sınırsız, uçsuz bucaksız.
Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maᶜbûd-ı bî-zevâle olsun.. (1b-2)

b î - ḳ ı y â s (F.): Ölçüsüz, çok.
Bir pâdişâhuñ oġlına ᶜammularından bî-ḳıyâs mâl degdi. (62b-11)

b i l : Bel.

..bilüñ gûzdur ṭoġrulmaz ki yigit olasın. (60a-6)

b. baġla-: Dayanmak, güvenmek.

..kim-idügüñüz bildürmedüñüz tâ ki ḫidmete bil baġlayup ve ṣoḥbetüñüzi ġanîmet bileyidük. (55a-1)

b i l - : 1. Bilmek.

..ehl-i şinâḫt ol degüldür ki her sözi bile ve söyleye. (48a-7)

2. Anlamak, farkına varmak.

Ḳul oldur ki eksüklügin bilüp ʿöẕrini Ḥaḳ dergâhına getüre. (1b-11)

Mecnûn firâset-ile bildi, eyitdi. (56b-11)

3. Ögrenmek, haberdâr olmak.

El-ḳıṣṣa bir vaḳt ḫâyınlıġın bilüp dögdiler ve sürdiler. (62a-14)

4. Gücü yetmek, elinden gelmek.

..her mesâliḥ ki muḥâsebe-y-ile olur başaracaḳ ḳadar bilürem. (15b-3)

5. Anlamak, hesabını yapmak, hesap etmek.

Eger Rûm'da yılan soḳmış âdeme ʿIrâḳ'dan tiryâk gelince bilgil ki ḥâl ne olur. (16a-3)

6. Zannetmek.

..aḥmaḳ dirligi yimeg-içün bilür. (33b-11)

7. Takdir etmek, değerini bilmek.

..bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ ki senüñ ḳadrüñi bilür. (58b-2)

8. Sorumlu tutmak.

..dost düşmen ḫilâfını Tañrı'dan bilüñ. (20a-6)

9. Öyle kabul etmek, saymak.

Ve bunı daḫı kendü oġlancuḳlaruñdan birisini bilgil. (63b-10)

Her kimi ki zâhid ṭonında görürsin sen anı zâhid bilgil. (24b-8)

10. Hissetmek, duymak.

Pes kimsenüñ yarasına tuz ekmeyince acısın bilmez. (57a-5)

b i l d ü r - : 1. Haber vermek, bildirmek.

...dervîş pâdişâh ḳapusında ümîd-vâr olup durdı, pâdişâha bildürdiler yüzin çevürdi. (14a-11)

2. Hissettirmek, sezdirmek.

Her sırruñ ki vardur zinhâr dostuña bildürme. (67b-12)

3. Tanıtmak, anlatmak, söylemek.

Ne-y-çün siz kim-idügüñüz bildürmedüñüz? (55a-1)

b i l e : Birlikte, beraber.

Meger kim bir cihân-dîde pîr bu kâruvânda bile-y-idi. (44b-11)

b. ol-: Berâber olmak, birlikte olmak.

..bir ḳaç gice bile oldı tâ ki bildi aḳçayı ḳanda gizlermiş. (44b-15)

b.-ce: Berâberinde, yanında.

Bir kez beriyyede yol azdum ve zevâda bilemce nesnem yoḳ... (36b-1)

b i l i ş - : Tanışmak, birbirini tanımak.

...rûzigâr tecribe itmek ve yâranlar-ıla bilişmek...sefer fâyideleridür. (41a-3)

b i l l â h i (A.): Allah için.

Ḥaccâc eyitdi: Billâhi bu ne duʿâdur? (13b-13)

b i l l u r (A.): Billur, kristal.

b. topuḳ: Nazik topuk.

..gâh birisinüñ billur topuġını şikenceye ururdı. (62a-13)

b î m (F.): Korku.
b.-i cân: Can korkusu.
Pâdişâh işi iki ṭarafdur biri bîm-i cândur ve biri ümîd-i nândur. (15b-4)

b î - m a ṣ l a ḥ a t (F.): Gereksiz, boş.
Her kimse ki aña gerdiş-i zamân kîn itdi, rûzigâr anı bî-maṣlaḥat yire ḳulavuzlar. (42b-7)

b î - m i s̱ l (F.): Eşsiz, benzersiz.
Bir ḫocanuñ bir ṣâḥib-cemâl ḳulı ve ṣâḥib-kemâl ḫidmetkârı var-ıdı, şöyle ki bî-mis̱l-idi...

b î - m u ḥ â b â (F.): Pervâsızca, hatır gönül saymadan.
Bir dânişmend bir pâdişâh oġlına taᶜlîm iderdi, bî-muḥâbâ döger-idi ve ġâyet zecr iderdi. (61b-11)

b î - m ü r ü v v e t (F.): Mürüvettsiz.
..bî-mürüvvet gemici buña güldi ve bu şiᶜri oḳudı. (43a-14)

b i ñ : Bin (1000 sayısı).
Bir düşmeni görmemek içün biñ dostdan kesilmek vâcibdür. (54a-12)
b.-de bir: Pek seyrek, çok az.
ᶜAvâm biñ herze ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fiᶜl işlerse ḫalâyıḳ biñde birin istiᶜmâl idüp söylemezler. (62a-1)

b i n - : Binmek.
..ve bir tazı ata binmiş... (40a-9)

b i n d ü r - : Bindirmek.
..bir zamânda bir yazıda yorılmış-ıdum bu beni deveye bindürdi. (24a-3)

b î - n i h â y e t (F.): Sayısız, çok, nihâyetsiz.
Senden ilerü gelen pâdişiâhlaruñ bî-nihâyet leşkerleri, uzun ᶜömrleri ve bî-nihâyet niᶜmetleri var-ıdı. (23b-3)

b î - n i ş â n (F.): Gizli, görünmeyen, nişansız.
...ben bî-dil ol bî-nişândan ne râz eydebilem. (3a-5)

b î - p â y â n (F.): Sonsuz, sınırsız, tükenmez.
...ḥamd-i bî-pâyân...ol maᶜbûd-ı bî-zevâle olsun. (1b-2)

b i r : 1. Bir (sayı sıfatı).
..bir ṭaş düşmeg-ile deñiz bulanmaz. (30b-6)
2. Bir (belirsizlik sıfatı).
Bir gün ḥayret ḥücresinde baş ceyb-i murâḳabeye çeküp oturmış idüm. (4b-3)
3. Berâber, aynı, bir.
Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-7)
4. Başka, değişik.
...her dem bir havâda uçar ve her gice bir dürlü fikr ider. (58b-3)
5. Yalnız, tek.
Eger dervîş etmege muḥtâc olup ve pâdişâh devlet issi-y-ise çün ki ikisi öle bir kefenden artuḳ nesne alup gitmezler. (31b-3)
İy pâdişâh! Terbiyet birdür velîkin ṭabîᶜat ve istiᶜdât muḫtelifdür. (63b-13)
b. araya gel-: Toplanmak.
Cemîᶜ-i ḫalḳ dirilüp bir araya geldiler. (44a-15)
b. bölük: Bazı, bir kaç.
Bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler. (30b-1)

b. dem: Çok kısa bir zaman, bir an.
Eger yüz yıl bir gevür od yaḳacaḳ olursa, eger bir dem içine düşerse anı yaḳar. (15a-3)
b. dem içinde: Hemen, bir anda.
Bir dostı ki cemîᶜ-i ᶜömürde ḥâṣıl itmiş olasın, saḳın ki bir dem içinde göñlin yıḳmayasın. (73a-14)
b. ḳarâra ḳal-: Aynı şekilde, olduğu gibi kalmak.
Manṣıb ve mertebe dâyim bir ḳarâra ḳalmaz. (61b-1)
b. nefes: 1. Kısa bir zaman, bir an.
..ḫâtırında ġam eseri yoġ-ıdı ve bir nefes gülmekden ḫâlî olmadı. (59b-14)
2. Bir müddet,biraz.
Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür ve deve gice gündüz yürür âheste. (59b-11)
b. niçe: Bir çok.
..bir niçe şehri bunuñ elinden aldılar. (9a-4)

biregü: Biri, bir kimse, başkası.
ᶜÂlemde hergiz kimse kendü câhilligine iḳrâr itmiş degüldür meger şol kimesne ki meclisde biregü sözini henüz düketmedin ol söze başlaya. (47b-10)

birez: Azıcık, biraz.
Ot köklerin ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı. (44a-10)

biri: 1. Herhangi biri, biri.
Eger sizden biriñüz fârsî bilürse gelsün ki sevâb ḥâṣıl ola. (57b-9)
2. Öteki, digeri.
..pâdişâh işi iki ṭarafdur biri bîm-i cândur biri ümîd-i nândur. (15b-4)

biribiri, birbiri: Birbiri.
İki Horasân dervîşi biribirine mülâzım-ıdı... (33b-14)
...iki elin birbirine urup diye ki dirîġ dânişmend sözin işitmedüm. (63a-15)

birisi: 1. Herhangi birisi, biri.
Dostlardan birisi resm-i ḳadîm-ile ḳatuma geldi. (3b-10)
2. Öteki, digeri.
Mellâḥ deñize düşdi birisini ḳurtarınca birisi helâk oldı. (23b-12)

bir ḳaç: Bazı, birkaç (belirsizlik sıfatı).
Bir gün anam ḳarıcuġa ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm. (60a-12)

birle: İle.
Naġamât-ı ṭayyibeler birle ᶜaḳl dimâġı muᶜattar oldı. (4b-14)

biryân (F.): Kebap.
Kişinüñ kendü sofrası uvaġı daḫı lezîzdür ġayrı kişinüñ ḳuzı biryânından. (75a-9)

bî-saᶜâdet (F.): Uğursuz, bedbaht.
Senüñ gibi naḥs, bî-saᶜâdet cihânda ne vaḳt bulunsa gerek? (53b-2)

bisle-: 1. Bakmak, büyütmek, beslemek.
..bir kişi ḳurt enügin bisledi... (33b-5)
2. Korumak, yüceltmek
ᶜİlm din bislemek-çündür ne mâl ve dünyelik ḥâṣıl itmek-çündür. (67a-3)

bislen-: Beslenmek.
Gölgede bislenmiş kişinüñ ne ṭâḳatı ola ki bahâdurlar-ıla şavaşa vara. (72a-13)

biş: Beş.
İy hoca! Evelki mü'ezzinlerüme günde biş akça virürdüm... (49b-2)

biş-: Pişmek, yanmak.
Yazılarda kalmış dermândeye bişmiş şalgam yigdür ham gümişden. (37a-1)

bîşe (F.): Orman.
Şâm ʿâbidlerinden birisi niçe yıl bir bîşe içinde ʿibâdet itdi. (27a-11).

bişik: Beşik.
..benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye. (2a-8)

bî-şümâr (F.): Sayısız, çok, fazla.
Egerçi deñizde menfaʿatlar bî-şümârdur, eger selamatlık istерseñ kenârda tur. (16a-9)

bit-: Sona ermek, neticelenmek.
Çün ki bir iş bî-fuzullığ-ıla bite baña anda söz söylemek olmaz. (23a-5)

bit-: Yetişmek, yerden çıkmak.
Eger saña ululuk gerekse ʿatâ eyle ki dâneyi saçmayınca bitmez. (18a-4)

bî-te'emmül (F.): Düşünmeden, düşünmeksizin.
..veger bî-te'emmül depelese ihtimâl vardur ki maşlahat fevt itmiş ola. (71b-13)

bitür-: Tamamlamak, yerine getirmek, bitirmek; sona erdirmek.
Dervîş-i müstemendüñ hâcetin bitür ki senüñ dahı hâcetüñi Allah bitüre (24a-8)
..bir maşlahatı bitürmege tereddüt çekesin şol tarafı ihtiyâr it ki kimsene incinmedin hâşıl ola. (68b-7)

bî-vakt (F.): Zamansız, vakitsiz.
..bî-vakt geldi, dervîş pâdişâh kapusında ümîd-vâr olup durdı. (14a-10)

bî-vech (F.): Sebepsiz; yakışıksız, lâyık olmayan.
..senüñ gibi ʿazîz vücûda bunuñ gibi bî-vech işler itmişer. (19b-8)

bî-vefâ (F.): Vefâsız, hayırsız.
b.-lık itmiş ol-: Vefâsızlık göstermek.
..niʿmet-i kadîme bî-vefâlık itmiş oluram. (19b-15)

biz: Biz (çokluk 1. şahıs zamiri).
Eger bizden melûl-ısañ turş oturma ki sen bizüm aramuzda telhsin. (54a-3)

bî-zevâl (F.): Sonsuz, zevalsiz.
..hamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maʿbûd-ı bî-zevâle olsun. (1b-3)

boġazla-: Boğazını keserek öldürmek.
Gicesi koyunı boġazlamaġa bıçak çıkardı. (27a-8)

bolluk: Bol olma hali.
..eger bollukda ten bisleyici olursa tarlıġa uġrayıcak katılıġ-ıla ölür. (34a-12)

borç: Ödenmesi gerekli olan para veya başka şey.
b.-lu ol-: Borçlanmak, borç etmek.
Bir bakkâldan bir kaç dervîşler viresiye nesne almaġ-ıla borçlu oldılar. (34b-9)

boş: Dolu olmayan, boş.
b. bulun-: Dolu olmamak, boş olmak.
Sakın ki hâcet vaktında hazîne boş bulunup fürûmânde kalmayasın. (18a-7)

b. dut-: Doldurmamak, boş bulundurmak.
İçüñi ṭaᶜâmdan boş dutġıl ki anda maᶜrifet nûrı göresin. (7b-8)
b. ḳal-: Boşalmak, boş kalmak.
...memleket ḫarâb oldı, ḫazîne boş ḳaldı, düşmenlerden her ṭarafdan belürdi. (11b-7)
b. ol-: Habersiz olmak, bilgisiz olmak.
Ḥikmetden boş olduġuña sebep oldur ki burnuña gelince ṭaᶜâm-ıla ṭolu olup durursın. (7b-8)

b o y a - : Boya sürerek renk vermek, boyamak.
Bir ḳarı ᶜavrat ṣaçın boyamış... (60a-5)

b o y l u : Boy pos sahibi olan, boyu olan.
Ḳısa boylu kişi ki ᶜâḳıl ola uzun boylu olup ebleh olmaḳdan yigregdür. (10a-10)

b o y u n : Boyun.
b. virme-: İtaat etmemek, karşı gelmek.
Gedây eyitdi: Eger başum giderse bir aḳça virmezem, çün-ki pâdişâh ḥükmine boyun virmedi, zecr idüp aldurdı. (38a-4)
b.-ına al-: Üstlenmek, deruhte etmek.
..ᶜâḳıl kişi pâdişâh işin boynına almaz. (67b-2)

b o y u n : Kefil.
Fülân nesneye fülân kişi boyundur. (38a-12)

bölük: Grup, kısım, bölük.
Bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler. (30b-1)

b ö y l e : Bunun gibi, bu şekilde.
..evvelki revnaḳ yirinde ḳala ki dâyim böyle olmaz. (46b-2)

b u : 1. Bu (işaret zamiri).
Senüñ iᶜtiḳâduñ budur ki dirlik yimeg-içündür. (33b-13)
Bu mücerrebdür her kişi ki dirlikden elin kese her ne ki göñlinde vardur diline gelür. (6a-7)
2. Bu (işaret sıfatı).
Bu kitâbuñ sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına miṡâl ḳılmışdur. (5b-11)
b. günden girü: Bundan sonra, bundan böyle.
Tevbe olsun ki bu günden girü ḫuṭbe oḳımayam. (49a-8)
b.-dan artuḳ: Bundan başka.
..ᶜömrümde benüm bundan artuk oġlum olmamışdur. (59a-9)
b.-nuñ gibi: Böyle, bu şekilde.
..meger kim kiçüciklik unutduñ ki baña bunuñ gibi irilik idersin. (60a-13)
b. resme: Bu şekilde, bu tarzda.
Eger Ḳur'ân'ı sen bu resme oḳıyasın müsülmânlıḳ revnaḳın giderürsin. (49b-10)

b u c a ḳ : Kuytu yer, köşe, bucak.
..melûl oldı ve bir bucaḳda oturdı aġladı. (60a-12)

b u d a - : Budaklarını kesmek veya kısaltmak.
Bâġubân bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)

b u d a ḳ : İnce, küçük dal.
Kerem aġacı her ḳanda ki kök ṭutdı budaḳları felekden daḫı yüce oldı. (66b-10)

b u ġ d a y : Buğday.
..bildüm ki buġday degül incüdür yabana atdum. (36b-4)

b u l - : 1. Arayarak veya tesâdüfen bir şeyi elde etmek.
Nâgâh bir kîse buldum ṭolu incü. (36b-2)
...ayaḳ basacaḳ yiri evvel bulurlar andan ayaḳ başarlar. (5a-5)
2. Tedârik etmek.
Ḳarın tenûrını ṭoldurmak muṣîbet olur bulmaduġı günde. (34a-15)
3. Görmek, bulmak.
...seferden geldi bunı salṭanat mertebesinde buldı. (9a-7)
4. Elde etmek, almak.
Bir melik-zâde atasından firâvân mâl ve mîrâs̱ buldı. (17b-15)
5. Uğramak, duçar olmak.
Bu belâyı Bârî Taᶜâlâ'dan ḥâcet dileyüp buldı. (64b-15)
➡ çâre b. (12b-2) — ḳuvvet b. (44a-10)
eyü baḫt b. (64b-6) — mecâl b. (8a-2)
furṣat b. (21a-7) — ṣafâ b. (49a-6)
ḫalâṣ b. (29a-7) — ẓafer b. (21a-9)
kemâl b. (67a-11)

b u l a n - : Duru halini kaybetmek, bulanmak.
Bir ṭaş düşmeg-ile deñiz bulanmaz. (30b-6)

b u l a r : Bunlar. (krş. bunlar).
Ev ḳapusın açdılar ki buları çıḳaralar. (34a-4)

b u l ı n -, b u l u n - : Var olmak, bulunmak, mevcut olmak.
Senüñ gisi naḥs, bî-saᶜâdet cihânda ne vaḳt bulınsa gerek ᶜaceb? (5b-2)
Sırça her ḳanda gerekse bulınur anuñ-çün ḳadri yoḳdur. (71a-11)
Söyleyici kişiye mâdâm ki ᶜayb bulunmaya sözi ṣalâḥa irişmez. (70a-13)
➡ ḫiẕmetde b. (33a-12)

b u n c a : 1. Bu kadar, bir çok.
Sürüñ bu müsrif devletsüzi ben buña bunca niᶜmet virdüm isrâf itdi. (14b-3)
2. Böyle.
Bir pâdişâh sayru oldı. Eṭıbbâ-i Yunân itifâḳ itdiler ki bu rence dermân yoḳdur illâ hemân bir âdemüñ ödi gerekdür bunca ṣıfat-ıla muttaṣıf ola. (19a-2)

b u n c ı l a y ı n : Bunun gibi, böyle.
Buncılayın fetḥ anlara müyesser olmadı ki saña oldı. (23b-4)

b u n d a : Burada.
ᶜÂḳıl çün ki arada ceng göre orada ḳarâr itmez, veger ṣulḥ göre lenger bıraġur, zirâ ki selâmet kenârdadur ve bunda ḥalâvet ortada. (78a-1)

b u n l a r : Bunlar. (krş. bular)
Ḥayf ol ḥikmete ve vaᶜẓa kim bunlara diyeler. (7a-15)

b u r - : Bükmek, çekmek; ayarlamak.
Çün ki şeşṭânuñ âhengi müstaḳîm ola, çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulaġın burasıdur? (8a-13)

b u r u n : Burun.
Ḥikmetden boş olduġuña sebep oldur ki, burnuña gelince ṭaᶜâm-ıla ṭolu olup durursın. (7b-9)

b û s t â n , b û s i t â n (F.): Bahçe, çiçek bahçesi.
Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuhfe kerâmet ne getürdüñ? (3a-9)
...bûstân gülini bilürsin kim beḳâsı yoḳ. (4a-6)

buyur-: 1. Emretmek, buyurmak.
Ḥaḳ Taᶜâlâ -ᶜazze ismühû- Ḳur'ân-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur. (1b-8)
2. Söylemek, anlatmak.
Bu nesneyi dimemekden ne fâyide olur daẖı baña buyurġıl ben daẖı bilem. (47a-1)

buyruḳ: Emir ferman.
b.-(ın) buyur-: Emretmek.
Mülk üzerine olmasun ol melik kim buyruġın buyurur ve Tañrı'nuñ buyruḳ dutıcı ḳulından olmaya. (69b-2)

bük-: Eğmek, bükmek.
Var iy hîre ḳarın bir ḳurı etmege ḳanâᶜat eyle, tâ ki ḳullıġ-ıla bilüñi iki bükmeyesin. (23a-1)

bülbül: Güzel ötüşüyle bilinen kuş, bülbül.
Bülbüllerden vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öter. (58b-6)

bünyâd (F.): Asıl, esas, temel.
Evvel cihânda ẓulmüñ bünyâdı az-ıdı... (18b-1)
b. it-: Bina etmek, yapmak.
Eger ṣafâñ var-ısa senüñ-çün şehirde bir sarây bünyâd ideyin. (27a-13)

büyü-: Gelişmek, büyümek, yaşı ilerlemek.
Kiçilikde anası-y-la muᶜâmelesi bunuñ gibidür, büyüdükde ẖalḳuñ ḳatında böyle maḳtûl ve merdûddur. (64b-2)

büyük: Büyük. (65b-8)

Büzürcümihr: Âdil Nûşirevân'ın meşhur veziri. (29a-3)

—C—

caᶜferî (C.): En iyi cins altın.
Eger caᶜferî altunı olacaḳ olursa daẖı azuḳsuz kişi andan murâd almaz. (36b-14)

câh (F.): Mansıb, makam, itibar.
Ol vaḳt câhde-y-idüñ intiḳâma mecâlüm yoġ-ıdı. (18b-11)

câhil (A.): Bilmeyen, bilgisiz, câhil.
Câhilden ehle ne ḳadar nefret olursa ehlden câhile yüz ol ḳadar vaḥşet vardur. (53b-14)

câhillik, câhıllıḳ: Cehâlet, bilgisizlik.
Ḳalemi kendüzüme câhillig-ile çekdüm ki câhil ṣoḥbetini iẖtiyâr itdüm. (75b-14
Bâzûsı süst olan kişi câhıllıġındandur ki demür pençelü-y-ile pençe ṭuta. (72a-14)

câm (F.): Bardak, kadeh.
c.-ı Cem: Şarabın mûcidi Cem'in sihirli kadehi.
ᶜÂlem murâd vâriṣ-i devrân-ı câm-ı Cem (5a-15)

câmiᶜ (A.): Cami.
..Kûfe Câmiᶜine girdüm bir kişi gördüm... (37a-3)

cân (F.): Ruh, can.
İder nesîm-i ṣubḥ-ıla ter cân dimâġını (5b-4)
c. alıcı: Öldürücü, yok edici.
..çün ardından cân alıcı düşmen gele segirdür kişinüñ ecel ayaġın baġlar... (40a-5)

c. gitmege ḳaṣd eyle-: Ölümü yaklaşmak, ölmek üzere olmak.
Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür.(10a-6)
c. ḳorḳusı: Ölüm korkusı.
Maḥabbet şartı degüldür ki cân ḳorḳusıyla cânân ᶜışḳından yüz döndürem. (50b-15)
c. ḳulagıyla diñle-: Çok dikkatle dinlemek.
ᶜÂlimüñ sözin cân ḳulagıyla dinle. (29b-15)
c. ḳurtar-: Ölümden kendini kurtarmak.
İy eceli gelmiş kimesne, ḳaçmagıl ki cân ḳurtarımazsın. (74a-9)
c. vir-: Ölmek.
..ol sûḫte cân virdi âvâzı çıkmadı. (3b-1)
c.-a gel-: Bezmek, usanmak.
Ḫalḳ anuñ ẓulmı elinden câna gelmişler idi. (12a-7)
c.-dan bir ramaḳ ḳal-: Öle yazmak, ölmesi kalmak.
İki gün ve iki gice deñiz yüzinde mevc öñince gitdi ve üçünci kenâra irişdi, şöyle kim cândan bir ramaḳ ḳaldı. (44a-9)
c.-dan el yu-: Candan vaz geçmek, ölümü göze almak.
Maᶜreke güninde żaᶜîf düşmendin emîn olma, çün-ki göñül cândan el yuya arslanuñ beynin çıḳarur. (70a-3)
c.-(ı) çık-: Ölmek.
Baḫıllar elinden cân ḳazmag-ıla çıḳar. (77b-12)
c.-ı ḫatarda ḳo-: Tehlikeye atılmak, tehlikeyi göze almak.
Kişi renc çekmeyince genc ḥâṣıl itmez ve cânı ḫaṭarda ḳomayınca düşmene ẓafer bulmaz. (45b-13)
c.-ı teslîm it-: Ölmek, ruhunu teslim etmek.
...naᶜra urdı ve cânı cânâna teslîm itdi. (51a-11)
c.-ın al-: Öldürmek, canını almak.
İy ḫudâyâ! Tiz zamânda cânın algıl! (13b-2)
c.-ına geç-: Çok tesir etmek, canına tak demek.
..her gün ḳarınuñ naḥs ṣûretine baḳup ve herze sözlerin işidüp melûl olmaḳdan cânına geçmiş-idi. (54a-7)
c.-ından nevmîẕ ol-: Canından ümidini kesmek, ölümü göze almak.
..kişi cânından nevmîẕ ola dili uzun olur (9b-6)
c.-ı ᶜazîz: Kıymetli can.
..ol sâᶜat ne ḥâl ola ki cân-ı ᶜazîz gövdeden çıḳmalu ola. (58a-4)

c â n â n (F.): Sevgili.
Maḥabbet şartı degüldür ki cân ḳorkusı-y-ıla cânân ᶜışḳından yöz dündürem. (50b-15)

c a n a v a r (F.): Canlı varlık.
Ger sende ẕevḳ yoġ-ısa ṭabîᶜatı egri canavarsın. (8b-11)

c â n i b (A.): Yön, taraf.
Nidâ geldi Ḥaḳ Taᶜâlâ cânibinden ki bu pâdişâh dervîşleri sevmeg-ile cennete girdi.(6b-12)

c â r i y e (A.): Eskiden parayla alınıp satılabilen kız veya kadın, câriye, halayık.
Ol sâᶜatda pâdişâh bir ḫûb-rûy câriye göndürdi. (27b-5)

c â s û s (A.): Bir devletin veya bir kimsenin sırlarını başkasının hesabına öğrenmeyi üstüne alan kimse, casus.
Bunlara câsûs diyü töhmet bıraḳdılar. (34a-2)

c e b î n (A.): Alın.
İki ḳardaş var-ıdı birisi sulṭâna ḫidmet iderdi ve birisi ᶜaraḳ-ı cebîn-ile dirilürdi. (22b-4)

c e b r (A.): Zorlama, zor.
...cebr-ile elin ṣundı gördi ki olmaz... (44a-14)

c e f â (A.): Eziyet, zulüm, haksızlık.
c. çek-: Eziyet çekmek, zulüm görmek.
Ḳapucılar cefâsın çekmekden ḫocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. (34b-15)
c. gör-: Eziyet görmek, zulüm görmek.
İşitmedüñ mi şol kişi kendü bisledüginden cefâ gördi. (21a-9)
c. idicilik: Eziyet etme.
Tîz dişlü ḳaplana teraḥḥum itmek ḳoyuncuḳlara cefâ idicilik olur. (72b-11)

c e f â k â r l ı ḳ : Eziyet, cefâ.
Muᶜallimüñ saña şûḫlıḳ ve ᶜitâb ve cefâkârlıḳ ögretmiş. (54b-4)

c e h d (A.): Çalışma, çabalama, gayret.
c. it-: Gayret etmek, gayret göstermek.
..ᶜâlim cehd ider ki ġarḳ olmışı ḫalâṣ ide. (30a-9)

c e h e n n e m (A.): Cehennem
Senüñle cehennemde yanmaḳ yigrekdür baña kim ayruḳlarla cennetde olmaḳdan. (59a-4)

c e h l (A.): Cahillik, bilgisizlik.
Bir gün yigitlik cehli-le anam ḳarıcuġa ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm. (60a-11)

c e l â l (A.): Ululuk, büyüklük.
Anuñ celâli kaᶜbesinüñ ᶜâkifleri...“mâ ᶜabednâke ḥaḳḳa ᶜibâdetike” âvâzına âġâz itdi. (2b-14)

c e l l â d (A.): İdama mahkûm olanları idam eden kimse, cellat.
Cellâdlar getürüp aña ḳaṣd itdiler. (19a-6)

c e l l e v e ᶜa l â (A.): “Aziz ve yüce olsun” manasında bir dua cümlesi. Cenab-ı Hak için kullanılır.
Ḥaḳ Ta'âlâ -celle ve ᶜalâ- görür ve setr ider. (77b-8)

C e m (F.): İran mitolojisine göre şarabı bulan hükümdar. (5a-15)

c e m ᶜ (A.): Toplama, bir araya getirme.
c. eyle-: Toplamak, yığmak.
Nîk-baḫt oldur ki mâlı cemᶜ eyledi ve yidi. (66b-3)
c. it-: Toplamak, bir araya getirmek.
Dört yanından pâdişâh münâzaᶜatı-y-ıla leşker cemᶜ idüp bunuñ milkine ḳaṣd itdiler. (9a-4)
c. ol-: Toplanmak.
Dört yanında maḥbûb oġlanlar ve ḳızlar cemᶜ olup cefâsına giriftâr olmışlardı.(62a-12)

c e m â ᶜa t (A.): Topluluk, gurup.
Bir cemâᶜat-ıla gemiye girdük. (23b-9)

c e m â l (A.): 1. Güzellik.
..ednâ ḥarem ḫizmetkârları hüsn ü cemâl-ıla andan ziyâde idi. (56b-10)
2. Güzel yüz.
Vallâhi güniledüm ki benden özge kimse senüñ cemâlüñi göre ve ben maḥrûm olam. (51b-14)

c.-ü'l-islâm: İslâmın nuru.
..cemâlü'l-islâm, fahrü'l-enâm şâhinşâh-ı mu^cazzam... hazretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-9)

cemî^c (A.): Bütün, hep.
c.-i varlık: Bütün varlık
Cemî^c-i varlığından teftîş iderseñ, kanından artuk halâl nesne bulmazsın. (40b-1)
c.-i ^câlem: Herkes.
Allah Ta^câlâ şun^cı-y-ıla her kişi ki düşdi cemî^c-i ^câlem anı başıra depici olur. (16b-15)
c.-i ^cömür: Bir ömür.
Bir dostı ki cemî^c-i ^cömürde hâşıl itmiş olasın, sakın ki bir dem içinde göñlin yıkmayasın. (73a-13)

cem^ciyyet (A.): Topluluk, meclis.
Bir söz ki cem^ciyyetde söylenmeye, gizlü dahı söylememek gerek. (68a-5)
c.-i hâtır: Zihnin toplu olması, sâlim kafa.
Eger etmek cem^ciyyet-i hâtır içün ve ^cibâdet ferâgâtı-y-içün olsa halâldur. (29a-1)

Cemşîd (F.): İran'ın Pîşdâdiyân sülâlesinin dördüncü hükümdarı. (78a-12)

ceng (F.): Kavga, savaş.
Ra^ciyyet-ile şulh eyle düşmenüñ cenginden emîn ol. (12a-13)
c. it-: Savaşmak.
...şol kişi ki ceng ide kendü başı-y-ıla oynar. (10b-6)

cennet (A.): Cennet. (59a-4)

cevâb (A.): Karşılık, cevap.
Her ki cevâbda tîz ola diline hatâ söz gelür. (71b-1)
c. di-: Cevap vermek.
Bir kimseneye şordılar: "^cAmelsüz ^câlim neye beñzer?"
Cevâb didi ki balsuz aruya. (74b-14)
c. it-: Karşılık vermek, başa çıkmak.
..ġam yimeñ ki yaluñuz elli kişiye cevâb iderin bâkî yâranlar muvâfakat ideler. (44b-7)
c. vir-: Cevap vermek.
Şol kimesne ki Kur'ân haberine inanmaya anuñ cevâbı oldur ki cevâb virmeyesin. (47b-3)

cevher (A.): Elmas vesaire gibi kıymetli taş.
Cevher eger toprağa düşerse hemân evvelki gibi ^cazîz ve nefîsdür. (73a-1)

cevr (A.): Eziyet.
Üstâd cevri yigdür atanuñ şefkatinden. (62b-10)
c. it-: Zulm etmek, eziyet etmek.
Pâdişâh ki cevr itmegi revâ göre, sahtlık güninde aña dost güçlü düşmen olur. (12a-12)
c.-ini çek-: Eziyetine tahammül etmek, katlanmak.
^cUlemâ kadrine lâyık degüldür ki bu mikdâr hüsn-içün kendüzini töhmetlü eyleye, bî-edebler cevrini çeke. (52a-5)

ceyb (A.): Yaka.
(baş) c. -i murâkabeye çek-: Tefekküre dalmak.
..hayret hücresinde baş ceyb-i murâkabeye çeküp oturmış idüm. (4b-4)

cezâ (A.): Kötü karşılık, ceza.
Hârûnü'r-reşîd erkân-ı devlete eyitdi: "Bunuñ cezâsı ne ola kim?" (22a-10)

c e z î r e (A.): Ada.
Kîş cezîresinde beni ḥücresine getürdi. (38a-8)

c i b i l l î (A.): Tabiî, yaratılış gereği.
Velikin ḫubs-ı nefs-i cibillî mütemekkin olmış-ıdı (38b-12)

c i d d (A.): Cehd, gayret, çalışıp çabalama.
Nite-kim ulular dimişlerdür cidd-ile devlet olmaz, çâresi gün nice gelürse aña göre dirilmek gerek. (40b-10)

c i g e r - b e n d (F.): Ciğer takımı.
Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol veyâ ciger-bendi ḳarġalar öñine at. (15b-8)

c i g e r - k û ş e (F.): Çok sevilen, pek değerli varlık, evlât.
İy ciger-kûşem! Sen daḫı uyusañ yigreg-idi iki rekᶜat namâz ḳılup kendüzüñi görmekden. (25b-11)

c i h â n (F.): Dünya.
Cihânda ḥarîṣ olan açdur ṭoymaz. (70b-11)

c i h â n - d î d e (F.): Çok yaşamış, gün görmüş, tecrübeli.
Meger kim bir cihân-dîde pîr bu kâruvânda bile-y-idi. (44b-11)

c i h â n - p e n â h (F.): Cihânın güvenip dayandığı, bütün insanların sığınağı olan.
Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola kim şâh-ı cihân-penâh... ḥażretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-8)

c i h â z (A.): Çeyiz.
...çok mâl ve niᶜmet ve cihâz-ıla kimse anı almaga raġbet itmezdi. (31a-5)

c i h e t (A.): 1. Yön.
..vech-i maᶜîşete ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yoḳ. (15a-10)
2. Sebep.
..ol cihetden ṭaᶜn idicilerüñ dili uzundur. (79b-5)

c i l b ü r : Yular, dizgin.
Biñ kez otlaḳ yiri yigdür meydândan velîkin atuñ cilbüri kendü elinde degül. (78a-5)

c i s m (A.): Beden, gövde.
Fil cismde uludur velîkin ᶜayn-ı necisdür. (10a-11)

c ö m e r d , c o m a r d (F. cüvânmerd): Eli açık, kerem sahibi, cömert.
...ol ki cömerddür aña bahâdurlıḳ ḥâcet degül. (31b-5)

c ö m e r d l i k , c o m a r d l ı ḳ : Cömertlik.
Comardlıḳ mı yigdür bahâdurlıḳ mı yigdür? (31b-14)
c. it-: Bol bol harcamak, cömertlik etmek.
..müfsidlere cömerdlik itmek ki fesâdına şerîk olursın. (72b-9)

c ü b b e (A.): Üstten giyilen bol elbise, cübbe.
Eski ḳaftanları yabana atdılar ve dimyâtî cübbeler dikindiler. (39a-13)

c ü h û d (F.): Yahudi.
Bir cühûd-ıla bir müsülmân nizâᶜ itdiler... (70b-15)

c ü m l e (A.): 1. Bütün, hep.
Bârî ne bilürsiz eger cümle ḥarâmîlerden birisi bu-y-ısa. (45a-8)
2. Cümle.
Ve bu cümle nite ki müᶜelliflerüñ resmidür, şuᶜarâ-i müteḳaddimîn şiᶜrlerinden istiᶜâre ṭarîḳı-y-ıla getürdüm. (79a-15)

c ü s t (F.): Yakışıklı, gösterişli, güzel.
Bir güler yüzlü ve ṭatlu sözlü ve cüst yigit bizümle ittifâḳ ṣoḥbet oldı. (59b-13)

c ü s t ü c û (F.): Arama, araştırma, araştırıp sorma.
c. ḳıl-: Aramak, araştırmak.
Bir uğrı bir dervîşüñ evine girdi niçe ki cüst ü cû ḳıldı eline nesne girmedi. (24b-11)

c ü v â n m e r d (F.): Mürüvvet sahibi, cömerd. (krş. cömert)

c ü v â n m e r d l i k: Cömertlik.
Eger cihânda ben cüvânmerd degülsem sen cüvânmerdlik naẓarın itgil. (30a-15)

—Ç—

ç â b ü k (F.): Hızlı, süratli, çabuk.
..oğlanlar ve câriyeler ve çâbük ḫidmetkârlar..sebebiyle sefer ġanîmet olur. (41a-10)

ç a d ı r: Çadır.
Ferîdûn Çîn naḳḳâşlarına buyurdı ki çadırınuñ çevre yanın dikeler. (78a-10)

ç a ğ ı r -: Bağırmak, haykırmak.
Ḳaçmaḳ ḳasın idenlere oğlan naʿra urdı, çağırdı. (10b-10)

ç â h (F.): Kuyu.
Şimdi ki çâhda gördüm fursatı ġanîmet görüp hemân yine ol ṭaşdur ki başuña urdum didi. (18b-11)

ç a l -: 1. Vurmak, çarpmak.
..zamân eli helâk ḳılıcını başuma çala-y-ıdı. (56a-7)
2. Çalgı çalmak.
Çün ki şeştânuñ âhengi müstaḳîm ola çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulağın burasıdur? (8a-13)

ç a n a k: Çanak.
Bed-gevher ṭaş eger altun çanağı uvadacaḳ olursa ṭaşuñ ḳıymeti artmaz. (72b-15)

ç â r a: Bk. çâre.

ç â r a s u z l u ḳ: Çaresizlik.
Çârasuzluḳ vaḳtında ki kişinüñ ḳaçacaḳ yiri olmaya elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-3)

ç â r e (F.): Kurtulma yolu, tedbir, çare, bir işi düzeltme yolu.
Şimden girü sipâh ve raʿiyyet dirilmek çâresi ne ola? (11b-15)
ç. bul-: Yolunu bulmak, bir çıkar yol bulmak.
..mellâḥ bunuñ-ıla ṣulḥ itmekden ġayrı çâre bulmadı. (43b-7)

ç a r ḫ (F.): Felek, dünya.
Bu çarhuñ ḳahrı zehrine bundan özge tiryâk yoḳdur. (4b-12)

ç â r s û (F.): Çarşı.
..çârsû köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)

ç a y: Küçük akarsu.
Eger kûhistânlarda yağmur yağmaya bir yıl içinde Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola. (63a-3)

ç e k -: 1. Bir şeyi kendine doğru çekmek.
Şol kimseyi ki saʿâdet kemendi çeke ol nice varmaya. (77a-10)

2. Maruz kalmak, görmek.
...ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ... (58b-1)
3. Yaymak, döşemek.
Dervîş şâdılıḳ idüp sofra çekdi... (64b-11)
4. Germek.
..düşmen arddan irişe kiyânî yay çekmege mecâl ḳalmaz. (40a-7)
5. Açmak.
Geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı. (43b-9)

➡açlıḳ ç.	(34b-2)	minnetin ç.	(36a-1)
baş murâḳabeye ç.	(3a-7)	nâzın ç.	(17b-5)
cefâ ç.	(34b-15)	raḳam ç.	(5b-2)
cevrini ç.	(52a-5)	renc ç.	(45b-13)
elini ç.	(7b-12)	taḳâzâsın ç.	(35a-1)
faḳr zaḥmetin ç.	(15a-10)	tereddüt ç.	(68b-7)
girü ç.	(52a-6)	teşvîşin ç.	(9a-10)
kalem ç.	(75b-14)	töhmetini ç.	(52a-7)
ḳılıç ç.	(76b-11)	yük ç.	(32b-14)
malâmatlıḳ ç.	(50a-15)	zaḥmet ç.	(40b-13)

çekil-: Yayılmak, serilmek.
Bî-dirîġ niᶜmetinüñ ḫônı her yire çekilmişdür. (2a-2)

çemen (F.): Çimen.
İy dost! Bahâr vaḳtına degin gel üstümden güẕer ḳıl tâ ki ṭopraġumda çemen bitmiş göresin. (66a-4)

çengâl (F.): Pençe.
ç. ur-: Pençe vurmak, pençe atmak.
Görmez misin ki kedi çün ki ᶜâciz ola çengâl urur ḳaplanuñ gözin çıḳarur. (13a-7)

çeşme (F.): Pınar, çeşme
..hüner bir artıcı çeşmedür ve dâyim bâḳî ḳalur. (61b-2)

çetük: Kedi.
..şol çetük gibi ki kelb elinde zebûn olıcak kelbüñ yüzine yapışur. (9b-6)

çevgân (F.): Cirit oyununda kullanılan ucu eğri sopa.
ç. ur-: Sopayı iyi kullanmak.
..feṣâḥat meydânında belâġat çevgânın ura-y-ıdı. (5a-2)

çevre: Etraf.
ç.-sin ṭut-: Etrafını sarmak.
..cemâlüñe n'oldı ki ḳarınca anuñ çevresin ṭutmış. (53a-7)
ç. yanı: Etrafı, yanı, çevresi.
Bir gice çevre yanumda yâranlar yatmışlar... (25b-8)

çevür-: Döndürmek, ayırmak.
Saña naẓar ḳılduġum vaḳt gözlerüme ḳarşu ok daḫı gelürse gözlerümi yüzüñden çevürmezem. (51b-3)

➡ yüz ç. (4a-1, 9b-11, 20b-10)

çıbuḳ: Çubuk, düz dal.
Bâġubân bâġuñ çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)

çıḳ-: 1. Dışarı çıkmak.
Demren yaradan çıḳar velîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur. (44a-1)
2. Ayrılmak, uzaklaşmak.
Baḫıllar elinden cân ḳazmaġ-ıla çıḳar. (77b-12)
3. Ortaya çıkmak, görünmek.
ᶜArab nâhiyesinden bir ḳaraca oġlan çıḳdı bir ḫoş âvâz-ıla medḥ oḳudı. (8b-4)
4. Peydah olmak, belirmek.
Nâgâh muḫâlif yil çıḳdı ol zevraḳı ġarḳ eyledi. (23b-10)
5. Gitmek.
Pars iḳlîminüñ pâdişâhlarından birisi ḫâṣakîleri-le Şîrâz muṣallâsına teferrüce çıḳdı. (46a-10)
6. Yükselmak.
Ḥüsn-i tedbîrin begendiler bir daḫı aᶜlâ mertebeye çıḳdı. (16b-4)
7. Sokağa çıkmak.
Rivâyet iderler ki göndürmege çıḳdı ve atı öñince yüriyüp bu şiᶜri oḳudı. (37b-3)
8. Fırlamak, ayrılmak.
Çün oḳ yaydan çıḳa girü gelesi degüldür. (72a-3)
9. Hissedilmek, duyulmak.
Müşg oldur ki ḳoḳusı çıḳa, ol degüldür ki ᶜaṭṭâr müşgdür diye. (73a-7)
10. Duyulmak.
Ol sûḫte cân virdi âvâzı çıḳmadı. (3b-2)
ç.-malu ol-: Çıkmak üzere olmak, ayrılmaya yön tutmak.
Ne zaḫmet görür bir kişi ki aġzından bir diş çıḳaralar. Ḳıyâs it ki ol sâᶜat ne ḥâl ola ki cân-ı ᶜazîz gövdeden çıḳmalu ola. (58a-4)

çıḳar-: 1. Dışarı çıkarmak.
Ev ḳapusın açdılar ki buları çıḳaralar. (34a-4)
2. Çekip çıkarmak.
..ne zaḫmet görür bir kişi ki aġzından bir diş çıḳaralar. (58a-3)
3. Almak, çıkarmak.
..şâᶜirüñ arḳasından ḳaftanın çıḳardılar. (48b-1)
4. Kurtarmak.
ᶜÂbid kendü kilimini mevcden çıḳarur, ᶜâlim cehd ider ki ġarḳ olmışı ḫalâṣ ide. (30a-9)
5. Hazırlamak.
Gicesi ḳoyunı boġazlamaġa bıçaḳ çıḳardı. (27a-9)
6. Ayırmak, vermek.
Mâluñ zekâtını çıḳarġıl... (32a-6)
7. Kavuşturmak, ulaştırmak.
...pâdişâhuñ ḫitâbına ve ᶜitâbına düşesin kimüñ mecâli vardur ki seni doġrulıġa çıḳara. (16a-6)
8. Bulunduğu yerden ayırmak.
..göñül cândan el yuya arslanuñ beynisin çıḳarur. (70a-3)

çırâḳ (F.): Mum, kandil.
Ne ġam aña ḳarıcuġun çırâġı söyündügінden. (74a-7)
ç.-ını yaḳ-: Yardım etmek.
Bârî Taᶜâlâ bunuñ çırâġını yaḳdı ve tevbe naṣîb eyledi. (7b-11)

ç i ç e k : Çiçek. (2a-10)

ç i g i n : Omuz.
..iki ḳoluñ çignüñde mürekkeb ḳıldı. (64a-11)

Ç î n : Çin ülkesi. (29a-10)

ç î n î : Çin'de yapılan, çin malı.
..çînî çanağı Rûm'a getürem ve Rûm'dan ḥarîr ḳamâşın Hind'e iledem. (38b-1)

ç i r k i n (F.): Güzel olmayan, çirkin.
Aṭlas u kimhâ zişt olur ol vaḳt ki çirkin gelin giye. (31a-7)

ç o b a n (F. çûbân): Çoban.
Ḳoyun çoban-içün degüldür, belki çoban ḳoyun ḫidmeti içündür. (21b-8)

ç o b a n l ı ḳ : Çobanlık.
ç. it-: Çobanlık yapmak.
Ḳurt çobanlıḳ idecek degüldür. (12a-4)

ç o k : 1. sf. Az olmayan, çok.
...senden öñ gelen pâdişâhla çoḳ saᶜy-ile bu mâlı cemᶜ itdiler. (18a-5)
2. zf. Az olmayan, çok.
Çün balçıḳ çoḳ ola piller ṭayınur ve sürçer. (55a-10)

ç ö l m e k : Çömlek.
..çölmek ḳoma ki odumuz ṣovumışdur. (53a-2)

ç ü (F.): Çünkü, madem ki (krş. çün).
Ne ḳıla düşmen çü dostdur mihribân. (11a-13)

ç ü n (F.): 1. ...ınca, ...dığı zaman (zaman bildirir).
Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîẕ oldı pâdişâha sögdi. (6a-6)
2. Madem ki, çünki (krş. çü).
İy karındaş! ᶜÂḳıbet çün ṭopraḳ olmaḳdur, pes ṭopraḳ olmazdan öñdin ṭopraḳ olġıl. (30b-10)

ç ü n - k i : 1. Zira, madem ki, çünkü, nitekim.
Çün-ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taḫt üzerinde ve ḳurı yirde ölmek ikisi birdür. (10a-6)
2. ..ınca, ..dığı vakit, ..dığında (zaman ifade eder).
Çün-ki kişiye az yimak ṭabîᶜat ola, açlıḳ zaḥmetine uġrayıcaḳ âsân ṭutar. (34a-11)

ç ü n - k i m : Çünkü , mâdem ki.
Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur pes ᶜaḳreb inine barmaġuñ soḳma. (17a-10)

—D—

d a , d e : Dahi.
Dutam ki ġamuñ yoḳdur bizüm içün de ġamuñ yoḳ mıdur? (14a-4)

d â d (F.): Adalet, doğruluk.
Daᶜvî ḳâḍî ḳatında olur ve dâd pâdişâhlardan olur. (19a-9)

d a ġ ı l - : Harcanmak, yok olup gitmek.
Ve altun ve gümiş ḫaṭardadur uġrı alur ya isrâf ḫarc-ıla daġılur. (61b-2)

Ḍaḥḥâk (F.): Cemşid'in yerini alan İran hükümdarı. (11b-8)

daḫı: 1. Dahi, de.
Bâğuñ budağını budamayınca üzümi artuḳ virmez, zekât daḫı eyledür. (32a-7)
2. Daha.
İy ʿazîz! Ben sen didügüñden daḫı bedterem. (22b-3)
3. Bile.
Eger başuma ḳılıç daḫı urursañ elüm etegüñden ḳıṣa itmezem. (50a-15)
4. Daha, henüz.
Oğlan daḫı deñiz görmemiş-idi, daḫı gemi miḥnetin bilmez-idi.
5. Ve
Muvaḥḥid ki ayağına altun dökesin veyâḫud başına ḳılıç urasın kimseden ümîdi daḫı ḳorḳusı olmaya. (78b-7)
6. Başka.
Söylememek yigdür kişi göñül sırrını bir kimseye diyüp "daḫı kimseye dime" dimekden. (68a-3)
7. Ayrıca, bundan başka.
Bir sözüñ ayn-ı ṣavâb idügin bilmeyince söyleme ve daḫı bir nesne ki eyü cevâb degüldür söyleme. (65b-1)
8. Daha ziyâde, daha çok.
ʿAvratum görmemek perîşânlığı daḫı artuḳ oldı. (54a-8)

daḫl (A.): Tesir.
d.-ı muʿayyen: Belirli bir tesir.
Anlaruñ her birisine bir vaḳt maʿlûmdur ve ol vaḳt-ı maʿlûmda daḫl-ı muʿayyen vardur gâh tâze ve gâh ṣolmış olurlar. (79a-2)

daḳîḳ (A.): İnce.
..ẓarîf şiʿrler ve daḳîḳ nükteler söyler. (51a-2)

dâme mülkühû (A.): "Mülkü dâim olsun" manasında dua cümlesi.
Pâdişâh- dâme mülkühû - keşf-i ḥaḳîḳatı ṣormağa muḳayyed olmadı. (16b-11)

dâne (F.): 1. Tane, çekirdek.
Ḫurma dânesi anuñ terbiyeti-y-ile naḫl-ı bâsıḳ olmışdur. (2a-11)
2. Tohum.
Eger saña ululuḳ gerekse ʿaṭâ eyle ki dâne ṣaçmayınca bitmez. (18a-4)

dânişmend (F.): Bilgin, âlim.
Bir dânişmendüñ bir zişt ḳızı var-ıdı. (31a-4)

Dârâ (F.): İran hükümdarı Keykubad'ın lakabı. Bundan alınarak "kudretli, büyük" manasında hükümdarlar hakkında sıfat olarak kullanılmıştır. (5a-15)

ḍarb (A.): Vurma, dövme.
Genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür altun gerekmez ki aña bir ḍarb sevgülüdür on batman altundan. (61a-3)
d. ur-: Vurmak, dövmek.
Mellâḥuñ saḳalı ve yaḳası yigidüñ eline girdi bî-muḥâbâ ḍarb urup ḫoşlet itdi. (43b-6)

dârû (F.): İlâç.
Ṭabîbler ḫastadan ayruḳ kişiye dârû virmezler. (23a-11)
d. yi-: İlâç içmek.
Zâhid bir dârû yidi tâ ki pâdişâh naẓarına żaʿîf-mizâc görine. (7a-3)

daᶜvet (A.): Çağırma, davet etme.
Bu daᶜvete imkân-ı icâbet yoḳdur. (19b-14)
d. it-: Çağırmak, davet etmek.
Bir zâhidi pâdişâh daᶜvet itdi. (7a-3)
d.-ini icâbet ḳıl-: Duasını kabul eylemek.
..daᶜvetini icâbet ḳıldum ve ḥâcetini revâ eyledüm. (2b-11)

daᶜvî (F<A. daᶜvâ) 1. Dava.
Daᶜvî ḳâḍî ḳatında olur ve dâd pâdişâhlardan olur. (19a-8)
2. İddia.
Erlik daᶜvîsin ḳo. (31a-1)
d. it-: İddia etmek.
Kendü üstâduña bunuñ gibi daᶜvî itdüñ ve başa iledemedüñ. (21a-5)

Dâvûdî (A.): Dâvud peygamberin sesini andıran (ses).
..ḫançere-i Dâvûdî-y-ile ṣuları aḳmakdan ve ḳuşları uçmaḳdan girü ṭutarlar. (42a-3)

dâye (F.): Dadı.
Ebr-i bahâr dâyesine buyurmışdur ki benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye (2a-8)

dâyim (A. dâ'im): 1. Sürekli, devamlı.
Dâyim yimegi ᶜâdet idinme ki nefsüñ bagınuñ miḳdârı ḳıldan incedür. (33b-2)
2. Dâimâ, her zaman.
Bir ḥakîm oğlanlarına dâyim pend iderdi... (61a-14)

defᶜ (A.): Savma, bertaraf etme.
d. it-: Savmak, bertaraf etmek.
..ol bir ġarîb bend ki saḳlamış-ıdı ṭutdı, oğlan defᶜ idemedi. (21a-2)

defter (A.): Defter.
Eger Leylî ve Mecnûn diri olaydı ᶜışḳ ḥadîs̱ini bu defterden yazaydı. (57b-5)

deg-: 1. Yetişmek, ulaşmak.
Âdemî kimselerüñ ḫayrına ümîẕ-vâr olur kim andan aña ḫayr dege. (48b-9)
2. Miras olarak kalmak.
Bir pâdişâhuñ oğlına ᶜammularından bî-ḳıyâs mâl degdi. (62b-11)
3. Kıymetinde olmak, değmek.
Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ᶜayâr gümiş degir. (48a-13)

degin: Kadar.
Bu bâzâr niçeye degin germ ola dirsin? (13b-5)

degül: 1. Değil.
Ben ol kimse degülem ki ceng gününde arḳa gösterem. (10b-5)
2. Çekimli fiillerden sonra gelerek manayı olumsuz yapar.
..demür mıḫ ṭaşa geçecek degüldür. (7b-3)
Balıġuñ rızḳı daḫı dükenmiş degüldi. (39b-14)

degülmisse: Olmasaydı, olmamış olsaydı.
Bu eşek degülmisse gözi aġrıduḳda naᶜlband ḳatına varmıyaydı. (65b-7)

dek: Kadar.
Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daḫı efḍal-ıdı. (7b-5)

del-: Yarmak, delik açmak.
Göñül serâçesini göz yaşı elmâsı-la delerdüm. (3b-4)

d e l â l e t (A.): İşâret, gösterme.
d. it-: İşâret etmek, göstermek.
Eger mizâc şıḥḥatına müstevlî olursa beḳâya delâlet itmez. (58a-7)

d e m (F.): 1. An, zaman.
Bize cihânda bu demden yigrek dem yoḳdur. (13b-15)
2. Soluk, nefes.
d. ür-: Nefes alıp vermek.
Şimdiki ḥâlde ki ḳaġan arslan-ıla pençe ururam ve piller gibi dem ürürem maṣlaḥat oldur ki sefer idem. (42b-15)

d e m r e n: Okun ucundaki sivri demir, temren.
Demren yaradan çıḳar velîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur. (44a-1)

d e m ü r: Demir. (7b-3)

d e ñ i z: Deniz.
İti yidi deñizde yursañ ıslanduḳça daḫı murdâr olar. (61a-12)

d e ñ l ü: Kadar.
Dervîş gerekdür ki ne deñlü güç görse taḥammül ide. (30b-7)

d e p -: 1. (atı) ileri sürmek.
...evvel meydâna at depüp giren ol-ıdı. (10b-1)
2. Vurmak, tepmek.
Allah Taᶜâlâ ṣunᶜı-y-ıla her kişi ki düşdi cemîᶜ-i ᶜâlem anı başıra depici olur. (16b-15)

d e p e: Tepe.
Pîr oġlanı depesi üzerine dikdi ve yire urdı. (21a-3)

d e p e l e -: Öldürmek.
Her kişinüñ ki düşmeni elinde ola depelemeye, ol kendüzinüñ düşmenidür. (71b-7)

d e p e l e n -: Öldürülmek, katledilmek.
ᶜÂşıḳlar maᶜşûḳlaruñ depelenmişidür. (3a-6)

d e p e l e t -: Öldürtmek.
..ḳaṣd itdiler ki yoḳ yirde depledeler. (11a12)

d e p r e t -: Oynatmak, harekete getirmek.
Veger luṭf ġamzesin depredürse yavuzları daḫı eyüler mertebesine irgürür. (76b-12)

d e r d (F.): Sıkıntı, keder, kaygı.
Ḫalḳuñ miḥnetinden derdüñ yoḳdur... (13a-15)

d e r e: Vâdi.
Bu derede bir aġaç vardur ki ziyâret-gâhdur. (59a-9)

d e r e c e (A.): Derece, mertebe.
İy melik! Mecnûn gözinüñ derecesinden Leylî'nüñ cemâline naẓar eyle. (56b-11)

d e r g â h: (F.): Huzur, yan, nezd.
...gice ve günüz mülâzımdur ve dergâhdan ġâyib olmaz. (24a-10)

d e r i: 1. Cilt, deri.
Biş on ḳarınca ittifâḳ idicek ḳaġan arslanuñ derisin yırtarlar. (44b-4)
2. Hayvan derisi, gön.
Ḳuzı derisinden külâh giymek ḥâcet degül. (7a-2)

d e r m â n (F.): Çâre.
Hiç bir vech-ile bunuñ zaḫmına dermân bilmezler. (36b-15)

d e r m a n d a l ı ḳ: Çâresizlik.
ʿIşḳ sözini şol baṭṭâldan gizleñ ki dermandalıḳ gününde yârin unıdur. (57b-2)

d e r m â n d e (F.): Âciz, bîçâre.
Ṭabîb bir ḫasta-yı dermândeyi çün-ki göre elin eline urur. (58a-11)
d. ḳal-: Aciz kalmak.
Şol kişi ki eli irdügine güci yitdügi vaḳt eylük itmeye dermânde ḳalduġı vaḳt kimesneden eylük görmez. (71a-2)

d e r v î ş (F.): Allah rızası için fakirliği ve mütevaziliği kabullenen, mütevekkil kimse.
Sipâhî ki dervîş sîretlü ola yigrekdür şol faḳîhden ki ḫalḳ incidicidür. (74b-12)
d.-i bî-günâh: Günâhsız dervîş.
Bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bî-günâhı incitdiler. (30b-1)
d.-i müstemend: Zavallı dervîş.
Dervîş-i müstemendüñ ḥâcetin bitür ki senüñ daḫı ḥâcetüñi Allah bitüre. (24a-7)

d e r v î ş l i k: Dervişin hal ve durumu.
Dervîşlik ṭarîḳı ayruḳsıdur.. (31b-4)

d e r v î ş - ṣ ı f a t (F.): Derviş halli, derviş gibi
Dervîş-ṣıfat ol Tâtâr külâhı urun. (7a-2)

d e r v î z e (F.): Dilenci.
Ol vaḳıf etmeginsüz, dervîze loḳmasınsuz zâhiddür. (28b-1)

d e r y â (F.): Deniz.
..geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı. (43b-9)
d.-yı muḥîṭ: Okyanus.
..ikisi deryâ-yı muḥîṭa girüp giderlerdi. (57a-14)

d e s t (F.): El.
d. -i ḳâṣır: Kısa el, kusurlu el.
...egerçi bu ḫâṭır-ı ʿâṭır ve dest-i ḳâṣır ol miḳdârda degüldi.. (5a-1)

d e s t g î r (F.): Yardımcı.

d e s g î r l i k: Yardımcı olma durumu.
d. it-: Yardımcı olmak.
..gerekdür ki baña baʿzı mâluñı virüp destgîrlik idesin. (37b-12)

d e s t û r (F.): İzin, müsade.
Eger destûr olursa ben bunı diñdüreyin. (12b-3)

d e v e: Deve.
ʿÂbidüñ devesi raḳṣa geldi. (8b-5)

d e v l e t (A.): 1. Bir hükümet idaresinde teşkilâtlandırılmış siyasî topluluk.
Erkân-ı devlet ve vüzerâ ḥâżır oldılar. (20b-15)
2. Zenginlik, saadet.
Şûr-baḫtlar ârzû ḳılurlar ki muḳbillerüñ niʿmetine devletine zevâl irişe. (11b-3)
3. Talih, şans.
Devletüñ yarı ḳıldı ki...ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ. (58a-15)

4. Saltanat.
Niçe tekebbürlenüp geçmiş devletüñi taṣavvur idersin. (15a-3)
d.-i dünyâ: Dünyâ saltanatı, dünyâ mülkü.
Hüner ögrenüñ ki devlet-i dünyâya iᶜtimâd itmek olmaz. (61a-15)
d.-den düş-: Sahip olduğu mal ve mevkiyi kaybetmek.
Veger hünermend devletden düşerse ġam degül ki hüner kendü ᶜayn-ı saᶜâdettür. (61b-3)

devletlen-: Faydalanmak.
...anuñ vaᶜzından devletlenüp müstefîd olasın. (29a-11)

devletlü: Makam mevki sahibi; şanslı, talihli.
Devletlüler kendülerden öñ geçenler vâḳıᶜaları-y-la ögüt ṭutarlar. (77a-1)

devletsüz: Şanssız, uğursuz.
Sürüñ bu müsrif devletsüzi ki ben buña bunca niᶜmet virdüm isrâf itdi. (14b-3)

devrân (F.): Zaman.
ᶜÂlem murâd vâirs-i devrân-ı câm-ı Cem (5a-15)

Dımışḳ (A.): Şam şehri. (13a-7)

dınma-: Ses çıkarmamak, aldırmmak.
Gözsüz öñinde ḳuyı ola eger dınmayam günâhdur. (23b-1)

dırnaḳ: Tırnak.
Çün ki yırtıcı dırnaġuñ yoḳdur, yavuzlar-ıla ṣavaşı az eyle. (18b-15)

di-: Söylemek, demek.
İy ᶜazîz! Ben sen didügüñden daḫı bedterem.. (22b-1)
Didi ki ṭarîḳ nedür? (4a-7)

dîbâ (F.): Üzeri renkli dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş.
d. -yı muᶜlem: Süslü, işâretli kumaş.
Bu hayvân-ı lâ-yaᶜlem ve üstinde dîbâ-yı muᶜlem nice görürsin? (40a-10)

Dicle: Dicle nehri. (63a-3)

dîdâr (F.): Yüz, güzel yüz.
ᶜÂbidüñ dîdârında gördi evvelki hey'et ḳalmamış. (28a-5)

dik-: 1. İğne ve iplikle tutturmak.
Yama yama üstine dikmiş ve lokma loḳma divşürür. (63b-2)
2. Ayakta durdurmak.
Dikdi çü ḳâf-ı maşrıḳa her ṣubḥ-dem ᶜalem (5b-3)
3. Dik bir vaziyete getirmek.
Pir oğlanı depesi üzerine dikdi. (21a-3)
4. Kapamak.
Ḳażâ ᶜâḳıllaruñ gözini diker. (43b-5)

diken: 1. Diken.
Bu yolda dikenler vardur. (24a-7)
2. Arı ve benzeri sokucu hayvanların iğnesi.
Ben şol ḳarıncayam ki ayaḳ altında ḳaluram, aru degülem ki dikenümden iñleyeler. (32b-8)

dikicilik: Sökük dikme.
d. it-: Sökük dikmek, terzilik yapmak.
Yavuzlardan eylük ögrenecek degülsin ki ḳurd dikicilik itmez. (71b-5)

dikin-: Kendisi için dikmek.
Eski ḳaftanları yabana atdılar ve Dimyâtî cübbeler dikindiler. (39a-13)

dil: 1. Konuşmaya yarayan organ, dil.
Bunuñ cezâsı ne ola kim? Eyitdi: "Dilin kessünler." (22a-11)
2. Lisan, dil.
Bu sözüñ maᶜnîsin ᶜArab dilince bu dânişmendlere didüm. (57b-14)
d. uzat-: Bir şey veya bir kimse hakkında kötü söylemek.
..dilin uzadup ṭatlu dirligümi acı eyledi. (26b-10)
d.-e gel-: Dile düşmek.
Her kişi ki bir ḳaç kişinüñ diline gele tâ ki ne miḳdâr fażl u hüneri vardur bileler. (76a-2)
d.-ine gel-: Söyleyecek hâle gelmek, söylemek, konuşmak.
Her kişi ki dirlikden elin yuya her ne ki göñlinde vardur diline gelür. (6a-8)
d.-ini dut-: Konuşmamak, susmak.
Anuñ-ıla söyleşmemege ve dilümi dutmaġa ḳuvvet bulmadum. (3b-11)
d.-ini saḳla-: Susmak, konuşmamak.
...kemâl ü fażl ehli degülsin ol yigdür ki dilüñi saḳlayasın. (71a-15)
d.-i uzun: Başkaları hakkında kötü konuşan, çok konuşan.
...ḳız daḫı bir dili uzun selîṭa, bî-edeb ḥürmetsüz -idi. (26b-9)
Ḫoca Saᶜdî -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- ḥażretinün sözi ṭarab-engîz ve ṭayyib-âmîz sözdür, ol cihetden ṭaᶜn idicilerüñ dili uzundur. (79b-5)

dil (F.): Gönül.
Ehl-i dil yâranlar anuñ maḥabbetini ġanîmet bilüp ḫidmetine müdâvemet ḳılurlar. (42a-5)

dilârâm (F.): Gönül eğlendirici, güzel, sevgili.
Baġdâd'da tâzî dilârâmuñ ki vardur göñlüñi aña baġla. (57b-4)

dil-âzürde (F.): Gönlü kırık, rencîde olmuş.
...ol ᶜazîz yâr benden dîl-âzürde ve perîşân -ḫâṭır oldı. (6b-8)

dilbend (F.): Gönül bağlayan, güzel.
...söz dilbend, şîrîn olup taṣdîḳ ü taḥsîne lâyıḳ olursa.. (47b-7)

dile-: 1. İstemek, arzu etmek.
..velîkin dilemediler ki bâġubânuñ ḳadri yücele. (37b-1)
2. İstemek, talep etmek.
Baylardan nesne dile ve faḳîrlere ödünç vir. (29a-7)

➡ duᶜâ d.	(13a-10	icâzet d.	(40b-5)
ḥâcet d.	(59a-10)	ᶜöẕr d.	(20a-1)
himmet d.	(21b-15)		

dilek: Arzu, istek.
Var saña ne yararsa anı ṭut ki bizüm dilegümüzce olmaduñ dilegüñce ol. (52b-7)

dilen-: Kendisi için istemek.
Ve bî-hüner her ḳanda varursa loḳma dilenür ve zaḥmet çeker. (61b-5)

dilenci: Fakir, başkalarından dilenen.
Eger bir faḳîr dilenci müsülmân leşkerine ḳulavuz olsa kâfir nesne uma ṣanup tâ Çin'e dek ḳaça. (29a-7)

d i l e n c i l i k : Dilenci hal ve sıfatı.
....bizde ḳanâʿat olsa dilencilik resmi cihânda götrüleydi. (32a-9)

d i l k ü : Tilki.
Ol bir dilkü ḥikâyeti senüñ ḥâlüñe münâsibdür. (15b-14)

d i l s ü z : Söz söylemeyen, konuşmayan.
d. ol-: Susmak, konuşmamak.
Eli ḳışa, ḥasûd, kişi ardınca her vech-ile ġaybet ider, yüzine gelse dilsüz olur.(72b-3)

d i m â ġ (A.): Akıl, şuur.
ʿÛd ṭablasından dimâġ ṣafâ sürmez. (18a-3)

D i m y â ṭ î (A.): Dimyat'ta yapılan, Dimyat'a ait olan.
Eski ḳaftanları yabana atdılar ve Dimyâṭî cübbeler dikindiler. (39a-13)

d i n (A.): Din.
Şeyṭana uyup dini dünyâya ṣatmaḳ Yûsuf'ı hiç bahâya ṣatana beñzer. (73b-8)

d î n â r (A.): Para, altın para.
Bir bâzirgâna biñ dînâr ziyân oldı. (46b-14)

d i ñ d ü r - : Susturmak, teskin etmek.
Pâdişâhuñ ṣoḥbeti bunuñ aġladuġından telḫ oldı, çâre bulmadılar bunı diñdüreler. (12b-2)

d i ñ l e - : Dinlemek.
ʿÂlimüñ sözin cân ḳulaġı-y-la diñle. (29b-15)

d i ñ l e n - : Rahata kavuşmak, dinlenmek.
Yorılup oturmaḳ ve diñlenmek yigdür, segirdüp yorılup yatmaḳdan. (59b-7)

d i ñ l e y i c i : Dinleyen.
Ḥikâyeti diñleyici mizâcına münâsib söyle. (59b-7)

d i p : Alt, alt kısım.
Kimsene şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola. (53b-12)

d i r - : Toplamak.
Ḳuşlar anuñ ṣofrası uvaġın dirmiş degüldi. (39a-4)

d i r â y e t (A.): Akıl, kavrayış.
...incinmeg-ile dürlü sözler dimege başladı ki ne ʿaḳla kifâyet olur ve ne fehme dirâyet olur. (16a-11)

d i r h e m , d i r e m (A.): Para, gümüş para.
..ümîẕ-vâruz ki senden ṣoñra biñ dirhem getüre. (48a-14)
Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ʿayar gümiş degir. (48a-13)

d i r i : Canlı, diri.
Bu âsândur ki diriyi öldüreler velîkin ölü yine diri olmaz. (72a-1)
d. ol-: Yaşamak.
...öñüñde ölmek yigrekdür senden ṣoñra diri olmaḳdan. (52b-13)

d i r î ġ (F.): 1. Eyvah, yazık.
Murâdumca bir ḳaç nefes ürem dir-idüm dirîġ ki nefes yolı ṭutuldı. (57b-12)
2. Esirgeme.
d. it-: Esirgemek.

Bir cömerd kişi Tâtâr cenginde yaralu oldı. Bir kişi didi ki fülân bâzirgânda nûş-ı dârû vardur, dilegil bâşed ki dirîġ itmeye (35a-3

d. ṭut-: Esirgemek.

..güreş ᶜilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı ki benden dirîġ ṭutmış-ıdı. (21a-6)

d i r i l - : 1. Toplanmak, bir araya gelmek.

Bir ḳuyuya irişdi ki ḫalḳ dirilmiş şu alurlar. (44a-12)

2. Yaşamak, hayat sürmek.

İki ḳardaş var-ıdı, birisi sulṭâna ḫidmet iderdi ve birisi ᶜaraḳ-ı cebîn-ile dirilürdi. (22b-4)

3. Canlanmak, hayata dönmek.

Vâh ki ölü yine dirilüp ḳabilesi arasına geleydi mîrâṣ-ḫoralara mîrâṣ döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı. (39b-2)

d i r i l i k , d i r l i k : Hayat, yaşama, sağlık.

Her kişinüñ ki diriliginde etmegin yimeyeler ve öldükde adın añmayalar. (73b-12)

...bizüm daḫı dirligümüz ebedî degüldür. (23a-8)

d. it-: Geçinmek, yaşamak.

Ben ki pîrem ḳarıdan ṣafâm yoḳdur ol ki ḳız ola ben pîrile nicesi dirlik ide. (61a-1)

d. sür-: Yaşamak.

ᶜİzzet-ile ölmek yigdür ḫorlıġ-ıla dirlik sürmekden. (35a-10)

d. -i acı ol-: Yaşayış düzeni bozulmak.

...müselmânlaruñ dirligi acı oldı anı görmeg-ile. (62a-10)

d.-ini acı eyle-: Husursuz eylemek, tedirdgin etmek.

Dilin uzadup ṭatlu dirligümi acı eyledi. (26b-11)

d i ş : Diş.

Şol düşmenüñ dişi zaḫmı bedterdür ki kişye dost ṣûretinde görinür. (45a-7)

d i t r e - : Titremek.

Dimişlerdür ki ḫâyin olanuñ eli ḥisâbda ditrer. (15b-10)

d î v (F.): Şeytan.

Eger firişte dîv-ile otursa vaḥşet ve ḫıyânet ve rîv ögrene. (71b-4)

d. ol-: Şeytanca davranmak.

...ṣoñraġı üstâduñ melek-ṣıfatını görüp birbirine dîv oldılar. (62b-2)

d î v â n (A.): Devlet erkânının toplantısı, meclis.

...dîvân yazıcılarına buyurdı ki fülân kişinüñ ᶜulûfesin ziyâde ideler. (24a-19)

d î v â n e (F.): Deli.

d. ḳıl-: Deli etmek.

..bunda aṣlâ aḳl yok ve beni daḫı dîvâne ḳıldı. (61a-7)

d î v â r (F.): Duvar.

Ümmetüñ dîvârına ne ġam ki senüñ gibi püştbânı ola. (2b-6)

d i v ş ü r - , d i v ş i r - : Toplamak, bir araya getirmek.

Palas geymiş ve yama yama üstine dikmiş ve loḳma loḳma divşürür. (63b-2)

Raḫt divşirüp memleketden gitmelü olıcaḳ ikisi berâberdür. (31b-4)

d i y â n e t (A.): Dindarlık.

Belî senüñ emânetüñ ve diyânetüñ ve zühd ü taḳvâñ var. (16a-4)

d i y â r (A.): Memleket, ülke.

Yunân diyârında bir kâruvânı ḥarâmîler urdılar. (7a-10)

Diyârbeki(r): Diyarbakır şehri. (59a-7)

diyü: Diye.
Eger rızḳ âdemden gelür diyü iᶜtimâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine iᶜtiḳâd itseydüñ melâyikeden aᶜlâ maḳâma irişeydüñ. (64a-3)

diz: Diz.
Şol işi işle ki düşmen maġbûnlıḳ elin dizine ura. (69a-9)

diz-: Sıralamak, dizmek.
Mevᶜiẓalar incüsin ᶜibâret dizinine dizmişlerdür. (79b-8)

dizgin: Hayvanı idare etmek için gemin uçlarına bağlanan kayış.
..dizginini dutup bu beyti didüm. (39b-4)

dizin: Üzerine boncuk v.s. dizilen ip.
Mevᶜiẓalar incüsin ᶜibâret dizinine dizmişlerdür. (79b-8)

doḳun-: Vurmak, temas etmek.
Issı arḳasına doḳunıcaḳ baş ḳaldurdı. (45a-12)

dost (F. dûst): 1. Ahbap, arkadaş.
İncinürem dostlar ṣoḥbetinden ki yavuz ḫulḳumı eyü gösterürler. (49a-11)
2. Yakın olan, dost.
Tañrı dostları ḳarañu gicede gündüz gibi dururlar. (77a-13)
d. dutın-: Arkadaş edinmek.
..ḳanda gice olursa anda yatur ve her gün bir dost dutınur. (58b-5)
d. ol-: Ahbap, arkadaş olmak.
Her yavuzlıḳ ki elüñden gelürse düşmene irişdürme bâşed ki zaman-ıla dost ola. (67b-14)
d. -dan kesil-: Dosttan vaz geçmek, ayrılmak.
Bir düşmeni görmemek içün biñ dostdan kesilmek vâcibdür. (54a-12)

dostlıḳ, dostluḳ: Dost olma hali, dostluk.
İy ḳarındaş! Çün-ki dostlıḳ ikrârın itdüñ ḳullıḳ tevaḳḳuᶜın kes. (50a-6)
..andan ṣoñra dostluḳ ile işler ider ki hiç düşmen idemez. (69b-13)
d. göster-: Dost gibi davranmak, dost olmak.
Dost zindânda dost olmaḳ gerek ki sofra üzerinde mecmûᶜ-ı düşmen dostlıḳ gösterür. (16a-12)
d. it-: Dost olmak.
Ben dost aña direm ki perîşân ḥâl ve dermânde ḳalduġı vaḳtda dostlıḳ ide. (16a-15)

dög-: 1. Vurmak, dövmek.
Raᶜiyyet oġlanların ne-y-çün artuḳ dögmezsin? (61b-14)
2. Ezmek.
Yılanuñ başını düşmen eli-y-le dög. (69b-14)

dögül-: Dövülmek, vurulmak.
Yorulmş ve dögülmiş kişi ḳarnın ṭoyurdı... (44b-10)

dök-: 1. Düşürmek.
Aġaç yazlarda yapraġın döker ḳış yapraḳsuz ḳalur. (63b-7)
2. Boşaltmak.
Ḥâliyâ bu sözi söyledüm eteginden güli dökdi. (4a-12)

3. Saçmak.
Muvaḥḥid ki ayağına altun dökesin veyâḫud başına ḳılıç urasın kimseden ümîdi daḫı ḳorḳusı olmaya. (78b-6)
➡ ḳanın d. (72a-9) yüz ṣuyın d. (42a-12)

dön-: 1. Yönelmek, dönmek.
Du'â diledi ve döndi baña eyitdi. (13a-10)
2. Olmak, haline gelmek.
Bizüm ḥâlimüz ol 'arab ḥikâyetine dönmesün... (44b-13)

döndür-: 1. Çevirmek, döndermek.
...gemi gitmiş-iken yine döndürdi kenâra getürdi. (43b-4)
2. İade etmek, geri vermek.
..mîrâs̱-ḫoralara mîrâs̱ döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı ḫışımları öldüginden. (39b-3)
➡ yüz d. (20a-12, 29b-7)

dördünci: Dördüncü. (42a-3)

dört: Dört.
Na'lband dört ayaḳlu gözine ḳoyduġı otdan anuñ gözine ḳoydı. (65b-4)

dört yüz: Dört yüz.
Ben bilürem ki şehrümde dört yüz zâhid vardur ki adı añılur. (28b-8)

döşe-: Yaymak, sermek.
Yir yüzine ferş-i zümürridîn döşeye. (2a-7)

döşen-: Kullanmak; sermek, yaymak.
Kendü döşendügi kilimi uġrınuñ yolına bıraḳdı... (24b-12)

du'â (A.): Dua.
Yir ehline ẓulm itme tâ ki duâları göge irmeye. (20a-11)
d. dile-: Dua etmek.
Namâz ḳıldı ve du'â diledi ve döndi baña eyitdi, (13a-9)
d. it-: Dua etmek, yalvarmak.
İnâbet elini icâbet ümidi-y-ile götürüp du'â itse... (2b-8)
d. ḳıl-: Dua etmek.
Mûsâ 'aleyhisselâm du'â ḳıldı ve münâcâta gitdi. (36a-5)
d. -yı ḫayr: Hayırlı dua.
Bu ża'îf bî-çâreyi du'â-yı ḫayr-ıla añalar. (79b-10)

dudaḳ: Dudak.
Vardı, gördi bir kişi oturur dudaġı sarḳmış. (35b-2)

dur-: 1. Ayağa kalkmak. (krş. ṭur-).
Her ki ṣabâḥ durup senüñ yüzüni göre selâmet güninüñ ṣabâḥı aña ḳarañu gice olur. (53a-15)
Pîrüñ köşe iḫtiyâr itdügine i'tibâr yoḳdur ki köşeden durmaġa mecâli yoḳdur. (78b-12)
2. Beklemek, durmak.
Dervîş pâdişâh ḳapusunda ümîd-vâr olup durdı. (14a-11)
3. Olmak, bulunmak.
Yigit kişinüñ yanında uyanuḳ durmaḳ yigrekdür bir ḳoca kişi yanında yatmaḳdan.(58b-12)
4. Yardımcı fiil olarak (bildirme ifâde eder).
Rûm ḫalḳı pârsîden ġâfil ve zâhil dururlar. (4b-10)
..berêberüñde ḳoyun gibi yavaş dururlar. (25a-5)

d u t - : 1. Yakalamak, tutmak (krş. ṭut-).
Bu iki ḳarındaşı dut ki saña yüz fulori vireyin didi. (23b-12)
2. Eline alıp tutmak; kavramak.
..dizginini dutup bu beyti didüm. (39b-4)
3. Kazanmak, elde etmek.
Ṣâḥib - diller etmegi ᶜibâdet içün dutmışlar. (29a-4)
4. Farzetmek.
Dutam ki ġamuñ yoḳdur, bizüm içün de ġamuñ yoḳ mıdur? (14a-4)
5. Yerine getirmek, tatbik etmek.
Mülk üzerine olmasun ol melik kim buyruġın buyurur ve Tañrı'nuñ buyruḳ dutıcı ḳulından olmaya. (69b-2)
6. Bulundurmak.
Âdem oġlınuñ ki aṣlı ṭopraḳdur gerekmez ki başda kibr hevâsın duta. (69b-7)

➡ boş d.	(7b-8)	ḫışm d.	(66a-11)
dilini d.	(3b-15)	ḫor d.	(17b-9)
eyü d.	(78a-10)	minnet d.	(41b-11)
el d.	(42a-3)	ögüt d.	(77a-4)
güreş d.	(20b-9)	üns d.	(26b-2)
göz d.	(59b-2)		

d u t ı : Rehin.
Tâ ki ev-ile ve dükkân-ıla dutıya durursın, iy ḫam hergiz âdemî olmazsın. (41a-6)

d u t ı n - : Edinmek, tutunmak.
Ḳanda gice olursa anda yatur ve her gün bir dost dutınur. (58b-5)

d u t u l - : Yakalanmak, tutulmak.
İy şol ki ᶜâşıḳlaruñ göñli duzaġuña dutulmışdur. (54b-12)

d u z a ḳ , d u z a ḫ : Tuzak (krş, tuzak).
Ḫûblaruñ zülfi ᶜaḳl ayaġınuñ zenciridür ve zîrek ḳuşuñ duzaġıdur. (27b-11)
d. ḳur-: Tuzak kurmak.
...ṣayyâd daḫı duzaḫ ḳurmayaydı. (72b-5)

d ü k k â n , d ü k â n (A.): İçinde öteberi satılan yer.
Bu vâᶜiẓler meclisi bezzâz dükânına beñzer. (29b-11)
Tâ ki ev-ile ve dükkân-ıla dutıya durursın... (41a-6)

d ü k e l i : Hepsi, bütünü.
Âdem oġlanı macmûᶜ biribirinüñ aᶜżâsıdur ki yaradılmaḳda dükeli bir gevherdendür. (13a-14)

d ü k e n - : Bitmek, tükenmek.
..azıġı dükendi yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı. (36b-10)

d ü k e t - : Bitirmek, tamamlamak.
...meclisde biregü sözini düketmedin ol söze başlaya. (47b-11)

d ü l b e n d (F.): Sarık.
..bir tazı ata binmiş ve bir Mıṣrî dülbend başına sarmış. (40a-9)

d ü n y â , d ü n y e (A.): İçinde yaşadığımız âlem; dünya.
İy emîr! Bu dünyâda senden kemterüz. (31a-13)

d.-dan git-: Ölmek.
Sulṭâna çok yıllar ᶜömr erzânî olsun ve muştılıḳlar olsun ki fülân düşmânuñ dünyâdan gitdi. (23a-3)

dünyelik: Yaşamak için gerekli olan mal mülk.
..ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yok. (15a-10)

dür (A.): İnci.
Baḥrî eger timsaḫ zaḫmından endîşe ḳılursa hergiz ağır bahâlu dür ele getürmez. (46a-1)

düriş-: Uğraşmak, çalışmak.
Her kimse ki ulular-ıla arışa kendü ḳanın dökmege dürişür. (72a-10)

dürlü: 1. Çeşit, tür.
Eger yitmiş dürlü ᶜaybuñ olursa dost görmez illâ bir hünerüñi görer. (51b-9)
2. Çeşitli, muhtelif.
Bir ehl ve ᶜâḳıl yigit var-ıdı, dürlü fenden ḥaẓẓı var-ıdı. (47a-5)

dürüst (F.): Doğru.
Gâh olur ki ṣâḥib-tedbîr kişiden tedbîr dürüst gelmez. (46b-4)
d. gel-: Uygun düşmek.
Ḳavl-i ḥükemâ dürüst geldi ki dimişlerdür. (16a-11)

düş: Rüya.
Ṣâliḥlerden birisi düşinde gördi... (6b-11)
d. gör-: Rüyalanmak, rüya görmek.
İy ḳarındaş! Senüñ-çün bir düş gördüm. (49a-4)

düş-: 1. Yere düşmek.
Sahrâ-yı Gûr'da bir tâcir ṭavardan düşdi. (38b-8)
2. İnmek, atlamak.
Mellâḥ deñize düşdi birisini ḳurtarınca birisi helâk oldı. (23b-13)
3. İçine düşmek, girmek.
Bir ṭaş düşmeg-ile deñiz bulanmaz. (15a-4)
4. Batmak, çökmek.
Ḳaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola. (50b-7)
5. Sarkmak.
...iki ḳaşı aşağa düşmiş. (35b-3)
6. Tutulmak, giriftâr olmak.
Pâdişâhlardan biri ölüm ḫastalıġına düşdi. (8b-12)
7. Bulunulmaması gereken yerde bulunmak, bulunmuş olmak.
Çıḳdum Ḳuds ṭaġlarına düşdüm ve ḥayvânât-ıla üns dutdum. (26b-1)
8. Yerini, mevkiini kaybetmek, itibarını yitirmek.
Allah Taᶜâlâ ṣunᶜı-y-ıla her kişi ki düşdi cemîᶜ-i ᶜâlem anı başıra depici olur. (16b-15)
9. Vâki olmak, hâsıl olmak.
Şimdiki demde bir mühim ḳaydum düşmişdür. (37b-11)
İttiffâḳ sefer düşdi, bir zamân ayrılduḳ. (51b-11)
11. Takılmak, tutulmak, düşmek.
Bir gün balıḳ avlarken nâgâh bir ulu balıḳ avına düşdi. (39b-7)
12. Peşine takılmak.
...itler ardına düşdi, diledi ki bir ṭaş ala itleri ura. (48b-2)

13. Uymak, yakışmak.
..bunlardan birisi bir dervîşlere düşmez iş itdi. (17a-13)
14. Kapanmak.
..çok mudârâ idüp öpüp ayağına düşdi. (43b-8)
d.-e gel-: Hemen gelivermek, birden bire gelmek.
Ḫâṭıruma bu düşe geldi... (25b-9)

ayaḳdan d.	(36b-8)	ḥasede d.	(11a-11)
baḫşe d.	(47a-12)	mufâraḳat d.	(58b-13)
bârid d.	(5b-9)	üstine iş d.	(68b-8)
devletden d.	(61b-3)		

d ü ş m e n, d ü ş m â n (F.): Hasım, düşman.
Himmetüñ bize yoldaş eyle ki ḳavî düşmenüm vardur. (13a-10)
Sulṭâna çoḳ yıllar ʿömr erzânî olsun... ki fülân düşmânuñ dünyâdan gitdi. (23a-3)
d. dutın-: Düşman edinmek.
Ḥasûd ḫalḳ niʿmetinden baḫıllıḳ ider ve bî-güneh kişileri düşmen dutınur. (74b-1)
d. ol-: Düşman olmak.
..saḫtlıḳ gününde aña dost güçlü düşmen olur. (12a-12)

d ü ş m e n l i k: Düşmanlık.
Meger ol iḳlîmüñ ḫaṭîblerinden birisinüñ bunuñ-ıla gizlice düşmenligi var-ıdı. (49a-4)

d ü ş n â m (F.): Sövme.
...gâh olur ki bir düşnâm-ıla ḫilʿat virürler. (15a-7)
d. oḳı-: Sövmek, küfretmek.
Padişâha düşnâm oḳıdı ve nâ-sezâ söz didi.. (9b-10)

d ü ş ü r -: Düşürmek.
Geregi gibi dögdiler ve yaralu idüp düşürdiler. (44a-15)

d ü z -: 1. Tertip etmek, meydana getirmek.
Başladuḳda bu naẓmı düzmege bil.
Kim sekiz yüz otuz üçünci-y-di yıl (6a-3)
2. Hazırlamak, tanzim etmek.
Pâdişâha bu söz ḫoş gelmedi ve buyurdı ki yir düzdiler ve erkân-ı devlet ve vüzerâ ḥâżır oldılar. (20b-14)

d ü z e t -: Tanzim etmek, hazırlamak.
Pâdişâhuñ ḫoş sarâyını ve bağını bunuñ-çün düzetdiler. (27b-3)

—E—

e ʿa z z (A.): En aziz, en değerli.
e.-i kâyinât: Yaratılmışların en değerlisi.
Eʿazz kâyinât ẓâhirde âdemdür. (76a-5)

e b e d (A.): Ebediyet.
..tâ ebed eylük birle adı meşhûr oldı. (32a-5)

e b e d î (A.): 1. Sonu olmayan, sonsuz.
Bizüm daḫı dirligümüz ebedî degüldür. (23a-8)

2. Dâimî olarak, dâimâ.
Demren yaradan çıḳar velîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur. (44a-1)

ebleh (A.): Akılsız, ahmak, bilgisiz.
Ol eblehi gör ki gündüzde kâfurî şemʿi yaḳı. (14b-6)

ebr (F.): Bulut.
e. -i bahâr: Bahar bulutu.
..ebr-i bahâr dâyesine buyurmışdur. (2a-8)

Ebû Hüreyre (A.): Peygamberimizin ashabından birisi. (38b-13)

ebyât (A.): Beyitler.
e. -ı ʿacem: Farsça beyitler.
Türkî dili ġalîẓ dildür ebyât-ı ʿacem ḳatında bârid düşer. (5b-9)

ecel (A.): Ömrün sonu.
İki nesne muḥâl-i ʿaḳıldur; biri rızḳ olandan artuḳ yimek ve biri ecelden öñ ölmek. (74a-3)
e. ẖazânı iriş-: Vadesi tamam olmak.
..ʿömri bahârına ecel ẖazânı irişdi. (56a-1)
e. peyki: Ölüm haberini getiren; Azrail.
...yarın ecel peyki irişe nâçâr söylemeyesin. (3b-14)
e. -i gel-: Zamanı bitmek, ölüm vakti gelmek.
Eceli gelmemiş balıḳ ḳuruda ölmez. (74a-13)

ecelsüz: Eceli gelmemiş.
Nasibi olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz ve ecelsüz balıḳ ḳuruda ölmez. (39b-15)

edâ (A.): Yerine getirme.
e. ḳıl-: Yerine getirmek.
..ammâ şükrini "kemâ hüve ḥaḳḳuhû" edâ ḳılmaḳda insân ṭâḳatı yitişmez. (1b-7)
e. olun-: Yerine getirilmek.
Ṣıdḳ-ı niyyet-ile Ḥaḳ Taʿâlâ'nuñ şükri edâ olunur fi'l-cümle.. (1b-6)

edeb (A.): Terbiye.
Aẖlâḳda ve edebde naẓaruña nâ-püsendîde gele baña buyurġıl tâ ki anı terk idem. (51b-4)

edeble-: Terbiye etmek.
Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, ululuġında iflâḥ olmaz. (62a-5)

ednâ (A.): Daha aşağı.
Toḳ kişinüñ gözine ördek biryânı sofrada tere yapraġından ednâdur. (37a-7)

efâḍıl (A.): Pek faziletli olanlar.
Aʿyânuñ efḍalından ve efâḍıluñ aʿyânından idi. (4b-5)

efḍal (A.): Daha üstün, daha iyi, daha faziletli.
Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daẖı efḍal-ıdı. (7b-5)
ʿİbâdetlerde ḳanḳı ʿibâdet efḍaldür? (13b-8)

efendi: 1. Sahip, efendi.
Bir ṣâliḥ ḳulı uçmaġa iledeler ve fâsıḳ efendisin cehenneme iledeler. (66a-15)
2. Yüce kişi.
Bu ḥükm-i ġurûr niçeye degindür ki senden daẖı ulu efendi vardur. (66a-13)

efendilik: Sahiplik, efendilik.
..araya ʿâşıḳlıḳ ve maʿşûḳlıḳ düşdi efendilik ve ḳullıḳ aradan gitdi. (50a-8)

efḫar (A.): En iyi, en üstün.
e. -ü'l-ʿurefâ: Ariflerin en iyisi, en üstünü.
..efḫarü'l-ʿurefâ, sulṭânü'l-ʿulemâ...Saʿdî Şîrâzî'nüñ...
Gülistân'ı hemîşe tâze ve ḫurremdür. (4b-6)

efsâne (F.): Masal, hikâye, boş söz.
Benüm ḥâlüm saña efsâne gibi gelür. (57a-3)

efvâh (A.): Ağızlar.
e. -ı ʿâlem: Herkesin ağzı, dili; herkes tarafından.
İnʿâmumuñ ẕikri efvâh-ı ʿâlemde söylenür. (63a-7)

eg-: Eğip bükmek.
Yaş ağacı nice dilerseñ eg ve ḳuru ağaç oddan artuḳ nesne-y-ile ṭoğru olmaz. (62a-6)

eger (F.): Şayet, eğer.
Eger benüm ḫûyum saña ḫoş gelmezse sen kendü eyü ḫûyuñı elden ḳoma. (77b-6)

egerçi (F.): Her ne kadar, gerçi, ..ise de.
Egerçi deñizde menfʿatlar bî-şümârdur, eger selâmatlıḳ isterseñ kenârda ṭur. (16a-8)

egin: Sırt, arka.
Melik-zâde bunı esirgeyüp egnine ḫilʿat geyürdi. (45b-5)

egri: Bozuk, kötü.
Ger sende ẕevḳ yoġ-ısa ṭabîʿatı egri canavarsın. (8b-11)

ehl (A.): 1. Sahip.
Manṣıb ehlinüñ bir dostı görmege ol vaḳt eli deger ki maʿzûl ola. (26a-4)
2. Halk.
Tamu ehline ṣor ki aʿrâf nice uçmaḳdur. (12b-13)
3. Maharetli, kabiliyetli, bilgili.
Câhilden ehle ne kadar nefret olursa, ehlden câhile yüz ol ḳadar vaḥşet vardur. (53b-14)
e. -i ʿayâl: Ev halkı, aile.
..ehl-i ʿayâlüme saʿyümi mürüvvetsüzlige ḥaml iderler. (15a-13)
e. -i dil: Gönül dilinden anlayan.
...ehl-i dil yâranlar anuñ maḥabbetini ġanîmet bilüp ve ḫidmetine müdâvemet ḳılurlar. (42a-5)
e. -i kerem: Kerem sahibi, iyilik sever.
..fülân kişi ehl-i keremdür ve dervîşlerüñ ḥâlin bilür. (32b-15)
e. -i ṣafâ: Safa ehli, keyif adamı.
Ehl-i ṣafânuñ maḥabbeti odur ki ḥużûruñda ve ġaybetde bir ola. (25a-2)
e. -i şinâḫt: Bilgili, bilmiş kimse.
Ehl-i şinâḫt ol degül ki her sözi bile ve söyleye. (48a-6)
e. -i ṭarîḳ: Tarikat ehli, bir tarîkata mensup.
Bir ṣâḥib-dil ḫânḳâhdan medreseye geldi ehl-i ṭarîḳ ṣoḥbetinüñ ʿahdini ṣıdı. (30a-7)

ehliyyet (A.): İşe yarar hal, kabiliyet.
Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür hiç ehliyyeti ve âdamılıġı yoḳdur. (21a-15)

ejdehâ, ejderhâ (F.): Büyük yılan.
..gerçi ecelsüz kimse ölmez; pes kendüzüñi ejdehâ aġzına atma. (42b-14)
...veger ejderhâ aġzına varur-ısañ ölmezsin meger ki ecel güninde ölesin. (74a-11)

ek-: Saçmak, serpmek.
Her pâdişâh ki zulm tohmını ekdi ol kendü milki dîvârın kazar-ımış. (12a-4)

ekâbir (A.): Büyükler.
...hakîkatda ol vakt tamâm ola ki ekâbir ortasında pesendîde ola. (12a-4)

ekin: Mahsül, ekin.
Ekine çün ki biçin vaktı gele, gök ve yeñi tahıl gibi salınmaz. (60a-9)

eksil-: Azalmak, eksilmek.
Sultânuñ şevketinden ve kadrinden bâğubân evine konuk olmakdan nesne eksilmedi.(37b-7)

eksük: Eksik, az.
..düşmenlerüñe nazaruñ eksük itmezsin. (2a-6)

eksüklik, eksüklük: Hata, kusur.
Kul oldur ki eksüklügin bilüp ᶜözrini Hak dergâhına getüre. (1b-11)
Bu kamu ᶜaybum-ıla ve eksükligüm-ile .....Türkî'ye tercüme kılup tamâm itdüm. (5a-6)

el: El.
Bunca fazîlet ki sağ elüñdür ne-y-çün yüzügi sol ele virdüñ? (78a-13)
e. çek-: Vaz geçmek, terketmek.
Nâgâh tabîᶜatuma muhâlif bir hareket kıldı mahabbetinden el çekdüm. (52b-6)
e. götür-: El kaldırmak.
Hoca el götürüp fâyidesüz duᶜâ ve zârî kılmağa başladı. (39a-5)
e. kaldur-: Dua etmek.
ᶜÂsî ki günâhın bilüp el kaldura şol ᶜâbidden yigdür ki başın kaldura. (74b-10)
e. sun-: 1. Avuç açmak, istemek, dilenmek.
...etmeg-içün yüz suyın dökmeyeler ve ellerin kimse öñine sunmayalar. (42a-12)
2. El uzatmak.
..zarûrî birisinüñ kabına el sundı ki ala içe. (44a-13)
e. tarlıgı: Geçimini temin edemeyecek kadar sıkıntıda olma.
Eger niᶜmet ü mâl issi olursañ mağrûr u ğâfil olursın, veger el tarlıgı ola hasta-dil olursın. (76b-8)
e. ur-: Dokunmak.
..el her hîleden sındı kılıca el urmak halâldur. (68b-10)
e. uzat-: Almaya kalkışmak, el sunmak.
Bir gülistân tasnîf idem ki bâd-ı hazân anuñ varakına el uzatmaya. (4a-8)
e. yu-: Ümidi kesmek, vaz geçmek.
İy ᶜâkıl! Şol dostdan el yuğıl ki düşmenlerüñle otura tura. (68b-6)
e. emegi: İnsanın kendi çalışmasının karşılıgı.
Sirke ve tere kendü eli emeginden yigrekdür ayruk kişinüñ kuzı biryânından. (75a-10)
e. -den çıkar-: Vermek.
...hubs-ı nefs-i cibillî mütemekkin olmış-ıdı, şöyle kim bir cân-ıla bir etmegi elden çıkarmazdı. (38b-13)
e. -den ele git-: (Bir şey) birçok sahip değiştirerek devam etmek.
Şimdi kendüñe gel ki elüñde niᶜmet var ki bu niᶜmet ve milk elden ele gidicidür. (21b-13)
e. -den git-: Kaybolmak.
..bunuñ gibi kemâl ü belâğatıla yaban ihtiyâr itmiş ve ᶜakl zimâmı elinden gitmiş. (56a-14)
e. -den koma-: Brakmamak, vaz geçmemek.
Eger benüm hûyum saña hoş gelmezse sen kendü eyü hûyuñı elden koma. (77b-7)

e.- e gel-: Elde edilmek.
..laʿl zaḥmet-ile ele gelür ol sebebden ʿazîzdür. (71a-11)
e. -e getür-: Temin etmek, bulmak.
Baḥrî eger timsaḥ zaḫmından endîşe ḳılursa hergiz ağır bahâlu dür ele getürmez. (46a-1)
..bir ayruḳ zâhid ele getür ki ol zâhid degüldür. (28b-14)
e. -e gir-: Elde edilmek, tutulmak.
Bunda daḫı irâdet ḳomaynca saʿâdet ele girmez. (29b-12)
e. -i alçaḳ: Hakir, zelil, zavallı.
İy zeber-dest! Eli alçağı icidürsin. (13b-5)
e. -i boş: Geçinecek nesnesi olmayan.
..eli boş kişiye sefer murâdı el virmez. (45b-10)
e. -i deg-: Bir işi yapmaya fırsat bulmak.
Mansıb ehlinüñ bir dostı görmege ol vaḳt eli deger ki maʿzûl ola. (26a-5)
e. -i ir-: Yapabilmek.
Şol kişi ki eli irdügine güci yitdügi vaḳt eylük itmeye, dermânde ḳalduğı vaḳt kimesneden eylük görmeye. (71a-2)
e. -in al-: Yardım etmek.
Ben dost aña direm ki perîşân ḥâl ve dermânde ḳalduğı vaḳtda dostlıḳ ide ve dostınuñ elin ala. (16b-1)
e. -inden: Sebebiyle, yüzünden.
Eger yavuz ḫûlu belâdan ḳaçup felege çıkarsa kendü yavuz ḫûyı elinden dâyim belâ içinde ola. (69b-12)
e. -inden al-: Kurtarmak.
Babañ beni on altuna freng elinden aldı ve senüñ elüñde yüz altuna esîr eyledi. (27a-3)
e. -inden gel-: Yapabilmek.
..elüñden gelürse bir ağız ṭatlu eyle. (31a-2)
e. -ini ḳısa ṭut-: (Bir hareketi) yapmamak.
..elüñi bu ḥareketden ḳısa tut kim vâḳıʿalar çoḳdur. (18a-6)
e. -in kes-: Ümidini kesmek, vaz geçmek.
Her kişi ki dirlikden elin kese her ne ki göñlinde vardur diline gelür. (6a-7)
e. -i yitişme-: Elde edememek, nail olamamak.
Şunuñ ki cihân murâdına eli yitişmez, kendü ṭoğduğı yirde ġarîbdür. (41b-1)

e l b e t t e (A.): Şüphesiz.
Her ki ol maḥbûbsuz olmaz elbette cefâsını daḫı çekmek gerek. (52a-13)

e l ḥ a m d ü l i l l â h (A.): Allah'a hamdolsun.
Elḥamdülillâh ki gül dikenden çıḳdı ve diken ayağuñdan. (9a-8)

e l î m (A.): Çok acı veren.
..ol ʿaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum ve bu niʿmet-i muḳîme irişdüm. (59a-5)

e l - ḳ ı ṣ ṣ a (A.): Hülâsa, nihayet.
El-ḳıṣṣa bir vaḳt ḫâyınlığın bilüp dögdiler ve sürdiler. (62a-14)

e l l i: Elli.
Arpa ḳadar altun yigrekdür elli batman ḳuvvetden. (45b-12)

e l m â s (F.): Elmas.
..göñül serâçesini göz yaşı elmâsı-la delerdüm. (3b-4)

e l v â n (A.): Renkler.
Dirîġ ki ʿömrün elvânı ḫôn(ı) üzre bir loḳma yidüm idi kim eyitdiler: "Bes!" (57b-13)

e m â n (A.): Emînlik, korkusuzluk. (5a-8)

e m â n e t (A.): Emânet.
..senüñ emânetüñ ve diyânetüñ ve zühd ü taḳvâñ var. (16a-4)

e m e k : Çalışma.
Sirke ve tere kendü eli emeginden yigrekdür ayruḳ kişinüñ ḳuzı biryânından. (75a-10)

e m e l (A.): Arzu, ümit, umma.
Ḥavluñ ḥarem-miŝâl kapuñ kaᶜbe-i emel. (5a-13)

e m î n (A.): Emniyet içinde, korkusuz.
e. ol-: Korkudan salim olmak, güvenmek, rahat olmak.
Ḥalḳuñ râḥatı senüñ ẓulmüñden emîn olmaḳdur. (13b-9)

e m î r (A.): Bir ülkenin başı, beyi.
İy emîr bu dünyâda senden kemterüz. (31a-13)
e. -i yunân-ı Skenderî: İskender diyârının beyi.
Dîn-i ᶜarab emîr-i yunân-ı Skenderî (5a-14)

e m l a ḥ (A.): En güzel, en tatlı.
e. -ü'ş-şuᶜarâ: Şairlerin en güzel şiir söyleyeni.
...emlaḥu'ş-şuarâ, sulṭânü'l-ᶜulemâ....ḫoca Saᶜdî Şîrâzî'nüñ Gülistânını....Türkî diline tercüme ḳılasın. (4b-6)

e m r (A.): 1. İş.
ᶜÂḳıbetü'l-emr bu ᶜallâme-i ᶜaṣr oldı... (32a-15)
2. buyurma.
e. it-: Buyurmak.
Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür.... (2a-7)

e m ŝ â l (A.): Örnekler. (4a-15)

e n â m (A.): Halk.
....faḫrü'l-enâm, şehinşâh-ı muᶜaẓẓam...Murâd bin Meḥemmed Ḫân ḥaẑretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-9)

e n b â z (F.): Ortak.
...fülân enbâzum Türkistân'a gitdi. (38a-10)

e n b i y â (A.): Peygamberler.
Ḳıyâmet güninde eger ḳahr ḫiṭâbın ide, enbiyâya ne ᶜöẑr yiridür. (76b-15)

e n d â m (F.): Vücut, boy.
Kâruvân ḫalḳınuñ ḥarâmî ḳorḳusından endâmlarına ditremek düşdi. (44b-6)

e n d â z e (F.): Ölçü.
Endâzeyi saḳla kim Ḥaḳ -sübḥâne ve taᶜâlâ- Kelâm-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur. (34b-3)

e n d î ş e (F.): Keder, üzüntü.
...eyüden ve yavuzdan endîşe ve gam yoḳdur. ((14a-1)
e. ḳıl-: 1. Çekinmek, korkmak.
Baḥrî eger timsaḥ zaḫmından endîşe ḳılursa hergiz agır bahâlu dür ele getürmez. (46a-1)
2. Düşünmek.
Bir zamân endîşe ḳıldı ve andan ṣoñra eyitdi. (60b-6)

enük: Hayvan yavrusu, enik.
Bir kişi ḳurt enügin bisledi. (33b-5)

envâʿ (A.): Çeşitli.
Fi'l-cümle envâʿ ʿuḳûbete giriftâr oldum. (17a-1)

epsem: Sessiz.
Ṣabr köşesinde ḫırḳasın yamayup epsem oturmak yigrekdür. (33a-5)
e. ol-: Susmak.
...hiç aġlamayup epsem oldı, oturdı. (12b-5)

er: 1. Erkek kişi, adam.
Bir müneccim sefere varmış-ıdı, girü evine geli gördi ki ʿauratınuñ ḳatında bir yad er oturur. (48b-12)
2. Koca, eş.
Zişt ʿavratuñ eri gözsüz olmaḳ yigrekdür. (31a-11)

eren: Kimse, kişi.
Tañrı yolınuñ erenleri düşmen göñlin melûl itmemişler. (24b-15)

erdeşîr (F.): Eski İran hükümdarlarından bazılarının adı. (33b-6)

erkân (A.): Bir müessesenin ileri gelenlei, büyükleri.
e. -ı devlet: Devlet ricâli.
Hârûnürreşîd erkân-ı devlete eyitdi. (22a-10)

erlik: Erkeklik, yigitlik.
Elüñden gelürse bir aġız ṭatlu eyle, yoġsa erlik ol degüldür ki ḫalḳuñ aġzına yumruḳ urasın. (31a-3)

erzânî (F.): Lâyık, uygun bolluk, çokluk.
e. ḳıl-: Lâyık görmek, uygun bulmak, vermek.
..ḫilʿat virüp yüzügi aña erzânî ḳıldılar. (46a-15)
e. ol-: Lâyık olmak, verilmek.
..sulṭâna çoḳ yıllar ʿömr erzânî olsun... (23a-3)

esâb (A.): Sebepler.
..ḫazînesi ve esbâbı yoġ-ıdı ne-y-ile milk anuñ elinde muḳarrer ḳaldı. (11b-9)

eser (A.): Alâmet, belirti, iz.
Hiçbir nevʿ-ile ḫâṭırında ġam eseri yoġ-ıdı. (59b-14)
e. it-: Tesir etmek, kâr etmek, dokunmak.
Göñli ḳararmış kişiye naṣîḥat eser itmez. (7b-3)
Bu laṭîf âvâz ḥayvâna eser itdi velîkin hiç sende eseri belürmedi. (8b-6)

esîr (A.): Esir.
..pâdişâh bu sözi işitdi ve esîrüñ ṣuçın ʿafv itdi. (9b-9)
e. eyle-: Esir etmek.
Bârî Taʿâlâ bir sencileyin maḫlûḳı saña esîr eyledi. (66a-7)
e. ol-: Esir olmak.
..tâ ḥaddî ki Frenk ilinde esîr oldum. (26b-2)

esirge-: Şefkat göstermek, korumak.
Şol ki yılanı esirgedi, bilmedi ki anı esirgemek âdem oġlanına ẓulm itmekdür. (69a-4)

eski: Eski.
Kişi kendü eski hırkasın yamamak yigdür âriyete ton dilemekden. (79b-3)

eşnâ (A.): Ara, sıra.
e. -yı kelâm: Söz arası, konuşma sırası.
..fi'l-cümle oturdum, eşnâ-yı kelâmda yâranlar maşlahatı añıldı. (17b-6)

esrük: Sarhoş.
Oğlan bir esrük pil gibi meydâna girdi. (20b-15)

eşʿâr (A.): Şiirler. (4a-15)

eşek: Eşek.
ʿÎsâ'nuñ eşegin eger Kaʿbe'ye iledeler çün girü gele hemân eşekdür. (61a-13)

eşkâre (F. âşikâre): Açık, belli.
e. it-: Açığa vurmak, meydana çıkarmak.
Halkuñ gizlü ʿaybını eşkâre itme ki anı rüsvây eylersin. (71b-6)

et: Et.
Nûşînrevân-içün saydgâhda av etinden kebâb itmek istediler. (18a-13)

etek: Belden aşağıya uzanan elbiselerin aşağı kısımları.
e. -ini pür gül eyle-: Eteğini gülle doldurmak
Gördüm ol yâr-ı şâdık etegini pür gül eyleyüp şehre kaşd itmiş. (4a-5)

eteklü: Eteği olan, etekli,
Kaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yakasına degin gömülgene düşmiş ola. (50b-6)

etıbbâ (A.): Doktorlar.
e. -yı Yunân: Yunan doktorları.
Etıbbâ-yı Yunân ittifâk itdiler ki bu rence dermân yokdur. (19a-1)

etmek: Ekmek.
İy tok! Saña arpa etmegi hoş görümez. (12b-11)
etmenginsüz: Ekmeksiz, ekmeği olmadan.
Ol vakıf etmeginsüz, dervîze lokmansınsuz zâhiddür. (28b-1)

ev: Hane, ev.
Bir eve senüñ gibi konşı ola on direm kem ayar gümiş degir. (48a-13)

evc (F.): Bir şeyin en yüksek noktası.
e. -i felek: Göğün en yüksek noktası.
Sen ki evüñ içinde ne vardur bilmezsin evc-i felekde ne var-ıduğın ne bilürsin? (48b-15)

evet: Evet.
Evet derdümi hem-derdüme söylerem. (57a-1)

evkât (A.): Zamanlar, vakitler. (51a-13)

evlen-: Evlenmek.
Bir zamândan şoñra gördüm ki evlenmiş ve oğlancukları gelmiş. (59b-15)

evlî (F.<A. evlâ): Daha uygun.
Neşr vech-ile tercüme kılmağı evlî gördüm. (5b-9)

evsüz: Evi olmayan.

e v s ü z l i k: Evi olmama hali, evsizlik.
Bir gün yâranları geldiler ki evsüzlik perîşânlığından ḫâṭırın ṣoralar. (54a-7)

e v v e l (A.): 1. İlk, birinci.
Evvel kişi ki ḳaftana ʿalem dikdi ve barmağına yüzük geçürdi Cemşîd idi. (78a-11)
2. Önce, ilkin.
Ayaḳ başacaḳ yiri evvel bulurlar andan ayaḳ başarlar. (5a-5)
3. Baş, başlangıç.
İy ġâfil! Sözüñ evveli ve âḫiri vardur. (47b-13)
4. Daha önce geçen, eski.
Zamân-ı evvelde bir pâdişâh bir esîri buyurdı ki depeleyeler. (6a-5)

evvel emirde: Önce, ilkin, ilk iş olarak.
...evvel emirde naẓar itmez. (2b-8)
evvelki: Önceki, ilkinki.
Oġlancuḳlardan evvelki üstâduñ ḳorḳusı gitdi. (62b-1)

e y i t - : 1. Demek, söylemek.
Dervîş eyitdi: Öyleye degin uyumaḳ efḍaldür saña. (13b-8)
2. Rivâyet etmek, nakletmek.
Gelürüñ yoḳdur ḫarcı âheste ḳıl kim gemiciler bir meṣel eydürler. (63a-2)

e y l e: Öyle, o şekilde:
Ammâ ḳoḳusı-y-ıla eyle mest olmışam ki etegüm elümden gitmiş. (3a-11)
Vallâhi nite-ki sen didüñ eyle oldı. (16b-10)
eyle ki: Öyle ki.
İy yâranlar! Ben, eyle ki bu ḥarîfden ḳorḳaram ḥarâmîlerden ol ḳadar ḳorḳmazam. (44b-11)

e y l e - : 1. Yapmak, işlemek.
Yâ vefâ kendü ʿâlemde olmadı ya meger bu zamân içinde anı kimse eylemedi. (21a-12)
2. Yardımcı fiil; etmek.

➡ʿafv e.	(30b-9)	berî e.	(7a-11)
aġız tatlu e.	(31a-3)	beyân e.	(6a-2)
ʿarż e	(33b-1)	cemʿ e	(66b-4)
ʿaṭâ e.	(18a-4)	dirligini acı e.	(26b-11)
bay e.	(32a-13)	esîr e.	(27a-4)
etegini pür gül e.	(4a-5)	merḥamet e.	(13a-11)
fâş e.	(67b-13)	muʿayyen e.	(11a-4)
ġarḳ e.	(23b-11)	naṣîb e.	(7b-11)
ġavġâ e.	(48b-13)	naẓar e.	(56b-12)
ḫacîl e.	(8a-9)	raḥmet e.	(78a-6)
ḫalâṣ e.	(17a-3)	redd e.	(42a-3)
ḥaml e.	(76a-5)	revâ e.	(2b-11)
ḫâṣ e.	(17a-3)	rüsvây e.	(71b-6)
ḥased e.	(16b-11)	saʿy e.	(66b-13)
ḥaẕer e.	(26b-14)	ṣulḥ e.	(12a-13)

ḫışm e.	(18b-6)	şikâyet e.	(15a-9)
iᶜtimâdsuz e.	(71b-6)	şükr e.	(37a-5)
ḳanâᶜat e.	(23a-1)	ṭâᶜat e.	(60b-11)
kâr e.	(65b-5)	taᶜlîm e.	(63b-9)
ḳaṣd e.	(10a-6)	terk e.	(47a-13)
ḳażâ e.	(25b-2)	töhmetlü e.	(52a-5)
ḳurbân e.	(35b-11)	vaṣf e.	(5b-2)
maḥv e.	(54b-12)	vaṣıyyet e.	(64b-5)
melûl e.	(35b-7)	yoldaş e.	(13a-10)
mensûb e.	(29b-7)	zecr e.	(18a-8)

eylük: İyilik.
Ulu ve ᶜâḳıl dimesünler şol kimesneye kim ulularuñ adın eylüg-ile yâd itmeye. (23b-8)
e. it-: İyilik etmek.
Şol kişi ki eli irdügine güci yitdügi vaḳt eylük itmeye dermânde ḳalduġı vaḳt kimesneden eylük görmez. (71a-2)

eyü: 1. Güzel, hoş, iyi.
Deñiz fâyidesi eyü-y-idi, eger mevc ḳorḳusı olmayaydı. (56a-11)
2. Hayırlı, doğru.
Her kişi ki pâdişâh anuñ didügin ide ḫayf ola ki eyü sözden ġayrı söz diye (9b-15)
3. Çok, hayli.
İy benüm meḥâsinümi ṣayan! Eyü incitdüñ beni ki ol sen vaṣf itdügüñ benüm ẓâhirümdür. (6a-9)
e. dut-: İyi kabul etmek, iyi saymak.
Yaramazları eyü dut iy ᶜâḳıl kişi eyüler ḫod ulolardur... (78a-10)
e. it-: İyileştirmek, güzelleştirmek.
Demür ki bed-güher ola hiç sayḳal anı eyü itmez. (61a-12)
e. ol-: Dürüst ve faydalı olmak.
Ben eyitdüm: Vallahi gâh söz eyü olur, gâh yavuz olur. (46b-8)
e. ṣan-: Bir kimsenin iyi olduğu kanaatine varmak.
..nâmûs-ıla ṭonuñ aḳ itmişsin, ḫalḳ eyü ṣansundiyü ne-y-çün berâtuñı ḳara itmişsin? (75a-5)
e. yürü-: Doğru, dürüst davranmak.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni naḳs- ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-12)

eyvân (F.): Saray, köşk.
Bu beyitler Ferîdûn'uñ eyvânında yazılmışdur. (10a-1)

eyyâm (A.): 1. Günler.
..geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum. (3b-3)
2. Zaman, vakit.
...gerdiş-i eyyâmdan şikâyet ḳılup iñler-idi. (53b-3)

eẕân (A.): Ezan.
...her vaḳt ki eẕân oḳısa ḫalḳ ḳulaḳlarına barmaḳ ṭutarlardı. (49a-14)

eẕell (A.): En hakir, en alçak.
Eᶜazz-i kâyinât ẓâhirde âdemdür ve eẕell-i mevcûdât itdür. (76a-6)

—F—

fâḥiş (A.): Çirkin, kötü.
Ḳullarınuñ günâh-ı fâḥişi-y-ile nâmûs perdesin yırtmaz. (2a-2)

faḫr (A.): Övünme.
f.-ü'l-enâm: Halkın medârı iftihârı.
...cemâlü'l-islâm, faḫrü'l-enâm, şehinşâh-ı muʿaẓẓam...Sulṭân Murâd bin Meḥemmed Ḫân ...ḥażretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-9)

faḳîh (A.): Şeriat ilimlerini bilen, fıkıhla uğraşan.
Sipâhî ki dervîş sîretlü ola, yigrekdür şol faḳîhden ki ḫalḳ incidicidür. (74b-13)

faḳîr (A.): Yoksul, fakir.
Baylardan nesne dile ve faḳîrlerine ödünç vir. (29a-7)

faḳîre (A.): Fakir kadın; fakir eş.
Bir dervîşüñ faḳîresi ḥâmile oldı... (64b-7)

faḳr (A.): Fakirlik, yoksulluk.
... düşmen şamatası ne beñzer faḳr zaḥmetine. (15a-13)
f. odına yan-: Fakirlik çekmek.
Bir dervîş gördüm faḳr odına yanmış ve ḫırḳasına ruḳʿa ruḳʿa yamamış. (32b-10)

farḳ (A.): Ayrılık, fark.
ʿÂlim-ile câhil ortasında ne farḳ vardur? (30a-8)

fârsî (A.): 1. İran dili, Farsça.
Eger sizden birüñüz fârsî bilürse gelsün ki s̱evâb ḥâṣıl ola. (57b-9)
2. İran'a ait olan, İran'da var olan.
..kükürd-i fârsî dilerem ki Çin'e iledem. (38b-15)

fâsıḳ (A.): Allah'ın emirlerini tanımayan.
Bir ṣâliḥ ḳulı uçmaġa iledeler ve fâsıḳ efendisin cehenneme iledeler. (66a-15)

fâsid (A.): Kötü, fenâ.
f. ḳıl-: Bozmak.
Pâdişâh ṣalâḥiyyet ẓannın bunuñ ḥaḳḳında fâsid ḳılmaya. (25a-11)
f. ol-: Bozulmak.
..ol kişinüñ iʿtiḳâdı fâsid oldı ve vaẓîfelerini kesdi. (17a-14)

faṣîḥ (A.): Düzgün ve açık konuşan.
Ḥikâyet iderler ki Sehbân-ı Vâyil be-ġâyet faṣîḥ-idi. (47b-4)

faṣl (A.): 1. Bir kitabın bölümlerinden her biri.
Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi. (4a-12)
2. Mevsim.
Rebîʿ faṣlı-y-ıdı, ṣovuḳ ṣavleti ârâm itmişdi. (4a-3)
f.- ırebîʿ: Bahar mevsimi (5b-11)

fâş (F.): Meydana çıkma.
f. eyle-: Meydana çıkarmak, âşikâre etmek.
Her sırruñ ki vardur zinhâr dostuña bildürme, ne bilürsin bir vaḳt ola ki düşmen ola ve sırruñı fâş eyleye. (67b-13)

f. ol-: Duyulmak, belli olmak.
..râzını niçe ki sakladı, saklayımadı ve ʿâleme fâş oldı. (39b-13)

f â t i ḥ a (A.): Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi; dua yerine okunur. (60b-13)

f â y ı ḳ (A. fâ'iḳ): Üstün vasıflı, iyi kalitede.
ʿUṣâre-i ḳamış anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur. (2a-11)

f â y i d e (A. fâ'ide): Fayda.
Deñiz fâyidesi eyü-y-idi eger mevc ḳorḳusı olmayaydı (56a-11)
f. gör-: İyilik görmek, yararlanmak.
İy şol ki, seni taʿrîf idenüñ sözin işidürsin ki senden azacuḳ fâyide görmeg-ile (70a-11)
f. it-: İşe yaramak, iyi gelmek.
..andan nûş-ı dârû dileyem vire ya virmeye. Eger vire ya fâyide ide ya itmeye.(35a-8)
f. ḳıl-: Tesir etmek, kâr etmek.
Çün ki mizâcda iʿtidal ḳalmaya ne ʿilâc ve ne ʿazîmet fâyide ḳılmaz. (58a-12)
f. -si olma-: İşe yaramamak.
Bâzirgânlar niçe ki zârî ḳıldılar ve Tañrı'ya ve peyġambere and virdiler fâyide olmadı. (7a-11)
f. -si yoḳ: Boşuna, faydasız.
Arudan söylemek fâyidesi yoḳ şol kişiye ki ʿömrinde aru soḳmamış ola. (57a-1)

f â y i d e l e n -: Yararlanmak, istifâde etmek, kazanç sağlamak.
...anda olasın ve hem daḫı senüñ berekâtuñ-ıla fâyideleneler. (27a-14)

f â y i d e s ü z: Boşuna, boş yere.
İki ṭâyife ʿâlemde ʿabes zaḥmet çekdi ve fâyidesüz saʿy eyledi. (66b-12)

f â ż ı l (A.): Üstün, faziletli.
Bir fâżıl dânişmend bir pâdişâh oġlına taʿlîm iderdi. (61b-11)

f â ż î l e t (A.): Hüner, meziyet, üstünlük.
Bunca fâżîlet-ile ḫâtemi ne-y-çün saġ ele virmediler? (78a-14)

f a ż l (A.): 1. lutuf, kerem, yardım.
Allah Taʿâlâ fażlı-y-ıla her memlekete ki vardum raʿiyyet incitmedüm. (23b-5)
2. Marifet, hüner.
Fażl u hüner ʿabes̱ olur tâ ki göstermeyeler. (40b-7)

f e h m (A.): Anlama, anlayış.
....dürlü sözler dimege başladı ki ne ʿaḳla kifâyet olur ve ne fehme dirâyet olur. (16a-10)

f e l e k (A.): Gök yüzü, sema.
Eger yevuz ḫûlu belâdan ḳaçup felege çıḳarsa kendü yavuz ḫûyı elinden dâyim belâ içinde ola. (69b-11)

f e n (A.): Hüner, marifet, ilim, sanat.
Dürlü fenden ḥaẓẓı var-ıdı. (47a-5)

f e r â ġ a t (A.): Rahatlık.
Eger etmek cemʿiyyet-i ḫâṭır ve ʿibâdet ferâġatı-y-içün olsa ḥalâldur. (29a-2)

f e r i ş t e, f i r i ş t e (F.): Melek.
Eger vezîr pâdişâhdan ḳorḳduġı gibi Tañrı'dan ḳorḳsa ferişte olaydı. (22a-7)
Ne ʿaceb şeyṭânı firiştelere muʿallim ḳıldılar. (62b-5)

ferman (F.): Buyruk, emir.
İy ata! Fermân senüñdür. (46b-15)
f. ol-: Buyrulmak, istenmek.
Eger fermân olursa bir ṭabîb oḳıyalum. (58a-8)

fermân-dih (F.): Emri yürüyen, hükmü geçen, âmir.
Sâlâr-ı Rûm ḫusrev-i fermân-dih-i ʿacem. (5a-14)

ferrâş (A.): Döşeyen, döşeyeci.
Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür ki yir yüzine ferş-i zümürridin döşeye. (2a-7)

ferş (A.): Sergi, döşek.
f. -i zümürrid: Yeşil döşek, yeşil sergi.
...yir yüzine ferş-i zümürridin döşeye. (2a-7)

feryâd (F.): Bağırma, imdat.
f. it-: Bağırmak, yardım istemek.
Eger feryâd idesin veger zârî ḳılasın, ḥarâmî altunı aldukdan ṣoñra girü virmez. (55b-2)
f. ur-: Bağırmak.
Bir ṣâḥib-dil bu sözi işitdi naʿra ve feryâd urdı. (24a-12)
f. -ı bî-hûde: Boşuna bağırma.
..kendüzini ḫoş-âvâz taṣavvur idüp ḫuṭbe oḳurdı ve feryâd-ı bî-hûdeler iderdi. (49a-2)

fesâd (A.): Kötülük, fenâlık.
...fülân kişi benüm fesâduma tanuḳluḳ virür. (8a-9)

feṣâḥat (A.): Güzel ve açık konuşma.
....manṭıḳ-ı şîrîn-ile ve feṣâḥat ve belâgat ḳuvveti-y-ile... ḫidmetine iḳdâm gösterüp ve ikrâm ideler. (41b-1)

fetḥ (A.): Zaptetme, fetih.
Buncılayın fetḥ anlara müyesser olmadı. (23b-4)

fetvâ (A.): Kadı tarafından verilen şerʿî karar.
f. vir-: Şerʿî bir mesele hakkında karar vermek.
...ve ḳâḍî fetvâ virdi ki pâdişâh selâmeti-çün raʿiyyetden birinüñ ḳanın dökmek revâ ola. (19a-5)

fevt (A.): Kaybolma, elden çıkıp gitme.
f. it-: Elden kaçırmak, kaybetmek.
Eger ʿâḳıl-ısañ furṣatı fevt itme ve giç ṭutma. (71b-10)
f. ol-: Kaybolmak, gitmek.
..anuñ fevt olmağıy-la eski ḳaftanları yabana atdılar. (39a-12)

feylesof (A.): Çok düşünen, akıllı.
...meger bir feylesof, cihân-dîde vezîri var-ıdı. (28a-9)

fısḳ (A.): Günâkârlık, isyan etme.
f. ve fücûr pîşe idin-: Günah işlemeyi, isyan etmeyi alışkanlık haline getirmek.
...fısk ve fücûr pîşe idindi, fi'l-cümle maʿâṣîden nesne ḳalmadı ki işlemedi. (62b-11)

fıstuḳ (F.): Fıstık.
An/ki sen fıstuḳ gibi ṭolu iç ṣanursın... (7a-8)

figân (F.): Izdırap ile bağırıp çağırma, inleme.
f. -a gel-: İnlemek, bağırmak; usanmak, bezmek, câna gelmek.
Bir müşt-zen, rivâyet iderler ki zamân muḫâlifinden figâna gelmiş-idi. (40b-3)

f i k r (A.): Düşünce, fikir.
f. it-: Düşünmek.
Her gice bir dürlü fikr ider ve ḳanda gice olursa anda yatur. (58b-4)

f i l (A.): Fil.
Fil cisimde uludur velîkin ᶜayn-ı necisdür. (10a-11)

f i ᶜl (A.): İş, amel.
f. işle-: İş yapmak.
ᶜAvâm biñ herze ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fiᶜl işlerse ẖalâyıḳ biñde birin istiᶜmâl idüp söylemezler. (62a-1)

f i ' l - c ü m l e (A.): Nihâyet, sonunda, kısaca.
Fi'l-cümle anuñ-ıla söyleşmemege ve dilümi dutmaġa ḳuvvet bulmadum. (3b-15)

f i r â ḳ (A.): Ayrılık.
...firâḳı baña be-ġâyet eser itdi. (56a-2)

f i r â s e t (A.): Seziş, çabuk kavrayış.
Mecnûn firâset-ile bildi, eyitdi. (56b-10)

f i r â v â n (F.): Çok, bol, fazla.
Bir melik-zâde atasından firâvân mal ve mîrâs buldı. (17b-14)

F i r ᶜa v n (A.): Hz. Musa zamanındaki Mısır hükümdarı. (32b-5)

f i r e n k (A.): Yabancı, düşman.
..babam seni firenk elinden on altuna ṣatun aldı. (27a-2)

F i r î d û n (F.): İran'ın mitolojik tarihinde Pîşdâdiyân sülâlesinin 6. hükümdarı, adaleti ile meşhurdur. (10a-1)

f i t n e (A.): Fesat, karışıklık.
Her birine bir şehr ve bir vilâyet muᶜayyen eyledi tâ ki fitne başıldı. (11a-5)
f. ḳop-: Karışıklık çıkmak, ihtilâl olmak.
Bir vaḳt Şam vilâyetinde fitne ḳopdı ve ḳatılıḳ oldı. (61b-8)

f i t n e - e n g î z (F.): Fesat çıkaran.
Yalan söz ki maṣlaḥat-âmîz ola yigdür şol ṭoġru sözden ki fitne-engîz ola. (9b-13)

f u l o r i (Yun.): Altın sikke.
Bu iki ḳarındaşı dut ki saña yüz fulori vireyin didi. (23b-13)

f u r ṣ a t (A.): Uygun zaman, elden kaçırılmayacak vakit.
Eger ᶜaḳıl-ısañ furṣatı fevt itne ve giç ṭutma. (71b-10)
Pâdişâh niᶜmeti ḥarâm olur aña ki furṣat vaḳtını gözlemeye. (14b-1)
f. bul-: Uygun zaman yakalamak.
...ol daḳîḳ-ıla baña furṣat buldı. (21a-7)
f. gözle-: Uygun zaman kollamak.
Bâşed ki bir furṣat gözler ola yoldaşlarına ẖaber ide. (45a-9)

f u ṣ û l (A.): Bölümler.
Bunca bâb fuṣûl-ıla faṣl-ı rebîᶜ içinde ḳıldum. (5b-11)

f ü c û r (A.): Günahkârlık, sefihlik.
Fısḳ ve f ücûr pîşe idindi, fi'l-cümle maᶜâṣîden nesne ḳalmadı ki işlemedi. (62a-11)

fülân (A.): Falan, herhangi biri.
Ḫayli zamân oldı fülân kişiyi görmedüñüz. (26a-2)
Bilürem ki fülân şaḫṣa maḥabbetüñ ziyâdedür. (52a-3)

fürûmânde (A.): Âciz, beceriksiz, şaşkın
Erlik daᶜvîsin ḳo nefsi fürûmândeden ᶜâciz kimse ne erdür ne ᶜavrat. (31a-1)
f. ḳal-: Şaşkın, iş yapamaz halde kalmak.
Saḳın ki ḥâcet vaḳtında ḫazîne boş bulunup fürûmânde ḳalmayasın. (18a-7)

fürûmâye (F.): Mayası bozuk, sütü bozuk.
Bu fürûmâye biñ batman ṭaşı götürür bir sözi götürmez mi? (30b-13)

fütüvvet (A.): El açıklığı, cömertlik.
Ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin baġlanmışam. (63a-7)

—G—

ġâfil (A.): 1. Habersiz, farkında olmayan.
Rûm ḫalḳı pârsîden ġâfil ve zâhil dururlar. (4b-10)
2. Dikkatsiz, ihtiyatsız.
İy ġâfil! Sözüñ evveli ve âḫiri vardur. (47b-13)
ġ. ol-: Dikkatsiz davranmak, boş bulunmak.
..mellâḥuñ göñlin yıḳduġından ġâfil olup ḥükemâ sözin unutdı. (43b-4)

ġaflet (A.): Habersiz olma, ihmal, endişesizlik.
Bulud ve yil ve ay ve güneş cemîᶜ işdedür, tâ ki sen bir pâre etmek ele getürüp ġaflet-ile yimeyesin. (2a-15)

gâh (F.): zf. Bazan, arasıra.
Gâh eydür ki İskenderiyye'ye gitmek ḫâṭırum var. (38a-12)

ġalaba (A.): Kalabalık, topluluk.
Ḫalḳ ġalabasından ġâyet incindüm ki ziyâret itmege çoḳ gelürler. (29a-5)

ġalat (A.): Yanlışlık.
Gâh olur ki nesne bilmez oġlancuḳ ġalat-ıla nişâna oḳ urur. (46b-5)

ġâlib (A.): Üstün gelen, galebe çalan.
ġ. ḳıl-: Muzaffer eylemek, üstün kılmak.
İy dervîş! Nefîs ᶜaḳluña n'oldı ki ḫasîs nefsi ġâlib ḳılduñ? (50b-3)
ġ. ol-: Yenmek, üstün gelmek, galebe çalmak.
....bir ulu balıḳ avına düşdi ve yiñemedi balıḳ ġâlib oldı. (39b-8)
Her câhili ki söze getüresin ᶜâlime ġâlib olur. (72b-13)

ġalîẓ (A.): Kaba.
...gördüm ki Türkî dili ġalîẓ dildür, ebyât-ı ᶜacem ḳatında bârid düşer. (5b-9)

ġam (A.): Keder, üzüntü, dert, kaygı.
Dutam ki ġamuñ yoḳdur bizüm içün de ġamuñ yoḳ mıdur? (14a-4)
ġ. yi-: Üzülmek, kaygılanmak.
Kişi kendü maḳâmından ṭaşra çıḳdı ne ġam yir ki cemîᶜ-i âfâḳ anuñ yiridür. (43a-5)
...ġam yimeñ ki yaluñuz elli kişiye cevâb iderin. (44b-7)

ġ a m z e (A.): Bakış.
Veger luṭf ġamzesin depredürse yavuzları daḫı iyiler mertebesine irgürür. (76b-12)

ġ a n î (A.): Zengin, varlıklı.
Ḳanâᶜat-ıla gedâ olmak yigrekdür mâl-ıla ġanî olmaḳdan (70b-13)

ġ a n î m e t (A.): Ganimet gibi kazanç.
..senüñ elüñen selâmatlıġ-ıla ḫalâṣ bulmaḳ ġanîmetdür. (48b-7)
ġ. bil-: Fırsat bilmek, kazanç saymak.
Ehl-i dil yâranlar anuñ maḥabbetini ġanimet bilüp ve ḫidmetine müdâvemet ḳılurlar. (42a-5)
ġ. ol-: Fayda sağlamak, kazanç temin etmek.
..mâl sebebi-y-le sefer ġanîmet olur. (41a-11)

ġ a r â y i b (A.): Tuhaf şeyler.
ᶜAcâyibler ve ġarâyibler görüp ve iştmek...mecmûᶜ sefer fâyideleridür. (41a-2)

ġ a r a ż (A.): Kötü niyet, kin.
ġ. añla-: Yanlış anlamak, yanlış değerlendirmek.
Gördüm ki müteġayyir olur ve naṣîḥatumı ġaraż añlar. (16b-1)

ġ a r b (A.): Batı
Yaġmâ buyurdı ġarba güneş şâh adına. (5b-3)

ġ a r b ı l (F. ġırbîl): Kalbur.
Ne ᶜâşıḳlar göñlinde ṣabr ḳarâr ider ve ne ġarbılda ṣu. (14a-9)

ġ a r ı b (A. ġarîb): 1. Gurbette olan, yabancı.
Şol kimsene irilik ider ġarıba ki kendüsi ġurbetde olmamış ola. (45b-1)
2. Görülmemiş.
Ol bi ġarıb bend ki ṭutdı oġlan defᶜ idemedi (21a-2)

ġ a r ı b l ı ḳ: Yabancılık, gurbet.
Ulu-zâde ki kendü şehrinde girü ḳalur ġarıblıḳda hiç nesneye almazlar. (41b-6)
ġ. -a düş-: Gurbete düşmek.
Veger ġarıblıġa düşerse Nîmrûz meliki gice aç yatur. (42a-15)
ġ. -a git: Gurbete gitmek, gurbete çıkmak.
Eger ġarıblıġa giderse ṣanᶜat ehli saḫtlıḳ görmez. (42a-15)

ġ a r î m (A.): Rakip, hasım.
İy ḥakîm! Şol ki senden ḳorḳar sen daḫı andan ḳorḳ ki eger yüz anuñ gibiye ġarîm olursañ daḫı. (13a-6)

ġ a r ḳ (A.): Boğulma, batma.
ġ. eyle-: Batırmak.
Nâgâh muḫâlif yil çıḳdı ol zevraḳı ġarḳ eyledi. (23b-11)
ġ. ol-: Boğulmak, batmak.
...evvel oġlan ġark olmaḳ zaḥmetin görmemiş-idi. (12b-6)

ġ a v ġ â (F.): Döğüş, kavga.
ġ. eyle-: Döğüşmek, kavga eylemek.
..müneccim ġavġâ eyledi tâ bir ṣâḥib-dil bu ḥikâyete muṭṭaliᶜ oldı. (48b-13)

ġ a y b (A.): Gizli, görünmeyen.
İy kerîm pâdişâh ki ġayb ḫazînesinden kâfir ü tersâyı vaẓîfe-ḫôr ḳılduñ. (2a-5)

ġaybet (A.): 1. Gıyab, meydanda bulunmama.
Ehl-i ṣafânuñ maḥabbeti oldur ki ḥużûrda ve ġaybetde bir ola. (25a-3)
2. Çekiştirme, gıybet.
Ne ancılayın ki ḥużûruñda cân vireler ve ḳafâñda ġaybetüñ söylerler. (25a-3)
ġ. it-: Gıybet etmek, çekiştirmek.
Eli ḳıṣa, ḥasûd kişi ardınca her vech-ile ġaybet ider... (72b-3)

ġâyet (A.): 1. En son had.
Evvel cihânda ẓulmüñ bünyâdı yoġ-ıdı her ki geldi anuñ üstine ziyâde itdi, ġâyetine yitişdi. (18b-2)
2. zf. Çok, fazla, oldukça.
Eger bir pâdişâhlıḳ ḫizmetine beni yaraşdurmaġa himmet idesin ġâyet kerem ola. (15b-4)

ġâyib (A.): Görünmeyen, gizli.
ġ. ol-: Kaybolmak, uzaklaşmak.
..dergâhdan ġâyib olmaz ve mutaraṣṣıd-ı fermândur... (24a-11)

ġayrı (A.): Başka.
Mellâḥ bunuñ-ıla ṣulḥ itmekden ġayrı çâre bulmadı. (43b-7)

ġażab (A.): Öfke, gazap.
Anam ḳarıcuġa ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm. (60a-12)
ġ. odına yan-: Öfkelenmek, kızmak.
Bir ṣâḥib-dil bir zûr-bâzı gördi ġażab odına yanmış ve ḫışm-nâk giderdi. (30b-12)

geç-: 1. Gelip geçmek.
Henüz gül vaḳtı geçmemiş-idi ki kitâb tamâm oldı. (4a-13)
2. Gitmek, geçmek.
Bir ʿâbid geçerken bunı gördi ve buña kerâhiyyet-ile naẓar ḳıldı. (30a-10)
3. Uğramak, yanından geçmek.
İy dervîş! Yir yüzinüñ pâdişâhı geldi, ḳatuñdan geçdi. (21b-2)
4. Karşıdan karşıya geçmek.
Altunuñ olmayınca zûr-ıla deñiz geçemezsin. (43b-1)
5. Tamam olmak, bitmek.
..her yire ki vara ḫidmetine iḳdâm gösterüp ve ikrâm ideler ve sefer ġanîmet-ile geçe. (41b-2)
6. Oturmak, yerleşmek.
...seferi terk idem ve dükâna geçem. (38b-4)
7. Batmak, nüfûz etmek.
Demür mıḫ ṭaşa geçecek degüldür. (7b-3)
8. Dolmak, tamam olmak.
...ʿiddeti geçdi, bir yigit nikâh idüp aldı. (58b-14)
9. Vâki olmak, geçmek.
...bu gün sulṭân-ıla arañuzda geçen söz ne-y-idi? (48a-2)
10. Gelmek.
Devletlüler kendülerden öñ geçenler vâḳıʿaları-y-la ögüt ṭutarlar. (77a-2)
geçer nesne: Daimî olmayan, geçici olan şey.
Geçer nesneye göñül virme ki Dicle ḫalifeden ṣoñra Baġdâd'da aḳacaḳdur. (79a-7)

➡ bende g. (17a-10) — cânına g. (53a-10)
ḫadden g. (36b-1) — göñlinden g. (56b-6)

ẖoş g. (11a-14) vaḳtı g. (60a-1)
kendüzinden g. (76a-7)

geçür-: 1. Geçirmek, girdirmek.
Bu yüzügüñ içinden her ki oḳ geçüre yüzük anuñ ola. (46a-12)
2. Harcamak, tüketmek.
...giceleri ġaflet uyḳusında geçürüp, öñine ne gelürse yiyüp ve diline ne gelürse söylicek ol ḳaçan dervîş olur? (31b-9)
3. Takmak.
Evvel kişi ki ḳaftana ᶜalem dikdi ve barmaġına yüzük geçürdi Cemşîd idi. (78a-12)

➡gögüs g. (76b-2) taẖta g. (8b-14)

gedâ, gedây (F.): Dilenci, yoksul.
Ḳanâᶜat-ıla gedâ olmak yigrekdür mâl-ıla ġanî olmaḳdan. (70b-13)
Gedây eyitdi: "Minnet Bârî Taᶜâlâ'ya pâdişâh devletinde mâlum vardur." (37b-12)

gel-: 1. Bir yere gelmek.
Geldi şeyẖ öñinde ḥâl ne-y-idügin taḳrîr idüp şikâyet itdi. (8a-1)
2. Dönmek, avdet etmek.
Bir nice günden ṣoñra yine münâcâtdan gelürken gördi ki bu kişi ẖalḳ elinde giriftâr olmış. (36a-6)
3. (Huzuruna) çıkmak, girmek.
Atasınuñ ḥużurına gelüp eyitdi. (10a-9)
4. (Sesi) çıkmak, gelmek.
Ölmişden ẖod âvâz gelmez. (3a-6)
5. Geçmek, yaşamak.
Senden öñ gelen pâdişâhlar çoḳ saᶜy ile bu mâlı cemᶜ itdiler. (18a-5)
6. Belirmek, çıkmak.
Nâgâh muẖâlif yil geldi. (39a-5)
7. Meydana gelmek.
Benden oġlancuḳlar geldi ayruḳ oġlanlıḳ itmedüm. (60a-2)
8. Ulaşmak, erişmek, gelmek.
Ekine çün biçin vaḳtı gele gök ve yeñi taẖıl gibi ṣalınmaz. (60a-9)
Nite-ki elden ele milk bize geldi... (20b-6)
9. Ayrılmak.
ᶜÂlim-ile ᶜâbid ortasında ne farḳ vardur ki andan geldüñ bu gürûhı iẖtiyâr itdüñ. (30a-8)
10. Nâzil olmak, söylenmek.
Bir zişt-âvâz ẖaṭîb var-ıdı şöyle ki "inne enkera'l-eṣvâti le ṣavtü'l-ḥamîri" anuñ şanında gelmiş-idi. (49a-2)
11. Varmak, gitmek.
Kimsene şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola. (53b-12)
12. Olmak, meydana gelmek.
Servüñ ne yimişi gelür ve ne ṣolar. (79a-3)
gel: Haydi.
Gel varalum fülân vâᶜiẓ naṣîḥat ider, naṣîḥatın işidelüm. (29a-10)

➡beyaża g. (4a-13) ḳarşu g. (16b-9)
bir araya g. (44a-15) ḳażâsı g. (36a-14)

câna g.	(12a-7)	kendine g.	(21b-13)
diline g.	(76a-2)	maṭbûᶜ g.	(37b-2)
dürüst g.	(16a-11)	muvâfıḳ g.	(62a-8)
eceli g.	(40a-2)	nâ-püsendîde g.	(51b-4)
ele g.	(71a-12)	raḳṣa g.	(8b-6)
elinden g.	(31a-2)	rast g	(46a-13)
figâna g.	(40b-4)	ṣavaşa g.	(76a-10)
gözine g.	(50b-11)	söze g.	(51b-10)
ḫâṭıra g.	(15a-11)	vaz g.	(38a-14)
hoş g.	(12a-15)	yaḳın g.	(72b-1)
ilerü g.	(44a-12)	yüzine g.	(72b-3)
inṣâfa g.	(36a-2)	ziyâna g.	(52b-14)

gelecek: Gelecek olan.
Ḥâżır râḥatlıġı gelecek zaḥmet teşvîşi-y-ile mükedder ḳılmaḳ ᶜâḳıllar işi degüldür. (63a-5)

gelin: Gelin.
Atlas u kimḫâ zişt olur ol vaḳt ki çirkin gelin giye. (31a-7)

gelür: Kazanç, gelir.
Oġul! Firâvân ḫarc ol kişiye müsellemdür ki muᶜayyen gelüri ola. (62b-14)

gemi: Gemi. (12a-14)

gemici: Kemi kullanan kişi, gemi sahibi, gemici.
Gelürüñ yoḳdur ḫarcı âheste ḳıl kim gemiciler bir mes̱el eydürler. (63a-2)

genc (F.): Hazine.
Kişi renc çekmeyince genc ḥâsıl itmez. (45b-13)

genç: Yaşlı olmayan, genç.
...genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür altun gerekmez. (61a-2)

ger (F.): Eger, şayet.
Ger sende ẕevḳ yoġ-ısa ṭabîᶜatı egri canavarsın. (8b-11)

gerçek: Doğru.
Anuñ yalan sözi baña yigrekdür senüñ gerçek sözüñden. (9b-12)

gerçeklik: Doğruluk.
Göñlüm bu nesnenüñ gerçekligine şehâdet ider. (64b-1)

gerçi (F.): ..ise de, gerçi, herne kadar.
Pâdişâh dervîşlerüñ pâsubânıdur gerçi niᶜmet pâdişâh devletindendür. (21b-8)

gerdiş (F.): Dönme, dönüş.
g. -i eyyâm: Günlerin dönmesi, zaman.
Ḳarġa daḫı ṭûṭî ḳonşılıġından câna gelmiş-idi ve gerdiş-i eyyâmdan şikâyet idüp iñler-idi. (53b-3)
g. -i gerdûn: Dünyânın dönmesi.
Hergiz gerdiş-i gerdûndan iñlemedüm... (37a-2)
g. -i zamâne: Zamanın dönüşü, zamanın akıp gitmesi.
...gerdiş-i zamâne anuñ ᶜayş-ı rebîᶜin mübeddel ḳılmaya. (4a-8)

gerdûn (F.): Dünyâ.
Hergiz gerdiş-i gerdûndan iñlemedüm... (37a-2)

gerek: 1. İcap eder, gerekir, lâzım.
Dost zindânda dost olmaḳ gerek ki sofra üzerinde mecmû'-ı düşmen dostlıḳ gösterür. (16a-12)
2. İster.
Bu ev senden girü ḳala, gerekse bir gerpüci altundan ve biri gümişden olsun. (39a-10)
g. ol-: Lâzım olmak, yaramak.
Pâdişâhlar bu mâlı cem' itdiler ve bir maṣlaḥata gerek ola diyü ḳodılar. (18a-6)

gerek-: Yakışmak, uygun olmak.
Âdem oğlınuñ ki aṣlı ṭopraḳdur gerekmez ki başda kibr hevâsın duta. (69b-7)

germ (F.): Sıcak.
g. ol-: Devam etmek, revaçta kalmak.
Bu bâzâr niçeye degin germ ola dirsin. (13b-6)

gerpüç: Tuğla, kerpiç.
Sen ḥiṣâra gerpüç pâresin atma... (44a-4)

getür-: 1. Alıp getirmek.
Köylere âdem ṣaldılar ki ṭuz getüre. (18a-14)
2. Götürmek, iletmek.
Kîş cezîresinde beni ḥücresine getürdi. (38a-8)
3. Söylemek.
Ḥükemâ taṣnîflerinde getürmîşlerdür ki, 'aḳreb anasından ṭoğduğı ma'lûm degüldür. (64a-12)
4. Bulmak, tedârik etmek.
...etek ḳandan getüreyim ki göñlegüm yoḳdur. (14a-6)
5. Vermek.
..dâne ṣaçmayınca ḫırmen getürmez. (45b-14)
6. Sevketmek, iletmek.
Çînî çanağı Rûmâ getürem. (38b-2)
7. Tutmak, yakalamak.
Ağ her gün balıḳ getürürdi... (39b-11)
8. Vermek, söylemek.
İy bülbül! Bahâr beşâretin getür.... (70a-6)

⇒ağa g.	(43b-5)	renc g.	(34b-7)
ele g.	(2a-15)	söze g.	(72b-15)
iṭâ'at g.	(56b-8)	ṭâḳat g.	(7b-15)
meṡel g.	(53b-14)	yirine g.	(1b-12)

getürt-: Getirtmek.
Pâdişâh mu'allimi getürtdi ve çoḳ 'itâb itdi. (63b-12)

gevde, gövde: Vücut, gövde.
..ağladı ve zârî ḳıldı ve gevdesine lerze düşdi. (12a-15)
..ol sâ'at ne ḥâl ola ki cân-i 'azîz gövdeden çıḳmalu ola. (58a-4)

gevden (F.): Ahmak, sersem.
Bir vezîrüñ bir gevden oğlı var-ıdı. (61a-4)

g e v h e r (F.): 1. Elmas, mücevher.

Her câhili ki söze getüresin ᶜâlime ġâlib olur; ᶜaceb degüldür, ḳara ṭaşdur ki gevheri ṣındurur. (72b-13)

2. Bir şeyin aslı, esası.

Âdem oğlanı mecmûᶜ biribirinüñ aᶜżâsıdur ki yaradılmaḳda dükeli bir gevherdendür. (13a-14)

g e v ü r: Mecusi, ateşe tapan.

Eger yüz yıl bir gevür od yaḳacaḳ olursa, eger bir dem içine düşerse anı yaḳar. (15a-3)

g e y - : g i y - : Giymek.

Andan ṣoñra gördüm ki palas geymiş ve yama yama üstine dikmiş. (63b-1)

Bu ağır bahâlu ᶜömr bunuñ-ıla geçdi kim yazın ne yiyem ve ḳışın ne giyem. (22b-15)

g e y e c e k , g i y e c e k : Elbise. giyecek.

..leẕîẕ ṭaᶜâmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi. (27b-9)

Kendüzini âdeme beñzetmek olmaz meger ki dülbendi ve giyecegi beñzeye. (40b-1)

g e y e s i : Elbise, giyecek.

Mıṣr içinde bir ağır bahâlu geyesi geymiş... (40a-8)

g e y ü r - : Giydirmek.

Melik-zâde bunı esirgeyüp egnine ḫilᶜat geyürdi. (45b-6)

g e z - : Dolaşmak, gezmek.

Bir zamân şehri gezdi aḳçayı yine getürüp pâdişâh öñinde ḳodı. (28b-6)

ġ ı r î v (F.): Feryâd, şamata.

ġ. it-: Bağırmak, feryâd etmek.

...pîr oğlanı depesi üzerine dikdi ve yire urdı, ḫalḳ ġırîv itdiler. (21a-3)

ġ ı r r e (A.): Mağrur, gururlu.

ġ. ol-: Gururlanmak.

Câhil saña taḥsîn didügi-le kendü sözüñi eyü ṣanup ġırre olma. (70a-15)

g i b i : 1. Gibi.

..deñizler mevcinden ne ġuṣṣa ki Nûh gibi gemicisi vardur. (2b-7)

benüm ḥâlüm saña efsâne gibi gelür. (57a-3)

2. Benzeri.

..rast dilerseñ anuñ gibi biñ göz kör olsun güneş ḳararınca. (11b-4)

3. -a benzer.

Ṣavaş iki kişi arasında od gibidür. (68a-14)

İrâdetsüz şâkird altunsuz ᶜâşıḳ gibidür. (74b-6)

4. Şekilde, tarzda.

Pâdişâhlara gerekdür ki düşmenlere geregi gibi ḫışmın süre. (69b-3)

g i c e : Gece.

..ḳorḳusından gicelerde uyumazdı. (44b-13)

g. iriş-: Gece olmak.

..ḳış güni-y-idi şehirden ıraḳ ḳaldılar ve gice irişdi. (37a-10)

g. ol-: Gece olmak, kararmak.

..gice olduḳda her ġanî kendü sarâyına gider. (43a-6)

g. gündüz: Durmadan, devamlı.

..deve gice gündüz yürür âheste. (59b-11)

gicesi: Geceleyin, gece vakti.
..ve gicesi cemîᶜ-i sergüzeşti atasına ḥikâyet itdi. (45b-7)

giç: Geç.
Ḳurı etmegi giç ve açla yiyesin gülşeker olur. (34b-8)
g. ṭut-: Geç kalmak.
Yılan bir ṭaş üstinde ola ve bir ṭaş daḫı elüñde ola, eger ᶜâḳıl-ısañ fursatı fevt itme ve giç ṭutma. (71b-10)

gider-: 1. Yok etmek, ortadan kaldırmak.
Eger Ḳur'ân'ı sen bu resme oḳıyasın müsülmânlıḳ revnaḳın giderürsin. (49b-10)
2. Uzaklaştırmak, def etmek, atmak, çıkarmak.
İy oġul! Bu ḫayâl-i muḥâli başuñdan gidergil. (40b-9)
3. Kaçırmak.
..şunuñ gibi avı elüñden giderdüñ, saḳlayımaduñ. (39b-13)
4. Azaltmak, eksiltmek.
ᶜÂḳıl kişi irilik artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez ki kendünüñ ḳadrin gidere. (69a-14)

gideril-: Yok edilmek.
Bir demüri ki pas yiyüp delmiş ola ol ṣayḳal-ıla giderilmez. (7b-2)

gir-: 1. Girmek.
Kâşġar câmiᶜine girdüm bir oġlan gördüm ḫûblıḳda be-ġâyet iᶜtidâli var. (54a-15)
2. Dalmak, içine düşmek.
Şöyle işitdüm ki ikisi deryâ-yı muḥîṭa girüp giderlerdi. (57a-15)
3. Gitmek, girmek.
Pâdişâh dervîşleri sevmeg-ile cennete girdi. (6b-13)
4. Binmek.
Bir cemâᶜat-ıla gemiye girdük. (23b-9)
5. Çıkmak.
...ceng güninde evvel meydâna at depüp giren ol-ıdı. (10b-1)
...oġlan bir esrük pil gibi meydâna girdi. (20b-15)

➡ ele g. (29b-12) ḳulaġına g. (17a-10)
ḳanına g. (10b-7)

girdâb (F.): Suların çevrildiği, döndüğü yer; girdap.
..muḫâlif yil çıḳdı ol zevraḳı ġarḳ eyledi meger içinde iki ḳarındaş var-ıdı, bir girdâba düşdiler. (23b-11)

giriftâr (F.): Tutulmuş, yakalanmış.
..aña şükr iderem ki muṣîbete giriftâram maᶜṣıyete giriftâr degülem. (6b-4)
g. ol-: Yakalanmak, tutulmak.
...niçe ḫalḳ bu derde giriftâr olmışdur. (50b-12)

girih (F.): Düğüm, bağ.
..zülfinüñ girihleri müşgîn-selâsil-idi. (52b-4)

girü: 1. Tekrar, yeniden,
..bir ḫırmen divşürdi döndi girü oda yaḳdı. (67a-6)
2. Katiyyen, aslâ.
Ḥarâmî altunı alduḳdan ṣoñra girü virmez (55b-3)

3. Bir daha, tekrar.
..ol ki ḫaber bildi andan girü ḫaber gelmedi. (3b-3)
4. Sonra.
Tevbe olsun ki bu günden girü ḫutbe oḳımayam. (49a-8)
g. ḳal-: Sonraya kalmak, bâkî kalmak.
Bu ev senden girü ḳala, gerekse bir gerpüci altundan ve biri gümişden olsun. (39a-10)
g. ṭut-: Alıkoymak.
..ṣuları aḳmakdan ve ḳuşları uçmaḳdan girü ṭutarlar. (42a-4)

girye (F.): Ağlama.
g. vü zârî ḳıl-: Ağlayıp sızlamak.
..çoḳ bî-fâyide girye vü zârî ḳıldı. (45a-2)

git-: 1. Uzaklaşmak, gitmek.
...atasına vidâᶜ itdi ve himmet dileyüp gitdi. (43a-9)
2. Ayrılmak, terketmek.
Mellâḥ bu sözi iştdi ṭamaᶜ-ıla gemi gitmiş-iken yine döndürdi kenâra getürdi. (43b-3)
3. Kaybolmak, zâyil olmak.
..oğlancuḳlardan evvelki üstâduñ ḳorḳusı gitdi. (62b-9)
4. Ölmek.
..ᶜavratuñ bir ḳarı anası var-adı, ᶜavrat gitdi ḳarı yirinde ḳaldı. (54a-5)
5. Geçmek, ulaşmak.
Nite-ki elden ele milk bize geldi daḫı niçe ellere bu vech-ile gidiserdür. (20b-7)
6. Düşmek, çıkmak.
Eger ġarıblıġa giderse ṣanᶜat ehli saḫtlıḳ görmez. (42a-15)
g. -er ayaḳ: Gitmek üzereyken.
..ḫidmet işigin öpdüm ve gider ayaḳ bu beyti didüm. (17b-12)
g. -melü ol-: Gidici olmak, gitmeğe hazırlanmak.
Raḫt divşürüp memleketden gitmelü olıcaḳ ikisi berâberdür. (31b-4)

➡ başı g.	(15a-5)	elinden g.	(56a-14)
dünyâdan g.	(23a-4)	sefere g.	(8a-14)
elden ele g.	(21b-13)	yaġmâya g.	(54a-10)

giy: Bk. gey-

giyecek: Bk. geyecek.

gizle-: Saklamak, ortaya çıkarmamak.
..tâ bildi aḳçayı ḳanda gizlermiş, aḳçayı alup revân oldı. (45a-1)

gizlü: 1. Saklı olan, gizli; sır.
Ḫalḳuñ gizlü ᶜaybını eşkâre itme ki anı rüsvây eylersin. (71b-5)
2. Zf. Gizli olarak.
Bir söz ki cemᶜiyyetde söylenmeye gizlü daḫı söylememek gerek. (68a-5)

gögercin: Güvercin.
Ol gögercin ki ayruḳ yuvasın görecek degüldür. (42b-7)

gögüs: Vücudun ön kısmı, gögüs.
Eliyle ḳızmış demüri yoġurmak yigrekdür elin gögsine ḳoyup emîr öñine ṭurmaḳdan. (22b-14)

g. geçir-: İçini çekmek, hayıflanmak.
İy âdem oğlanı! Eger saña baylıḳ virürsem mâla meşġûl olursın, veger dervîş idersem gögsüñ geçürürsin. (76b-2)

gök: Yeşil.
Ekine çün-ki biçin vaḳtı gele gök ve yeñi taḫıl gibi ṣalınmaz. (60a-10)

gök: Semâ, gök.
..meger ki gökde melâyike ola, vegerni bu ḥüsn-ile yir yüzinde âdem olmaz. (55b-14)

gölge: Gölge.
Gölgede bislenmiş kişinüñ ne ṭâḳatı ola ki bahâdurlar-ıla ṣavaşa vara. (72a-13)

gömül-: Gömülmek.
Musâ ᶜaleyhisselâm bir dervîş gördi; ġâyet yalıncaḳ, ḳuma gömülmiş, (36a-3)

gömülgen: Bataklık, çamur.
Ḳaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola. (50b-7)

göndür-: 1. Göndermek, yollamak.
Yâ nebiyye'llâhi! Beni aṣḥâba muᶜâlece itmeg-içün göndürdiler. (33a-11)
2. Uğurlamak, yolcu etmek.
Rivâyet iderler ki göndürmege çıḳdı ve atı öñince yüriyüp bu şiᶜri oḳudı. (37b-3)

gönlek: Gömlek.
Her süñükde ilik vardur ve her gönlek içinde er vardur. (68b-14)

göñül: 1. Kalp, gönül; iç.
Velî gördüm ki bunlaruñ göñlinde benüm mehâbetüm çoḳdur. (12b-15)
2. Benlik.
..göñlüm bu nesnenüñ gerçekligine şehâdet ider. (64a-15)
g. al-: Cezbetmek, çekmek.
Şunlar ki benüm ᶜaybum isterler, yüzüñi iy göñül alıcı maḥbûb görelerdi. (56b-4)
g. bagla-: Gönül vermek, severek bağlanmak.
Kişi hiç nesneye göñül baġlamaḳ gerekmez ki göñüli girü alıbilmek müşkildür. (55b-8)
g. incit-: Gönül kırmak, gücendirmek.
Gücüñ yitdükçe kimsenüñ göñlin incitme. (24a-7)
g. ḳo-: Gönül bırakmak.
Dost dost elinden zinhâr itmez, göñül anuñ ḫâṭırı olduġı yirde ḳomışam. (52a-15)
g. vir-: Bağlanmak,tutulmak, âşık olmak.
Hercâyî maᶜşûḳaya göñül virme, eger virürseñ girü ayırmaġın añasın. (67b-10)
g. yıḳ-: Gönül kırmak, gönül incitmek.
..ḳuvvetine maġrûr olup ve mellâḥuñ göñlin yıḳduġından ġâfil olup ḥükemâ sözin unutdı. (43b-14)
g. -e in-: Hatıra gelmek; kalbine tesir etmek.
Her ki göñüle ine göze eyü görinür. (49b-13)
g. -i açıl-: Ferahlamak, rahatlamak.
Didüm: "Ne-çün şehre gelmezsin ki göñlüñ açıla." (55a-9)
g. -i ḫoş ol-: Memnun olmak.
...her geh ki bûsitânda çemen bitse göñlüm ne ḫoş olurdı. (66a-3)
g. -i ısın-: Yumşamak, benimsemek.
Bunca sözler ki bu ṭarîḳ üzerine söyledüm, daḫı gümân iderdüm ki göñli ısınmadı ola diyü. (58b-9)

g. -i ḳal-: Gücenmek, kırılmak.
Ġuṣṣa ve muṣîbet oldur ki yârüñ göñli menden ḳalsa, vegerni cân-içün ne ġam ve ne ġuṣṣa. (6b-8)
g. --i ḳarar-: Ümitsizlige düşmek, hüzün içinde olmak.
..göñli ḳararmış kişiye naṣîhat eşer itmez. (7b-2)
g. -i sınuḳ ṭut-: Üzülmek.
Baġlu işüñde ġam yime ve göñlüñ sınuḳ ṭutma... (16b-7)
g. -i ṭar: Sıkıntılı, kederli.
Ḳarġanuñ naḥs liḳâsını dâyim müşâhede ḳılmaḳdan cânına geçdi ve ṭûṭî bu aẕâbda ki göñli ṭar idi... (53a-10)
g. -i ṭar ol-: İçi sıkılmak.
..pabuç alacaḳ nesne yoġ-ıdı, göñlüm ṭar oldı ve Kûfe câmiᶜine girdüm... (37a-3)

gör-: 1. Fark etmek, görmek.
Bir dânişmend gördüm ki bir şaḫsuñ maḥabbetine giriftâr olmış. (52a-2)
2. Bulmak, görmek.
Ḥaleb reîslerinden birisi, ki dostum idi, beni bu ḥâlde gördi. (26b-4)
3. Rastlamak, görmek.
Tâvûs yüñini muṣḥaflar içinde gördüm. (42a-1)
4. Bilmek, tanımak, öğrenmek.
Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oġlancuḳları olmış. (59b-15)
5. Anlamak, sezmek, fark etmek.
Bu te'emmülden ṣoñra maṣlaḥat anı gördüm ki ḫalḳdan ᶜuzlet idüp etegüm ayaġuma saram. (3b-5)
ᶜÂlim gördi ki mülḥidden söz geçmez, baḥşi terk eyledi (47a-12)
7. Duymak, işitmek.
Bunuñ dostları zârîsin görüp eyitdiler. (45a-3)
8. Karşılaşmak.
Dervîş gerekdür ki ne deñlü güç görse taḥammül ide. (30b-7)
gör ki: Dikkat et, iyi bak.
Düşmen sözi-y-ile dost ḳavlını ṣduñ, gör ki kimdenkesildüñ ve kime ulaşduñ. (73b-10)

➡ âsân g.	(52a-7)	ᶜizzet g.	(41b-15)
az g.	(68a-8)	kendüzini g.	(25b-12)
cefâ g.	(21a-9)	revâ g.	(12a-12)
düş g.	(49a-5)	saḫtlıḳ g.	(42a-15)
fâyide g.	(70a-11)	sehl g.	(68a-8)
ḫor g.	(29b-6)	zaḥmet g.	(58a-3)

göre: Göre.
Gün nice gelürse aña göre dirilmek gerek. (40b-11)

görin-, görün-: 1. Görünmek.
Eger irâdet gözi-y-ile dîve naẓar ḳılsa gözine kerrûbîlerden firişte görine. (50a-2)
İy ṭoḳ! Saña arpa etmegi ḫoş görünmez. (12b-12)
2. Meydana çıkmak, görünmek.
Bu ḫûblıġ-ıla ki güneşdür, hiç kimseyi görmedüm ki aña ᶜâşıḳ ve ṭâlib ola. Ol ṣâḥib-dil cevâb virdi: "Ol sebebden ki her gün görinür. (26a-12)

g ö s t e r - : 1. Göstermek.
..nabżı ṭabîᶜat bilüre gösteresin. (75b-2)
2. Ortaya koymak, göstermek.
Eger sende hüner var-ısa göstergil. (73a-6)
3. Kılavuzluk etmek, yol göstermek.
Eger saña oḳ gibi ṭoġrı yol gösterürse sen dön andan sol koluñdan yaña git. (69a-10)
➡ arḳa g. (10b-5) dostlıḳ g. (16a-12)

g ö t r ü l - : Kaldırılmak, yol edilmek, götürülmek.
Eger sizde insâf olsa ve bizde ḳanâ'at olsa dilencilik meslegi cihânda götrüleydi. (32a-10)

g ö t ü r - : 1. Taşımak, yüklenmek.
..bu miḳdâr seni ayaġ üstine götüre. (33b-9)
..diken kesmiş ve arḳasına götürmiş gider. (35b-13)
2. Kaldırmak, açmak.
Veger luṭfı yüzinden perdeyi götüre, şaḳîlere daḫı yarlıġanmaḳ ümîdi vardur. (77a-1)
➡ el g. (39a-5) söz g. (30b-14)

g ö v d e : Bk. gevde.

g ö z : Göz.
Ṭoḳ kişinüñ gözine ördek biryânı sofrada tere yapraġından ednâdur. (37a-7)
g. dut-: Beklemek.
Sen atan yirine her ne ki itdüñ-ise hemân oġluña daḫı an göz dutġıl. (59b-2)
g. -ine gel-: Gözüne görünmek.
Maḥbûb gözine altun ṭopraḳ narḫınadur, pes senüñ altunuñ ḳaçan gözine gele. (50b-10)
g. -ini baġla-: Gözünü kapamak.
Baġdâd'da tazı dilârâmuñ ki vardur göñlüñi aña baġla ve cemîᶜ-i ᶜâlemden gözüñi baġla. (57b-4)
g. -ini dik-: Gözünü kapamak, gözünü kör etmek.
Ḳażâ ᶜâḳıllaruñ gözini diker. (43b-5)

g ö z e t : Beklemek, ummak.
Bülbüllerden vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öter. (58b-7)

g ö z l e - : Beklemek, gözetmek.
Pâdişâh niᶜmeti ḥarâm olur aña ki furṣat vaḳtını gözlemeye. (14b-1)

g ö z s ü z : Kör, âmâ.
Veger görem ki gözsüz öñinde ḳuyı ola eger dınmayam günâhdur. (23b-1)

ġ u b â r (A.): Toz.
Gökden yire nisârdur yirden göge ġubârdur. (77b-3)

ġ u l â m (A.): Köle, hizmetçi.
Bu ḳadar ġulâmum fülân iḳlîme göndürdüm. (38a-11)

Ġ û r (F.): Herat ile Gazne arasında dağlık bir yer. (38b-8)

g û r (F.): Mezar.
Dünyâ seven kişiñüñ ṭar gözin ya ḳanâᶜat ṭoldurur ya gûr ṭopraġı. (38b-10)

ġ u r â b (A.): Karga.
ġ. -e'l-beyn: Ala karga.
Yâ ġurâbe'l-beyn yâ leyte beynî ve beyneke buᶜdü'l-meşriḳayn. (53a-11)

ġurbet (A.): Yabancı yer, yabancı memleket,
Şol kimesne irilik ider ġarıba ki kendüsi ġurbetde olmamış ola. (45b-1)

ġurûr (A.): Boş şeylere güvenerek aldanma, aldanış, büyüklenme.
Bu ḥükm-i ġurûr niçeye degindür ki senden daḫı ulu efendi vardur. (66a-13)

ġuṣṣa (A.): Üzüntü, keder.
Eger vidâᶜ gününde ġuṣṣadan ölmezsem maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz. (55a-12)

ġuṣṣalan-: Kaygılanmak, üzülmek.
Eger yâr beni depelemege ḳaṣd idesi olursa sen dimegil ki ben cân-içün ġuṣṣalanam. (6b-7)

ġûṭa (F.<A. ġavṭa): Suya dalıp çıkma.
ġ. yut-: Suya dalıp çıkmak.
Oġlanı deñize atdılar, bârî bir ḳaç ġûṭa yutdı; andan ṣoñra ṣaçına yapışup çıḳardılar. (12b-4)

gûz (F.): Yumru, eğri.
Ṭut ki saçuñ ḳara olmış ne fâyide bilüñ gûzdur... (60a-6)

güç: Kuvvet, kudret, güç.
..on er gücini n'idersin? (43b-1)
g. -i yit-: Yapabilmek, elinden gelmek.
..gücüñ yitdükçe kimsenüñ göñlin incitme. (24a-7)

güç: Zor, şiddet.
Dervîş gerekdür ki ne deñlü güç görse taḥammül ide. (30b-7)

güçlü: Kuvvetli, güçlü. (12a-12)

güft-gûy (F.): Dedikodu.
g. defterin yu-: Dedikodudan vaz geçmek.
..ḫalḳdan ᶜuzlet idüp etegüm ayaġuma saram ve güft-gûy defterin yuyam. (3b-6)

gül (F.): Gül.
Elḥamdülillah ki gülüñ dikenden çıkdı.... (9a-8)

gül-: Neşelenmek, gülmek.
..atası bu sözi işitdi, güldi. (10a-14)
2. Alay etmek, gülmek.
Ḳafâma taᶜn-ıla gülerler ve benüm ehl-i ᶜayâlüme saᶜyümi mürüvvetsüzlige ḥaml iderler (15a-13)
g. -mek ṭut-: Gülmesi gelmek, gülmege başlamak.
...anlaruñ nizâᶜından beni gülmek ṭutdı. (70b-6)

gülâbdân (F.): İçine gül suyu konulan kap.
...andan Ḥalebî ḳandil ve gülâbdâneler alup Yemen'e iledem. (38b-3)

gülistân (F.). 1. Gül bahçesi, güllük (krş. gülşen).
Ḫâṭırumda-y-ıdı ol gülistân güllerinden etegüm pür ḳılam... (3a-10)
2. Saᶜdî'nin meşhur eseri.
Saᶜdî-i Şîrâzî'nüñ Gülistân'ını...dilerem ki Türkî diline tercüme ḳılasın. (4b-8)

gülşeker (F.): Gül tatlısı.
Eger ḳurı etmegi giç ve açla yiyesin gülşeker olur. (34b-7)

g ü l ş e n (F.): Gül bahçesi (krş. gülistân).
g. -i behişt: Cennetin gül bahçesi.
Ḥasret ḥarîm-i meclisüñe gülşen-i behişt (5b-1)

g ü m â n (F.): Şüphe, zan.
....gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek ṣavâb râyınuñ muḫâlifidür. (75a-11)
g. it-: Zannetmek, şüphe etmek.
Bunca sözler ki bu ṭarîḳ üzerine söyledüm daḫı gümân iderdüm ki göñli ısınmadı ola diyü. (58b-9)

g ü m â n s u z : Şüphesiz, mutlaka.
Her kişi ki bir kimsenüñ ᶜaybını senüñ ḳatuña getürdi, ṣaydı, gümânsuz senüñ ᶜaybuñı daḫı ayruḳ yire iledecekdür. (25a-7)

g ü m i ş : Gümüş.
..bişmiş ṣalġam yigdür ḫam gümişden. (37a-1)

g ü n : Zaman, gün.
Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi. (4a-13)
g. -den güne: Gittikçe, giderek.
...günden güne terakkî-y -ile muḳarrib-i sulṭân oldı. (6b-4)

g ü n : Güneş, güneş ışığı.
Yarasa ger gün görmek istemese hemân güneşüñ bâzârı revnaḳı yirinde durur. (59b-9)

g ü n â h (F.): Suç, hata, günah.
Eger ḫalḳdan saña ziyân irişse ᶜafv eyle ki günâhdan pâk olasın. (30b-9)
g. işle-: Suç işlemek, hata yapmak.
Ḫudâvendgâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul günâh işler kendüsi utanur. (2b-14)
g. it-: Günah işlemek, hata yapmak.
..ᶜacebâ ne günâh itdüm ki beni...belâya mübtelâ ḳılduñ. (53b-8)
g. -ı fâḥiş: Çirkin, büyük günah.
Ḳullarınuñ günâh-ı fâhişi-y-ile nâmûs perdesin yırtmaz. (2a-2)

g ü n â h k â r (F.): Günah işleyen, suçlu.
Günâhkâr ḳulı ḳatl itmekde te'emmül yigrekdür. (71b-11)

g ü n â h s u z : Suçsuz, günahsız.
...iki hefteden ṣoñra maᶜlûm oldı ki günâhsuzlar-ımış. (34a-4)

g ü n d ü z : Gündüz, gündüz vakti.
Dervîşler ṣoḥbeti-y-ile gündüzümüz ᶜıyd ve gicemüz Ḳadr idi. (8b-1)
Ol eblehi gör ki gündüz kâfurî şemᶜi yaḳa... (14b-6)

g ü n e ş : Güneş.
Bulud ve yil ve ay ve güneş cemîᶜ işdedür. (2a-14)

g ü n i l e - : Kıskanmak, çekememek.
Vallahi güniledüm ki benden özge kimse senüñ cemâlüñi göre ve ben maḥrûm olam. (51b-13)

g ü r e ş : Güreş oyunu.
Meger ki güreş ᶜilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı. (21a-6)
g. dut-: Güreşmek.
Üç yüz altmış bend bilürdi ve her gün bir nevᶜ-ıla güreş dutardı. (20b-9)

g ü r e ş ç i : Güreş tutan, pehlivan.
Bir güreşçi var-ıdı ṣanᶜatı kemâle irişdürmiş-idi. (20b-7)

g ü r û h (F.): Bölük, cemâᶜat.
ᶜÂlim ile ᶜâbid ortasında ne farḳ vardur ki andan geldüñ ve bu gürûhı iḫtiyâr itdüñ. (30a-8)

g ü y e g ü : Güveyi, damat.
Ne-y-çün güyegüñe tîmâr itdürmezsin? (31a-9)

g ü ẕ e r (F.): Geçme, geçiş, yürüme.
g. ḳıl-: Yürümek, geçmek.
İki hefte geçdükden ṣoñra ol mescidden yaña güẕer ḳıldum. (62b-4)

—H—

ḫ a b e r (A.): Haber, bilgi.
Şol kimesne ki Ḳur'ân ḫaberine inanmaya anuñ cevâbı oldur ki cevâb virmeyesin. (47b-2)
ḫ. bil-: Haberdar olmak, bilmek.
...ol ki ḫaber bildi andan girü ḫaber gelmedi. (3b-2)
ḫ. it-: Haber vermek, bildirmek.
Pâdişâha ḫaber itdiler ki vezîr fülân iḳlîmüñ pâdişâhı-y-la mürâselet idişür. (19b-11)
ḫ. vir-: Bildirmek.
Bir gün pâdişâh-zâdeye ḫaber virdiler... (51a-1)

ḫ â b - g â h (F.): Yatacak yer.
ḫ. düz-: Yatacak yer tanzim etmek.
Bay kimesne ...her yire ki irdi ḫayme ḳurdı ve ḫâb-gâh düzdi. (41a-15)

ḥ a b î b (A.): Sevgili; peygamberimiz Hz. Muhammed.
Hem yazuḳlu ḳullaruñuñ suçını ᶜafv it daḫı
Ol ḥabîbüñ ḥürmeti-y-çün yâ ilâhe'l-ᶜâlemîn (79b-10)

ḫ a b î s̱ (A.): Pis, kötü.
Gam degül ḫabîs̱ ise yahûdîlere ᶜulûfe virürem. (37b-15)

ḥ a b s (A.): Bir yere kapama, hapis.
Ḥabsden çıḳarup niᶜmet virdi ve ḫaṭâ itdüm diyü ᶜöẕr diledi. (20a-1)

Ḥ a c c â c b i n Y û s u f (A.): Emevî hükümdarlarından Abdülmelik'in veziri; binlerce adam öldürdüğü için "zâlim" lakabıyla anılmıştır. (13b-1)

ḥ â c e t (A.): İhtiyaç.
Turş yüzlü kişiden hâcetüñi istemegil ki yavuz ḫûy-ıla seni melûl eyler. (35b-7)
ḥ. degül: Gerekmez.
...ol ki cömerddür aña bahâdurlıḳ ḥâcet degül... (31b-15)
ḥ. dile-: İstemek, dua etmek.
Bu derede bir agaç vardur ki ziyâretgâhdur ve ḫalḳ ḥâcet dileyü anda varurlar. (59a-10)
ḥ. -in bitür-: İhtiyacını gidermek, işini görmek.
Dervîş-i müstemendüñ ḥâcetin bitür ki senüñ daḫı ḥâcetüñi Allah bitüre. (24a-8)

ḥ a c ı (A.): Hac farizasını yerine getirmiş olan.
...bu hefte ki ḥacılardan muştıcı geldi, agır bendden ḫalâṣ eylediler. (17a-2)

ẖacîl (A.): Utanmış, mahçup.
ẖ. eyle-: Utandırmak, mahçup eylemek.
Meşâyıẖdan birisinüñ öñinde eyitdüm ki fülân kişi benüm fesâduma tanuḳluḳ virür. Şeyẖ eyitdi: "Sen anı ṣalâḥ-ıla ẖacîl eylegil." (8a-9)
ẖ. ol-: Utanmak.
..ol kendüzinüñ zişt ayağından ẖacîl olmışdur. (6a-14)

ḥadd (A.): Sınır.
ḥ.-den aş-: Aşırı gitmek, artmak, fazlalaşmak.
Faḳîr bu vâḳıᶜadan ṣoñra ẖasta-ẖâtır oldı ve ġuṣṣa ḥadden aşdı. (9a-5)
ḥ. -den geç-: Sınırı geçmek, aşırı gitmek.
...eger daẖı ziyâde intiḳâm ideyin dirseñ ḥadden geçersin ve ẓulm idersin. (22a-14)
ḥ. -i devlet: Devletin sınırları. (5a-13)

ḥadîs̱ (A.): 1. Söz, kıssa.
Eger Leylî ve Mecnûn diri olaydı ᶜışḳ ḥadîs̱ini bu defterden yazaydı. (57b-5)
2. Peygamberimizin mübarek sözleri.
Benüm ᶜilmüm Ḳur'ân ve ḥadîs̱dür ve meşâyıẖ sözidür. (47a-15)

Ḥaḳ (A.): Tanrı, Allah.
Yimek dirilmek ve Ḥaḳḳ'ı ẕikr itmeg-içündür. (33b-13)

ḥaḳ (A.): Doğru, doğruluk, gerçek.
...ve yâranlar ḥaḳ söz dimediler ve ḳadîm ṣoḥbeti unutdılar. (16b-12)

ḥaḳâret (A.): Hor görme, küçük düşürme.
Bir pâdişâh dervîşler ṭâyifesine ḥaḳâret gözi-y-ile naẓar itdi. (31a-12)

ḥakem (A.): İki tarafın arasını bulmak için seçilen kimse.
Ḥükmi-y-le işügüñ ḥakemi müstedâm ola. (5b-5)

ḥaḳîḳat (A.): Gerçek, hakikat.
Her kimde ki bu ṣıfatlar vardur ḥaḳîḳat dervîşdür. (31b-6)

ḥâkim (A.): Hükmeden, hâkim.
ḥ. ol-: Hükmetmek.
Nice ki ḥükme ḥâkim ola ᶜâlimü'l-ḥikem (5b-8)

ḥakîm (A.): Hikmet sahibi, bilgin.
Bir ḥakîm oğlanlarına dâyim pend iderdi ki hüner ögrenüñ. (61a-14)

ḥaḳîr (A.): Değersiz, itibarsız, bayağı.
..pâdişâh hey'etine ve cemâline naẓar itdi, ḥaḳîr göründi. (56b-9)

ḥaḳḳında, ḥaḳında (A.): Dair, için, hakkında.
...pâdişâh ṣalâḥıyyet ẓannın bunuñ ḥaḳḳında fâsid ḳılmaya. (25a-11)
Fülân zâhid ḥaḳında ne dirsin ki ḫalḳ anuñ ḥaḳında ṭaᶜn-ıla çoḳ söz didiler. (24b-4)

ḥaḳşinâslıḳ: Hak tanırlık, vefâdarlık.
Pâdişâha vezîrüñ ḥaḳşinâslığı ẖoş geldi. (19b-15)

ḥâl (A.): Durum, vaziyet, görünüş, hal.
Allah Taᶜâlâ -celle ve ᶜalâ- seni ol ḥâlde unutmadı ki anañ ḳarnında bir ḳaṭra murdar ṣu-y-ıduñ. (64a-9)
Ol bir dilkü ḥikâyeti senüñ ḥâlüne münâsibdür. (15b-14)
...ẓâhir ḥâli niᶜmet-i dünyâ-y-ıla âreste-y-idi. (38b-12)

ḥ. -i selâmet: Selâmet hâli, iyi olma durumu.
Pâdişâh bunuñ ḥâl-i selâmetine şâd oldı ve her ḳapudan söz açıldı. (28a-7)

ḥalâl (A.): Meşru, helâl
Eger etmek cemᶜiyyet-i ḫâṭır-içün ve ᶜibâdet ferâġatı-y-içün olsa ḥalâldur. (29a-2)

ḫalâṣ (A.): Kurtulma, kurtuluş.
ḫ. bul-: Kurtulmak.
Senüñ elüñden selâmatlıġ-ıla ḫalâṣ bulmak ġanîmetdür. (48b-7)
ḫ. eyle-: Kurtarmak.
Bu hefte ki ḥacılardan muştıcı geldi aġır bendden ḫalâṣ eylediler. (17a-2)
ḫ. it-: Kurtarmak.
Bârî ol dostum beni esirgeyüp on altun virüp ḫalâṣ itdi. (26b-8)
ḫ. ol-: Kurtulmak.
Varan ḫalâṣ ola aña yâ mâlike'l-ḥarem. (5a-14)

ḥalâvet (A.): Tatlılık, tatlı olma; iyilik.
ᶜÂḳıl ki arada ceng göre orada ḳarâr itmez, veger ṣulḥ göre lenger bıraġur; zirâ ki selâmet kenârdadur ve bunda ḥalâvet ortada. (78a-2)

ḫalâyıḳ (A.): Yaratılmışlar, mahlûkat. (62a-1)

Ḥaleb (A.): Halep şehri. (32a-8)

Ḥalebî (A.): Halep'te yapılan.
..andan Ḥalebî gülâbdâneler ve ḳandil alup Yemen'e iledem. (38b-3)

ḫalel (A.): Bozukluk, kusur, noksanlık.
ḫ. ir-: Bozulmak.
...geminüñ ḫalel irmiş yiri vardur ol araya ḳoyavuz. (43b-12)
ḫ. ol-: Ziyan olmak.
Bu ḳadar nesneden ne ḫalel ola. (18b-1)

ḥâlet (A.): Durum, vaziyet, keyfiyet.
Ve oġlan nevmîẕlik ḥâletinde başın göge ḳaldurdı ve güldi. (19a-6)
ḥ.-i nezᶜ: Can çekişme hali.
Bir pîr yüz yigirmi yaşında ḥâlet-i nezᶜde yatur... (57b-8)
ḥ.-i tarâb: Coşkunluk hali.
Deve ᶜarab şiᶜri-y-ile ḥâlet-i tarâbdadur. (8b-10)

ḫâlî (A.): Boş.
ḫ. ol-: Boş olmak, boş bulunmak.
...ḫâṭırında ġam eseri yoġ-ıdı ve bir nefes gülmekden ḫâlî olmadı. (59b-14)

ḫalîfe (A.): Birinin yerine geçen kimse; devlet reisi, başkan.
Dicle ḫalîfeden ṣoñra Bagdâd'da aḳacaḳdur. (79a-7)

ḥalîm (A.): Yumşak huylu, sert olmayan.
İki kimse din milkinüñ düşmenidür: Bir pâdişâh kim ḥalîm olmaya ve bir zâhid kim ᶜalîm olmaya. (69a-15)

ḥâliyâ (A.): Bu durumda, şimdiki halde.
Bu gülistân dâyim tâze vü ḫurremdür. Ḥâliyâ bu sözi söyledüm eteginden güli dökdi. (4a-12)

ḫ a l ḳ (A.): 1. Ahali, insanlar, halk.
Pâdişâhlardan birisi raᶜiyyet mâlına ḳaṣd itdi ve ḫalḳı be-ġâyet incitdi. (11b-6)
2. Aynı yerde toplanmış kimseler.
Kâruvân ḫalḳınuñ ḥarâmî ḳorḳusından endamlarına ditremek düşdi. (44b-6)
3. Başkası.
Ḫışm odı evvel issine düşer ve yaḳar andan ṣoñra yalınñı ḫalḳa irişür. (69b-5)
ḫ. dili: Halkın dedikodusu, halkın ayıplaması.
ᶜÖẕr tevbî-y-le Tañrı ᶜaẕâbından kişi ḳurtılur, velîkin ḫalḳuñ dilinden ḳurtulmaz.(7b-15)

ḥ a l v â (A. helvâ): Helva, tatlı. (47b-8)

ḫ a l v e t (A.): Yalnız kalma, tenhaya çekilme.
Eger ḫûb ṣûretlüler ᶜaḳl ve dîn ve dünyâ alıcılar degülmisseydi pes zâhidler nicesi ḫalvet iḫtiyâr iderlerdi? (27b-14)

ḫ â m (F.): 1. İşlenmemiş.
Yazılarda ḳalmış dermândeye bişmiş şalġam yigdür ḫâm gümişden. (37a-1)
2. Acemi, tecrübesiz.
İy ḫâm! Hergiz âdemî olmazsın... (41a-6)

H â m â n (A.): Hz. Mûsâ zamanındaki Mısır Firavunu'nun veziri. (32b-5)

ḥ a m d (A.): Allah'a olan şükran duygularını bildirme, hamd.
ḥ.-i bî-pâyân: Sonsuz hamd.
Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maᶜbûd-ı bî-zevâle olsun. (1b-2)

ḥ a m î d (A.): Övülmeye değer, güzel.
Ve daḫı ulularuñ aḫlâḳ-ı ḥamîdesine iᶜtimâd itdüm. (5b-6)

ḥ â m i l e (A.): Gebe kadın.
ḥ. ol-: (kadın) Gebe kalmak.
Bir dervîşüñ faḳîresi ḥâmile oldı, müddet-i ḥaml geçdi... (64b-7)

ḥ a m i y y e t (A.): Haysiyet, şeref.
Gör bu ḥamiyyetsüzi hergiz dilemez ki bir nîk-bâḫt yüzin göre. (15b-1)

ḥ a m l (A.): Yüklenme, yük; gebelik.
Bir dervîşüñ faḳîresi ḥâmile oldı,müddet-i ḥaml geçdi. (64b-8)
ḥ. eyle-: İsnat etmek, yakıştırmak.
Egerçi ol kimsenüñ sözinüñ mizâc ve aṣlı ḥaḳ üzre ola aṣlâ anda kiẕb ve ḫaṭâ olmaya, anuñ saḫun ve daᶜvîsini muḥâl üzre ḥaml eylerler. (76a-5)
ḥ. it-: İsnat etmek, yüklemek.
..benüm ehl-i ᶜayâlüme saᶜyümi mürüvvetsüzlige ḥaml iderler. (15a-14)

ḥ a m l e (A.): Saldırma, saldırış.
ḥ. ḳıl-: Saldırmak, üstüne varmak.
Bir ḥamle daḫı ḳıldılar, ol gün düşmeni ṣıdılar. (10b-11)

ḥ a m m â l (A.): Yük taşıyan, taşıyıcı.
Eger daḫı ziyâde yiseñ sen anuñ ḥammâlı olursın. (33b-9)

ḫ a n ç e r e (A.): Gırtlak; ses.
ḫ. -i Dâvûdî: Davut peygamberin sesini andıran ses.
Dördüncü ḫoş-ḫânlardur ki ḫançere-i Dâvûdî -le ṣuları aḳmaḳdan ...girü ṭutarlar.(42a-3)

ḫ a n d a ḳ (A.): Kale etrafına kazılan büyük çukur.
Trablus ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar. (26b-3)

ḫ â n e d â n (F.): Büyük aile, ocak.
Şimdiye degin bu ḫânedânuñ perverde-i niᶜmetiyem. (19b-13)

ḫ â n ḳ â h (F.): Tekke.
Bir ṣâḥib-dil ḫânḳâhdan medreseye geldi. (30a-6)

ḥ a n ẓ a l (A.): Meyvesi portakal büyüklüğünde ve çok acı olan bir bitki.
Eger ḫoş-ḫû elinden acı ḥanẓal yiyesin, turş elinden şeker yimekden yigrekdür. (35a-12)

ḫ a r â b (A.): Yıkma, bozma; tahrip etme.
ḫ. ol-: Tahrip olmak, yıkılmak, bozulmak.
Tuzı bahâsını virüp ṣatun alġıl ki resm-i ẓulm ḳalmaya ve köy ḫarâb olmaya (18a-15)

ḫ a r â b â t (F.): Meyhane.
Eger bir kişi ḫarâbâta vara namâz ḳılmaġa mensûb olmaz. (75b-10)

ḫ a r â c (A.): Haraç.
Dervîş evüne kimse gelmez bâġ ve yir ḫarâcın vir diyü. (15b-8)

ḥ a r â m (A.): Yapılması veyâ kullanılması dinen yasaklanmış olan, helâl olmayan, haram.
ḥ. ol-: Yasaklanmak, haram kılınmak.
Pâdişâh niᶜmeti ḥarâm olur aña ki furṣat vaḳtını gözlemeye. (14b-1)

ḥ a r â m î (A.): Haydut, yol kesen, hırsız.
Yunân diyârında bir kâruvânı ḥarâmîler urdılar. (7a-10)

ḥ a r â m - z â d e (A.): Gayri meşru münasebetten doğmuş; soysuz.
Bu ne ḥarâm-zâde ḳavm dururlar ki itlerin ṣalıvirmişler ve ṭaşların baġlamışlar. (48b-4)

ḫ a r c (A.): Harcama, masraf.
Firâvân ḫarc ol kişiye müsellemdür ki muᶜayyen gelüri ola. (62b-14)
ḫ. it-: Harcamak, tüketmek.
ᶜÖmrini mâl ḥâṣıl itmekde ḫarc itdi ve yimedi ve öldi. (66b-6)

ḥ a r e k e t (A.): Davranış, tavır, muamele.
Elüñi bu ḥareketden ḳıṣa ṭut kim vâḳıᶜalar çoḳdur. (18a-6)
ḥ. it-: Davranmak, muamele etmek.
Pâdişâh eger bir yaramaz söz söylese yâ bedîᶜ ḥareket itse iḳlîmlerde söylerler. (62a-3)
ḥ. ḳıl-: Davranışta bulunmak.
Nâgâh ṭabîᶜatuma muḫâlif bir ḥareket ḳıldı. (52b-5)

ḥ a r e m (A.): 1. Mukaddes yer; Kâbe.
Varan ḫalâṣ ola aña yâ mâike' l-ḥarem (5a-14)
2. Büyük saraylarda kadınlara mahsus olan kısım.
Ednâ ḥarem ḫidmetkârları ḥüsn ü cemâl-ıla andan ziyâde idi. (56b-9)

ḥ a r e m - m i s̱ â l (F.): Harem gibi.
Ḥavluñ ḥarem-mis̱âl ḳapuñ kaᶜbe-i emel. (5a-13)

Ḫ â r e z m (F.): Eski bir İran kavminin adı. (54b-7)

ḫ â r i c - n e f e s (F.): Nefes harcayan, boşuna nefes tüketen.
Bir ḫâric-nefes naḥs âvâz-ıla Ḳur'ân oḳurdı. (49b-6)

ḥarîf (A.): Adi, bayağı adam, basit insan.
İy yâranlar! Ben eyle ki bu ḥarîfden ḳorḳaram ḥarâmîlerden ol ḳadar ḳorḳmazam.(44b-11)
ḥ. -i süfle: Alçak, soysuz insan.
Ḥarîf-i süfle mestlik vaḳtında el ṭarlığından üşenmez. (63b-6)

ḥarîm (A.): Herkesin girmesi yasak olan yer.
ḥ. -i meclis: Oturulup sohbet edilecek yer,toplantı yeri.
Ḥasret ḥarîm-i meclisüñe gülşen-i behişt (5b-1)

ḥarîr (A.): İpek.
Ḥaṣır ṭoḳıyan daḫı ṭoḳıyıcıdur velîkin ḥarîr kârgâhına iletmezler. (65b-12)

ḥarîṣ (A.): Hırslı, tamahkâr.
Cihânda ḥarîṣ olan açdur, ṭoymaz. (70b-11)

Hârûnü'r-reşîd (A.): Meşhur bir Abbâsî halifesi. (22a-8)

ḫâṣ (A.): 1. Hususi.
Hâliyâ şehre geldi ve pâdişâhuñ ḫâṣ sarâyını ve bâğını bunuñ-çün düzetdilir. (27b-2)
2. Halis, saf.
ʿÂlim kişinüñ vücûdı ḫâṣ altun gibidür. (41b-5)

ḫâṣakî (F. ḫâşegî): Eskiden sarayda vazifeli askerlere verilen ad.
Pars iḳlîminüñ pâdişâhlarından birisi ḫâsakîler-ile Şîrâz musallâsına teferrüce çıḳdı. (46a-10)

Ḥasan-ı Meymendî: Sultan Mahmud'un okul arkadaşı ve süt kardeşi. (48a-1)

ḥased (A.): Kıskançlık, kıskanma.
ḥ. eyle-: Kıskanmak.
Bir ṭâyife ḥased eyleyüp ḫıyânete mensûb ḳıldılar. (16b-11)
ḥ. it-: Kıskanmak.
Ve ḳardaşları ḥased itdiler ṭaʿâmına zehr ḳatdılar. (10b-13)
ḥ. -e düş-: Kıskanmak.
...pâdişâhuñ anuñ-ıla maḥabbetini gördiler, ḥasede düşdiler. (11a-11)

ḥâṣıl (A.): Semere.
ʿÖmr ḥâṣılı yârüñ viṣâli firâḳına degmez. (56a-9)
ḥ. it-: 1. Kazanmak, elde etmek, toplamak.
Kişi renc çekmeyince genc ḥâṣıl itmez. (45b-13)
ʿÖmrini mâl ḥâṣıl itmekde ḫarc itdi ve yimedi. (66b-6)
2. Yerine getirmek, bitirmek.
...bir gün maḳṣûdın aṣıl itmeyesin iki yüz kez ol ḳadar ʿaybuñ ṣaya. (70a-11)
ḥ. ḳıl-: Elde etmek, kazanmak.
Pâdişâhlaruñ işi deñiz seferi gibidür, ya genc ḥâsıl ḳılursın ya ṭalḳa-y-ıla ölürsin. (17a-4)
ḥ. ol-: 1. Bitmek, neticelenmek.
Bir maṣlaḥatı bitürmege tereddüt çekesin, şol ṭarafı iḫtiyâr it ki kimsene incinmedin ḥâsıl ola. (68b-8)
2. Elde edilmek.
Ol nesne ki sehl zaḥmet-ile ḥâṣıl ola ḫalḳ ḳatında ziyâde ḳadri olmaya. (71a-5)

ḥaṣır (A.): Hasır.
Evüñ içinde ḳamışdan ḥaṣırdur artuḳ nesne yoḳdur. (31b-13)

ḫasîs (A.): 1. Cimri, pinti.
Eger ḫasîs felege çıḳarsa evvelki gibi ḫasîsdür. (73a-2)

2. Alçak, değersiz.
İy dervîş! Nefîs ʿaḳluña n'oldı ki ḫasîs nefsi ġâlib ḳılduñ. (50b-3)

ḫaslet (A.): Mizaç, huy, tabiat.
Hergiz yılandan îmin olmayam çük-ki anuñ ḫasleti ne-y-idügin bildüm. (45a-6)

ḥasret (A.): Özleme, hasret,
Ḥasret ḥarîm-i meclisüñe gülşen-i behişt (5b-1)
ḥ. ilet-: Özlemle gitmek.
İki kimse öldi vü ḥasret iletdi; biri ol dünyeligi var-ıdı yimedi ve biri ol ki bildi, işlemedi. (79a-10)

ḫâṣ ṣa (A.): Hal, durum, özellik.
Sende bu iki ḫâṣṣadan biri yoḳdur. (12a-1)

ḫasta (F. ḫaste): Hasta.
Tabîbler ḫastadan ayruk kişiye dârû virmezler. (23a-11)
ḫ. ol-: Hastalanmak.
...ol ḳadar ülfet ve maḥabbet ḳılmamış -ıdum ki ayrıldukda ġuṣṣasından ḫasta olam.(55b-6)
ḫ. -yı dermânde: Çaresiz, düşkün hasta.
Ṭabîb bir ḫasta-yı dermândeyi çün-ki göre elin eline urur. (58a-11)

ḫasta-dil (F.): Gönlü yaralı, kalbi kırık.
ḫ. it-: Kalbini kırmak, gönlün incitmek.
Pâdişâh ṣîretine ve himmetine lâyıḳ degüldür ki bir kerre luṭf-ıla ümîd-vâr idüp bir vaḳt daḫı nevmîd ve ḫasta-dil itmek. (14b-11)
ḫ. ol-: Kırılmak, incinmek, rencîde olmak.
Eger niʿmet ü mâl issi olursañ maġrûr ü ġâfil olursın veger el ṭarlıġı ola ḫasta-dil olursın. (76b-6)

ḫasta-ḫâṭır (F.): Gönlü kırık.
ḫ. ol-: İncinmek, rahatsız olmak.
Faḳîr bu vâḳıʿadan ṣoñra ḫasṭa-ḫâṭır oldı ve ġuṣṣa ḥadden aşdı. (9a-5)

ḫastalıḳ: Hastalık.
Pâdişâhlardan birisi ölüm ḫastalıġına düşdi... (8b-12)

ḥasûd (A.): Kıskanç.
Ḥasûd halḳ niʿmetinden baḫıllıḳ ider. (74b-1)

ḫaṭ (A.): 1. Yazı.
Bu bir zişt ḫaṭdur ki altun-ıla taḥrîr olunmışdur. (40a-11)
2. Yüz ve yanaklardaki ince tüy.
Ḫaṭṭınuñ berâtı müşg-sâ-y-ıdı ve zülfinüñ girihleri müşgîn selâsil idi. (52b-4)

ḫaṭâ (A.): Yanlışlık, hata.
Düşmenüñ naṣîḥatın ḳabul itmek ḫaṭâdur. (69a-5)
ḫ. it-: Yanlış yapmak, hata yapmak.
Vezîri ḥabsden çıkarup niʿmet virdi ve ḫaṭâ itdüm diyü ʿözr diledi. (20a-1)
ḫ. -yı münker: Büyük, çirkin hata.
..ḳullarınuñ günâhı fâhişi-y-ile nâmûs perdesin yırtmaz ve ḫaṭâ-yı münkeri-y-ile vaẓîfesin kesmez. (2a-3)

ḫaṭar (A.): Tehlike.
Üstüñe ġâyet ulu iş düşmeyince cânı ḫaṭarda ḳomaġıl. (68b-9)

ẖaṭarlu: Tehlikeli.
ᶜÂḳıl ve ṣâḥib -şinâẖt kişi ẖaṭarlu işleri alçaḳ aṣıllu kişiye ısmarlamaz. (65b-11)

ẖâtem (A.): Yüzük.
Bunca fażîlet-ile ẖâtemi ne-y-çün saġ ele virmediler. (78a-14)

Ḥâtem-i Ṭây: Bk. Ḥâtim-i Ṭây.

ẖâṭır (A.): 1. Akıl, zihin.
Eger etmek cemᶜiyyet-i ẖâṭır içün ve ᶜibâdet ferâġatı-y-içün olsa ḥalâldur. (29a-1)
2. Gönül; arzu, istek.
Hiç bir nevᶜ-ıla ẖâṭırında ġam eṣeri yoġ-ıdı ve bir nefes gülmekden ẖâlî olmadı.(59b-13)
Gâh eydürki İskenderiyye'ye gitmek ẖâṭırum var.... (38a-12)
3. Hâl, keyif, durum.
Niçe müddet içinde revâ mıdur ki bir âdem göndürüp ẖâṭırumuz sormayasın.(51b-13)
ẖ. cemᶜ ol-: Zihni toplanmak, zihni dağınık olmamak.
Ṣabâḥ oldı ẖâtır cemᶜ olmış-ıdı ve oturmış-ıdum. (4a-4)
ẖ. -a gel-: Akla düşmek, akla gelmek.
Vaḳt olur ki ẖâṭıra bu gelür ki, başum alup bir iḳlîme naḳl idem. (15a-11)
ẖ. -a ẖoş gelme-: Hoşa gitmemek, beğenmemek.
Nâgâh ṭabîᶜatuma muẖâlif bir ḥareket ḳıldı; ẖâtıruma ẖoş gelmedi. (52b-5)
ẖ. -ın yıḳ-: Gönlünü kırmak.
Mescid issi bir ᶜâdil pâdişâh-idi, diledi kim bunuñ ẖâṭırın yıḳmaya. (49b-1)
ẖ. -ı ᶜâṭır: Şirin, hoşsohbet akıl.
Egerçi bu ẖâtır-ı ᶜâṭır ve dest-i ḳâṣır ol miḳdârda degüldi ki feṣâḥat meydânında belâġât çevgânın uraydı. (4b-15)

ẖaṭîb (A.): Konuşma yapan, hatip.
Meger ol iḳlîmüñ ẖaṭîblerinden birisinüñ bunuñ-ıla gizlüce düşmenligi var-ıdı. (49a-3)

ẖâtime (A.): Son.
ẖ. -tü'l-kitâb: Kitâbın sonu. (79a-14)

Ḥâtim-i Ṭây: Arap kabileleri arasında cömertligi ile meşhur olan İbn Abdullah bin Saᶜd'ın lakabı. (35b-9)

ẖatm (A.): Kur'ân'ı baştan sona kadar okuma.
Gerekdür ki ḳurbân idesin ve ẖatmler oḳıdasın. (60b-6)
ẖ. -i Ḳur'ân: Kur'ân'ı hatmetme.
Bir zamân endîşe ḳıldı ve andan ṣoñra eyitdi ẖatm-i Ḳur'ân yigdür. (60b-7)

ẖatun: Kadın.
Ne ẖoş didi ol ẖatun kişi kendü oġlına çün-ki pil tenlü ḳaplan aḳtarıcı gördi. (60b-1)

havâ (A. hevâ'): 1. Boşluk,hava.
Her dem bir havâda uçar ve her gice bir dürlü fikr ider. (58b-3)
2. Bir yerin sıhhî durumu, hava.
..İskenderiyye'ye gitmek ẖâṭırum var ki havâsı eyüdür. (38a-13)

ḥavlu: Evin etrâfında duvarla çevrili yer.
Ḥavluñ ḥarem-miṣâl ḳapuñ kaᶜbe-i emel (5a-13)

ẖayâl (A.): Hayal.
...gemi-y-ile Mışr'a azm itdi ve başında Firᶜavn ẖayâller... (39a-5)

ḫ. -i bâṭıl: Boş hayal.
Vegerni hemân bir ḫayâl-i bâṭıl-ıla cihân içinde yürür ve hiç kimesne cihânda anuñ adın añmaz. (42b-3)
ḫ. -i muḥâl: Olmayacak, boş hayal.
İy oġul! Bu ḫayâl-i muḥâli başuñdan gidergil (40b-8)

ḥ a y â t (A.): Yaşayış, ömür, hayat.
Her nefes geldükde mümidd-i ḥayâtdur ve gitdükde müferriḥ-i ẕâtdur. (1b-4)

ḥ a y f (A.): Yazık.
Ḥayf ol ḥikmete ve vaᶜẓa kim bunlara diyeler. (7a-14)

ḫ â y ı n (A. ḫâ'in): Doğrulukla hareket etmeyen, hilekâr.
Dimişlerdür ki ḫâyın olanuñ eli ḥisâbda ditrer. (15b-10)

ḫ â y ı n l ı ḳ: Hilekârlık, nankörlük.
El-ḳıṣṣa bir vaḳt ḫâyınlıġın bilüp dögdiler ve sürdiler. (62a-14)

ḫ â y i l (A. ḫâ'il): Korkunç, ürpertici.
Veger ḫastalıḳ daḫı ḫâyil olursa helâke delâlet itmez. (58a-7)

ḫ a y l i (F.): 1. Çok, epeyce.
...ḫayli zamân oldı fülân kişiyi görmedüñüz. (26a-1)
2. Oldukça.
Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîẕ oldı, pâdişâha sögdi ve ḫayli saḳat söyledi. (6a-6)

ḫ a y m e (A.): Çadır.
ḫ. ḳur-: Çadır kurmak.
İşbu arada ḫayme ḳuralum ve od yaḳalum didi. (37a-13)

ḫ a y r (A.): İyilik, hayır.
Âdemî kimselerüñ ḫayrına ümîd-vâr olur kim andan aña ḫayr dege. (48b-9)
ḫayrola: "Ne var, ne oluyor" manasında merak durumunu anlatır.
İy ḳarındaş senüñ-çün bir düş gördüm. Eyitdi: "Ḫayrola, neniñ gibi düş?" (49a-5)

ḥ a y r â n (A.): Tutkun, şaşkın.
Ḥayrân ṣafâ-yı ṣoḥbetüñe ravża-i irem (5b-1)

ḥ a y r e t (A): Şaşma, şaşırma.
Bir gün ḥayret hücresinde baş ceyb-i murâḳabeye çeküp oturmış-ıdum. (4b-3)

ḥ a y v â n (A.): Hayvan.
Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür, hiç ehliyyeti ve âdamılıġı yoḳdur. (21a-15)
ḥ.-ı lâ-yaᶜlem: Bilgisiz, câhil hayvan.
Bu ḥayvân-ı lâ-yaᶜlem ve üstinde dîbâ-yı muᶜlem nice görürsin iy Saᶜdî? (40a-10)

ḥ a y v â n â t (A.): Hayvanlar.
Çıḳdum Ḳuds ṭaġlarına düşdüm ve ḥayvânât-ıla üns dutdum. (26b-2)
ḥ. ḫûyın ṭut-: Hayvanlar gibi yaşamayı benimsemek.
Şeref-i insânda ne noḳsân gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutduñ ve âdem oġlanınuñ ṣoḥbetini terk itdüñ. (56b-1)

ḫ a z â n (F.): Sonbahar.
Bir gülistân taṣnîf idem ki bâd-ı ḫazân anuñ varaḳına el uzatmaya. (4a-7)

ḥ a ẕ e r (A.): Sakınma, çekinme, korunma.
Pâdişâhlaruñ ṭabîᶜatları televvüninde ḥaẕer gerekdür. (15a-6)

ḥ. eyle-: Sakınmak, çekinmek, korunmak.
Yavuz yoldaşdan ḥaẕer eyle ve aña ḳarîn olma. (26b-14)
ḥ. it-: Çekinmek.
Pâdişâhlaruñ ḥiddetinden kişi ḥaẕer itmek gerek. (14a-12)
ḥ. ḳıl-: Sakınmak.
Şol işden ḥaẕer ḳıl ki anı saña düşmen ḳulavuzlaya. (69a-8)

ḥâẕıḳ (A.): İşin ehli, usta.
ᶜAcem pâdişâhlarından birisi bir ḥâẕıḳ ṭabîb ḥażret-i risâlete -ṣallallâhu ᶜaleyhi vesellem- virbidi. (33a-8)

ḥâżır (A.): Bulunan, mevcut olan.
Ḥâżır râḥatlıġı gelecek zaḥmet teşvîşi-y-ile mükedder ḳılmak ᶜâḳıllar işi degüldür. (63a-15)
ḥ. it-: Hazırlamak, hazır bulundurmak.
Pâdişâh eyitdi: "Ḥâżır idüñ." Getürdiler ḥâżır itdiler. (56a-15)
ḥ. ol-: Hazır bulunmak, hazır olmak.
...erkân-ı devlet ve vüzerâ ḥâżır oldılar. (20b-15)

ḫazîne (A.): Para konan veya saklanan yer.
Ḳârûn helâk oldı ki ḳırḳ ḫazînesi var-ıdı. (18a-12)
ḫ. -i beytü'l-mâl: Devlet hazinesi.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl loḳma-i mesâkîndür; tuᶜma-i iḫvân-ı şeyâṭîn degüldür. (14b-4)

ḥażret (A.): Bir saygı ifadesi olarak büyük zatlara verilen bir unvan.
Ebû Hüreyre ...her gün Muḥammed Muṣṭafâ...ḥażretine varurdı. (26a-8)

ḥaẓẓ (A.): Hoşlanma, zevk.
ḥ. al-: Zevk almak, hoşlanmak.
İy ata! Bu vâᶜiẓlerüñ naṣîḥatından ḥaẓẓ almazam. (29a-13)
ḥ. -ı nefs: Nefsin hoşuna giden, nefsin hazz aldığı.
..Ḫûb-ṣûret ḥaẓẓ-ı nefsdür ve ḫoş-âvâz ḳût-ı rûḥdur. (42a-10)

hedeyân (A. hezeyân): Manasız, boş söz; saçma sapan söz.
Baḳḳâl bunlardan aḳça dilerken ḫayli kendüye lâyıḳ herze ve hedeyân söyledi. (34b-10)

hediyye (A.): Hediye.
Ḫâṭırumda-y-ıdı ol gülistân güllerinden etegüm pür ḳılam ve aṣḥâba hediyye getürem. (3a-10)

heft (F.): Yedi.
Heft reg perde-y-ile ṭaşrañı bezeme... (31b-12)

hefte (F.): Hafta.
İkisi ol ev içinde iki hefte aç ḳaldılar. (34a-3)

helâk (A.): Ölme, helâk olma.
Veger ḫastalıḳ daḫı ḥâyil olursa helâke delâlet itmez. (58a-7)
h. it-: Öldürmek, helâk etmek.
Kendülere ziyân olmaḳdan ḳorḳup beni helâk itmege ḳaṣd iderler. (13a-1)
h. ol-: Yok olmak, ölmek.
Mellâḥ deñize düşdi birisini ḳurtarınca birisi helâk oldı. (23b-14)

hem (F.): Ayrıca, üstelik.
Nasîbüm degüldi ve hem ol balıġuñ rızḳı daḫı dükenmiş degüldi. (39b-14)

h e m (F.): Kelimelerin başına gelerek birlik ve ortaklık ifade eden sıfatlar yapar.
➡ hem-derd (57a-1), hem-râz (3a-2), hem-ṣoḥbet (53b-9)

h e m â n (F.): 1. Hemen, derhal, o anda.
Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi. (4a-13)
2. Yine, gene.
İsâ'nuñ eşegin ger Kaʿbe'ye iledeler çün girü gele hemân eşekdür. (61a-13)
3. Aksine, belki.
Eger bir kişi ḫarâbâta vara namâz ḳalmaġa mensûb olmaz, hemân süci içmege mensûb olur. (75b-11)
4. Yalnız, sadece.
Kur'ân nâzil olduġından murâd ḫalḳ ḫoş-sîret ḥâṣıl itmeg-idi hemân Ḳur'ân nâzil olmak degüldi. (74b-8)
5. İşte.
Pil ayaġı altında ḳalıcaḳ ḥâlüñ ne-y-ise hemân anuñ ḥâli daḫı oldur. (19b-4)
6. Sanki.
Yavuz ʿavrat ki eyü kişinüñ evinde ola hemân bu ʿâlem aña cehennemdür. (26b-13)

h e m - d e r d (F.): Dert ortağı, aynı derdi paylaşan.
Evet derdümi hem-derdüme söylerem. (57a-1)

h e m î ş e (F.): Dâimâ, her zaman.
Bilmez misin ki hemîşe fażl u hüner ehli maḥrûmdur. (78a-15)

h e m - r â z (F.): Sır arkadaşı. (3a-2)

h e m - ṣ o ḥ b e t (F.): Birlikte sohbet eden, sohbet arkadaşı.
..beni bunuñ gibi ḫodbîn, ebleh ve nâ-cins hîreser-ile hem-ṣoḥbet idüp ve bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳıldun? (53b-9)

h e n ü z (F.): Daha, hâlâ, henüz.
ʿÂrif ki incine henüz ol sıġaca ṣudur. (30b-6)

h e r (F.): Her bir, her.
Pâdişâh ḫizmetine kişi her sözi ṭoġrı söylemek gerek. (9b-10)
Pes her nefesde iki niʿmet mevcûddur ve her niʿmetde şükr vâcibdür. (1b-5)

h e r - â y î n e (F.): Mutlaka, her halde.
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyîne (6a-4)

h e r b i r i , h e r b i r i s i : Her, her bir.
Söyledüm her birinüñ şerḥin ʿayân (6a-3)
Şâh-ı Kisrâ ḥażretinde ḥükemâdan her birisi söylediler.... (23a-9)

h e r k i , h e r k i m : Kim ki, her kim ki.
Her ki cevâbda tîz ola diline ḫaṭâ söz gelür. (71b-1)
Her kimüñ ki ṣabrı yoḳdur ḥikmeti yoḳdur. (32a-14)

h e r n e : 1. Ne, her ne (belirsizlik zamiri).
Sen atañ yiriñe her ne ki itdüñ-ise hemân oġluna daḫı anı göz dutġıl. (59b-2)
2. Ne, her ne (belirsizlik sıfatı).
ʿÂlimüñ ki mücerred sözi ola ʿameli olmaya her ne söz ki dirse kimseye eṣer itmeye. (29b-3)

h e r c â y î (F. hercâî): Kararsız, sebatsız.
Hercâyî maʿşûḳaya göñül virme! (67b-10)

h e r g i z (F.): Aslâ, katiyen.
İy ḫam, hergiz âdemî olmazsın. (41a-6)

h e r z e (F.): Boş, saçma, söz.
Ve câhil tabl-ı bâz gibi âvâzı yüce ve sözi herze ve içi boş. (73a-9)
h. ve hedeyân söyle-: Saçma sapan, yalan yanlış konuşmak.
Baḳḳâl bunlardan aḳça dilerken ḫayli kendüye lâyıḳ herze ve hedeyân söyledi. (34b-10)
h. söz: Boş ve saçma söz.
Ve her gün ḳarınuñ naḥs ṣûretine baḳup ve herze sözlerin işidüp melûl olmaḳdan cânına geçmiş-idi. (54a-6)

h e r z e - g û (F.): Saçma sapan konuşan, boş konuşan.
Nite-kim didüm; turş yüzlü ve herze-gû, bed-ḫû ḥadden geçe cevr ü cefâsını çekerdi... (58b-14)

h e v â (F.): Arzu, istek, heves.
Âdem oğlınuñ, ki aṣlı ṭopraḳdur, başda gerekmez ki kibr hevâsın duta. (69b-7)

h e v â v ü h e v e s (F.): Safahat, zevk, şehvet.
Ver dervîşler ḳademinde bunuñ ḫulḳ-ı zemîmesi, ḫulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı; hevâ vü hevesden elini çekdi. (7b-12)

h e v e s (F.): Arzu, istek.
Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oğlancuḳları olmış ve ol evvelki vaḳtı geçmiş, hevesi güli ṣolmış. (60a-1)
h. it-: Arzu duymak, heveslenmek.
Senüñ ṭabî'atuñ naḥve heves itdi, 'aḳl ṣûretini göñlümüzden maḥv eyledi. (54b-11)

h e y b e t (A.): Azamet, ululuk, büyüklük, gösteriş.
Ve luṭfı daḫı ziyâde itme ki heybet giderür. (69a-12)

h e y ' e t (A.): Hal, durum, vaziyet.
Ve 'âbidüñ dîdârında gördi evvlki hey'et ḳalmamış, aḳ ḳızıl reng belürmiş. (28a-5)

ḫ ı r â m â n (F.): Zf. Salına salına, salınarak.
Benüm ḳadrüme lâyıḳ ol-ıdı ki ḳarġalar-ıla bâġ dîvârlarında ḫırâmân sekeydüm. (7a-1)

ḫ ı r ḳ a (A.): Dervişlerin giydiği kalın kumaştan yapılmış bir üst giyeceği.
Eger Bârî Ta'âlâ... baña oġul virürse, geydügüm ḫırḳadan artuḳ neye mâlik olursam dervîşlere îs̱âr olsun. (64b-9)

ḫ ı r ḳ a - p û ş (F.): Hırka giyen; derviş.
Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür hiç ehliyyeti ve âdamılıġı yoḳdur. (21a-15)

ḫ ı r m e n (F.): Arpa, buğday gibi mahsüllerin biçildikden sonra tanelerini samanından ayırmak için toplanması, yığın.
Her kimesne ki perhîz ve ṣalâḥiyyet ve 'ilm ṣatdı; bir ḫırmen divşürdi döndi girü oda yaḳdı. (37a-6)

ḫ ı ş ı m: Akraba, yakın, hısım.
..mîrâs̱-ḫoralara mîrâs̱ döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı ḫışımları öldüginden.(39b-3)

ḫ ı ş m , ḫ ı ş ı m (A.): Hiddet, kızgınlık, öfke.
Zamân-ı evvelde bir vezîr var-ıdı, Zünnûn-ı Mıṣrî ḳatına geldi ve himmet diledi ki gice ve gündüz sulṭânuñ ḫidmetinde oluram ve ḫayrına ümîẕ-vâram ve ḫışmından daḫı ḳorḳaram. (22a-1)

ḫ. dut-: Öfkelenmek, gazap etmek.
Ḳuluñ üzerne çok ḫışm dutup ve cevr idüp göñlin yıḳma... (66a-11)
ḫ. eyle-: Kızmak, hiddetlenmek.
..pâdişâh bu bedbaḫta ḫışm eyledi ve ḥabs̱e ṣaldı. (18b-6)
ḫ. ḳıl-: Öfkelenmek.
Ḫışım ḥadden geçe ziyâde ḳılmaġıl ki vaḥşet getürür. (69a-11)

ḫışm-nâk (F.): Öfkeli, kızgın.
Rivâyet iderler ki Hârûnü'r-reşîd'üñ bir oġlı ḫışm-nâk atası ḳatına geldi... (22a-9)

Ḫıtây (A.): Çin'in kuzeyinde Orta Asya'da bir ülke. (54b-6)

ḫıyânet (A.): Hâinlik, ihanet, vefasızlık.
Eger firişte dîv-ile otura vaḥşet ve ḫıyânet ve rîv ögrene. (71b-4)

ḥicâb (A.): Utanma, ayıp.
Bu cihânda bundan ulu hicâb degüldür ki, eger dünyâ vardur eger yoḳdur, bu gönül anuñ maḥabbetiyle ve miḥnetiyle rencîdedür. (9a-14)

Ḥicâz (A.): Arap yarımadasında Mekke ile Medine'nin bulunduğu yer. (16b-8)

hiç (F.): 1. Zf. Hiç, aslâ.
Bir pâdişâh bir dervîşe eyitdi: "Hiç beni añar mısın?" (6b-9)
2. Sf. Başka, hiç.
Belî, bu evüñ sen cühûd ḳonşısı olduġından artuḳ hiç ʿaybı yokdur. (48a-11)

ḥiddet (A.): Öfke, gazap.
Pâdişâhlaruñ ḥiddetinden kişi ḥaẕer itmek gerek. (14a-12)

ḫidmet: Bk. ḫiẕmet.

ḫidmet-kâr: Bk. ḫiẕmet-kâr.

ḥikâyet (A.): 1. Hikâye.
...ve beytler ki her ḥikâyetüñ münâsebeti-le Ḫoca Saʿdî....getürmişdür, fikr itdüm ki bir vech-ile naẓm tercüme idem. (5b-7)
2. Mesel, ḳıssa.
Ol bir dilkü ḥikâyeti senüñ ḥâlüñe münâsibdür. (15b-14)
3. Durum, vaziyet, hal.
Bir müneccim sefere varmış-ıdı, girü evine geldi gördi ki ʿavratınuñ ḳatında bir yad er oturur ṣoḥbete meşġûl. Müneccim gavgâ eyledi tâ ki bir ṣâḥib-dil bu ḥikâyete muttaliʿ oldı ve bu beyti oḳudı. (48b-13)
ḥ. it-: Anlatmak, rivâyet etmek.
Bir dilenci, ḥikâyet iderler ki, çok mâl cemʿ itmiş-idi. (37b-9)

ḥikem (A.): Hikmetler.
Niçe ki ḥükme ḥâkim ola ʿâlimü'l-ḥikem (5b-5)

ḥikmet (A.): 1. Hakîkate ait veciz söz; hikmet.
Loḳmân Ḥakîmé ṣordılar: "Ḥikmeti kimden ögrendüñ?" (5a-4)
2. Sebep.
Pâdişâh ṣordı ki ḥikmet ne-y-idi? (12b-6)

ḫilâf (A.): Karşı, zıt.
Saña bu maḳâm ne vakt müyesser olısar ki; dostlaruñ-la işüñ dâyim ḫilâf u cengdür. (25a-2)

ẖ. it-: Karşı gelmek, muhalefet etmek.
Va^c^deye ẖilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedüñ. (63b-13)
ẖilâfınca: Aksine.
Ṣâliḥlerden birisi düşinde gördi; bir pâdişâh cennetde olup bir dervîş cehennemde olmaġa sebeb ne ki, ẖalkuñ i^c^tiḳâdı bunuñ ẖilâfınca idi. (6b-12)

ẖ i l ^c^a t (A.): Padişah veya vezir tarafından verilen süslü elbise.
Pâdişâh biñ dînâr ve bir ẖil^c^at daẖı dervîşe göndürdi. (14a-7)
ẖ. -ı nevrûz: İlkbahar elbisesi.
Ve aġaçlara yaşıl varaḳdan ẖil^c^at-ı nevrûz geydürmişdür. (2a-9)

ḥ î l e (A.): Oyun, aldatma, hile.
Düşmen çün cemî^c^-i ḥîle-y-ile başa varmaya dostlıḳ ṣûretin gösterür... (69b-12)

ḥ i l m (A.): İnsanın tabiatında olan y umşaklık, yavaşlık.
Ve anuñ ḥilmine i^c^timâd idüp ^c^ilmi terk itdiler. (62b-2)

ḥ i l y e (A.): Güzel sıfatlar.
...ve cemâli ḥilyesinüñ vâṣıfları kemâl-i ittisâlinden...
"mâ ^c^arafnâke ḥaḳḳa ma^c^rifetike" râzına hem-râz oldı. (3a-1)

ḥ i m â y e t (A.): Koruma, muhafaza etme.
Şimdi ki ẓıll-ı ḥimâyetine geldüñ ve anuñ ni^c^metine ikrâr ve i^c^tirâf itdüñ, ne-çün daẖı yakın varup teḳarrüb kesb itmezsin? (14b-14)

h i m e m (A.): Himmetler.
Îs̱âr şükr-i ni^c^metüñe me'menü'l-himem (5a-13)

h i m m e t (A.): Lutuf, iyilik; manevî imdat, yardım.
...pâdişâh sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre luṭf-ıla ümîd-var idüp ve bir vaḳt daẖı ḳahr-ıla nevmîẕ ve ẖasta-dil itmek. (13a-10)
Himmetüñ bize yoldaş eyle ki ḳavî düşmenüm vardur. (13a-10)
h. dile-: Yardım istemek.
Zamân-ı evvelde bir vezîr var-ıdı, Zünnûn-ı Mıṣrî ḳatına geldi ve himmet diledi... (21b-15)
h. it-: Yardım etmek.
Eger bir pâdişâhlıḳ ẖiẕmetine beni yaraşdurmaġa himmet idesin, ġâyet kerem ola. (15b-3)

h i m m e t l ü: Lutufkâr, yardım sever.
Hâtem-i Ṭây'e ṣordılar ki; dünyâda senden ulu himmetlü kimse gördüñ mi ya işitdüñ mi? (35b-10)

H i n d (A.): Hindistan.
..Rûm'dan ḥarîr ḳumaşın Hind'e iledem... (38b-2)

H i n d î (A.): 1. Hindistanlı, Hintli.
Bir hindî naft atmaḳ ögrendi. (65a-13)
2. Hint'te yapılan.
..va andan pulâd-ı Hindî Haleb'e getürem. (38b-2)

H i n d û s t â n: Hindistan. (38a-11)

ḥ i r â s e t (A.): Koruma, saklama.
ḥ. ḳıl-: Muhafaza etmek, korumak.
Pes maṣlaḥat anı gödüm ki milk-i ḳanâ^c^atı ḥirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın. (16a-7)

ḫîre (F.): Boş.
Var iy ḫîre ḳarın, bir ḳurı etmege ḳanâʿat eyle, tâ ki ḳulluġ-ıla bilüñi iki bükmeyesin. (22b-15)

ḫîre-ser (F.): Boş kafalı, alık, sersem.
...ebleh ve nâ-cins ḫîre-ser-ile hem-ṣoḥbet idüp ve bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ (53b-8)

ḥisâb (A.): Hesaplama, hesap.
Şol kimsenüñ ki ḥisâbı arı ola aña muḥâsebeden ne ġam! (15b-11)

ḥiṣâr (A.): Kale, hisar.
Sen ḥiṣâra gerpüç pâresin atma ki vaḳt ola ḥiṣârdan daḫı ṭaş gele. (44a-4)

ḫiṭâb (A.): Konuşma, söz söyleme.
ḫ. it-: Konuşmak, söylemek.
Pâdişâh güldi ve nedîmlere ḫitâb itdi, eyitdi. (28b-12)

ḫiẕmet, ḫidmet (A.): 1. Birinin işini görme, kulluk, hizmet.
Pâdişâh ḫiẕmetine kişi her sözi ṭoġrı söylemek gerek. (9b-10)
Ḳoyun çoban-içün degüldür belki çoban, ḳoyun ḫidmeti içündür. (21b-9)
2. Memuriyet.
Eger bir pâdişâhlıḳ ḫiẕmetine beni yaraşdurmaġa himmet idesin, ġâyet kerem ola. (15b-3)
ḫ. it-: İşini görmek, kulluk etmek.
İki ḳardaş var-ıdı; birisi sulṭâna ḫidmet iderdi ve birisi ʿaraḳ-ı cebîn-ile dirilürdi. (22b-4)
ḫ. ṣûretin göster-: Kulluk vazîfesin yerine getirmek.
Zaʿif düşmen ki saña iṭâʿat getüre ve ḫidmet ṣûretin göstere maḳṣûdı bundan artuḳ degüldür ki düşmenlikde ḳuvvet kesb itmek ister. (68a-6)
ḫ. -de bulun-: Hizmet etmek, işini görmek.
Bu bir yıl içinde hiç kimesne baña iltifât itmedi tâ ki bir ḫidmetde bulınavuz. (33a-12)
ḫ. -inde ol-: Emrinde olmak, hizmetinde bulunmak.
Bir yıl peyġamber ḫizmetinde oldı. (33a-9)
Gice ve gündüz sulṭânuñ ḫidmetinde oluram. (21b-15)

ḫiẕmet-kâr, ḫidmet-kâr (F.): Hizmetçi.
Çün-ki bu işi tamâm oldı, neẕrine vefâ idüp didügi miḳdâr aḳça çıḳarup bir ḫiẕmet-kâra virdi ki bunı zâhidlere baḫş ide. (28b-4)
Ḥaḳîr göründi anun ḥükmi-y-ile ki ednâ ḥarem ḫidmet-kârları ḥüsn ü cemâl-ıla andan ziyâde idi ziyneti-y-ile. (56b-9)

ḫiẕmet-kârlıḳ: Hizmetçilik. (22b-7)

ḫoca (F. ḫvâce): Üstat, efendi, hoca.
Ḳapucılar cefâsın çekmekden ḫocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. (34b-15)
ḫ -yı ʿâlem: Âlemin efendisi, kainatın efendisi.
Ve ḫoca-yı ʿâlem Muḥammed Muṣṭafâ....ḥażretinden rivâyetdür ki; bir ṣâliḥ ḳulı uçmaġa iledeler ve fâsıḳ efendisin cehenneme iledeler. (66a-3)

ḫod (F.): Kendi, bizzat.
Yaramazları eyü dut iy ʿâḳıl kişi, eyüler ḫod ululardur ve baḫtlulardur. (78a-11)

ḫod-bîn (F.): Bencil, kendini beğenmiş.
..beni bunuñ gibi ḫod-bîn, ebleh ve nâ-cins ḫîre-ser-ile hem-ṣoḥbet idüp ve bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ. (53b-8)

ẖ ô n (F. ẖvân): Sofra.
..bî-dirîġ ni'metinüñ ẖônı her yire çekilmişdür. (2a-2)

ẖ o r (F.): Hakir, zelil, alçak.
ẖ. dut-: Hakir görmek, gözetmemek.
Sâbikü'l-in'âm ẖudâvend ne günâh gördi ki ḳulları naẓarında ẖor dutar? (17b-9)
ẖ. gör-: Hakir görmek, küçük görmek.
Düşmeni çün-ki ża'îf göresin lâf urup ẖor görme ki; her süñükde ilik vardur ve her göñlek içinde er vardur. (68b-14)

Ḫ o r â s â n (F.): İran'ın doğusunda bir şehir. (33b-14)

ẖ o r l ı ḳ : Zillet, zelillik.
..'izet-ile ölmek yigdür ẖorlıġ-ıla dirlik sürmekden. (35a-10)

ẖ o ş (F.): Güzel, iyi, tatlı.
Gül sohbeti ẖoş idi eger diken ḳorḳusı olmayaydı. (56a-12)
ẖ. geç-: Rahat yaşamak.
Pâdişâhuñ devleti sâyesinde ẖoş geçdügüm dilemezler, ni'metümüñ zevâlin isterler. (11a-14)
ẖ. gel-: İyi görünmek, güzel görünmek.
Kâruvân ẖalḳına pîrüñ sözi ẖoş geldi. (45a-10)

ẖ o ş - â v â z (F.): Güzel sesli.
Ve kendüzini ẖoş-âvâz tasavvur idüp ẖuṭbe oḳurdı, feryâd-ı bî-hûdeler iderdi. (49a-2)

ẖ o ş - ẖ â n (F.): Güzel okuyuşlu, okuyuşu güzel olan.
Dördünci ẖoş-ẖânlardur ki ẖançere-i Dâvûdî-le ṣuları aḳmakdan ve ḳuşları uçmaḳdan girü ṭutarlar. (42a-3)

ẖ o ş - ẖ û (F.): Güzel huylu, huyu güzel olan.
Eger ẖoş-ẖû kişi elinden acı ẖanẓal yiyesin, turş elinden şeker yimekden yigrekdür. (35a-12)

ẖ o ş l u ḳ : Güzellik.
Şimdi ki söylemege imkân vardur, iy ḳarındaş luṭf-ıla, ẖoşluġ-ıla söyle... (3b-14)

ẖ o ş - ṭ a b ' (F.): Güzel huylu, tabiatı güzel olan.
...bir ẖoş-ṭab' ve şîrîn-zübân yigit her gün bu meydâna mülâzemet ider ve müdâvemet ḳılur. (51a-1)

ẖ û : Bk. hûy.

ẖ û b (F.): Güzel.
Aḳ ve ḳızıl gülleri ẖûblarun yañaġı ve alnı gibi-y-idi. (27b-4)

ẖ û b - c e m â l (F.): Güzel yüzlü.
..ẖûb-cemâl yigrekdür mübâlıġa mâldan. (41b-8)

ẖ û b l ı ḳ , ẖ û b l u ḳ : Güzellik.
..bir oġlan gördüm ẖûlblıḳda be-ġâyet i'tidâlı var. (54a-15)
Bu ẖûbluġ-ıla ki güneşdür, hiç kimseyi görmedüm ki aña 'âşıḳ ve ṭâlib ola. (26a-10)

ẖ û b - m a n ẓ a r (F.): Güzel görünüşlü, görünüşü güzel olan.
Ẓâhirüm 'âlem ẖalḳına ẖûb-manẓardur. (6a-12)

ẖ û b - r û y (F.): Güzel yüzlü.
Ol sâ'atda pâişâh bir ẖûb-rûy câriye göndürdi. (27b-5)

ẖubs̱ (A.): Pislik, kötülük.
Bâṭınum ẖubs̱ından başum aşaġa olmışdur. (6a-13)
ẖ. -ı nefs-i cibillî: Nefsin mayasında olan kötülük.
Velîkin ẖubs̱-ı neffs-i cibillî mütemekkin olmış-ıdı; şöyle kim bir cân-ıla bir etmegi elden çıḳarmazdı. (38b-12)

ẖûb-ṣûret (F.): Güzel yüzlü, güzel görünüşlü.
ʿAlim ki câhiller ortasında ola, buña bir mes̱el dimişlerdür ki; körler ortasında ẖûb-ṣûret gibidür ve zındıḳlar arasında Muṣḥaf gibidür. (73a-12)

ḥuccet (A.): Delil, hüccet.
Ḥuccet-ile başa varmadı, ʿâlim gördi ki mülḥidden söz geçmez. (47a-12)

Ḫudâ (F.): Allah.
İy ẖudâyâ! Tiz zamânda bunuñ cânın alġıl! (13b-2)

ẖudâvend (F.): Sahip, efendi; Allah
Sâbiḳu'l-inʿâm ẖudâvend ne günâh gördi ki ḳulları naẓarında ẖor dutar? (17b-8)

ẖudâvendgâr (F.): Âmir, hükümdar; Allah.
Ḫudâvengâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul günâh işler kendüsi utanur. (2b-13)

ẖulḳ (A.): Huy, tabiat, ahlâk.
İncinürem dostlar ṣoḥbetinden ki yavuz ẖulḳumı eyü gösterürler, ʿaybumı hüner ve kemâl bilürler. (49a-12)
ẖ. -ı ḥamîde: Güzel ahlâk
Ve dervîşler ḳademinde bunun ẖulḳ-ı zemîmesi, ẖulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı. (7b-11)
ẖ. -ı zemîme: Kötü huy. (7b-11)

ḥûrî (A.): Cennet kızı, huri.
Uçmaḳ ḥûrîlerine aʿraf ṭamu gelür. (79a-9)

ẖurma (F.): Hurma ağacı.
Eger elüñden gelürse ẖurma aġacı gibi kerîm olġıl! (79a-9)

ẖurrem (F.): Şen, gönül açıcı; taze.
...velîkin bu gülistân dâyim tâze vü ẖurremdür. (4a-11)

ẖurûş (F.): Coşma.
ẖ. it-: Coşmak.
Eyle ki havadaġı ḳuşlar mecmûʿı ẖurûş itdiler. (8b-5)

ẖuṣûṣâ (A.): Ayrıca, üstelik.
Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin baġlanmışam. (63a-6)

ẖuṭbe (A.): Cuma ve bayram namazlarında hatiplerin minberden okudukları öğüt ve nasihatlar. (49a-2)

ẖûy, ẖû (F.): Tabiat, huy, ahlâk.
Eger benüm ẖûyum saña ẖoş gelmezse sen kendü eyü ẖûyuñı elden ḳoma! (77b-7)
Yavuz ẖûlu kimse bir düşmen elinde giriftâr olmışdur ki her ḳanda varsa anuñ ʿuḳûbeti belâsından ẖalâṣ bulmaz. (69b-9)

ḥużûr (A.): 1. Yan, nezd, huzur.
Ehl-i ṣafânuñ muḥabbeti oldur ki ḥużûrda ve ġaybetde bir ola. (25a-2)
2. Rahatlık, huzur.

ḫ. -ı ḳalb: Gönül rahatlığı.
Bir mürîd şeyḫine eyitdi ki; ḫalḳuñ ġalabasından ġâyet incindüm ki ziyâret itmege çok gelürler ve bende ḥużûr-ı ḳalb ḳomazlar. (29a-6)

ḥücre (A.): Oda.
..bir ḳız oġlan aldum ve ḥücreyi gül-ile âreste ḳıldum. (58a-13)

ḥükemâ (A.): Hakîm, bilgin kimseler.
Ḥükemâdan birisi oġlını ziyâde yimekden nehy iderdi. (34a-15)
ḥ. -yı Yunân: Yunân hakîmleri.
Nite-kim ḥükemâ-yı Yunân dimişlerdür... (58a-6)

ḥükm (A.): 1. Emir, irâde, hüküm.
Çün-ki pâdişâh ḥükmine boyun virmedi zecr idüp aldurdı. (38a-4)
2. İcap, gerek, sebep.
Muḳîm olmazam bu ḥikâyet ḥükmi-y-ile. (55a-5)
ḫ. it-: 1. Karar vermek.
Bu süci içi, savaş itdi, âdem depeledi. Şimdi şöyle ḥükm itdiler ki depeleyeler. (36a-8)
2. Hüküm sürmek, hükm etmek.
Ḫoca çün perî şûretlü ḳul-ıla oynamaġa ve gülmege ḳarışa ʿacebdür ki ol, ḫoca gibi ḥükm ide ya bu ḳul gibi anuñ nâzın çeke. (50a-10)
ḫ. -i ġurûr: Büyüklük, gururla hükmetme.
Bu ḥükm-i ġurûr niçeye degindür ki senden daḫı ulu efendi vardur. (66a-13)
ḫ. -i ilâhî: Allah'ın emri, Allah'ın hükmü.
Ḥükm-i ilâhî, ol gün, ol şehre giren bir faḳîr-idi.. (8b-14)
ḫ. -i żarûret: Mecburen.
Be-ḥükm-i żarûret söyledüm ve teferrüc iderek ṣaḥrâya çıḳdum. (4a-2)

ḫülefâ (A.): Halifeler.
ḫ. -yı ʿarab: Arap halifeleri.
Nite-kim ḫülefâ-yı ʿarab eydür. (33b-10)

hümây (F.): Hümâ kuşu. (11a-2)

hüner (F.): Beceriklilik, marifet, hüner.
Baylıḳ hüner-iledür, mâl-ıla degüldür... (11a-9)

hüner-mend (F.): Hüner sahibi, hünerli.
Bu muḥâldür ki hünermendler öleler bî-hünerler yirlerin ṭutalar hünermendlerüñ. (10b-15)

ḥürmet (A.): Saygı, itibar.
Ḫûb ṣûretlü her yire ki vara ḥürmet, ʿizzet gürür; egerçi atası ve anası daḫı ḳahr-ıla sürerlerse (41b-15)

ḥürmetsüz: Saygısız, hürmetsiz. (26b-10)

Hürmüz (F.): Sasanî hükümdarı Nuşirevân'ın oğlu. (12b-13)

ḥüsn (A.): Güzellik, iyilik.
...Sultân Maḥmûd'uñ bunca ṣâḥib-cemâl ḳulları vardur Ayas'a maḥabbeti ziyâdedür ve andaki gibi hiç birine maḥabbet itmemişdür. Ḥâl budur ki ziyâde ḥüsni daḫı yoḳdur. (49b-13)

ḫ. -i sîret: Ahlak güzelliği.
..ammâ eger düşmenler senüñ ḥüsn-i sîretüñi ḫilâfına taḳrîr ideler, pâdişâhuñ ḫitâbına ve ʿitâbına düşesin. (16a-5)

ḫ. -i tedbîr: İyi, doğru tedbir, yerinde tedbir.
Muᶜallimüñ ḥüsn-i tedbîri ve cevâbınuñ taḳrîri, pâdişâhuñ ṭabᶜına muvâfıḳ geldi. (62a-7)

ḫüsrân (A.): Azgınlık, hata.
...Allah Taᶜâlâ'nuñ ḥükmine ikrâr ve kendü ḫüsrânına istiġfâr itdi ve bu âyeti oḳudı. (36a-9)

ḫüsrev (F.): Padişah, hükümdar.
Sâlâr-ı Rûm ḫüsrev-i fermân-dih-i ᶜacem (5a-14)

—I—

ıraḳ: Uzak.
Nite-kim çârsu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)
ı. ḳal-: Uzak kalmak, uzak düşmek.
Ḳış güni-y-idi, şehirden ıraḳ ḳaldılar ve gice irişdi. (37a-10)

ırmaḳ: Nehir, ırmak.
Gitmiş ṣu ırmaġa girü gelmez. (60a-9)

ısın-: Alışmak.
Bunca sözler ki bu ṭarîḳ üzerine söyledüm daḫı gümân iderdüm ki göñli ısınmadı ola diyü. (58b-9)

ıṣlan-: Islanmak.
İti yidi deñizde yursañ, ıslanduḳça daḫı murdâr olur. (61a-12)

ıṣmarla-: 1. Teslim etmek, tevdi etmek.
..öldügi günüñ yarındası ṣabâḥ ḳalᶜadan içerü her kim ki gire pâdişâhlıġı, sultânlıġı aña ısmarlayup taḫta geçüreler. (8b-14)
2. Buyurmak.
...ṣınanmamışa büyük iş ıṣmarlaya, ᶜâḳıbetü'l-emr pişmân ola. (65b-9)

ıssı: Sıcaklık, ısı.
Issı arḳasına doḳunıcaḳ baş ḳaldurdı, gördi ki kâruvân gitmiş. (45a-14)
ı. ṣovuḳ çek-: İyi ve kötü günler görmek, tecrübe kazanmak.
..ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetinedüşdüñ ki senüñ ḳadrüñi bilür ve maḥabbet şartın yirine getürür. (58b-1)

ᶜışḳ (A. ᶜaşk): Sevgi, aşk (krş. ᶜaşḳ).
İy seḥer murġı! ᶜIşḳı pervâneden ögreñ ki ol sûḫte cân virdi âvâzı çıḳmadı. (3b-1)

ᶜıyd (A.): Bayram.
...dervîşler ṣohbeti-y-ile gündüzümüz ᶜıyd ve gicemüz Ḳadr idi. (8b-1)

ᶜıyş (A.): Yaşama, yaşama sevinci, safâ.
ᶜı. -ı rebîᶜ: Bahar sevinci, bahar safası. (4a-8)

—İ—

ᶜibâdet (A.): Kulluk vazifesi, ibadet.
Pes benüm ẕikrüm ve ᶜibâdetüm lezzetin ḳanda bulursın? (76b-2)

ʿi.it-: İbadetle meşgul olmak, ibadet etmek.
Şâm ʿâbidlerinden birisi, niçe yıl bir bîşe içinde ʿibâdet itdi ve ağaç yaprağın yidi. (27a-11)

ʿibâret (A.): İfade şekli, anlatma.
..mevʿızalar incüsin ʿibâret dizinine dizmişlerdür ve acı naṣîḥatlardan ẓarâfet balına karışdurmışlardur.. (79b-7)

İbrâhim: Hz. İbrahim aleyhisselâm. (73a-7)

icâbet (A.): Kabul etme.
Bu daʿvete imkân-ı icâbet yoḳdur, eger olsa, niʿmet-i ḳadîme bî-vefâlıḳ itmiş oluram. (19b-14)

i. ḳıl-: Kabul etmek.
Daʿvetini icâbet ḳıldum ve ḥâcetini revâ eyledüm ki ḳulumuñ çok tażarruʿ zârî ḳıldugından utanuram dir. (2b-11)

icâzet (A.): İzin, müsade, ruhsat.
i. dile-: İzin istemek.
..kendü ḥâlinden şikâyet itdi ve icâzet diledi ki sefere gide... (40b-5)

iç: 1. İçeri, iç.
İkisi ol ev içinde iki hefte aç ḳaldılar. (34a-3)
2. Ara, arası.
Tâvus yüñüni muṣḥaflar içinde gödüm. (42a-1)
..şâkirdleri içinde bir ṣâḥib- cemâl oğlan var-ıdı. (20b-9)
3. Zarf, müddet.
Bu bir yıl içinde hiç kimesne baña iltifât itmedi tâ ki bir ḫidmetde bulınavuz. (33a-11)
4. Mide, karın.
İçüñi ṭaʿâmdan boş dutġıl ki anda maʿrifet nûrı göresin. (7b-8)
5. İnsanda zâhirî olmayan derûnî yön.
İy ṣol kimesne ki, içüñ taḳvîden tehîdür. (31b-12)
6. Bir şeyin ortasındaki kısım.
Anı ki sen fıstuḳ gibi ṭolu iç ṣanursın, ṣoğan gibi ḳab ḳab üzerine durur. (7a-8)
7. Datif ve lokatif ekleriyle bu eklerin fonksiyonunda kullanılmıştır.
..Kenʿân içine ḥüsn metâʿın getüreydi... (5a-2)
ʿİlm içinde bu kemâle ne-y-le irişdüñ? (75a-13)

iç-: İçmek.
Bu süci içdi, savaş itdi, âdem depeledi. (36a-7)
➡ and i. (70b-8)

içerü: İçeri.

içre: İçinde, üzere.
Çün-ki bu söz ṣavâb içredür; ol sözde söyleyen kişide ḥikmet olmaz. (23a-12)
Eger vidâʿ güninde ġuṣṣadan ölmezsem maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz. (55a-12)

içün: İçin, dolayı.
Dutam ki ġamuñ yoḳdur, bizüm içün de ġamuñ yoḳ mıdur? (14a-4)
Ulûfe ne virürler saña Ḳur'ân oḳuduġuñ içün? (49b-7)

ʿiddet (A.): Kocasından ayrılan veya kocası ölen bir kadının başka bir erkekle evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman.
ʿİddeti geçdi bir yigit nikâh idüp aldı. (58b-14)

i d i n m e k: Edinmek.

➡ ᶜâdet i. (33b-2) pîşe i. (12a-3)
nafaḳa i. (55a-15) yoldaş i. (63a-4)

i d r â k (A.): Anlayış, kavrayış
Saña revân u aḳl u ṭab u idrâk ve cemâl ve nutḳ virdi. (64a-10)

i f l â ḥ (A.): Kurtulma, selâmete çıkma.
i. ol- Kurtulmak, iyi olmak.
Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, ululuġında iflâḥ olmaz. (62a-5)

i ḥ s â n (A.): Lutuf, yardım, iyilik, cömertlik.
Ḳapucılar cefâsın çekmekden ḫocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. (34b-15)
i. it-: Yardımda bulunmak.
Bu iki ṭâyifeye dostlıḳ şarṭı oldur ki; bunlara iḥsân idesin. (28a-11)

i ḫ t i l â m (A.): Düş azma.
i. ol-: Düş azmak.
Bâliġ olmaġuñ üç nişânı vardur: Birisi on biş yaşamak ve ikinci iḫtilâm olmaḳ ve üçünci ḳıl bitmek. (65a-6)

i ḫ t i l â t (A.): Karışma, karışıp görüşme.
i. it-: Karışıp görüşmek.
Ve andan ṣoñra bunı fikr itdüm ki bâḳî ᶜömrüm içinde kimseyle aṣlâ iḫtilât idüp kimseyle maḥabbet itmeyem. (56a-9)

i ḥ t i m â l (A.): İhtimal, belki.
Veger bî-te'emmül depelese iḥtimâl vardur ki maṣlaḥat fevt itmiş ola (71b-13)

i ḥ t i r â z (A.): Sakınma, çekinme.
i. it-: Sakınmak, korunmak.
...ve belâ egerçi muḳadderdür, iḥtirâz itmek vâcibdür. (42b-10)

i ḫ t i ṣ â r (A.): Konuşmayı ve yazıyı kısaltma.
Ve niçe kelime be-tarîḳ-i iḫtiṣâr nevâdirden...bu kitâbda derc ḳıldum. (4a-15)
i. it-: Kısaltmak, kısa kesmek.
Bir iki beyt-ile iḫtiṣâr itdüm ki ᶜâḳıllar dimişlerdür. (17a-8)

i ḫ t i y â r (A.): Seçme, tercih etme, tercih.
Ṣabr köşesi Lokmân iḫtiyârıdur. (32a-14)
..te'emmülden ṣoñra iḫtiyâr bâḳîdür; dilerse depelesün, dilerse ᶜafv itsün. (71b-12)
i. it-: Seçmek, tercih etmek.
Didüm ki; ᶜâlim-ile ᶜâbid ortasında ne farḳ vardur ki andan geldüñ bu gürûhı iḫtiyâr itdüñ? (30a-8)

i ḫ v â n (A.): Sâdık dost, arkadaş.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl, loḳma-i mesâkîndür; ṭuᶜma-i iḫvân-ı şeyâṭîn degüldür. (14b-4)

i ḳ b â l (A.): Şans, talih.
İy şol kimesne ki ᶜâlemde senüñ iḳbâlüñ gibi iḳbâl yoḳdur. (14a-3)
i. elin al-: Şansı yardım etmek.
Görürler ki iḳbâl elin aldı, el ḳavşurup s̱enâ idici olurlar. (17a-1)

i ḳ d â m (A.): Gayret ve sebatla çalışma.
i. göster-: Gayret ve çaba göstererek çalışmak.

..feṣâḥat ve belâġat ḳuvveti-y-ile her yire ki vara ḫidmetine iḳdâm gösterüp ve ikrâm ideler ve sefer ġanîmet-ile geçe. (41b-2)

iki: 1. İs. İki.
Çün ki cân gitmege ḳasd eyleye, taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-7)
2. Sf. İki.
..İki elin birbirine urup diye ki: Dirîġ, dânişmened sözin işitmedüm. (63a-15)
Ve iki hefte geçdükden ṣoñra ol mescidden yaña güẕer ḳıldum... (62b-3)
3. Zf. İki.
Var iy ḫîre ḳarın, bir ḳurı etmege ḳanâ'at eyle, tâ ki ḳulluġ-ıla bilüñi iki bükmeyesin.(23a-1)

ikinci: İkinci.
İkinci bâb dervîşlerüñ ḫûyları beyânındadur. (5b-13)

iki yüz: 200 sayısı. (79a-13)

iḳlîm (A.): Ülke, memleket; diyar.
ʿAcebbdür ki iki dervîş bir iḳlîmde dirilür ve iki pâdişâh bir iḳlîme sıġmaz. (11a-6)
Zîra ki evvel etmek teşvîşin çekerdüm, şimdi tamâm iḳlîmün teşvîşi başumdadır. (9a-10)

ikrâm (A.): Saygı, hürmet.
i. it-: Saygı göstermek.
...feṣâḥat ve belâġat ḳuvveti-y-ile her yire ki vara ḫidmetine ikdâm gösterüp ve ikrâm ideler ve sefer ganîmet-ile geçe. (41b-2)

ikrâr (A.): 1. Tasdik, kabul, inanma.
Ne ḳadar ki benüm ʿâbidlere ikrârum vardur bunuñ daḫı ziyâde inkârı vardur. (28b-12)
2. Dil ile söyleme, beyan etme.
İy ḳarındaş! Çün ki dostlıḳ ikrârın itdüñ ḳullıḳ tevaḳḳuʿın kes. (50a-6)
i. it-: Kabul etmek, itiraf etmek.
ʿÂlemde hergiz kimse kendü câhilligine ikrâr itmiş degüldür... (47b-10)

il: Diyar, memleket.
Tâ ḥaddî ki firenk ilinde esîr oldum. (26b-2)

ʿilâc (A.): İlaç, çare.
Çün-ki mizâcda iʿtidâl ḳalmaya ne ʿilâc ve ne ʿazîmet fâyide ḳılmaz. (58a-12)
ʿi. itdür-: İlaç yaptırmak, tedavi olmak.
Hiç ʿilâc itdürmeg-içün ṭabîbüñ ḳatına kimse gelmedi. (33a-9)

ilâh (A.): Tanrı, rab.
Ümîẕdür ki muḫliṣ ḳullar nâ-ümîẕ olmayalar ilâhuñ dergâhında. (24b-3)
i. -e'l-ʿâlemîn: Âlemlerin rabbı.
Hem yazuḳlu ḳullaruñuñ ṣuçını ʿafv it daḫı
Ol ḥabîbüñ hürmeti-y-çün yâ ilâhe'l-ʿâlemîn (79b-4)

ilâhî (A.): Ey Allahım.
İlâhî! Yavuzlara raḥmet eyle! (78a-6)

ile: 1. İle.
Zira şol kişi ki ceng ide kendü başı-y-ıla oynar... (10b-6)
2. Sebebiyle, dolayısıyla.
..andan ṣoñra dostluḳ ile işler ider ki hiç düşmen idemez. (69b-14)
3. Sayesinde.
Melik-zâde firâset-ile bildi, atasınuñ ḥuẕûrına gelüp eyitdi. (10a-9)

i l e r ü : Önce, evvel.

..senden ilerü gelen pâdişâhlaruñ ḫazîneleri ve bî-nihâyet leşkerleri ve uzun ᶜömrleri ve bî-nihâyet niᶜmetleri var-ıdı. (23b-3)

i. gel-: Öne çıkmak, ileri varmak.

Nâgâh bir ḳuyuya irişdi ki ḫalḳ dirilmiş ṣu alurlar. İlerü geldi ṣu diledi, buña kimse ṣu virmedi. (44a-12)

i l e t - : 1. Götürmek, iletmek.

Her kişi ki bir kimsenüñ ᶜaybını senüñ katuña getürdi, saydı; gümânsuz senüñ ᶜaybuñı daḫı ayruḳ yire iledecekdür. (25a-8)

2. Getirmek.

Vaᶜdeye ḫilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedün. (63b-13)

➡ başa i. (21a-15) ḥasret i. (79a-10)

i l i k : Kemiğin içindeki sıvı madde, ilik.

..her süñükde ilik vardur ve her göñlek içinde er vardur. (68b-14)

i l l â (A.): Fakat, ancak, sadece.

Saᶜdî güldür illâ ki düşmenler gözine dikendür. (46b-13)

..yitmiş dürlü ᶜaybuñ olursa dost görmez illâ bir hünerüñi görer. (51b-9)

ᶜi l m (A.): Bilgi, ilim.

Ṣorġıl bilmedügüñ nesneyi ṣormaḳ ḫorlıġı ᶜilm izzetinüñ yolına senüñ ḳulavuzuñ olur. (75b-3)

ᶜi. -i muḥâsebe: Hesap, muhâsebe ilmi.

Ve daḫı ᶜilm-i muḥâsebede, her meṣâliḥ ki muḥâsebe-y-ile olur, başaracaḳ ḳadar bilürem. (15b-2)

ᶜi l m s ü z : Bilgisiz, cahil.

..ilmsüz zâhid ḳapusuz ev gibidür. (74b-7)

i l t i f â t (A.): Teveccüh, yüzünü çevirip bakma.

i. it-: Dönüp bakmak.

Ol ẓâlim bu sözi işştdi ve yüzin döndürdi ve aña iltifât itmedi. (20a-12)

i l t i m â s (A.): Yapılmasını isteme, rica.

i. it-: Rica etmek, talep etmek.

..ol ḫôndan bunlara daḫı döşeyesin, bunlar daḫı ṣunalar diyü iltimâs itdi. (4b-11)

i l z â m (A.): Susturma, cevap veremez hale getirme.

Bunca fażl u kemâl-ıla ne ᶜaceb düşdi ki bir mülḥide ilzâm idemedüñ? (47a-14)

İ m â m M u ḥ a m m e d : "Gaẓâlî" mahlasıyla meşhur din bilgini. (75a-12)

î m i n (A. âmîn): Korkudan emin olan, korkusuz.

i. ol-: Emniyet içinde olmak, emniyette olmak.

Hergiz yılandan îmin olmayam, çün-ki anuñ ḫaṣleti ne-y-idügin bildüm (45a-6)

i m k â n (A.): Olabilirlilik, imkân.

Şimdi ki söylemege imkân vardur, iy ḳarındaş luṭf-ıla ḫoşluġ-ıla söyle... (3b-14)

i m t i n â ᶜ (A.): Çekinme, geri durma.

i. it-: Çekinmek.

Dostlarumuzdan birisi baña eyitdi: "Ne-y-çün imtinâᶜ itdüñ?" (46b-8)

in: Delik, yuva.
Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur, pes ʿaḳreb inine barmaġuñ soḳma (17a-11)

in-: Düşmek, gelmek, inmek.
Her ki göñüle ine göze eyü görinür. (49b-13)

inâbet (A.): Yaptığı günâhlara tövbe etme, yalvarma.
Vaḳtî ki günânkâr ḳullarından birisi inâbet elini icâbet ümidi-y-ile götürüp duʿâ itse, evvel emirde naẓar itmez. (2b-7)

inʿâm (A.): Nimet verme, iyilik etme.
Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin baġlanmışam. Ve inʿâmu-muñ ẕikri efvâh-ı âlemde söylenür. (63a-7)

ʿinân (A.): Dizgin.
..irâdet ʿinânın anlaruñ eline virdük. (4b-15)

inan-: İman etmek, inanmak.
Şol kimesne ki Ḳur'ân ḫaberine inanmaya, anuñ cevâbı oldur ki cevâb virmeyesin.(47b-2)

inandur-: Kabul ettirmek, inandırmak.
..ben deve degülem diyü inandurınca benüm yüküm yiter. (16a-2)

ʿinâyet (A.): Yardım, iyilik.
i. it-: Yardım etmek.
İy oġul! Şimdi Bârî Taʿâlâ ʿinâyet itdi ve iḳbâl yoldaşuñ oldı... (46a-4)

inbisâṭ (A.): İç açılma, ferahlık.
..aṣḥâbından birisi inbisâṭ ṭarîḳı-y-ıla eyitdi. (3a-8)

ince: İnce, zayıf.
Dâyim yimegi ʿâdet idinme ki nefsüñ bâġınuñ miḳdârı ḳıldan incedür. (33b-3)

İncîl (A.): Hz. Îsâ'ya indirilen mukaddes kitap. (76a-15)

incin-: Kırılmak, rahatsız olmak, gücenmek.
İncinürem dostlar ṣoḥbetinden ki yavuz ḫulḳumı eyü gösterürler, ʿaybumı hüner ve kemâl bilürler. (49a-11)
ʿÂrif ki incine henüz ol sıġaca ṣudur. (30b-6)

incit-: 1. Rahatsız etmek, huzursuz etmek.
ʿAcem pâdişâhlarından birisi raʿiyyet mâlına ḳaṣd itdi ve ḫalḳı be-ġâyet incitdi.(11b-6)
2. Kalbini kırmak, gönlünü yıkmak.
İy benüm meḥâsinümi ṣayan! Eyü incitdüñ beni ki, ol sen vaṣf itdügüñ benüm ẓâhirümdür, bâṭınumı bilmezsin. (6a-9)
Gücüñ yitdükçe kimsenüñ göñlin incitme. (24a-7)

incü: İnci.
Nâgâh bir kîse buldum; ṭolu incü. (36b-2)

inkâr (A.): Kabul etmeme, inkâr.
Bir kimesne eger inkâr gözi-y-ile Yûsuf-ı Mıṣrî ṣûretine naẓar ḳılsa ḫûb degüldür diyü ḫa-ber vire. (50a-1)

iñle-: 1. Eziyet çekmek, bîzâr olmak.
Aru degülem ki dikenümden iñleyeler. (32b-8)

2. Dokunaklı ses çıkarmak, inlemek.
Mecnûn iñledi ve bu şiʿri okıdı. (56b-2)

i n ṣ â f (A.): Merhamet, âdil muamele.
İy niʿmet isleri! Eger sizde inṣâf olsa ve bizde ḳanâʿat olsa dilencilik resmi cihânda götrüleydi... (32a-9)

i n s â f s u z l ı ḳ : Merhametsizlik, vicdansızlık.
Ve ʿarab beglerinden bir beg ki insâsuzlıġı-la meşhûr olmış-ıdı, ziyârete geldi. (13a-9)

i n s â n (A.): İnsan, kul. (1b-7)

i n ş â ' a l l a h (A.): Allah isterse, Allah nasip ederse. (79b-10)

i n t i ḳ â m (A.): Öc alma, intikam.
Ol vaḳt sen câhde-y-idüñ intiḳâma mecâlüm yoġ-ıdı (18b-11)
i. al-:Öc almak.
Ol dervîşüñ mecâli yoġ-ıdı ki intiḳâm alayıdı (18b-8)
i. it-: Öc almak, acısın çıkarmak.
Eger daḫı ziyâde intiḳâm ideyin dirseñ ḥadden geçersin ve ẓulm idersin. (22a-13)

i p : İp.
..mellâh elindeki ipi çekdi ve aldı ve gemi revân oldı. (44a-6)

i r - : 1. Ulaşmak, varmak, yetişmek.
Bî-ḥisâb raḥmetinüñ bârânı her yire irmişdür. (2a-1)
2. Girmek, değmek.
Yigirimbiş yaşına irmiş-idi. (31a-4)
➡ eli i. (71a-1) ḫalel i. (43b-12)

i r â d e t (A.): İsteme, dileme; gönül isteği.
Eger irâdet gözi-y-ile dîve naẓar ḳılsa gözine kerrûbîlerden firişte görine. (50a-2)
i. ḳo-: İstemek, dilemek.
Ve bunda daḫı irâdet ḳomayınca saʿâdet ele girmez. (29b-12)
i. -i Bîçün: Takdiri ilâhi.
İrâdet-i Bîçün ʿacebdür ki bir kimesneyi salṭanat taḫtından ṭopraġa berâber ider ve kimini balıḳ ḳarnında öldürmez. (76b-7)

i r â d e t s ü z : İsteksiz, hevessiz.
İrâdetsüz şâkird altunsuz ʿâşıḳ gibidür. (74b-5)

i ʿ r â ż (A.): Yüz çevirme.
i. it-: Yüz döndermek, reddetmek.
Bir daḫı duʿâ itdükde girü iʿrâż ider. (2b-9)

İ r e m (A.): Âd kavmi zamanında, Şeddâd tarafından, cennete benzetilerek yapılan bahçe.(5b-1)

i r g ü r - : Ulaştırmak, eriştirmek.
Veger luṭf ġamzesin depredürse yavuzları daḫı eyüler mertebesine irgürür. (76b-13)

i r i : Kaba, sert, tatsız.
Kimesne ṭaş yüzinden balçıġı eyle ḳazmaz ki, senüñ iri âvâzuñ yüregi şol vech-ile ḳazar.(49b-5)

i r i l i k : Sertlik, katılık, kabalık.
i. it-: Kaba ve sert davranmak.
Şol kimsene irilik ider ġarıba ki kendüsi ġurbetde olmamış ola. (45b-1)

iriş-: 1. Ulaşmak, varmak, erişmek.
Niçe zamân gitdiler ve Yunân iḳlîmine irişdiler. (43b-10)
2. Kavuşmak.
Ve eydürdi ki: Elḥamdüllillâh, ol ᶜaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum ve bu niᶜmet-i muḳîme irişdüm. (59a-1)
3. Gelmek, yetişmek.
Nâgâh vücûdı ayagı ecel balçıgına batdı ve ᶜömri bahârına ecel ḫazânı irişdi. (56a-2)
4. Yükselmek, erişmek.
İmâm Muḥammed -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh-e ṣordılar ki; ᶜilm içinde bu kemâle ne-y-le irişdüñ? (75a-13)
5. Olmak.
Ḳış güni-y-idi, şehirden ıraḳ ḳaldılar ve gice irişdi. (37a-10)
➡ kemâle i. (20b-11) zevâl i. (11b-3)
ṣalâḥa i. (70a-13) ziyân i. (20a-5)

irişdür-: Ulaştırmak.
Ve her yavuzlıḳ ki elüñden gelürse düşmene irişdürme. (67b-13)
➡ râḥat i. (39a-9) ziyân i. (48b-10)

irşâd (A.): Doğru yolu gösterme, aydınlatma.
i. -ı ümmet: Ümmete doğru yolu gösterme, ümmeti aydınlatma.
Anuñ celâli kaᶜbesinüñ ᶜâkifleri...irşâd-ı ümmet-içün "mâ ᶜabednâke ḥaḳḳa ᶜibâdtike" âvâzına âġâz itdi... (2b-15)

irte: Sabah.
Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daḫı efḍal-ıdı ki; pür taᶜâm olan maᶜîdede maᶜrifet olmaz. (7b-5)

irtesi: Ertesi gün, sabahleyin.
İrtesi raḫtumı bagladum ki sefere gidem. (54b-13)

is, iss: Sahip, malik.
Ḫışm odı evvel issine düşer ve yaḳar, andan ṣoñra yalıñı ḫalḳa irişür. (69b-4)

ᶜÎsâ (A.): İsa peygamber. (61a-13)

îs̱âr (A.): İkram, bahşiş; cömertlikle verme.
Dervişlik ḫidmet, ṭâᶜat, îs̱âr, ḳanâᶜat, tevḥîd, tevekkül, teslîm, taḥammüldür. (31b-5)
i. ol-: Bahşiş olmak, verilmek.
Eger Bârî Taᶜâlâ -ᶜazze ve celle- baña ogul virürse, geydügüm ḫırḳadan artuḳ neye mâlik olursam dervîşlere îs̱âr olsun. (64b-9)

İskender (F.): Makedonya kralı Filip'in oğlu. (23b-2)

İskenderiyye: Mısır'da bir şehir. (38a-12)

İslâm (A.): Müslümanlık, İslâmiyet. (5a-9)

isrâf (A.): Lüzumsuz harcama.
Ve altun, gümiş ḫaṭardadur ugrı alur ya isrâf ḫarc-ıla dagılur. (61b-2)
i. it-: Harcamak, tüketmek.
Sürüñ bu müsrif devletsüzi ki, ben buña bunca niᶜmet virdüm.... (14b-3)

iste-: 1. Talep etmek, arzu etmek, istemek.
Egerçi deñizde menfaᶜatler bî-şümârdur, eger selâmatlıḳ isterseñ kenârda ṭur. (16a-9)

2. Aramak.
Pâdişâh buyurdı; istediler, bir bâğbânuñ oğlın buldılar... (19a-3)
3. Ümid etmek, beklemek.
Nevcüvân tarabını pîrden isteme ki gitmiş şu ırmağa girü gelmez. (60a-9)

isti`âre (A.): Ödünç alma.
Ve bu cümle nite-ki mü'elliflerüñ resmidür, şu`arâ-yı mütekaddimîn şi`rlerinden isti`âre ṭarîkı-y-ıla getürdüm. (79b-1)

isti`dâd (A.): Kabiliyet, anlayış.
İy pâdişâh! Terbiyet birdür, velîkin ṭabî`at ve isti`dâd muhtelifdür. (63b-14)

istiğfâr (A.): Tövbe etme.
i. it-: Tövbe etmek.
Şol gün ki elinden zinhâr dimişem; ol günden berü iy niçe kez istiğfâr itmişemdür. (52a-14)

istiḥkâr (A.): Hakir görme, hor görme.
Ol sebebden atası aña kerâhet ve istiḥkâr-ıla naẓar iderdi. (10a-8)

isti`mâl (A.): Kullanma, yapma.
..`avâm biñ herze ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fi`l işlerse ḫalâyıḳ biñde birin isti`mâl idüp söylemezler. (62a-2)

iş: 1. Hareket, davranış, amel.
`Aceb gülecek iş degül midür ki atam ve anam mâl-içün benden yüz çevürdiler... (19a-9)
Şol işi işle ki düşmen mağbûnlıḳ elin dizine ura. (69a-9)
2. Meşgale, iş.
Bulud ve yil ve ay ve güneş ve felek cemî` işdedür... (2a-14)
i. buyur-: Bir iş yapmasını emretmek.
`Âḳıllardan artuḳ kişiye iş buyurma! (67b-1)
i. ısmarla-: İş buyurmak.
`Âḳıl ve ṣâḥib-şinâḫt kişi ḫatarlu işleri alçaḳ aṣıllu kişiye ısmarlamaz. (65b-10)
i. it-: Harekette bulunmak.
Tâ bunlardan birisi, bir dervîşlere düşmez iş itdi. (17a-13)
i. -e dut-: Çalıştırmak.
Tarablus ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar. (26b-3)
i. -e yara-: Değeri olmak, işe yaramak.
Eger her ḳıluñ başında yüz `aḳl var-ısa, `aḳl işe yaramaz çün ki yavuz baḫtlu olasın. (40b-15)

işbu: Bu, şu.
Bir kişi oğlına vaṣıyyet eyledi ki; iy cüvânmerd, ögren işbu ögüdi. (64b-5)

işidil-: Duyulmak, dinlenmek.
Egerçi bilürsin ki sözüñ işidilmez, bildügüñden naṣîḥat ḳıl! (63a-13)

işik: Kapı, eşik.
Eger elüm irişürse etegin ṭutam. Veger elüm irmezse varam işiginde ölem. (50b-14)

işit-: 1. Duymak, işitmek.
Pâdişâh bu sözi işitdi, ol esîrüñ suçın `afv itdi. (9b-8)
2. Dinlemek.
Gel varalum, fülân vâ`iẓ naṣîḥat ider, naṣîḥatın işidelüm... (29a-11)

işle-: 1. Çalışmak.
Ne-y-çün sulṭâna mülâzemet itmezsin ki işlemek zaḥmetinden ḳurtılasın? (22b-5)
2. Hareket etmek, davranmak.
İy şol kimesne ki menzile müştâḳsın, ivme ve benüm naṣîḥatumla işle ve ṣabr ögren! (59b-11)
3. Yapmak, icrâ etmek.
Şol işi işle ki düşmen maġbûnlıḳ elin dizine ura. (69a-9)
⇛ günâh i. (2b-14)

iştihâ (A.): Yeme isteği, iştah.
Bunlarda bir ᶜâdet vardur ki iştihâ ġâlib olmayınca yimezler ve henüz iştihâları dükenmedin ṭaᶜâmdan ellerin çekerler. (33a-13)

it: Köpek.
On kişi bir sofrada yir, ᶜacebdür ki iki it bir murdâr-ıla başa varmaz. (70b-11)

it-: Yapmak, etmek.
Anı ki itdüñ senden ḫaṭâ bilmezem, belki Ḥaḳ Taᶜâlâ'nuñ taḳdîrin bilürem. (20a-2)
Maşrıḳ ṭopraġını işitdüm ki ḳırḳ yılda çînî çanaḳ iderler. (71a-8)

⇛ âġâz i.	(3a-1)	destgîrlik i.	(37b-12)
âġâz-ı naṣîḥat i.	(18a-5)	dikicilik i.	(71b-5)
âferîn i.	(10a-15)	dirîġ i.	(35a-3)
ᶜafv i.	(22a-12)	dirlik i.	(61a-1)
âh it-	(50b-12)	dostlıḳ i.	16a-15)
ᶜahd i.	(64b-8)	duᶜâ i.	(2b-9)
âḫir i.	(58b-9)	duᶜâ vü s̱enâ i.	(9b-8)
âh u nâle i.	(74a-6)	emr i.	(2a-7)
aḳ i.	(75a-5)	es̱er i.	(29b-3)
ᶜamel i.	(66b-13)	eşkâre i.	(73a-9)
ârâm i.	(4a-3)	eylük i.	(43b-15)
ᶜarż i.	(20a-15)	fâyide i.	(35a-8)
ᶜaṭâ i.	(55a-14)	feryâd i.	(55b-2)
âvâz i.	(43b-2)	fevt i.	(68b-12)
âzâd i.	(19a-15)	fikr i.	(5b-8)
ᶜazm i.	(39a-5)	ġaybet i.	(72b-3)
baḫıllıḳ i.	(74b-1)	ġırîv i.	(21a-3)
baḥs̱ i.	(57b-7)	gümân i.	(58b-9)
baḫş i.	(28b-5)	ḫaber i.	(19b-11)
baḫşiş i.	(18a-9)	ḫalâṣ i.	(26b-8)
bünyâd i.	(27a-13)	ḥaml i.	(15a-14)
cehd i.	(30a-9)	ḫarc i.	(66b-6)
cemᶜ i.	(37b-14)	ḥareket i.	(62a-3)
cevâb i.	(44b-7)	ḥased i.	(10b-13)
cevr i.	(66a-11)	ḥâṣıl i.	(42a-12)
comardlıḳ i.	(72b-9)	ḫaṭâ i.	(20a-1)
daᶜvet i.	(35b-11)	ḫasta-dil i.	(14b-11)
daᶜvî i.	(21a-5)	ḥaẕer i.	(14a-12)
defᶜ i.	(21a-12)	helâk i.	(13a-1)
delâlet i.	(58a-7)	hem-ṣoḥebt i.	(53b-9)

heves i. (54b-11)
ḫidmet i. (21b-2)
ḥikâyet i. (37b-9)
ḫilâf i. (63b-13)
himmet i. (15b-3)
ḫurûş i. (8b-5)
ḥükm i. (36a-8)
ᶜibâdet i. (28a-2)
iḥsân i. (28a-11)
iḫtilât i. (56a-9)
iḥtirâz i. (42b-10)
iḫtisâr i. (17a-8)
iḫtiyâr i. (10b-11)
ikrâr i. (47b-10)
iltifât i. (20a-13)
iltimâs i. (4b-11)
ilzâm i. (47a-14)
imtinâᶜ i. (46b-8)
inâyet i. (46a-4)
intiḳâm i. (22a-13)
iᶜrâż i. (2b-9)
irilik i. (45b-1)
iṣrâf i. (14b-4)
istiġfâr i. (36a-10)
istiᶜmâl i. (62a-2)
iş i. (17a-13)
ᶜitâb i. (63b-12)
iᶜtibâr i. (61b-4)
iᶜtiḳâd i. (64a-3)
iᶜtimâd i. (5b-6)
iᶜtirâf i. (2b-15)
iᶜtirâż i. (63a-5)
ittifâḳ i. (19a-2)
ḳabûl i. (63a-10)
ḳanâᶜat i. (70b-12)
ḳara i. (75a-5)
ḳarâr i. (14a-9)
ḳaṣd i. (4a-5)
ḳaṭᶜ i. (60b-9)
ḳatl i. (71b-11)
kebâb i. (18a-13)
kesb i. (14b-15)
ḳıyâs i. (58a-4)
kifâyet i. (33b-7)
kîn i. (42b-6)
ḳulavuzluḳ i. (29b-5)
ḳulluḳ i. (22b-10)
ḳurbân i. (60b-6)
let i. (43b-7)
maḥabbet i. (49b-12)
melâmet i. (39b-12)
melûl i. (24b-15)
merḥamet i. (76a-14)
meyl i. (58b-7)
minnet i. (66b-7)
muᶜâlece i. ( )
muᶜâvenet i. (44b-15)
muvâfaḳat i. (44b-8)
mudârâ i. (43b-8)
muḫâlefet i. (42b-9)
muṣâfaḥa i. (51b-14)
muttaliᶜ i. (49a-7)
mülâtafa i. (12b-1)
mülâzemet i. (22b-5)
mürâselet i. (19b-11)
naḳl i. (15a-11)
naṣb i. (16b-3)
naṣîb i. (32b-9)
naṣîḥat i. (29a-11)
nâz i. (53a-4)
naẓar i. (2b-8)
nehy i. (34b-1)
nikâh i. (26b-9)
nisbet i. (57a-3)
nizâᶜ i. (70b-5)
oyun i. (46a-14)
pend i. (61a-14)
perhîz i. (67a-7)
raġbet i. (31a-5)
raḥmet i. (78a-7)
râżî i. (19a-4)
rencûr i. (34b-1)
rivâyet i. (10b-9)
ṣabr i. (52a-7)
ṣadaḳa i. (33a-1)
ṣavaş i. (36a-8)
sefer i. (42b-15)
s̱enâ i. (17a-1)
ser-âġâz i. (8a-15)
setr i. (77b-8)
seyr i. (3a-9)
su'âl i. (47a-8)
ṣulḥ i. (54b-7)
sulṭânlıḳ i. (12a-4)
süstlük i. (69a-14)
şâdılıḳ i. (64b-10)

şehâdet i. (64b-1)
şikâr i. (42a-5)
şikâyet i. (8a-1)
şükr i. (6b-4)
taʿaşşuḳ i. (20b-10)
ṭâʿat i. (21b-5)
taʿcîl i. (23b-15)
taḥammül i. (14a-14)
taḥṣîl i. (32a-15)
taḳrîr i. (8a-1)
ṭaleb i. (36b-2)
taʿlîm i. (20b-11)
tamâm i. (5a-7)
tanışıḳ i. (72b-8)
taraḥḥum i. (72b-11)
taʿrîf i. (70a-10)
taʿn i. (79b-5)
taṣavvur i. (49a-2)
taṣnîf i. (4a-7)
taʿyîn i. (17a-15)
taʿziyet i. (9a-9)
tecellî i. (56b-12)
tecribe i. (41a-3)
te'dîb i. (11a-4)
teferrüc i. (4a-3)
teftîş i. (40b-2)
te'ḫîr i. (23b-15)
tehniyet i. (9a-9)
tekrâr i. (6b-3)
tercüme i. (5b-8)
terk i. (29a-13)
teslîm i. (51a-11)
tesellî i. (32b-11)
tevaḳḳuʿ i. (32a-11)
tevbe i. (33b-1)
tîmâr i. (65b-3)
ʿuzlet i. (3b-5)
ümîd-vâr i. (14b-10)
vaṣf i. (6a-9)
vech-i muʿayyen i. (14b-8)
vefâ i. (28b-4)
vefât i. (65b-13)
vidâʿ i. (43a-8)
yâd i. (4b-12)
yaralu i. (44a-15)
yardım i. (72a-11)
zecr i. (19b-6)
zecr ü melâmet i. (21a-4)
ẕikr i. (33b-13)
zinhâr i. (52a-15)
ziyâde i. (18b-2)
ziyân i. (34b-7)
ziyâret i. (29a-6)
ẓulm i. (20a-11)

iṭâʿat (A.): Tabi olma, boyun eğme.
Zaʿîf düşmen ki saña iṭâʿat getüre ve ḫidmet ṣûretin göstere, maḳṣûdı bundan artuḳ degüldür ki düşmenlikde ḳuvvet kesb itmek ister. (68a-6)

ʿitâb (A.): Azarlama, paylama, darılma.
Muʿallimüñ şûhlıḳ ve ʿitâb ve cefâkârlıḳ ögretmiş. (54b-4)
ʿi. it-: Azarlamak, paylamak.
Pâdişâh muʿallimi getürtdi ve çoḳ ʿitâb itdi ve eyitdi. (63b-12)
ʿi. ḳıl-: Darılmak, azarlamak.
Ḳaçan ki seferden geldi, ʿitâb ḳılmaga başladı... (51b-12)

itdür-: Yaptırmak.
➡ ʿilâc i. (33a-9) tîmâr i. (31a-10)

iʿtibâr (A.): Önem verme; saygı gösterme.
Pîrüñ köşe iḫtiyâr itdügine iʿtibâr yoḳdur ki köşeden durmaga mecâli yoḳdur. (78b-11)
i. it-: Hürmet etmek, saygı göstermek.
Hünermend her nereye varursa iʿtibâr iderler ve ṣadr taʿyîn iderler. (61b-4)

iʿtidâl (A.): Denge, muvazene, normal oluş; tenasüp, uygunluk.
Çün-ki mizâcda iʿtidâl ḳalmaya ne ʿilâc ve ʿazîmet fâyide ḳılmaz. (58a-11)
Anuñ ʿaḳabınca bir bedîʿü'l-cemâl, laṭîfü'l-iʿtidâl oglan göndürdi. (27b-8)
Ol yılda Kaşġar câmiʿine girdüm, bir oglan gördüm ḫûblıḳda be-ġâyet iʿtidâlı var. (54a-15)

i ͑tiḳâd (A.): İnanma, inanç.
Ṣâliḥlerden birisi, düşinde gördi; bir pâdişâh cennetde olup ve bir dervîş cehennemde olmaġa sebeb ne ki, ḫalḳuñ i͑tiḳâdı bunuñ ḫilâfınca idi? (6b-12)
i. it-: İnanmak.
Eger rızḳ âdemden gelür diyü i͑tiḳâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine i͑tikaḍ itseydüñ melâyikeden a͑lâ maḳâma irişeydüñ. (64a-3)
i. -ı küllî: Tam bir inanaç, güven.
..velî gördüm ki bunlaruñ göñlinde benüm mehâbetüm çoḳdur ve benüm ͑ahdüme i͑tiḳâd-ı küllî ḳılmazlar. (12b-15)

i ͑timâd (A.): Güven, emniyet.
Pâdişâhlara gerekdür ki, düşmenlere geregi gibi ḫışmın süre ki dostlaruñ aña i͑timâdı ola. (69b-4)
i. it-: Güvenmek, emniyet duymak.
Bir ḥakîm, oġlanlarına dâyim pend iderdi ki; hüner ögrenüñ ki devlet-i dünyâya i͑timâd itmek olmaz, ve manṣıb ve mertebe dâyim bir ḳarâra ḳalmaz. (61a-15)

i ͑timâdsuz: Emniyetsiz, güven duyulmayan.
i. eyle-: Güvensiz kılmak, güven duyulmaz hale getirmek.
Ḫalḳun gizlü ͑aybını eşkâre itme ki anı rüsvây eylersin ve kendüzüñi i͑timâdsuz eylersin. (71-6)

i ͑tirâf (A.): Doğruyu söyleme, kabullenme.
i. it-: Hatasını, suçunu kabul etmek.
..anuñ celâli Ka͑besinüñ ͑âkifleri, kemâlinden ͑ibâdetinüñ taḳṣîrine i͑tirâf idüp.... "mâ ͑abednâke ḥaḳḳa ͑ibâdetike" âvâzına âġâz iti... (2b-15)

i ͑tirâż (A.): Bir sözü, bir fikri kabul etmeme.
i. it-: Bir sözü kabul etmemek, yüz çevirmek.
Benüm sözüme ḳulaḳ urmadı ve benüm ḳavlümden i͑tirâż itdi. (63a-5)

ittifâḳ (A.): 1. Uyuşma, karara varma,
Ve bunuñ gibi ittifâḳ nâdir vâḳi͑ olur ve nâdir nesneye i͑timâd itmek olmaz. (46a-6)
2. Hemen, on anda.
İttifâḳ ol yıl bir ḥakîm ol şehre geldi, bir ḳaç gözsüzlerüñ gözin açdı. (31a-8)
3. Tesâdüfen.
İttifâḳ bir oġlancuk, bir ṭam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı. (46a-13)
4. Birlikte, beraber, hem.
Bir güler yüzlü ve ṭatlu sözlü ve cüst yigit, bizüm-ile ittifâḳ-ṣoḥbet oldı. (59b-13)
i. it-: 1. Karara varmak, fikir birligi etmek.
Bir pâdişâh sayru oldı. Etıbbâ-i Yunân ittifâḳ itdiler ki, bu rence dermân yoḳdur illâ hemân bir âdemüñ ödi gerekdür bunca ṣıfat-ıla muttaṣıf ola. (19a-2)
2. Bir araya gelmek, toplanmak.
Biş on ḳarınca ittifâḳ idicek ḳaġan arslanuñ derisin yırtarlar. (44b-3)

ittifâḳâ (A.): Beraber, birlikte.
Hem ol müddetde ittifâḳâ bir ḳaç yâr-ıla Ḥicâz seferi vâḳi͑ oldı, bir ḳaç yâr-ıla Ḥicâz'a gitdüm. (16b-8)

ittiṣâl (A.): Kavuşma, ulaşma; yakınlık.
..cemâli hilyesinüñ vâṣıfları kemâl-i ittiṣâlinden "rabbi zidnî taḥayyüran" niyâzında "mâ ͑arafnâke ḥaḳḳa ma͑rifetike" râzına hem-râz oldı. (3a-1)

i v - : Acele etmek.
İy şol kimesne ki menzile müştâksın, ivme ve benüm naṣîḥatumla işle ve ṣabr ögren! (59b-10)

i y : Ey (hitap edatı).
İy bülbül! Bahâr beşâretin getür, yaramaz ḫaberi bayḳuşlara ḳo. (70a-5)

i ẓ h â r (A.): Meydana çıkarma.
İẓhâr ḥadd-i devletüñe mültecâe'l-ḳulûb (5a-13)

ʿi z z e t (A.): Şan ve şeref, yücelik, itibar.
Ṣorġıl bilmedügüñ nesneyi ki ṣormaḳ ḫorlıġı ʿilm ʿizzetinüñ yolına senüñ ḳulavuzuñ olur. (75b-3)

ʿi. gör-: Saygı, itibar görmek.
Ḫûb ṣûretlü her yire ki vara ḥürmet, ʿizzet görür; egerçi atası ve anası daḫı ḳahr-ıla sürerlerse (41b-15)

ʿi. um-: Saygı beklemek.
ʿÂlim ki câhiller arasına düşe, gerekdür ki ʿizzet ummaya. (72b-12)

—K—

ḳ â ʿ (A.): Ova, yazı.
k. -ı basîṭ: Düz ova, geniş ova.
Ancılayın ḳâʿ-ı baṣîdda bir müsâfir yol azdı, azıġı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı. (36b-9)

ḳ a b : 1. İçine su vesaire konan çanak, kap.
Her ḳabuñ içinde ne var-ısa ol ṭaşra sızar. (77b-4)
2. Kabuk.
Bir yârumuz var-ıdı bir ḳabda iki bâdem danesi gibi-y-idük. (51b-11)

k a ʿb e (A.): Mekke-i mükerremede bulunan mukaddes yapı.
İy aʿrâbî! Ḳorḳaram ki kaʿbeye irişmeyesin ki sen gitdügüñ yol Türkistân'a gider. (25a-12)
k. -i emel: Emel, arzu kâbesi.
Ḥavluñ ḥarem-miṣâl ḳapun kaʿbe-i emel (5a-13)

ḳ a b î ḥ (A.): Çirkin.
Ve gâh ṭûṭî daḫı ḳarġanuñ şekl-i ḳabîḥine naẓar idüp bu şiʿri oḳurdı. (53b-10)

ḳ â b i l (A.): Kabiliyetli, istidatlı; kabul edici; mümkün.
Cevherüñ aṣlı çün ki ḳâbil ola, terbiyet aña eṣer ider. (61a-11)

ḳ a b î l e (A.): İnsanın içinde yaşadığı topluluk.
Vâh ki ölü yine dirilüp ḳabîlesi arasına geleydi, mîrâṣ-ḫôralara mîrâṣ döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı ḫışımları öldüginden. (39b-2)

ḳ a b l a n , ḳ a p l a n : Kaplan.
Tîz dişlü ḳaplana taraḥḥum itmek ḳoyuncuklara cefâ idicilik olur. (72b-10)
Ne ḫoş didi ol ḫatun kişi kendü oġlına, çün ki pil tenlü ḳablan aḳtarıcı gördi. (60b-2)

ḳ a b r (A.): Mezar, kabir.
Behrâm-ı Gûr'uñ ḳabrinde yazılmışdur; kerem eli yigrekdür ḳuvvetlü bâzûdan. (32a-2)

ḳ a b û l (A.): Benimseme, kabullenme, alma.
ḳ. it-: Kabul etmek, benimsemek.
Düşmenüñ naṣîḥatın ḳabûl itmek ḫaṭâdur, velîkin işitmek revâdur ki ʿaḳsince işleyesin. (69a-5)

ḳaç-: Kaçmak.

..görmişler bir dilkü bir ovaya düşmiş, ḳaçar-ımış... (15b-15)

ḳaçacaḳ yir: Kaçıp sığınacak yer.

Çârasuzlıḳ vaḳtında ki kişinüñ kaçacaḳ yiri olmaya, elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-4)

ḳaçan: Ne zaman, ne vakit; nasıl.

Ḳaçan bu niᶜmetüñ şükrin yirine getürem ki; Bârî Taᶜâlâ baña ḫalḳ incidicilik naṣîb itmedi. (32b-8)

..dostlaruñı ḳaçan maḥrûm ḳılasın ki düşmenlerüñe naẓarun eksük itmezsin? (2a-6)

ḳadar (A.): 1. Miktar.

..bunuñ gibi kişiye kifâf ḳadarı vech-i muᶜayyen idesin, tâ ki mütefârıḳ yiye, isrâf itmeye. (14b-8)

2. Ed. Kadar.

Çok söz söyledüñ ve ᶜaḳlum terâzûsına bir söz ḳadar gelmedi. (58b-11)

ḳadd (A.): Boy.

Buncılayın şekl ü ḳadd-ıla âdem görmemişem; meger bu şîveyi perîden ögrendi. (54b-4)

ḳadem (A.): Ayak; uğur, bereket.

Bârî Tâᶜâlâ bunuñ çırâğını yaḳdı ve tevbe nasîb eyledi. Ve dervîşler ḳademinde bunuñ ḫulḳ-ı zemîmesi, ḫulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı. (7b-11)

ḳ. bas-: Ayak basmak, varmak.

Her kişi ki ṣâḥib-cemâl ola, her ne yire ḳadem basarsa öñine el dutup kimse anı redd eylemez. (42a-2)

ḳâḍî (A.): Şerᶜî mahkemelerdeki hâkim.

Ve ḳâḍî fetvâ virdi ki, pâdişâh selâmeti-çün raᶜiyyetden birisinüñ ḳanın dökmek revâ ola. (19a-5)

ḳadîm (A.): Önceki, evvelki, eski.

Ve yâranlar ḥaḳ söz dimediler ve ḳadîm ṣoḥbeti unutdılar. (16b-12)

ḳâdir (A.): Gücü yeten, muktedir; her şeye gücü yeten.

ḳ. ol-: Gücü yetmek.

Düşmen ᶜâciz olsa esirgeme ki eger kendü ḳâdir olsa ve sen ᶜâciz olsañ furṣatı fevt itmezdi. (68b-11)

Ḳâdir pâdişâh: Cenab-ı Allah.

Ḳâdir pâdişâhı gör kim ᶜuṣâre-i ḳamış, anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur. (2a-10)

ḳadr (A.): Kıymet, değer; itibar, şeref.

Sırça her ḳanda gerekse bulınur, anuñ-çün ḳadri yoḳdur. (71a-11)

Sultânuñ şevketinden ve ḳadrinden, bâğubân evine ḳonuḳ olmaḳ iltifâtından nesne eksilmedi. (37b-7)

ḳ.-i ol-: Değeri, kıymeti olmak.

Ol nesne ki sehl zaḥmet-ile ḥâṣıl ola, ḫalḳ ḳatında ziyâde ḳadri olmaya. (71a-6)

ḳ.-i yücel-: İtibarı artmak.

Pâdişâhuñ yüce ḳadri bâğbuân miskînüñ evine ḳonmağ-ıla ne olaydı? Velîkin dilemediler ki bâğubânuñ ḳadri yücele. (37b-1)

ḳ.-in artur-: İtibarını, şerefini yükseltmek.

Çün-ki Kenᶜân'uñ ṭabîᶜatı bî-hünerlik oldı, peyğamberzâdeligi ḳadrin arturmadı. (73a-6)

ḳ.-in bil-: Kıymetini, değerini bilmek.

..selâmatlıḳ ḳadrin ol kişi bilür ki, muṣîbete giriftâr olmış ola. (12b-8)

..ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ ki senüñ ḳadrüñi bilür ve maḥabbet şarṭın yirine getürür. (58b-2)

ḳ.-in gider-: Değerini düşürmek, itibarını zedelemek.

ʿÂḳıl kişi irilik artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez ki kendünüñ ḳadrin gidere. (69a-14)

Ḳâf (A.): Masallarda adı geçen, arzın etrafını kuşatan dağın adı.

ḳ. -ı maşrıḳ: Doğudaki kaf dağı.

Dikdi çü Ḳâf-ı maşrıḳa her ṣubḥ-dem ʿalem (5b-3)

ḳafâ (A.): Arka, gıyâb.

Ehl-i ṣafânuñ muḥabbeti oldur ki ḥużûrda ve ġaybetde bir ola. Ne ancılayın ki ḥużûruñda cân vireler ve ḳafâñda ġaybetüñ söylerler. (25a-3)

ḳafaṣ (A.): Kafes.

Meger bir ṭûṭî, ḳarġa-y-ıla ikisin bir ḳafaṣa ḳoydılar. (53a-9)

ḳâfile (A.): Beraber yolculuk eden topluluk.

Kâfile ḫalḳı cemîʿ-i ġuṣṣadan müteġayyir olmış-ıdı, illâ bu dervîş ki evvelki ḥâli üzerine dururdı. (55b-3)

kâfir (A.): Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, kâfir.

İy kerîm pâdişâh ki, ġayb ḫazînesinden kâfiri ve tersâyı vaẓîfe-ḫôr ḳılduñ. (2a-5)

ḳaftan: Üste giyilen süslü elbise.

Ṣabr köşesinde ḫırḳasın yamayup epsem oturmaḳ, yigrekdür ḫocalara ḳaftan-içün ruḳʿa yazmaḳdan. (33a-6)

kâfurî (A.): Kâfurdan yapılma.

kâfurî şemʿ: Süzülmüş berrak beyaz mum.

Ol eblehi gör ki gündüzde kâfurî şemʿi yaḳa, tiz zamânda göresin ki ç ırâġda yaġı olmaya. (14b-6)

ḳaġan: Kızmış, öfkeli, kükremiş.

Şimdiki ḥâlde ki ḳaġan arslan-ıla pençe ururam ve piller gibi dem ürürem, maslaḥat oldur ki sefer idem. (42b-14)

kâhel (A. kâhil): Ağır hareket eden, tenbel, gayretsiz.

kâhellik: Tenbellik, ağır davranma.

Egeçi kişi rızḳından ṭaşra nesne yimez, velîkin ṭalebde kâhellik olmaz. (46a-3)

ḳahr (A.): Zorlama, zorla bir iş gördürme; güç ve kuvvetle üstünlük sağlama.

Ḫûb ṣûretlü her yire ki vara ḥürmet ʿizzet görür; egerçi atası ve anası daḫı ḳahr-ıla sürerlerse. (41b-15)

Bârî Taʿâla eger ḳahr ḳılıcın çekerse velî ve nebî baş ḳaldurmazlar. (76b-11)

ḳaḳ-: Çakmak, saplamak.

İşitmedüñ mi şol ṣûfî ki naʿlın altına bir ḳaç mıḫ ḳaḳardı, bir serheng geldi, etegin ṭutdı ki gel tîz ḳatırumı naʿlla. (47a-10)

ḳal-: 1. Geride kalmak, bulunmak.

..meger ki güreş ʿilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı ki benden dirîġ ṭutmış-ıdı.. (21a-6)

2. Yaşamak, hayatta olmak.
Pâdişâhlardan birisi, ölüm ḫastalığına düşdi. Ve oğlı ve aḳrıbâsı ve hiç kimsesi ḳalmadı ki yirini ṭuta. (8b-12)
3. Ebedî olmak, devam etmek.
Cihân, iy ḳarındaş, kimseye kalmaz. (10a-4)
Sitemkâr cihânda ḳalmaz velîkin ana laᶜnet pâydâr ḳalur. (18b-3)
4. Bulunmak, olmak.
Çün-ki mizâcda iᶜtidâl ḳalmaya, ne ᶜilâc ve ne ᶜazîmet fâyide kılmaz. (58a-11)
5. Olduğu yerde kalmak.
Gül yağmâya gitdi ve diken ḳaldı. Genci ḳaldurdılar mâr yirinde ḳaldı. (54a-10)
6. Miras olarak kalmak.
..ağır bendden ḫalâṣ eylediler ve atamdan ḳalan milki ḫâṣ eylediler. (17a-3)
7. Nâçâr kalmak, çaresiz kalmak.
Yazılarda ḳalmış dermândeye bişmiş şalġam yigdür ḫam gümişden. (36b-15)
8. Vaz geçmek.
Baḫıl fâżıl kimse görmedi ki ᶜayb söylemekden ḳala. (79a-13)

➡ ᶜacebe ḳ.	(34a-6)	fürûmânde ḳ.	(18a-7)
ᶜâciz ḳ.	(48b-3)	girü ḳ.	(39a-10)
aç k.	(34a-3)	ıraḳ ḳ.	(37a-10)
bâḳî ḳ.	(23a-4)	mecâli ḳalma-	(38b-5)
bir ḳarâra ḳ.	(61b-1)	maḥrûm ḳ.	(79b-9)
balçıḳda ḳ.	(60b-13)	meskenetde ḳ.	(32b-3)
boş ḳ.	(11b-7)	örtülü ḳ.	(48a-3)
candan bir ramaḳ ḳ.	(44a-9)	pâydâr ḳ.	(18b-4)
dermânde ḳ.	(16a-15)	ṭâḳatı ḳalma-	(36b-10)
ebedî ḳ.	(44a-1)	yaluñuz k.	(11b-10)

ḳ a l ᶜa (A.): Hisar, kale.
Ve ḳalᶜaluruñ ve ḫazînelerüñ kilidi dilin öñine dökdiler. (9a-2)

ḳ a l b (A.): Sahte, bozuk, hileli.
İy hünerlerini elinde âşikâre dutup ᶜayıblarnı ḳoltuġında gizleyen kimesne! Dermândalıḳ gününde ḳalb akça-y-ıla ne ṣatun alam dirsin? (25b-5)

ḳ a l b (A.): Gönül.
Bir mürîd şeyḫine eyitdi ki; ḫalḳuñ ġalabasından ġâyet incindüm ki ziyâret itmege çok gelürler ve bende ḥużûr-ı kalb ḳomazlar. (29a-6)

ḳ a l d u r - : 1. Yukarı kaldırmak.
Issı arḳasına doḳunıcak baş ḳaldurdı, gördi ki kâruvân gitmiş. (45a-13)
2. Alıp başka yere götürmek, nakletmek.
Genci ḳaldurdılar mâr yirinde ḳaldı. (54a-10)
➡ başın ḳ. (74b-10) el ḳ. (74b-10)

ḳ a l e m (A.): Kalem.
ḳ. çek-: Yazmak.
Ḳalemi kendüzüme câhillig-ile çekdüm ki câhil ṣoḥbetini iḫtiyâr itdüm. (75b-14)

ḳ a l ḳ - : 1. Ayağa kalkmak.
Baḥsi terk eyledi ve ḳalḳdı gitdi. (47a-13)

2. Canlanmak, hareket etmek.
Yigit perhîz itmek gerekdür şehvetden; pîrüñ ḫod âleti ḳalḳmaz, perhîzi nedür.(78b-14)

ḳamer (A.): Ay.
Nâhîde meclis-i şehi vaṣf eylemiş ḳamer (5b-2)

ḳamış: Kamış.
Ve şeker ḳamışınuñ ḳıymeti ḳamışdan degüldür... (73a-3)

kâmil (A.): Bilgili, tecrübeli, olgun.
Bir ʿâḳıl ve ʿâlim ve kâmil kişi var-ıdı, bir mülḥid-ile baḥṣe-düşdi. (47a-12)

ḳamu: Bütün, hep.
..bu ḳamu ʿaybum-ıla ve eksükligüm-ile gücüm yitdükçe sekiz bâbını Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm. (5a-6)

kân (F.): Maden ocağı.
Altun maʿdinden kân ḳazmaġ-ıla ḥâṣıl olur. (77b-11)

kan: Kan.
Ben şol kimseneyem ki başumı ḳan-ıla ṭopraḳ arasında göresin. (10b-6)
ḳ.-ına fetvâ vir-: Ölümüne müsade etmek.
..ḳâḍî nâ-hâk yire ḳanuma fetvâ virdi.. (19a-10)
ḳ.-ına gir-: Ölümüne sebep olmak.
..şol günde meydândan ḳaçan leşkerüñ ḳanına girür. (10b-7)
ḳ.-ın dök-: Öldürmek.
Padişâh selâmeti-çün raʿiyyetden birinüñ ḳanın dökmek revâ ola. (19a-5)

ḳanâʿat (A.): Az şeyle yetinme, çok istememe; kanaat.
Dervîşlik ḫıdmet, ṭâʿat, îṣâr, ḳanâʿat, tevhîd, tevekkül, teslîm, taḥammüldür. (31b-5)
ḳ. eyle-: Az şeyle yetinmek.
Var iy ḫîre ḳarın bir ḳurı etmege ḳanâʿat eyle. (23a-11)
ḳ. it-: Az şeyle yetinmek, kanaat etmek.
Ḳurı etmeg-ile ve pâre pâre ḫırḳa-y-ıla ḳanâʿat itmek yigrekdür...ḫalḳuñ minneti yükin çekmekden. (32b-13)

ḳanat, ḳanad: Kanat.
Ḳarınca ḳanatlanmaḳdan fâyidesi yoḳ hemân ḳanat virildi ḳażâsı geldi. (36a-13)
Pil niçe ṣalâbat-ıla, bir üvezde ḳanad olmaġ-ıla urur incidür. (44b-3)

ḳanatsuz: Kanatsız.
Maʿrifetsüz müsâfir ḳanatsuz ḳuş gibidür. (74b-6)

ḳanatlan-: Kanat verilmek, uçmak.
Ḳarınca ḳanatlanmakdan fâyidesi yoḳ hemân ḳanat virildi ḳażası geldi. (36a-13)

ḳanca: Nereye.
Bî-çâre niçe ki dört yaña gezdi, ḳanca gidecegin bilmedi. (45a-13)

ḳanda: Nerede, her nerede.
Ol zamândan berü ḳanda-y-ıduñ ki şimdi geldüñ ve bu ṭaşı üzerüme atduñ ve başumı yarduñ? (18b-10)

kandan: Nereden.
Dervîş eyitdi kim,etek ḳandan getüreyim ki göñlegüm yoḳdur? (14a-6)

ḳ a n d i l (A.): Kandil.
Andan ḥalebî ḳandîl ve gülâbdâneler alup Yemen'e iledem. (38b-3)

ḳ a n ı : Hani, nerede.
Ḳanı ol düşmen ki şûh-çeşm ola, tâ ki baññâ kendü ʿaybumı göstere?. (49a-13)

ḳ a n ḳ ı : Hangi.
Bir ẓâlim pâdişâh bir dervîşe eyitdi: ʿİbâdetlerde ḳanḳı ʿibâdet efḍaldür? (13b-7)

ḳ a p u : 1. Kapı.
Bu kitâbuñ sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına miṣâl ḳılmışdur. (5b-11)
..bî vaḳt geldi, dervîş pâdişâh ḳapusında ümîd-vâr olup durdı. (14a-11)
2. Konu, mesele.
Padişâh bunuñ ḥâli selâmetine şâd oldı ve her ḳapudan söz açıldı. (28a-8)

ḳ a p u c ı : Kapı bekçisi, kapıcı.
Ḳapucılar cefâsın çekmekden ḫocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. (34b-14)

ḳ a p u s u z : Kapısı olmayan, kapısız.
ʿİlmsüz zâhid ḳapusuz ev gibidür. (74b-7)

k â r (F.): İş, kazanç
k. kesb it-: İş yaparak kazanç sağlamak.
Sen ne-y-çün kâr kesb itmezsin, tâ ki ḫizmetkârlıḳ meẕelletinden ḳurtılasın?.(22b-7)

ḳ a r a : Siyah.
Meger ḥüsnüm yas-içün ḳara geymişdür. (53a-8)
ḳ. it-: Lekelemek, karartmak.
İy şol kimesne ki nâmûs-ıla ṭonuñ ak itmişsin, ḫalḳ eyü ṣansun diyü ne-y-çün berâtuñı ḳara itmişsin? (75a-5)
ḳ. ol- Kararmak.
Ṭut ki ṣaçuñ ḳara olmış..bilüñ ġûzdur ṭoġrulmaz. (60a-6)

ḳ a r a ḳ u l a k : Kulakları siyah, çakala benzer bir hayvan.
Bir ḳaraḳulaġa eyitdiler ki, ne vech-ile arslan ṣoḥbetini ve aña mülâzemet itmegi iḫtiyâr itdüñ? (14b-11)

ḳ a r a ñ u : Karanlık.
Her ki ṣabâḥ durup senüñ yüzüñi göre, selâmet güninüñ ṣabâḥı aña ḳarañu gice olur. (53b-1)

ḳ a r a ñ u l ı ḳ : Karanlık.
Baġlu işüñde ġam yime ve göñlüñ ṣınuḳ ṭutma ki âb-ı ḥayât ḳarañulıḳ içindedür. (16b-7)

ḳ a r â r (A.): Durma, karar kılma.
ḳ. it-: Durmak, karar etmek.
Ne ʿâşıḳlar göñlinde ṣabr ḳarâr ider ne ġarbılda ṣu. (14a-9)

ḳ a r a r - : Siyahlaşmak; batmak, kaybolmak.
Rast dilersin anuñ gibi biñ göz kör olsun, güneş ḳararunca. (11b-5)
➠ göñli ḳ. (7b-2)

ḳ a r a r t - : Siyahlaştırmak, karartmak; morartmak.
Gâh urup birisinüñ gül yüzini ṭabança-y-ıla ḳarardurdı... (62a-13)

ḳ a r d a ş : Kardeş (krş. ḳarındaş).
Çün pâdişâh bu ḥâli bildi, ḳardaşların getürdi ve her birisine te'dîb itdi. (11a-3)

ḳ a r ġ a : Karga.
Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol veya ciger-bendi ḳarġalar öñine at. (15b-9)

k â r - g â h (F.): İş yeri, tezgâh.
Ḥaṣır ṭoḳıyan daḫı ṭoḳıyıcıdur, velîkin ḥarîr kâr-gâhına iletmezler. (65b-12)

ḳ a r ı : İhtiyar (kadın), kocakarı.
Ve ᶜavratuñ bir ḳarı anası var-ıdı; ᶜavrat gitdi, ḳarı yirinde ḳaldı. (54a-5)

ḳ a r ı n : Karın.
Var iy ḫîre ḳarın, bir ḳur etmege ḳanâᶜat eyle, tâ ki ḳulluġ-ıla bilüñi iki bükmeyesin. (22b-15)

ḳ. belâsı: Açlık derdi, mide derdi.
Eger ḳarın belâsı olmayaydı hiç ḳuş ṣayyâd aġına düşmeyeydi. (72b-4)

ḳ a r ı n c a : Karınca.
Ben şol ḳaıncayam ki ayaḳ altında ḳaluram. (32b-7)

ḳ a r ı n d a ş : 1. Kardeş (krş. kardaş).
Nâgâh muḫâlif yil çıkdı ol zevraḳı ġarḳ eyledi. Meger içinde iki ḳaındaş var-ıdı.(23b-11)
2. Dost, arkadaş.
Şimdi ki söylemege imkân vardur iy ḳarındaş, luṭf-ıla ḫoşluġ-ıla söyle... (3b-14)

ḳ a r ı ş - : Karışmak.
Ḫoca çün perî ṣûretlü ḳul-ıla oynamaġa ve gülmege ḳarışa ᶜacebdür ki ol, ḫoca gibi ḥükm ide, ya bu ḳul gibi anuñ nâzın çeke. (50a-10)

ḳ a r ı ş d u r - : Karıştırmak.
..acı naṣîḥatlardan żarâfet balına ḳarışdurmışlardur. (79b-8)

ḳ a r î n (A.): Yakın.
ḳ. ol-: Yakın olmak, yaklaşmak.
Zinhâr zinhâr! Yavuz yoldaşdan ḥaẕer eyle ve aña ḳarîn olma. (26b-14)

ḳ a r ş u : 1. Karşı, karşısı.
Dünyâ bâlişine söykenmiş ve perî-peyker oġlan ḳarşusına ...ḫiẕmete durmış. (28a-6)
2. ..e doğru.
Saña naẓar ḳılduġum vaḳt gözlerüme ḳarşu oḳ daḫı gelürse, gözlerümi yüzüñden çevürmezem. (51b-2)
ḳ. gel-: Karşılamak, karşı çıkmak.
Vaḳtî ki Ḥicâz'dan yine geldüm, iki menzil ḳarşu geldi, ẓâhir ḥâli dervîşler hey'etinde. (16b-9)

k â r u b â n , k â r u v â n (F. kârvân):
Meger Loḳmân Ḥakîm ol kârubânda bile-y-idi. (7a-12)
Yunân diyârında bir kâruvânı ḥarâmîler urdılar. (7a-10)

Ḳ â r û n (A.): Hz. Mûsâ zamanında yaşamış zengin bir kimse. (18a-11)

k â r u v â n : Bk. kârubân.

ḳ a ṣ d (A.): Azim, niyet.
ḳ. it-: 1 Yönelmek.
Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyleyüp şehre ḳaṣd itmiş. (4a-5)
2. Azm etmek, karar vermek.
Eger yâr beni depelemege ḳaṣd idesi olursa, sen dimegil ki ben cân-içün ġuṣṣalanam. (6b-7)

3. Öldürmege teşebbüs etmek.
Cellâdlar getürüp aña ḳaṣd itdiler. (19a-6)

ḳâṣır (A.): Kısa; kusurlu.
Egerçi bu ḫâṭır-ı ʿaṭır ve dest-i ḳâṣır ol miḳdârda degüldi... (5a-1)

kâsid (A.): Kıymetsiz, değersiz.
k. ol-: Revaçtan düşmek, değerini kaybetmek.
Gördüm ḥüsninüñ bâzârı revnakı kâsid olmış ve Yûsuf cemâli ziyâna gelmiş. (52b-14)

ḳaṣṣâb (A.): Kasap.
Zişt ḳaṣṣâblaruñ taḳâżâsın çekmekden et temennâsında ölmek yigdür.. (34b-15)

ḳaş: Kaş.
..gözsüz kişinüñ ḳaşına rastık sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür. (40b-13)

Kâşġar: Doğu Türkistan'da bir şehir. (54a-14)

kâşki (F.): Keşke, ne olurdu.
İy naḫs devletsüz! Kâşki ikimüz aras ında maşrıḳdan maġrıba degin ḳadar yir ola-y-ıdı.(53a-12)

ḳaṭʿ (A.): Kesme.
ḳ. it-: Kesmek.
..Ḳur'ân dil ucında olur ve dünyelik virmek candan ḳaṭʿ idüp virmek gerekdür. (60b-9)

ḳat: 1. Yan, huzur, nezd.
Yâranlarumuzdan birisi, bir gün ḳatuma geldi, rûzigâr-ı nâ-müsâʿidinden şikâyet eyledi. (15a-8)
2. Yan; nazar.
Senüñ ḳatuñda zişt olan benüm maʿşûḳumdur. (12b-12)
3. Yan, etraf, ön.
Ve ḫalḳ anuñ ẓulmı elinden câna gelmişler ve ṭaġılmışlar-ıdı. Anlaruñ ḳatına dirildiler, milki elinden aldılar.. (12a-8)
Bir mücerred dervîş bir saḥrâ köşesinde oturmış-ıdı. Pâdişâh geldi anuñ ḳatından geçdi. (21a-14)

ḳat-: Karıştırmak.
Ve ḳardaşları ḥased itdiler, ṭaʿâmına zehr ḳatdılar. (10b-13)

ḳatı: 1. Sert, kırıcı.
Bir gün yigitlik cehli-le anam ḳarıcuġa ġażab-ıla bir ḳaç ḳatı söz söyledüm. (60a-12)
2. Fazla, çok.
Bir gün yigitlige maġrûr olup ḳatı yürüdüm ve aḫşama ḳarşu yorılup yol kenârına yatdum. (59b-3)

ḳatılıḳ: Meşakkat, sıkıntı.
Veger bolluḳda ten bisleyici olursa, ṭarlıġa uġrayıcaḳ ḳatılıġ-ıla ölür. (34a-13)
ḳ. ol-: Şiddet olayları meydana gelmek.
Bir vaḳt Şâm vilâyetinde fitne ḳopdı ve ḳatılıḳ oldı. (61b-8)

ḳatır: Katır.
İşitmedüñ mi şol ṣûfî ki naʿlın altına bir ḳaç mıḫ ḳaḳardı, bir serheng geldi, etegin ṭutdı ki gel tiz ḳatırumı naʿlla. (47a-11)

kâtib (A.): Yazan, yazıcı.
Kâtibini yarlıġaġıl raḥmetüñle yâ Raḥîm (79b-10)

ḳâtil (A.): Öldüren, öldürücü.
Meger ki yidügi dârû ḳâtil idi, yidügi vaḳt içinde helâk oldı. (7a-5)

ḳatl (A.): Öldürme, helâk etme.
ḳ. it-: Öldürmek.
..günâhkâr ḳulı ḳatl itmekde te'emmül yigrekdür ki te'emmülden ṣoñra iḫtiyâr bâḳîdür... (71b-11)

ḳaṭra (A.): Damla.
Ṣuretde bir ḳaṭra ṣu âdemî oldı; çün-ki raḥimde ḳırḳ gün ḳarâr itdi. (65a-11)

ḳavî (A.): Güçlü, kuvvetli, zorlu.
Himmetüñ bize yoldaş eyle ki ḳavî düşmenüm vardur. (13a-10)

ḳavl (A.): Söz, ahit.
Düşmen sözi-y-ile dost ḳavlini ṣıduñ. (73b-10)
Benüm sözüme ḳulaḳ urmadı ve benüm ḳavlümden iᶜtirâż itdi ve eyitdi. (63a-5)
ḳ.-i ḥükemâ: Hakîmlerin sözü.
Ḳavl-i ḥükemâ dürüst geldi ki dimişlerdür: Dost zindânda dost olmak gerek ki sofra üzerinde mecmûᶜ-i düşmen dostlık gösterür. (16a-11)

ḳavluhu Taᶜâlâ (A.): Allah Taᶜâlâ sözü. (73b-11)

ḳavm (A.): İnsanın içinde yaşadığı topluluk, kabile, kavim.
..kendü ḫışmum ve ḳavmüm eydürlerdi ki; yigit kişinüñ yanında uyanuḳ durmaḳ yigrekdür, bir ḳoca kişi yanında yatmaḳdan. (58b-11)

ḳavrul-: Kızartılmak, pişirilmek, kavrulmak.
..bulduġum incü ṣandum-ıdı ki ḳavrulmış buġdaydur. (36b-4)

ḳavşur-: Birbiri üzerine koymak, kavuşturmak.
Görürler ki iḳbâl elin aldı, el ḳavşurup s̱enâ idici olurlar. (17a-1)

ḳayd (A.): Gaile, mesele.
ḳ.-ı düş-: İşi düşmek, meselesi olmak.
İşitdüm ki bî-kerân mâluñ vardur. Şimdiki demde bir mühim ḳaydum düşmişdür. Gerekdür ki baña baᶜzı mâluñı virüp destgîrlik idesir. (37b-11)

ḳâyim-maḳâm (A. ḳâ'im-maḳâm): Birinin yerini tutan, yerine geçen.
Ḳâyim-maḳâm-ı ḳayser ü dârâ-yı memleket (5a-15)

kâyinât (A. kâ'inât): Bütün yaratılmışlar, mevcudat.
E'azz-i kâyinât ẓâhirde âdemdür ve eẕell-i mevcûdât itdür. (76a-5)

ḳayser (A.): Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı. (5a-15)

ḳayu: Kaygı, endişe, tasa.
Bârî bu ḥâlde daḫı ki pâdişâha anuñ ḳayusı yoġ-ıdı... (14a-10)

ḳaz-: 1. Eşmek, yarmak; eşip çıkarmak.
Her pâdişâh ki ẓulm toḫmını ekdi, ol kendü milki dîvârın ḳazar-ımış.
..bir dervîş gördüm ki diken ḳazmış ve arḳasına götürmiş... (35b-12)
2. Kazmak; rahatsız etmek.
Kimesne ṭaş yüzinden balçıġı keser-ile eyle ḳazmaz ki, senüñ iri âvâzuñ yüregi şol vech-ile ḳazar. (49b-6)

ḳażâ (A.): 1. Allah tarafından takdir olunan şeylerin meydana gelmesi.
Ol gögercin ki ayruḳ yuvasın görecek degüldür, ḳażâ anı duzaḳdağı dâneye iledür. (42b-8)
2. Ecel, ölüm.
Ḳarınca ḳanatlanmaḳdan fâyidesi yoḳ, hemân ḳanat virildi ve ḳażâsı geldi. (36a-14)
ḳ. eyle-: Vaktinde edâ edilemeyen bir ibadeti sonradan yerine getirmek.
İy ata! Ḳılduġuñ namâzı ḳażâ eyle ki ḳılduġuñ namâz daḫı namâz degüldür. (25b-2)
ḳ.-ya uġra-: Felâkete uğramak.
Ḫayli zamân oldı fülân kişiyi görmedüñüz. Eyitdi: "Hem dilemezem ki ḳażâya uġrayam." (26a-2)
ḳażâ-y-ıla: Yanlışlıkla; tesadüfen.
İki Ḫorâsân dervîşi birbirine mülâzım-ıdı...İttifâḳ yoldaş olup sefere gitdiler. Ḳażâ-y-ıla bir şehrüñ ḳapusına geldiler. (34a-1)

kebâb (A.): Kebap.
k. it-: Kebap yapmak.
Nûşînrevân-içün ṣayd-gâhda av etinden kebâb itmek istediler... (18a-13)

kedi: Kedi.
Görmez misin ki kedi çün-ki ʿâciz ola, çengâl urur, ḳaplanuñ gözin çıḳarur. (13a-6)

kefen (A.): Ölüyü sardıkları bez, kefen.
Eger dervîş etmege muḥtâc olup ve pâdişâh devlet issi-y-ise, çün-ki iksi öle bir kefenden artuḳ nesne alup gitmezler. (31b-3)

kehf (A.): Sığınacak yer, sığınak.
k.-i emân: Emin bir sığınak.
..ẓüḫr-i zamân, ve kehf-i emân, el-müeyyed mine's-semâ, elmanṣûri ʿale'l-aʿdâ, ʿaḍudü'd-dünyâ ved-dîn... (5a-8)

kelâm (A.): Söz, konuşma.
Fi'l-cümle oturdum, eṣnâ-yı kelâmda yâranlar maṣlaḥatı añıldı, bu şiʿri oḳudum. (17b-6)
k.-ı ḳadîm: Kur'ân-ı Kerîm.
Endâzeyi saḳla ki Ḥaḳ -Sübḥâne ve Ta'âlâ- Kelâm-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur: "Külû ve'şrabû ve lâ tüsrifû." (34b-3)

kelb (A.): Köpek.
Kişi ki cânından nevmîẕ ola, dili uzun olur; şol çetük gibi ki kelb elinde zebûn olıcak kelbüñ yüzine yapışur. (9b-6)

keleci: Söz.
Bir zamân ḫalḳdan ʿuzlet itdüm ve söz keleciden vaz geldüm. (46b-7)

kelimât (A.): Sözler, kelimeler.
k.-ı müstahsene: Beğenilmiş sözler, herkesin güzel bulduğu sözler.
Çün bu kelimât-ı müstaḥsane ve naġamât-ı ṭayyibeler birle ʿaḳl dimâġı muʿaṭṭar oldı... (4b-14)

kelime (A.): Söz, kelime.
Ve niçe kelime be-ṭarîḳ-i iḫtiṣâr nevâdirden emṣâl ü eşʿâr ü sîret-i mülûk-ı mâżî bu kitâbda derc ḳıldum. (4a-15)

kem (F.): Az, noksan; bozuk.
Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem ʿayâr gümiş degir. (48a-13)

kemâl (A.): Olgunluk, eksiksizlik; mükemmellik.
Her kişiye kendü ᶜaḳlı kemâl-ıla ve oğlı cemâl-ıla görinür. (70a-15)
Çün ki kemâl ü fażl ehli degülsin ol yigdür ki dilüñi saḳlayasın. (71a-14)
k. bul-: Mükemmelleşmek, kemale ermek.
Milk ᶜâḳıllar-ıla cemâl kesb ider ve dîn müttaḳîler-ile kemâl bulur. (67a-11)
k.-e iriş-: Olgunlaşmak, mükemmelleşmek.
Fi'l-cümle oğlan, ḳuvvet ve ṣan'at-ıla kemâle irişdi. (20b-11)
k.-e irişdür-: Mükemmelleştirmek, eksizsiz hale getirmek.
Bir güreşçi var-ıdı, ṣanᶜatı kemâle irişdürmiş-idi. (20b-8)
k.-i ittisâl: Son derece yakın olma.
..cemâli ḥilyesinüñ vâṣıfları kemâl-i ittisâlinden ..râzına hem-râz oldı. (3a-1)

kemend (F.): İp, kement.
Ve şol kimesneyi ki saᶜâdet kemendi çeke, ol nice varmaya? (77a-10)

kemer (F.): Bele takılan kayış, kemer.
Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin bağlanmışam. (63a-7)

kemîn (F.): Hakir, zavallı.
Ḳoğıl beni ki bende-i kemînem, tâ ki bendeler ṣafında oturam. (17b-2)

kemter (F.): Daha aşağı, itibarsız.
İy emîr! Bu dünyâda senden kemterüz. (31a-13)

Kenᶜân (A.): Hz. Yakub'un memleketi.
..gülistân ḳatında naḫl bağlaya-y-dı ve Kenᶜân içine ḥüsn metâᶜın getüreydi.... (5a-3)

Kenᶜân (A.): Hz. Nûh'un dördüncü oğlu.
Çün-ki Kenᶜân'uñ ṭabîᶜatı bî-hünerlik oldı peyğamberzâdeligi ḳadrin arturmadı. (73a-5)

kenâr (F.): Kıyı, kenar; sâhil.
Bir gün yigitlige mağrûr olup ḳatı yürüdüm ve aḫşama ḳarşu yorılup yol kenârında yatdum. (59b-4)
..ṭamaᶜ-ıla gemi gitmiş-iken yine döndürdi kenâra getürdi. (43b-4)

kendü: Kendi, kendisi.
Müddeᶜî kendüden artuḳ kimseyi görmez, zîrâ benlik perdesin öñine dutar. (25b-13)
k.-ne gel-: Aklını başına toplamak, kendine gelmek.
Şimdi kendüñe gel ki elüñde niᶜmet var, ki bu niᶜmet ve milk elden ele gidicidür. (21b-13)

kendüye: Kendisine.
Dostlarından birisini odasına iletdi ki yoldaş ola, aḳçasın beklemekde kendüye muᶜâvenet ide. (44b-15)

kendüz: Kendisi, şahsı.
ᶜÂlim ki ḥarâmdan perhîz itmez, gözsüz meşᶜaledâr gibidür.
Ḫalḳ nûrından fâyidelenür ve kendüzi ne nûr görür ve ne meşᶜalesini ve ne kendü yolın görür. (67a-8)

kerâhet (A.): Tiksinme, istememe.
Ol sebebden atası aña kerâhet vet istiḥḳâr-ıla naẓar iderdi. (10a-8)

kerâmet (A.): Velîlerin gösterdiği fevkalâde hal.
İy şeyḫ! Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuḥfe kerâmet ne getürdüñ? (3a-9)

k e r e m (A.): 1. Cömertlik, lutuf, iyilik.
Veger bir kerîm ki iki yüz günâhı ola, keremi ʿaybını örter. (79a-14)
2. Asillik, yücelik.
Ḫudâvendgâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul günâh işler kendüsi utanur. (2b-13)
k. eli: İyilik yapan, cömert olan el.
Behrâm-ı Gûr'uñ ḳabrinde yazılmışdur; kerem eli yigrekdür ḳuvvetlü bâzûdan. (32a-2)
k. elin aç-: İhsân etmek, iyilik yapmak; cömert davranmak.
Bir melik-zâde atasından firâvân mâl ve mîrâs̱ buldı ve kerem elin açdı. (17b-15)

k e r î m (A.): Kerem sahibi, cömert; sonsuz kerem sahibi (Allah).
Fülân kişi hayli kerîm kişidür. (35a-14)
Bu kitâbı ḳıl mübârek ṣâḥibine iy Kerîm (79b-1)
k. ol-: Cömert olmak.
Eger elüñden gelürse ḫurma agacı gibi kerîm olġıl! (79a-9)

k e r r e (A.): Defa, kez.
Aġ her gün balıḳ getürürdi, bu kerre aġı balıḳ alup gitdi. (39b-11)

k e r r e t (A. kerrât): Defalar.
İy yâr! ʿİtâb elin rûzigârum eteginden girü çek ki niçe kerret bu maṣlaḥatdan endîşe ḳıldum. (52a-6)

k e r r û b î (A.): Allah'a en yakın olan büyük melekler.
Eger irâdet gözi-y-ile dîve naẓar ḳılsa gözine kerrûbîlerden firişte görine. (50a-2)

k e s -: 1. Kesmek.
Bunuñ cezâsı ne ola kim? Eyitdi: Dilin kessünler. (22a-11)
2. Unutmak, beklememek.
İy ḳarındaş! Çün-ki dostlıḳ ikrârın itdüñ, ḳullıḳ tevaḳḳuʿın kes.
➡ vaẓîfesin k. (17a-14)

k e s b (A.): Çalışma, kazanma; kazanç.
Her ki etmegi kendü kesbinden yir Ḥâtim-i Ṭây minnetin çekmez. (36a-1)
k. it-: Kazanmak.
Milk ʿâḳıllar-ıla cemâl kesb ider ve dîn müttaḳîler-ile kemâl bulur. (67a-11)

k e s e g e n: Keskin.
Çârasuzluḳ vaḳtında ki kişinüñ ḳaçacaḳ yiri olmaya, elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-4)

k e s e r: Keser.
Kimesne ṭaş yüzinden balçıġı keser-ile eyle ḳazmaz ki senüñ iri âvâzuñ yüregi şol vech-ile ḳazar. (49b-5)

k e s i l -: 1. Kesilmek.
Dili kesilmiş kişi bucaḳda oturmış yigrekdür şol kimseden ki dili kendi ḥükminde olmaya. (3b-8)
2. Ayrılmak, uzaklaşmak; vazgeçmek.
Bir düşmeni görmemek içün biñ dostdan kesilmek vâcibdür. (54a-12)

k e ş f (A.): Meydana çıkarma.
k.-i ḥaḳîḳat: Gerçeği ortaya çıkarma.
Pâdişâh -dâme mülkuhû- keşf-i ḥaḳîḳati sormaġa muḳayyed olmadı. (16b-11)

k e t h ü d â (F.): Muhtar.
Ben bu maḥallenüñ ketḫüdâsıven ve bu evüñ hiç ᶜaybı yoḳdur. (48a-9)

k e y f i y y e t (A.): Vasıf, hal,durum.
Ṭıfıllıḳ vaḳtında ululardan birisine bâliġ olmaḳ keyfiyyetinden ṣordum. (65a-4)

K e y h ü s r e v (F.): İran'ın Keyâniyân sülalesinden Siyavuş'un oğlu olan hükümdar. (20b-2)

k e z : Defa, kere (krş. kerre).
..veger bir gün maḳṣûdın ḥâṣıl itmeyesin iki yüz kez ol ḳadar ᶜaybuñ ṣaya. (70a-12)

k e z z â b (A.): Çok yalan söyleyen.
İy oġul! Bu dervîşler ḫırḳası rıżâ ṭonıdur. Her ki bu ṣûretde taḥammül itmese müddeᶜîdür yaᶜni keẕẕâbdur, ḫırḳa aña ḥarâmdur. (30b-4)

ḳ ı b l e (A.): Namaz kılarken yönelinen taraf, kıble.
Şimdiki zamânuñ zâhidleri yüzlerin ḥalḳa arḳaların ḳıbleye idüp namâz ḳılurlar. (7a-9)

ḳ ı d v e (A.): Kendisine uyulup ardından gidilecek kimse.
ḳ.-tü'l mütekaddimîn: Öncekilerin tabi olduğu kimse.
..ḳıdvetü'l-müteḳaddimîn, muḳtedâü'l- müte'aḫḫirîn Ḫoca Saᶜdî-i Şîrâzî'nüñ ..Gülistân'ını..dilerem ki Türkî diline tercüme ḳılasın. (4b-6)

ḳ ı l : Kıl.
Dâyim yimegi ᶜâdet idinme ki nefsüñ bâġınuñ mikdârı ḳıldan incedür. (33b-2)
ḳ. bit-: Kıl çıkmak.
Bâlig olmaġuñ üç nişânı vardur: Birisi on biş yaşamaḳ ve ikinci iḥtilâm olmaḳ ve üçünci ḳıl bitmek. (65a-6)

ḳ ı l - : Yapmak, etmek.
Ne ḳıla düşmen çü dostdur mihribân? (11a-13)

➡ âheste ḳ. (63a-2)
âreste ḳ. (58a-13)
arzu ḳ. (11b-3)
âsûde ḳ. (35b-9)
belâ ḳ. (60b-4)
cüst ü cû ḳ. (24b-11)
derc ḳ. (4b-1)
dîvâne ḳ. (61a-7)
duᶜâ ḳ. (13b-2)
edâ ḳ. (1b-7)
endîşe ḳ. (46a-1)
erzânî ḳ. (46b-1)
fâsid ḳ. (25a-11)
fâyide ḳ. (58a-2)
ġâlib ḳ. (50b-3)
gice ḳ. (31b-8)
güẕer ḳ. (30a-15)
ḥamle ḳ. (10b-12)
ḥareket ḳ. (52b-5)
ḥâṣıl ḳ. (17a-4)
ḥaẕer ḳ. (69a-8)
hirâset ḳ. (16a-7)
ᶜibâdet ḳ. (29a-4)
icâbet ḳ. (2b-11)
ᶜitâb ḳ. (51b-12)
iᶜtiḳâd-ı küllî ḳ. (13a-1)
maḥabbet ḳ. (55b-10)
maḥrûm ḳ. (2a-6)
melâmet ḳ. (17a-7)
mensûb ḳ. (16b-11)
merḥamet ḳ. (48b-10)
misâl ḳ. (5b-11)
muᶜâlece ḳ. (58a-8)
muᶜallim ḳ. (62b-6)
mübârek ḳ. (79b-1)
mübeddel ḳ. (4a-8)
mübtelâ ḳ. (53b-9)
müdâvemet ḳ. (42a-6)
mükedder ḳ. (63a-6)
mülâtafet ḳ. (3b-10)
münâzaᶜa ḳ. (12a-7)
mürekkeb ḳ. (64a-11)

müretteb ḳ.	(64a-11)	teferrüc ḳ.	(27b-10)
müstevlî ḳ.	(58a-5)	telaṭṭuf ḳ.	(54b-14)
müşâhede ḳ.	(53a-10)	telef ḳ.	(3b-4)
mütâliᶜa ḳ.	(56b-6)	tercüme ḳ.	(4b-9)
namâz ḳ.	(7b-4)	terk-i cân ḳ.	(50b-8)
naṣîḥat ḳ.	(62b-13)	terk-i riyâset ḳ.	(16a-7)
naẓar ḳ.	(50b-1)	tevbe ḳ.	(78b-9)
nişâne ḳ.	(21a-13)	vaṣıyyet ḳ.	(8b-13)
pâdişâh ḳ.	(18a-9)	vaẓîfe-ḫôr ḳ.	(2a-6)
pür ḳ.	(3a-10)	vefâ ḳ.	(58b-8)
şâdî ḳ.	(47a-4)	yarı ḳ.	(58a-5)
şükr-i niᶜmet ḳ.	(17b-11)	zârî ḳ.	(2b-12)
taᶜaccüb ḳ.	(57b-15)	zecr ḳ.	(51a-13)
te'emmül ḳ.	(3b-3)	ziyâde ḳ.	(10b-13)

ḳılıç: Kılıç.
Çâresuzluḳ vaḳtında ki kişinüñ ḳaçacaḳ yiri olmaya elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-4)
ḳ. ur-: Kılıç vurmak.
Eger başuma ḳılıç daḫı urursañ elüm etegüñden ḳışa itmezem. (50a-15)

ḳımâr-bâz (F.): Kumar oynayan, kumarbaz.
Ḳımâr-bâz naḳş-ı si-şeş ister ve illâ ki naḳş-ı si-yek gelür. (78a-2)

ḳırḳ: Kırk.
Ḳârûn helâk oldı ki ḳırḳ ḫazînesi var-ıdı. (18a-11)
ḳ. yaşa-: Kırk yaşına basmak, kırk yaşını doldurmak.
Veger ḳırḳ yaşadıysa ki anuñ aḳl u edebi yoḳ taḥḳîḳ aña âdemî dimezler. (65a-12)

ḳıṣa: Kısa.
Şâhâ! Ḳışa boylu ki ᶜâḳıl ola, uzun boylu olup ebleh olmaḳdan yigrekdür. (10a-9)

ḳış: Kış mevsimi, kış.
Bu ağır bahâlu ᶜömr bunuñ-ıla geçdi ki yazın ne yiyem ve ḳışın ne giyem. (22b-15)

ḳıyâs (A.): Karşılaştırma, mukâyese; karşılaştırarak hüküm verme.
ḳ. it-: Karşılaştırmak.
Görmez misin ki ne zaḥmet görür bir kişi ki ağzından bir diş çıkaralar. Ḳıyâs it ki ol sâᶜat ne ḥâl ola ki; cân-ı ᶜazîz gövdeden çıḳmalu ola. (58a-3)

ḳıyâmet (A.): Ahiret, kıyamet.
Dirlikde ve ölmekde berâberüz ve ḳıyâmetde senden yigregüz. (31a-14)
ḳ. güni: Ahiret günü, mahşer günü.
Ḳıyâmet güninde eger ḳahr ḫiṭâbın ide, enbiyâya ne ᶜöẓr yiridür. (76b-14)

ḳıymet (A.): Değer, kıymet.
Eydür ki: kükürd-i fârsî dilerem ki Çîn'e iledem. İşitdüm ki anda ᶜaẓîm ḳıymeti vardur. (38b-1)
ḳ.-in bil-: Değerini bilmek, takdir etmek.
ᶜÂlim kişinüñ vücûdı ḫaṣ altun miṣâlidür ki her yire varsa ḳadr ü ḳıymetin bilürler. (41b-5)

ḳıymetlü: Değerli, pahalı.
Buyurdı ki kendünüñ ḳıymetlü yüzügini nişâna ḳodılar; tâ ki bu yüzügüñ içinden her ki oḳ geçüre yüzük anuñ ola. (46a-11)

ḳız: Kız.
Vallah ḳorḳaram gözi açıla, ḳızuma talâḳ vire ki; zişt ᶜavratuñ eri gözsüz olmaḳ yigrekdür. (31a-10)
ḳ. oğlan: Bâkire, genç kız.
..bir ḳız oğlan aldum ve hücreyi gül-ile âreste ḳıldum. (58a-14)

ḳız-: Kızarmak, yanmak.
Eli-y-ile ḳızmış demüri yoğurmaḳ yigrekdür elin gögsine ḳoyup emîr öñine ṭurmaḳdan. (22b-13)

ḳızıl: Kırmızı.
Aḳ ve ḳızıl gülleri ḫûblaruñ yañağı ve alnı gibiyidi... (27b-4)

ḳızlıḳ: Kıtlık.
Ve Yûsuf ᶜaleyhisselâm, Mıṣr ḳızlıḳ olduğı vaḳt, açları ḥużûrına getürmeyince ḳarnı ṭoymazdı. (73b-13)

ki (F.): 1. Ki (bağlama edatı).
İy seḥer murğı! ᶜIşḳı pervâneden ögren ki ol sûḫte cân virdi âvâzı çıḳmadı. (3b-1)
2. Zira.
..dostlaruñı ḳaçan maḥrûm ḳılasın ki düşmenlerüñe naẓaruñ eksük itmezsin. (2a-6)
3. Ki (bağlama zamiri).
Yalan söz ki maṣlaḥat-âmîz ola yigdür şol ṭoğru sözden ki fitne-engîz ola. (9b-13)
4. Kuvvetlendirme fonksiyonunda.
Ne ḳadar ki benüm ᶜâbidlere ikrârum vardur, bunuñ daḫı ziyâde inkârı vardur. (28b-12)

kibr (A.): Büyüklük taslama, kibir.
Âdem oğlınuñ, ki aslı ṭopraḳdur, gerekmez ki başda kibr hevâsın duta. (69b-7)

kiçi: Küçük.
Ṭağlaruñ kiçisi Ṭur ṭağıdur, ammâ Allah Taᶜâlâ ḳatında menzili uludur. (10a-13)

kiçilik: Küçüklük.
Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, ululuğında iflâḥ olmaz. (62a-5)

kiçüciklik: Küçüklük.
Meger kim kiçüciklik unutduñ ki şimdi baña bunuñ gibi irilik idersin. (60a-13)

kifâf (A.): Geçinecek kadar rızık.
İy pâdişâh! Maṣlaḥat budur ki; bunuñ gibi kişiye kifâf ḳadarı vech-i muᶜayyen idesin, tâ ki mütefârıḳ yiye, isrâf itmeye. (14b-8)
k. ḥâṣıl it-: Geçinecek rızkını temin etmek.
Beşinci pîşekârlardur ki sa'y-ı bâzû-y-ıla kifâf ḥâsıl iderler... (42a-12)

kifâyet (A.): Yeterli olma, kâfi gelme.
k. it-: Kâfi gelmek, yetişmek.
Bir erdeşir bir ᶜarab ḥakîmine sü'âl itdi ki; bir kişiye günde ne miḳdâr ṭaᶜâm kifâyet ider? (33b-7)
k. ol-: Uygun olmak, sığmak.
..dürlü sözler dimege başladı ki ne ᶜaḳla kifâyet olur ve ne fehme dirâyet olur. (16a-10)

kilid (F.): Kilit, anahtar.
Ḫûb ṣûretler ḫasta göñüllere merhemdür ve bağlu ḳapularuñ kilididür. (41b-10)
k. dili: Anahtar.
Ve ḳalᶜâlaruñ ve ḫazînelerüñ kilidi dilin öñine dökdiler. (9a-2)

kilim (F.): Halı, kilim.
Kendü döşendügi kilimi uġrınuñ yolına bırakdı, tâ ki maḥrûm gitmeye. (24b-13)

kim: 1. Kim (soru zamiri).
Bir ʿâḳıla ṣordılar ki bedbaḫt kimdür ve nîkbaḫt kimdür? (66b-2)
2. Kim (belirsizlik zamiri).
İrâdet-i Bîçün ʿacebdür ki bir kimesneyi salṭanat taḫtndan ṭopraġa berâber ider ve kimini balıḳ ḳarnında öldürmez. (76b-7)
3. Kim (bağlama zamiri).
Hayf ol ḥikmete ve vaʿẓa kim bunlara diyeler. (7a-15)
4. Kim (bağlama edatı).
Ḫudâvendgâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul günâh işler kendüsi utanur. (2b-13)
5. Zira.
Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maʿbûd-ı bî-zevâle olsun kim ṭâʿati mûcib-i ḳurbetdür... (1b-3)

kimesne: Kimse, kişi.
İy şol kimesne ki ʿâlemde senüñ iḳbâlüñ gibi iḳbâl yoḳdur. (14a-3)

kimḫâ (F. kemḫâ): İpekli kumaş.
Aṭlas u kimḫâ zişt olur ol vaḳt ki çirkin gelin giye. (31a-7)

kimse: 1. Kişi, kimse.
Ben ol kimse degülem ki ceng gününde arḳa gösterem. (10b-5)
2. Hiç kimse.
Gücüñ yitdükçe kimsenüñ göñlin incitme. (24a-7)

kimsene: Kimse, hiç kimse (krş. kimesne).
Ben şol kimseneyem ki başumı ḳan-ıla ṭopraḳ arasında göresin. (10b-5)
Kimsene şol dîvâruñ dibine gelmez ki anda senüñ ṣûretüñ yazılmış ola. (53b-12)

kîn (F.): Garez, gizli düşmanlık.
k. it-: Düşmanlık beslemek.
Her kimse ki aña gerdiş-i zamân kîn itdi, rûzigâr anı bî-maṣlaḥat yire ḳulavuzlar. (42b-6)

kirdgâr (F.): Allah.
Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola kim şâh-ı cihân-penâh, sâye-i kirdgâr...ḥażretinüñ işiginde püsendîde ola. (5a-8)

kirî (A. kirâ): Ücret, karşılık.
Ṣulḥ idüp gemi kirîsin baġışladı. (43b-7)

kîse (F.): Cepte taşınan küçük para çantası.
Nâgâh bir kîse buldum; ṭolu incü. (36b-2)

Kisrâ (F.): İran hükümdarlarından Âdil Nûşirevân'ın lakabı. (23a-8)

Kîş (F.): Basra körfezinde bir ada. (38a-8)

kişi: Şahıs , kimse; insan.
Göñli ḳararmış kişiye naṣîḥat eser itmez ki; demür mıḫ ṭaşa geçecek degüldür. (7b-3)
Saġ olan kişiye yara derdinden ġam yoḳ. (56b-15)

kitâb (A.): Kitap.
Kitâbuñ iki faṣlı hemân ol gün beyâża geldi. (4a-13)

k.-ı Gülistân: Gülistan kitabı.
Kitâb-ı Gülistân tamâm oldı Bârî Ta'âlâ -ᶜazze ve celle-tevfîkı-y-ıla. (79a-14)

kiyânî (F. keyânî): Keylere yakışır, Keylere ait.
Çün ardından cân alıcı düşmen gele, segirdür kişinüñ ecel ayagın baglar ol demde ki düşmen arddan irişe kiyânî yay çekmege mecâl kalmaz. (40a-6)

kizb (A.): Yalan, yalan söyleme. (76a-5)

ko-: 1. Koymak, bırakmak.
..ziyâret itmege çok gelürler ve bende huzûr-ı kalb komazlar. (29a-6)
2. Vaz geçmek, terk etmek, bırakmak.
Erlik daᶜvîsin ko ki nefsi fürûmândeden ᶜâciz kimse ne erdür ne ᶜavatdur. (31a-1)
İy bülbül! Bahâr beşâretin getür, yaramaz haberi baykuşlara ko. (70a-6)
3. Alıkoymak, tutmak.
..senden öñ gelen pâdişâhlar çok saᶜy-ile bu malı cemᶜ itdiler ve bir maslahata gerek ola diyü kodılar. (18a-6)
➡ ad k. (18a-12) gönül k. (52a-15)

koca: Yaşlı, ihtiyar.
..yigit kişinüñ yanında uyanuk durmak yigrekdür bir koca kişi yanında yatmakdan. (58b-12)

kohu: Koku (krş. koku).
ᶜÛdı eger oda bırakmayalar ve miski ezmeyeler kohularından fâyide yok. (40b-8)

kok-: Kokmak.
ᶜÛd tablasından dimâġ safâ sürmez, oda bırak ki ᶜanber gibi koka. (18a-3)

koku: Koku (krş. kohu).
Ve hûb yüzlüler agzından sogan kokusı yigdür ki nahs sûretlü elinden gül kokmakdan. (59a-5)

k.-sı çık-: Kokmak.
Müşg oldur ki kokusı çıka, ol degüldür ki ᶜattâr müşgdür diye. (73a-7)

kokulu: Kokulu.
..lezîz taᶜâmları yidi ve nefîs geyecekleri ve kokulu yimiş yiyledi... (27b-9)

kol: 1. Kol.
Ve elüñde on barmak müretteb kıldı ve iki koluñ çignüñde mürekkeb kıldı. (64a-11)
2. Taraf.
..sen dön andan sol koluñdan yaña git. (69a-10)

koltuk: Koltuk.
İy hünerlerini elinde âşikâre dutup ᶜayblarnı koltugında gizleyen kimesne! (25b-5)

kon-: Konaklamak.
Bu bâgubân evine varalum, konalum, tâ ki kış zahmetinden emîn olavuz. (37a-11)

konşı: Komşu.
Belî, bu evüñ sen cühûd konşısı oldugından artuk hiç ᶜaybı yokdur. (48a-10)

konşılık: Komşuluk.
latîfe budur ki karga dahı tûtî konşılıgından câna gelmiş-idi. (53b-3)

konuk: Misafir.
k. ol-: Misâfir olmak.
Bir zâhid bir pâdişâhuñ konugı oldı. (25a-9)

ḳonuḳlıḳ: Misafirlik.
Ne-y-çün Ḥâtem-i Ṭây ḳonuḳlıġına varmaduñ ki bu gün ḫalḳ anuñ sümâṭına varmışdur. (35b-13)

ḳop-: Meydana gelmek, çıkmak.
Bir vaḳt Şâm vilâyetinde fitne ḳopdı ve ḳatılıḳ oldı. (61b-8)
➡ yüregi ḳ. (63b-3)

ḳopar-: Sökmek, yerinden kaldırmak.
Eger kûh-i âhenîn olsa yirinden ḳoparaydı. (21a-1)

ḳor: İyice yanıp ateş durumuna gelmiş odun, kor.
Arpa etmegin yiyüp oturmaḳ yigrekdür râḥat-ıla, altunlu ḳor ḳuşaḳ ḳuşanup kendü gibi bir âdem oġlanına ḳulluḳ itmekden. (22b-9)

ḳorḳ-: 1. Korkmak.
İy ḥakîm! Şol ki senden ḳorḳar sen daḫı andan ḳorḳ. (13a-5)
2. Endîşe etmek.
İy a'râbî! Ḳorḳaram ki Ka'be'ye irişmeyein.. (25a-12)
3. Sakınmak, çekinmek.
İy yâranlar ben eyle ki bu ḥarîfden ḳorḳaram ḥarâmîlerden ol ḳadar ḳorḳmazam.(44b-12)

ḳorḳu: Korku.
Kâruvân ḫalḳınuñ ḥarâmî ḳorḳusından endamlarına ditremek düşdi. (44b-6)

ḳoş-: Beraber göndermek, yanına vermek.
Melikzâde bunı esirgeyüp egnine ḫil'at geyürdi ve âdemler ḳoşup kendü şehrine göndürdi. (45b-6)

ḳoy-: 1. Koymak (krş. ḳo-).
Biz daḫı, geminüñ ḫalel irmiş yiri vardur, ol araya ḳoyavuz. (43b-13)
2. Terk etmek, bırakmak.
Ve gicesi cemî'-i sergüzeşti atasına ḥikâyet itdi; gemi ḥâlinden ve mellâḥ cevrinden...ve gice kâruvân bunı ḳoyup gitdüklerin. (45b-8)
3. Kapatmak, hapsetmek.
Bunlara câsûs diyü töhmet bıraḳdılar, dutup ikisin bir eve ḳoyup ḳapusın balçıġ-ıla yapdılar. (34a-2)
4. Çalmak, sürmek; koymak.
Na'lband, dört ayaḳlu gözine ḳoyduġı otdan anuñ gözine ḳoydı. (65b-4)
➡ ad ḳ. (13a-13)

ḳoyun: Koyun.
Ḳoyun gerçi kiçidür, pâk ṭâhirdür. (10a-11)

kök: Kök.
Ot köklerin ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı ve yazıyı dutup gitdi.(44a-9)
k. ṭut-: Kök salmak, bitmek.
Kerem aġacı her ḳanda ki kök ṭutdı budaḳları felekden daḫı yüce oldı. (66b-10)

köpek: Köpek.
Nite-kim çârşu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)

kör: Görmeyen, âmâ.
'Âlim ki câhiller ortasında ola, buña bir meṣel dimişlerdür ki; körler ortasında ḫûb-ṣûret gibidür. (73a-12)

k. eyle-: Kör etmek.
..ḳâḍîya vardı ki fülân naʿlband gözümi kör eyledi. (65b-5)
k. ol-: Kör olmak.
Naʿlband dört ayaḳlu gözine ḳoyduġı otdan anuñ gözine ḳoydı; kör oldı ve ḳâdîya vardı... (65b-4)

kör-baḫt (F. kûr-baḫt): Bedbaht, talihsiz.
Yine bir vaḳt olur ki ikisi barışụr ve bu arada kör-baḫt ve ḫacîl olur. (68b-1)

köşe (F. kûşe): 1. Ücra yer.
Ṣaḥrâ köşesinde bir ḥâcet-içün giderdüm... (35b-11)
2. İnzivâ yeri.
Ṣabr köşesi Loḳmân iḫtiyârıdur. (32a-13)
3. Kenar, uç.
Bâġubânuñ tâcı köşesi felege irdi ki senüñ gibi sulṭânuñ gölgesi anuñ üstine düşdi. (37b-8)
k. iḫtiyâr it-: İnzivâya çekilmek.
Pîrüñ köşe iḫtiyâr itdügine iʿtibâr yoḳdur ki köşeden durmaġa mecâli yoḳdur. (78b-11)

köy (F. kûy): Kasaba, köy.
Köyden dânişmend oġlanları şehre gelüp pâdişâha vezîr oldılar. (61b-9)

ḳucaḳ: Kucak.
Ya ḫoca iki eliyle altun ṭutar ḳucaġında, ya bir gün mevc ölüsini kenâra bıraġur. (17a-6)

ḳudret (A.): Güç, kuvvet, kudret.
Sen anı biş on dînâr-ıla alduñ, âhir ḳudret-ile yaratmaduñ. (66a-12)

ḳudûm (A.): Gelme, erişme.
..bahâr mevsiminüñ ḳudûmi-y-ile çiçeklerden tâc-ı nevrûzî vurmışdur. (2a-10)

Ḳuds (A.): Kudüs şehri. (26b-1)

Kûfe (A.): Irak'taki târihî Kûfe şehri. (37a-3)

kûh (F.): Dağ, tepe.
k.-ı âhenîn: Demirden dağ.
Eger kûh-ı âhenin olsa yirinden ḳoparaydı. (20b-15)

kûhistân (F.): Dağlık yer.
Eger kûhistânlarda yaġmur yaġmaya bir yıl içinde Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola. (63a-2)

ḳul: 1. Tanrı yaratığı, insan, kul.
Kul oldur ki eksüklügin bilüp ʿöẕrini Ḥaḳ dergâhına getüre. (1b-11)
2. Köle, hizmetçi.
Bir ṣâliḥ ḳulı uçmaġa iledeler ve fâsıḳ efendisin cehenneme iledeler. (66a-15)

ḳulaḳ: Kulak.
Şol kimsenüñ ki Allah Taʿâla -celle ve ʿalâ- irâdet ḳulaġın saġır yaratmış ola, ol nice işide? (77a-9)
ḳ. urma-: Dinlememek, aldırış etmemek.
Benüm sözüme ḳulaḳ urmadı ve benüm ḳavlümden iʿtirâż itdi... (63a-4)
ḳ.-ın bur-: Akort etmek, ayarlamak.
..şeştânuñ âhengi müstaḳîm ola çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulaġın burasıdur? (8a-13)
ḳ.-ına barmaḳ ṭut-: Kulağını kapamak.
Bir mescidde bir mü'eẕẕin var-ıdı, her vaḳt ki eẕân oḳısa ḫalḳ ḳulaḳlarına barmaḳ ṭutarlardı. (49a-14)

ḳ.-ına gir-: İşitmek, duymak.
Bu söz dervîşüñ ḳulagına girdi, baş ḳaldurdı dahı didi. (51a-8)
ḳ.-ında ṭut-: Dinlemek, almak; aklında tutmak.
Eger br naṣîḥat dîvâra dahı yazılmış olsa, gerekdür ki kişi anı ḳulagında ṭuta. (30a-2)

ḳulavuz: Kılavuz, rehber.
ḳ. ol-: Rehberlik etmek, yol göstermek.
Eger bir faḳîr dilenci müsülmân leşkerine ḳulavuz olsa kâfir nesne uma ṣanup tâ Çîn'e dek ḳaça. (29a-9)

ḳulavuzla-: Göstermek, yol göstermek, rehberlik etmek.
Şol işden ḥaẕer ḳıl ki anı saña düşmen ḳulavuzlaya. (69a-8)

ḳulavuzlıḳ: Rehberlik, yol göstericilik.
k. it-: Rehberlik etmek.
Şol ʿâlim ki ten bisler ve nefs murâdın gözler, ol kendüzi azıp yürür, kime ḳulavuzlıḳ idiserdür? (29b-5)

ḳullıḳ, ḳulluḳ: 1. İbâdet, tapınma, kulluk.
Vegerni ḳanḳı ḳul ola ki Ḥaḳḳ'a yara ḳullugı yirine getürebile? (1b-11)
2. Hizmet, hizmette bulunma.
İy ḳarındaş! Çün-ki dostlıḳ ikrârın itdüñ ullıḳ tevaḳḳuʿın kes. (50a-7)
Var iy ḫîre ḳarın bir ḳurı etmege ḳanâʿat eyle tâ ki ḳulluġ-ıla bilüñi iki bükmeyesin. (23a-1)
ḳ. it-: Hizmet etmek.
Arpa etmegin yiyüp oturmaḳ yigrekdür râḥat-ıla, altunlu ḳor ḳuşaḳ ḳuşanup kendü gibi bir âdem oġlanına ḳulluḳ itmekden. (22b-10)
ḳ.-da dur-: Hizmette bulunmak.
Cemîʿ senüñ-çün sergeşte ve ḳulluḳda dururlar. (2b-1)
ḳ.-ında ol-: Hizmetinde olmak.
Bir kişinüñ dostı var-ıdı pâdişâhuñ ḳullıgında olurdı. (25b-15)

ḳulûb (A.): Kalpler, gönüller.
İẓhâr ḥadd-i devletüñe mültecâe'l-ḳulûb (5a-13)

ḳum: Kum.
Mûsâ ʿaleyhisselâm bir dervîş gördi, ġâyet yalıncaḳ ḳuma gömülmiş. (36a-3)

ḳumâş (A.): Bez, kumaş.
Bu vâʿiẓlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer naḳd virmeyince ḳumâş alınmaz. (29b-11)

ḳur-: Tertip etmek, hazırlamak.
➡ duzaḫ ḳ. (72b-5) ḫayme ḳ. (37a-13)

Ḳur'ân (A.): Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirilen ilâhî kitap. (25b-8)
Ḳ.-ı Ḳadîm: Kur'ân-ı Kerîm.
Ḥaḳ Taʿâlâ -ʿazze ismuhû- Ḳur'ân-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur. (1b-8)

ḳurbân (A.): Allah rızası için kesilen hayvan.
ḳ. eyle-: Kurban kesmek, kurban eylemek.
Belî, bir gün ḳırḳ deve ḳurbân eyledüm. (35b-11)
ḳ. it-: Kurban kesmek, kurban etmek.
Gerekdür ki ḳurbân idesin ve ḫatmler oḳıdasın. (60b-6)

ḳurbet (A.): Yakınlık; Allah'a yakınlık.
..ṭâʿati mûcib-i ḳurbetdür ve şükri mezîd-i niʿmetdür. (1b-3)

ḳurd, ḳurt: Köpege benzeyen vaḥşi hayvan.
Yavuzlardan eylük ögrenecek degülsin ki ḳurd dikicilik itmez. (71b-5)
Berâberüñde ḳoyun gibi yavaş dururlar ve arduñca âdem yiyici ḳurt gibi. (25a-5)

ḳurı, ḳuru: Susuz yer, kara; kuru.
..eceli gelmemiş balıḳ ḳuruda ölmez. (74a-13)
ḳ. agaç: Kurumuş agaç.
Yaş agacı nice dilerseñ eg ve ḳuru agaç oddan artuḳ nesney-ile ṭogru olmaz. (62a-6)
ḳ. çay: Suyu kurumuş, suyu çekilmiş dere.
Eger ḳûhistânlarda yagmur yagmaya bir yıl içinde Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola. (63a-3)
ḳ. etmek: Yanında başka yiyecek olmayan ekmek, sadece ekmek.
Var iy ḫîre ḳarın, bir ḳurı etmege ḳanâᶜat eyle... (23a-1)
ḳ. yir: Kara toprak.
..taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-7)

ḳurtar-: Selâmete eriştirmek, kurtarmak.
Mellâḥ deñize düşdi, birisini ḳutarınca birisi helâk oldı. (23b-13)

ḳurtıl-: ḳurtul-: Selâmete çıkmak, emin olmak; kurtulmak.
Ne-y-çün sulṭâna mülâzemet itmezsin ki işlemek zaḥmetinden ḳurtılasın? (22b-6)
ᶜÖẕr tevbî-y-le Tañrı ᶜaẕâbından kişi ḳurtulur; velîkin ḫalḳ dilinden ḳurtılmaz. (7b-15)

ḳuş: Kuş.
Ḳuş ki bir ayruḳ ḳuşı duzaḳda göre andan yaña varmaz. (77a-7)

ḳuşaḳ: Bele sarılan uzun ve dar kumaş; kemer.
Azıḳsuz kişi ki ayaḳdan düşmişdür, ḳuşagında ya altun ya gümiş olsa ne fâyide? (36b-8)

ḳuşan-: Beline kuşak, kemer vs. bağlamak, takınmak.
Arpa etmegin yiyüp oturmaḳ yigrekdür râḥat-ıla, altunlu ḳor ḳuşaḳ ḳuşanup kendü gibi bir âdem oglanına ḳulluḳ itmekden. (22b-9)

ḳût (A.): Gıda, azık.
..ḫûb-ṣûret ḥaẓẓ-ı nefsdür ve ḫoş-âvâz ḳût-ı rûḥdur. (42a-11)

ḳuvvet (A.): Kudret, güç, kuvvet.
Genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür. (61a-2)
ḳ. bul-: Güçlenmek, canlanmak.
..agaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı ve yazıyı ṭutup gitdi. (44a-10)
ḳ. vir-: Destek olmak, arka çıkmak.
Dosta ol ḳadar ḳuvvet virmegil ki eger düşmen olsa saña ẓafer bula. (21a-8)

ḳuvvetlü: Güçlü, kuvvetli; üstün.
Behrâm-ı Gûr'uñ ḳabrinde yazılmışdur; kerem eli yigrekdür ḳuvvetlü bâzûdan. (32a-2)
Pâdişâha dervîşüñ sözi ḳuvvetlü söz geldi. (21b-9)

ḳuyı, ḳuyu: Kuyu.
Ḳuyı içinden çagırdı, eyitdi: Kimsin, ne ḥikâyetdür... (18b-7)
Nâgâh bir ḳuyuya irişdi ki ḫalḳ dirilmiş ṣu alurlar. (44a-11)

ḳuzı: Koyun yavrusu, kuzu.
Ḳuzı derisinden külâh giymek ḥâcet degül. (7a-1)

küfr (A.): Allah'a inanmama; çirkin ve ayıp sözler.
Bâri neye gerek ki ben anuñ küfrlerin işidem ki dimişlerdür. (47b-1)

kükürd (F.): Kükürt.
k.-i fârsî: İran'da çıkarılan kükürt.
..kükürd-i fârsî dilerem ki Çîn'e iledem. (38a-15)

külâh (F.): Baş giyeceği, külâh.
dervîş-şıfat ol Tatar külâhı urun. (7a-2)

—L—

laᶜb (A.): Oyun, eğlence.
Ve bâķî ḫidmetkârlar laᶜb u lehve meşġûl dururlar. (24a-11)

lâ-cerem (A.): Elbette, şüphesiz.
Her ki yavuzlar-ıla otura lâ-cerem eylük görmez. (71b-2)

lâf (F.): Konuşma, söz.
l. ur-: Lâf atmak, hakaret etmek.
Düşmeni çün-ki żaᶜîf göresin lâf urup ḫor görme ki; her sünükde ilik vardur ve her gön-lek içinde er vardur. (68b-14)
l.-ın ur-: Sözün etmek.
Dost şayma anı ki niᶜmet üzerinde dostlıķ lâfın ura... (16a-14)

lâ-ḥavle (A.): Teessür ve hiddet anlarında okunan "Lâ-ḥavle ve lâ-ķuvvete illâ billâhi'l-ᶜaliyyi'l-ᶜaẓîm" duasının kısaltılmış ekli.
Guşşanı düşmenlerüne dimegil ki "lâ ḥavle" eydürler ve şâdî ķılurlar. (47a-4)

laḥẓa (A): An, zaman.
Bir laḥẓa iñledi ve bu beyti okıdı. (50b-3)

lâkin (A.): Ama, fakat.
Baḫşâyiş begenilmişdür, lâkin ḫalķ incidicinüñ yarasına merhem urma. (69a-3)

laᶜl (A.): Kırmızı renkli süs taşı, lal.
Laᶜl zaḥmet-ile ele gelür, ol sebebden ᶜazîzdür. (71a-11)

laᶜnet (A.): Beddua, lânet.
Sitemkâr cihânda ķalmaz velîkin aña laᶜnet pâydâr ķalur. (18b-4)

laṭîf (A.): Hoş, güzel, tatlı.
Ben eyitdüm ki; iy şeyḫ, bu laṭîf âvâz ḥayvâna eser itdi, velîkin hiç sende eseri belürmedi. (8b-6)
l. -ü'l-iᶜtidâl: Dengeli, itidâli güzel.
Anuñ ᶜaķabınca bir bedîᶜü'l-cemâl, laṭîfü'l-iᶜtidâl oglan göndürdi. (27b-8)

laṭîfe (A.): Şaka, mizah.
Laṭîfe-y-le ben eyitdüm: "Bilürem ki fülân şaḫşa maḥabbetüñ ziyâdedür." (52a-3)

lâ-vallah (A.): Vallahi hayır.
Meger ki aķçacuğunı ugrı almış? ᶜArab eyitdi: "Lâ-vallah yoldaşum aldı." (45a-4)

lâ-yaᶜlem (A.): Bilmez, bilgisiz.
Bu ḥayvân-ı lâ-yaᶜlem ve üstinde dîbâ-yı muᶜlem nice görürsin iy Saᶜdî? (40a-10)

lâyıķ (A.): Yakışan, lâyık.
Benüm ķadrüme lâyıķ ol-ıdı ki ķargalar-ıla bâġ dîvârlarında ḫırâmân sekeydüm. (53b-5)

l â z ı m (A.): Gerekli, lüzumlu, şart.
Şol ki naṣîḥatdan senüñ üzerüñde lâzımdur, irişdür. (63a-10)
Ṣoḥbet lâzımlarından birisi daḫı budur... (75b-4)

l e h v (A.): Oyun, eğlence.
Ve bâḳî ḫidmetkârlar la'b u lehve meşġûl dururlar. (24a-11)

l e n g e r (F.): Gemi demiri.
l. bıraḳ-: Demir atmak; oturup kalmak.
'Aḳıl çün-ki arada ceng göre, orada ḳarâr itmez; veger ṣulḥ göre lenger bıraġur. (78a-1)

l e r z e (F.): Titreme.
l. düş-: Titreme gelmek.
Aġladı ve zâri ḳıldı ve gevdesine lerze düşdi. (12b-1)

l e t (F.): Dayak, kötek.
Niçe ki mellâḥuñ saḳalı vü yaḳası yigidüñ eline girdi, bî-muḥâbâ ḍarb urup ḫoş let itdi. (43b-6)

l e ṭ â f e t (A): Yumşaklık, tatlılık, hoşluk.
Çün-ki iş leṭâfet ile olmaya, bî-ḥurmatlıġ-ıla nâ-çâr olacaḳdur. (38a-6)

L e y l î (A.): Leylâ ile Mecnûn hikâyesindeki kadın kahraman. (56a-13)

l e ẕ ẕ e t (A.): Tat.
Pes benüm ẕikrüm ve 'ibâdetüm leẕẕetin ḳanda bulursın? (76b-2)

l e ẕ î ẕ (A.): Tadı güzel, lezzetli, tatlı.
..leẕîẕ ṭa'âmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi... (27b-9)

l i ḳ â (A.): Yüz, çehre.
'Aṭâsını naḥs liḳâsına bagışladum. (35b-4)

l î k i n (A. lâkin): Ama, fakat (krş. lâkin).
Bir eve ki senüñ gibi ḳonşı ola on direm kem 'ayar gümiş degir, lîkin ümîẕ-vâruz ki senden ṣoñra biñ dirhem getüre. (48a-13)

l o ḳ m a (A. luḳma): Bir defada yutulacak kadar az yiyecek.
Bir it bir loḳmayı unutmaz eger yüz nevbet ṭaş-ıla urursañ daḫı. (76a-9)
l. -i mesâkîn! Miskinlerin, yoksulların yiyeceği.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl loḳma-i mesâkîndür... (14b-4)

l o ḳ m a s ı n s u z : Lokmasız, lokması olmadan.
Ol vaḳıf etemeginsüz, dervîze loḳmasınsuz zâhiddür. (28b-1)

L o ḳ m â n : Bk. Lokmân Hakîm.

L o ḳ m â n Ḥ a k î m (A.): Dâvud peygamber zamanında yaşadığı söylenilen hikmetli sözleri ve fıkralarıyla meşhur olan kimse. (5a-3)

l u ṭ f (A.): İyilik, lutuf.
Ḫudâvendgâruñ keremini ve luṭfını gör kim ḳul günâh işler kendüsi utanur. (2b-13)

—M—

m a 'â ṣ î (A.): Günahlar, itaatsizlikler.
Fi'l-cümle ma'âṣîden nesne ḳalmadı ki işlemedi ve hiç müskir ḳalmadı ki içmedi. (62b-12)

m a ͑b û d (A.): Kendisine ibâdet olunan, Tanrı.
m.-ı bî-zevâl: Sonsuz, ebedî olan Tanrı.
Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol ma͑bûd-ı bî-zevâle olsun... (1b-2)

m â d â m (A.): Madem.
Söyleyici kişiye mâdâm ki ͑ayb bulunmaya, sözi ṣalâḥa irişmez. (70a-12)

m a ͑d e (A. mi͑de): Mide (krş. ma͑îde).
Ḳarnınuñ esiri olan iki gici uyumaz; bir ol gice ki ṭoḳ ola ma͑de aġırlıġından. (72b-7)

m a ͑d i n (A.): Maden; kıymetli taş.
Altun ma͑dinden kân kazmaġ-ıla ḥâṣıl olur... (77b-11)

m a ġ â r a (A.): Dağ, tepe vs. deki ağzı dar içi geniş oyuk, mağara.
Ulalardan birisini gördüm ṭaġlar içinde bir maġârayı iḫtiyâr itmiş. (55a-8)

m a ġ b û n (A.): Aldanmış; üzgün.
Dervîş bildi ki uġrı geldi, nesne bulmadı, maġbûn gidiserdür. (24b-12)

m a ġ b û n l ı ḳ: Aldanma, aldanış, nedâmet.
Şol iki işle ki düşmen maġbûnlıḳ elin dizine ura. (69a-9)

m a ġ r ı b (A.): Batı.
İskenderi Rûmî'den ṣordılar ki maşrıḳdan maġrıba degin ne-y-le ṭutduñ... (23b-2)

m a ġ r ı b d e ñ i z i: Akdeniz. (39a-4)

m a ġ r i b î (A.): Mağripli, Fas halkından.
Bir maġribî dervîş Haleb bezzâzlarınuñ ṣafında eyitdi. (32a-8)

m a ġ r û r (A.): Gururlu, aldanmış.
m. ol-: Gurura kapılmak, aldanmak.
Bir gün yigitlige maġrûr olup ḳatı yürüdüm... (59b-3)

m a ġ z (F.): İç.
İş içerüdedür ki maġz olur ṭaşra degüldür ki maġz olur. (72a-4)

m a ḥ a b b e t, m u ḥ a b b e t (A.): Sevgi, sevme; dostluk.
Eger vidâ͑ güninde ġuṣṣadan ölmezsem, maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz. (55a-12)
Çün-ki anuñ berâberi beg oġlanları pâdişâhuñ anuñ-ıla maḥabbetini gördiler, ḥasede düşdiler.... (11a-11)
m. it-: Sevgi göstermek, sevmek.
..Ayas'a maḥabbeti ziyâdedür ve andaki gibi hiç birine maḥabbet itmemişdür. (49b-12)
m. ḳıl-: Dost olmak.
..yigitlikde ittifâḳ bir dost-ıla ṣadâḳat ve maḥabbet ḳılmışdum ki iki gözümüñ ḳıblesi anuñ cemâli olmış-ıdı. (55b-10)

m a ḥ a l l (A.): Yer, mahal.
Eger düşmen öldi-y-ise şâẕılıḳ maḥalli degüldür ki bizüm daḫı dirligümüz ebedî degüldür. (23a-7)

m a ḥ a l l e (A.): Şehirlerin veya kasabaların ayrılmış olduğu bölümlerden her biri.
Pes bir ḳaç yıldan ṣoñra Şâm seferinden geldüm ve ol dervîşün maḥallesine uġradum, ṣordum. (64b-12)

m â ḥ a ṣ a l (A.): Hâsıl olan, husûle gelen.
Her beytüñ mâḥaṣalını Türkî dilince neẟr-ile altına yazdum. (5b-10)

m â ḥ a ż a r î (A.): Hazır olarak, hazır bulunan ne varsa.
Bâğubân bu sözi işitdi, mâḥażarî ni῾met bulduğın getürdi... (37a-14)

m a ḥ b û b (A.): Sevgili, sevilen.
Her ki ol maḥbûbsuz olmaz, elbette cefâsını daḫı çekmek gerek. (52a-12)
m. ol-: Sevilmek.
Meger ḳış gününde ki bir ḳaç gün maḥcûb olur, maḥbûb olur. (26a-12)

m a ḥ b û b e (A.): Kadın sevgili.
Genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür. (61a-2)

m a ḥ c û b (A.): Örtülü, kapalı.
m. ol-: Kapalı kalmak, görünmemek.
Meger ki ḳış gününde bir ḳaç gün maḥcûb olur, maḥbûb olur. (26a-12)

m a ḫ l û ḳ (A.): Yaratılmış, yaratık; kul.
İy ῾azîz! Bârî Ta῾âlâ, bir sencileyin maḫlûḳı saña esîr eyledi... (66a-7)

M a ḥ m û d : Bk. Sulṭân Maḥmûd.

m a ḥ r û m (A.): İstediğini elde edemiyen, mahrum.
..Hemîşe fażl u hüner ehli maḥrûmdur. (78b-1)
m. ḳal-: Mahrum olmak, mahrum kalmak.
...tâ ki oḳuyup dinleyenlerüñ ṭabî'atları ḳabûl itmek devletinden maḥrûm ḳalmaya. (79b-9)
m. ḳıl-: Mahrum bırakmak, mahrum etmek.
..dostlaruñı ḳaçan maḥrûm ḳılasın ki düşmenlerüñe naẓaruñ eksük itmezsin? (2a-6)
m. ol-: Mahrum olmak, mahrum kalmak.
Vallahi güniledüm ki benden özge kimse senüñ cemâlüñi göre ve ben maḥrûm olam. (51b-14)

m a ῾h û d e (A.): Bilinen, malum.
Bu kimse daḫı ol ῾âdet-i ma῾hûdeye uyup..Türkîye tercüme ḳılup tamâm itdüm. (5a-6)

m a ḥ v (A.): Yok etme, mahv.
Tâ ki senüñ ṭabî῾atuñ naḥve heves itdi; ῾aḳl ṣûretini göñlümüzden maḥv eyledi. (54b-11)

m a ḥ z û n (A.): Kaygılı, tasalı, hüzünlü.
Şâ῾ir-i sûḫte, yalıncaḳ, ḳış güni, melûl ve maḥzûn gitdi. (48b-2)

m a ῾î d e (A. mi῾de): Mide.
..pür ṭa῾âm olan ma῾îdede ma῾rifet olmaz. (7b-6)

m a ῾î ş e t (A.): Geçinme, geçinmek için lâzım gelen şeyler.
῾Ayâlmendem ve kifâf miḳdârı vech-i ma῾îşete ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yoḳ... (15a-10)

m a ḳ â m (A.): Durulan yer, durak; mansıp, mevki, makam.
Saña bu maḳâm ne vaḳt müyesser olısar ki; dostlaruñla işüñ dâyim ḫilâf u cengdür. (25a-1)

m a ḳ b û l (A.): Beğenilmiş, beğenilen.
Fi'l-cümle sulṭânuñ naẓarında maḳbûl-ıdı ki hünermendler dimişlerdür. (11a-8)
m. ol-: Hoş gelmek, beğenilmek.
῾Âbide bu söz maḳbûl olmadı ve vüzerâdan birisi eyitdi. (27a-14)

m a ḳ ṣ û d (A.): Kasd edilen, murat olunan.
Bu sözden maḳṣûd oldur ki; ṣınamamışa büyük iş ıṣmarlaya, ῾âḳıbetü'l-emr pişmân ola. (65b-8)

m.ın ḥâṣıl it-: Arzusunu gerçekleştirmek.
..veger bir gün maḳṣûdın ḥâṣıl itmeyesin iki yüz kez ol ḳadar ᶜaybuñ ṣaya. (70a-11)

maḳsûm (A.): Bölünmüş, taksim edilmiş, ayrılmış.
Egerçi rızḳ maksûmdur, ṭaleb itmek ṣarṭdur. (42b-9)

maḳtûl (A.): Öldürülmüş; istenmeyen, arzu edilmeyen.
..büyüdükde ḫalḳun ḳatında böyle maḳtûl ve merdûddur. (64b-2)

mâl (A.): Varlık, servet, mal mülk,sahip olunan şey.
Baylıḳ hüner-iledür, mâl-ıla degüldür. (11a-9)

malâmat (A. melâmet): Kınama, ayıplama.

malâmatlıḳ: Kınama, ayıplama, rüsvaylık.
m. çek-: Kınanmak, ayıplanmak; rüsvaylık sıkıntısına katlanmak.
Ve ḫalḳdan bunca malâmatlıḳ çekdi ve niçe ki terk it diyü naṣîḥat itdiler, terk itmedi... (50a-13)

mâl-dâr (F.): Mâl sahibi, zengin.
Bu mâl-dâr, ol faḳîhe ḥaḳâret naẓarı-y-ıla baḳdı ve eyitdi. (32b-1)

mâliḫülyâ (F.): Kuruntu, boş hayal.
Bunuñ gibi mâliḫülyâlar ṣol ḳadar söyledi ki aṣlâ mecâli ḳalmadı. (38b-4)

mâlik (A.): Sahip, mâlik.
m. ol-: Sahip olmak.
Eger Bârî Taᶜâlâ -ᶜazze ve celle- baña oġul virürse, geydügüm ḫırḳadan artuḳ neye mâlik olursam dervîşlere îşâr olsun. (64b-9)
m. -e'l-harem: Harem sahibi.
Varan ḫalâṣ ola ana yâ mâlike'l-ḥarem (5a-14)
m.-e'l-memâlik: Ülkeler sahibi.
Yâ mâlike'l-memâliki yâ melce'e'l-ümem (5a-12)

maᶜlûm (A.): Belli olan, bilinen, malum.
Ḥükemâ taṣnîflerinde getürmişlerdür ki, ᶜaḳreb anasından ṭoġduġı maᶜlûm degüldür. (64a-13)
m. ol-: Bilinmek, belli olmak.
İki hefteden ṣoñra maᶜlûm oldı ki günâhsuzlar-ımış. (34a-4)

maᶜnî (A. ma'nâ): Mana.
Bu sözüñ maᶜnîsin ᶜarab dilince bu dânişmendlere didüm. (57b-13)

manṣıb (A.): Makam, memuriyet.
..manṣıb ve mertebe dâyim bir ḳarâra ḳalmaz. (61a-15)
..mansıb ehlinüñ bir dostı görmege ol vaḳt eli deger ki maᶜzûl ola. (26a-4)

manṣûb (A.): Memuriyete konulmuş; memuriyet.
..ṣâḥib-divân ḳatına iletdüm ve ḥâlini añlatdum, tâ ki bir sehl manṣûba naṣb itdiler.(16b-3)

manṭıḳ (A.): Söz, konuşma.
m.-ı şîrîn: Güzel konuşma, güzel söz.
İkinci ᶜâlimledür ki manṭıḳ-ı şîrîn-ile ve feṣâḥat ve belâġat ḳuvveti-y-ile...sefer ġanîmet-ile geçe. (41b-1)

m a n ẓ a r (A.): Görünüş.
m.-ı melᶜûn: Şeytan görünüşlü.
İy manẓar-ı melᶜûn ve iy şemâyil-i nâ-mevzûn... (53a-11)

m â r (F.): Yılan.
Genci ḳaldurdılar mâr yirinde ḳaldı. (54a-10)

m a ᶜr e k e (A.): Savaş meydanı; savaş.
Maᶜreke gününde żaᶜîf düşmendin emîn olma. (70a-2)

m a ᶜr i f e t (A.): Bilgi, ilim, hüner.
İçüñi ṭaᶜâmdan boş dutġıl ki anda maᶜrifet nûrı göresin. (7b-8)

m a ᶜr i f e s ü z: Bilgisiz, hünersiz.
Maᶜrifetsüz müsâfir ḳanatsuz ḳuş gibidür. (74b-6)

m a ᶜṣ ı y e t (A.): Günah.
Aña şükr iderem ki; musîbete giriftâram, maᶜṣıyete giriftâr degülem. (6b-4)

m a ṣ l a ḥ a t (A.): 1. İş, husus, keyfiyet.
..bir maṣlaḥatı bitürmege tereddüt çekesin, şol ṭarafı iḫtiyâr it ki kimesne incinmedin ḥâṣıl ola. (68b-7)
2. İhtiyaç.
Ol ki saña baylıḳ virmez, ol senüñ maṣlaḥatuñı senden yigrek bilür. (36a-12)
m. gör-: Uygun bulmak, uygun görmek.
Pes maṣlaḥat anı gördüm ki milk-i ḳanâᶜatı hirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın. (16a-6)

m a ṣ l a ḥ a t - â m î z (F.): İş bitiren, iyiliğe yönelen.
Yalan söz ki maṣlaḥat-âmîz ola, yigrekdür şol ṭoġru sözden ki fitne-engîz ola. (9b-13)

m a ş r ı ḳ (A.): Doğu.
İy naḥs devletsüz! Kâşki ikimüz arasında maşrıḳdan maġrıba degin ḳadar yir ola-y-ıdı. (53a-12)

m a ᶜş û ḳ (A.): Sevilen, sevgili (erkek).
Senüñ ḳatuñda zişt olan benüm maᶜşûḳumdur. (12b-12)

m a ᶜş û ḳ a (A.): Sevilen, sevilmiş (kadın).
Hercâyi maᶜşûḳaya göñül virme. Eger virürseñ girü ayırmaġın añasın. (67b-10)

m a ᶜş û ḳ l ı ḳ: Sevilme hali.
Çün-ki araya ᶜâşıḳlıḳ ve maᶜşûḳlıḳ düşdi, efendilik ve ḳullıḳ aradan gitdi. (50a-7)

m a ṭ b û ᶜ (A.): Hoş, güzel, iyi.
Sulṭâna bâġubânuñ sözi maṭbûᶜ geldi... (37b-2)

m â ż î (A.): Önceki, eski.
..sîret-i mülûk-ı mâżî -raḥimehümü'llahu- bu kitâbda derc ḳıldum. (4a-15)

m a ᶜz û l (A.): İşinden atılmış, azl edilmiş.
m. ol-: Azl edilmek.
..manṣıb ehlinüñ bir dostı görmege ol vaḳt eli deger ki maᶜzûl ola. (26a-5)

m e b â d â (F.): Sakın, sakın ki, olmaya ki.
Bârî Ta'âlâ'nuñ şükrin yirine getür, mebâdâ ḳıyâmet güninde ḥâli senden yig ola ve sen şerm-sâr olasın. (66a-8)

m e c â l (A.): Güç, kuvvet, fırsat.
Dervîş eyitdi: Ol vaḳt sen câhde-y-idüñ intiḳâma mecâlüm yoġ-ıdı. (18b-11)

m. bul-: Fırsat bulmak, imkân bulmak.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni nakş-ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-13)
m.-i kalma-: Gücü, tâkatı kalmamak.
Bunuñ gibi mâlihülyâlar şol kadar söyledi ki aşlâ mecâli kalmadı. (51a-6)

meclis (A.): Toplantı, sohbet toplantısı.
Bu vâᶜizlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer, nakd virmeyince kumâş alınmaz. (29b-11)
m.-i şeh: Şâhın da bulunduğu sohbet toplantısı, şahın meclisi.
Nâhîde meclis-i şehi vaşf eylemiş kamer (5b-2)

mecmûᶜ (A.): Tamâm, bütün, hepsi.
Fi'l-cümle zâhidüñ vaktı mecmûᶜına zevâl irişdi. (27b-14)
Adem oğlanı mecmûᶜ biribirinüñ aᶜzâsıdur ki yaradılmakda dükeli bir gevherdendür. (13a-13)

Mecnûn (A.): "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesinin erkek kahramanı. (56b-11)

medh (A.): Bir kimsenin iyiliklerini sayıp söyleme, medih, övme.
Yigidüñ eli boş ve dili medh ü senâ-y-ıla nite ki zârî kıldı fâyide olmadı. (43a-13)
m. oku-: Övmek, medhiye söylemek.
Şâᶜirlerden birisi uğrılar beginüñ katına vardı ve üstine medh okudı. (48a-15)

medrese (A.): Eskiden şerᶜî ilimlerin okutulduğu yer.
Bir şâhib-dil, hânkâhdan medreseye geldi. (30a-6)

meger (F.): Ancak, yalnız, yoksa, meger.
ᶜÂlemde hergiz kimse kendü câhilligine ikrâr itmiş degüldür; meger şol kimesne ki meclis-de biregü sözini henüz düketmedin ol söze başlaya. (47b-10)
..diledi ki bir taş ala ve itleri ura, meger ki taşı yirde toñ tutmış idi, koparımadı, ᶜâciz kaldı. (48b-3)

meger ki, meger kim: Madem ki, ancak.
..pes ne-çün halkı tağıtduñ, meger ki pâdişâhlık idecek başuñ yokdur. (11b-12)

mefhar (A.): Övünme sebebi, övünmeye sebeb olan.
m.-i mevcûdât: Bütün yaratılmışların kendisiyle iftihar ettiği, kâinatın iftihar vesilesi.
Ve rivâyetdür server-i kâyinâtdan ve mefhar-i mevcûdâtdan ol ᶜâlemîlerüñ rahmeti...Muhammed Muştafâ'dan... (2b-2)

mehâbet (A.): Ululuk, azamet, heybet.
..velî gördüm ki bunlaruñ göñlinde benüm mehâbetüm çokdur... (12b-15)

mehâsin (A.): Güzellikler.
İy benüm mehâsinümi şayan! Eyü incitdüñ beni ki, ol sen vaşf itdügüñ benüm zâhirümdür, bâtınumı bilmezsin. (6a-9)

meh-pâre (F.): Ay parçası; çok güzel kimse.
Bir mehpârelerden idi ki ᶜâbid aldayıcı... (27b-6)

mekteb (A.): Okul, mektep.
Bir pâdişâh oğlını mektebe virdi ve gümiş tahta öñinde kodı. (62b-9)

mekteb-hâne (F.): Ders verilen yer, okul.
El-kışşa bir vakt hâyınlığın bilüp dögdiler ve sürdiler, mekteb-hâneye bir zâhid kişi getür-diler. (62a-15)

mektûb (A.): Mektup.
Ol tarafuñ pâdişâhlarından birisi bunı işidüp mektûb virbidi.. (19b-7)

m e l â l e t (A.): Sıkıntı, usanç, bıkkınlık.
Dımışḳ'da yâranlar-ıla melâlet vâḳiᶜ oldı. (26b-1)

m e l â m e t (A.): Kınama, ayıplama; azarlama, çıkışma.
m. it-: Azarlamak, kınamak.
Pâdişâh melâmet itdi ki şeref-i insânda ne noḳṣân gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutdun...? (56a-15)
m. ḳıl-: Kınamak, ayıplamak.
Maṣlaḥat görmedüm ki ziyâde melâmet ḳılam. (17a-7)

m e l â y i k e (A. melâ'ike): Melekler.
Eger rızḳ âdemden gelür diyü iᶜtiḳâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine iᶜtiḳâd itseydüñ melâyikeden aᶜlâ maḳâma irişeydüñ. (64a-3)

m e l c e' (A.): Sığınacak yer, sığınak.
m.-e'l-ümem: Ümmetlerin sığınağı.
yâ mâlike'l-memâliki yâ melce'e'l-ümem (5a-12)

m e l e k - ṣ ı f a t (F.): Melek hali; yumşak huy.
Oğlancuḳlardan evvelki üstâduñ ḳorḳusı gitdi ve ṣoñragı üstâduñ melek-ṣıfatını görüp birbirine dîv oldılar. (62b-1)

m e l i k (A.): Pâdişah, hükümdar.
Mülk üzerine olmasun ol melik kim buyruğın buyurur ve Tañrı'nuñ buyruḳ dutıcı ḳulından olmaya. (69b-2)

m e l i k - z â d e (F.): Padişah çocuğu.
Bir melik-zâde atasından firâvân mâl ve mîrâṣ buldı ve kerem elin açdı. (17b-14)

m e l l â ḥ (A.): Gemici, denizci.
Mellâḥ deñize düşdi birisini ḳurtarınca birisi helâk oldı. (23b-13)

m e l û l (A.): Üzgün, kederli; usanmış, bezmiş,
Eger bizden melûl-ısañ turş oturma ki sen bizüm aramuzda telḫsin. (54a-3)
Şaᶜir-i sûḫte yalıncaḳ ḳış güni melûl ve mahzûn gitdi. (48b-2)
m. eyle-: Üzmek.
Turş yüzlü kişiden ḥâcetüñi istemegil ki yavuz ḫûyı-la seni melûl eyler. (35b-7)
m. it-: İncitmek, kırmak.
İşitdüm ki Tañrı yolınuñ erenleri düşmen göñlin melûl itmemişler. (24b-15)
m. ol-: Üzülmek, kırılmak, incinmek.
Bir gün yigitlik cehli-le anam ḳarıcuğa gazab-ıla bir ḳaç katı söz söyledüm. Melûl oldı ve bir bucaḳda oturdı ağladı. (60a-12)

m e l ᶜû n (A.): Lânet edilmiş; şeytan.
İy manzar-ı melᶜûn ve şemâyil-i nâ-mevzûn... (53a-11)

m e m â l i k (A.): Ülkeler, memleketler.
Yâ mâlike'l-memâliki yâ melce'e'l-ümem (5a-12)

m e' m e n (A.): Sığınılacak yer, emin, sağlam yer.
İşâr şükr-i niᶜmetüñe me'menü'l-himen (5a-13)

m e m l e k e t (A.): Üke, memleket.
Vaḳt olur ki bunlaruñ ḫâṭırı memleket ve salṭanat tedbîrine müteᶜallıḳ olur. (14a-13)

men^{c} (A.): Mani olma, önleme, men etme.
Ammâ ol ki pâdişâh zecr ü men^{c} buyurdı, pâdişâh sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre luṭf-ıla ümîd-vâr idüp bir vaḳt daḫı ḳahr-ıla nevmîḏ ve ḫasta-dil itmek. (14b-9)

menâhî (A.): Yapılması şeran câiz olmayan şeyler.
Bir fâsıḳ ki baḫşâyiş-i ilâhî yavu ḳulmış-ıdı, dâyim işi menâhî-y-idi. (7b-10)

menfa^{c}at (A.): Fayda, kâr.
Egerçi deñizde menfa^{c}atlar bî-şümârdur, eger selâmatlıḳ isterseñ kenarda ṭur. (16a-9)

mensûb (A.): Bir şeyle ilgisi olan.
m. ol-: İlgili olmak, ilgilenmek.
Eger bir kişi ḫarâbâta vara namâz ḳılmaġa mensûb olmaz. (75b-11)
m. eyle-: Dâhil etmek, ilgili saymak.
..bunlaruñ terbiyetinden yüz döndürüp ve bunları azġunlıġa mensûb eyleyüp revâ degüldür ki, senüñ meṯelüñ ol bir gözsüze beñzer... (29b-7)

menzil (A.): 1. Huzur, nezd, yan.
Aldı ol kişinüñ menziline iletdi. (35b-2)
2. Derece, değer; yer, mevki.
Ṭaġlaruñ kiçisi Ṭûr ṭaġıdur ammâ Allah Ta^{c}âlâ ḳatında menzili uludur. (10a-14)
3. Konak yeri.
Vaḳtî ki Ḥicâz'dan yine geldüm, iki menzil ḳarşu geldi... (16b-9)

menzilet (A.): Rütbe, derece.
Didüm ki; bu menzileti senüñ ḳadrüñden artuḳ gördüm. (42a-1)

merd (F.): Yiğit.
Şimdi sen şîr, merd yigitsin; ben ḳarıyam didi. (60b-4)

merdûd (A.): Reddolunmuş, geri çevrilmiş, istenmeyen.
büyüdükde ḫalkuñ naẓarında böyle maḳtûl ve merdûddur. (64b-2)

merḥamet (A.): Esirgeme, koruma.
Vezîr eyitdi kim; pâdişâh kerîm gerekdür, tâ ki sipâh ḳatına dirile ve merḥamet gerekdür, ra^{c}iyyet emîn ola, otura. (12a-1)
m. eyle-: Acımak; korumak.
Za^{c}îf ra^{c}iyyetlere merḥamet eyle ki ḳavî düşmendin îmin olasın. (13a-11)
m. it-: Acımak.
Çok yiyici sıġırlara merḥamet itme ki çok yiyici dâyim uyuyıcıdur. (76a-14)
m. ḳıl-: Acımak, merhamet itmek.
..merḥamet ḳılup ḳaftanın virdi ve bir ḫil^{c}at daḫı virdi. (48b-10)

merhem (A.): İlâç, merhem.
Ve dirler ki ḫûb-ṣûretler ḫasta göñüllere merhemdür ve baġlu ḳapularuñ kilididür. (41b-9)
m. ur-: İlâç sürmek.
Baḫşâyiş begenilmişdür lâkin ḫalḳ incidicinüñ yarasına merhem urma. (69a-3)

mertebe (A.): Makam, mevki, derece.
Ḥüsn-i tedbîrin begendiler bir daḫı a^{c}lâ mertebeye çıḳdı. (16b-4)
Eyitdi ki; Ḥaḳ dergâhında ḳullaruñ mertebesi buña beñzer. (24a-14)

mesâkîn (A.): Fakir olanlar, miskinler.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl loḳma-i mesâkîndür... (14b-4)

meşâliḥ (A.): İşler, iş.
Ve daḫı ilm-i muḥâsebede, her meşâliḥ ki muḥâsebe-y-ile olur, başaracaḳ ḳadar bilürem. (15b-2)

mescid (A.): Namaz kılınan yer, cami.
Bir mescidde bir mü'eẕẕin var-ıdı, her vaḳt ki eẕân oḳısa ḫalḳ ḳulaḳlarına barmaḳ ṭutarlardı. (49a-14)

meṡel (A.): 1. Misal.
..senüñ meṡelüñ ol bir gözsüze beñzer.. (29b-8)
2. Masal, hikâye.
ʿÂlim ki câhiller ortasında ola, buña bir meṡel dimişlerdür. (73a-12)
m. getür-: Misal vermek, misal getirmek.
Ve bu meṡeli bu nesne üstinde getürdüm ki câhilden ehle ne ḳadar nefret olursa ehlden câhile yüz ol ḳadar vaḥşet vardur. (53b-14)

meskenet (A.): Fakirlik, yoksulluk, miskinlik.
Ben pâdişâhlıġa irişdüm henüz sen daḫı meskenetde ḳalduñ. (32b-2)

mest (F.): Sarhoş, mest.
Pâdişâhlardan birisi bir gice mest bu beyti oḳudı. (13b-14)
m. ol-: Sarhoş olmak.
..ammâ gül ḳoḳusı-y-ıla eyle mest olmışam ki etegüm elümden gitmiş. (3a-11)
m. -i ṣabûḥ: İçkiden mest olmuş.
Mest-i ṣabûḥ yâranlaruñ ḳulaġına bundan yigrek ne ola? (42a-9)

mestlik: Sarhoşluk.
Ḥarîf-i süfle mestlik vaḳtında el ṭarlıġından üşenmez. (63b-6)

meşʿale (A.): Kandil, meşale.
Ḫalḳ nûrından fâyidelenür ve kendüzi ve nûr görür ve ne meşʿalesini... (67a-8)

meşʿale-dâr (F.): Kandil tutan.
ʿÂlim ki ḥarâmdan perhiz itmez, gözsüz meşeʿale-dâr gibidür. (67a-7)

meşâyiḫ (A.): Şeyhler; tekke ve zâviye başkanı olanlar, mürütleri olan kimseler.
Benüm ʿilmüm Ḳur'ân ve ḥadîṡdür ve meşâyiḫ sözidür... (47a-15)

meşġûl (A.): Bir işle uğraşan.
Ve bâḳî ḫidmetkârlar laʿb u lehve meşġûl dururlar. (24a-12)
m. ol-: Uğraşmak.
İy âdem oġlanı! Eger saña baylıḳ virürsem mâla meşġûl olursın. (76b-1)

meşhûr (A.): Şöhretli, meşhur.
m. ol-: Ün kazanmak, meşhur olmak.
Ol iḳlîmüñ pâdişâhları arasında ʿaḳl tedbîri-le meşhûr olmış-ıdı. (19b-5)

metâʿ (A.): Sermaye, elde bulunan varlık.
..gülistân ḳatında naḫl baġlıyaydı ve Kenʿân içine ḥüsn metâʿnın getüreydi.... (5a-3)

mevc (A.): Dalga.
ʿAbid kendü kilimini mevcden çıḳarur... (30a-9)

mevcûd (A.): Var olan, bulunan.
Pes her nefesde iki niʿmet mevcûddur... (1b-5)

m e v c û d â t (A.): Bütün var olan şeyler, yaratılmışlar.
E^c^azz-i kâyinât ẓâhirde âdemdür ve eẕell-i mevcûdât itdür. (76a-6)

m e v ^c^ i ẓ a (A.): Öğüt, nasihat.
..mev^c^iẓalar incüsin ^c^ibâret dizinine dizmişlerdür... (79b-7)

m e v l â n â (A.): "Efendimiz" manasınadır.
Mevlânâ mülûk-ı Türk ve'l-^c^arab ve'l-^c^acem (5a-10)

m e v s i m (A.): 1. Mevsim.
Ve budaḳlar ṭıflınuñ başına bahâr mevsiminüñ ḳudûmi-y-ile çiçeklerden tâc-ı nevrûzî vurmışdur. (2a-10)
2. Zaman, vakit.
Yigitlik mevsiminde nite-ki düşer bir ṣâḥib-cemâle göñül virmişdüm. (52b-2)

m e y d â n (A.): 1. Geniş ve düz yer, alan.
Biñ kez otlaḳ yiri yigdür meydândan. (78a-5)
2. Yarışma, karşılaşma alanı, savaş meydanı.
Zira şol kişi ki ceng ide, kendü başı-y-ıla oynar ve şol günde meydândan ḳaçan, leşkerün ḳanına girür. (10b-7)

m e y l (A.): Rağbet, arzu; iki taraftan birini isteme.
Eyitdi kim benüm meylüm buña artuġ-ıdı ki, bir zamânda bir yazıda yorulmış-ıdum bu beni deveye bindürdi... (24a-2)
m. it-: Gönül vermek.
Bülbüllerden vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öterler. (58b-7)

m e ẕ e l l e t (A.): Hakirlik, horluk, alçaklık.
Sen ne-y-çün kâr kesb itmezsin, tâ ki ḫiẕmetkârlıḳ meẕelletinden ḳurtılasın. (22b-7)

m e z î d (A.): Artma, çoğalma.
m.-i ni^c^met: Nimetin artması, çoğalması.
..ṭâ^c^ati mûcib-i ḳurbetdür ve şükri mezîd-i ni^c^metdür... (1b-3)

m ı ḫ (F.): Çivi, mıh.
..demür mıḫ ṭaşa geçecek degüldür. (7b-3)

M ı ṣ r, M ı ṣ ı r (A.): Mısır ülkesi.
Mıṣır'da iki pâdişâh-zâde var-ıdı. Birisi ^c^ilm taḥṣîl itdi ve birisi mâl yıġdı. ^c^Âḳıbetü'l-emr bu ^c^allâme-i ^c^aṣr oldı ve ol ^c^azîz-i Mıṣr oldı. (32a-14)

m ı ṣ r a ^c^ (A.) Bir manzumeyi meydana getiren satırlardan her biri.
Ve ol daḫı bu mıṣra^c^ı oḳudı. (17b-2)

m ı ṣ r î (A.): Mısırda yapılmış.
..bir tâzî ata binmiş ve bir mıṣrî dülbend başına ṣarmış. (40a-9)

m i: Soru eki.
Bu fürûmâye biñ batman ṭaşı götürür bir sözi götürmez mi? (30b-14)

m i ḥ n e t (A.): Dert, sıkıntı, eziyet, mihnet.
..kendü mihṇeti yükin çekmek yigrekdür, ḫalḳuñ minneti yükin çekmekden.(32b-13)

m i h r i b â n (F.): Muhabbetli, şefkatli, dost.
Ne ḳıla düşmen çü dostdur mihribân? (11a-13)

m i ḳ d â r (A.): 1. Kısım, parça, miktar.
ʿAyâlmendem ve kifâf miḳdârı vech-i maʿîşete ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yoḳ. (15a-9)
2. Derece.
Dâyim yimegi ʿâdet idinme ki nefsüñ bagınun miḳdârı ḳıldan incedür... (33b-2)

m i l k (A.): Mülk, varlık; ülke.
Dünyâ milkine arḳa urup tekyelenme... (10a-5)
m.-i ḳanâʿat: Kanaat mülkü, kanaat.
Pes maṣlaḥat anı gördüm ki milk-i ḳanâʿatı ḥirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın. (16a-6)
m.-i Mıṣr: Mısır ülkesi.
..saña Firʿavn ve Hâmân mîrâs̱ını naṣîb eyledi ki milk-i Mıṣrdur. (32b-15)
m.-i Süleymân: Hz. Süleymân'ın mülkü.
vâris̱-i milk-i Süleymân Sulṭân Murâd bin Meḥemmed Ḫân... (5a-10)

m i n n e t (F.): Yapılan bir iyiliğe karşı teşekkür etme; şükretme.
Minnet Bârî Taʿâlâ'ya pâdişâh devletinde mâlum vardur. (37b-12)
m. dut-: Nimet bilmek, lutuf ve kerem kabul etmek.
Lâ-cerem her yire ki vara ṣoḥbetini ġanimet görürler ve ḫidmetini minnet dutarlar.(41b-11)
m. it-: Başa kalkmak.
Ḫayr iḥsân it ve minnet itme ki anuñ fâyidesi saña gelür. (66b-6)
m.-in çek-: Görülen bir iyilige karşı kendini borçlu hissetmek.
Her ki etmegi kendü kesbinden yir Ḥâtim-i Ṭây minnetin çekmez. (36a-1)

m î r â s̱ (A.): Miras.
..saña Firʿavn ve Hâmân mîrâs̱ını naṣîb eyledi ki milk-i Mıṣrdur. (32b-5)
m. bul-: Miras olarak almak, kendisine miras kalmak.
Bir melik-zâde atasından firâvân mâl ve mîrâs̱ buldı ve kerem elin açdı. (17b-14)
m. döndür-: Aldığı mirası geri vermek.
Vâh ki ölü yine dirilüp ḳabilesi arasına geleydi mîrâs̱-ḫoralara mîras̱ döndürmek ġuṣṣası ziyâde olaydı ḫışımları öldüginden. (39b-2)

m î r â s̱ - ḫ ô r (F. mîrâs-ḫvâr): Miras yiyen, mirasçı, vâris.
El-ḳıṣṣa gemileri ġarḳ oldı ve Mıṣır'da mîrâs̱-ḫôraları ḳaldı. (39a-11)

m i r v a ḥ (A.): Yelpaze.
... perî-peyker oğlan ḳarşusına mirvaḥı-y-la ḫiẕmete durmış. (28a-7)

m i s̱ â l (A.): 1. Benzer.
Cemâlinüñ nihâyeti şöyle ki anuñ mis̱âli yoḳdur ve vaṣfında eydürler. (54b-1)
2. Gibi.
Ḥavluñ ḥarem-mis̱âl ḳapuñ kâʿbe-i emel (5a-13)
m. ḳıl-: Benzetmek.
.. bu kitâbuñ sekiz bâbını cennetüñ sekiz ḳapusına mis̱âl ḳılmışdur... (5b-11)

m i s k (A.): Bir cins ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu bir madde.
ʿÛdı eger oda bıraḳmayalar ve miski ezmeyeler ḳoḫularından fâyide yoḳ. (40b-7)

m i s k î n (A.): 1. Zavallı, miskin.
ʿÂşıḳ-ı miskîn mükâşefe baḥrına ġarḳ olmış-ıdı, cevâb virmege aṣlâ mecâli olmadı. (51a-6)
2. Fakir, yoksul.
Pâdişâhuñ yüce ḳadri bâġubân miskînüñ evine ḳonmaġ-ıla ne olaydı? (37a-15)

mizâc (A.): 1. Sıhhat, sağlık durumu.
Çün-ki mizâcda iʿtidâl ḳalmaya ne ʿilâc ve ne ʿazîmet fâyide ḳılmaz. (58a-11)
2. Hal, durum, vaziyet.
Ḥikâyeti diñleyici mizâcına münâsib söyle eger diñlerse (75b-7)

muʿâlece (A.): İlâç yapma, ilâçla tedavi etme.
m. it-: Tedavi etmek, ilâç yapmak.
Yâ nebiyye'llâhi, beni aṣḥâba muʿâlece itmeg-içün göndürdiler. (33a-12)
m. ḳıl-: Tedavi etmek.
Eger fermân olursa bir ṭabîb oḳıyalum, tâ ki gele muʿâlece ḳıla. (58a-8)

muʿallim (A.): Hoca, öğretmen.
Bir vezîrüñ bir gevden oğlı var-ıdı, bir muʿallime göndürdi tâ ki taʿlîm ide. (61a-5)
m. ḳıl-: Öğretmen yapmak, hoca tayin etmek.
Ne ʿaceb şeyṭânı firiştelere muʿallim ḳıldılar. (62b-5)

muʿâmele (A.): Birisine karşı olan tutum, davranış.
..kiçilikde anası-y-ıla muʿâmelesi bunuñ gibidür... (64b-2)

muʿaṭṭar (A.): Güzel kokulu.
m. ol-: Kokulanmak, ıtırlanmak; ferahlamak.
Çün bu kelimât-ı müstaḥsene ve nağamât-ı ṭayyibeler birle ʿaḳl dimâğı muʿaṭṭar oldı, irâdet ʿinânın anlaruñ eline virdük. (4b-15)

muʿâvenet (A.): Yardım etme.
m. it-: Yardım etmek, yardımda bulunmak.
Dostlarından birisini odasına iletdi ki yoldaş ola, aḳçasın beklemekde kendüye muʿâvenet ide. (44b-15)

muʿayyen (A.): Belirli.
..oğul firâvân ḫarc ol kişiye müsellemdür ki muʿayyen gelüri ola. (62b-14)
Anlaruñ her birisine bir vaḳt maʿlûmdur, ol vaḳt-ı ma'lûmda daḫl-ı muʿayyen vardur... (79a-3)
m. eyle-: Belirlemek, ayırmak; tahsis etmek, vermek.
Andan ṣoñra her birine bir şehr ve bir vilâyet muʿayyen eyledi, tâ ki fitne basıldı. (11a-4)

muʿaẓẓam (A.): Büyük, ulu.
..şehinşâh-ı muʿazzam, mâlikü'r-rikâbi'l-ümem... (5a-9)

mûcib (A.): İcap ettiren, gerektiren, sebep.
Pes ḫalḳ dirilmek pâdişâhlığı mûcibdür, pes neçün ḫalḳı tağıtduñ? (11b-11)
m.-i ḳurbet: Yakınlık vesilesi.
..ṭâʿati mûcib-i ḳurbetdür ve şükri mezîd-i niʿmetdür... (1b-3)
m.-i rıżâullâh: Allah rızasını kazanmaya vesile.
Ṭoğrılıḳ mûcibi-i rıżâu'llâhdur. (15b-13)
m.-i taṣnîf-i Gülistân: Gülistan'ın yazılmasının sebebi. (4b-1)

mudârâ (A.): Hoş görünme, yumşak davranma; sulh üzere olma.
m it-: Dost görünmek, iyi davranmak.
Çok mudârâ idüp öpüp ayağına düşdi ve iki gözinde...öpdi. (43b-8)

mufâraḳat (A.): Birbirinden ayrılma, ayrılıp gitme.
m. düş-: Ayrılık vâki olmak, ayrılmak.
Fi'l-cümle muvâfaḳatına imkân olmadı, aramuzda mufâraḳat düşdi. (58b-13)

muḥabbet: Bk. mahabbet.

muḥaḳḳıḳ (A.): Hakikati, doğruyu arayıp maydana çıkaran, delil ile ispat eden.
Ve her ki bu ṣıfatla muttaṣıf olmadı, eger yüz yaşasa daḫı muḥaḳḳıḳlar ḳatında bâliġ olmışlardan degüldür. (65a-9)

muḥaḳḳıḳâne (F.): Muhakkiklere yakışacak bir şekilde.
Vaḳt vaḳt ser-âgâz idüp muḥaḳḳıḳâne beytler oḳıyup zevḳ u ṣafâ-y-ıla, dervîşler ṣoḥbeti-y-ile gündüzümüz ᶜıyd ve gicemüz Ḳadr idi. (8b-1)

muḥâl (A.): Gerçekleşmesi mümkün olmayan, boş.
İy oġul! Bu ḫayâl-i muḥâli başuñdan gidergil. (40b-8)
m.-i ᶜaḳıl: Akla uygun olmayan, akla ters düşen.
İki nesne muḥâl-i ᶜaḳıldur; biri rızḳ olandan artuḳ yimek ve biri ecelden öñ ölmek. (74a-2)

muḫâlefet (A.): Uymama, karşı gelme.
m. it-: Uymamak, karşı gelmek.
İy ata! Ḥükemâ ḳavline nice muḫâlefet idem ki dimişlerdür. (42b-9)

muḫâlif (A.): Uygun olmayan, aykırı, ters.
Nâgâh ṭabîᶜatuma muḫâlif bir ḥareket ḳıldı, ḫâṭıruma ḫoş gelmedi. (52b-5)

Muḥammed Ḫârizmşâh (A.): Harzem hükümdarlarından biri. (54a-13)

Muḥammed Muṣṭafâ (A.): Son peygamber Hz. Muhammed. (26a-7)

muḥâsebe (A.): Hesap ilmi, hesap görme, hesap.
Ve daḫı ᶜilm-i muḥasebede...başaracaḳ ḳadar bilürem. (15b-2)

muḥîṭ (A.): Çeviren, kuşatan.
Şöyle işitdüm ikisi deryâ-yı muḥîṭa girüp giderlerdi. (57a-15)

muḫliṣ (A.): Doğru, dürüst, samimi, ihlâslı.
Ümîẕdür ki muḫliṣ ḳullar nâ-ümîẕ olmayalar ilâhuñ dergâhında. (24b-2)

muḥtâc (A.): İhtiyacı olan, muhtaç.
Ol ki cömerddür aña bahâdurlıḳ ḥâcet degül ki niçe bahâdurlar cömerd eline muḥtâcdur. (32a-1)
m. ol-: İhtiyaç duymak, muhtaç olmak.
Eger dervîş etmege muḥtâc olup ve pâdişâh devlet issi-y-ise çün-ki ikisi öle bir kefenden artuḳ nesne alup gitmezler. (31b-2)

muḫtelif (A.): Çeşitli, muhtelif, farklı.
İy pâdişâh! Terbiyet birdür velîkin ṭabîᶜat ve istiᶜdât muḫtelifdür. (63b-14)

muḥtesib (A.): Eskiden zaptiye işlerine bakan memur, polis.
Eger bâṭınında ne var-ıduġın bilmezseñ ne ola ki; muḥtesibüñ ev içinde işi yoḳdur. (24b-9)

muḥżır (A.): Davası olanları mahkemeye çağıran, getirip götüren memur.
Ḳâḍî muḥżırları varup naᶜlbandı ḥâżır getürdiler. (65b-5)

muḳâbele (A.): Karşılık.
İy dervîş! Şükür niᶜmet muḳâbelesinde olur. (6b-2)

muḳadder (A.): Takdir olunmuş, yazılmış.
..ve belâ egerçi muḳadderdür, iḥtirâz itmek vâcibdür. (42b-10)

m u ḳ a d d i m e (A.): Önsöz, giriş, başlangıç.
Bârî gördüm ki Zemahşerî muḳaddimesin dutup dir ki: "Ḍaraba Zeydün ᶜAmran." (54b-5)

m u ḳ â r e b e (A.): Yakınlık.
İy ḥakîm! Sen yavuz yoldş muḳârebesinden saḳla kim cehennem ᶜaẕâbından bedterdür.(26b-15)

m u ḳ a r r e b (A.): Yaklaşmış, yakın; dost.
m.-i sultân: Sultânın yakını, dostu.
Günden güne terakki-y-ile muḳarreb-i sulṭân oldı. (16b-5)

m u ḳ a r r e r (A.): Kararlaştırılmış, sübût bulmuş.
m. ol-: Karar kılmak, durmak.
..ḫazînesi ve esbâbı yoġ-ıdı, ne-y-ile milk anlaruñ elinde muḳarrer oldı? (11b-10)

m u ḳ a y y e d (a.): Bir işe önem veren.
m. ol-: Önem vermek, gözetmek.
Ve pâdişâh -dâme mülkuhû keşf-i ḥaḳîḳatı ṣormaġa muḳayyed olmadı. (16b-12)

m u ḳ b i l (A.): İkbâl sahibi, kutlu, bahtiyar.
Şûr-baḫtlar arzu ḳılurlar ki muḳbillerüñ niᶜmetine devletine zevâl irişe. (11b-3)

m u ḳ î m (A.): Daimî, devamlı olan; ikamet eden.
..el-ḥamdü li'llah ol ᶜaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum ve bu niᶜmet-i muḳîme irişdüm. (59a-1)
m. ol-: İkâmet etmek, kalmak.
Didi n'ola bir ḳaç gün muḳîm olsañuz, tâ ki ḫidmet-ile müstefîd olsavuz. (55a-3)

m u ḳ t e d â (A.): Önde bulunan, kendisine uyulan.
m.-ü'l-müte'aḫḫirîn: Sonra gelenlerin tabi olduğu. (4b-7)

m u ᶜl e m (a.): İşaretli, süslü.
Bu ḥayvân-ı lâ-yaᶜlem ve üstinde dîbâ-yı muᶜlem nice görürsin iy Saᶜdî? (40a-10)

m û n i s (A.): Yakın, dost, arkadaş.
Vaḳti hoşdur ol kişinüñ ki senüñ ẕikrüñ anuñ mûnisi ola, eger Yûnus gibi balıḳ ḳarnında olursa daḫı. (76b-10)

m u n ṣ ı f (A.): İnsaflı, adalet ve doğruluktan ayrılmayan.
Eger vidâᶜ gününde ġuṣṣadan ölmezsem, maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz. (55a-12)

m u r â d (A.): 1. Arzu, istek.
Murâdumca bir ḳaç nefes ürem dir-idüm; dirîġ ki nefes yolı ṭutuldı. (57b-12)
2. Maksat.
Ḳur'ân nâzil olduġından murâd, ḫalḳ ḫoş sîret ḥâṣıl itmeg-idi hemân Ḳur'ân nâzil olmaḳ degüldi. (74b-8)
m. al-: Zevk almak.
Eger dükeli yüki caᶜferî altunı olacaḳ olursa daḫı azıḳsuz kişi andan murâd almaz. (36b-15)
m.-ıca ol-: Arzusına, isteğine göre olmak.
Her kişinüñ ki baḫtı murâdınca olmaya, bir yire vara ki kimse adın bilmeye.(43a-10)

m u r â ḳ a b e (A.): Dalma, dalıp kendinden geçme.
(baş) m.-ye çek-: Tefekküre dalmak, dalıp kendinden geçmek.
Ṣâḥib-dillerden birisi baş murâḳabeye çekmiş-idi... (3a-7)

m u r d â r (F.): 1. Pis, murdar.
Allah Taᶜlâlâ -celle ve ᶜalâ- seni ol ḥâlde unutmadı ki anañ ḳarnında bir ḳaṭra murdâr ṣu-y-ıduñ. (64a-9)

2. Leş.
On kişi bir sofrada yir, ᶜacebdür ki iki it bir murdâr-ıla başa varmaz. (70b-11)

murġ (F.): Kuş.
İy seḥer murġı! ᶜIşḳı pervâneden ögren... (3b-1)

Mûsâ (A.): Mûsâ peygamber. (36a-2)

muṣâfaḥa (A.): El tutuşma, el sıkışma.
m. it-: El sıkışmak.
Muṣâfaḥa itdüm ve bu şiᶜri oḳıdum. (52b-14)

muṣâḥabet (A.): Sohbet etme, konuşma.
Sekizinci bâb muṣâḥabet edebleri beyânındadur. (5b-15)

muṣâḥib (A.): Arkadaş, dost.
Bir ḳaç muṣâḥibümüz var-ıdı, ẓâhirleri ṣalâḥ-ıla âreste... (17a-11)
m. ol-: Dost, arkadaş olmak.
Bir ᶜâlimden bir naṣîḥat ṭaleb itdüm, baña eyitdi ki; câhil-ile muṣâḥib olma...(75b-15)

muṣallâ (A.): Şiraz'ın Musalla semti; gezilecek yer.
Pars iḳlîminüñ pâdişâhlarından birisi ḫâṣâkîler-ile Şîrâz Muṣallâsı'na teferrüce çıḳdı. (46a-10)

muṣḥaf (A.): Kitap, Kur'ân-ı Kerîm.
ᶜÂlim ki câhiller ortasında ola, buna bir meẟel dimişlerdür ki; körler ortasında ḫûb-ṣûret gibidür ve zındıḳlar arasında muṣḥaf gibidür. (73a-13)

muṣîbet (A.): Belâ, felâket, sıkıntı.
Ḫalḳ incidiciden yavuz ṭâliᶜlü kimse yoḳdur ki muṣîbet güninde kimse aña yâr olmaz. (71a-4)
m.-e giriftâr ol-: Felâkete uğramak, belâya tutulmak.
Selâmatlıḳ ḳadrin ol kişi bilür ki muṣîbete giriftâr olmış ola. (12b-8)
m. -e mübtelâ ol-: Felâkete uğramak, belaya yakalanmak.
..ol birisine günde iki kez yimek ᶜâdet olmış-ıdı, çün-ki açlıḳ muṣîbetine mübtelâ oldı ve öldi... (34a-8)

muştıcı: Müjdeci, haberci.
..ḥacılardan muştıcı geldi, ağır bendden ḫalâṣ eylediler. (17a-2)

muştıla-: Müjdelemek.
Bir kimesne geldi Nûşînrevân'a muştıladı ki; sulṭâna çoḳ yıllar ᶜömr erzânî olsun... (23a-2)

muştılıḳ: Müjde.
..sulṭâna çoḳ yıllar ᶜömr erzânî olsun ve muştılıḳlar olsun ki fülân düşmânuñ dünyâdan gitdi. (23a-3)

muṭâbıḳ (A.): Uygun.
Bu söze muṭâbıḳ, bir pâdişâha bir mühim maṣlaḥat düşdi. (28b-2)

mutaraṣṣıd (A.): Gözleyen, gözleyici.
m.-ı fermân: Pâdişâhın emrini gözleyen.
..gice ve gündüz mülâzımdur ve dergâhdan ġâyib olmaz ve mutaraṣṣıd-ı fermândur.(24a-11)

muᶜteḳid (A.): İnanmış, güvenmiş.
m. ol-: İnanmak, güvenmek.
Bir ḳaç muṣâḥibümüz var-ıdı, ẓâhirleri ṣalâḥ-ıla âreste ve ekâbirden bir kişi bunlara ḫayli muᶜteḳid olmış-ıdı ve vaẓîfe muᶜayyen itmiş-idi. (17a-12)

m u ᶜt e k i f (A.): Bir ibâdethanenin bir köşesine çekilip ibâdetle meşgul olan, inzivâya çekilen.
m. ol-: Bir ibâdethâneye çekilip ibadetle meşgul olmak.
Dımışḳ'da Yahyâ peyġamber - ᶜaleyhi'ṣ-ṣalâtü ves-selâm-türbesinde muᶜtekif olmış-ıdum. (13a-8)

m u ṭ î ᶜ (A.): İtaat eden, boyun eğen.
Bunca müddet pâdişâhlıḳ sürdi, tâ ki bir ḳaç begler buña muṭîᶜ-iken ᶜâṣî oldılar. (9a-3)

m u ṭ ṭ a l i ᶜ (A.): Bilgi sahibi olan, haberdar olan.
m. it-: Bildirmek,bilgili kılmak.
Bu ne mübârek düşdür ki beni kendü ᶜaybuma muṭṭaliᶜ itdüñ. (49a-7)
m. ol-: Vâkıf olmak, şâhid olmak.
Ve vaḳt olur ki ḫâṭıra bu gelür ki başum alup bir iḳlîme naḳl idem; tâ her ṣûretde kim dirilem, eyü yavuz kimsene sırruma muṭṭaliᶜ olmaya. (15a-12)
Müneccim ġavġâ eyledi, tâ ki bir ṣâḥib-dil bu ḥikâyete muṭṭaliᶜ oldı ve bu beyti oḳudı. (48b-13)

m u t t a ṣ ı f (A.): Vasıflanmış, kendisinde bir hal ve sıfat bulunan.
m. ol-: Hal ve sıfat ihtiva etmek, bulundurmak.
..bir âdemüñ ödi gerekdür bunca ṣıfat-ıla muttaṣıf ola. (19a-3)

m u v â f a ḳ a t (A.): Razı olma; anlaşma, uzlaşma.
Fi'l-cümle muvâfaḳatına imkân olmadı ve aramuzda mufâraḳat düşdi. (58b-13)
m. it-: Razı olmak, yardım etmek, desteklemek.
Ġam yimeñ ki yaluñuz elli kişiye cevâb iderin ve bâḳî yâranlar muvâfaḳat ideler didi. (44b-7)

m u v â f ı ḳ (A.): Uygun.
Bu beyti benüm ḥâlüme muvâfıḳ dimedüñ. (15b-9)
m. gel-: Uygun gelmek.
Muᶜallimüñ ḥüsn-i tedbîri ve cevâbınuñ taḳrîri pâdişâhuñ ṭabᶜına muvâfıḳ geldi. (62a-8)
m. ol-: Uygun olmak.
ᶜÂfiyet ṭabîᶜat ṣıḥḥatına ol vaḳt muvâfıḳ olur ki nabzı ṭabîᶜat bilüre gösteresin. (75b-2)

m u v a ḥ ḥ i d (A.): Allah'ın birligine inanan.
Muvaḥḥid ki ayaġına altun dökesin veyâḫud başına ḳılıç urasın kimseden ümîdi daḫı ḳorḳusı olmaya. (78b-6)

m ü b â l i ġ a (A.): Çok, fazla.
Nite-kim ulular dimişlerdür ki; ḫûb-cemâl yigrekdür mübâliġa mâldan. (41b-9)

m ü b â r e k (A.): Uğurlu.
Bu ne mübârek düşdür ki beni kendü ᶜaybuma muṭṭaliᶜ itdüñ. (49a-6)
m. ḳıl-: Hayırlı, uğurlu eylemek.
Bu kitâbı ḳıl mübârek ṣâḥibine iy Kerîm (79b-1)

m ü b e d d e l (A.): Değiştirilmiş, tebdil olunmuş.
Pâdişâhlaruñ maḥabbetine ve oġlanlaruñ ḫûb olduġına ve ᶜavratuñ vefâsına iᶜtimâd itmek olmaz ki üçi daḫı bir ḫayâl-ıla mübeddeldür. (67b-9)
m. ḳıl-: Değiştirmek.
Bir gülistân taṣnîf idem ki, bâd-ı ḫazân anuñ varaḳına el uzatmaya ve gerdiş-i zamâne anuñ ᶜıyş-ı rebîᶜin mübeddel ḳılmaya. (4a-)

m. ol-: Dönmek, değişmek.
Ve dervîşler ḳademinde bunuñ ḫulḳ-ı zemîmesi, ḫulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı. (7b-12)

m ü b t e l â (A.): Düşkün, tutkun.
Bildi ki kendünüñ mübtelâsıdur, atlanıban ḳatına geldi... (51a-4)
m. ḳıl-: Uğratmak, düşürmek.
Ḫudâyâ! Ben ᶜacabâ ne günâh itdüm ki anuñ ᶜuḳûbeti-y-ile beni..bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳılduñ? (53b-9)
m. ol-: Tutulmak, uğramak.
..ol birisine günde iki kez yimek ᶜâdet olmış-ıdı, çün-ki açlıḳ muṣîbetine mübtelâ oldı ve öldi... (34a-8)

m ü c â h e d e (A.): Çalışıp çabalama, gayret sarfetme; sıkıntı ve meşakkat çekme.
Nite-kim ḥükemâ dimişlerdür ki göñli mücâhedede ḳomaḳ sehldür ki gözi müşâhededen yıġmaḳdan. (52a-8)

m ü c â v e r e t (A.): Komşuluk.
Hem hoş didi ki ṭûṭî mücâvereti aña zindândur. (53b-4)

m ü c â v i r (A.): Komşu, komşuluk eden.
m. ol-: Komşu olmak.
Ve firâḳı baña be-ġâyet eṡer itdi ve türbesinüñ ucında niçe zamân mücâvir oldum...(567a-3)

m ü c e r r e b (A.): Denenmiş, tecrübe olunmuş.
Bu mücerebbdür; her kişi ki dirlikden elin kese, her ne ki göñlinde vardur diline gelür. (6a-7)

m ü c e r r e d (A.): 1. Soyulmuş, çıplak; dünyadan el eteğini çekmiş.
Bir mücerred dervîş, bir ṣaḥrâ köşesinde oturmış-ıdı. (21a-13)
2. Yalnız, sırf, ancak.
ᶜAlimüñ ki mücerred sözi ola ᶜameli olmaya her ne ki söz dirse kimseye eṡer itmeye. (29b-2)

m ü d â v e m e t (A.): Devâm etme.
m. ḳıl-: Devam etmek.
..bir ḫoş-ṭabᶜ ve şîrîn-zübân yigit her gün bu meydâna mülâzemet ider ve müdâvemet ḳılur. (51a-2)

m ü d d e ᶜî (A.): İddia eden, davacı; inatçı.
Müddeᶜî kendüden artuḳ kimseyi görmez, zîrâ benlik perdesin öñine dutar. (25b-13)

m ü d d e t (A.): Zaman, vakit, süre.
Bunca müddet pâdişâhlıḳ sürdi... (9a-2)
m.-i ḥaml: Hamilelik müddeti.
Bir dervîşüñ faḳîresi ḥâmile oldı, müddet-i ḥaml geçdi. (64b-7)

m ü ' e l l i f (A.): Telif eden, eser yazan.
Ve bu cümle nite-ki mü'elliflerüñ resmidür... (79a-15)

m ü ' e ṡ ṡ i r (A.): Tesir eden.
m. ol-: Tesirli olmak, tesir etmek.
Bunuñ sözi leşkere mü'eṡṡir oldı. (10b-11)

m ü ' e y y e d (A.): Teyit edilmiş, kuvvetlendirilmiş.
..sâye-i kirdgâr ve pertev-i luṭf-ı perverdigâr ve ẓühr-i zamân ve kehf-i emân, el-mü'eyyed mine's-semâ...ḥażretinüñ işigind püsendîde ola. (5a-8)

müʼezzin (A.5; Ezan okuyan, müezzin.
Bir mescidde bir müʼezzin var-ıdı, her vakt ki ezân okısa halk kulaklarına barmak tutarlardı... (49a-14)

müferrih (A.): Ferahlık veren, rahatlatan, ferahlandıran.
..her nefes geldükde mümidd-i hayâtdur ve gitdükde müferihh-i zâtdur. (1b-4)

müfsid (A.): İfsat eden, bozan, fesada uğratan.
ᶜAvratlar-ıla tanışık itmek azgunlıkdur ve müfsidlere cömerdlik itmek ki fesâdına şerîk olursın. (72b-9)

mühim (A.): Ehemmiyetli, önemli.
...bir pâdişâha bir mühim maslahat düşdi. (28b-2)

mükâşefe (A.): Aşikâr etme, meydana çıkarma; velî kulların kalbinde gizli sırların zâhir olması.
m. bahrına gark ol-: İlâhî sırların gönülde belli olması için tefekküre dalmak.
ᶜÂşık-ı miskîn mükâşefe bahrına gark olmış-ıdı, cevâb virmege aslâ tâkatı olmadı. (51a-6)

mükedder (A.): Gamlı, kederli, üzgün.
m. kıl-: Bozmak, bulandırmak.
Hâzır râhatlıgı gelecek zahmet teşvîşi-y-ile mükedder kılmak ᶜâkıllar işi degüldür. (63a-6)

mülâᶜabet (A.): Oynaşma, şakalaşma.
Niçe ki mülâtafe ve mülâᶜabet kıldı, cevâb virmedüm ve söylemedüm... (3b-10)

mülâtafet (A.): Latife etme, şakalaşma.
m. kıl-: Latife yollu güzel sözler söyleyip şakalaşmak.
..atlanıban katına geldi ve niçe mülâtafet kıldı ve sordı ki kandansın ve aduñ nedür...? (51a-4)

mülâzemet (A.): Bir kimsenin maiyyetinde olma, ayrılmaz biçimde ona bağlanma.
m. it-: 1. Birinin maiyyetinde olmak, bağlanmak.
Ne-y-çün sultâna mülâzemet itmezsin ki işlemek zahmetinden kurtılasın? (22b-5)
2. Bir yere sürekli şekilde gidip gelme, devam etme.
..her gün bu meydâna mülâzemet ider ve müdâvemet kılur. (51a-2)

mülâzım (A.): 1. Bir vazifeye devam eden, hizmette bulunan.
..fülân kişinüñ ᶜulûfesin ziyâde ideler ki gice ve gündüz mülâzımdur ve dergâhdan gâyib olmaz... (24a-10)
2. Bir yere veya birine tutunup kalan, ayrılmayan.
İki Horâsân dervişi birbirine mülâzım-ıdı. (33b-14)

mülhid (A.): Doğru yoldan çıkmış, dinsiz, imansız.
Bi ᶜâkıl ve ᶜâlim ve kâmil kişi var-ıdı bir mülhid-ile bahse düşdi. (47a-12)

mülk (A.): Sahip olunan şey, mal, mülk; ülke (krş. milk).
Mülk üzerine olmasun ol melik kim buyrugın buyurur ve Tañrı'nun buyruk dutıcı kulından olmaya. (69b-2)

mültecâ (A.): Sığınacak yer, sığınak.
m.-e'l-kulûb: Kalplerin sığınağı.
İzhâr hadd-i devletüñe mültecâe'l-kulûb (5a-13)

mülûk (A.): Hükümdarlar, melikler.
..sîret-i mülûk-ı mâzî -rahimehümü'llâh- bu kitâbda derc kıldum. (4a-15)

mümidd (A.): Uzatan, uzatıcı; yardım eden.
m.-i hayât: Hayatı uzatan.
..her nefese geldükde mümidd-i ḥayâtdur ve gitdükde müferriḥ-i ẕâtdur. (1b-4)

münâcât (A.): Allah'a dua etme, yalvarma.
Bir dervîş münâcâtda eydürdi. (78a-6)

münâfıḳâne (F.): İki yüzlü davranarak, münâfıkça.
Çoḳ mudâra idüp öpüp ayağına düşdi ve iki gözinde ḫoş münâfıḳâne öpdi... (43b-9)

münâsebet (A.): Alâka, yakınlık, bağ.
Ṣâḥib-divân-ıla evvelden münâsebetüm var-ıdı. (16b-2)

münâsib (A.): Uygun.
Bu didügüñ benüm ḥâlüme münâsibdür... (55b-9)

münâzaʿa (A.): Kavga, çekişme, anlaşmazlık.
m. ḳıl-: Kavga eylemek, çekişmek.
Sehl zamândan ṣoñra ʿammusı oğlanları bunuñ-ıla münâzaʿa ḳıldılar. (12a-7)

münâzaʿat (A.): Kavga etme, çekişme.
Dört yanından pâdişâh münâzaʿatı-y-ıla leşker cemʿ idüp bunuñ milkine ḳaṣd itdiler... (9a-3)

müneccim (A.): Yıldızların durumundan hüküm çıkaran, yıldızlardan fala bakan, falcı.
Bir müneccim sefere varmış-ıdı girü evine geldi... (48b-11)

münʿim (A.): Nimet ihsan eden, nimet sahibi, herkese yedirip içiren, cömert.
Bir dervîş bir münʿim kişinüñ ḳapusından geçerdi. (66a-5)

münker (A.): Kötü, çirkin, reddolunmuş.
Ve ḳullarınuñ günâh-ı fâhişi-y-ile nâmûs perdesin yırtmaz ve ḫaṭâ-yı münkeri-y-ile vaẓîfesin kesmez. (2a-3)

münkir (A.): İnkar eden, inanmayan.
Meger bilemüzce bir ʿâbid var-ıdı. Dervîşler ḥâline münkir idi. (8b-2)

mürâselet (A.): Mektuplaşma.
m. idiş-: Mektuplaşmak.
Pâdişâha ḫaber itdiler ki; vezîr fülân iḳlîmüñ pâdişâhı-y-la mürâselet idişür. (19b-11)

mürekkeb (A.): Terkip olunmuş, yerleştirilmiş.
m. ḳıl-: Yerleştirmek.
Ve elüñde on barmaḳ müretteb ḳıldı ve iki ḳoluñ çignüñde mürekkeb ḳıldı. (64a-11)

müretteb (A.): Tertip edilmiş, dizilmiş.
m. ḳıl-: Tertip etmek, dizmek.
Ve elüñde on barmaḳ müretteb ḳıldı... (64a-10)

mürîd (A.): Bir şeyhe bağlı olan kimse.
Bir mürîd şeyḫine eyitdi... (29a-5)

mürüvvet (A.): Mertlik, insanlık, iyilik severlik.
Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin bağlanmışam. (63a-6)
m. görme-: İnsanlığa yakıştırmamak.
..anuñ sözinden yüz çevürmegi mürüvvet görmedüm ki yâr-ı ṣâdıḳum-ıdı. (4a-1)

mürüvvetsüz: İnsaniyetsiz; hayırsız.
Şol mürüvvetsüz aruya digil kim çün bal virmezsin bârî ṣoḳma. (75a-1)

mürüvvetsüzlik: İnsaniyetsizlik, hayırsızlık.
..benüm ehl-i ᶜayâlüme saᶜyümi, mürüvvetsüzlige ḥaml iderler ve bunı dirler. (15a-14)

müsâfir (A.): Misafir, konuk.
..maᶜrifetsüz müsâfir ḳanatsuz ḳuş gibidür. (74b-6)

müsellem (A.): Teslim edilmiş, verilmiş;doğruluğu herkesçe kabul edilmiş olan.
Ululuḳ ve luṭf Allah Taᶜâlâ'ya müsellemdür. (17b-9)
..oġul firâvân ḫarc ol kişiye müsellemdür ki muᶜayyen gelüri ola. (62b-14)

müselmân (F.): Allah'a teslim olmuş kimse müslüman.
Şöyle ki müselmânlaruñ dirligi acı oldı anı görmeg-ile. (62a-10)

müskir (A.): Sarhoş eden; içki.
Fi'l-cümle maᶜâṣîden nesne ḳalmadı ki işlemedi ve hiç müskir ḳalmadı ki içmedi. (62b-12)

müsrif (A.): İsraf eden, malını boş yere harcayan.
Sürüñ bu müsrif devletsüzi ki, ben buña bunca niᶜmet virdüm isrâf itdi. (14b-3)

müstaġraḳ (A.): Gark olmuş, dalmış, batmış.
m. ol-: Gark olmak, batmak, dalmak.
Ṣâḥib-dillerden birisi baş murâḳabeye çekmiş-idi ve mükâşefe baḥrına müştaġraḳ olmış-ıdı. (3a-7)

müstaḥsen (A.): Güzel addedilmiş, beğenilmiş, herkesin güzel bulduğu.
Çün bu kelimât-ı müstaḥsene ve naġamât-ı ṭayyibeler birle ᶜaḳl dimaġı muᶜaṭṭar oldı. (4b-14)

müstaḳîm (A.): Doğru, düzgün.
m. ol-: Doğru olmak, düzgün olmak.
..şeşṭânuñ âhengi müstaḳîm ola çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulaġın burasıdur? (8a-13)

müstecâb (A.): Kabul olunmuş.
m.-ü'd-daᶜve: Duası kabul olunmuş.
Baġdâd'da bir dervîş müstecâbü'd-daᶜve idi. (13b-1)

müstedâm (A.): Dâim, bâkî, sürekli.
m. ol-: Dâim olmak, bâkî olmak.
Ḥükmi-y-le işigüñ ḥakemi müstedâm ola (5b-5)

müstefîd (A.): İstifade eden, faydalanan.
m. ol-: Faydalanmak, istifade etmek.
..anuñ vaᶜẓından devletlenüp müstefîd olavuz. (29a-12)

müstemend (A.): Bîçâre, zavallı, kederli, üzüntülü.
Dervîş-i müstemendüñ ḥâcetin bitür ki senüñ daḫı ḥâcetüñi Allah bitüre. (24a-8)

müstevlî (A.): Sirâyet eden, dağılan, yayılan; idaresi altına alan.
Ölmek tasavvurın ḫayâlüñden gider ve kendüzüñe vehm müstevlî ḳılma! Nite-kim ḥükemâ-yı Yunân dimişlerdür ki; eger mizaç ṣıḥḥatına müstevlî olursa beḳâya delâlet itmez. (58a-5,6)

müsülmân: Bk. müselmân.

müsülmânlıḳ: Müslümanlık. (49b-10)

müşâhede (A.): Bir şeyi gözle görme; tanıma.
İy melik! Mecnûn gözinüñ derecesinden Leylî'nüñ cemâline naẓar eyle,tâ ki sır müşâhedesi saña tecellî ide. (56b-12)

m. ḳıl-: Bakmak, görmek.
Ḳarġanuñ naḥs liḳâsını dâyim müşâhede ḳılmaḳdan cânına geçdi.. (53a-10)

m ü ş e r r e f (A.): Teşrif edilmiş, şereflenmiş, şerefli.
m. ol: Şereflenmek.
Eger maṣlaḥat görürseñ ki iḳlîmümüz vücûduñla müşerref ola... (19b-9)

m ü ş e v v e ş (A.): Karışık.
Ve gâh eydür ki Maġrıb deñizi müşevveşdür. (38a-13)

m ü ş g (F.): Misk.
Müşg oldur ki ḳoḳusı çıka, ol degüldür ki ᶜaṭṭâr müşgdür diye. (73a-7)

m ü ş g î n (F.): Mis kokulu; siyah renkli.
..zülfinüñ girihleri müşgîn selâsil-idi. (52b-4)

m ü ş g - s â (F.): Misk gibi.
..ḫaṭṭınuñ berâtı müşg-sâ-y-ıdı ve zülfinüñ girihleri müşgîn selâsil-idi. (52b-4)

m ü ş k i l (A.): Güç, çetin, zor.
Kişi hiç nesneye göñül baġlamak gerekmez ki göñüli girü alıbilmek müşkildür. (55b-8)

m ü ş t â ḳ (A.): İştiyaklı, arzulu; özleyen.
İy şol kimesne ki menzile müştâḳsın, ivme ve benüm naṣîḥatumla işle. (59b-10)

m ü ş t - z e n (F.): Yumruk vuran, yumrukçu, tokatlayan.
Müşt-zen uyuduġı yirde ḳaldı ve bunlar raḫtların divşürüp revân oldılar. (45a-10)

m ü ṭ â l i ᶜa (A.): Bir şeye vukuf hâsıl etmek için devamlı bakma, inceleme.
m. ḳıl-: Bakmak, incelemek.
Pâdişâhuñ göñlinden geçdi ki Leylî cemâlin müṭâliᶜa ḳıla.. (56b-6)

m ü t e ᶜa b b i d (A.): İbâdet eden, kulluk eden.
Ṭıfıllıḳ zamânında müteᶜabbid ve zâhid ve şebḫîzdüm. (25b-7)

m ü t e ' a ḫ ḫ i r î n (A.): Sonradan gelenler, sonrakiler. (4b-7)

m ü t e ᶜa l l ı ḳ (A.): Taalluk eden, ilişiği, münâsebeti olan, ilgili.
Vaḳt olur ki bunlaruñ ḫâṭırı memleket ve salṭanat tedbîrine müteᶜallıḳ olur. (14a-13)

m ü t e f â r ı ḳ (A.): Bölünmüş, ayrılmış.
..bunuñ gibi kişiye kifâf ḳadarı vech-i muᶜayyen idesin, tâ ki mütefârıḳ yiye, isrâf etmeye. (14b-9)

m ü t e ġ a y y i r (A.): Başkalaşan, değişen.
m. ol-: Değişmek.
Gördüm ki müteġayyir olur ve naṣîḥatumı ġaraz añlar... (16b-1)

m ü t e ḳ a d d i m î n (A.): Önce gelenler, öncekiler.
..şuᶜarâ-i müteḳaddimîn şiᶜrlerinden istiᶜâre ṭarîḳı-y-ıla getürdüm... (79b-1)

m ü t e m e k k i n (A.): Mekân tutan, yerleşen, yer eden.
m. ol-: Yerleşmek.
Velîkin ḫubs-ı nefs-i cibilî mütemekkin olmış-ıdı; şöyle kim bir cân-ıla bir etmegi elden çıḳarmazdı. (38b-12)

m ü t t a ḳ î (A.): Allah'tan korkan, günah ve haramdan çekinen, takvâ sahibi.
Milk ᶜâḳıllar-ıla cemâl kesb ider ve dîn müttaḳîler-ile kemâl bulur. (67a-11)

müyesser (A.): Kolaylıkla meydana getirilmiş; nasib olan.
m. ol-: Nasib olmak.
Buncılayın fetḥ anlara müyesser olmadı ki saña old. (23b-5)

müzeyyen (A.): Süslü.
..hemîşe tâze ḫurremdür pârsî hikâyetinde durur rengîn ve müzeyyen... (4b-9)

—N—

nâ-bekâr (F.): Müfsit, kötü hareket sahibi, yaramaz.

nâ-bekârlıḳ: Kötü hareket sahibi olma, yaramazlık.
Ḳarı ᶜavrat ki rusbî ola nice ide ki nâ-bekârlıġa tevbe ide... (78b-8)

nabż (A.): Nabız.
ᶜAfiyet ṭabîᶜat ṣıḥḥatına ol vakt muvâfıḳ olur ki nabżı ṭabîᶜat bilüre gösteresin. (75b-2)

nâ-cins (F.): Cinsi bozuk, soysuz.
..bunuñ gibi ḫod-bîn, ebleh ve nâ-cins ḫîreser-ile hem-ṣoḥbet idüp ve bunuñ gibi belâya mübtelâ ḳıludñ. (53b-8)

nâ-çâr (F.): Çâresiz, zarurî, mecburen.
..iy ḳarındaş luṭf-ıla, ḫoşluġ-ıla söyle; çün-ki yarın ecel peyki irişe, nâ-çâr söylemeyesin. (3b-15)
..iş leṭâfet-ile olmaya bî-ḥurmatlıġ-ıla nâ-çâr olacaḳdur. (38a-6)

nâdir (A.): Az bulunan, az şey; seyrek.
Ve bunuñ gibi ittifâḳ nâdir vâḳiᶜ olur ve nâdir nesneye iᶜtimâd itmek olmaz. (46a-7)

nafaḳa (A.): Çoluk çocuğunu geçindirecek şey, geçim için ayrılan ve harcanan para, geçimlik.
n. idin-: Evlâd ü ıyâlini geçindirmek, geçimini sağlamak.
ᶜArab beglerinden birisi, bu dervîşe, yüz dînâr ᶜaṭâ itdi tâ nafaḳa idine. (55a-14)

nafṭ (F. neft): Kolayca tutuşup yanabilen bir yağ, neft yağı.
n. at-: Neft yağını yakıp söndürmek suretiyle bir çeşit oyun yapmak.
Bir hindî nafṭ atmak ögrendi. Bir ḥakîm aña eyitdi ki; evüñ ḳamışdur, ṣanᶜatuñ ol degüldür ki bunuñ gibi evde işleyeler. (65a-13)

nâgâh (F.): Birdenbire, ansızın.
Nâgâh vücûdı ayaġı ecel balçıġına batdı ve ᶜömri bahârına ecel ḫazânı irişdi. (56a-1)

naġamât (A.): Nağmeler.
n.-ı ṭayyibe: Güzel nağmeler.
Çün bu kelimât-ı müstaḥsene ve naġamât-ı ṭayyibeler birle ᶜaḳl dimâġı muᶜaṭṭar oldı... (4b-14)

nâ-ḥaḳ (A.): Haksız.
n. yire: Haksız olarak, boş yere.
..ve ḳâḍî nâ-ḥaḳ yire ḳanuma fetvâ virdi... (19a-10)

nâhîd (F.): Zühre yıldızı.
Nâhîde meclis-i şehi vaṣf eylemiş ḳamer (5b-2)

nâḥiye (A.): Yan taraf, civar; küçük yerleşme merkezi.
..ᶜarab nâḥiyesinden bir ḳaraca oġlan çıḳdı ve bir ḫoş âvâz-ıla bir medḥ oḳudı.(8b-4)

nahl (A.): Hurma ağacı.
..feşâhat meydânında belâgat çevgânın ura-y-dı ve gülistân katında nahl bağlaya-y-dı... (5a-2)
n.-ı bâsık: Büyük hurma ağacı.
..ve hurma dânesi, anuñ terbiyeti-y-ile nahl-ı bâsık olmışdur. (2a-12)

nahs (A.): Uğursuz, çirkin.
Bir hâric-i nefes nahs âvâz-la Kur'ân okurdı. (49b-6)

nahv (A.): Arapça gramerde cümle yapısını inceleyen ilim, sentaks.
Tâ ki senüñ tabîᶜatuñ nahve heves itdi; ᶜakl sûretini göñlümüzden mahv eyledi. (54b-11)

nakd (A.): Bir şey satın alırken peşin verilen para.
Bu vâᶜizlerüñ meclisi bezzâz dükânına beñzer; nakd virmeyince kumâş alınmaz. (29b-11)

nâkes (F.): Soysuz, alçak; cimri, pinti.
Meger ol bâzirgân bahıl ve nâkes harîf idi. (35a-4)

nâkış-ᶜakl (F.): Aklı noksan, noksan akıllı.
Ve şehrden vezîr oğlanları, ki nâkış-ᶜakl idiler, köylere gitdiler. (61a-10)

nakkâş (A.): Nakış ustası, nakışçı.
Firîdûn Çin nakkâşlarına buyurdı ki; çadırnuñ çevre yanın dikeler. (78a-9)

nakl (A.): Bir şeyi yerinden kaldırıp başka yere götürme, taşıma; yer değiştirme, taşınma, göç.
n. it-: Taşınmak, göç etmek.
Ve vakt olur ki hâtıra bu gelür ki başum alup bir iklîme nakl idem... (15a-11)

nakş (A.): Eksiklik, noksanlık.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni nakş-ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-12)

nakş (A.): Görünüş, güzel görünüş.
Tâvûsuñ nakş u nigârına halk tahsîn iderler... (6a-13)
n.-ı si-şeş: Tavla oyununda zarın üç-altı görünen tarafı.
n.-ı si-yek: Tavla oyununda zarın üç-bir görünen yanı.
Kımârbâz nakş-ı si-şeş ister ve illâ ki nakş-ı si-yek gelür. (78a-2,3)

naᶜlband (F.): At ve benzeri hayvanlara nal takan ve bazı hayvan hastalıklarına bakan kimse, nalbant.
Bir kişinüñ gözi ağrıdı bir naᶜlbanduñ katına vardı.. (65b-3)

nâle (F.): İnleme, inilti.
n. it-: İnlemek.
Kazâ bir dürlü dahı olmaz, gerekse bin âh u nâle it ve gerekse söyleyüp şikâyet eyle. (74a-6)

naᶜlin (A. naᶜleyn): Papuç, ayakkabı.
İşitmedüñ mi şol sûfî ki naᶜlin altına bir kaç mıh kakardı... (47a-10)

naᶜlla-: Nallamak, hayvanın ayaklarına nal çakmak.
..şol sûfî ki naᶜlin altına bir kaç mıh kakardı, bir serheng geldi, etegin tutdı ki gel tiz katırumı naᶜlla. (47a-11)

namâz (F.): Namaz.
n. kıl-: Namaz kılmak.
Vaktî ki namâz kıldılar, namâzı kendüye ᶜâdet olandan ziyâde kıldı... (25a-10)

nâ-mevzûn (F.): Uyumsuz, ölçüsüz, âhenksiz; bozuk.
İy manzar-ı melᶜûn ve iy şemâyil-i nâ-mevzûn! (53a-11)

nâmûs (A.): Edep, haya, doğruluk, dürüstlük.
İy şol kimesne ki nâmûs-ıla ṭonuñ aḳ itmişsin, ḫalḳ eyü sansun diyü ne-y-çün berâtuñı ḳara itmişsin? (75a-4)

nâ-müsâʿid (F.): Müsait olmayan.
Yâranlarumuzdan birisi bir gün ḳatuma geldi rûzigâr-ı nâmüsâʿidinden şikâyet eyledi. (15a-9)

nân (F.): Ekmek.
Pâdişâh işi iki ṭarafdur; biri bîm-i cândur biri ümîd-i nândur. (15b-5)

nâ-püsendîde (F.nâ-pesendîde): Beğenilmeyen, hoş olmayan.
İy ḫoca! Eger aḫlâḳda ve edebde naẓaruña nâ-püsendîde gele, baña buyurġıl tâ ki anı terk idem. (51b-4)

naʿra (A.): Haykırma, bağırma, çağırma.
n. ur-: Haykırmak, bağırmak.
Ḳaçmaḳ ḳaṣdın idenlere oğlan naʿra urdı, çaġırdı... (10b-10)

narḫ (A.): Fiat, kıymet, paha.
Çün-ki maḥbûb gözine altun ṭopraḳ narḫınadur. (50b-10)

naṣb (A.): Birini bir yere tayin etme.
n. it-: Tayin etmek.
..ṣâḥib-divân ḳatına iletdüm ve ḥâlini añlatdum, tâ ki bir sehl manṣûba naṣb itdiler.(16b-3)

nâ-sezâ (F.): Lâyık değil, lâyık olmayan, yakışmayan, uygunsuz.
Ol, pâdişâha düşnâm oḳıdı ve nâ-sezâ söz didi... (9b-10)

naṣîb (A.): Pay, hisse, rızık, nasip.
Naṣîbi olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz. (39b-15)
n. eyle-: Nasib etmek, vermek.
Bârî Taʿlâ bunuñ çırâġını yaḳdı v tevbe naṣîb eyledi. (7b-11)
..baña peyġamberler mîrâs̱ını naṣîb eyledi ki ʿilmdür... (32b-4)
n. it-: Nasib eylemek, nasib etmek.
Bârî Taʿâlâ baña ḫalḳ incidicilik naṣîb itmedi. (32b-9)

naṣîḥat (A.): Öğüt, nasihat.
İy şol kimesne ki menzile müştâḳsın, ivme ve benüm naṣîḥatumla işle ve ṣabr ögren! (59b-10)
n. it-: Öğüt vermek, nasihat etmek.
Gel varalum, fülân vâʿiẓ naṣîḥat ider, naṣîḥatın işidelüm... (29a-11)
n. ḳabûl it-: Söz dinlemek, öğüt dinlemek.
Gördüm ki naṣîḥat ḳabûl itmez, naṣîḥatı terk itdüm... (63a-8)
n. ḳıl-: Nasihat etmek.
Naṣîḥat ḳıldum ki; oġul firâvân ḫarc ol kişiye müsellemdür ki muʿayyen gelüri ola. (62b-13)
n. vir-: Öğüt vermek.
Pâdişâh eyitdi: Baña naṣîḥat vir! (21b-11)
n.-ın ṭut-: Sözünü tutmak, dediğini yapmak.
Ben daḫı ḥükemâ naṣîḥatın ṭutdum. (13a-2)

naṣrânî (A.): Hıristiyan, İsevî.
Ne ġam, eger naṣrânî ḳuyısınuñ ṣuyı murdâr-ısa. (38a-2)

nâ-ümîẕ (F. nâ-ümîd) Ümitsiz, ümidi kaybolmuş, me'yus (krş. nevmîz).
Ümîẕdür ki muḫliṣ ḳullar nâ-ümîẕ olmayalar ilâhuñ dergâhında. (24b-3)

n â y i b (A. nâ'ib): Vekil, kaymakam; kadı vekili, kazâ kadısı.
..nâyib ki ʿazl ola nice ide ki ḫalḳ incitmekden vaz gele tevbe ḳıla. (78b-8)

n â z (F.): Şive, işve, cilve; şımarıklık.
İy şâh-ı ʿâlem, oğlanuñ nâzı atasına ve anasına olur... (19a-8)
n. it-: Nazlanmak.
Bir kimse ḳatına var ki senüñ ṭâlibüñ ola ve aña nâz it ki saña raġbet ide. (53a-4)
n.-ın çek-: Cilve ve işvesine tahammül etmek, katlanmak.
..ʿacebdür ki ol, ḫoca gibi ḥükm ide ya bu ḳul gibi anuñ nâzın çeke. (50a-11)

n a ẓ a r (A.): 1. Bir şeye bakma, gözetme.
..dostlaruñı ḳaçan maḥrûm ḳılasın ki düşmenlerüñe naẓaruñ eksük etmezsin? (2a-6)
2. Göz.
Zâhid bir dârû yidi, tâ ki pâdişâh naẓarına żaʿîf-mizâc görine. (7a-4)
3. Huzur, nezd, kat.
Ele getürdiler ve sarây içinde pâdişâhuñ naẓarına getürdiler. (56b-8)
n. eyle-: Bakmak.
İy melik! Mecnûn gözinüñ derecesinden Leylî'nüñ cemâline naẓar eyle... (56b-11)
n. it-: 1. Bakmak.
Ol sebebden atası aña kerâhet ve istiḥḳâr-ıla naẓar iderdi. (10a-8)
2. İltifat etmek.
Vaḳtî ki günâhkâr ḳularından birisi inâbet elini icâbet ümidi-y-ile götürüp duʿâ itse, evvel emirde naẓar itmez. (2b-8)
n. ḳıl-: Bakmak.
Ve saña naẓar ḳılduġum vaḳt gözlerüme ḳarşu oḳ daḫı gelürse gözlerümi yüzünden çevürmezem. (51b-2)

n â z e n î n (F.): Nazlı, hoş edalı, cilveli.
Eger başum ve gözüm üstinde daḫı otursañ nâzuñ çekerem ki nâzenînsin. (17b-5)

n â z i l (A.): Nüzûl eden, inen.
n. ol-: İnmek, idirilmek; vahy olunmak.
Ḳur'ân nâzil olduġından murâd ḫalḳ ḫoş sîret ḥâṣıl itmeg-idi... (74b-8)

n a ẓ m (A.): Vezinli ve kafiyeli söz.
..fikr itdüm ki bir vech-ile naẓm tercüme idem. (5b-8)
n. ol-: Tertip edilmek.
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyîne (6a-4)

n e : 1. Ne, hangi şey (soru zamiri).
Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuhfe kerâmet ne getürdüñ? (3a-9
2. Ne (soru sıfatı).
Bu ne mübârek düşdür ki beni kendü ʿaybuma muṭṭaliʿ itdüñ. (49a-6)
3. Niçin, niye (zarf).
..görmişler bir dilkü bir ovaya düşmiş ḳaçar-ımış. Bir ʿârif ṣormış ki ne ḳaçarsın? (15b-15)
4. Değil, ...maz (menfilik edatı).
Bir daḫı fikr iderem ki düşmen şamatası ne beñzer faḳr zaḥmetine. (15a-13)

n e b â t (A.): Yerden biten her nevi ot, bitki.
..benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye. (2a-8)

n e b î (A.): Peygamber.
Bârî Taʿâlâ eger ḳahr ḳılıcın çekerse, velî ve nebî baş ḳaldurmazlar. (76b-12)

nebiyye'llah: Allahın peygamberi.
Yâ nebiyellahi! Beni aṣḥâba muᶜâlece itmeg-çün göndürdiler. (33a-11)

n e - ç ü n , n e - y - ç ü n : Bk. niçün.

n e c i s (A.): Murdar, pis.
Fil cisimde uludur, velîkin ᶜayn-ı necisdür. (10a-12)

n e d î m (A.): Sohbet arkadaşı.
..neçün dahı yakın varup taḳarrub kesb itmezsin? Tâ ki nedîmlerinden olasın, dahı muḫliṣ ḳullarından ṣayılasın. (14b-15)

n e f e s (A.): 1. Soluk, nefes.
Pes her nefesde iki niᶜmet mevcûddur ve her niᶜmetde şükr vâcibdür... (1b-5)
2. An, kısa zaman.
Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür ve deve gice gündüz yürürür âheste. (59b-11)
n. ür-: Soluk alıp vemek, teneffüs etmek; yaşamak.
Murâdumca bir ḳaç nefes ürem dir-idüm; dirîğ ki nefes yolı ṭutuldı. (57b-12)
n. yolı: Soluk borusu. (57b-12)

n e f î s (A.): Herkesin hoşuna giden, güzel, kıymetli.
..lezîẕ ṭaᶜâmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi ve ḳoḳulu yimiş yiyledi... (27b-9)

n e f r e t (A.): bir şeyden ürkme, kaçınma; tiksinme, çekinme.
..câhilden ehle ne ḳadar nefret olursa, ehlden câhile yüz ol ḳadar vaḥşet vardur. (53b-14)

n e f s (A.): 1. Arzu, istek, hevâ ve heves, şehvet.
..ol ki nefs rıżâsına muḳayyed olmadı, Allah rıżâsına muḳayyed oldı, ol bâliğdür.(65a-7)
Ḫûb- ṣûretden ḫoş-âvâz yigdür ki, ḫûb-ṣûret ḥaẓẓ-ı nefsdür ve ḫôş-âvâz ḳût-ı rûḥdur. (65a-7)
2. Bir şeyin hakikati, özü, cevheri; şahıs.
Velî mağrûr olup bâṭından îmin olma ki; nefsüñ ḫubṣı yıllarıla maᶜlûm olmaz.
n. bisle-: Hevâ vü heveslerini kollayıp gözetmek.
Nefs bisleyiciden hüner gelmez ve bî-hüner nesneye lâyıḳ degüldür. (76a-11)
n. murâdın gözle-: Nefsine uymak, nefsinin arzularına uymak.
Şol ᶜâlim ki ten bisler ve nefs murâdın gözler ol kendüzi azıp yürür. (29b-5)

n e h y (A.): Menetme, yasaklama.
n. it-: Yasaklamak, men etmek.
Ḥükemâdan birisi oğlını ziyâde yimekden nehy iderdi. (34b-1)

n e r e : Nere.
Ve hünermend her nereye varursa iᶜtibâr iderler ve ṣadr taᶜyîn iderler. (61b-4)

n e r m (F.): Yumşak, latif, mülâyim.
Mest-i ṣabûḥ yâranlaruñ ḳulağına bundan yigrek ne ola?
Âheng-i nerm ola. (42a-9)

n e s î m (F.): Rüzgâr.
n.-i ṣubḥ: Sabahları esen hafif rüzgâr.
İder nesîm-i ṣubḥ-ıla ter cân dimâğını (5b-4)

n e s n e : Şey, nesne; hiçbir şey; husus.
Gâh olur ki nesne bilmez oğlancuḳ ğalat-ıla nişâna oḳ urur. (46b-5)
Ṣorğıl bilmedügüñ nesneyi ki ṣormaḳ ḫorlığı ᶜilm ᶜizzetinüñ yolına senüñ ḳulavuzuñ olur. (75b-3)

İy ogul! Bu nesneyi ayruk kişiden şor... (51b-5)

nesr (A.): Manzum olmayan, vezinsiz söz.
..nesr vechi-le tercüme kılmagı evlî gördüm. (5b-9)

neᶜûzü bi'llâh (A.): Allah'a sığınırız; Allah korusun.
Neᶜûzü bi'llâh, eger halk gaybı bilelerdi, kimesne halk elinden bir nefes râhat olmaya-y-ıdı. (77b-10)

nevᶜ (A.): Kısım, çeşit; şekil, tür.
Hiç bir nevᶜ'-ıla hâtırında gam eseri yog-ıdı ve bir nefes gülmekden hâlî olmadı. (59b-13)

nevâdir (A.): Garip ve tuhaf hikâyeler.
Ve niçe kelime be-tarîk-ı ihtisâr nevâdirden... bu kitâbda derc kıldum. (4a-15)

nevbet (A.): Devir, sıra; defa, kere.
Bir it bir lokmayı unutmaz eger yüz nevbet taş-ıla urursañ dahı. (76a-9)

nev-cüvân (F.): Delikanlı, genç.
Nev-cüvân tarabını pîrden isteme ki gitmiş şu ırmaga girü gelmez. (60a-8)

nevmîz, nevmîd (F. nâ-ümîd): Ümitsiz, meyus.
Kişi ki cânından nevmîz ola, dili uzun olur... (9b-6)
..bir vakt dahı kahr-ıla nevmîd ve hasta-dil itmek. (14b-11)

nevmîzlik: Ümitsizlik.
Ve oglan nevmîzlik hâletinde başını göge kaldurdı ve güldi. (19a-6)

nevrûz (F.): İlkbaharın başlangıcı olan gün, ilkbahar.
Ve agaçlara yaşıl varakdan hilᶜat-ı nevrûzı geydürmişdür. (2a-9)

n'eyle-: Ne eylemek, ne yapmak.
Bir günde yüz dirhem taᶜâm kifâyet ider. Eyitdiler: Bu kadar n'eylesün? (33b-7)

nezᶜ (A.): Sökme, koparma, çekip çıkarma; canı tenden koparma, can çekişme.
Bir pîr yüz yigirmi yaşında hâlet-i nezᶜde yatur ve pârsî dilince söyler... (57b-8)

nezr (A.): Adama; adak.
..nezrine vefâ idüp didügi mikdâr akça çıkarup bir hizmetkâra virdi... (28b-4)

nice, niçe: 1. Nasıl.
..sen nice âdemsin ki ᶜışkdan bî-habersin? (8b-10)
İy ata! Hükemâ kavline nice muhâlefet idem ki dimişlerdür. (42b-9)
2. Çok, bir çok, hayli.
Dünyâ milkine arka urup tekyelenme ki niçe senüñ gibi kimseyi bisledi ve öldürdi. (10a-5)
3. Ne zaman, ne vakit.
Bu bâzâr niçeye degin germ ola dirsin? (13b-5)
4. Bu kadar, bunca.
Kaçan ki seferden geldi, ᶜitâb kalmaga başladı ki niçe müddet içinde revâ mıdur ki bir âdem göndürüp hâtırumuz şormayasın. (51b-12)
5. Niçin, niye.
Niçe tekebbürlenüp geçmiş devletüñi tasavvur idersin? (53a-3)

nicesi: Nasıl.
Ben ki pîrem karıdan şafâm yokdur. Ol ki kız ola ben pîr-ile nicesi dirlik ide? (61a-1)

niçün: Niçin.
Şimdi ki ẓıll-ı ḥimâyetine geldüñ ve anuñ niᶜmetine ikrâr ve iᶜtirâf itdüñ, niçün daḫı yaḳın varup taḳarrub kesb itmezsin? (14b-14)

nidâ (A.): Çağırma, seslenme; ses.
Nidâ geldi Ḥaḳ Taᶜâlâ cânibinden ki; bu pâdişâh dervîşleri sevmeg-ile cennete girdi... (6b-12)

nigâr (F.): Nakış, resim; güzel görünüş.
Tâvûsuñ naḳş u nigârına ḫalḳ taḥsîn iderler ve ol kendüzinüñ zişt ayağından ḫacîl olmışdur. (6a-13)

nigûn-baḫt (F.): Bahtsız, talihsiz, kötü talihli.
Bu ne bed-ṭâliᶜ ve nigûn-baḫtdur. (53b-4)

nihâyet (A.): Uç, son, gâyet; derece.
Cemâlinüñ nihâyeti şöyle kim anuñ mis̱âli yoḳdur... (54b-1)

nikâh (A.): Evlenme, nikâh.
n. it-: Nikâhlanmak, nikâh eylemek.
..ᶜiddeti geçdi bir yigit nikâh idüp aldı. (58b-14)

nîk-baḫt (F.): Bahtı iyi, bahtiyar, talihli.
Bir ᶜâḳıla ṣordılar ki; bed-baḫt kimdür ve nîk-baḫt kimdür? (66b-2)

nîk-maḥżar (F.): İyi huylu.
Vezîrlerden biri, ki nîk-maḥżar ve ṣâḥib-tedbîr idi, eyitdi. (9b-7)

Nil deñizi: Nil nehri. (19b-3)

niᶜmet (A.): İyilik, ihsan; iyi yaşamak için lâzım olan mal, servet.
..bî-dirîġ niᶜmetinüñ ḫônı her yire çekilmişdür. (2a-2)
n. vir-: Mal ve servet vermek, ihsanda bulunmak.
Sürüñ bu müsrif devletsüzi ki, ben buña bunca niᶜmet virdüm, isrâf itdi. (14b-3)
n.-i dünyâ: Dünyâ nimeti, dünyâ malı.
Ẓâhir ḥâli niᶜmet-i dünyâ-y-ile âreste-y-idi. (38b-12)
n.-i ḳadîm: Önceki, evvelki nimet.
Bu daᶜvete imkân-ı icâbet yoḳdur, eger olsa, niᶜmet-i ḳadîme bî-vefâlıḳ itmiş oluram. (19b-15)
n.-i muḳîm: Dâimî olan, devamlı olan nimet.
El-ḥamdü li'llâh ol ᶜaẕâb-ı elîmden ḳurtuldum ve bu niᶜmet-i muḳîme irişdüm. (59a-1)
n.-ine devletine zevâl iriş-: Malını mülkünü ve mevkiini kaybetmek.
Şûr-baḫtlar arzu ḳılurlar ki muḳbillerüñ niᶜmetine devletine zevâl irişe. (11b-3)

Nîmrûz (F.): Sistan vilâyeti. (42b-1)

nire: Bk. nere.

nis̱âr (A.): Saçma, serpme.
Gökden yire nis̱ârdur, yirden göge ġubârdur. (77b-3)

nisbet (A.): Münasebet, yakınlık, kıyas.
n. it-: Kıyaslamak, mukayese etmek.
Benüm yanduğumı ayruḳ kişiye nisbet itme, zîrâ tuz anuñ elindedür ve benüm yaram üzerinde. (57a-3)

nîş (F.): İğne; zehir.
Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur, pes ᶜaḳreb inine barmaġuñ ṣoḳma. (17a-10)

nişân (F.): 1. Alâmet, belirti, iz.
Bâliġ olmaġuñ üç nişânı vardur. (65a-5)
2. Hedef.
Gâh olur ki nesne bilmez oġlancuḳ ġalat-ıla nişâna oḳ urur. (46b-5)

nişâne (F.): Hedef (krş. nişân).
n. ḳıl-: Hedef almak, hedef yapmak.
Şol ki benden oḳ atmaḳ ögrendi, ᶜâḳıbet beni oḳına nişâne ḳıldı. (21a-13)

n'it-: Ne etmek, ne yapmak.
On er gücini n'idersin, bir er aḳçasın getür? (43b-1)

nite-ki, nite-kim: Nasıl ki, nitekim.
Yigitlik mevsiminde, nite-ki düşer, bir ṣâḥib-cemâle göñül virmişdüm... (52b-2)
Nite-kim Ḥaḳ Taᶜâlâ -ᶜazze ismuhû- Ḳur'ân-ı Ḳadîm'inde buyurmışdur. (1b-8)

niyâz (F.): Yalvarma, dua etme.
..."rabbi zidnî taḥayyüran" niyâzında "mâ ᶜarafnâke ḥaḳḳa maᶜrifetike" râzına hem-râz oldı. (3a-2)

niyyet (A.): Niyet, maksat.
Pes her nefesde iki niᶜmet mevcûddur ve her niᶜmetde şükr vâcibdür, egerçi ṣıdḳ-ı niyyet-ile Ḥaḳ Taᶜâlâ'nuñ şükri edâ olunur fi'l-cümle... (1b-6)

nizâᶜ (A.): Çekişme, kavga, anlaşmazlık.
n. it-: Kavga etmek.
Bir cühûd-ıla bir müsülmân nizâᶜ itdiler... (70b-6)

noḳṣân (A. nuḳṣân): Eksik, kusur, hata.
Pâdişâh melâmet itdi ki şeref-i insânda ne noḳṣân gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutduñ... (56b-1)

n'ol-: Ne olmak, nolmak.
Sü'âl itdüm; didüm ki cemâlüñe n'oldı ki ḳarınca anuñ çevresin ṭutmış? (53a-7)
n'ola: Ne olur, ne çıkar, keşke.
Didi ki n'ola bir ḳaç gün muḳîm olsañuz, tâ ki ḫidmet-ile müstefîd olsavuz. (55a-3)

Nûḥ (A.): Nuh peygamber. (2b-7)

nûr (A.): Işık, ziya, nur.
ᶜÂlim ki ḥarâmdan perhîz itmez, gözsüz meşᶜale-dâr gibidür; ḫalḳ nûrından fâyidelenür... (67a-7)

nûşdârû (F.): Tiryak, panzehir.
Bir kişi didi ki; fülân bâzirgânda nûşdârû vardur. (35a-3)

Nûşînrevân (F.): Sâsanî sülâlesinin âdilliği ile meşhur bir hükümdarı. (18a-12)

Nûşrüvân: Bk. Nûşînrevân.

nuṭḳ (A.): Konuşma, söyleme, konuşma gücü.
Saña revân u ᶜaḳl u ṭabᶜ u idrâk ve cemâl ve nuṭḳ virdi... (64a-10)

nükte (A.): Herkesin idrak edemediği kapalı manası olan zarif söz.
Ẓarîf şiᶜrler ve daḳîḳ nükteler söyler. (51a-2)

—O—

od: Ateş.
Çölmek ḳoma ki odumuz sovumışdur. (53a-3)
o. düş-: Ateş düşmek.
Ḫışm odı evvel issine düşer ve yaḳar... (69b-4)
o. yaḳ-: Ateş yakmak.
Eger yüz yıl bir gevür od yaḳacaḳ olursa, eger bir dem içine düşere anı yaḳar.(15a-3)
o. -a bıraḳ-: Ateşe atmak, yakmak.
ʿÛd ṭablasından dimâġ ṣafâ sürmez, oda bıraḳ ki ʿanber gibi ḳoḳa. (18a-3)
o.-a yaḳ-: Ataşe vermek, ateşe yakmak.
..bir ḫırmen divşürdi döndi girü oda yakdı. (67a-6)

oda: Evin bölmelerinden her birisi, mesken, yer, oda.
Dostlarından birisini odasına iletdi ki yoldaş ola... (44b-14)

odun: Ateşte yakmak üzere kesilmiş agaç, odun.
Bir ẓâlim dervîşlerden ẓulm-ıla odunın alurdı... (20a-7)
o. anbarı: Odun deposu.
Bir gice odun anbarına od düşdi ve cemîʿ evleri ve milkleri yandı. (20a-13)

oġlan: 1. Oğul, erkek çocuk.
Raʿiyyet oġlanların ne-y-çün artuḳ dögmezsin böyle ki benüm oġlum incidürsin? (61b-14)
2. Evlât, çocuk.
Bir ḥakîm, oġlanlarına dâyim pend iderdi ki; hüner ögrenüñ... (61a-14)
3. Genç; olgunluk çağına yaklaşmış çocuk.
..ʿarab nâhiyesinden bir ḳaraca oġlan çıḳdı ve bir ḫoş âvaz-ıla bir medḥ oḳudı. (8b-4)

oġlancuḳ: Çocuk, küçük oğlan.
Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oġlancuḳları olmış.. (59b-15)

oġlanlıḳ: Çocukluk.
..ve anuñ elinden bir tâzıyâne yidüm-idi oġlanlıḳ vaḳtında. (24a-4)

oġul: Erkek çocuk, oğul.
İy oġul! Bu dervîşler ḫırḳası rıżâ ṭonıdur. (30b-3)

Oġulmış: Irâk-ı Acem'de on beş yıl valilik yaptıktan sonra tahta çıkan ve iki yıl geçince öldürülen hükümdar. (11a-6)

oḫşa-: Okşamak.
Ve Ebû Hüreyre kedisine bir loḳma-y-ıla oḫşamadı ve Aṣḥâb-ı Kehf itine bir süñük atmadı. (38b-1)

oḳ: Ok.
Oġlancuḳ oḳını ve yayını oda bıraḳdı yaḳdı. (46b-1)
o. at-: Ok atmak.
Şol ki benden oḳ atmaḳ ögrendi ʿâḳıbet beni oḳına nişâne ḳıldı. (21a-12)
o. ur-: Oku hedefe isabet ettirmek.
Gâh olur ki, nesne bilmez oġlancuḳ, galat-ıla nişâna oḳ urur. (46b-5)

oḳı-, oḳu-: 1. Söylemek, demek; okumak.
Ol, pâdişâha düşnâm oḳıdı ve nâ-sezâ söz didi... (9b-10)
Pâdişâhlardan birisi bir gice mest bu beyti oḳudı. (13b-14)

2. Kıraat etmek, okumak.
Eger Ḳur'ân'ı sen bu resme oḳıyasın, müsülmânlıḳ revnaḳın giderürsin. (49b-10)
3. Çağırmak.
Eger fermân olursa bir ṭabîb oḳıyalum tâ ki gele muʿâlece ḳıla. (58a-8)
4. Tahsîl etmek, öğrenmek.
ʿİlm ne ḳadar oḳursañ çün ki sende ʿamel yoḳ hemân yine câhilsin. (67a-1)

➡ eẕân o. (49a-14)
fâtiḥa o. (60b-13)
ḫuṭbe o. (49a-2)
medḥ o. (48a-15)

oḳıt-: Okutmak.
Gerekdür ki ḳurbân idesin ve ḫatmler oḳıdasın. (60b-6)

ol: 1. Teklik üçünçü şahıs zamiri ve işaret zamiri.
Ol ki ḳız ola ben pîr-ile nicesi dirlik ide? (60b-15)
İy oġul! Kerem oldur ki ʿafv idesin... (22a-12)
2. İşaret sıfatı.
Ben ol kimse degülem ki ceng gününde arḳa gösterem. (10b-5)
Bârî ol zamânda atasınuñ milkine düşmen geldi. (10a-15)

ol-: 1. Olmak.
Vegerni ḳanḳı ḳul ola ki Ḥaḳḳ'a yarar ḳulluġı yirine getürebile? (1b-11)
Ol ki ḳız ola ben pîr-ile nicesi dirlik ide? (60b-15)
2. Mevcut olmak, bulunmak.
Ya vefâ kendü ʿâlemde olmadı, ya meger bu zamân içinde anı kimse eylemedi. (21a-11)
..pür ṭaʿam olan maʿîdede maʿrifet olmaz. (7b-6)
3. Kalmak, bulunmak.
Çârasuzluḳ vaḳtında ki kişinüñ ḳaçacaḳ yiri olmaya, elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-6)
Ol eblehi gör ki gündüzde kâfûrî şemʿi yaḳa, tiz zamânda göresin ki çırâġda yaġı olmaya. (14b-7)
4. Sahip olmak, bulunmak.
Altunuñ olmayınca zor-ıla deñiz geçemezsin. (43a-15)
5. Meydana gelmek, yapılmak, hâsıl olmak.
Çün-ki iş leṭâfet-ile olmaya, bî-ḥurmatlıġ-ıla nâçâr olacakdur. (38a-6)
Gerçi altun ve gümiş ṭaşdan olur, velîkin her ṭaşdan altun ve gümiş olmaz. (63b-6)
6. Meydana gelmek, olmak.
Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oġlancuḳları olmış.. (59b-15)
7. Bir halden bir hale geçmek.
Bir ṭaş ki bunca yıllar içinde laʿl olmış ola, zinhâr ṣaḳın ki bir nefesde ṭaş-ıla ṣımayasın. (73b-1)
Eger kûhistânlarda yaġmur yaġmaya, bir yıl içinde Dicle ırmaḳı ḳurı çay ola. (63a-3)
8. Geçmek.
Ḫayli zamân oldı fülân kişiyi görmedüñüz. (26a-1)
9. Düşmek; gerekmek; yakışmak.
Çün-ki bir iş bî-fuzullıġ-ıla bite, baña anda söz söylemek olmaz. (23b-1)
10. Beraber olmak, birlikte olmak.
Senüñle cehennemde yanmaḳ yigrekdür baña kim ayruḳlarla cennetde olmaḳdan. (59a-4)

11. Ait olmak.
..bu yüzügüñ içinden her ki ok geçüre yüzük anuñ ola.

➡ ʿabes o. (40b-7)
ʿâciz o. (13a-7)
âdemî o. (41a-6)
ʿâdet o. (25a-10)
añmalu o. (51b-2)
ardınca o. (74b-4)
artuḳ o. (54a-8)
ʿâṣî o. (9a-3)
aşaġa o. (6a-13)
ʿâşıḳ o. (57a-14)
âşikâre o. (67b-14)
ayrı ol- (59b-15)
ʿazl o. (78b-8)
bâliġ o. (65a-4)
başı aşaġa o. (6a-13)
bile o. (44b-15)
bî-vefâlıḳ itmiş o. (19b-15)
borçlu o. (34b-9)
boş o. (7b-8)
cefâsına giriftâr o. (62a-12)
cemʿ o. (62a-12)
çıḳmalu o. (58a-4)
diri o. (52b-13)
dirligi acı o. (62a-10)
dîv o. (62b-2)
dost o. (67b-14)
düşmen o. (12a-12)
emîn o. (13b-9)
epsem o. (12b-5)
erzânî o. (23a-3)
esîr o. (26b-2)
eyü o. (46b-8)
fâsid o. (39b-13)
fâyide(si) olma- (7a-11)
fermân o. (58a-8)
fevt o. (39a-12)
ġâfil o. (43b-14)
ġâlib o. (39b-8)
ġanî o. (70b-13)
ġanîmet o. (41a-11)
ġarḳ o. (12b-6)
ġâyib o. (24a-11)
gerek o. (18a-6)
ġırre o. (70a-15)
gice o. (43a-6)
giriftâr o. (17a-2)
gitmelü o. (31b-4)
ḫacîl o. (6a-14)
ḥâkim o. (5b-5)
ḫalâṣ o. (5a-14)
ḫalel o. (18b-1)
ḫâlî olma- (59b-14)
ḥâmile o. 33b-16)
ḫarâb o. (11b-7)
ḥarâm o. (14b-1)
ḥâṣıl o. (68b-8)
ḫasta o. (55b-6)
ḫasta-dil o. (76b-6)
ḫasta-ḫâṭır o. (34b-11)
ḥâżır o. (20b-15)
helâk o. (23b-14)
hem-râz o. (3a-2)
ḫidmetinde o. (25b-8)
ḫoş o. (66a-3)
iflâḥ o. (62a-6)
iḫtilâm o. (65a-6)
îmin o. (45a-6)
îs̱âr o. (64b-9)
ḳâbil o. (61a-11)
ḳâdir o. (68b-11)
ḳadri o. (71a-6)
ḳara o. (60a-6)
ḳarîn o. (26b-14)
ḳâsid o. (52b-14)
kerîm o. (79a-9)
kifâyet o. (16a-10)
ḳonuḳ o. (25a-9)
kör o. (65b-4)
ḳulavuz o. (29a-9)
ḳulluḳda o. (25b-15)
lâyıḳ o. (47b-8)
maġbûn o. (24b-11)
maġrûr o. (59b-3)
maḥcûb o. (26a-12)
maḥrûm o. (51b-14)
maḳbûl ol- (27a-14)
mâlik o. (64b-9)
maʿlûm o. (34a-4)
maʿzûl o. (26a-5)
melûl o. (26a-3)

mensûb o. (75b-11)
mest o. (3a-11)
meşğûl o. (76b-1)
meşhûr o. (19b-5)
muᶜaṭṭar o. (4b-15)
muḥtâc o. (31b-2)
muḳarrer o. (11b-10)
muḳayyed o. (16b-12)
muḳîm o. (55a-3)
mûnisi ol- (76b-10)
murâdınca o. (43a-10)
muṣâḥib o. (76a-1)
muṣîbete mübtelâ o. (34a-8)
muᶜteḳid o. (17a-12)
muᶜtekif o. (13a-8)
muṭṭaliᶜ ol- (15a-12)
muttaṣıf o. (19a-3)
muvâfıḳ o. (75b-2)
mübeddel o. (7b-12)
mübtelâ o. (34a-8)
mücâvir o. (56a-3)
mü'es̱s̱ir o. (10b-11)
mükâşefe baḥrına ġarḳ o. (51a-6)
müstaġraḳ o. (3a-7)
müstaḳîm o. (8a-13)
müstedâm o. (5b-5)
müstefîd o. (29a-12)
müstevlî o. (58a-6)
müşerref o. (19b-9)
müşkil o. (8a-3)
müteᶜallıḳ o. (14a-13)
müeġayyir o. (16b-1)
mütemekkin o. (38b-12)
müyesser o. (23b-5)
nâ-ümîẕ o. (24b-3)
nâzil o. (74b-8)
naẓm o. (6a-4)
nevmîẕ o. (9b-6)
pâk o. (30b-10)
pâydâr o. (67b-2)
pesendîde o. (4a-15)
peşîmân o. (63a-4)
pişmân o. (65a-9)
pür-ḫûn o. (43b-2)
râġıb ve ṭâlib o. (28a-4)
râḥat o. (14b-13)
râżî o. (15b-8)
rencûr o. (60b-5)
revâ o. (19a-6)
revân o. (19a-13)
revâne o. (21b-11)
rızḳı o. (74a-12)
rusbî o. (78b-8)
saġ o. (56b-15)
sayru o. (19a-1)
sebeb o. (56b-7)
sefer vâḳiᶜ o. (16b-8)
ṣoḥbetinde o. (53b-7)
ṣulḥ o. (54a-14)
süst o. (72a-14)
şâd o. (23a-5)
şerîk o. (72b-9)
şermsâr o. (47a-8)
ṭabîᶜat o. (34a-11)
ṭâḳatı ṭâḳ o. (44a-11)
ṭâlib o. (28a-4)
tamâm o. (4a-14)
ṭar o. (37a-3)
telḫ o. (12b-2)
tesellî o. (42b-2)
teslîm o. (36b-12)
tiz o. (71b-1)
ṭopraḳ o. (30b-11)
töhmetlü o. (75b-10)
ümîd-vâr o. (14a-11)
vâḳiᶜ o. (16b-8)
yâr o. (71a-5)
yaralu o. (35a-2)
yig o. (66a-8)
yigit o. (60a-6)
yoldaş o. (8a-15)
yüce o. (66b-10)
zebûn o. (9b-7)
ziyâde o. (7a-5)
ziyân o. (46b-14)
żâyiᶜ o. (7a-14)

olun-: Yapılmak, edilmek, olunmak.
➡ taḥrîr o. (40a-11)
edâ o. (1b-6)

on: On.
Bir ᶜâbid bir gice on batman yiyecek yidi... (7b-4)

o n b i ş : On beş.
Bâliğ olmağuñ üç nişânı vardur; birisi on biş yaşamaḳ... (65a-5)

o n ü ç : On üç.
Hem on üç gün-idi Şaʿbân ayına
Naẓm oldı ḫayr-ıla her-âyine (6a-4)

o r a : Orası, ora, o yer, o mahal.
Dervîş her ne yire irişe, gice olduġı vaḳt ora anuñ sarayıdur... (43a-7)

o r t a : 1. Ara.
Didüm ki; ʿâlim-ile ʿâbid ortasında ne fark vardur...? (30a-7)
2. İç taraf.
..zîrâ ki selâmet kenârdadur ve bunda ḫalâvet ortadadur. (78a-2)

o r t a ḳ : Ortak.

o r t a ḳ l ı ḳ : Ortaklık.
Devletsüzüñ çün arḳasın sıġayasın senüñ devletüñe günâh işler ortaḳlıḳ. (67b-7)

o r u ç (F. rûze): Dinî kâideler içinde yiyip içmekten kaçınma, oruç.
o. ṭut-: Oruçlu olmak, oruç tutmak.
Cömerd ki yiye ve yidüre, ol ʿâbidden yigdür ki oruç ṭuta ve bulduġın gizleye.(73b-2)

o t : 1. Bitki, ot.
Ot köklerin ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı. (44a-9)
2. İlâç.
Naʿlband dört ayaḳlu gözine ḳoyduġı otdan anuñ gözine ḳoydı. (65b-4)
o. iç-: İlâç içmek.
Gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek ṣavâb râyınuñ muḫâlifidür. (75a-11)

o t l a ḳ : Mera, çayır, çimen.
Biñ kez otlaḳ yiri yigdür meydândan. (78a-4)

o t u r - : 1. Oturmak, beklemek.
Yorılup oturmak ve diñlenmek yigdür, segirdüp yorılup yatmaḳdan. (59b-7)
2. Bulunmak, olmak.
..gördi ki ʿavratınuñ ḳatında bir yad er oturur ṣoḥbete meşġûl. (48b-12)
o.-a ṭur-: Oturup kalkmak, berâber olmak.
İy ʿâḳıl! Şol dostdan el yuġıl ki düşmenlerüñle otura ṭura. (68b-6)

o t u z ü ç : Otuz üç:
Başladuḳda düzmege bu naẓmı bil
Kim sekiz yüz otuz üçünci-y-di yıl (6a-3)

o y n a - : Eğlenmek, oynamak.
Ḫoca çün perî ṣûretlü ḳul-ıla oynamaġa ve gülmege arışa ʿacebdür ki ol, ḫoca gibi ḥükm ide... (50a-10)

o y u n : Eğlence, oyun.
o. it-: Oynamak.
İttifâḳ bir oġlancuḳ, bir ṭam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı. (46a-14)

—Ö—

ö d : Karacigerin mideye döktüğü safra denilen bir salgı, öd.
..bu rence dermân yoḳdur illâ hemân bir âdemüñ ödi gerekdür bunca ṣıfat-ıla muttaṣıf ola. (19a-2)

ö d ü n ç : Borç.
ö. vir-: Borç vermek.
Baylardan nesne dile ve faḳîrlerine ödünç vir. (29a-7)

ö g r e n - : Ögrenmek.
İy seḥer murġı! ʿIşḳı pervâneden ögren ki ol sûḫte cân virdi âvâzı çıkmadı. (3b-1)

ö g r e t - : Öğretmek, bildirmek.
Terk-i dünyâyı ḫalḳa ögredürler ve kendüler berk saḳlayup yıġarlar. (29b-2)

ö g ü t : Öğüt, nasihat.
Bir kişi oġlına vaṣıyyet eyledi ki; iy cüvânmerd, ögren işbu ögüdi. (64b-5)
ö. ṭut-: Ders almak, ibret almak.
Devletlüler kendülerden öñ geçenler vâḳıʿaları-y-la ögüt ṭutarlar... (77a-2)

ö l - : Ölmek.
Bu muḥâldür ki hünermendler öleler bî-hünerler yirlerin ṭutalar hünermendlerüñ. (10b-15)

ö l d ü r - : Öldürmek.
Bu âsândur ki diryi öldüreler, velîkin ölü yine diri olmaz. (72a-1)

ö l m i ş : Ölen, ölmüş olan.
..ʿâşıḳlar maʿşûḳlaruñ depelenmişidür, ölmişden ḫod âvâz gelmez. (3a-6)

ö l ü : Ölmüş olan, ölü.
Ya ḫoca iki eli-y-le altun ṭutar ḳucagında, ya bir gün mevc ölüsini kenâra bıraġur. (17a-7)

ö l ü m : Ölme, ölüm.
Pâdişâhlardan birisi ölüm hastalıġına düşdi... (8b-12)

ʿö m ü r, ʿö m r (A.): Yaşama, hayat; yaşama müddeti.
Bir dostı ki cemîʿ-i ʿömürde ḥâṣıl itmiş olasın, saḳın bir dem içinde gönlin yıḳmayasın. (73a-14)
Arudan söylemek fâyidesi yoḳ şol kişiye ki ʿömrinde aru soḳmamış ola. (57a-2)
ö. sür-: Yaşamak, ömür sürmek.
Her ki bî-fâyide ʿömr sürdi, altun saçdı ve nesne satun almadı. (67a-10)

ö ñ : 1. Ön, ön taraf.
Veger görem ki, gözsüz öñinde ḳuyı ola eger dınmayam günâhdur. (23b-1)
2. Huzur, yan, nezd.
Meşâyıḫdan birisinüñ öñinde eyitdüm ki, fülân kişi benüm fesâduma ṭanukluḳ virür. (8a-8)

ö ñ : Önce, evvel.
..senden öñ gelen pâdişâhlar bu mâlı çoḳ saʿy-ile cemʿ itdiler ve bir maṣlaḥata gerek ola diyü ḳodılar. (18a-5)
ö. geçenler: Önce gelenler, evvelkiler.
Devletlüler kendülerden öñ geçenler vâḳıʿaları-y-la ögüt ṭutarlar. (77a-2)

ö ñ d i n : Önce, daha evvel.
İy ḳarındaş! ʿÂḳıbet çün ṭopraḳ olmaḳdur; pes ṭopraḳ olmazdan öñdin ṭopraḳ olġıl! (30b-11)

ö ñ ü r d i : Önce, evvel, iptida.
Zinhâr öñürdi söze mecâl bulmayınca bî-hûde yire söz söylemek ile kendü ḳadrüñi gidermegil. (14b-1)

ö p - : Öpmek.
Pâdişâh oġlını ḳatına getürdi ve iki gözinde öpdi... (10b-12)
➡ yir ö. (33a-15)

ö r d e k : Ördek.
Toḳ kişinüñ gözine ördek biryânı sofrada tere yapraġından ednâdur. (37a-7)

ö r t - : 1. Gizlemek.
Veger bir kerîm ki iki yüz günâhı ola, keremi ʿaybını örter. (79a-14)
2. Kapamak.
Ve daḫı ulularuñ aḫlâḳ-ı ḥamîdesine iʿtimâd itdüm ki gözlerini zîr-dest kişilerüñ ʿaybından örteler... (5b-7)

ö r t ü l ü : Kapalı, gizli.
Velîkin ṣâḥib-diller râyı üzerine, ki sözüñ yüzi anlardan örtülü degüldür, mevʿiẓalar incüsin ʿibâret dizinine dizmişlerdür... (79b-7)

ö t - : Ötmek.
Bülbüllerden vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öter. (58b-7)

ö t ü r ü : Dolayı, için, ötürü.
Muḥammed Ḫârizm Şâh - raḥimehu'llah- Ḫıtây padişâhı-y-ıla bir maṣlaḥatdan ötürü ṣulḥ oldı. (54a-14)

ö y l e : O şekilde, öyle (krş. eyle).
Maşrıḳ ṭopraġını işitdüm ki ḳırḳ yılda çînî çanaḳ iderler.
Baġdâd'da günde yüzin iderler; lâ-cerem ḳıymetin daḫı öyle görürsin. (71a-9)

ö z g e : Başka, gayrı.
Vallahi güniledüm ki benden özge kimse senüñ cemâlüñi göre ve ben maḥrûm olam. (51b-14)

ʿö ẓ r (A.): Kusur, hata, eksiklik.
Ḳul oldur ki eksüklügin bilüp ʿöẓrini Ḥaḳ dergâhına getüre. (1b-11)
ʿö. dile-: Hatasının, suçunun afv edilmesini istemek.
..vezîri ḥabsden çıḳarup niʿmet virdi ve ḫaṭâ itdüm diyü ʿöẓr diledi. (20a-1)

—P—

p a b u ç (F. pâ-pûş): Ayakkabı, papuç.
Meger ki bir gün yalın ayaḳ ḳaldum ve pabuç alacaḳ nesnem yoġ-ıdı. (37a-2)

p â d i ş â h (F. pâd-şâh): 1. Hükümdar, melik.
Pâdişâh ḫizmetine kişi her sözi ṭoġrı söylemek gerek. (9b-7)
2. Her şeye hükmeden, her şeyin yegâne sâhibi (Allah).
Ḳâdir pâdişâhı gör kim ʿuṣâre-i ḳamış anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur. (2a-10)
p. ḳıl-: Pâdişâh yapmak.
Allahu Taʿâlâ -celle ve ʿalâ- beni bu memlekete pâdişâh ḳıldı, tâ ki yiyem ve baḫşiş idem... (18a-9)

p. ol-: Hükümdar olmak.
Ḳatına ḫalḳ dirildi, Ḍaḥḥâk yaluñuz ḳaldı, Firîdûn pâdişâh oldı. (11b-11)
p. ḳullıġında ol-: Pâdişâhın hizmetinde bulunmak.
Bir kişinüñ dostı var-ıdı, pâdişâh ḳullıġında olurdı. (25b-15)
p.-ı ᶜâlem: Cihânın hükümdarı.
İy pâdişâh-ı ᶜâlem! Sebeb oldur ki ᶜavâm biñ herze ve hedeyân söylerse ve yüz bunuñ gibi fiᶜl işlerse, ḫalâyıḳ biñde birin istiᶜmâl idüp söylemezler. (61b-15)
p.-ı zamân: Zamanın, devrin pâdişâhı.
İy pâdişâh-ı zamân, meger ki güreş ᶜilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı ki benden dirîġ ṭutmış-ıdı, ol daḳîḳ-ıla baña furṣat buldı. (21a-5)

pâdişâhlıḳ: Hükümdarlık, padişahlık.
p. it-: Hükümdarlık etmek, padişahlık yapmak
..pes neçün ḫalḳı ṭaġıtduñ? Meger ki pâdişâhlıḳ idecek başuñ yoḳdur. (11b-12)
p. sür-: Hüküm sürmek.
Bunca müddet pâdişâhlıḳ sürdi, tâ ki bir ḳaç begler buña muṭîᶜ-iken ᶜâṣî oldılar.

pâdişâh-zâde (F.): Pâdişah oğlu, padişah çocuğu
Bir pâdişâh-zâde var-ıdı, ḳıṣa boylu-y-ıdı. (10a-7)

pâk (F.): Temiz.
Ḳoyun gerçi kiçidür, pâk ṭâhirdür. (10a-11)
p. ol-: Temizlenmek, temiz olmak, arınmak.
Eger ḫalḳdan saña ziyân irişse ᶜafv eyle ki günâhdan pâk olasın. (30b-10)

pâk-bâz (F.): Sadık âşık.
Bir pâk-bâz, ṣâḥib dil yigit bir ṣâḥib-cemâle ᶜâşıḳ oldı. (57a-13)

palâs (F.): Aba.
..andan ṣoñra gördüm ki palâs geymiş ve yama yama üstine dikmiş ve loḳma loḳma divşürür. (63b-1)

parala-: Parçalamak.
Bir kişi ḳurt enügin bisledi, çün büyüdi issini paraladı. (33b-5)

pâre (F.): Parça.
Ḳuru etmeg-ile ve pâre pâre ḫırḳa-y-ıla ḳanâᶜat itmek yigrekdür.... (32b-13)

Pars (F.): İran, İran ülkesi. (46a-10)

pârsî (F.): Fars dili, farsça.
Rûm ḫalḳı pârsîden ġâfil ve zâhil dururlar... (4b-9)

pas: Bazı madenlerde rutubet ve nem dolayısıyla maydana gelen oksit.
Bir demüri ki pas yiyüp delmiş ola, ol sayḳal-ıla giderilmez. (7b-2)

pâsubân (F. pâs-bân): Gece bekçisi, koryucu.
Pâdişâh dervîşlerüñ pâsubânıdur, gerçi niᶜmet pâdişâh devletindendür. (21b-7)

pâydâr (F.): Daim, sürekli, berkarar.
p. ḳal-: Daim olmak, sürekli olmak.
sitemkâr cihânda ḳalmaz velîkin aña laᶜnet pâydâr ḳalur. (18b-4)
p. ol-: Daim olmak, devam etmek, ayakta durmak.
Üç nesne üç nesnesüz pâydâr olmaz. (67b-2)

pencere (F.): Pencere.
Pâdişâh çün-ki bu beyti işitdi, pencereden biñ dînâr çıḳardı, didi ki: "Dervîş! Etegüñ aç!" (14a-5)

pençe (F.): Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları.
Evvel ḳurt pençesinden ḳurtarduñ, âḫir yine ḳurt sen olduñ. (27a-10)
p. ṭut-: Pençeleşmek; dövüşmek.
Bâzûsı süst olan kişi câhıllıġından dandur ki demür pençelü-y-ile pençe ṭuta. (72a-15)

pençelü: Pençesi olan, pençeli. (72a-15)

pend (F.): Öğüt, nasihat.
p. it-: Öğüt vermek, nasihat etmek.
Bir ḥakîm, oġlanlarına dâyim pend iderdi.... (61a-14)

perde (F.): Örtü.
Veger luṭfı yüzinden perdeyi götüre şaḳîlere daḫı yarlıġanmaḳ ümîdi vardur. (76b-15)

perhîz (F.): Dinen yasaklanmış şeylerden uzak durma.
Yiğit perhîz itmek gerekdür şehvetden, pîrüñ ḫod âleti ḳalḳmaz perhîzi nedür.(78b-4)
p. it-: Haramdan uzak durmak, sakınmak, korunmak.
ʿAlim ki ḥarâmdan perhîz itmez, gözsüz meşʿale-dâr gibidür. (67a-7)

perî (F.): Cinlerin çok güzel olarak düşünülen dişilerine verilen isim.
Buncılayın şekl ü ḳadd-ıla âdem görmemişem; meger bu şîveyi perîden ögrendi. (54b-5)

perî-peyker (F.): Peri sûretli, peri yüzlü; çok güzel.
Dünyâ bâlişine söykenmiş ve perî-peyker oğlan ḳarşusına mirvaḥı-y-ıla ḫizmete durmış.(28a-6)

perîşân (F.): Dağınık, perişan; üzgün, kederli, acınacak vaziyet.
Gördi ki ṣûret-i ḥâli perîşân. (45b-3)

perîşân-hâl (F.): Hali perişan olan, acınacak halde olan.
Ben dost aña direm ki perîşân-ḥâl ve dermânde ḳalduġı vaḳtda dostlıḳ ide dostınuñ elin ala. (16a-15)

perişânlıḳ: Perişan olma durumu; dert, üzüntü.
ʿAvratum görmemek perîşânlıġı daḫı artuḳ oldı. (54a-8)

pervâne (F.): Geceleri ışığın etrâfında dönen küçük kelebek.
İy seḥer murġı! ʿIşḳı pervâneden ögren... (3b-1)

perverde (F.): Beslenmiş, büyütülmüş.
p.-i niʿmet: Nimetle beslenmiş.
... ben de şimdiye degin bu ḫânedânuñ perverde-i niʿmetiyem (19b-13)

pes (F.): 1. Öyle ise, o halde.
Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur, pes ʿaḳreb inine barmaġuñ ṣoḳma. (17a-10)
2. Nihayet, sonra.
Bunuñ gibi mâliḫulyâlar şol ḳadar söyledi ki aṣlâ mecâli ḳalmadı. Pes baña eyitdi... (38b-5)
Pes bir ḳaç yıldan ṣoñra Şâm seferinden geldüm ve ol dervîşün maḥallesine uġradum, ṣordum. (64b-11)
3. Hemen, derhal.
Pes żarûrî vardılar evvelki üstâdı yine getürdiler. (62b-3)

4. Mâdem.
Vezîr eyitdi: *Pes* çün-ki ẖalḳ dirilmek pâdişâhlıġı mûcibdür, pes ne-çün ẖalḳı ṭaġıtduñ? (11b-11)

5. O vakit, o zaman.
Pes maṣlaḥat anı gördüm ki milk-i ḳanâʿatı hirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın... (16a-6)

6. Öyle ki.
..zirâ ṭuz anuñ elindedür ve benüm yaram üzerindedür. Pes kimsenüñ yarasına ṭuz ekmeyince acısın bilmez. (57a-4)

7. İşte.
Ve servüñ ne yimişi gelür ve ne ṣolar, dâyim tâzedür, âzâdlıḳ ṣıfatı budur. Pes ol sebeden aña âzâde dirler. (79a-4)

8. Yani.
İttifâḳ-ıla it yidügin bilür, pes it yigdür tuz etmek bilmez âdemden. (76a-7)

pesendîde (F.): Beğenilmiş.
p. ol-: Beğenilmek.
Ḥaḳîḳatda tamâm ol vaḳt ola ki ekâbir ortasında pesendîde ola. (4a-14)

peşîmân: Bk. Pişmân.

peyġamber (F.): Nebi, peygamber.
Allah Taʿâlâ'nuñ şükri benüm üstüme daẖı ziyâde vâcibdür ki baña peyġamberler mîrâs̱ını naṣîb eyledi... (32b-4)

peyġamber-zâde (F.): Peygamber çocuğu, pegamber oğlu.

peyġamber-zâdelik: Peygamber çocuğu olma hali.
Çün-ki Kenʿân'uñ ṭabîʿatı bî-hünerlik oldı peyġamber-zâdeligi ḳadrin arturmadı. (73a-6)

peyk (F.): Haber getirip götüren, haberci.
..çün-ki yarın ecel peyki irişe nâçâr söylemeyesin. (3b-14)

pîl (F.): Fil.
Oğlan bir esrük pîl gibi meydâna girdi. (20b-15)
p. tenlü: Cesîm, iri vücutlu ve güçlü kimse.
Ne ẖoş didi ol ẖatun kişi kendü oġlına, çün-ki pîl tenlü ḳablan aḳtarıcı gördi. (60b-2)

pîl-bân (F.): Fil besleyen, fil yetiştiren, fil çobanı.
Ancılayın gördüm ki bir pîl-bân Nil deñizi kenârında didi. (19b-2)

pîr (F.): 1. İhtiyâr, yaşlı.
Pîrüñ köşe iẖtiyâr itdügine iʿtibâr yoḳdur ki köşeden durmaġa mecâli yoḳdur. (78b-11)
2. Tarikat kurucusu, şeyh.
Dervîş pîr öñine geldi ve ḥâl ne-y-idügin ʿarż itdi. (30b-2)
p.-i miskîn: Zavallı ihtiyâr.
Meger şâkirdleri içinde bir ṣâḥib-cemâl oğlan var-ıdı, ve pîr-i miskîn aña taʿaşşuḳ itmiş-idi. (20b-10)

pîşe (F.): Meslek, sanat.
p. idin-: Meslek edinmek, meslek haline getirmek, âdet edinmek.
Cevr pîşe idinen sulṭânlık itmez ve ḳurt çobanlıḳ idecek degüldür. (12a-3)

pîşe-kâr (F.): Sanatkâr, sanat sahibi olan.
Beşinci pîşekârlardur ki saʿy-ı bâzû-y-ıla kifâf ḥâṣıl iderler... (42a-11)

pişmân (F. peşîmân): Nedâmet getirmiş, nâdim, pişman.
p. ol-: Nedâmet getirmek, pişman olmak.
Bu sözden maḳṣûd oldur ki; ṣınamamışa büyük iş ısmarlaya, ʿâḳıbetü'l-emr pişmân ola. (65b-9)

pulâd (F.): Çelik.
p.-ı hind: Hint çeliği.
..ve andan pulâd-ı hindi Ḥaleb'e getürem... (38b-2)

pür (F.): Dolu.
p. gül eyle-: Gül ile doldurmak.
Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyleyüp şehre ḳaṣd itmiş. (4a-5)
p. ḳıl-: Doldurmak.
Ḫâṭırumda-y-ıdı ol gülistân güllerinden etegüm pür ḳılam aṣḥâba hediyye getürem...(3a-10)

püsendîde: Bk. pesendîde.

püşt-bân (F.): Dayanak, destek; yardımcı.
Ümmetüñ dîvârına ne ġam ki, senüñ gibi püşt-bânı ola... (2b-6)

—R—

radıye'llâhu ʿanhu (A.): "Allah ondan razı olsun" anlamında dua cümlesi.
Ebû Hüreyre -radıye'llâhu ʿanhu- her gün Muḥammed Muṣṭafâ -ṣallâ'llâhu ʿaleyhi vesellem- ḥażretine varurdı. (26a-7)

raġbet (A.): İstekle karşılama, itibar etme, beğenme.
r. it-: İstekli görünmek, rağbet etmek.
Bir dânişmendüñ bir zişt ḳızı var-ıdı. Yigirmi biş yaşına irmiş-idi. Ve çoḳ mâl ve niʿmet ve cihâz-ıla kimse anı almaġa raġbet itmezdi. (31a-5)

râġıb (A.): Rağbet eden, istekli.
r. ve ṭâlib ol-: İstekli ve arzulu olmak, istemek.
Meger pâdişâh bir daḫı ʿâbidi görmege râġıb ve ṭâlib oldı. (28a-4)

râḥat (A.): Kedersiz olma, âsûdelik, huzur, rahat.
Ḫalḳuñ râḥatı senüñ ẓulmüñden emîn olmaḳdur. (13b-9)
r. irişdür-: Rahatlık ve huzur sağlamak.
Altunuđan ve gümişüñden ḫalḳa râḥat irişdür ve kendüñ daḫı fâyidelen... (39a-9)
r. ol-: Huzur içinde olmak, rahat olmak.
Tâ ki avından artuġın yiyüp, düşmen şerrinden emîn olup anuñ sâyesinde râḥat olam. (14b-13)

râḥatlıḳ: Huzur, rahatlık.
Ḥâżır râḥatlıġı gelecek zaḥmet teşvîşi-y-ile mükedder ḳılmaḳ ʿâḳıllar işi degüldür. (63a-5)

raḥim (A.): Döl yatagı, rahim.
Ṣûretde bir ḳaṭra su âdemî oldı çün-ki raḥimde ḳırḳ gün ḳarâr itdi. (65a-12)

raḥîm (A.): Merhametli, çok merhamet sahibi (Allah).
Kâtibini yarlıġaġıl raḥmetüñle yâ raḥîm (79b-2)

raḥimehu'llah, raḥimehümü'llah (A.): "Allah ona (onlara) rahmet etsin" manasında dua cümlesi. (5b-10)

rahmet (A.): 1. Acıma, esirgeme; Allah'ın kullarına olan ihsanı.
Kâtibini yarlıġaġıl rahmetüñle yâ raḥîm (79b-2)
2. Peygamberimiz Hz. Muhammed için kullanılır.
Ve rivâyetdür server-i kâyinâtdan ve mefḫari mevcûdâtdan ve ol ʿâlemîlerüñ raḥmeti ve âdemîlerüñ ṣafveti Muḥammed Muṣṭafâ'dan... (2b-3)
r. eyle-: Acımak, merhamet etmek.
İlâhî! Yavuzlara raḥmet eyle! (78a-6)
r. it-: Merhamet etmek, acımak; iyilik yapmak.
İlâhî! Yavuzlara raḥmet eyle! Eyülere ḫod ol vaḳt raḥmet itdüñ-idi ki eyü yaratduñ. (78a-7)
raḥmetu'llahi ʿaleyh: Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. (5b-7)

raḫt (F.): Yol levazımı, yol takımları.
r. baġla-: Yol takımlarını hazırlamak.
İrtesi raḫtumı baġladum ki sefere gidem. (54b-13)
r. divşür-: Yol levazımını toplamak, sefer hazırlığı yapmak.
Raḫt divşürüp memleketden gitmelü olıcaḳ dervîşlik pâdişâḫlıḳdan yigrekdür. (31b-4)

raʿiyyet (A.): Bir hükümdarın idaresi altında bulunan halk, tebea.
Pâdişâh ṣordı ki: "Şimden girü sipâh ve raʿiyyet dirilmek çâresi ne ola? (11b-15)

raḳam (A.): Yazı yazma.
r. çek-: Yazı yazmak.
Çekdi ʿutârid anuñ-çün yüzine raḳam (5b-2)

raḳṣ (A.): Sıçrayıp oynama.
r.-a gel-: Sıçrayıp oynamaya başlamak, coşmak.
Gördüm ki ʿâbidüñ devesi raḳṣa geldi, ʿâbidi yabana atdı. (8b-5)

ramaḳ (A.): Bir nefes alıp verecek ḳadar vücutta kalan hayat.
İki gün ve iki gice deñiz yüzinde mevc öñince gitdi ve üçünci gün kenâra irişdi; şöyle kim candan bir ramaḳ ḳaldı. (44a-9)

râsiḫîn (A.): Dinî ilimlerde geniş bilgi sahibi olanlar.
ʿUlemâ-yı râsiḫînden ṣordılar ki vaḳıf etmeginüñ ḥaḳında ne dirsin? (28b-15)

râst (F.): Doğru, düzgün; tesadüf, isabet.
r. dile-: Doğrusunu istemek.
Rast dilersin anuñ gibi biñ göz kör olsun güneş kararınca. (11b-4)
r. gel-: İsabet etmek.
Dört atıcı tîr-endâz ki pâdişâhuñ yanında olurdı, birisinüñ oḳı rast gelmedi. (46a-13)

rastıḳ (F.): Kaşa sürülen siyah boya.
..gözsüz kişinüñ ḳaşına rastıḳ sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür. (40b-13)

ravża (A.): Bahçe.
r.-i irem: İrem bahçesi; cennet bahçesi.
Ḥayran ṣafâ-yı ṣoḥbetüñe ravża-i irem (5b-1)

rây (A. re'y): Düşünce, fikir.
Gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek ṣavâb râyınuñ muḫâlifidür ve ülü'l-elbâb ʿahdin ṣımaḳdur. (75a-12)

râz (F.): Sır.
Eger bir kimse anuñ vaṣfını benden ṣorarsa, ben bî-dil ol bî-nişândan ne râz eydebilem...(3a-5)

r â ż î (A.): Rıza gösteren, kabul eden.
Âvâz itdi ki eger geydügüm ḳaftana râżî-y-ısañ dirîġ degüldür. (43b-3)
r. it-: Gönlünü almak, rıza göstermesini sağlamak.
..atasını ve anasını getürdiler çoḳ mâl ve niᶜmet virüp râżî itdiler. (19a-4)
r. ol-: Rıza göstermek; boyun eğmek.
Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol, veyâ cigerbendi ḳarġalar öñine at. (15b-8)

r e b î ᶜ (A.): Bahar.
..gerdiş-i zamâne anuñ ᶜayş-ı rebî'in mübeddel ḳılmaya. (4a-8)

r e d d (A.): Geri döndürme, geri çevirme.
r. eyle-: Geri çevirmek, reddetmek.
Her kişi ki ṣâḥib-cemâl ola, her ne yire ḳadem baṣarsa öñine el dutup kimse anı redd eylemez. (42a-3)

r e î s (A.): Başkan, reis.
Nâgâh Ḥaleb reîslerinden birisi, ki dostum idi, beni bu ḥâlde gördi ve eyitdi. (26b-3)

r e k ᶜa t (A.): Namazda bir kıyam, bir rükû ve iki secdeden meydan gelen hareket, rekât.
..baş ḳaldurup iki rekᶜat namâz ḳılmazlar. (25b-10)

r e n c (F.): Sıkıntı, meşakkat, ıstırap, dert, zahmet, eziyet.
Eṭibbâ-i Yunân ittifâḳ itdiler ki bu rence dermân yoḳdur... (19a-2)
r. çek-: Sıkıntı çekmek.
İy ata! Her vech-ile kişi renc çekmeyince genc ḥâṣıl itmez. (45b-13)
r. getür-: Sıkıntı vermek, zahmet vermek.
Ḳadardan artuḳ yicek renc getürür. (34b-7)

r e n c î d e (F.): İncinmiş, mükedder.
..bu göñül anuñ maḥabbeti-y-le ve miḥneti-y-le rencîdedür. (9a-15)

r e n c û r (F.): Kederli, dertli, hasta, mustarip.
r. it-: Sıkıntıya sokmak, mustarip eylemek.
Ḥükemâdan birisi oğlını ziyâde yimekden nehy iderdi ki ṭoḳluḳ kişiyi rencûr ider. (34b-1)
r. ol-: Hasta olmak, hastalanmak.
Bir baḫıl kişinüñ oğlı rencûr oldı ve dostları ṣora geldiler.. (60b-5)

r e n g (F.): Renk.
Heft reng perde-y-ile ṭaşrañı bezeme ki, evüñ içinde ḳamışdan ḥaṣırdur artuḳ nesne yoḳdur. (31b-12)

r e n g î n (F.): Güzel, hoş, latif.
..hemîşe tâze ve ḫurremdür pârsî ḥikâyetinde durur rengîn ve müzeyyen... (4b-8)

r e s m (A.): 1. Şekil, tarz.
Eger Ḳur'ân'ı sen bu resme oḳıyasın müsülmânlıḳ revnaḳın giderürsin. (49b-10)
2. Âdet, usul.
Eger sizde inṣâf olsa ve bizde ḳanâᶜat olsa dilencilik resmi cihânda götrüleydi... (32a-9)
r.-i ḳadîm: Eski usul.
..dostlardan birisi resm-i ḳadîm-ile ḳatuma geldi. (3b-10)
r.-i ẓulm: Zulüm âdeti.
Ṭuzı bahâsını virüp ṣatun alġıl ki resm-i ẓulm ḳalmaya ve köy ḫarâb olmaya. (18a-15)

r e s û l (A.): Peygamber, resul.
Resûl ḥażreti -ṣallâ'llâhu ᶜaleyhi ve sellem- eyitdi. (32a-12)

r e v â (F.): Câiz, lâyık, uygun.
Düşmenüñ naṣîḥtın ḳabûl itmek ḫaṭâdur, velîkin işitmek revâdur ki tam ʿaksince işleyesin. (69a-5)
r. eyle-: Hasıl etmek, karşılamak.
Daʿvetini icâbet ḳıldum ve ḥâcetini revâ eyledüm... (2b-11)
r. gör-: Uygun görmek, câiz görmek.
Pâdişâh ki cevr itmegi revâ göre, saḫtlıḳ güninde aña dost güçlü düşmen olur. (12a-12)
r. ol-: Câiz olmak.
..pâdişâh selâmeti-çün raʿiyyetden birisinüñ ḳanın dökmek revâ ola. (19a-6)

r e v â n (F.): Ruh, can; giden, akan.
Saña revân u ʿaḳl u ṭabʿu idrâk ve cemâl ve nutḳ virdi. (64a-9)
r. ol-: 1. Akmak, boşalmak.
Pâdişâh bu sözi işitdi ve gözlerinden yaş revân oldı... (19a-13)
2. Çıkmak; gitmek.
Faḳîh ü pîr ü mürîdden her birisi ki dilinden pâk nefes revân olmış... (28a-2)
..gemiye getürdi ve geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı. (43a-9)

r e v â n e (F.): Giden, gidici, yürüyen.
r. ol-: Yürümek, gitmek.
Dervîş bu beyti oḳıdı ve revâne oldı. (21b-11)

r e v n a ḳ (A.): Parlaklık, güzellik, hoşluk.
Yarasa ger gün görmek istemese hemân güneşüñ bâzârı revnaḳı yirinde durur. (52b-10)

r ı ż â : (A.): Razı olma, hoşnut olma.
İy oġul! Bu dervîşler ḫırḳası rıżâ ṭonıdur. (30b-3)
rıżâu'llâh: Allah rızası.
Ṭoġrılıḳ mûcib-i rıżâu'llâhdur. (15b-13)

r ı z ḳ (A.): Allah'ın kullarına bahşettiği yiyecek ve içecek, nimet.
Eger rızḳ âdemden gelür diyü iʿtiḳâd itdügüñ ḳadar Tañrı virdügine iʿtikâḍ itse-y-idüñ melâyikeden aʿlâ maḳâma irişeydüñ. (64a-2)
r.-ı düken-: Rızkı tükenmek, rızkı bitmek; hayatını tamamlamış olmak.
İy ḳarındaşlar! Naṣîbüm degüldi ve hem ol balıġuñ rızḳı daḫı dükenmiş degüldi. (39b-14)
r.-ı ol-: Nasibi olmak, rızkı olmak.
Rızḳı olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz... (74a-12)

r i ḳ â b (A.): Kul, köle, câriye.
..şehinşâh-ı muʿaẓẓam, mâlikü'r-riḳâbi'l-ümem... (5a-10)

r i n d (F.): Kalender, dünya işlerini hoş gören.
Zâhide zindân ol yiter ki rindler ṣoḥbetinde ola. (53b-7)

r î v (F.): Hile, düzen.
Eger firişte dîv-ile otura vaḥşet ve ḫıyânet ve rîv ögrene. (71b-4)

r i v â y e t (A.): Haber nakletme; nakil, rivayet.
Ve rivâyetdür server-i kâyinâtdan ve mefḫar-i mevcûdâtdan... (2b-2)
r. it-: Nakletmek, anlatmak.
Rivâyet iderler ki ceng güninde evvel meydâna at depüp giren ol merd idi. (10b-1)

r i y â (A.): Gösteriş.
Şol ʿâbid ki riyâ-y-içün köşe iḫtiyâr ide, bî-çâre ʿaceb ṭonuḳ âyîne içende ne göre? (73b-6)

r i y â s e t (A.): Reislik, başkanlık.
Pes maṣlaḥat anı gördüm ki milk-i ḳanâʿatı hirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın ki ʿâḳıllar dimişlerdür. (16a-7)

r û ḥ (A.): Ruh, can.
..ḫûb-ṣûret ḥaẓẓ-ı nefsdür ve ḫoş-âvâz ḳût-ı rûḥdur. (42a-11)

r u ḳ ʿa (F.): 1. Yama.
Bir dervîş gördüm ki faḳr odına yanmış ve ḫırḳasına ruḳʿa ruḳʿa yamamış... (32b-10)
2. Pusula ve terhise yazmaya yarayan kâğıt, mektup.
Ṣabr köşesinde ḫırḳasın yamayup epsem oturmaḳ yigrekdür ḫocalara ḳaftan-içün ruḳʿa yazmaḳdan. (33a-5)

R û m (A.): Anadolu. (4b-9)

r u s b î (F. ruspî): Fâhişe, orospu.
Ḳarı ʿavrat ki rusbî ola nice ide ki nâ-bekârlıġa tevbe ide.. (78b-7)

r û z î (F.): Rızık, nasip, kısmet.
Ol ki ḫalḳı ve rûzî ve baḫtı yaratdı, ya fażîlet virdi, ya baḫt virdi. (78b-2)

r û z i g â r (F. rûzgâr): 1. Zaman, gün.
Niçe rûzigâr terbiyet ḳıldı, hiç es̱er itmedi. (61a-5)
2. Ömür, hayat.
İy yâr ʿitâb elin rûzigârum eteginden girü çek ki niçe kerret bu maṣlaḥatdan endîşe ḳıldum. (51a-5)
r. geçür-: Yaşamak, ömür sürmek.
İy çoḳ rûzigâr geçürmiş ana! Ṭut ki ṣaçuñ ḳara olmış... (60a-5)
r.-ı nâ-müsâʿid: Müsait olmayan günler; iyi olmayan hayat.
Yâranlarumuzuñ birisi, bir gün ḳatuma geldi, rûzigâr-ı nâ-müsâʿidinden şikâyet eyledi. (15a-8)

r ü s t â y î (F.): Köylü.
Ve gicesi cemîʿ-i sergüzeşti atasına ḥikâyet itdi; gemi ḥâlinden ve mellâḥ cevrinden ve rüstâyîler ḳuyı üstinde dögdüklerin... (45b-8)

r ü s v â y (F.): Rezil, hor, hakir, itibarsız.
r. eyle-: Rezil etmek, küçük düşürmek.
Ḫalḳuñ gizlü ʿaybını eşkâre itme ki anı rüsvây eylersin... (71b-6)

—S—

s a ʿâ d e t (A.): Talih, baht, ikbal, saadet.
Ve şol kimesneyi ki saʿâdet kemendi çeke ol nice varmaya? (77a-10)
Bu saʿâdet zûr-ı bâzû-y-ıla degüldür, tâ ki Allah Taʿâlâ virmeye. (77a-13)

s â ʿa t (A.): Vakit, zaman, an, saat.
Ḳıyâs it ol sâʿat ne ḥâl ola ki; cân-ı ʿazîz gövdeden çıḳmalu ola. (58a-4)

ṣ a b â (A.): Gün doğusundan esen hafif yel, saba rüzgârı.
Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür... (2a-7)

ṣ a b â ḥ (A.): Sabah, sabah vakti.
Her ki ṣabâḥ durup senüñ yüzüñi göre; selâmet gününüñ sabâḥı aña ḳarañu gice olur. (53a-15)

sâbıḳ (A.): Eski, geçmiş, önceki, evvelki.
s.-ü'l-inʿâm: Eski velînimet.
Sâbiḳu'l-inʿâm ḫudâvend ne günâh gördi ki ḳulları naẓarında ḫor dutar? (17b-8)

ṣabr (A.): Sabır.
Ne ʿâşıḳlar gönlinde ṣabr ḳarâr ider ve ne ġarbılda ṣu. (14a-9)
s. it-: Tahammül etmek, katlanmak, sabr etmek.
Bu ḫalḳ töhmetini çekmegi âsân gördüm anuñ dîdârınsuz olmaġa ṣabr itmekden. (52a-7)

ṣabûḥ (A.): Sabahleyin içilen içki.
Mest-i ṣabûḥ yâranlaruñ ḳulaġına bundan yigrek ne ola? (42a-9)

ṣaç: Saç.
Bir ḳarı ʿavraṭ saçın boyamış. (60a-5)

ṣaç-: 1. Saçmak, ekmek.
Eger saña ululuḳ gerekse ʿaṭâ eyle ki dâneyi ṣaçmayınca bitmez. (18a-4)
2. Harcamak.
Her ki bî-fâyide ʿömr sürdi, altun ṣaçdı ve nesne ṣatun almadı. (67a-10)

ṣadaḳa (A.): İhlâs ve samimiyetle, Allah rızası için fakirlere verilen para ve saire; bağış.
s. it-: Sadaka vermek, ihsanda bulunmak.
Dirler ki; şehirde fülân kişi ehl-i keremdür ve dervîşlerüñ ḥâlin bilür. Anuñ ḳatına varsañ bir niçe ṣadaḳa ide. (33a-1)

ṣadâḳat (A.): Samimi dostluk, doğruluk.
s. ve maḥabbet ḳıl-: Gerçekten dost olmak ve sevgi göstermek.
..yigitlikde ittifâḳ bir dost-ıla ṣadâḳat ve maḥabbet ḳılmışdum ki iki gözümüñ ḳıblesi anuñ cemâli olmış-ıdı. (55b-10)

ṣadef (A.): İnci kabuğu, sadef, inci.
Beriyye yazularında susuz kişinüñ aġzında ya incü olmış ya ṣadef olmış ne fâyide? (36b-7)

ṣâḍık (A.): Sadâkatle muttasıf olan, doğru, gerçek, sevgi ve bağlılığı samimi olan.
Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyleyüp şehre ḳaṣd itmiş. (4a-5)

Saʿdî (A.): Gülistan kitabını yazan İran'ın büyük edibi. (54b-8)

ṣadr (A.): Baş köşe, en üst makam.
Ḫuṣûṣâ ben ki mürüvvet ṣadrında oturmışam ve fütüvvet kemerin baġlanmışam. (63a-6)
s. taʿyîn it-: En yüksek makâma memur yapmak.
Ve hünermend her nereye varursa iʿtibâr iderler ve ṣadr taʿyîn iderler. (61b-4)

ṣaf (A. saff): Sıra, saf.
Ḳoġıl beni ki bende-i kemînem tâ bendeler ṣafında oturam. (17b-2)

ṣafâ (A.): Gönül şenliği, huzur, zevk, safa.
Eger safâñ var-ısa senüñ-çün şehirde bir sarây bünyâd ideyin.. (27a-13)
ṣ. bul-: Zevk almak, huzur bulmak.
Görürem ki âvâzuñ ḫoş olur ve ḫalḳ senüñ âvâzuñdan ṣafâ bulurlar. (49a-6)
s. sür-: Zevk almak.
ʿUd ṭablasından dimâġ ṣafâ sürmez, oda bıraḳ ki ʿanber gibi ḳoḳa. (18a-3)
s.-yı ṣoḥbet: Sohbetin zevki, safası.
Ḥayrân ṣafâ-yı ṣoḥbetüñe ravża-i irem (5b-1)

ṣ a f v e t (A.): Temizlik, saflık.
..ol ʿâlemîlerüñ raḥmeti ve âdemîlerüñ ṣafveti... (2b-3)

ṣ a ġ : Solun zıddı, sağ.
Ṣaġa ṣaġlık zîneti yiter. (78a-13)

ṣ a ġ : Sıhhatte olan, sağ olan.
Ṣaġ olan kişiye yara derdinden ġam yoḳ. (56b-15)

ṣ a ġ ı r : Duymayan, işitmeyen, sağır.
Şol kimsenüñ ki Allah Taʿâlâ -celle ve ʿalâ- ḳulaġın ṣaġır yaratmış ola ol nice işide? (77a-9)

ṣ a ġ l ı ḳ : 1. Sıhhatte olma, sağlık.
Ṣaġlıġı selâmet bil ve ḳanâʿat ayaġını etegüñe ṣarġıl! (40b-9)
2. Sağa ait olma.
Ṣaġa ṣaġlıḳ zîneti yiter. (78a-13)

S a ḥ b â n - ı V â y i l : Güzel konuşmasıyla meşhur bir Arap hatibi. (47b-3)

ṣ â ḥ i b (A.): Sahip, haiz.
Bu kitâbı ḳıl mübârek ṣâḥibine iy Kerîm (79b-1)
s.-i firâset: Anlayışlı, anlayış sahibi.
ʿÂḳıl ve ṣâḥib-i firâset yigit idi, ululuḳ âs̱ârı sîmâsında bellü-y-idi. (11a-7)

ṣ â ḥ i b - c e m â l (F.): Güzellik sâhibi, güzel yüzlü.
Bir kişinüñ bir ṣâḥib-cemâl ʿavratı var-ıdı, ṭalâḳ virdi. (54a-4)

ṣ â ḥ i b - d e v l e t (F.): Büyüklük sahibi, ulu kişi.
..tâ gülüñ dikenden ve diken ayaġuñdan çıḳdı ve bir ṣâḥib-devlet irişdi... (46a-6)

ṣ â ḥ i b - d î v â n (F.): Devlet hazinesine bakan memur.
..ṣâḥib-divân -ıla evvelden münâsebetüm var-ıdı; vardum, ṣâḥib-dîvân ḳatına iletdüm ve ḥâlini añlatdum. (16b-1)

ṣ â ḥ i b - f i r â s e t (F.): Anlayış sahibi, anlayışlı.
Bir ṣâḥib-firâset dervîş eyitdi: İy emîr! Bu dünyâda senden kemterüz. (31a-12)

ṣ â ḥ i b - m a ḳ â m (F.): Makam ve mevki sahibi.
Ṣoḥbet lâzımlarından birisi daḫı budur ki; bir maḳâma varasın ṣâḥib-maḳâm gönlini râżî idesin. (75b-5)

ṣ â ḥ i b - r â y (F.): Düşünce sahibi, düşünceli.
Bir pâdişâhuñ bir ṣâḥib-rây ve ʿâḳıl vezîri var-ıdı. (19b-4)

ṣ â ḥ i b - ş i n â ḫ t (F.): Anlayışlı, bilgili.
ʿÂḳıl ve ṣâḥib-şinâḫt kişi ḫaṭarlu işleri alçaḳ aṣıllu kişiye ısmarlamaz. (65b-11)

ṣ â ḥ i b - t e d b î r (F.): Tedbir sahibi, tedbirli.
..ṣâḥib-terbîr ve ʿâḳıl kişiler bir kişinüñ sözi tamâm olduġın görmeyince söze başlamazlar. (47b-14)

ṣ a ḥ r â (A.): Çöl, sahra.
Bir mücerred dervîş bir ṣaḥrâ köşesinde oturmış-ıdı. (21a-13)
s.-yı Ġûr: Gor çölü.
Işitmedüñ mi ki ṣaḥrâ-yı Ġûr'da bir tâcir tavardan düşdi ve ol düşdügi vaḳt bu sözi söyledi. (38b-8)

s a h̲ t (F.): Güç, zor.

s a h̲ t l ı k̦ : Güçlük, zorluk.
Eger ġarıblıġa giderse ṣanᶜat ehli sah̲tlık̦ görmez. (42a-15)
s. güni: Zor gün, kötü gün.
Pâdişâh ki cevr itmegi revâ göre, sah̲tlık̦ gününde aña dost güçlü dümen olur. (12a-12)

s a h̲ u n (F.): Söz.
..anuñ sah̲un ve daᶜvîsini muḥâl üzre ḥaml eylerler. (76a-5)

s a k̦ a l : Sakal.
Niçe ki mellâḥuñ sak̦alı vü yak̦ası yigidüñ eline girdi... (43b-6)

s a k̦ a ṭ (A.): Yanlış; fena, kötü.
s. söyle-: Fena sözler sarf etmek.
Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîẕ oldı, pâdişâha sögdi ve h̲ayli sak̦aṭ söyledi. (6a-7)

ṣ a k̦ ı n - : Kaçınmak, sakınmak.
Bir ṭaş ki bunca yıllar içinde laᶜl olmış ola, zinhâr ṣak̦ın ki bir nefesde ṭaş-ıla ṣımayasın.(73b-1)

ṣ a k̦ l a - : 1. Muhafaza etmek, tutmak.
Ṭaşı aldı ṣak̦ladı; tâ şuña degin ki, pâdişâh bu bedbah̲ta h̲ışm eyledi... (18b-6)
2. Gizlemek, gizli tutmak; öğretmemek.
..ol bir ġarîb bend ki ṣak̦lamış-ıdı ṭutdı, oġlan defᶜ idemedi. (21a-2)
3. Korumak, gözetmek.
..pâdişâh raᶜiyyet ṣak̦lamak içündür; raᶜiyyet pâdişâha ṭâᶜat itmek-çün degüldür. (21b-4)

ṣ a l - : Göndermek, salmak.
Köylere âdem ṣaldılar ki ṭuz getüre. (18a-14)

ṣ a l ı v i r - : Serbest bırakmak, salıvermek.
Bu ne ḥarâmzâde k̦avm dururlar ki itlerin ṣalıvirmişler ve ṭaşların baġlamışlır. (48b-4)

ṣ a l â b e t (A.): Sağlamlık, sertlik.
Pil niçe ṣalâbet-ile, bir üvezde k̦anad olmaġ-ıla urur, incidür. (44b-2)

ṣ a l â ḥ (A.): İyi olma, iyilik; düzgünlük.
Bir k̦aç muṣâḥibümüz var-ıdı, ẓâhirleri ṣalâḥ-ıla âreste... (17a-11)
ṣ.-a iriş-: İyi, güzel hale gelmek.
Söyleyici kişiye mâdâm ki ᶜayb bulunmaya sözi ṣalâḥa irişmez. (70a-13)

ṣ a l â ḥ i y y e t (A.): Doğruluk, iyilik.
Her kimesne ki perhiz ve ṣalâḥiyyet ve ᶜilm ṣatdı; bir h̲ırmen divşürdi döndi girü oda yak̦dı. (67a-5)

s â l â r (F.): Baş; kumandan, hükümdar.
s.-ı Rûm: Anadolu'nun hükümdarı.
Sâlâr-ı Rûm hüsrev-i fermân-dih-i ᶜacem (5a-14)

ṣ a l ı n - : Hıraman olmak, salınmak.
Ekine çün ki biçin vak̦ti gele gök ve yeñi tah̲ıl gibi ṣalınmaz. (60a-10)

ṣ â l i ḥ (A.): İyi, doğru, güzel, uygun amel ve hareketlerde bulunan.
Ṣâliḥlerden birisi, düşinde gördi; bir pâdişâh cennetde olup ve bir dervîş cehennemde olmaġa sebeb ne ki...? (6b-10)

s â l i k (A.): Sülûk eden, giren; bir tarikata girmiş olan.
Nite-kim ṭarîk̦at sâlikleri dimişlerdür. (41a-4)

s a l ṭ a n a t (A.): Hükümdarlık, saltanat.
Çün-ki seferden geldi bunı salṭanat mertebesinde buldı... (9a-7)

ṣ a m t (A.): Susma, sükût etme.
Vaḳtî ki ʿuzlet-i ṣamtı iḫtiyâr idüp oturmış-ıdum... (3b-9)

ṣ a n - : Zannetmek, sanmak.
Müşkil ol vaḳt ola-y-ıdı ki, ḫalḳ seni eyü sana ve senüñ ḥâlüñ yavuz ola. (8a-4)

s a ñ a : Sana ("sen" zamirinin datif hali).
Eger ḫalḳdan saña ziyân irişse ʿafv eyle ki günâhdan pâk olasın. (30b-9)

ṣ a n ʿa t (A.): Hüner, marifet, iş, sanat.
..niçe mülâtafet ḳıldı ve ṣordı ki ḳandansın ve aduñ nedür ve ne ṣanʿat bilürsin? (51a-5)
s. ehli: Sanatkâr, hünerli kimse.
Eger ġarıblıġa giderse ṣanʿat ehli saḫtlıḳ görmez. (42a-15)

ṣ a n d û ḳ (A.): Sanduka, türbe.
Ululardan birisinüñ oġlı vefât itdi. Ṣordılar ki ṣandûḳına ne yazmaḳ gerek? (65b-14)

ṣ a n - k i m : Güya, sanki.
Eyle uyımışlar, ṣan-kim ölmişlerdür. (25b-11)

ṣ a n u , ṣ a n ı : Zan.
..bu niʿmetüñ şükrini yirine ne vaḳt getüresin ki, ḫalḳ ṣanusından senüñ ḥâlüñ daḫı yigrekdür? (8a-2)
Çıḳsun yavuz ṣanılu kişinüñ gözi ki hüner anuñ ḳatında ʿaybdur... (51b-8)

s a r - : 1. Örtmek, bürümek.
Bu te'emmülden ṣoñra maṣlaḥat anı gördüm ki ḫalḳdan ʿuzlet idüp etegüm ayaġuma saram... (3b-6)
2. Dolamak, sarmak.
..bir tâzî ata binmiş ve bir mıṣrî dülbend başına sarmış. (40a-9)

ṣ a r a r - : Solmak, sararmak.
Tâze bahâruñ çün-ki geçdi ve ṣarardı. (53a-2)

s a r â y (F. serây): 1. Konak, saray, ev.
..hiç bilmezem bu od benüm sarâyuma nireden düşdi? (20a-18)
2. Yurt, mekân.
Dervîş her ne yire irişe, gice olduġı vaḳt ora anuñ sarâyıdur.. (43a-7)

s a r ḫ o ş (F. ser-ḫoş): Sarhoş, kendinden geçmiş.
Ve ol sarḫoş başın ḳaldurup bu beyti oḳudı. (30a-11)

ṣ a r ḳ - : Düşmek; yukardan aşağıya doğru inmek.
Vardı, gördi bir kişi oturur; dudaġı ṣarḳmış, iki ḳaşı aşaġa düşmiş... (35b-2)

ṣ a t - : Bir mal veya mülkü para karşılığında vermek,satmak; değişmek.
..eger câhil âb-ı ḥayâtı yüz ṣuyına ṣatsa, ʿâḳıl anı ṣatun almaz.. (35a-9)
Pes şeyṭâna uyup dîni dünyâya ṣatmaḳ-Yûsuf'ı hiç bahâya ṣatana beñzer. (73b-9)
ṣatun al-: Para vererek almak.
Ṭuzı bahâsını virüp ṣatun alġıl ki resm-i ẓulm ḳalmaya ve köy ḫarâb olmaya. (18a-15)

ṣ a t ı c ı : Satan, satıcı.
Baṣra şehrinde cevher ṣatıcılarınuñ içinde, bir aʿrâbî ḥikâyet ider... (36a-14)

ṣavâb (A.): Doğru, yanlış olmayan.
..bir sözüñ ᶜayn-ı ṣavâb idügin bilmeyince söyleme. (65b-1)

ṣavaş: Mücadele, çatışma, kavga, savaş.
Ṣavaş iki kişi arasında od gibidür. (68a-14)
ṣ. eyle-: Mücâdele etmek, savaşmak.
Çün-ki yırtıcı dırnaġuñ yoḳdur yavuzlar-ıla ṣavaşı az eyle.. (18b-15)
ṣ. it-: Kavga etmek.
Bu süci içdi, ṣavaş itdi, âdem depeledi. (36a-8)
ṣ.-a gel-: Mücadele etmek.
Veger uzun ᶜömrüñde bir süfleye eylük idesin, az nesne-y-içün senüñ-ile ṣavaşa gelür. (76a-10)
ṣ.-a var-: Kavga etmek, mücadele etmek.
Gölgede bislenmiş kişinüñ ne ṭâḳatı ola ki bahâdurlar-ıla ṣavaşa vara. (72a-14)

ṣavlet (A.): Saldırma, hücum.
Rebîᶜ faṣlı-y-ıdı, ṣovuḳ ṣavleti ârâm itmişdi (4a-3)

saᶜy (A.): Çalışma, gayret.
..benüm ehl-i ᶜayâlüme saᶜyümi mürüvvetsüzlige ḥaml iderler ve bunı dirler. (15a-14)
s. eyle-: Çalışmak, gayret etmek.
İki ṭâyife ᶜâlemde ᶜabes̱ zaḥmet çekdi ve fâyidesüz saᶜy eyledi. (66b-13)
s.-i bâzû: Kol kuvveti, pazı kuvveti.
Beşinci pîşekârlardur ki saᶜy-i bâzû-y-ıla kifâf ḥâṣıl iderler.. (42a-11)

ṣay-: 1. Hesap etmek, saymak.
..veger bir gün maḳṣûdın ḥâṣıl itmeyesin iki yüz kez ol ḳadar ᶜaybuñ ṣaya. (70a-12)
2. Kabul etmek, addetmek, hesaba katmak.
Dost ṣayma anı ki niᶜmet üzerinde dostlıḳ lâfın ura... (16a-14)

ṣayd-gâh (F.): Av yapılan yer.
Nûşîrevân-içün ṣayd-gâhda av etinden kebâb imek istediler.. (18a-13)

sâye (A.): Gölge, himaye.
Pâdişâhuñ devleti sâyesinde ḫoş geçdügüm dilemezler... (11a-14)
s.-i Kirdgâr: Tanrının gölgesi (5a-8)

ṣayıl-: Kabul edilmek, addedilmek.
..nedîmlerinden olasın, daḫı muḫliṣ ḳullarından ṣayılasın. (14b-15)

ṣayḳal (A.): Cilâ.
Demür ki bed-güher ola hiç ṣayḳal anı eyü itmez. (61a-12)

ṣayru: Hasta.
ṣ. ol-: Hastalanmak.
Bir pâdişâh ṣayru oldı. (19a-1)

ṣayyâd (A.): Avcı.
Belki ṣayyâd daḫı duzaḫ ḳurmayaydı. (72b-5)

sebeb (A.): Sebep.
Pâdişâh ṣordı ki sebeb nedür bunlaruñ düşmenligine? (11a-13)
s. ol-: Sebep olmak.
Pâdişâhuñ göñlinden geçdi ki Leylî cemâlin mütâliᶜa ḳıla ki nice ṣûretdür ki niçe fitneye sebeb olupdur? (56b-7)

sefer (A.): Yolculuk, sefer.
Ben saña dimedüm mi ki eli boş kişiye sefer murâdı el virmez? (45b-8)
s. it-: Yolculuk etmek.
..maṣlaḥat oldur ki sefer idem, daḫı faḳr odına yanmaġa ṭâḳat getürmezem. (42b-15)
s. vâḳiᶜ ol-: Sefere gitmek, sefere çıkmak.
Hem ol müddetde ittifâḳâ bir ḳaç yâr-ıla Hicâz seferi vâḳiᶜ oldı... (16b-8)
s.-e git-: Yolcuğa çıkmak.
İrtesi raḫtumı baġladum ki sefere gidem. (54b-13)
s.-e var-: Yolculuğa çıkmak.
Bir müneccim sefere varmış-ıdı, girü evine geldi. (48b-11)

segirt-: Koşmak, seğirtmek.
Yorılup oturmak ve dinlenmek yigdür, segirdüp yorılup yatmaḳdan. (59b-7)

seḥer (A.): Tan yerinin ağarmasından az önceki zaman.
Bilürsin ki ol seḥer bülbüli baña ne dir; sen nice âdemsin ki ᶜışḳdan bî-ḫabersin. (8b-9)

sehl (A.): Kolay, basit; az.
Ol nesne ki sehl zaḥmet-ile ḥâṣıl ola, ḫalḳ ḳatında ziyâde ḳadri olmaya. (71a-5)
s. gör-: Hafife almak, basit görmek.
Her ki düşmeni az görer odı sehl görmişe beñzer. (68a-8)

sek-: Sıçramak, hoplamak.
Benüm ḳadrüme lâyıḳ ol-ıdı ki ḳarġalar-ıla bâġ dîvârlarında ḫirâmân sekeydüm (53b-5)

sekiz: Sekiz. (6a-2)

sekizinci: Sekizinci. (5b-15)

sekiz yüz: Sekiz yüz. (6a-3)

selâm (A.): Selâm.
Gâh olur ki bir selâm-ıla incinürler... (15a-6)

selâmat, selâmet (A.):
..zîrâ ki selâmet kenârdadur ve bunda ḫalâvet ortadadur. (78a-1)

selâmatlıḳ: Selâmet, eminlik, esenlik.
..selâmatlıḳ ḳadrin ol kişi bilür ki, muṣîbete giriftâr olmış ola. (12b-8)

selîm-nefs (F.): Temiz yaratılışlı.
Ve mekteb-ḫâneye bir zâhid kişi getürdiler; selîm-nefs ve yavaş. (62a-15)

selîṭa (A.): Kötü huylu, ağzı bozuk.
Ḳız daḫı bir dili uzun, selîṭa, bî-edeb, hürmetsüz-idi. (26b-10)

semâ (A.): Gök. (5a-8)

semüz: Besili, semiz.
Bir semüz kişi gördüm. (40a-7)

semüzlik: Şişmanlık, semizlik.
Eger saña şıġır gibi semüzlik gerekse eşek gibi tenüñi ḫalḳ cevrine virgil. (76a-14)

sen: Sen (teklik ikinci şahıs zamiri).
İy ᶜâzîz! Ben, sen didigüñden daḫı bedterem ki; ben beni bildügüm ḳadar sen bilmezsin.(22b-7)

sencileyin: Senin gibi.
İy ᶜazîz! Bârî Taᶜâlâ bir sencileyin maḫlûḳı saña esîr eyledi. (66a-6)

s̱enâ (A.): Medhetme, övme.
Yigidüñ eli boş ve dili medḥ u s̱enâ-y-ıla nite-ki zârî ḳıldı, fâyide olmadı. (43a-13)

serâçe (F.): Küçük saray; billur köşk.
..telef ḳılduġum ᶜömr-içün te'essüf yirdüm ve göñül serâçesini göz yaşı elması-la delerdüm. (3b-4)

ser-âġâz (F.): Yeniden, baştan başlama.
Vaḳt vaḳt ser-âġâz idüp muḥaḳḳıḳâne beytler oḳıyup ẕevḳ u ṣafâ-y-ıla ...gicemüz Ḳadr idi. (8a-15)

sergeşte (F.): Başı dönen, mütehayyir, ne yapacağını bilmez.
Cemîᶜ senüñ-çün sergeşte ve ḳulluḳda dururlar. (2a-15)

sergüzeşt (F.): Başa gelen, baştan geçen vakıa.
Ve gicesi cemîᶜ-i sergüzeşti atasına ḥikâyet itdi... (45b-7)

serheng (F.): Çavuş, kapı bekçisi.
Hârûnürreşîd'üñ bir oġlı ḫışm-nâk atası ḳatına geldi fülân serhengüñ oġlı baña sögdi. (22a-9)

serheng-zâde (F.): Serheng çocuğu, çavuş oğlu.
Oġulmış sarâyı ḳapusında bir serheng-zâde gördüm. (11a-7)

seremerd (F.): Akıllı, cömert.
İy seremerd! Yiyi gör ki ol baḫtı düşmiş cemᶜ itdi ve yimedi. (39b-5)

serkeş (F.): İtaatsiz, dik başlı, inatçı.

serkeşlik: İtaatsizlik, dik başlılık.
Ve senüñ ki bunca tekebbürlik ve serkeşlik hevâsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın ve-yâḫud ṭopraḳdan mısın? (69b-8)

sermâye (F.): Esas, ana mal; varlık.
Ve ᶜömrüm sermâyesinüñ fâyidesi anuñ viṣâli-y-idi. (55b-11)
İy ciger-kûşem, tâ ki muṣîbet iki olmaya; birisi sermâye ziyânı, birisi düşmen gülmesi. (47a-2)

serv (F.): Servi ağacı.
..serv ki hiç yimiş virmez âzâd didiler. (79a-1)

server (F.): Reis, seyyid, efendi, ulu.
s.-i kâyinât: Kainâtın ulusu, efendisi, Hz. Muhammed.
Ve rivâyetdür server-i kâyinâtdan ve mefḫar-i mevcûdâtdan... (2b-2)

serverlik: Reislik, başkanlık, ululuk.
Leşkeri cân-ıla bisleyesin ki sulṭân serverligi leşker-iledür. (11b-14)

setr (A.): Örtme, kapama.
s. it-: Örtmek, kapamak.
Ḥaḳ Taᶜâlâ - celle ve ᶜalâ- görür ve setr ider. (77b-8)

sev-: Muhabbet beslemek, hoşlanmak, sevmek.
Ben bu iki ṭâyifeyi be-ġâyet severin; birisi ᶜulemâ ve birisi zühhâd. (28a-9)

s̱evâb (A.): Mükâfat, ecir; mükâfata lâyık olan iyi hareket.
Eger sizden birüñüz fârsî bilürse gelsün ki s̱evâb ḥâṣıl ola. (57b-9)

sevdâ (A.): Aşk, sevgi, sevda.
Şöyle beñzer ki başında bir sevdâsı vardur ve göñlinde bir derdi vardur ki şeydâ-ṣıfat görinür. (51a-3)

sevgülü: Sevgili, sevimli.
Genç maḥbûbeye ḳuvvet gerekdür, altun gerekmez ki aña bir ḍarb sevgülüdür on batman altundan. (61a-3)

seyr (A.): Bakma, seyretme.
s. it-: Bakmak, seyretmek.
İy şeyḫ! Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuḥfe kerâmet ne getürdüñ? (3a-9)

ṣı-: 1. Kırmak.
Bir ṭaş ki bunca yıllar içinde laʿl olmış ola, saḳın ki bir nefesde ṭaş-ıla ṣımayasın. (73b-2)
2. Bozmak, sözünden dönmek.
Bir kişi çoḳ tevbe iderdi girü ṣırdı. (30a-7)
3. Yenmek, mağlûp etmek.
Bir ḥamle daḫı ḳıldılar ol gün düşmeni ṣıdılar. (10b-12)

ṣıdḳ (A.): Doğruluk.
ṣ.-ı niyyet: Doğru niyet,, iyi niyet.
..egerçi ṣıdḳ-ı niyyet-ile Ḥaḳ Taʿâlâ'nuñ şükri edâ olunur fi'l-cümle... (1b-5)

ṣıfat (A.): Özellik, vasıf, sıfat.
Ve her ki bu ṣıfatla muttaṣıf olmadı, eger yüz yaşasa daḫı muḥaḳḳıklar ḳatında bâliğ olmışlardan degüldür. (65a-8)

ṣığ-: Sığmak.
ʿAcebdür ki iki dervîş bir kilimde ṣığarlar ve iki pâdişâh bir iḳlîme ṣığmaz. (11a-6)

ṣığa-: Okşamak.
Devletsüzüñ çün arḳasın ṣığayasın senüñ devletüñe günâh işler ortaḳlıḳ. (67b-6)

ṣığaca: Sığ, sığca,
ʿÂrif ki incine henüz ol ṣığaca ṣudur. (30b-6)

sığınacaḳ: İlticâ edecek, sığınacak (yer veya kimse).
Senden ṣoñra sığınacağum yoḳdur ve hem ḳaçarsam yine saña ḳaçaram. (50b-1)

ṣığır: Sığır.
Çok yiyici ṣığırlara merḥamet itme. (76a-13)

ṣıḥḥat (A.): Sağlık, âfiyet.
ʿAfiyet ṭabîʿat ṣıḥḥatına ol vaḳt muvâfıḳ olur ki nabżı ṭabîʿat bilüre gösteresin. (75b-2)
s. vir-: Sağlığına kavuşturmak.
Rivâyet iderler ki pâdişâha Allah Taʿâlâ -celle ve ʿalâ-hemân ol ay içinde ṣıḥḥat virdi. (19b-1)

ṣın-: Zayıf düşmek, âciz kalmak.
Çün-ki el her ḥîleden ṣındı ḳılıca el urmak ḥalâldur. (68b-107)

ṣına-: Denemek, tecrübe etmek.
..cihânuñ eyüsin ve yavuzun ṣınamış, ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ. (58b-1)

ṣınʿat: Bk. sanʿat.

şınamamış: Tecrübesiz.
Bu sözden maḳṣûd oldur ki; şınamamışa büyük iş ısmarlaya, ʿâḳıbetü'l-emr pişmân ola.(65b-8)

şındur-: Kırmak, parçalamak.
Her câhili ki söze getüresin âlime ġâlib olur; ʿaceb degüldür ki ḳara ṭaşdur gevheri şındurur. (72b-13)

şınuḳ: Kırık.
Baġlu işüñde ġam yime ve gönlüñ şınuḳ ṭutma... (16b-7)

sırça: Cam, billûr.
Sırça her ḳanda gerekse bulınur anuñ-çün ḳadri yoḳdur. (71a-11)

sırr (A.): Gizli olan şey, sır.
Sulṭân Maḥmûd-ıla Ḥasan-ı Meymendî arasında sırrıla bir söz var-ıdı. (48a-1)

sız-: Akmak, sızmak.
Her ḳabuñ içinde ne var-ısa ol ṭaşra sızar. (77b-5)

si (F.): Üç.
si-şeş: Üç ile altı.
si-yek: Üç ile bir.
Ḳımârbâz naḳş-ı si-şeş ister ve illâ ki naḳş-ı si-yek gelür. (78a-3)

silâḥ-şör (F.): Silâh taşıyan, silâhlı.
Ne noş didi ol eli boş silâḥ-şör ki; arpa ḳadar altun yigrekdür elli batman ḳuvvetden. (45b-11)

sîmâ (A.): Çehre, yüz.
..ululuḳ âs̱ârı sîmâsında bellü-y-idi. (11a-7)

siñek: Sinek.
..çün-ki dünyâya el şundı; siñek gibi ayaġı bal içinde ḳaldı. (28a-3)

sipâh (F.): Asker.
Vezîr eyitdi kim; pâdişâh kerîm gerekdür, tâ ki sipâh ḳatına dirile... (11b-15)

sipâhî (F.): Atlı asker, sipahi.
İy sipâhîler! Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâḫuẕ ʿavrat ṭonın geymegi iḫtiyâr idüñ. (10b-10)

sîret (A.): Huy, tabiat, ahlâk, tavır, hareket.
Şol kişinüñ ki ḫoş sîreti vardur, Bârî Taʿâlâ-y-ıla anuñ sırrı vardur. (28a-15)
Her kişi ki şûretde eyü ola, şanma ki sîretde daḫı eyü ola. (72a-3)
s.-i mülûk-ı mâzî: Geçmiş pâdişahların ahlâkı.
..sîret-i mülûk-ı mâżı - rahimehümü'llahu- bu kitâbda derc ḳıldum. (4a-15)

sirke (F.): Sirke.
Sirke ve tere kendü eli emeginden yigrekdür ayruḳ kişinüñ ḳuzı biryânından. (75a-15)

sitâyiş (F.): Methetme, övme.
Aḥmaḳa sitâyiş ḫoş gelür, şişer... (70a-6)

sitemkâr (F.): Zulüm ve haksızlık eden.
Sitemkâr cihânda kalmaz velîkin aña laʿnet pâydar ḳalur. (18b-3)

siyâset (A.): Memleket idaresinde takip edilecek yol.
Üç nesne üç nesnesüz olmaz.Bir mâl ticâretsüz ve bir ʿilm baḥs̱süz ve bir pâdişâhlıḳ siyâsetsüz. (67b-3)

siz: Çokluk ikinci şahıs zamiri.
Sizden bir şîr merd yoḳ mı, tâ bu üstûnı bize ḥâṣıl ide. (43b-11)

Skender: Bk. İskender.

sofra (A.): Üzerinde yemek yenen yaygı vs.
On kişi bir sofrada yir, ᶜacebdür ki iki it bir murdâr-ıla başa varmaz. (70b-10)
s. çek-: Ziyafet vermek.
Dervîş şâdılıḳ idüp dervîşlere sofra çekdi ve ᶜahdine vefâ ḳıldı. (64b-11)
s. üzerinde: Mal ve nimet sahibi iken, iyi günde.
Dost zindânda dost olmak gerek ki sofra üzerinde mecmûᶜ-ı düşmen dostlıḳ gösterür. (16a-11)

sôfî (A. ṣûfî): Tasavvuf ehli, sofu.
İşitmedüñ mi şol sôfî ki naᶜlin altına bir ḳaç mıḫ ḳakardı... (47a-10)

ṣoġan: Soğan.
Ve ḫûb yüzlüler aġzından ṣoġan ḳoḳusı yigdür... (59a-5)

ṣoḥbet (A.): Görüşüp konuşma, arkadaşlık, sohbet.
Bir ḳaraḳulaġa eyitdiler ki; ne vech-ile arslan ṣoḥbetini ve aña mülâzemet itmegi iḫtiyiâr itdüñ? (14b-12)
..dervîşler ṣoḥbeti-y-ile gündüzümüz ᶜıyd ve gicemüz Ḳadr idi. (8b-1)
ṣ.-den kesil-: Sohbetden uzaklaşmak.
Gördüm ki naṣîḥat ḳabûl itmez, naṣîḥatı terk itdüm ve ṣoḥbetden kesildüm ve ḥükemâ ḳavlini yâd itdüm. (63a-8)
ṣ.-inde ol-: Sohbetinde bulunmak, arkadaşlık yapmak.
Zâhide zindân ol yiter ki rindler ṣoḥbetinde ola (53b-7)
ṣ.-ine düş-: Sohbetine katılmak.
..ıssı ṣovuḳ çekmiş bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ ki senüñ ḳadrüñi bilür... (58b-1)

soḳ-: 1. (Bir şeyi) dar bir yerin içine koymak, girdirmek, içeri koymak, sokmak.
Çün-kim nîşe ṭâḳatuñ yoḳdur, pes ᶜaḳreb inine barmaġuñ soḳma. (17a-11)
2. (Yılan, böcek v.s.) iğnesini batırmak.
Şol mürüvvetsüz aruya digil kim çün bal virmezsin bârî soḳma. (75a-1)

soḳaḳ (A. zükak): Şehir ve kasabalarda evler arasındaki yol.
..önünce bir ḫûb yüzlü oġlan Mıṣr soḳaġı içinde gider. (39a-15)

sol: k Sol taraf, sol yan.
Eger saña oḳ gibi ṭoġrı yol gösterürse, sen dön andan sol ḳoluñdan yaña git. (69a-10)

ṣol-: Tazeliği ve canlılığı kaybolmak, solmak.
Bir zamândan ṣoñra gördüm ki evlenmiş ve oġlancuḳları olmış ve ol evvelki vaḳtı geçmiş, hevesi güli ṣolmış. (60a-1)

ṣoñ: Sonuç, netice.
Bir ġuṣṣanuñ ki ṣoñı şâdumânlıḳ ola yigrekdür ol şâdılıḳdan ki ṣoñı ġuṣṣa ola. (77b-3)

ṣoñra: Sonra.
Faḳîr bu vâḳıᶜadan ṣoñra ḫasta-ḫâṭır oldı ve ġuṣṣa ḥadden aşdı. (9a-6)
ṣoñraġı: Sonraki, sonra gelen.
Oġlancuḳlardan evvelki üstâduñ ḳorḳusı gitdi ve ṣoñraġı üstâduñ melek-ṣıfatını görüp birbirine dîv oldılar. (62b-1)

ṣor-: 1. Sormak.

Ṣorġıl bilmedügüñ nesneyi ki sormaḳ ḫorlıġı ʿilm izzetinüñ yolına senüñ ḳulavuzuñ olur. (75b-3)

2. (Halini, hatırını) sormak.

Ṣorma ḥâlini ki oġlı süci içdi ve âdem depeledi ve kendü ḳaçdı. (64b-12)

s.-a gel: Sormaya gelmek.

Bir baḫîl kişinüñ oġlı rencûr oldı ve dostları ṣora geldiler. (60b-5)

ṣovu-: Ateşi geçmek, sönmek.

Çölmek ḳoma ki odumuz ṣovumışdur. (53a-3)

ṣovuḳ: Soğuk.

Rebîʿ faṣlı-y-ıdı, ṣovuḳ ṣavleti ârâm itmişdi... (4a-3)

söğ-: Kötü söz söylemek, küfretmek.

Ol bî-çâre çün dirlikden nevmîẕ oldı, pâdişâha sögdi ve ḫayli saḳaṭ söyledi. (6a-6)

söyken-: Yaslanmak, dayanmak.

Dünyâ bâlişine söykenmiş ve perî-peyker oġlan ḳarşusına... ḫiẕmete durmış. (28a-6)

söyle-: 1. Demek, söylemek.

Sen daḫı bir ḳaç ḥikmet söyle... (7a-13)

2. Konuşmak.

Şâh-ı Kisrâ ḥaẓretinde bir maṣlaḥat-içün ḥükemâdan her birisi söylediler, Büzürcümihr söylemedi. (23a-9)

3. Bahsetmek, anlatmak.

Arudan söylemek fâyidesi yoḳ şol kişiye ki ʿömrinde aru soḳmamış ola. (57a-1)

➧ herze ve hedeyân s. (34b-10) saḳaṭ s. (6a-7)

söylen-: 1. Denmek, söylenmek; anlatılmak.

Ve inʿâmumuñ ẕikri efvâḥ-ı ʿâlemde söylenür. (63a-7)

2. Kendi kendine konuşmak.

Bu sözi söylenürken meger bir pâdişâh-zâde ava binmiş ve leşkerden ayrılmış, bunuñ sözin işidüp ḳatına geldi. (45b-1)

söyleş-: Konuşmak, karşılıklı konuşarak dertleşmek.

Fi'l-cümle anuñ-ıla söyleşmemege ve dilümi dutmaġa ḳuvvet bulmadum. (3b-15)

söyleyübil-: Söyleyebilmek, konuşabilmek.

ʿAcebdür ki senüñ vücûduñla benüm vücûdum ḳala ve sen söze gelicek ben söz söyleyübilem. (51a-10)

söyün-: Sönmek.

Bu gün çün ki ḳuvvetüñ yiter odı söyündür ki od yücelicek cihânı yaḳar. (68a-10)

söz: 1. Kelâm, söz, konuşma.

Anuñ yalan sözi yigrekdür senüñ gerçek sözüñden. (9b-12)

Pâdişâh bu sözi işitdi ol esîrüñ suçın ʿafv itdi. (9b-8)

2. Haber, hikâye.

Her ʿâḳıl ki Mecnûn-ıla otura, gerekdür ki Leylî yüzi sözinden artuḳ söz söylemeye. (75b-8)

s açıl-: Konuşulmak, bahsedilmek, konuşulmaya başlanmak.

Pâdişâh bunuñ ḥâl-i selâmetine şâd oldı ve her ḳapudan söz açıldı. (28a-8)

s. demreni: Kötü söz; kötü sözün insanda bıraktığı menfi tesir.

..demren yaradan çıḳar veleîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur. (44a-1)

s. geç-: Söz tesir etmek.
ᶜÂlim gördi ki mülḥidden söz geçmez. (47a-13)
s. götür-: Söz kaldırmak, ağır söze tahammül etmek.
Bu fürûmâye biñ batman ṭaşı götürür bir sözi götürmez mi? (30b-14)
s. keleci: Dedikodu.
Bir zamân ḫalḳdan ᶜuzlet itdüm ve söz keleciden vaz geldüm. (46b-7)
s. ortası: Konuşma esnası, söz arası.
İy ġâfil! Sözüñ evveli ve âḫiri vardur. Sen söz ortasında söz söyleme... (47b-14)
s.-e başla-: Konuşmaya başlamak.
..meclisde biregü sözini henüz düketmedin ol söze başlaya. (47b-11)
s.-e gel-: Konuşmaya başlamak,konuşmak.
ᶜAcebdür ki senüñ vücûduñla benüm vücûdum ḳala ve sen söze gelicek ben söz söyleyübilem. (51a-10)
s.-e getür-: Konuşturmak, konuşmasına müsade etmek.
Her câhili ki söze getüresin ᶜâlime ġâlib olur... (72b-12)
s.-e mecâl bul-: Konuşmaya fırsat bulmak, konuşmaya güç bulmak.
Zinhâr öñürdi söze mecâl bulmayınca bî-hûde yire söz söylemek-ile kendü ḳadrüñi gidermegil. (14b-1)
s.-ine ḳulaḳ ur-: Sözünü dinlemek, sözüne önem vermek.
Benüm sözüme ḳulaḳ urmadı ve benüm ḳavlümden iᶜtirâż itdi... (63a-4)

ṣu: Su.
Ne ᶜâşıḳlar göñlinde ṣabr karâr ider ve ġarbılda ṣu. (4a-10)

ṣubḥ (A.): Sabah.
İder nesîm-i ṣubḥ-ıla ter cân dimâġını (5b-4)

ṣubḥ-dem (F.): Sabah vakti, sabahleyin
Dikdi çü ḳâf-ı maşrıḳa her ṣubḥ-dem ᶜalem (5b-3)

ṣuç: kusur, günah; ceza.
Pâdişâh sözi işitdi, ol esîrüñ ṣuçın ᶜafv itdi. (9b-9)

sûḫte (F.): Yanmış, yanık.
ᶜIşḳı pervâneden ögren ki ol sûḫte cân virdi, âvâzı çıḳmadı. (3b-1)

ṣulḥ (A.): Barışma, uzlaşma, sulh.
ᶜÂḳıl çün-ki arada ceng göre, orada ḳarâr itmez; veger ṣulḥ göre lenger bıraġur... (78a-1)
ṣ. eyle-: Barışmak, anlaşmak.
Raᶜiyyet-ile ṣulḥ eyle düşmenüñ cenginden îmin ol... (12a-13)
ṣ. it-: Anlaşmak, uzlaşmak.
ᶜAcebdür ki Ḫârezm Ḫıṭây-ıla ṣulḥ itdiler, henüz ᶜAmr-ıla Zeyd'üñ savaşı bâḳî. (54b-7)
ṣ. ol-: Anlaşmak.
Muḥammed Ḫârizmşâh -raḥimehu'llâh- Ḫıṭây padişâhı-y-la bir maṣlaḥatdan ötürü ṣulḥ oldı. (54a-14)

sulṭân (A.): Hükümdar, melik, padişah.
Bir kimesne geldi Nûşînrevân'a muştıladı ki; sulṭâna çoḳ yıllar ᶜömr erzânî olsun... (23a-2)
s.-ü'l-ᶜulemâ: Âlimlerin sultanı. (4b-6)

sulṭânlıḳ: Padişahlık, hükümdarlık.
s. it-: Padişahlık etmek, hükümdarlık etmek.
Cevr pîşe idinen sulṭânlıḳ itmez. (12a-3)

Sulṭân Maḥmûd: Sebüktekin'in oğlu meşhur Gazne hükümdarı. (49b-11)

Sulṭan Murâd bin Meḥemmed Ḫân: Osmanlı hükümdarı sultan II. Murat. (5a-11)

ṣun-: Uzatmak, vermek, arzetmek, sunmak.
..tâ ki ol ḫôndan bunlara daḫı döşeyesin,bunlar daḫı ṣunalar diyü iltimâs itdi. (4b-11)
➡ el s. (28a-3, 42a-13, 44a-14)

ṣunᶜ (A.): Yapış, amel, takdir.
Allah Taᶜâlâ sunᶜı-y-ıla her kişi ki düşdi cemîᶜ-i ᶜâlem anı başıra depici olur. (16b-15)

ṣûret (A.): Görünüş, kılık, görünen hal.
Ṣûretde bir ḳaṭra ṣu âdemî oldı, çün-ki raḥimde ḳırḳ gün ḳarâr itdi. (65a-11)
Pâdişâhuñ gönlinden geçdi ki Leylî cemâlin müṭâliᶜa ḳıla ki nice ṣûretdür... (56b-7)
s.-i ḥâl: Zahirî görünüş, hal, vaziyet.
Gördi ki ṣûret-i ḥâli perîşan. (45b-3)

ṣusuz: Susamış.
Beriyye yazularında ṣusuz kişinüñ aġzında ya incü olmış ya ṣadef olmış ne fâyide.(36b-7)

ṣusuzlıḳ: Susuzluk.
Ṣusuzlıḳdan ṭâḳatı ṭâḳ olmış-ıdı. (44a-11)

sü'âl (A.): Soru, süal.
s. it-: Sormak.
İy ata! Ḳorḳaram ki bilmedügümden sü'âl ideler ṣarmsâr olam. (47a-8)

sübḥânehu ve taᶜâlâ (A.): Allah adından sonra söylenen bir dua sözü.
Bir daḫı ki tażarruᶜ ve zârı-y-ıla duᶜâ, itse Ḥaḳ -sübḥânehu ve taᶜâlâ- eydür. (2b-9)

sübḥâne'llâh (A.): "Allah'ı her türlü hata ve noksanlıklardan tenzih ederim" manasında dua cümlesi.
Sübhâne'llâh ki biñ ayaġı-la eceli geldi, bir elsüz ve ayaḳsuz kişiden ḳaçup ḳurtulmadı. (40a-1)

süci: Şarap, içki
Bu süci içdi, savaş itdi, âdem depeledi. (36a-7)

süfle (A. sifle): Alçak, fürûmâye.
Veger uzun 'ömrüñde bir süfleye eylük idesin, az nesne-y-içün senüñ-ile ṣavaşa gelür. (76a-10)

Süleymân (A.): Süleyman peygamber. (5a-10)

sümâṭ (A. simâṭ): Sofra.
Ne-y-çün Ḥâtem-i Ṭây ḳonuḳlıġna varmaduñ ki bugün ḫalḳ auñ sümâṭına varmışdur? (35b-14)

sünbül (F.): Sünbül, sevgilinin saçı.
Aḳ ve ḳızıl gülleri ḫûblaruñ yañaġı ve alnı gibi-y-idi, sünbüli maḥbûblaruñ zülfi gibi-y-idi. (27b-4)

süñük: Kemik.
..her süñükde ilik vardur ve her gönlek içinde er vardur. (68b-14)

sür-: 1. Koymak, çalmak, sürmek.
..ve gözsüz kişinüñ ḳaşına rastıḳ sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür. (40b-13)
2. Kovmak, uzaklaştırmak.
El-ḳıṣṣa bir vaḳt ḫâyınlıġın bilüp dögdiler ve sürdiler. (62a-15)
➡ dirlik s. (35a-10) pâdişâhlıḳ s. (9a-2)
ᶜömr s. (67a-11) ṣafâ s. (18a-3)

sürç-: Kaymak.
Çün balçıḳ çok ola piller ṭayınur ve sürçer. (55a-10)

süst (F.): Gevşek.
Bâzûsı süt olan kişi câhıllıgındandur ki demür pençelü-y-ile pençe ṭuta. (72a-14)

süstlük: Gevşeklik,
s. it-: Gevşeklik etmek, gevşek davranmak.
ʿÂḳıl kişi irilik artuḳ itmez ve süstlük daḫı itmez ki kendünüñ ḳadrin gidere. (69a-14)

sütûn (Yun.): Direk.
..sütûna ṭoġrı gitdi ve mellâḥ elindeki ipi çekdi ve aldı... (44a-6)

—Ş—

şaʿbân (A.): Hicrî yılın sekizinci ayı.
Hem on üç gün-idi şaʿbân ayına (6a-4)

şâd (F.): Sevinçli.
ş. ol-: Sevinmek.
..düşmen öldügine ne-y-çün şâd olam ki yarın ben daḫı öliserem. (23a-5)

şâdî (F.): Sevinç.
ş. ḳıl-: Sevinmek.
Guṣṣañı düşmenlerüñe dimegil ki "lâ-ḥavle" eydürler ve şâdî ḳılurlar. (47a-1)

şâdılıḳ, şâẕılıḳ: Sevinç, gönül ferahlığı.
Bir ġuṣṣanuñ ki ṣoñı şâdumânlıḳ ola yigrekdür ol şâdılıḳdan ki ṣoñı ġuṣṣa ola. (77b-2)
ş. it-: Sevinmek, ferahlamak.
Dervîş şâdılıḳ idüp dervîşlere sofra çekdi ve ʿahdine vefâ ḳıldı. (64b-10)

şâdumân (F. şâdmân): Sevinçli, memnun.

şâdumânlıḳ: Memnuniyet, sevinç.
Bir ġuṣṣanuñ ki ṣoñı şâdumânlıḳ ola yigrekdür ol şâdılıḳdan ki ṣoñı ġuṣṣa ola. (77b-2)

şâh (F.): hükümdar, pâdişah, şah.
şâhâ: Ey pâdişâh.
Şâhâ, ḳıṣa boyla kişi ki ʿâḳıl ola, uzun boylu olup ebleh olmaḳdan yigrekdür. (10a-9)
ş.-ı ʿâlem: Cihanın hükümdarı.
İy şâh-ı ʿâlem! Oġlanun nâzı atasına ve anasına olur... (19a-8)
ş.-ı cihân-penâh: Bütün insanların sığınağı olan hükümdar. (5a-7)
ş.-ı Kisrâ: İran hükümdarı âdil Nuşirevan.
Şâh-ı Kisrâ ḥażretinde bir maṣlaḥat-içün ḥükemâdan her birisi söylediler, Büzürcümihr söylemedi. (23a-8)

şâhid (F.): Güzel.
ş.-i Belḫî: Belhli güzel.
Bir zâhid rindler ṣoḥbet inde vâḳiʿ oldı. Ol arada şâhid-i Belḫî zâhide eyitdi. (54a-3)

Şâh-nâme (F.): Firdevsî'nin İran hükümdarlarına dair yazdığı büyük manzum eser. (11b-8)

şaḫṣ (A.): Kişi, kimse, şahıs.
Bir dânişmend gördüm ki bir şaḫṣuñ maḥabbetine giriftâr olmış (52a-2)

ş â ʿi r (A.): Şiir söyleyen, şair.
Şâʿirlerden birisi, uğrılar beginüñ ḳatına vardı ve üstine medḥ oḳudı. (48a-14)
ş.-i sûḫte: Yanmış, perişan olmış şair.
Ve ol daḫı buyurdı ki şâʿirüñ arḳasından ḳaftanın çıḳardılar ve ḳapudan ṭaşra çıḳardılar.
Şâʿir-i sûḫte, yalıncaḳ, kış güni, melûl ve mahzûn gitdi. (48b-1)

ş a ḳ î (A.): Haydut, yol kesici; her türlü kötülügü işleyen.
Veger luṭfı yüzinden perdeyi götüre şaḳîlere daḫı yarlıġanmaḳ ümîdi vardur. (77a-1)

ş â k i r d (F.): Talebe.
İrâdetsüz şâkird altunsuz ʿâşıḳ gibidür. (74b-5)

ş a l ġ a m (F.): Kökü sebze olarak kullanılan bir bitki, şalgam.
Yazılarda ḳalmış dermândeye bişmiş şalġam yigdür ḫam gümişden. (37a-1)

Ş â m: Şam şehri. (61b-8)

ş a m a t a (A. şemâtet): Yaygara, velvele, gürültü, patırtı.
Bir daḫı fikr iderem ki, düşmen şamatası ne beñzer faḳr zaḥmetine. (15a-13)

ş â n (A.): Hak.
"İnne enkera'l-eṣvâti le-ṣavtü'l- ḥamîri" anuñ şânında gelmiş-idi. (49a-2)

ş a r ṭ (A.): Bir işin meydana gelmesi için lâzım olan şey; gerekli olan, gereken.
Egerçi rızḳ maḳsûmdur, ṭaleb itmek şarṭdur... (42b-10)
Maḥabbet şarṭı degüldür ki cân ḳorḳusı-y-la cânan ʿışḳından yüz döndürem.(50b-14)
ş.-ı insâf: İnsaf şartı.
Cemîʿ senüñ-çün sergeşte ve ḳulluḳda dururlar. Şarṭ-ı inṣâf degüldür ki sen ḳulluḳda olmayasın. (2b-1)

ş â y e d (F.): Belki, ihtimal.
Eger ḳatına varsañ, ḥâlüñi ʿarż itseñ, şâyed ki saña bir ʿaṭâsı irişeydi. (35a-15)

ş â ẕ ı l ı ḳ: Bk. şâdılık.

ş e b - ḫ î z (F.): Gece kalkıp ibadet eden.
Tıfıllıḳ zamânında müteʿabbid ve zâhid ve şebhîz-idüm. (25b-7)

ş e f ḳ a t (A.): Merhamet, acıma.
Üstâd cevri yigdür atanuñ şefḳatinden. (62b-10)

ş e h: Bk. şâh.

ş e h â d e t (A.): Bir şeyin doğruluğuna inanma.
ş. it-: İnanmak.
Göñlüm bu nesnenüñ gerçekligine şehâdet ider... (64b-1)

ş e h d (A.): Bal.
ş.-i fâyıḳ: Üstün kaliteli bal.
Ḳâdir pâdişâhı gör kim ʿuṣâre-i ḳamış anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur.(2a-11)

ş e h i n ş â h (F.): Pâdişahlar padişahı, büyük pâdişah.
ş.-ı muʿaẓẓam: En büyük hükümdar. (5a-9)

ş e h i r, ş e h r (A.): Belde, şehir.
Ḳış güni-y-idi şehirden ıraḳ ḳaldılar ve gice irişdi. (37a-10)
Ḳażâ-y-ıla bir şehrüñ ḳapusına geldiler. (34a-1)

ş.-e ḳaṣd it-: Şehre yönelmek.
Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyeleyüp şehre ḳaṣd itmiş. (4a-5)

şehvet (A.): Şiddetli arzu, şehvet.
Yigit perhîz itmek gerekdür şehvetden; pîrüñ ḫod âleti ḳalḳmaz, perhîzi nedür.(78b-14)
ş.-i ḥalâl: Yasak olmayan, helâl olan şehvet.
ş.-i ḥarâm: Yasak olan, haram olan arzu.
Ve ḫalḳ ortasında maḳbûl olmag-ıçun terk-i şehvet itmiş ola, şehvet-i ḥalâldan şehvet-i ḥarâma düşmiş ola. (73b-4)

şek (A.): Şüphe.
Her kişi ki bir ḳaç kişinüñ diline gele, tâ ki ne miḳdâr fażlı ve hüneri vardur bileler; şek degüldür ki kendü ne ḳadar ehliyeti var-ıdugın bile. (76a-3)

şekl (A.): Biçim, şekil.
Buncılayın şekl ü ḳadd-ıla âdem görmemişem... (54b-4)
ş.-i ḳabîḥ: Çirkin şekil.
Ve gâh ṭûṭî daḫı ḳarġanuñ şekl-i ḳabîḥine naẓar idüp bu şiʿri oḳur-ıdı. (53b-9)

şemâyil (A. şemâ'il): Huylar, tabiatlar, ahlâk.
ş.-i nâ-mevzûn: Bozuk, kötü ahlâk.
İy manẓar-ı melʿûn ve iy şemâyil-i nâ-mevzûn! (53a-11)

şeref (A.): Manevî yükseklik, ululuk.
ş.-i insan: İnsan şerefi.
Pâdişâh melâmet itdi ki şeref-i insânda ne noḳṣân gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutduñ..? (56a-15)

şerḥ (A.): Açıklama, izah etme.
ş.-in söyle-: Tercümesini yapmak, açıklamak.
Söyledüm her birinüñ şerḥin ʿayân (6a-3)

şerîk (A.): Ortak.
ş. ol-: Ortak olmak.
..müfsidlere cömerdlik itmek ki fesâdına şerîk olursın. (72b-9)

şermsâr (F.): Utangaç, utanan.
ş. ol-: Utanmak, mahcup olmak.
İy ata! Ḳorḳaram ki bilmedügümden sü'âl ideler, şermsâr olam. (47a-8)

şerr (A.): Kötülük.
..düşmen şerrinden emîn olup anuñ sâyesinde râḥat olam. (14b-13)

şeştâ (F.): Altı telli bir mûsikî aleti.
Çün-ki şeştânuñ âhengi müstaḳîm ola çalıcı ne vaḳt anuñ ḳulagın burasıdur? (8a-13)

şevket (A.): Ululuk, azamet.
Sulṭanuñ şevketinden ve ḳadrinden bâġubân evine ḳonuḳ olmaḳdan nesne eksilmedi.(37b-6)

şeydâ-ṣıfat (F.): Divâne, deli gibi.
Şöyle beñzer ki başında bir sevdâsı vardur ve göñlinde bir derdi vardur ki şeydâ-ṣıfat görinür. (51a-3)

şeyḫ (A.): Tekkelerde bulunan başkan; şeyh, üstat.
İy şeyḫ! Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuhfe kerâmet ne getürdün? (3a-9)

Ş e y ẖ S a ʿd î : Bk. Saʿdî.

ş e y ṭ â n (A.): Şeytan.
Ne ʿaceb şeyṭânı firiştelere muʿallim ḳıldılar. (62b-5)
ş.-a uy-: Yanlış hareket etmek, yanlış davranmak.
Pes şeyṭâna uyup dîni dünyâya satmaḳ Yûsuf'ı hiç bahâya satana beñzer. (73b-8)

ş i k â r (F.): Av.
ş. it-: Avlamak.
Pes bu fażîlet vesîlesi-le müştâḳlaruñ göñlini şikâr iderler. (42a-5)

ş i k â y e t (A.): Şikâyet, hoşnut olmadığını söyleme.
ş. eyle-: Şikâyet etmek, hoşnusuzluğunu bildirmek.
Yâranlarumuzdan birisi bir gün ḳatuma geldi, rûzigâr-ı nâ-müsâʿidinden şikâyet eyledi. (15a-9)
ş. it-: Şikayet etmek.
Oğlan ṭâḳat getürmedi ve atası ḳatına geldi şikâyet itdi. (61b-13)

ş i k e n c e (F.): İşkence.
ş.-e ur-: Falakaya yatırmak, işkence etmek.
..gâh birisinüñ billur topuğını şikenceye urürdı. (62a-14)

ş i m d i : İçinde bulunulan zaman, şu anda, şimdi.
Zîrâ ki evvel etmek teşvîşin çekerdüm, şimdi tamâm iḳlîmüñ teşvîşi başumdadur. (9a-10)
şimden girü: Bundan sonra.
Şimden girü sipâh ve raʿiyyet dirilmek çâresi ne ola? (11b-14)

ş i m d i k i : Bu zamandaki, şimdi mevcut olan.
ş. dem: Şu anda şimdi.
Şimdiki demde bir mühim ḳaydum düşmişdür. (37b-11)
ş. ḥâlde: Şu durumda.
Şimdiki ḥâlde Tañrı'dan artuḳ kimsenem ḳalmadı. (19a-11)
ş. zamân: Bu zaman.
Şimdiki zamânuñ zâhidleri, yüzlerini ẖalḳa arḳaların ḳıbleye idüp namâz ḳılarlar. (7a-9)

ş i n â ẖ t (F.): Bilmiş, bilgili.
Ehl-i şinâẖt ol degül ki her sözi bile ve söyleye. (48a-6)

ş î r (F.): Arslan.
Şimdi sen şîr, merd yigitsin; ben ḳarıyam. (60b-4)
ş.-i merd: Erkek arslan.
Yigit ki bir köşeyi iẖtiyâr itmiş ola şîr-i merddür Allah Taʿâlâ yolına. (78b-11)

Ş î r â z : Şiraz şehri. (54b-8)

ş î r î n (F.): Tatlı, hoş.
Egerçi söz dilbend, şîrîn olup taṣdîḳ ü taḥsîne lâyıḳ olursa çün-ki ḥalvâyı bir kerre yiyeler yiter. (47b-8)

ş î r î n - z ü b â n (F. şîrîn-zebân): Tatlı dilli.
..bir ẖoş-ṭabʿ ve şîrîn-zübân yigit her gün bu meydâna mülâzemet ider ve müdâvemet ḳılur. (51a-1)

ş i ş - : Şişmek, gurura kapılmak.
Aḥmaḳa sitâyiş ẖoş gelür şişer, nite-kim aruḳ ḳoyunı bacağından ürerler şişer. (70a-7)

şîve (F.): Naz, işve, edâ.
Buncılayın şekl ü ḳadd-ıla âdem görmemişem meger bu şîveyi perîden ögrendi. (54b-5)

şol: 1. Şu, o (işaret zamiri).
İy ḥakîm! Şol ki senden ḳorḳar sen daḫı andan ḳorḳ (13a-15)
2. Şu, o (işaret sıfatı).
Şol işden ḥaẕer kıl ki anı saña düşmen ḳulavuzlaya. (69a-8)

şöyle: Öyle, o şekilde.
Eger ben Tañrı'dan şöyle ḳorḳaydum, ki sen sulṭândan ḳorḳarsın, ṣâdıḳlardan birisi ben olaydum. (22a-2)
ş. beñzer: Öyle görünüyor ki.
Şöyle beñzer ki başında bir sevdâsı vardur ve göñlinde bir derdi vardur ki şeydâ-ṣıfat görinür. (51a-2)

şu: İşaret zamiri. (38b-5)

şuʿarâ (A.): Şairler.
ş.-i müteḳaddimîn: Önceki şairler.
..şuʿarâ-i müteḳaddimîn şiʿrlerinden istiʿâre ṭarîḳı-y-ıla getürdüm... (79b-1)

şûḫ (F.): Nazlı, şiveli.

şûḫlıḳ: Nazlı olma, kıvrak olma.
Muʿallimüñ saña şûḫlıḳ ve ʿitâb ve cefâkarlıḳ ögretmiş. (54b-4)

şûḫ-çeşm (F.): Arsız, yüzsüz, serbest bakışlı.
Ḳanı ol düşmen ki şûḫ-çeşm ola, tâ ki baña kendü ʿaybumı göstere. (49a-13)

şûr-baḫt (F.): Talihsiz, bedbaht.
Şûr-baḫtlar arzu ḳılurlar ki muḳbillerüñ niʿmetine devletine zevâl irişe. (11b-3)

şükr (A.): Görülen nimete karşı ortaya konulan kadir bilirlik, hamd.
Pes her nefesde iki niʿmet mevcûddur ve her niʿmetde şükr vâcibdür. (1b-5)
İy dervîş! Şükr niʿmet muḳâbelesinde olur. (6b-2)
ş. it-: Hamd etmek, şükr etmek.
Ve o ḥâlde, ki zaḫımlu yaturdı, Bârî Taʿâlâ'nun şükrin iderdi. (6b-2)
ş.-i bî-kerân: Sonsuz şükür ve hamd.
Ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i bî-kerân ol maʿbûd-ı bî-zevâle olsun. (1b-2)
ş.-i niʿmet: Nimetin şükrü
ş. n. ḳıl-: Nimetin şükrün yerine getirmek, nimetten dolayı şükr etmek.
Şükr-i niʿmet ḳıldum ve ḫidmet işigin öpdüm... (17b-11)

—T—

tâ: 1. Diye, için.
ʿArab beglerinden birisi bu dervîşe biñ dînâr ʿaṭâ itdi tâ nafaḳa idine. (55a-14)
2. ..a kadar.
Gerçi Ḥâtim-i Ṭây bâḳî ḳalmadı; velîk tâ ebed eylük birle adı meşhûr oldı. (32a-5)
3. Nihâyet.
Şimdi Bârî Taʿâlâ ʿinâyet itdi ve iḳbâl yoldaşuñ oldı, tâ gülüñ dikenden ve diken ayaġuñdan çıḳdı... (46a-5)

4. Ki.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni naḳş-ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-12)
tâ...dek/ degin: Kadar.
Eger bir faḳîr dilenci, müsülmân leşkerine ḳulavuz olursa, kâfir nesne uma ṣanup tâ Çin'e dek ḳaça. (29a-10)
Ḳaçan arı eteklü dirilür; ol bî-çâre ki tâ yaḳasına degin gömülgene düşmiş ola. (50b-7)
tâ ḥaddî: Nihâyet, sonunda.
Tâ ḥaddî ki bir gün pâdişâh öñinde eyitdi. (20b-11)
tâ ki/ tâ kim: İçin diye; sonunda, nihayet.
Zâhid bir dârû yidi, tâ ki pâdişâh naẓarına żaʿîf-mizâc görine. (7a-4)
bunca müddet pâdişâhlıḳ sürdi, tâ ki bir ḳaç begler buña muṭîʿ-iken ʿâṣî oldılar. (9a-2)
Öyleye degin uyumaḳ efḍaldür saña tâ kim ol vaḳt içinde ḫalḳı incitmeyesin. (13b-8)

taʿabbüd (A.): Kulluk etme, ibadet etme.
..cevâb virmedüm ve söylemedüm ve taʿabbüd dizinden baş ḳaldurmadum. (3b-11)

taʿaccüb (A.): Şaşma, şaşakalma, şaşkınlık.
t. ḳıl-: Hayret etmek, şaşakalmak.
Bu uzun ʿömr-ile dirlik içün ġuṣṣalanduġını taʿaccüb ḳıldılar. (57b-15)

Taʿâlâ (A.): Allah adından sonra söylenen saygı sözü. (16b-15)

ṭaʿâm (A.): yiyecek, yemek.
Çün-ki leẕîẕ ṭaʿâmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi... (27b-9)

taʿannüt (A.): Başkasının hatasını arama, başkasının kusurunu bulmaya çalışma.
Bir gün taʿannüt dilin uzatdı ve baña didi. (27a-1)

taʿaşşuḳ (A.): Âşık olma.
t. it-: Âşık olmak.
Bir muʿallim var-ıdı, şâkirdleri içinde bir ṣâḥib-cemâl oġlan var-ıdı, aña taʿaşşuḳ itmiş-idi. (51a-12)

ṭâʿat (A.): İtaat, Allah'ın emirlerine baş eğme; ibadet.
Dervîşlik ḫidmet, tâʿat, îsâr, ḳanâʿat, tevḥîd, tevekkül, teslîm, taḥammüldür. (31b-5)
ṭ. eyle-: İtaat etmek.
Dirîġ, eger tâʿat eylemek cüvenmerd eli-y-ile yoldaş olsaydı ḫoş idi. (60b-11)
ṭ. it-: İtaat etmek.
..raʿiyyet pâdişâha ṭâʿat itmek-çün degüldür. (21b-5)

ṭabʿ (A.): Tabiat, huy, yaratılış.
Muʿallimüñ ḥüsn-i tedbîri ve cevâbınuñ taḳrîri pâdişâhuñ ṭabʿına muvâfıḳ geldi. (62a-7)

ṭabaḳ (A.): Kap, tabak.
Ne işüñe yarar ṭabaḳ-ıla gül? (4a-10)

ṭabança (F.): Avuç içi, tokat.
Gâh urup birisinüñ gül yüzini ṭabança-y-ıla ḳarardurdı. (62a-13)

ṭabîʿat (A.): Yaratılış, karakter, mizaç, huy.
Nâ-gâh ṭabîʿatuma muḫâlif bir ḥareket ḳıldı... (52b-5)
..Kenʿân'uñ ṭabîʿatı bî-hünerlik oldı peyġamberzâdeligi ḳadrin arturmadı. (73a-5)
t. ol-: Huy, âdet olmak.
Çün-ki kişiye az yimek ṭabîʿat ola, açlıḳ zaḥmetine uġrayıcaḳ âsân ṭutar. (34a-11)

t.-ı egri: Yaratılışı kötü, karekteri bozuk.
Ger sende zevk yoġ-ısa tabîᶜatı egri canavarsın. (8b-11)

ṭabîb (A.): Doktor, hekim.
Vazîrler ṭabîblerdür ve ṭabîbler ḫastadan ayruḳ kişiye dârû virmezler. (23a-11)

ṭabla (A.): Tahtadan veya madenden yapılmış üzerinde öteberi satılan tepsi.
ᶜÂlim ᶜaṭṭar ṭablası gibidür... (73a-8)

ṭabl-bâz (F.): Davulcu, davul çalan kimse.
Ve câhil tabl-bâz gibi âvâzı yüce ve sözi herze ve içi boş. (73a-8)

tâc (A.): Taç.
Bâġubânuñ tâcı köşesi felege irdi ki senüñ gibi sulṭânuñ gölgesi anuñ üstine düşdi. (37b-8)
t.-ı nevrûz: İlkbahar tacı.
Ve budaḳlar ṭıflınuñ başına bahâr mevsiminüñ ḳudûmi-y-ile çiçeklerden tâc-ı nevrûzı vurmışdur. (2a-10)

taᶜcîl (A.): Acele etme.
t. it-: Acele etmek.
ᶜÖmrinde bâḳî ḳalmamış-ıdı, bu sebebden anı ṭutmaġa te'ḫîr itdüñ ve bunı ṭutmaġa taᶜcîl itdüñ. (23b-15)

tâcir (A.): Ticaretle uğraşan kimse.
İşitmedüñ mi ki ṣaḥrâ-yı Ġûr'da bir tâcir tavardan düşdi. (38b-8)

ṭaġ: Dağ.
Bay kimesne ṭaġda ve yabanda ġarîb degüldür. (41a-14)
t.-a düş-: Yabana düşmek.
Çıḳdum Ḳuds ṭaġlarına düşdüm ve ḥayvânât-ıla üns dutdum. (26b-1)

ṭaġıl-: Uzaklaşmak, gitmek; dağılmak.
Anuñ ẓulmı elinden ᶜavâm ṭaġıldı, memleket ḫarâb oldı... (11b-6)

ṭaġıt-: 1. Uzaklaştırmak, dağıtmak.
..pes ne-çün ḫalḳı ṭaġıtduñ? Meger ki pâdişâhlıḳ idicek başuñ yoḳdur. (11b-12)
2.İsraf etmek, harcamak.
Dervîş az zamânda biñ dînârı ṭaġıtdı ve yidi. (14a-7)

taḥammül (A.): Dayanma, katlanma, tahammül.
Dervîşlik ḫidmet, ṭâᶜat, îs̱âr, ḳanâᶜat...taḥammüldür (31b-6)
t. it-: Katlanmak, dayanmak.
Dervîş gerekdür ki ne deñlü güç görse taḥammül ide. (30b-7)
t. ḳıl-: Katlanmak, sabretmek, dayanmak.
Bir zişt-ḫû bir kişiye sögdi. Ol kişi taḥammül ḳılup eyitdi. (22b-2)

taḫıl: Hububat, tahıl, etkin.
Ekine çün-ki biçin vaḳtı gele, gök ve yeñi taḫıl gibi ṣalınmaz. (66a-10)

ṭâhir (A.): Temiz, pak.
Ḳoyun gerçi kiçidür, pâk ṭâhirdür. (10a-11)

taḥḳîḳ (A.): Bir şeyin hakikatini arama, doğru ve gerçeğini ortaya çıkarma; hakikatde, gerçekte.
Veger ḳırḳ yaşadıysa ki anuñ aḳl u edebi yok taḥḳîk aña âdemî dimezler. (65a-13)

taḥrîr (A.): Yazma.
t. olun-: Yazılmak.
Bu bir zişt ḫaṭdur ki altun-ıla taḥrîr olunmışdur. (40a-11)

tahṣîl (A.): Elde etme, hasıl etme; bilgi edinme.
t. it-: Bilgi edinmek, tahsil etmek.
Mışır'da iki pâdişâh-zâde var-ıdı. Birisi ʿilm taḥṣîl itdi ve birisi mâl yığdı. (32a-15)

taḥsîn (A.): Beğenme, takdir etme.
Câhil saña taḥsîn didügi-le kendü sözüñi eyü ṣanup ġırre olma. (70a-14)
t. it-: Beğenmek, güzel bulmak.
Tâvûsuñ naḳş u nigârına ḫalḳ taḥsîn iderler... (6a-14)

taḫt (F.): Hükümdarlık makamı, taht.
Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-6)
t.-a geçür-: Tahta çıkarmak, padişah yapmak.
..pâdişâhlığı ve salṭanatı aña ısmarlayup taḫta geçüreler. (8b-14)

taḫta (F.): Levha, yazı tahtası.
Bir pâdişâh oğlını mektebe virdi ve gümiş taḫta öñinde ḳodı.
Taḫtanuñ başında altun-ıla yazmışlar ki; üstâd cevri yigdür atanuñ şefḳatinden. (62b-9)

ṭâḳat (A.): Güç, kuvvet, kudret, iktidar.
t. getürme-: Güç yetirememek, tahammül edememek.
..daḫı faḳr odına yanmağa ṭâḳat getürmezem. (43a-1)
ṭ.-ı ḳalma-: Mecali, gücü, kuvveti kalmamak.
..azığı dükendi ve yürümege aṣlâ ṭâḳatı ḳalmadı. (36b-10)
ṭ.-ı ṭâḳ ol-: Takatı kesilmek, takatı kalmamak.
Susuzlıḳdan ṭâḳatı ṭâḳ olmış-ıdı. (44a-11)
ṭ.-ı yitiş-: Gücü yetmek, muktedir olmak.
..ammâ şükrini "kemâ hüve ḥaḳḳuhû" edâ ḳılmaḳda insân ṭâḳatı yitişmez. (1b-7)

taḳâżâ (A.): Sıkıştırma, tazyik.
t.-sın çek-: Sıkıştırmasına, zorlamasına katlanmak.
Zişt ḳaṣṣâblaruñ taḳâżâsın çekmekden et temennâsında ölmek yigdür. (35a-1)

taḳdîr (A.): Alın yazısı, kader.
Anı ki itdüñ senden ḫaṭâ bilmezem, belki Ḥaḳ Taʿâlâ'nuñ taḳdîrin bilürem. (20a-2)

taḳrîr (A.): Sağlamlatma; ifade etme, beyan etme.
Muʿallimüñ ḥüsn-i tedbîri ve cevâbınuñ taḳrîri pâdişâhuñ ṭabʿına muvâfıḳ geldi. (62a-7)
t. it-: Anlatmak, söylemek.
..geldi şeyḫ öninde ḥâl ne-y-idügin taḳrîr idüp şikâyet itdi. (8a-1)

taḳṣîr (A.): Kusur etme, bir işi eksik yapma.
..kemâlinden ʿibâdetinüñ taḳṣîrine iʿtirâf idüp..."mâ ʿabednâke ḥaḳḳa ʿibâdetike" âvâzına âġâz itdi... (2b-15)

taḳvâ (A.): Allah'tan korkma, sakınma.
Belî senüñ emânetüñ ve diyânetüñ ve zühd ü taḳvâñ var... (16a-14)

taḳvî (F.<A. ṭaḳvâ): Bk. takvâ.

ṭalâḳ (A.): Boşama, nikâhlı kadını bırakma.
ṭ. vir-: Boşamak.
Bir kişinüñ bir ṣâḥib-cemâl ʿavratı var-ıdı, ṭalâḳ virdi. (54a-4)

ṭaleb (A.): İsteme, dileme, talep.
İy rızḳ ṭaleb iden! Ṭalebi terk eyle ki rızḳ saña gelür. (74a-8)

ṭ. it-: 1. İstemek.
Egerçi rızḳ maḳsûmdur, ṭaleb itmek şarṭdur. (42b-9)
2. Aramak.
Dört yaña şu ṭaleb ide yürüdüm. (36b-1)

ṭâliᶜ (A.): Kader, talih.
Ḫalḳ incidiciden yavuz ṭaliᶜlü kimse yoḳdur... (71a-4)

ṭâlib (A.): İsteyen, istekli.
ṭ. ol-: İstekli olmak, istemek.
..pâdişâh bir daḫı ᶜâbidi görmege râġıb ve ṭâlib oldı. (28a-4)

taᶜlîm (A.): Okutma, ders verme, öğretme, belletme.
t. eyle-: Ders vermek, öğretmek.
Bu oġlan senüñdür, oġlancuḳlaruña ne vech-ile taᶜlîm iderseñ hemân buña daḫı ol vech-ile taᶜlîm eylegil. (63b-9)
t. it-: 1. Öğretmek.
Üç yüz elli ṭoḳuz bendini aña taᶜlîm itmiş-idi. (20b-11)
2. Ders vermek.
..gördüm ki evvelki muᶜallim oturmış taᶜlîm ider. (62b-5)

ṭalḳa: Dalga.
..pâdişâhlaruñ işi deñiz seferi gibidür; ya genc ḥâṣıl ḳılursın, ya ṭalḳa-y-ıla ölürsin... (17a-5)

tam: Ev, dam.
İttifâḳ bir oġlancuḳ, bir tam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı. (46a-14)

tam: Zf. Tamamıyla.
Düşmenüñ naṣîḥatın ḳabûl itmek ḫaṭâdur velîkin işitmek revâdur ki tam aksince işleyesin. (69a-5)

ṭamaᶜ (A.): Doymazlık, hırs, açgözlülük, aşırı arzu, istek.
..ṭamaᶜ ḳuşı vü balıġı aġa getürür. (43b-5)
Mellâḥ bu sözi işitdi, ṭamaᶜ-ıla gemi gitmiş-iken yine döndürdi kenâra getürdi. (43b-3)

ṭamaᶜkâr (F.): Hırs ve tamah eden, açgözlü.
Mürüvvetsüz er ᶜavratdur ve ṭamaᶜkâr ᶜâbid yol urucıdur. (75a-2)

tamâm (A.): Bütün.
Zîrâ ki evvel etmek teşvîşin çekerdüm, şimdi tamâm iḳlîmüñ teşvîşi başumdadur. (9a-10)
t. it-: Bitirmek, tamamlamak.
..Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm. (5a-7)
t. ol-: Tamamlanmak, sona ermek, bitmek.
..henüz gül vaḳtı geçmemiş-idi ki kitâb tamâm oldı. (4a-14)

ṭamu: Cehennem.
Ṭamu ehline şor ki aᶜrâf nice uçmaḳdur. (12b-13)

ṭaᶜn (A.): Ayıplama, yerme.
Fülân zâhid ḥaḳında ne dirsin ki ḫalḳ anuñ ḥaḳında ṭaᶜn-ıla çok söz didiler? (24b-5)
ṭ. it-: Ayıplamak, yermek.
Ol cihetden ṭaᶜn idicilerüñ dili uzundur. (79b-5)

tanaᶜum (A.): Nimet içinde bulunarak rahat etme.
Ol kimesne ki dirligi tanaᶜumda ola, ol, aç kişinüñ ḥâli nedür, ne bilür. (73b-15)

ṭanışıḳ: İstişare, müşavere.
t. it-: Sohbet etmek, istişare etmek.
ʿAvratlar-ıla ṭanışıḳ itmek azġunlıḳdur... (72b-8)

Tañrı: Allah, Tanrı.
Dost düşmen ḫilâfını Tañrı'dan bilüñ ve ikisinüñ daḫı göñli anuñ taṣarrufındadur. (20a-6)

ṭanuḳ: Şahit.

ṭanuḳlıḳ: Şahitlik.
t. vir-: Şahitlik etmek.
..fülân kişi benüm fesâduma ṭanuḳlıḳ virür. (8a-9)

ṭar: Sıkıntılı.
Ḳarġanuñ naḥs liḳâsını dâyim müşâhade ḳılmaḳdan cânına geçdi ve ṭûṭî bu ʿaẕâbda göñli tar idi... (53a-11)
ṭ. ol-: 1. Daralmak, dar gelmek.
Bir müşt-zen, ḥikâyet iderler ki zamân muḫâlifinden figâna gelmiş-idi ve el ṭarlıġından cihân gözine ṭar olmış-ıdı. (40b-4)
2. Sıkıntı içinde olmak, daralmak.
Meger ki bir vaḳt yalın ayaḳ ḳaldum ve pabuç alacaḳ nesnem yoġ-ıdı. Göñlüm ṭar oldı ve Kûfe câmiʿine girdüm. (37a-3)
ṭ. göz: Kanaat etmeyen, doymayan göz.
..dünyâ seven kişinüñ ṭar gözin ya ḳanâʿat ṭoldurur ya ġûr ṭopraġı. (38b-9)

ṭarab (A.): Şevk, neşe, sevinç.
Nevcüvân ṭarabını pîrden isteme ki gitmiş ṣu ırmaġa girü gelmez. (60a-8)

ṭarab-engîz (F.): Neşe veren, coşturucu.
Ḫoca Saʿdî -raḥmetü'llâhi ʿaleyh- ḥaẓretinüñ sözi ṭarab-engîz ve ṭayyib-âmîz sözdür. (79b-4)

Ṭarablus: Trablusşam şehri. (26b-2)

ṭaraf (A.): 1. Yön, taraf; kısım.
İy ḳarındaş! Pâdişâh işi iki ṭarafdur; biri bîm-i cândur biri ümîd-i nândur. (15b-4)
2. Bölge, yer, ülke, memleket.
Ol ṭarafuñ pâdişâhlarından birisi bunı işidüp mektûb virbidi. (19b-7)

ṭarḥ (A.): (Herhangi bir malı) belli bir fiatla almaya mecbur etme, dağıtma, koyma.
t. vir-: Belli bir bedelle almaga mecbûr etmek, dağıtmak.
Bir ẓâlim dervîşlerden ẓulm-ıla odunın alurdı ve baylara ṭarḥ virürdi. (20a-8)

taʿrîf (A.): Anlatma
İy şol ki, seni taʿrîf idenüñ sözin işidürsin ki senden azacuk fâyide görmeg-ile... (70a-10)

târîḫ (A.): Gün, zaman, tarih.
Vallahi ol kişiyem ki fülân târîḫde beni ṭaş-ıla vurduñ... (18b-9)

ṭarîḳ (A.): 1. Yol, âdet, usul.
Vaḳtî ki baş ḳaldurdı, aṣḥâbından birisi inbisâṭ ṭarîḳı-y-ıla eyitdi. (3a-8)
Didüm aña ki "Bûstân gülini bilürsin kim beḳâsı yoḳ ve gülistân ʿahdinüñ vefâsı yoḳ." Didi ki: "Ṭarîḳ nedür?" (4a-7)
2. Tarikat.
Bir ṣâḥib-dil, ḫânḳâhdan medreseye geldi. Ehl-i ṭarîḳ ṣoḥbetinüñ ʿahdini ṣıdı. (30a-7)
ṭ.-i iḫtiṣâr: Kısaltma yolu.
Ve niçe kelime be-ṭarîḳ-ı iḫtiṣâr...bu kitâbda derc ḳıldum. (4a-15)

ṭarîḳat (A.): Tarikat.
Nite-kim ṭarîḳat sâlikleri dimişlerdür. (41a-4)

ṭarlıḳ: Sıkıntı.
Ḳarnınuñ esîri olan iki gice uyumaz; bir ol gice ki toḳ ola maîᶜde ağırlığından ve şol gice kim aç ola göñli ṭarlığından. (72b-7)
ṭ.-a uğra-: Sıkıntıya düşmek.
Veger bolluḳda ten bisleyici olursa ṭarlığa uğrayıcaḳ ḳatılığ-ıla ölür. (34a-13)

ṭart-: Tartmak.
Ve söz söyleyici bedbaẖt, odun ṭartıcıdur. (68a-15)

taṣarruf (A.): İdare, sahip ve mâlik olma.
Dost düşmen ẖilâfını Tañrı'dan bilüñ ve ikisinüñ daẖı göñli anuñ taṣarrufındadur. (20a-6)

taṣavvur (A.): Düşünce, hayal, tasavvur.
Ölmek taṣavvurın ẖayâlüñden gider.. (58a-5)
t. it-: Düşünmek, hayal etmek.
Ve kendüzini ẖoş-âvâz taṣavvur idüp ẖuṭbe oḳurdı... (49a-2)

taṣdîḳ (A.): Doğrulama, tastik.
Egerçi söz dilbend, şîrîn olup taṣdîḳ ü taḥsîne lâyıḳ olursa, çün-ki halvâyı bir kerre yiyeler yiter. (47b-8)

taṣnîf (A.): Sınıflandırma; bu suretle eser meydana getirme, eser yazma, bu yolla yazılmış eser.
Ḥükemâ taṣnîflerinde getürmişlerdür ki ᶜaḳreb anasından ṭoğduğı maᶜlûm degüldür. (64a-12)
t. it-: Eser meydana getirmek.
Bir gülistân taṣnîf idem ki, bâd-ı ẖazân anuñ varaḳına el uzatmaya... (4a-7)

ṭaş: Taş.
Demür mıẖ ṭaşa geçecek degüldür. (7b-3)
ṭ.-dan ol-: Taştan yapılmak, taştan meydana gelmek.
Gerçi altun ve gümiş ṭaşdan olur velîkin her ṭaşdan altun ve gümiş olmaz. (63b-15)

ṭaş: Dış.
Bir kişi ṭaşından baḳmağ-ıla bir günde bilmek olur ki ᶜilmi ne yire irişmişdür. (72a-7)

ṭaşra: 1. Dışarı, dışarıya.
Her ḳabuñ içinde ne var-ısa ol ṭaşra sızar. (77b-5)
2. Fazla, gayrı, başka.
Egerçi kişi rızḳından ṭaşra nesne yimez; velîkin ṭalebde kâhelllik olmaz. (46a-3)
ṭ.-a çık-: dışarıya çıkmak.
..anasınuñ bağrını yir ve ḳarnın yarar, ṭaşra çıḳar ve gider. (64a-14)

Tâtâr (F.): Tatar, Moğol.
t. külâhı: O zaman Moğol emirlerinde görülen ve zenginlere mahsus külâh.
t.k. urun-: Tatar külahı giyinmek, giymek.
Dervîş-ṣıfat ol Tâtâr külâhı urun. (7a-2)

ṭatlu: Acı olmayan, tatlı.
t. dirlik: Huzurlu ve rahat bir şekilde yaşama.
Devletsüz dilin uzadup ṭatlu dirligümi acı eyledi. (26b-10)
t. söz: Nazik, hoş söz.
Bir güler yüzlü ve ṭatlu sözlü cüst yigit bizüm-ile ittifâḳ ṣoḥbet oldı. (59b-12)

ṭavar: Hayvan, binek hayvanı.
İşitmedüñ mi ki; ṣaḥrâ-yı Ġûr'da bir tâcir ṭavardan düşdi... (38b-8)

ṭâvus (A.): Tavus kuşı.
Ṭâvusuñ naḳş u nigârına ḫalḳ taḥsîn iderler... (6a-13)

ṭayın-: Sürçmek, kaymak.
Çün balçıḳ çoḳ ola piller ṭayınur ve sürçer. (55a-10)

ṭâyife (A. ṭâ'ife): Bölük, güruh, tayife.
Bu ḫırḳa-pûşlar ṭâyifesi ḥayvânlar gibidür... (21a-15)
Ben bu iki ṭâyifeyi be-ġâyet severin... (28a-8)

taᶜyîn (A.): Bir memuriyete atama, nasb.
t. it-: Memuriyete atamak.
Diledüm ki varam yâranlaruñ vaẓîfesin ḫalâṣ idem. Çün ki ḫiẓmete yitişdüm, ikrâm-ıla ṣadr taᶜyîn itdiler. (17a-15)

ṭayyib, ṭayyibe (A.): Güzel, hoş, iyi.
Çün bu kelimât-ı müstaḥsene ve naġamât-ı ṭayyibeler birle ᶜakl dimâġı muᶜaṭṭar oldı. (4b-14)

ṭayyib-âmîz (F.): İyilik telkin eden, iyilik dolu.
Ḫoca Saᶜdî -raḥmetü'llâhi ᶜaleyh- ḥaẑretinüñ sözi ṭarab-engîz ve ṭayyib-âmîz sözdür. (79b-4)

ṭayyib-edâ (F.): Hoş edâlı, edası hoş.
..bir ṣâḥib-cemâle göñül virmişdüm; şol sebebden ki âvâzı ṭayyib-edâyıdı... (52b-3)

taẑarruᶜ (A.): Yalvarma.
Bir daḫı ki taẑarruᶜ ve zârı-y-ıla duᶜâ itse Ḥaḳ -sübḥânehu ve taᶜâlâ- eydür. (2b-9)
t. zârî ḳıl-: İnleyerek yalvarmak.
Daᶜvetini icâbet ḳıldum ve ḥâcetini revâ eyledüm ki ḳulumuñ çok taẑarruᶜ zârî ḳılduġından utanuram dir. (2b-11)

tâze (F.): Taze, yeşil.
Ve servüñ ne yimişi gelür ve ne ṣolar, dâyim tâzedür... (79a-4)
t. bahâr: İlkbahar.
Tâze bahâruñ çün-ki geçdi ve ṣarardı. (53a-2)

tazı: İnce ve zayıf bir cins av köpegi.
Çârsu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)

tâzî (F.): Arap.
t. at: Arap atı.
Mısr içinde bir aġır bahâlu geyesi geymiş ve bir tâzî ata binmiş... (40a-8)

tâzıyâne (F.): Kırbaç, kamçı.
..ve anun elinden bir tâzıyâne yidüm idi oġlanlıḳ vaḳtında. (24a-3)

taᶜziyet (A.): Baş sağlığı dileme, teselli verme.
t. it-: Baş sağlığı dilemek, teselli etmek.
İy ᶜâzîz! Sen baña taᶜziyet it ki tehniyet idecek vaḳt degüldür. (9a-9)

tebessüm (A.): Gülümseme, tebessüm.
Süâl itdüm; didüm ki cemâlüñe n'oldı ki ḳarınca anuñ çevresin ṭutmış? Tebessüm-ile didi; bilmezem n'oldı? (53a-8)

tecellî (A.): Görünme, ayan olma, tecelli.
t. it-: Görünmek, belli olmak.
Leylî'nüñ cemâline naẓar eyle tâ ki sır müşâhedesi saña tecellî ide. (56b-12)

tecribe (A.): Deneme, sınama, tecrübe.
..mâl ziyâde itmek ve ma^crifet kesb itmek ve rûzigâr tecribe itmek...bu mecmû^c sefer fâyideleridür. (41a-3)

tedbîr (A.): İdare etme, tedbir; çare.
Vaḳt olur ki bunlaruñ ḫâṭırı memleket ve salṭanat tedbîrine müte^callıḳ olur. (14a-13)

tedbîrsüz: Tedbirsiz, idaresiz,
Vüzerâdan biri, ki tedbîrsüz idi, âġâz-ı naṣîḥat itdi. (18a-4)

te'dîb (A.): Cezâlandırma.
t. it-: Cezâlandırmak, azarlamak.
Çün pâdişâh bu ḥâli bildi, ḳardaşların getürdi ve her birisine te'dîb itdi. (11a-4)

te'emmül (A.): İyice, etraflıca düşünme.
..günâhkâr ḳulı ḳatl itmekde te'emmül yigrekdür ki te'emmülden ṣoñra iḫtiyâr bâḳîdür. (71b-11)
t. ḳıl-: Düşünmek.
Bir gice geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum... (3b-3)

te'essüf (A.): Acıma, üzülme, esef etme.
t. yi-: Esef etmek, üzülmek.
Bir gice geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum ve telef ḳılduġum ^cömr-içün te'essüf yirdüm... (3b-4)

teferrüc (A.): Gezme, dolaşma, eğlenme, temâşâ.
t. it-: Gezmek, dolaşmak.
Be-ḥükm-i żarûret söyledüm ve teferrüc iderek ṣaḥrâya çıḳdum. (4a-3)
t. ḳıl-: 1. Temâşâ etmek, seyretmek.
..nefîs geyecekleri geydi ve ḳokulu yimiş yiyledi ve oġlanuñ ve câriyenüñ cemâlini teferrüc ḳıldı. (27b-10)
2. Dolaşmak, gezmek.
Var cihân içinde teferrüc kıl şol günden öñdin ki dünyâdan gidersin. (41a-7)
t.-e çıḳ-: Gezmeye çıkmak.
Pars iḳlîminüñ pâdişâhlarından birisi ḫâsakîler-ile Şîrâz muṣallâsına teferrüce çıḳdı. (46a-11)

teferrüc-gâh (F.): Gezinti yeri.
..her gice bir maḳâmda ve her sâ^cat bir teferrücgâhda, bârî mâl sebebi-y-le sefer ġanîmet olur. (41a-11)

teftîş (A.): Araştırma, soruşturma.
t. it-: Soruşturmak.
Cemî^c-i varlıġından teftîş iderseñ ḳanından artuḳ ḥalâl nesne bulmazsın. (40b-12)

tehî (A.): Boş.
İy şol kimesne ki, içün taḳvîden tehîdür. (31b-12)

te'ḫîr (A.): Gecikme, geciktirme.
t. it-: Gecikmek, geciktirmek.
^cÖmrinde bâḳî ḳalmamış-ıdı, bu sebebden anı ṭutmaġa te'ḫîr itdüñ... (23b-15)

tehniyet (A.): Tebrik etme, kutlama.
t. it-: Tebrik etmek, kutlamak.
İy ᶜazîz! Sen baña taᶜziyet it ki tehniyet idecek vaḳt degüldür. (9a-9)

teḳarrüb (A.): Yaklaşma, yakınlaşma, yakınlık.
..bu dervîş pâdişâh teḳarrübi-y-le cehenneme girdi. (6b-13)
t. kesb it-: Yakınlaşmak, yakınlık kazanmak.
..niçün daḫı yaḳın varup teḳarrub kesb itmezsin? (14b-15)

tekebbür (A.): Kibirlenme, büyüklük taslama.

tekebbürlen-: Gururlanmak, kibirlenmek.
Niçe tekebbürlenüp geçmiş devletüñi taṣavur idersin? (53a-3)

tekebbürlik: Kibir, gurur.
Ve senüñ ki bunca tekebbürlik ve serkeşlik hevâsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın veyâḫud ṭopraḳdan mısın? (69b-8)

tekellüf (A.): Külfetli iş tutma; zorluk.
Tekellüf-ile gülşeker yisen ziyân ider... (34b-7)

tekrâr (A.): Tekrar.
t. it-: Tekrarlamak, tekrar etmek.
Ḥikâyet iderler ki Saḥbân-ı Vâyil be-ġâyet faṣîḥ-idi; şöyle ki bir yıl içinde bir söz tekrâr itmezdi. (47b-4)

teḳyelen-: Yaslanmak, dayanmak.
Dünyâ milkine arḳa urup tekyelenme ki niçe senüñ gibi kimseyi bisledi ve öldürdi. (10a-5)

telaṭṭuf (A.): Nazikâne muamele etme, iltifat etme.
t. ḳıl-: İltifat etmek.
Gördüm ki geldi vidâᶜ itmege ve telaṭṭuf ḳıldı... (54b-14)

telef (A.): Yok etme, harcama, tüketme.
t. ḳıl-: Harcamak.
Bir gice geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum ve telef ḳılduġum ᶜömr-içün teessüf yirdüm. (3b-3)

televvün (A.): Sebatsız olup halden hale geçme, kararsızlık.
..pâdişâhlaruñ ṭabîᶜatları televvüninde ḥaẕer gerekdür. (15a-6)

telḫ (F.): Acı.
Eger bizden melûl-ısañ turş oturma ki sen bizüm aramuzda telḫsin. (54a-4)
t. ol-: Acımak, tadı kaçmak.
Pâdişâhuñ ṣoḥbeti bunuñ aġladuġından telḫ oldı. (12b-2)

te'lîf (A.): Toplayıp düzenleyerek yazma.
t.-i kitâb: Kitabın yazılışı (3b-3)

temennâ (A.): Dileme, arzu etme.
Zişt kassâblaruñ taḳâżâsın çekmekden et temennâsında ölmek yigdür. (35a-1)

ten (F.): Gövde, vücut, beden.
Eger saña ṣıġır gibi semüzlik gerekse eşek gibi tenüñi ḫalḳ cevrine virgil. (76a-15)

tendürüst (F.): Sıhhatı yerinde, vücudı sağlam olan.
Gördiler ki ol tendürüst kişi ölmiş... (34a-5)

tendürüstlük: Sıhhatli olma, sağlam olma.
Ṭabîb eyitdi: Hem tendürüstlük nişânı oldur didi... (33a-15)

tenûr (A. tennûr): Fırın.
Ḳarın tenûrını ṭoldurmak muṣîbet olur bulmaduġı günde. (34a-14)

ter (F.): Tâze.
t. it-: Yenilemek, tazeleştirmek.
İder nesîm-i ṣubḥ-ıla ter cân dimâġını (5b-4)

teraḥḥum (A.): Merhamet etme, acıma.
t. it-: Acımak, merhamet etmek.
Tîz dişlü ḳaplana teraḥḥum itmek ḳoyuncuḳlara cefâ idicilik olur. (72b-11)

teraḳḳî (A.): Yükselme, ilerleme.
Günden güne teraḳḳî-y-ile muḳarreb-i sulṭân oldı. (16b-5)

terâzû (F.): Terazi.
Çok söz söyledüñ ve ʿaḳlum terâzûsına bir söz ḳadar gelmedi. (58b-10)

terbiyet (A.): Yetiştirme, terbiye etme, eğitme.
İy pâdişâh! Terbiyet birdür velîkin ṭabîʿat ve istiʿdâd muḫtelifdür. (63b-13)
t. ḳıl-: Terbiye etmek, eğitmek.
Bir muʿallime göndürdi, tâ ki taʿlîm ide. Niçe rûzigâr terbiyet ḳıldı, hiç eṡer itmedi.

tercüme (A.): Çevirme, tercüme.
t. it-: Tercüme etmek. (5b-8)
t. ḳıl-: Çevirmek, tercüme etmek.
..sekiz bâbını Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm. (5a-7)

tere: Tere.
Sirke ve tere kendü eli emeginden yigrekdür ayruḳ kişinüñ ḳuzı biryânından. (75a-10)

tereddüd (A.): Karar verememe, kararsızlık.
Bir gün bir ev almaġ-ıçun tereddüdde idüm. (48a-8)
t. çek-: Kararsızlık içinde olmak.
Çün-ki bir maṣlaḥatı bitürmege tereddüd çekesin, şol ṭarafı iḫtiyâr it ki kimesne incinmedin ḥâṣıl ola. (68b-7)

terennüm (A.): Yavaş bir sesle okuma, söyleme.
..ve kendünüñ ḫâṭırını tesellî idüp bu beyti terennüm-ile eydürdi. (32b-11)

terk (A.): Bırakma, terk eyleme.
t. eyle-: Vazgeçmek, bırakmak.
İy rızḳ ṭaleb iden! Ṭalebi terk eyle ki rızḳ saña gelür. (74a-8)
t. it-: Bırakmak, vaz geçmek.
Ḳapucılar cefâsın çekmekden ḫocanuñ iḥsânın terk itmek yigrekdür. (34b-15)
t.-i cân ḳıl-: Canından vaz geçmek.
Bir kimse bir pâdişâh-zâdeye ʿâşıḳ olmış-ıdı ve terk-i cân ḳılmış-ıdı. (50b-8)
t.-i dünyâ: Dünyâyı terk etme, dünyadan vazgeçme.
Terk-i dünyâyı ḫalḳa ögredürler ve kendüler berk ṣaḳlayup yıġarlar. (29b-1)
t.-i riyâset ḳıl-: Reislikten vazgeçmek.
Pes maṣlaḥat anı gördüm ki milk-i ḳanâʿatı hirâset ḳılup terk-i riyâset ḳılasın. (16a-7)

tersâ (F.): Hıristiyan.
İy kerîm pâdişâh ki, ġayb ḫazînesinden kâfiri ve tersâyı vaẓîfe-ḫôr ḳılduñ... (2a-5)

tesbîḥ (A.): Tespih.
Ḫırka ve tesbîḥ ne işe yarar? Kendüzüñi zişt ʿamellerden berî eyle. (7a-1)

tesellî (A.): Avutma, rahatlatma; avunma, rahatlanma.
t. it-: Avutmak, rahatlamak.
..ve kendünüñ ḫâṭırını teselli idüp bu beyti terennüm-ile eydürdi. (32b-11)
t. ol-: Avunmak, teselli bulmak.
İy oġul! Her kimde bu biş ṣanʿatlardan birisi ola fi'l-cümle seferde ḫâṭırı tesellî olur.(42b-2)

te'sîr (A.): Etki, tesir.
Yidinci bâb terbiyetüñ te'sîri beyânındadur. (5b-15)

teslîm (A.): Verme, rıza gösterme, boyun eğme.
Dervîşlik ḫidmet, ṭâʿat...teslîm, taḥammüldür. (31b-6)
t. it-: Vermek, teslim etmek.
Bu sözi didi ve naʿra urdı ve cânı cânana teslîm itdi. (51a-11)
t. ol-: Ölmek.
..yüzini aña urmış ve bu şiʿri ṭopraġa yazmış ve teslîm olmış. (36b-12)

teşvîş (A.): Karma karışık etme; kaygı, perişanlık.
Ḥâżır râḥatlıġı gelecek zaḥmet teşvîşi-y-ile mükedder ḳılmaḳ ʿâḳıllar işi degüldür. (63a-5)
t.-in çek-: Kaygısın çekmek.
Zîrâ ki evvel etmek teşvîşin çekerdüm, şimdi tamâm iḳlîmün teşvîşi başumdadur. (9a-10)

tevaḳḳuʿ (A.): Bekleme, umma, bir şey talep etme.
İy ḳarındaş! Çün-ki dostlıḳ ikrârın itdüñ ḳullıḳ tevaḳḳuʿın kes. (50a-7)
t. it-: İstemek, beklemek, beklenmek, istenmek.
Var pâdişâha digil, ḫizmet bir kişiden tevaḳḳuʿ ide ki anuñ andan tevaḳḳuʿı niʿmet ola. (21b-3)

tevâżuʿ (A.): Alçak gönüllülük etme, tevazu.
Ammâ tevâżuʿ-ıla aşaġa oturdum ve bu beyti oḳıdum. (17a-15)

tevbe (A.): Günahtan vazgeçme, işlenen bir günahı bir daha yapmamaya söz verme, tövbe.
t. it-: Tövbe etmek.
Bir kişi çok tevbe iderdi, girü sırdı. (33b-1)
t. ḳıl-: Tövbe etmek, pişman olmak.
..nâyib ki ʿazl ola nice ide ki ḫalḳ incitmekden vaz gele tevbe ḳıla. (78b-9)

tevbî (F.<A. tevbe): Tövbe.
ʿÖẕr tevbî-y-le Tañrı ʿaẕâbından kişi ḳurtulur; velîkin ḫalḳ dilinden ḳurtılmaz. (7b-14)

tevekkül (A.): Allah'a teslîm olma, işi Allah'a bırakma.
Dervîşlik ḫidmet, ṭâʿat...tevekkül teslîm, taḥammüldür. (31b-6)

tevfîḳ (A.): Allah'ın yardımı, Allah'ın yardımına nail olma.
Kitâb-ı Gülistân tamâm oldı Barî Taʿâlâ -ʿazze ve celle-tevfîḳı-y-ıla. (79a-15)

tevḥîd (A.): Allah'ın birligine inanma.
Dervîşlik ḫidmet...tevḥîd, tevekkül, teslîm, taḥammüldür. (31b-5)

Tevrît (F.<A. Tevrât): Hz. Mûsâ'ya indirilen mukaddes kitap. (70b-8)

ṭıfl (A.): Küçük çocuk.
Ben helâk olmaḳ yigdür bunuñ gibi bî-günâh ṭıfluñ ḳanın dökmekden (19a-13)

ṭıfıllıḳ: Çocukluk.
Ṭıfıllıḳ zamânında müteʿabbid ve zâhid ve şebḫîzdüm. (25b-6)

ticâret (A.): Alışveriş, ticaret.

ticâretsüz: Alışverişsiz, ticâretsiz.
Üç nesne üç nesnesüz olmaz: Bir mal ticâretsüz , bir ʿilm baḥssüz ve bir pâdişâhlıḳ siyâsetsüz. (67b-3)

tilâvet (A.): Kur'ân'ı kaidelerine göre okuma.
t.-i Ḳur'ân: Kur'ân okuma.
Bir gice çevre yanumda yâranlar yatmışlar ve ben namâz ḳılup tilâvet-i Ḳur'ân'a meşġûl oturūrdum. (25b-8)

tîmâr (F.): Bakma, hastaya bakma.
t. it-: Bakmak, muayene etmek.
Bir kişinüñ gözi aġrıdı,bir naʿlbanduñ ḳatına vardı ki gözüme tîmâr it. (65b-3)
t. itdür-: Baktırmak, tedâvi ettirmek.
Ol dânişmende eyitdiler: "Ne-y-çün güyegüñe tîmâr itdürmezsin?" (31a-10)

timsaḥ (A.): Sıcak ülkelerde büyük nehirlerde yaşayan yırtıcı bir hayvan.
Baḥrî eger timsaḥ zaḫmından endîşe ḳılursa hergiz aġır bahâlu dür ele getürmez. (46a-1)

tîr-endâz (F.): Ok atan, okçu.
Dört atıcı tîr-endâz ki pâdişâhuñ yanında olurdı... (46a-13)

tiryâḳ (F.): Panzehir, tiryak.
Bu çarhuñ ḳahrı zehrine bundan özge tiryâḳ dermân olmaz. (4b-12)

tîz (F.): 1. Çabuk, acele.
İşitmedüñ mi şol sôfî ki naʿlin altına bir ḳaç mıḫ ḳakardı, bir serheng geldi, etegin ṭutdı ki gel tîz ḳatırumı naʿlla. (47a-11)
2. Keskin.
Tîz dişlü ḳaplana teraḥḥum itmek ḳoyuncuḳlara cefâ idicilik olur. (72b-10)
t. ol-: Acele etmek, çabuk olmak.
Her ki cevâbda tîz ola diline ḫaṭâ söz gelür. (71b-1)
t. zamânda: Kısa zamanda, çabucak, hemen.
Dervîş eyitdi: "İy ḫudâyâ! Tîz zamânda bunuñ cânın alġıl!" (13b-2)

ṭoġ-: 1. Dünyaya gelmek, doğmak.
Ve şunuñ ki cihân murâdına eli yitişmez, kendü toġduġı yirde ġarîbdür. (41a-15)
2. Çıkmak, ufukta yükselmek.
Müşt-zen, ol gice, ol ḳadar uyudı ki ṣabâḥ oldı ve güneş ṭoġdı. (45a-12)

ṭoġra-: Kesmek, doğramak.
N'olaydı şunlar ki benüm ʿaybum isterler, yüzüñi iy göñül alıcı maḥbûb görelerdi; tâ kim naẓaruñda turunc yirine bî-ḫaber ellerin ṭoġrayalardı. (56b-5)

ṭoġrı, ṭoġru: 1. Yalan olmayan, doğru, gerçek.
Pâdişâh ḫizmetine kişi her sözi ṭoġrı söylemek gerek. (9b-10)
2. Eğri olmayan, dik, doğru.
Yaş aġacı nice dilerseñ eg ve ḳuru aġaç oddan artuḳ nesne-y-ile ṭoġru olmaz. (62a-7)
3. Doğru olarak, başka bir istikamete sapmayarak.
Bir oġlancuḳ bir tam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı nâgâh bir oḳ ṭoġrı yüzügüñ içinden geçdi... (46a-15)

4. Doğru (yön edatı).
Niçe ki yigit geminüñ ipin eline aldı ve kendüzin deñize atdı ve sütûna ṭoġrı gitdi... (44a-6)

ṭoġrılıḳ, ṭoġrulıḳ: Doğruluk, sadakat.
Ṭoġrılıḳ, mûcib-i rıżâu'llâhdur. (15b-12)
Kimüñ mecâli vardur ki seni ṭoġrılıġa çıḳara? (16a-6)

ṭoġrul-: Doğrulmak.
Ṭut ki saçuñ ḳara olmış, ne fâyide ki bilüñ gûzdur, ṭoġrulmaz... (60a-6)

ṭoġur-: Doğurmak.
..yüklü ᶜavratlar vilâdet vaḳtında yılan ṭoġuraydı... (65a-2)

toḫm (F.): Tohum.
Her pâdişâh ki ẓulm toḫmını ekdi, ol kendü milki dîvârın ḳazarımış. (12a-4)

ṭoḳ: Tok.
İy ṭoḳ! Sana arpa etmegi ḫoş görünmez. (12b-11)

ṭoḳı-: Dokumak,
Ḥaṣır ṭoḳıyan daḫı ṭoḳıyıcıdur, velîkin ḥarîr kârgâhına iletmezler. (65b-12)

ṭoḳluḳ: Tok olma, tokluk.
Ḥükemâdan birisi oġlını ziyâde yimekden nehy iderdi ki ṭoḳluḳ kişiyi rencûr ider. (34b-1)

ṭoldur-: Doldurmak.
Ḳarın tenûrını ṭoldurmak muṣîbet olur bulmaduġı günde. (34a-14)

ṭolu: Dolu, dolmuş.
Anı ki sen fıstuḳ gibi ṭolu iç ṣanursın, ṣoġan gibi ḳab ḳab üzerine durur. (7a-8)

ṭon: Giyecek, elbise, örtü.
Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâḫuẕ ᶜavrat ṭonın geymegi iḫtiyâr idüñ. (10b-11)

ṭoñ: Don.
ṭ. ṭut-: Donmak, don dutmak.
..ṭaşı yirde ṭoñ tutmış idi ḳoparımadı, ᶜâciz ḳaldı. (48b-3)

ṭonuḳ: Bulanık, mat, donuk.
Şol ᶜâbid ki riyâ-y-içün köşe iḫtiyâr ide bî-çâre ᶜaceb ṭonuḳ âyîne içinde ne göre? (73b-6)

ṭopraḳ: 1. Toprak.
Ben şol kimseneyem ki başumı ḳan-ıla ṭopraḳ arasında göresin. (10b-6)
2. Diyar, taraf.
Şordı ki ḳandansın? Ben eeyitdüm ki Şîrâz topraġındanam. (54b-8)
ṭ. ol-: Toprak haline gelmek.
İy ḳarındaş! ᶜAḳıbet çün ṭopraḳ olmaḳdur, pes ṭopraḳ olmazdan öñdin ṭopraḳ olġıl. (30b-11)

topuḳ: Topuk.
..gâh birisinüñ billur ṭopuġını şikenceye urardı. (62a-14)

ṭoy-: Doymak.
Cihânda ḥarîṣ olan açdur ṭoymaz. (70b-12)

ṭoyur-: Doyurmak.
Yorulmış ve dögülmiş kişi ḳarnın ṭoyurdı, uyḳusı geldi uyudı. (44b-10)

t ö h m e t (A.): İthama sebep olan kabahat, suç.
t. bıraḳ-: Suç isnat etmek, itham etmek.
Bunlara câsûs diyü töhmet bıraḳdılar... (34a-2)
t.-ini çek-: Yapılan ithamlara tahammül etmek, suçlamalara göğüs germek.
Bu ḫalḳ töhmetini çekmegi âsân gördüm anuñ dîdârınsuz olmaġa ṣabr itmekden.(52a-7)

t ö h m e t l ü : Aleyhinde töhmet isnat olunan.
t. eyle-: İtham altında bırakmak.
ᶜUlemâ ḳadrine lâyıḳ degüldür ki bu miḳdâr ḥüsn-içün kendüzini töhmetlü eyleye. (52a-4)
t. ol-: İtham altında kalmak.
Her kişi ki yavuzlar-ıla otura, eger anlaruñ ṭabîᶜatları aña eser itmezse daḫı anlaruñ ṭarîḳı-y-la töhmetlü olur. (75b-10)

t u ḥ f e (A.): Armağan, hediye.
Ḳanı ol seyr itdügüñ bûsitândan bize tuḥfe kerâmet ne getürdüñ? (3a-9)

ṭ u ᶜm a (A.): Yiyecek, azık.
ṭ.-i iḫvân-ı şeyâṭîn: Şeytanların dostlarının yiyeceği.
Ḫazîne-i beytü'l-mâl, loḳma-i mesâkîndür; ṭuᶜma-i iḫvân-ı şeyâṭîn degüldür. (14b-4)

Ṭ û r (A.): Hz. Mûsâ -aleyhisselâm- ın Cenâb-ı Hak ile konuştuğu ve Cenâb-ı Hakk'ın tecelli ettiği dağ. (10a-13)

ṭ u r - : Bk. dur-.

t u r ş (F.): Ekşi, ekşi tabiatlı, tabiatı hoş olmayan.
Eger ḫoş-ḫû kişi elinden acı ḥanẓal yiyesin, turş elinden şeker yimekden yigrekdür.(35a-12)
t. yüzlü: Ekşi suratlı.
Turş yüzlü kişiden ḥâcetüñi istemegil ki; yavuz ḫûyı-la seni melûl eyler. (35b-7)

t u r u n c (F.): Tadı acımsı bir cins portakal.
..yüzüñi iy göñül alıcı maḥbûb görelerdi; tâ kim naẓaruñda turunc yirine bî-ḫaber ellerin ṭoġrayalardı. (56b-5)

ṭ u t - : 1. Yakalamak, tutmak (krş. dut-).
Rızḳı olmayan avcı Dicle'de balıḳ ṭutmaz... (74a-13)
2. Ele geçirmek, elde etmek, zaptetmek.
İskender-i Rûmî'den ṣordılar ki maşrıḳdan maġrıba degin ne-y-le ṭutduñ....? (23b-3)
3. Yapmak, yerine getirmek; dinlemek.
Ben daḫı ḥükemâ naṣîḥatın ṭutdum. (13a-2)
Ver saña ne yararsa anı ṭut ki bizüm dilegümüzce olmaduñ dilegüñce ol. (52b-7)
4. Benimsemek.
..şeref-i insânda ne noḳṣan gördüñ ki ḥayvânât ḫûyın ṭutduñ? (56b-1)
5. Yönelmek.
Ot köklerin ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı ve yazıyı ṭutup gitdi. (44a-10)
6. Koşmak, sürmek, çalıştırmak.
Tarablus ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar. (26b-3)
7. Bulundurmak.
Eger bir naṣîḥat dîvâra daḫı yazılmış olsa, gerekdür ki kişi anı ḳulaġında ṭuta. (30a-2)
8. Sokmak, tıkamak, kapatmak.
Bir mescidde bir mü'eẕẕin var-ıdı, her vaḳt ki eẕân oḳısa ḫalḳ ḳulaḳlaına barmaḳ ṭutarlardı... (49a-15)

9. Farzetmek.
İy çoḳ rûzigâr geçürmiş ana! Ṭut ki ṣaçuñ ḳara olmış... (60a-6)

➡ âsân ṭ. (34a-12) kök ṭ. (66b-10)
çevresin ṭ. (53a-8) ulağ ṭ. (16a-1)
dirîğ ṭ. (21a-6) oruç ṭ. (73b-3)
giç t. (71b-10) ögüt ṭ. (72a-15)
girü ṭ. (42a-4) ṭoñ ṭ. (48b-3)
gülmek ṭ. (70b-6) yirini ṭut- (8b-12)

ṭûṭî (F.): Papağan, dudu kuşu.
Meger bir ṭûṭî, ḳarğa-y-ıla ikisin bir ḳafaṣa ḳoydılar. (53a-9)

ṭutul-: 1. Yakalanmak (krş. dutul-).
Tîz zamân ola göresin ki çok bilür kişi ayağı-y-ıla duzağa ṭutulmış ola... (63a-15)
2. Kapanmak.
Murâdumca bir ḳaç nefes ürem dir-idüm; dirîğ ki nefes yolı ṭutuldı. (57b12)

ṭuz: Tuz.
Benüm yanduğumı ayruḳ kişiye nisbet itme; zîrâ ṭuz anuñ elindedür ve benüm yaram üzerindedür. (57a-4)
t. etmek bilme-: Nankör davranmak, minnettarlık duymamak.
İttifâḳ-ıla it yidügin bilür, pes it yigdür ṭuz etmek bilmez âdemden. (76a-7)

türbe (A.): Mezar, türbe
Ve firâḳı baña be-ğâyet eṣer itdi ve türbesinüñ ucında niçe zamân mücâvir oldum... (56a-2)

Türk (A.): Türk. (5a-10)

Türkî (F.): Türkçe.
..sekiz bâbını Türkî'ye tercüme ḳılup tamâm itdüm. (5a-7)
t. dili: Türkçe.
Her beytüñ mâḥaṣalını Türkî dilince neṣr-ile altına yazdum. (5b-10)

Türkistan: Orta Asya'da Türklerin yaşadığı büyük ülke. (25a-13)

tütün: Yanan bir maddeden çıkan duman.
Bilmek gerekdür ki kişi bî-fâyide çıraḳ tütünin yimek ʿâḳıllar ṭarîḳı degüldür. (79b-6)

—U—

u, ü: Ve.
Ṭâvusuñ naḳş u nigârına ḫalḳ taḥsîn iderler... (6a-13)
Pâdişâh pîre ḫilʿat ve niʿmet virdi ve oğlana zecr ü melâmet itdi. (21a-4)

uç: 1. Kenar, etraf.
Ve firâḳı baña be-ğâyet eṣer itdi ve türbesinüñ ucında niçe zamân mücâvir oldum.(56a-2)
2. Uç.
Ḫatm-i Ḳur'ân iḫtiyâr itdügine sebeb oldur ki Ḳur'ân dil ucında olur. (60b-8)

uç-: Uçmak.
..her dem bir havâda uçar ve her dem bir dürlü fikr ider... (58b-4)

u ç m a ḳ : Cennet.
Uçmaḳ ḥûrîlerine aʿrâf ṭamu gelür. (12b-13)

ʿû d (A.): Yakıldığı zaman güzel koku çıkaran bir ağaç, öd ağacı.
ʿÛd ṭablasından dimâġ ṣafâ sürmez oda bıraḳ ki ʿanber gibi ḳoḳa. (18a-2)

u ġ r a - : 1. Gitmek, uğramak.
Pes bir ḳaç yıldan ṣoñra Şam seferinden geldüm ve ol dervîşüñ maḥallesine uġradum. (64b-12)
2. Düşmek, dûçâr olmak.
Veger bolluḳda ten bisleyici olursa, ṭarlıġâ uġrayıcaḳ ḳatılıġ-ıla ölür. (34a-12)

u ġ r ı : Hırsız.
Bir uġrı bir dervîşüñ evine girdi, niçe ki cüst ü cû ḳıldı eline nesne girmedi. (24b-10)

u ġ u r l a t - : Hırsızlatmak, çaldırmak.
..bir niçe dînâr cemʿ itmiş-idi, uġurladam diyü ḳorḳusından gicelerde uyumazdı.(44b-10)

ʿu ḳ û b e t (A.): Felâket, musîbet, ceza.
Ben ʿacabâ ne günâh itdüm ki anuñ ʿuḳubeti-y-ile beni, bunuñ gibi...belâya mübtelâ ḳılduñ. (53b-8)

u l a ġ : Taşıyıcı, yük hayvanı.
u. ṭut-: Yüke koşmak, yük taşıtmak.
Vallahi işitdüm ki deveyi ulaġ ṭutarlar ol ḳorḳudan ḳaçaram. (16a-1)

u l a ş - : Erişmek, varmak.
Gör ki kimden kesildüñ ve kime ulaşduñ. (73b-10)

u l u : 1. Büyük, ulu.
Bu ḥükm-i ġurûr niçeye degindür ki senden daẖı ulu efendi vardur. (66a-13)
2. İleri gelen, sözü dinlenen büyük zat.
Ve daẖı ulularuñ aẖlâḳ-ı ḥamîdesine iʿtimâd itdüm... (5b-6)
3. Talihli, şerefli.
Yaramazları eyü dut iy ʿâḳıl kişi! Eyüler ẖod ulular dur ve baẖtlulardur. (78a-11)

u l u l u ḳ : 1. Yaşlılık, büyüklük.
Her kimseyi ki kiçilikde edeblemeyeler, uluḷuġında iflâḥ olmaz. (62a-5)
2. Büyüklük, azamet.
Ululuḳ ve luṭf Allah Taʿâlâ'ya müsellümdür... (17b-9)

u l u - z â d e (F.): Büyük insan evlâdı.
Ulu-zâde ki câhildür, kendü şehrinde girü ḳalur... (41b-6)

ʿu l û f e (A.): Maaş.
..saña şimden girü on aḳça ʿulûfe olsun bir ayruḳ mescide var.. (49b-3)

u m - : Ümit etmek, beklemek, ummak.
ʿÂlim ki câhiller arasına düşe gerekdür ki ʿizzet ummaya. (72b-12)

ʿU m m â n (A.): Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan deniz. (23b-9)

u n ı t - , u n u t - : Unutmak, ihmal etmek.
ʿIşḳ sözini şol baṭṭâldan gizleñ ki dermândalıḳ gününde yârin unıdur. (57b-3)
Allah Taʿâlâ -celle ve ʿalâ- seni ol ḥâlde unutmadı ki; anañ ḳarnında bir ḳaṭra murdar ṣu-y-ıduñ. (64a-9)

u n u t d u r - : Unutturmak.
Hiç bu incü bulduğumun ẕevḳı, baña, açlıġum ve susuzlıġum unutdurmadı. (36b-3)

u r - : 1. Vurmak, çarpmak.
Gâh urup birisinüñ gül yüzini ṭabança-y-ıla ḳarardurdı. (62a-13)
2. İsabet ettirmek.
Nesne bilmez oġlancuḳ ġalaṭ-ıla nişâna oḳ urur. (46b-5)
3. Basmak, soymak.
Yunân diyârında bir kârubânı ḥarâmîler urdılar... (7a-10)
4. Koymak, sürmek.
Ḫalḳ incidicinüñ yarasına merhem urma. (69a-3)

➾ arḳa ur-	(10a-5)	bıçḳu u.	(66b-11)
ḍarb u.	(43b-6)	çengâl u.	(13a-7)
dem u.	(42b-15)	naᶜra u.	(10b-10)
el ur-	(68b-11)	şikenceye u.	(62a-14)
ḳılıç u.	(78b-6)	tâc-ı nevrûzı ur-	(2a-10)
ḳulaḳ u.	(63a-4)	yol u.	(75a-2)
lâf u.	(68b-14)	yüz u.	(36b-12)

ᶜu r e f â (A.): İrfan sahibi kimseler.
Nite-kim ẓürefâ ve ᶜurefâ dimişlerdür. (48a-5)

u r u n - : Giyinmek.
Dervîş-ṣıfat ol Tâtâr külâhı urun. (7a-3)

ᶜu ṣ â r e (A.): Sıkılan şeylerden çıkan su, öz.
u.-i ḳamış: Kamışın suyu.
Ḳâdir pâdişâhı gör kim ᶜuṣâre-i ḳamış anuñ ḳudreti-y-ile şehd-i fâyıḳ olmışdur. (2a-11)

u ş : İşte (gösterme edatı).
Ben eyitdüm ki ne diyem uş göredurursın. (26b-5)

u t a n - : Haya etmek, sıkılmak, mahcup olmak, utanmak.
İki düşmen arasında sözi şol ḳadar söyle ki eger ikisi dost olsa sen arada utanmayasın. (68a-12)

ᶜU t â r i d (A.): Merkür gezegeni. (5b-2)

u v a ḳ : Ufalanmış, ufak parça, kırıntı.
Ve ḳuşlar anuñ yiyecek yidüginden ṣoñra etmegi uvaġın dirmiş degüldi. (39a-4)

u v a t - : Ufalamak, parçalamak.
Bed-gevher ṭaş eger altun çanaġı uvadacaḳ olursa ṭaşuñ ḳıymeti artmaz. (72b-15)

u y - : Tabi olmak,bağlanmak, uymak.
Pes şeyṭâna uyup dîni dünyâya satmaḳ Yûsuf'ı hiç bahâya ṣatana beñzer. (73b-8)

u y a n u ḳ : Uyumayan, uyanık olan.
Yigit kişinüñ yanında uyanuḳ durmaḳ yigrekdür... (58b-12)

u y a r - : Uyandırmak.
Sen müddeᶜî sözin işitme ki uyur kişi uyurı uyarası degüldür. (30a-3)

u y ı - : u y u - : Uyumak.
Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daḫı efḍal-ıdı... (7b-5)
Fitne uyumışdur, laᶜnet uyarana! (13b-10)

uyku: Uyku.
Gör bu yâranları ki birisi uykudan baş kaldurup iki rekᶜat namâz kılmazlar. (25b-10)

uzat-: Uzatmak, sunmak.
..bâd-ı hazân anuñ varakına el uzatmaya... (4a-8)
➡ dil u. (26b-10, 27a-1)

ᶜuzlet (A.): Bir köşeye çekilip yalnız kalma.
ᶜu. it-: Yalnız kalmak, ayrılmak, uzaklaşmak.
Bir zamân halkdan ᶜuzlet itdüm ve söz keleciden vaz geldüm. (46b-7)
ᶜu-i şamt: Sessizlik köşesi.
Vaktî ki ᶜuzlet-i şamtı ihtiyâr idüp oturmış-idüm... (3b-9)

uzun: Kısa olmayan, uzun.
Kısa boylu kişi ki ᶜâkıl ola uzun boylu olup ebleh olmakdan yigrekdür. (16a-10)
u. ᶜömr: Çok yaşama.
Bu uzun ᶜömr-ile dirlik içün gussalanduğını taᶜaccüb kıldılar. (57b-15)

—Ü—

üç: Üç.
Bâliğ olmaguñ üç nişânı vardur. (65a-5)

üçünci: Üçüncü.
İki şabâh eger bir kişi şâhuñ hidmetine gelecek olursa, üçünci gün lutf-ıla aña nazar ider. (24b-2)

üç yüz altmış: Üç yüz altmış. (20b-8)

üç yüz elli tokuz: Üç yüz elli dokuz. (20b-10)

ülfet (A.): Alışma; yakınlık, dostluk.
ü. ve mahabbet kıl-: Dostluk ve sevgi gösterkmek.
Belî aldı ve illâ ol kadar ülfet ve mahabbet kılmamış-ıdum ki ayrıldukda gussasından hasta olam. (55b-6)

ᶜulemâ (A.): Âlimler, bilginler.
ᶜÜlemâ kadine lâyık degüldür ki bu mikdâr hüsn-içün kendüzini töhmetlü eyleye... (52a-4)
ᶜü.-yı râsihîn: Dinî ilimlerde derin bilgi sahibi olan âlimler.
ᶜÜlemâ-yı râsihînden şordılar ki vakıf etmeginüñ hakında ne dirsin? (28b-15)

ülü'l-elbâb (A.): Akıl sahipleri,sağ duyu sahibi olanlar.
Gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek şavâb râyınuñ muhâlifidür ve ülü'l-elbâb ᶜahdin şımakdur. (75a-12)

ümem (A.): Ümmetler. (5a-12)

ümîd, ümîz (F.): Umma, ümit etme, umut.
Pâdişiâhlara ol kişi naîşîhat virür ki başı korkusı ve altuna ümîdi olmaya. (78b-4)
Eger râhat ve rencüñ ümîzi olmasaydı, dervîş felek üzre ayak başaydı. (22a-6)
ü.-i nân: Ekmek ümidi.
Pâdişâh işi iki tarafdur; biri bîm-i cândur biri ümîd-i nândur. (18b-5)

ümîd-vâr, ümîz-vâr (F.): Ümit eden, uman.
Bir eve ki senüñ gibi konşı ola on direm kem ᶜayâr gümiş degir, lîkin ümîz-vâruz ki sen-

den ṣoñra biñ direm getüre. (48a-13)

ü. it-: Ümit vermek, ümitlendirmek.

..pâdişâh sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre lutf-ıla ümîd-vâr idüp bir vaḳt daḫı ḳahr-ıla nevmîd ve ḫasta-dil itmek. (14b-10)

ü. ol-: Ümitlenmek, ümitli olmak, ummak.

..dervîş pâdişâh ḳapûsında ümîd-vâr olup durdı. (14a-11)

ümmet (A.): Aynı dine inanan topluluk.

Ümmetüñ dîvârına ne ġam ki senüñ gibi püşt-bânı ola. (2b-6)

üns (A.): Alışkanlık, alışma.

ü. dut-: Alışmak, ünsiyet peyda etmek.

Çıḳdum Ḳuds ṭaġlarına düşdüm ve ḥayvânât-ıla üns dutdum. (26b-2)

ür-: Üfürmek.

..aruḳ ḳoyunı bacaġından ürerler şişer. (70a-7)

➧ nefes ü. (57b-12)

ür-: Havlamak.

Çârsu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)

üst: 1. Üst, üzeri.

..bir oġlancuḳ bir tam üstinden oyun idüp dört yaña oḳ atardı. (46a-14)

2. Kenar.

Bir kişi bir yol üstinde sarhoş yaturdı. (30a-10)

ü.-ine iş düş: Bir işi yapmaya mecbur olmak.

Ve üstüñe ġâyet ulu iş düşmeyince cânı ḫaṭarda ḳomaġıl. (68b-8)

ü.-ine medḥ oḳu-: Birine medhiye söylemek.

Şâᶜirlerden birisi uġrılar beginüñ ḳatına vardı ve üstine medḥ oḳudı. (48a-15)

ü.-ine namâz ḳıl-: Birinin ölümünden sonra arkasına cenaze namazını kılmak.

Namâz ḳılma şol kimsenüñ üstine ki ᶜömrinde hiç namâz ḳılmadı.. (66a-5)

ü.-ine töhmet bıraḳ-: Birisine suç isnat etmek.

..ḥasede düşdiler ve bir vech-ile üstine töhmet bıraḳdılar. (11a-11)

üstâd (F.): Usta, hoca, üstat.

Üstâdumuñ benüm üstümde fażîleti ululuḳ ve terbiyet yönindendür. (20b-12)

Üstâd cevri y igdür atanuñ şefḳatinden. (62b-10)

üstûn (F.): Direk, sütun.

Sizden bir şîr merd yoḳ mı, tâ bu üstûnı bize ḥâṣıl ide. (43b-12)

üstüvân (F.): Sütun, direk.

Mellâḥ deñiz içinde gördi; bir üstüvân aġaç mevc öñince gider. (43b-12)

üş-: Toplanmak, üşüşmek.

Cemîᶜ-i ḫalḳ bir araya geldiler, başına üşdiler... (44a-15)

üşen-: Çekinmek, korkmak.

Ḥarîf-i süfle mestlik vaḳtında el ṭarlıġından üşenmez. (63b-7)

üvez: Sivrisinek, at sineği, büvelek.

Pil niçe ṣalâbat-ıla, bir üvezde ḳanad olmaġ-ıla urur incidür. (44b-2)

üz-: Koparmak, kırmak.

Sen çoḳ yimeg-ile nefsi eyle bisledüñ ki demür zencîr olursa üze ḳıl ne olur? (33b-4)

ü z e r e : Üzerine, üzerinde.
Ve zâhidlere nesne virme, ta ki zâhidligi üzere ḳalalar. (28a-13)

ü z e r i : 1. Üst, üzeri.
Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taḫt üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-6)
2. Gibi.
Kâfile ḫalḳı cemîᶜ-i ġuṣṣadan müteġayyir olmış-ıdı, illâ bu dervîş ki evvelki ḥâli üzerine dururdı. (55b-4)

ü z r e : Üstünde, üzerinde (krş. üzere).
Dirîġ ki ᶜömrüm elvânı ḫôn(ı) üzre bir loḳma yidüm idi kim eyitdiler: "Bes!" (57b-13)

ü z ü m : Üzüm.
Bâġubân çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)

—V—

v â c i b (A.): Yapılması gerekli olan; lüzumlu, gerekli.
Bir düşmeni görmemek içün biñ dostdan kesilmek vâcibdür. (54a-13)

v a ᶜd e (A.): Bir şeyin yapılması için tayin olunan zaman.
v. vir-: Zaman vermek, vade vermek.
Ṭaᶜâm-içün nefse vaᶜde virmek, baña âsândur ki aḳça-y-ıçun baḳâla vaᶜde virmekden. (34b-12)
v.-ye ḫilâf it-: Verilen zamana uymamak, sözünde durmamak.
Vaᶜdeye ḫilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedüñ. (63b-12)

v â h (A.): Ah, yazık, vay (krş veh).
Vâh ki ölü yine dirilüp ḳabîlesi arasına geleydi... (39b-12)

v a ḥ ş e t (A.): 1. Ürkeklik, ürküntü; nefret.
Ve niçe ki bile oldum ve ve laṭîfeler ve dürlü ḫulḳlar ḳıldum; tâ benümle üns ṭuta ve aramuzda vaḥşet olmaya. (58a-15)
2. Vahşilik.
Eger firişte dîv-ile otura vaḥşet ve ḫıyânet ve rîv ögrene. (71b-4)
v. getür-: Ürküntü ve nefret vermek.
Ḫışm ḥadden geçe ziyâde ḳılmaġıl ki vaḥşet getürür. (69a-11)

v â ᶜi ẓ (A.): Vaaz ve nasîḥat eden. (29a-11)

v â ḳ i ᶜ (A.): Vuku bulan, olan.
v. ol-: Vuku bulmak, olmak, meydana gelmek, bulunmak.
Ve bunuñ gibi ittifâḳ nâdir vâḳiᶜ olur ve nâdir nesneye iᶜtimâd itmek olmaz. (46a-7)
Bir zâhid rindler ṣoḥbetinde vâḳiᶜ oldı. (54a-2)

v â ḳ ı ᶜa (A.): Hadise, olay, vakıa, başdan geçen olay.
Faḳîr bu vâḳıᶜadan ṣoñra ḫasta-ḫâṭır oldı ve ġuṣṣa ḥadden aşdı. (9a-5)
Müşt-zen, vâḳıᶜasını, mecmûᶜîn evvelinden âḫıra degin ḥikâyet itdi. (45b-9)

v a ḳ ı f (A. vakf): Hayır sahiplerinin dinî kuruluşlara, cami, köprü, çeşme gibi hayır müeseselerine harcanmak üzere bıraktıkları mal.
v. etmegi: Vakıf malından yenilen ekmek. (29a-1)

v a ḳ t (A.): Zaman, vakit, mevsim.
Çârasuzluḳ vaḳtında ki kişinüñ ḳaçacak yiri olmaya, elin kesegen ḳılıca ḳarşu dutar olur. (9b-3)
Henüz gül vaḳtı geçmemiş-idi ki kitâb tamâm oldı. (4a-13)
v. olur ki: Bazan, zaman zaman.
Vaḳt olur ki bunlaruñ ḫâṭırı memleket ve salṭanat tedbîrine müteallıḳ olur. (14a-12)
v.-ı maʿlûm: Belirli zaman, belirli vakit.
Anlaruñ birisine bir vaḳt maʿlûmdur ve ol vaḳt-ı maʿlûmda daḫl-ı muʿayyen vardur... (79a-2)

v a ḳ t î (F. <A. vaktâ): Bir zaman, bir vakit, ...dığı zaman.
Çün ki yimek geldi, ḫâṭırı diledügi ḳadar yimedi. Vaḳtî ki namâz ḳıldılar, namazı kendüye ʿâdet olandan ziyâde ḳıldı. (25a-9)

v a l l a h i (A.): "Allah için" manasında yemin sözü.
Vallahi işitdüm ki deveyi ulaġ ṭutarlar, ol ḳorkudan ḳaçaram. (15b-15)

v a r : Mevcut, var.
Ḳârûn helâk oldı ki ḳırḳ ḫazînesi var-ıdı. (18a-12)

v a r - : 1. Gitmek.
Pâdişâh buyurdı, vardılar ol kişiyi buldılar. (19b-12)
Gel varalum, fülân vâʿiẓ naṣîḥat ider, naṣîḥatın işidelüm... (29a-10)
2. Ulaşmak, vâsıl olmak.
İskender eyitdi ki; Allah Taʿâlâ fażlı-y-ıla her memlekete ki vardum raʿiyyet incitmedüm... (23b-6)

➧ başa v. (47a-12) sefere v. (48b-12)
ḳatına v. (33a-1) yaḳın v. (14b-14)
ṣavaşa v. (27a-14) yavu v. (15b-13)

v a r a ḳ (A.): Yaprak, kağıt yaprak.
Ve aġaçlara yaşıl varaḳdan ḫilʿat-ı nevrûzı geydürmişdür. (2a-9)
Bir gülistân taṣnîf idem ki bâd-ı ḫazân anuñ varaḳına el uzatmaya. (4a-7)

v â r i s̱ (A.): Kendisine başkasından miras kalmış olan kimse, mirasçı.
v.-i devrân-ı câm-ı Cem: Cem'in devreden kadehinin vârisi.
ʿAlem Murâd vâris̱-i devrân-ı câm-ı Cem (5a-15)
v.-i milk-i Süleymân: Süleyman mülkünün vârisi. (5a-10)

v a r l ı ḳ : 1. Mevcudiyet, var olan.
Cân bir nefes ṣaḳlamak içindedür ve dünyânuñ valıġı iki yoklıġun ara yirindedür. (73b-7)
2. Mal, mülk, servet.
Cemîʿ-i varlıġından teftîş idерseñ, ḳanından artuḳ ḥalâl nesne bulmazsın. (40b-2)

v a ṣ f (A.): Bir şeyin keyfiyetini beyan etme, methetme, övme.
Cemâlinüñ nihâyeti şöyle ki anuñ mis̱âli yoḳdur ve vaṣfında eydürler. (54b-1)
v. eyle-: Niteliklerini beyan etmek, anlatmak.
Nâhîde meclis-i şehi vaṣf eylemiş kamer (5a-2)
v. it-: Özelliklerini sayıp sıralamak, övmek, methetmek.
İy benüm meḥâsinümi ṣayan! Eyü incitdüñ beni ki ol sen vaṣf itdügüñ benüm ẓâhirümdür. (6a-9)

v â ṣ ı f (A.): Vasfeden, birinin niteliklerini bildiren.
..cemâli hilyesinüñ vâṣıfları...râzına hem-râz oldı. (3a-1)

v a ṣ ı y y e t (A.): Vasiyyet.
v. eyle-: Vasiyet etmek.
Bir kişi oġlına vaṣıyyet eyledi ki; iy cüvânmerd, öġren işbu öġüdi. (64b-4)
v. ḳıl-: Vasıyet etmek.
Vaṣıyyet ḳıldı ki; öldügi günüñ yarındası ṣabaḥ ḳalᶜadan içerü her kim ki gire pâdişâhlıġı, sulṭanlıġı aña ısmarlayup taḫta geçüreler. (8b-13)

v a ᶜẓ (A.): Nasîhat, vaaz.
Ḥayf ol ḥikmete ve vaᶜẓa kim bunlara diyeler. (7a-14)

v a z g e l -: Vaz geçmek, feragat etmek.
Bir zamân ḫalḳdan ᶜuzlet itdüm ve söz keleciden vaz geldüm. (46b-7)

v a ẓ î f e (A.): Bir kimsenin muayyen bir ücret alarak yaptığı iş.
Ḥakîm çün bu sözi işitdi, ᶜaẓîm begendi ve yâranlara vaẓîfelerin buyurdı. (17b-11)
v.-sin ḫalâṣ it-: İşini kurtarmak, elindeki işini kaybetmemesini sağlamak.
Diledüm ki varam yâranlaruñ vaẓîfesini ḫalâṣ idem. (17a-14)
v.-sin kes-: (Birini) işinden uzaklaştırmak, ücretini vermemek.
Ol kişinüñ iᶜtiḳâdı fâsid oldı ve vaẓîfelerini kesdi. (17a-14)

v a ẓ î f e - ḫ ô r (F.): Ücret alan, ücretli, rızkını alan, rızık sahibi.
v. ḳıl-: Rızkını vermek, rızıklandırmak.
İy kerîm pâdişâh ki, ġayb ḫazînesinden kâfiri ve tersâyı vaẓîfe-ḫôr ḳılduñ... (2a-6)

v e (A.): 1. Ve.
Bir gice geçmiş eyyâmı te'emmül ḳılurdum ve telef ḳıldugum ᶜömr-içün te'essüf yirdüm... (3b-3)
2. Fakat, ne yazık ki.
İy seremerd! Yiyi gör ki ol baḫtı düşmüş cemᶜ itdi ve yimedi. (39b-6)

v e c h (A.): 1. Tarz, şekil, sûret.
..neṣr vechi-le tercüme ḳılmaġı evlî gördüm. (5b-9)
Hiç bir vech-ile bunuñ zaḫmına dermân bimlezler. (6b-1)
2. Sebep.
..ḥasede düşdiler ve bir vech-ile üstine töhmet bıraḳdılar. (11a-11)
v.-i ma'îşet: Geçim vasıtası.
ᶜAyâlmendem ve kifâf miḳdârı vech-i maᶜîşete ṣarf idecek dünyelik cihetinden nesnem yok... (15a-9)
v.-i muᶜayyen it-: Belirli şekilde vermek.
İy pâdişâh, maṣlaḥat budur ki; bunuñ gibi kişiye vech-i muᶜayyen idesin... (14b-8)

v e f â (A.): Sözü yerine getirme, ahdinde durma, bağlılık ve sadakat.
Pâdişâhlaruñ maḥabbetine ve oġlanlaruñ ḫûb olduġına ve ᶜavratuñ vefâsına iᶜtimâd itmek olmaz... (67b-8)
v. it-: Sözünde durmak, ahdine sâdık kalmak.
..neẓrine vefâ idüp didügi miḳdâr aḳça çıḳarup bir ḫiẓmetkâra virdi... (28b-4)
v. gözet-: Sadakat ve bağlılık beklemek.
Bülbülllerden vefâ gözetme ki her dem bir güle meyl idüp öter. (58b-7)
v. ḳıl-: Sözünde durmak, bağlı kalmak.
Dervîş ṣâdıḳlıḳ idüp dervîşlere sofra çekdi ve ᶜahdine vefa ḳıldı. (64b-11)

v.-yı yirine ilet-: Verilen sözü tutmak.
Va^cdeye h̲ilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedüñ. (63b-13)

vefât (A.): Ölme, vefat.
v. it-: Ölmek.
Ululardan birisinüñ oğlı vefât itdi... (65b-13)

veger (F.): Eger (krş. ger, eger).
Veger bu işüm ḥâṣıl olursa zâhidlere bunca aḳça nez̲r olsun didi. (28b-2)

vegerni (F.): Yoksa.
Meger ki gökde melâike ola, vegerni bu ḥüsn-ile yir yüzinde beşer olmaz. (55b-14)

veh (F.): Vah, yazık (krş. vâh).
Veh ki her geh ki bûstânda çemen bitse göñlüm ne h̲oş olurdı. (66a-2)

vehm (A.): Boş kuruntu, zehap, vehim.
v. müstevlî ḳıl-: Vehmi hastalık haline getirmek.
Ölmek tasavvurın h̲ayâlüñden gider ve kendüzüñe vehm müstevlî ḳılma. (58a-5)

vekîl (A.): Vekil.
Ol firişte ki yil h̲azînesine vekîldür, ne ġam aña ḳarıcuġuñ çırağı söyündüginden. (74a-7)

velî (F.): Fakat, lâkin (krş. velîki, velîkin).
Yigitler gerçi h̲ûb yüzlülerdür, velî kimesneye vefâ ḳılmazlar. (58b-8)

velîki, velîkin (F. <A. ve-lâkin): Fakat, lâkin, ancak (krş. velî).
Gerçi Ḥâtim-i Ṭây bâḳî ḳalmadı, velîki tâ ebed eylük birle adı meşhûr oldı. (32a-5)
Sitemkâr cihânda ḳalmaz velîkin aña la^cnet pâyidâr ḳalur. (18b-4)

verhem (F.): Kaba söz, acı söz.
^cÂlimüñ sözin cân ḳulağı-y-la diñle! Eger saña verhem dah̲ı görinürse. (29b-15)

vesîle (A.): Sebep, vesile.
Pes bu fażîlet vesîlesi-le müştâḳlaruñ göñlini şikâr iderler. (42a-4)

veyâ: Yahut, veya.
Ya dünyelig-içün ġuṣṣaya ve teşvîşe râżî ol, veyâ ciger-bendi ḳarġalar öñine at! (1b-8)

veyâh̲ud, veyâh̲uz̲: Yahut, veya, yoksa.
İy sipâhîler! Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâh̲uz̲ ^cavrat ṭonın geymegi ih̲tiyâr idüñ. (10b-10)
Ve senüñ ki bunca tekebbürlik ve serkeşlik hevâsı başuñdadur, bilmezem oddan mısın veyâh̲ud ṭopraḳdan mısın? (69b-8)

vezîr (A.): Hükümdar vekili, sadrazam.
Pâdişâha vezîrüñ ḥaḳ-şinâslığı h̲oş geldi... (19b-15)
v. ol-: Vezir olmak.
Köyden dânişmend oğlanları şehre gelüp pâdişâha vezîr oldılar. (61b-9)

vida^c (A. vedâ^c): Ayrılma, ayrılış.
Eger vidâ^c gününde ġuṣṣadan ölmezsem, maḥabbet içre beni munṣıf ṣaymañuz. (55a-12)
v. it-: Ayrılmak, veda etmek.
Bunı didi ve atasına vidâ^c itdi ve himmet dileyüp gitdi. (43a-8)

vilâdet (A.): Doğurma, doğma.
v. vaḳtı: Doğurma zamanı, doğum vakti.
N'olaydı ki yüklü ^cavratlar eger vilâdet vaḳtında yılan ṭoġuraydı... (65a-2)

vilâyet (A.): Bir vali idaresinde bulunan yer, il.
Bir vaḳt Şâm vilâyetinde fitne ḳopdı ve ḳatılıḳ olı. (61b-8)

vir-: 1. Vermek.
Zâhidler aḳça almazlar, ben aḳçayı kime vireyin. (28b-11)
2. Ödemek, tediye etmek, vermek.
Bârî ol dostum beni esirgeyüp, on altun virüp ẖalâṣ itdi... (26b-8)
3. İhsan etmek.
Ve bir faḳîre bir etmek virmiş degüldi. (38b-14)
4. İade etmek.
Merḥamet ḳılup ḳaftanın virdi ve bir ẖilᶜat daẖı virdi... (48b-10)
5. Meyve vermek.
Mâluñ zekâtını çıḳargıl ki bâġubân çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez, zekât daẖı eyledür. (32a-7)
6. Göndermek.
Bir pâdişâh oġlını mektebe virdi... (62b-9)
7. Takmak.
Bunca fażîlet ki saġ elüñdür, ne-y-çün yüzügi ṣol ele virdüñ? (78a-13)

➡ and v.	(7a-11)	niᶜmet v.	(14b-3)
boyun virme-	(38a-4)	ödünç v.	(29a-7)
cân v.	(3b-1)	ṣıḥḥat v.	(19b-1)
cevâb v.	(3b-11)	ṭalâḳ v.	(31a-10)
fetvâ v.	(19a-11)	ṭanuḳlıḳ v.	(8a-9)
göñül v.	(50a-4)	tarh v.	(20a-8)
ẖaber v.	(50a-1)	vaᶜde v.	(20a-8)
ḳuvvet v.	(21a-8)	zaḥmet v.	(21b-10)
naṣîḥat v.	(21b-11)		

viresiye: Borca.
Bir baḳḳâldan bir ḳaç dervîşler viresiye nesne almaġ-ıla borçlu oldılar. (34b-9)

virbi-: Göndermek.
Ol ṭarafuñ pâdişâhlarından birisi bunı işidüp mektûb virbidi... (19b-7)

viril-: Verilmek.
Ḳarınca ḳanatlanmaḳdan fâyidesi yoḳ, hemân ḳanat virildi ve ḳazâsı geldi. (36a-13)

viṣâl (A.): Ulaşma, kavuşma, vâsıl olma.
Ve ᶜömrüm sermâyesinüñ fâyidesi anuñ viṣâli-y-idi. (55b-11)

vur-: Vurmak (krş. ur-)
Vallâh ol kişiyem ki fülân târîẖde beni ṭaş-ıla vurduñ ve başumı yarduñ. (18b-9)

vü (A. ve): Ve (krş. u, ü).
..ṭamaᶜ ḳuşı vü balıġı aġa getürür. (43b-5)

vücûd (A.): 1. Ten, vücut.
..işitdüm ki senüñ gibi ᶜazîz vücûda bunuñ gibi bî-vech işler itmişler. (19b-8)
2. Varlık, mevcudiyet.
Eger ᶜâlemde ᶜâḳluñ vücûdı olmazsa kimsene kendüyi câhil dimeye. (70b-9)
v. ayaġı ecel balçıġına bat-: Ölmek.
Nâgâh vücûdı ayaġı ecel balçıġına batdı ve ᶜömri bahârına ecel ẖazânı irişdi. (56a-1)

v ü z e r â (A.): Vezirler.
ʿÂbide bu söz maḳbûl olmadı ve vüzerâdan birisi eyidi. (27a-14)
v.-yı devlet: Devletin vezirleri.
Ve vüzerâ-yı devlet pâdişâhuñ vaṣıyyetini yirine getürdiler... (8b-15)

—Y—

y â (A.): Ey, hey.
Yâ nebiyye'llâhi! Beni aṣḥâba muʿâlece itmeg-çün göndürdiler. (33a-1)

y a (F.): 1. Yahut, veya.
..dünyâda senden ulu himmetlü kimse gördüñ mi ya işitdüñ mi? (35b-10)
2. Yoksa.
Aña beñzer ki bir behâyim üzerne kitâb yükledeler ve ol bilmez ki kitâb mıdur ya odun mıdur? (67a-3)
ya...ya: Ya..yahut.
Ya hoca iki eliyle altun ṭutar ḳucagında, ya bir gün mevc ölüsini kenâra bıragur. (17a-6)

y a b a n: Issız yer, gurbet.
Bay kimesne ṭaġda ve yabanda ġarîb degüldür. (41a-14)
y.-a at-: Terk etmek, bırakmak.
..eski ḳaftanları yabana atdılar ve Dimyâṭî cübbeler dikindiler. (39a-13)

y a d: Yabancı.
Dostlar ḳatında ayaḳ zencîrde olmaḳ yigrekdür yadlar-ıla bûsitânda olmakdan. (26b-7)

y â d (F.): Hâtır, ezber, anma, hatırlama.
Saʿdî sözlerinden yâduñda var mıdur? (54b-9)
y. it-: Anmak, hatırlamak.
Ve hem seni daḫı senden ṣoñra ḫayr-ıla yâd ideler. (4b-12)

y a ġ -: Yağmak.
Eger kûhistânlarda yaġmur yaġmaya Dicle ırmaḳı bir yıl içinde ḳurı çay ola. (63a-3)

y a ġ m â (F.): Bir malı zorla alıp kaçma, çapul, yağma.
Gül yaġmâya gitdi ve diken ḳaldı. (54a-10)

y a ġ m u r: Yağmur. (63a-2)

y a h û d î (A.): Yahudi, Mûsevî.
Tarablus ḫandaḳında yahûdîler-ile balçıḳ işine ṭutdılar. (26b-3)

Y a ḥ y â (A.): Yahya peygamber. (13a-8)

y a ḳ -: Yakmak.
Bu gün ki ḳuvvetüñ yiter odı söyündür ki od yücelicek cihânı yaḳar. (68a-11)

y a ḳ a: Elbise boynu, çamaşırın boyuna geçecek ve boynu örtecek yeri.
y.-ısı ele gir-: Yakalanmak, tutulmak.
Niçe ki mellâḥuñ saḳalı vü yaḳası yigidüñ eline girdi, bî-muḥâbâ ḍarb urup ḫûş let itdi. (43b-6)

y a ḳ ı n: Yakın.
y. gel-: Yaklaşmak.
Nite-kim çârsu köpekleri tazıları gördükçe ıraḳdan ürer ve yaḳın gelmez. (72b-1)

y. var-: Yaklaşmak.
..niçün dahı yakın varup tekarrüb kesb itmezsin? (14b-15)

yakîn (A.): Eksiksiz bilgi,sağlam bilgi, şek ve şüpheden uzak inanaç.
Mellâh güldi ve eyitdi ki gerçek ve yakîndür bu söz, velîkin bir sebeb dahı vardur. (24a-1)

yalan: Gerçek ve doğru olmayan, yalan.
Anuñ yalan sözi yigrekdür senüñ gerçek sözüñden. (9b-12)
y. söyle-: Yalan konuşmak,yalan söylemek.
Ol, pâdişâha düşnâm okıdı ve nâ-sezâ söz didi ve sen yalan söyledüñ. (9b-11)

yalıñ: Alev.
Hışm odı evvel issine düşer ve yakar, andan sonra yalıñı halka irişür. (69b-5)

yalın: Çıplak.
y. ayak kal-: Ayakkabısız kalmak, çıplak ayak kalmak.
Meger ki bir gün yalın ayak kaldum ve pabuç alacak nesnem yoğ-ıdı. (37a-2)

yalıncak: Çıplak vaziyette, büsbütün çıplak.
Bir dervîş yalıncak taşrada uyumış-ıdı. (14a-1)

yaluñuz: Tek başına, yalınız.
Ġam yimeñ ki yaluñuz elli kişiye cevâb iderin... (44b-7)
y. kal-: Tek kalmak, yalnız kalmak.
Katına halk dirildi, Dahhâk yaluñuz kaldı... (11b-10)

yalvar-: Yalvarmak, dua etmek.
Niçe uzun giceler Bârî Ta'âlâ'ya yalvarurdum, tâ ki Bârî Ta'âlâ bunı baña bagışladı. (59a-11)

yama: Bir yırtığı veya delik yeri kapayıp tamir etmeye mahsus parça.
..andan soñra gördüm ki palâs geymiş ve yama yama üstine dikmiş ve lokma lokma divşürür. (63b-2)

yama-: Yama vurmak, yamamak.
..ol şehre giren bir fakîr-idi ki 'ömri hırkasna ruk'a ruk'a yamamağ-ıla geçmiş-idi. (8b-15)

yan: 1. Yan.
Yigit kişinüñ yanında uyanuk durmak yigrekdür bir koca kişi yanında yatmakdan. (58b-12)
2. Nezd, kat, huzur.
İki gözinde öpdi ve yanına getürdi ve çok ni'met virüp âzâd itdi. (19a-14)
3. Taraf, cihet.
Dört yanından pâdişâh münâza'atı-y-ıla leşker cem' idüp bunuñ milkine kasd itdiler... (9a-3)

yan-: 1. Yanmak.
Bir gice odun anbarına od düşdi cemî' evleri ve milkleri yandı. (20a-13)
2. Acı çekmek.
Benüm yanduğumı ayruk kişiye nisbet itme; zîrâ tuz anuñ elindedür ve benüm yaram üzerindedür. (57a-3)
➡ fakr odına y. (35a-13), ġazab odına y. (30b-12), yüregi y. (61b-13)

yaña: Taraf, cihet, yön.
Dört yaña şu taleb ide yürüdüm. (36b-1)

yañak: Yanak.
Ak ve kızıl gülleri hûblaruñ alnı ve yañağı gibi-y-idi... (27b-4)

y a ᶜn î (A.): Yani.
Her ki bu ṣûretde taḥammül itmese müddeᶜîdür yaᶜnî keẕẕâbdür... (30b-4)

y a p -: Kapamak.
Bunlara câsûs diyü töhmet bıraḳdılar, dutup ikisin bir eve ḳoyup ḳapusın balçıġ-ıla yapdılar. (34a-3)

y a p ı ş -: 1. Tutmak, koyuvermememek üzere tutmak.
Bârî bir ḳaç ġûṭa yutdı, andan ṣoñra saçına yapışup çıḳardılar. (12b-5)
2. Saldırmak, hücum etmek.
Kişi ki cânından nevmîẕ ola, dili uzun olur; şol çetük gibi ki kelb elinde zebûn olıcak kelbüñ yüzine yapışur. (9b-7)

y a p r a ḳ: Yaprak.
Ot köklerin ve aġaç yapraḳların yimekle birez ḳuvvet buldı... (44a-10)

y â r (F.): 1.Sevgili, yâr.
Eger yâr beni depelemege ḳaṣd idesi olursa, sen dimegil ki ben cân-içün ġuṣṣalanam.(6b-7)
2. Dost, muhib.
Bir yârumuz var-ıdı bir ḳabda iki bâdem dânesi gibi-y-idük. (51b-10)
y. ol-: Dost, arkadaş olmak.
Ḫalḳ incidiciden yavuz ṭâliᶜlü kimse yoḳdur ki muṣîbet güninde kimse aña yâr olmaz. (71a-5)

y. ı ṣâdıḳ: Sadık dost.
Gördüm ol yâr-ı ṣâdıḳ etegini pür gül eyleyüp şehre ḳaṣd itmiş. (4a-5)

y a r -: 1. Yarmak, parçalamak, yara açmak.
Birbedbaḫt,bir ṣâliḥ kişiyi ṭaş-ıla urdı, başın yardı. (18b-5)
2. Kesip açmak.
..ᶜaḳreb anasından ṭoġduġı maᶜlûm degüldür, belki anasınuñ baġrını yir ve ḳarnın yarar ṭaşra çıḳar ve gider. (64a-14)

y a r a: Yara.
..demren yaradan çıḳar velîkin söz demreni göñülde ebedî ḳalur. (44a-1)

y a r a -: 1. Lâyık olmak, yakışmak.
Vegerni ḳanḳı ḳul ola ki Ḥaḳḳ'a yarar ḳulluġı yirine getürebile? (1b-12)
2. Faydalı olmak, uygun ve muvafık gelmek.
Var saña ne yararsa anı ṭut ki bizüm dilegümüzce olmaduñ dilegüñce ol. (7a-1)

y a r a l u: Yarası olan, yaralı.
Bî-çâre ḫasta ve yaralu bir kâruvânuñ ardına düşdi gider. (44b-4)
y. it-: Yaralamak.
..geregi gibi dögdiler ve yaralu idüp düşürdiler. (44a-15)
y. ol-: Yaralanmak.
Bir cömerd kişi Tâtâr cenginde yaralu oldı. (35a-2)

y a r a m a z: Kötü, muzır; faydasız, boş.
Yaramazları eyü dut iy ᶜâḳıl kişi! Eyüler ḫod ulular dur ve baḫtlulardur. (78a-10)
Ve pâdişâh eger bir yaramaz söz söylese yâ bedîᶜ ḥareket itse iḳlîmlerde söylerler. (62a-2)

y â r a n (F.): Dostlar.
Yâranlarumuzuñ birisi, bir gün ḳatuma geldi, rûzigâr-ı nâ-müsâᶜidinden şikâyet eyledi. (15a-8)

yarasa: Gündüzleri gizlenip geceleri uçan bir kuş, yarasa.
Eger bir pâdişâhlık ḫiẕmetine beni yaraşdurmaġa himmet idesin, ġâyet kerem ola. (15b-3)

yaraşıḳ: Yakışan, uygun olan.
Bir yaraşıḳ aḳ ḳaftan yigrekdür biñ kimḫâdan yaraşıḳsuz ola. (40a-12)

yaraşıḳsuz: Yaraşmayan, yakışıksız.
Bir yaraşıḳ aḳ ḳaftan yigrekdür biñ kimḫâdan yaraşıḳsuz ola. (40a-12)

yarat-: Halketmek, yaratmak.
Ḳuluñ üzerne çoḳ ḫışm dutup ve cevr idüp göñlin yıḳma ki sen anı biş on dînâr-ıla alduñ, âḫir ḳudret-ile yaratmaduñ. (66a-12)

yaratan: Yaratıcı, yaratan.
Cihân, iy karındaş, kimseye ḳalmaz. Sen göñül yaradana baġla! (10a-5)

yaratıl-: Yaratılmak.
Âdem oġlanı mecmûʿ biribirinüñ aʿżâsıdur ki yaradılmaḳda dükeli bir gevherdendür. (13a-14)

yardım: Yardım.
Ve şol żaʿîf ki ḳuvvetlüler üzerine bahâdurlıḳ ide, kendüyi helâk itmege düşmenine yardım itmiş olur. (72a-11)

yarı: Yardım.
y. ḳıl-: Yardım etmek.
Devletüñ yarı ḳıldı ki cihânuñ eyüsin ve yavuzın ṣınamış...bir pîr ṣoḥbetine düşdüñ... (58a-15)

yarım: Yarım, yarı.
Eger yarım etmek yiyüp irteye dek uyısa daḫı efḍal-ıdı... (7b-5)

yarın: Gelecek gün, bugünden sonraki gün.
..düşmen öldügine ne-y-çün şâd olam ki yarın ben daḫı öliserem. (23a-5)

yarındası: Ertesi gün.
..öldügi günüñ yarındası sabah ḳalʿadan içerü her kim ki gire pâdişâhlıġı, sulṭânlıġı aña ısmarlayup taḫta geçüreler. (8b-13)

yarlıġa-: Affetmek, bağışlamak.
Kâtibini yarlıġaġıl raḥmetüñle yâ Raḥîm (79b-2)

yarlıġan-: Günahı bağışlanmak, affedilmek.
Veger luṭfı yüzinden perdeyi götüre şakîlere daḫı yarlıġanmaḳ ümîdi vardur. (77a-1)

yas: Matem, yas.
Meger ḫüsnüm yas-içün ḳara geymişdür. (53a-8)

yâsemin (F.): Yasemin çiçeği.
Dikeni gül, yasemin gösterürler. (49a-12)

yaş: Su, yaş, göz yaşı.
Pâdişâh bu sözleri işitdi ve gözlerinden yaş revân oldı. (19a-12)

yaş: Kuru olmayan, yaş.
Yaş aġacı nice dilerseñ eg ve ḳuru aġaç oddan artuḳ nesne-y-ile ṭoġru olmaz. (62a-6)

yaş: Ömrün miktar ve derecesi, yaş.
Bir pîr yüz yigirmi yaşında, ḥâlet-i nezʿde yatur... (57b-8)

y a ş a - : Yaşamak, yaşında olmak.
Bâliğ olmağuñ üç nişânı vardur: Birisi on biş yaşamak... (65a-6)

y a ş ı l : Yeşil.
Ve ağaçlara yaşıl varakdan hil'at-ı nevrûzı geydürmişdür. (2a-9)

y a t - : Yere uzanmak, yatmak.
Bir gün yigitlige mağrûr olup katı yürüdüm ve ahşama karşu yol kenârında yatdum. (59b-4)

y a v a ş : Sert olmayan, halim selim, yavaş.
Ve mekteb-hâneye bir zâhid kişi getürdiler; selîm-nefs ve yavaş. (62a-14)

y a v u k u l - : Kaybetmek.
Bir fâsık ki bahşâyiş-i ilâhî yavu kulmış-ıdı, dâyim işi menâhî-y-idi. (7b-10)

y a v u v a r - : Kaybolmak.
Ben kimseyi görmedüm ki toğru yolda yavu varmış ola. (15b-13)

y a v u z : Kötü, fena.
Yavuzlara merhamet eylemek eyülere zulm itmekdür. (67b-45
y. dirliklü: Geçimsiz, huzursuz.
Şol kişinüñ kim uyuduğı uyanuk olduğından yigrek ola, anuñ gibi yavuz dirliklü ölmek yigdür. (13b-13)
y. hûlu: Fena tabiatlı, kötü huylu.
Yavuz hûlu kimse bir düşmen elinde giriftâr olmışdurki her kanda varsa anuñ 'ukûbeti belâsından halâş bulmaz. (69b-9)
y. şanılu: Kötü düşünceli.
Çıksun yavuz şanılu kişinüñ gözi ki hüner anuñ katında ulu 'aybdur. (51b-8)
y. tâli'lü: kötü talihli, bedbaht.
Halk incidiciden yavuz tâli'lü kimse yokdur... (71a-4)

y a v u z l ı k , y a v u z l u k : Kötülük, fenalık.
Ve düşmen yavuzlukdan artuk eylük görmez. (46b-9)
Ve her yavuzlık ki elüñden gelürse düşmene irişdürme.. (67b-13)

y a y : Ok atmaya yarayan iki ucu arasına kiriş çekilmiş eğri deynek.
Ok atıcı ok atmakda sabr itmek 'akl şartıdur ki çün ok yaydan çıka girü gelesi degüldür. (72a-2)

y a y a k : Yaya, yayan, ayakla yürüyen, hayvansız, arabasız giden.
'Abid-i câhil yayak ve süst 'âlim atludur ve uyur. (74b-9)

y a z : Yaz mevsimi.
Ağaç yazlarda yaprağın döker, kış yapraksuz kalur. (63b-7)

y a z - : Yazmak.
Her beytüñ mâhaşalını Türkî dilince neşr-ile altına yazdum. (5b-10)

y a z ı , y a z u : Ova, sahra, ıssız yer.
Beriyye yazularında susuz kişinüñ ağzında ya incü olmış ya şadef olmış ne fâyide. (36b-6)
Yazılarda kalmış dermândeye bişmiş şalğam yigdür ham gümişden. (36b-15)

y a z ı c ı : Yazı yazan, kâtip.
..dîvân yazıcılarına buyurdı ki fülân kişinüñ 'ulûfesin ziyâde ideler... (24a-9)

y a z ı l - : Yazılmak.
Bu beytler Firîdûn'uñ eyvânında yazılmışdur. (10a-1)

yazuḳ: Günah.

yazuḳlu: Günahkâr.
Hem yazuḳlu ḳullaruñuñ ṣuçını ᶜafv it daḫı. (79b-3)

Yemen: Arap yarımadasının güneybatı kısmında bir ülke. (38b-3)

yeñi: Taze, yeşil.
Ekine çün ki biçin vaḳtı gele, gök ve yeñi taḫıl gibi ṣalınmaz. (60a-10)

yıġ-: 1. Toplamak, biriktirmek.
Birisi ᶜilm taḥṣîl itdi ve birisi mâl yıġdı. (32a-15)
2. Menetmek, alıkoymak.
..göñli mücâhedede ḳomaḳ sehldür ki gözi müşâhededen yıġmaḳdan. (52a-9)

yıḳ-: Kırmak, rencîde etmek.
➾ göñül y. (43b-14, 66a-12, 68b-4, 73a-14)
ḫâṭırın y. (49b-1)

yıḳıl-: Perişan olmak, kırılmak.
Eger bilesin ki bir ḫaberi dimekle göñül yıḳılur, sen anı dimegil... (70a-4)

yıl: Sene, yıl.
..ululuḳ ᶜaḳl-ıladur, çoḳ ay yıl-ıla degüldür. (11a-10)

yılan: Yılan.
Eger Rûm'da yılan soḳmış âdeme ᶜIrâḳ'dan tiryâk gelince, bilgil ki ḥâli ne olur? (16a-3)

yırt-: Parçalamak, yırtmak, parçalayıp yara açmak.
Biş on ḳarınca ittifâḳ idicek ḳaġan arslanuñ derisin yırtarlar. (44b-4)

yırtıcı: Parçalayıcı, yırtıcı.
Çün-ki yırtıcı dırnaġuñ yoḳdur yavuzlar-ıla ṣavaşı az eyle.. (18b-15)

yi-: 1. Yemek, içmek.
Bir ᶜâbid bir gice on batman yiyecek yidi ve ṣabâḥa degin namâz ḳıldı. (7b-4)
Zâhid bir dârû yidi, tâ ki pâdişâh naẓarına żaᶜîf-mizâc görine. (7a-4)
2. Harcamak.
Dervîş az zamânda biñ dînârı ṭaġıtdı ve yidi. (14a-8)
➾ ġam y. (16b-7) teessüf y. (54b-5)

yidi: Yedi.
İti yidi deñizde yursañ, ıslanduḳça daḫı murdar olur. (61a-12)

yidinci: Yedinci.
Yidinci bâb terbiyetüñ te's̱îri beyânındadur. (5b-15)

yidür-: Yedirmek.
Cömerd ki yiye ve yidüre, ol ᶜâbidden yigdür ki oruç ṭuṭa ve bulduġın gizleye. (73b-2)

yig: İyi, daha iyi.
Ol yigdür ki eyü olasın ḫalḳ yavuz diye andan ki sen yavuz olasın ḫalḳ seni eyü ṣana. (8a-6)
y. ol-: üstün olmak, daha iyi olmak.
..ḳıyâmet gününde ḥâli senden yig ola ve sen şermsâr olasın. (66a-8)

yigirmi biş: Yirmi beş.
Bir dânişmendüñ bir zişt kızı var-ıdı. Yigirmi biş yaşına irmiş idi. (31a-4)

yigit: Genç.
Yigitler gerçi ḫûb yüzlülerdür, velî kimesneye vefâ ḳılmazlar. (58b-7)
y. ol-: Gençleşmek, genç olmak.
Ṭut ki ṣaçuñ kara olmış, ne fâyide ki bilüñ gûzdur, ṭoġrulmaz ki yigit olasın. (60a-6)

yigitlik: Gençlik, kuvvet çağı.
Bir gün yigitlige maġrûr olup ḳatı yürüdüm... (59b-3)
y. mevsimi: Gençlik çağı, gençlik vakti.
Yigitlik mevsiminde, nite ki düşer, bir ṣâḥib-cemâle göñül virmişdüm.. (52b-2)

yigrek: Daha iyi, daha üstün, daha hayırlı.
Ḳıṣa boylu kişi ki ᶜâḳıl ola uzun boylu olup ebleh olmaḳdan yigrekdür. (10a-10
Ol ki saña baylıḳ virmez, ol, senüñ maṣlaḥatuñı senden yigrek bilür. (36a-12)

yil: Rügar, yel.
Bulud ve yil ve ay ve güneş ve felek cemîᶜ işdedür... (2a-14)

yilken: Yelken, bazı teknelerin rüzgâr kuvvetiyle hareketine yardımcı olan bez.
y. çek-: Denize açılmak üzere yelken açmak.
..gemiye getürdi ve geminüñ yilkenin çeküp deryâ içine revân oldı. (43b-9)

yimek: Yenmek üzere hazırlanmış yiyecek, yemek.
Çün ki yimek geldi, ḫâṭırı diledügi ḳadar yimedi. (25a-9)

yimiş: Meyve, yemiş.
..lezîẕ ṭaᶜâmları yidi ve nefîs geyecekleri geydi ve ḳoḳulu yimiş yiyledi. (27b-9)
y. vir-: Meyve vermek.
..serv ki hiç yimiş virmez âzâd didiler. (79a-1)
y.-i gel-: Meyvesi olmak, meyve vermek.
Ve servüñ ne yimişi gelür ve ne ṣolar, dâyim tâzedür... (79a-3)

yimişsüz: Meyvesiz.
Ve ᶜamelsüz ᶜâlim yimişsüz aġaç gibidür... (74b-7)

yiñ: Elbise kolu, yen.
Kişinüñ eli dünyâdan ḳıṣa gerekdür; yiñ gerekse ḳıṣa olsun gerekse uzun olsun. (75a-6)

yine: Tekrar, yeniden, gene.
Pes żarûrî vardılar evvelki üstâdı yine getürdiler. (62b-3)
ᶜİlim ne ḳadar oḳursañ çün ki sende ᶜamel yoḳ hemân yine câhilsin. (67a-1)

yir: 1. Toprak, kara.
Çün ki cân gitmege ḳaṣd eyleye, taht üzerinde ve ḳuru yirde ölmek ikisi birdür. (10a-7)
2. Mevki, mahal, yer, taraf, cihet.
Bî-ḥisâb raḥmetinüñ bârânı her yire irmişdür... (2a-1)
3. Yer yüzü.
Gökden yire nisârdur, yirden göge ġubârdur. (77a-3)
4. Mesafe, uzaklık.
İy naḥs devletsüz! Kâşki ikimüz arasında maşrıḳdan maġrıba degin ḳadar yir ola-y-ıdı. (53a-13)
y. düz-: Yer hazırlamak.
Pâdişâha bu söz ḫoş gelmedi ve buyurdı ki yir düzdiler... (20b-14)
y. öp-: Saygı ifâdesi olarak yere kapanmak.
Tabîb eyitdi: Hem tendürüstlük nişânı oldur didi ve yir öpdi ve gitdi. (33a-15)

y.-e düşür-: Ayırmak, öldürmek.
..düşmen leşkerinüñ üstine yürüdi ve niçe adlu begleri düşmen leşkerinden yire düşürdi. (F 10b-8)
y. ehli: İnsanlar.
Yir ehline zulm itme, tâ ki du^câları göge irmeye. (20a-11)
y.-e ur-: Yere çalmak, yere vurmak, mağlûp etmek.
Ve pîr oğlanı depesi üzerine dikdi ve yire urdı. (21a-3)
y.-inden koparr-: Yerinden sökmek.
Eger kûh-i âhenîn olsa yirinden koparaydı. (21a-1)
y.-ine: Başkasının adına, başkasının yerine.
Sen atañ yirine her ne ki itdüñ -ise oğluña dahı hemân anı göz dutğıl. (59b-2)
y.-ine getür-: İfa etmek, yerine getirmek.
..bu ni^cmetüñ şükrini yirine ne vakt getüresin... (8a-2)
y.-ine ilet-: Yerine getirmek.
Va^cdeye hilâf itdüñ ve vefâyı yirine iletmedüñ. (63b-13)
y.-ini tut-: Yerine geçmek, yerini almak.
Ve oğlı ve akrıbâsı ve hiç kimsesi kalmadı ki yirini tuta. (8b-12)

yit-: Kâfi gelmek, yetmek.
Eger isrâf itmedin yise niçe zamân yiterdi. (14b-4)

➡ güci y. (24a-7) kuvveti y. (68a-10)

yitiş-: 1. Ulaşmak, vâsıl olmak, yetişmek.
Pes ne vakt kendüzüñden geçüp Hakk'a yitişesin bilmezem. (76b-7)
2. Kâfî gelmek, yetmek, gücü yetmek.
..ammâ şükrini "kemâ hüve hakkuhû" edâ kılmakda insân tâkati yitişmez. (1b-7)

yitmiş: Yetmiş.
Eger yitmiş dürlü ^caybuñ olursa dost görmez illâ bir hünerüñi görer. (51b-9)

yiyecek: Yiyecek.
Bir ^câbid bir gice on batman yiyecek yidi ve sabâha degin namâz kıldı. (7b-4)

yiyici: Çok yiyen, yiyici.
Çok yiyici sığırlara merhamet itme ki çok yiyici dâyim uyuycıdur. (76a-13)

yiyle-: Koklamak.
..nefîs geyecekleri geydi ve kokulu yimiş yiyledi. (27b-9)

yoğsa: Yoksa
Elüñden gelürse bir ağız tatlu eyle yoğsa erlik ol degüldür ki halkuñ ağzına yumruk urasın. (31a-3)

yoğur-: Eliyle basa basa hamur haline getirmek.
Eli-y-ile kızmış demüri yoğurmak yigrekdür elin gögsine koyup emîr öñine turmakdan.(22b-13)

yohsul: Fakir, yoksul, muhtaç.

yohsullık: Fakirlik, yoksulluk, ihtiyaç hali.
İy ^câzîz! Söyleme ki yohsullıkda ölmek yigdür, nesne uma kimsenüñ katına varmakdan. (33a-2)

yok: 1. Varın zıddı, mevcut değil, yok.
Ger sende zevk yoğ-ısa tabî^catı egri canavarsın. (8b-11)

2. Olmaz.
İy oğul! Kerem oldur ki ᶜafv idesin, yoḳ mı dirsin, sen daḫı aña sög. (22a-12)
y. yirde: Tenhâda.
Ḳaṣd itdiler ki yoḳ yirde depeledeler. (11a-12)
y. yire: Boşuna, beyhûde yere.
Pes yoḳ yire ne zaḥmet çekersin? (49b-8)

yoḳlıḳ: Bulunmama, yokluk.
Cân bir nefes ṣaḳlamak içindedür ve dünyânuñ varlıġı iki yoḳlıġuñ ara yirindedür. (73b-7)

yol: 1. Geçecek yer, yol.
İy aᶜrâbî! Ḳorḳaram ki Kaᶜbe'ye irişmeyesin ki, sen gitdügüñ yol Türkistân'a gider. (25a-13)
2. Şeriat, hak yol.
Yigit ki bir köşeyi iḫtiyâr itmiş ola şîr-i merddür Allah Taᶜâlâ yolına. (78b-11)
y. az-: Yolunu şaşırmak, yolunu kaybetmek.
..bir kez beriyyede yol azdum ve zevâda bilemce nesnem yoḳ... (36a-15)
y. urucı: Yol kesen, eşkiyâ.
Mürüvetsüz er ᶜavratdur ve tamaᶜkâr ᶜâbid yol urucıdur. (75a-2)
y. üsti: Yol kenarı.
Bir kişi bir yol ustinde sarhoş yaturdı. (30a-10)

yoldaş: Yol arkadaşı, arkadaş.
Zinhâr zinhâr! Yavuz yoldaşdan ḥaẕer eyele ve aña ḳarîn olma. (26b-14)
y. eyle-: Arkadaş eylemek, yardımcı kılmak.
Himmetüñ bize yoldaş eyle ki ḳavî düşmenüm vardur. (13a-10)
y. idin-: Arkadaş edinmek.
ᶜAḳl u edeb kendüzüñe yoldaş idin ki az zamân içinde peşîmân olursın. (63a-3)
y. ol-: Arkadaş olmak.
Vaḳtî ki Ḥicâz seferine giderdük bir ḳaç ṣâḥib-dil yigitlere yoldaş olduḳ. (8a-15)

yoldaşlıḳ: Arkadaşlık.
Kâruvân ḫalkı, bu sözi işidüp birez kendülere geldiler ve bunuñ yoldaşlıġın ġanîmet gördiler. (44b-9)

yoldaşsuz: Arkadaşsız.
Gümân-ıla ot içmek ve görmedügi yola yoldaşsuz gitmek ṣavâb râyınuñ muḫâlifidür. (75a-11)

yorıl-, yorul-: Yorulmak.
Yorılup oturmak ve diñlenmek yigdür, segirdüp yorılup yatmaḳdan. (59b-7)
Yorulmış ve dögülmiş kişi ḳarnın ṭoyurdı, uyḳusı geldi, uyudı. (44b-10)

yön: Taraf, cihet, yön, bakım.
Ustâdumuñ benüm üstümde fażîleti ululuḳ ve terbiyet yönindendür. (20b-13)

yu-: Yıkamak.
İti yidi deñizde yursañ ıslanduḳça daḫı murdar olur. (61a-12)
➡ el y. (68b-6, 70a-2)

yudur-: Yıkatmak, temizletmek.
Ben daḫı cühûd ölüsin yudursam gerek. (38a-3)

yum-: Örtmek, üstüne koymak, kapamak.
..sensüz cihânı gözüm görmeye-y-idi ki, topraġuñ üstinde başuma ṭopraḳ yummayaydum. (56a-8)

yumruk: Yumruk.
y. ur: Yumruk vurmak.
Yoġsa erlik ol degüldür ki ḫalḳuñ aġzına yumruḳ urasın. (31a-3)

Yunân: Yunan. (7a-10)

Yûnus (A.): Uzun müddet bir balığın karnında kaldığı rivâyet edilen Yunus peygamber. (76b-10)

Yûsuf (A.): Hz. Yakub'un oğlu Yusuf peygamber. (73b-12)
y.-ı Mışrî: Hz.Yusuf, güzellik sembolü.
Bir kimse eger inkâr gözi-y-ile Yûsuf-ı Mışrî şûretine naẓar ḳılsa ḫûb degüldür diyü ḫaber vire. (50a-1)

yut-: Yutmak.
Bârî bir ḳaç ġûṭa yutdı, andan ṣoñra ṣaçına yapışup çıḳardılar... (12b-4)

yuva: Yuva.
Ol gögercin ki ayruḳ yuvasın görecek degüldür, ḳażâ anı duzaḳdaġı daneye iledür. (42b-7)

yüce: Yüksek, âli, üstün.
Pâdişâhuñ yüce ḳadri bâġubân miskînüñ evine ḳonmaġ-ıla ne olaydı? (37a-15)
y. ol-: Yüksek olmak.
Kerem aġacı her ḳanda ki kök ṭutdı, budaḳları felekden daḫı yüce oldı. (66b-10)

yücel-: Artmak, fazlalaşmak, yükselmek.
Velîkin dilemediler ki bâġubânuñ ḳadri yücele. (37b-1)
Bu gün çün ki ḳuvvetüñ yiter odı söyündür ki od yücelicek cihânı yaḳar. (68a-10)

yük: Taşınan şey, yük.
Bir bâzirgânuñ yüz elli deve yüki ḳumaşı var-ıdı. (38a-7)
y. çek-: Yük taşımak, katlanmak, tahammül etmek.
..kendü miḥneti yükin çekmek yigrekdür, ḫalḳuñ minneti yükin çekmekden. (32b-14)

yüklet-: Bir hayvanın sırtına yük koymak.
Aña benzer ki bir behâyim üzerne kitâb yükledeler... (67a-2)

yüklü: Yükü olan, hamile.
N'olaydı ki yüklü ʿavratlar eger vilâdet vaḳtında yılan ṭoġuraydı.. (65a-2)

yüñ: Tüy.
Tâvus yüñini muṣḥaflar içinde gördüm. (42a-1)

yürek: Kalp, yürek, gönül.
Bu ṭaʿn-ıla yigidüñ yüregi pür ḫûn oldı ki intiḳâm ide. (43b-2)
y.-i ḳop-: Yüregi parçalanmak, çok acımak.
Bunuñ żaʿîf ḥâlini görüp yüregüm ḳopdı ve mürüvvet görmedüm ki ziyâde melâmet idem. (63b-3)
y.-i yan-: Üzülmek, acımak.
Atasınuñ yüregi yandı ve dânişmendi getürdi ve eyitdi. (63b-3)

yürü-: yüri-: Yürümek.
Sen eyü yürügil tâ bed-sigâl kişi seni naḳş-ıla söylemege mecâl bulmaya. (8a-12)
..göndürmege çıḳdı ve atı öñince yüriyüp bu şiʿri oḳudı. (37b-4)

yüz: Çehre, yüz.
Göz ḳarañulıḳda ḳılıç görmek yigdür düşmenler yüzin görmekden. (54a-11)
y. çevür-: 1. İltifat etmemek, ilgi göstermemek, yüz döndürmek.
..anuñ sözinden yüz çevürmegi mürüvvet görmedüm ki yâr-ı ṣâdıḳum-ıdı. (4a-1)

2. Kaçmak, geri dönmek.
Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâhuz ʿavrat tonın geymegi ihtiyâr idüñ. (10b-10)
y. döndür-: Yüz çevirmek, vaz geçmek.
Mahabbet şartı degüldür ki cân korkusı-y-la cânân ʿışkından yüz döndürem. (50b-15)
y. ur-: Yüz sürmek, yüz döndermek. (36b-12)
yüzinden: Sebebiyle.
Kimsene taş yüzinden balçıgı keser-ile eyle kazmaz... (49b-5)
y.-e gel-: Yüz yüze gelmek, karşı karşıya gelmek.
Eli kısa hasûd, kişi ardınca her vech-ile gaybet ider, yüzine gelse dilsüz olur. (72b-3)
y. şuyı: Haya, namus, şeref, itibar, haysiyet.
..eger câhil âb-ı hayâtı yüz şuyına şatsa, ʿâkıl anı şatun almaz ki ʿizzet ile ölmek yigdür horlıg-ıla dirlik sürmekden. (35a-9)
y. şuyın dök-: Şeref ve haysiyetini rencide edecek şekilde yalvarmak.
Beşinci pîşekârlardur ki saʿy-ı bâzû-y-ıla kifâf hâşıl iderler tâ ki etmeg-içün yüz şuyın dökmeyeler ve ellerin kimse öñine şunmayalar. (42a-12)

yüz: Yüz (sayı sıfatı).
Eger yüz yıl bir gevür od yakacak olursa, eger bir dem içine düşerse anı yakar. (15a-3)
y. nevbet: Yüz defa, yüz kerre.
Bir it bir lokmayı hergiz unutmaz eger yüz nevbet taş-ıla urursañ. (76a-9)
y. yaşa-: Yüz yaşına ulaşmak, yüz yaşına değmek.
Ve her ki bu şıfatla muttaşıf olmadı, eger yüz yaşasa dahı muhakkıklar katında bâlig olmışlardan degüldür. (65a-8)

yüz elli: Yüz elli. (38a-7)

yüz yigirmi: Yüz yirmi. (57b-8)

yüzlü: Yüz sahibi, yüzlü.
Yigitler gerçi hûb yüzlülerdür, velî kimesneye vefâ kılmazlar. (58b-7)

yüzük: Parmağa takılan süslü halka, yüzük.
Evvel kişi ki kaftana ʿalem dikdi ve barmagına yüzük geçürdi Cemşîd idi. (78a-12)

—Z—

żaʿf (A.): Güçsüzlük, kuvvetsizlik.
z.-ı pîrlik: İhtiyarlıktan ileri gelen güçsüzlük, kuvvetsizlik.
Altıncı bâb żaʿf-ı pîrlik beyânındadur. (5b-15)

ẓafer (A.): Üstün gelme, galip olma, yenme.
ẓ. bul-: Galebe çalmak, üstün gelmek.
Dosta ol kadar kuvvet virmegil ki eger düşmen olsa saña ẓafer bula. (21a-9)

zahm (F.): Yara.
Hiç bir vech-ile bunuñ zahmına dermân bilmezler. (6b-1)

zahımlu: Yaralı.
Ve ol hâlde, ki zahımlu yaturdı, Bârî Taʿâlâ'nuñ şükrin iderdi. (6b-1)

zâhid (A.): Dindar, sofu, zahid.
Bir dervîşe eyitdiler: "Fülân zâhid hakında ne dirsin...? (24b-4)

zâhidlik: Dindarlık.
Zâhidlere nesne virme, tâ ki zâhidligi üzere ḳalalar. (28a-13)

ẕâhil (A.): Zühûl sâhibı, unutgan, habersiz.
..Rûm ḫalḳı pârsîden ġâfil ve ẕâhil dururlar... (4b-10)

ẓâhir (A.): Dış, görünüş.
Eyü incitdüñ beni ki, ol sen vaṣf itdügüñ benüm ẓâhirümdür, bâṭınumı bilmezsin. (6a-10)

zaḫm (F.): Yara.
Hiç bir vech-ile bunuñ zaḫmına dermân bilmezler. (6b-1)

zaḥmet (A.): Güçlük, sıkıntı, meşakkat.
Laᶜl zaḥmet-ile ele gelür, ol sebebden ᶜazîzdür. (71a-11)
z. çek-: Sıkıntı çekmek.
..gözsüz kişinüñ ḳaşına rastıḳ sürmek bî-fâyide zaḥmet çekmekdür. (40b-13)
z. gör-: Acı çekmek, eziyet çekmek.
Görmez misin ki ne zaḥmet görür bir kişi ki aġzından bir diş çıḳaralar. (58a-3)
z. vir-: Eziyet etmek, sıkıntı vermek.
Benden ne dilersin? Dervîş eyitdi: Dilerem ki baña zaḥmet virmeyesin. (21b-10)

żaᶜîf (A.): Güçsüz, zayıf.
Ża'îf raᶜiyyetlere merḥamet eyle ki ḳavî düşmenden îmin olasın. (13a-11)
ż.-i bî-çâre: Çâresiz, güçsüz kimse.
İnşâ allâhu Taᶜâlâ kendü luṭfı keremlerinden bu żaᶜîf-i bî-çâreyi duᶜâ-yı ḫayr-ıla añalar. (79b-10)

żaᶜîf-mizâc: Zayıf vücutlu, çelimsiz, arık.
Bir zâhidi, pâdişâh daᶜvet itdi. Zâhid bir dârû yidi, tâ ki pâdişâh naẓarına żaᶜîf-mizâc görine, pâdişâhuñ buña iᶜtiḳâdı ziyâde ola. (7a-4)

ẓâlim (A.): Zulmeden, zâlim.
Bir ẓâlim pâdişâh bir dervîşe eyitdi: ᶜİbâdetlerde ḳanḳı ᶜibâdet efḍaldür? (13b-7)

zamân (A. zemân): 1. Müddet, zaman.
Bârî ol zamânda atasınuñ milkine düşmen geldi. (10a-15)
2. Devir, çağ, zaman.
İy pâdişâh-ı zamân, meger ki güreş ᶜilminde bir daḳîḳ bend ḳalmış-ıdı ki benden dirîġ ṭutmış-ıdı... (21a-5)
zamân-ıla: Vakt olur ki, bir gün gelir ki, zamanla.
Ve her yavuzlıḳ ki elüñden gelürse düşmene irişdürme, bâşed ki zamân-ıla dost ola. (67a-14)
z.-ı evvel: Eski zaman.
Zamân-ı evvelde bir pâdişâh bir esîri buyurdı ki depeleyeler. (6a-5)

zamâne (F.): Vakit, devir.
..gerdiş-i zamâne anuñ ᶜayş-i rebîᶜin mübeddel ḳılmaya. (4a-8)

ẓan (A.): Sanma, sezme, zannetme.
Vaḳtî ki namâz ḳıldılar, namâzı kendüye ᶜâdet olandan ziyâde ḳıldı, tâ ki pâdişâh ṣalahiyyet ẓannın bunuñ ḥaḳḳında fâsid ḳılmaya. (25a-11)

ẓarâfet (F.): İncelik, nâziklik, hoşluk, zerafet.
..mevᶜiẓalar incüsin ᶜibâret dizinine dizmişlerdür ve acı naṣîḥatlardan ẓarâfet balına ḳarışdurmışlardur... (79b-8)

z â r î (F.): Ağlayıp sızlama, dertlenme, inleme.

Çok bî-fâyide girye vü zârî kıldı ve bunuñ dostları zârîsin görüp eyitdiler. (45a-3)

z. kıl-: Ağlamak, yanıp yakılmak, inlemek, sızlamak.

Eger feryâd idesin veger zârî kılasın harâmî altunı aldukdan sonra girü virmez. (55b-2)

z a r î f (A.): İnce, zarif, nüktedan, ince sözler söylyen.

..bir hoş-tabᶜ ve şîrîn-zübân yigit her gün bu meydâna mülâzemet ider ve müdâvemet kılur. Zarîf şiᶜrler ve dakîk nükteler söyler. (51a-2)

Vallahi ne kadar ki anuñ sâyesinde rahat olup dururvan dahı ziyâde korku içindeyem ki zarîfler dimişlerdür. (15a-2)

ż a r û r e t (A.): Çâresizlik, sıkıntı, darda kalma.

Be-hükm-i żarûret söyledüm ve teferrüc iderek sahrâya çıkdum (4a-2)

ż a r û r î (A.): Çâresiz olarak, ister istemez, mecburen.

Bârî żarûrî bir gözsüze nikâh idüp virdiler. (31a-7)

z â t (A.): Şahıs, zat.

..her nefes geldükde mümidd-i hayâtdur ve gitdükde müferrih-izâtdur. (1b-4)

ż â y i ᶜ (A.): Elden çıkan, telef olan, boşa giden, kaybolan.

ż. ol-: Telef olmak,hebâ olmak, kaybolmak.

Sen dahı bir kaç hikmet söyle tâ ki bu bî-saᶜâdetlerüñ göñline eser ide, hayfdur ki bunca niᶜmet żâyiᶜ ola. (7a-14)

z e b e r - d e s t (F.): Güç ve kudret sahibi, eli üstün, güçlü, kuvvetli.

İy zeber-dest! Eli alçağı incidürsin. Bu bâzâr niçeye degin germ ola dirsin? (13b-5)

z e b û n (F.): Zayıf, güçsüz, âciz.

z. ol-: Aciz kalmak.

Kişi ki cânından nevmîz ola, dili uzun olur, şol çetük gibi ki kelb elinde zebûn olıcak kelbüñ yüzine yapışur. (9b-6)

z e c r (A.): Men ve nehy etme, yasaklama, kovma, sürme, eziyet, sıkıntı.

z. eyle-: Eziyet etmek.

Melik-zâde yüzin bu sözden çevürdi va aña zecr eyledi... (18a-8)

z. it-: Eziyet etmek, sıkıntı vermek.

Bir fâżıl dânişmend, bir pâdişâhuñ oğlına taᶜlim iderdi. Bî-muhâbâ döger-idi ve gâyet zecr iderdi. (61b-12)

z. kıl-: Eziyet etmek, sıkıntı vermek.

Şâkirdleri içinde bir sâhib-cemâl oğlan var-ıdı, aña taᶜaşşuk itmiş-idi. Bâkî şâkirdlerine kılduğı zecri aña kılmazdı... (51a-13)

z. ü melâmet it-: Kötü söylemek, azarlamak.

Pâdişâh pîre hilᶜat ve niᶜmet virdi ve oğlana zecr ü melâmet itdi... (21a-4)

z. ü menᶜ buyur-: Yasaklamak, men etmek, sürmek, kovmak.

Ammâ ol ki pâdişâh zecrü menᶜ buyurdı, pâdişâh sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre lutf-ıla ümîd-vâr idüp bir vakt dahı nevmîd ve hasta-dil itmek. (14b-9)

z e h r (A.): Zehir.

Bu çarhuñ kahrı zehrine bundan özge tiryâk dermân olmaz. (4b-12)

z.-i kâtil: Öldürücü, helâk edici zehir.

Eger andan nûş-dârû dileyem, vire ya virmeye. Eger vire ya fâyide ide ya itmeye. Bârî andan nesne dilemek zehr-i kâtildür. (35a-8)

z e k â t (A.): İslâm dininin beş temel şartından biri olup şerî ölçüler içinde malın kırkta birinin her yıl fakirlere dağıtılması ve bu dağıtılan muayyen miktar.
z.-ını çıḳar-: Zekâtını vermek.
Mâluñ zekâtını çıḳarġıl ki bâġubân çıbuġını budamayınca üzümi artuḳ virmez. (32a-6)

Z e m a h ş e r î: Asıl adı Ebü'l-Kāsım Mahmut olan, Harzem'de Zemahşer kasabasında doğduğu için "Zemahşerî" diye şöhret bulan büyük bir dil ve din bilgini. (54b-5)

z e m î m e (A.): Kötü hal ve davranış, yerilmeğe lâyık olan (huy ve davranış).
Ve dervîşler ḳademinde bunuñ ḫulḳ-ı zemîmesi ḫulḳ-ı ḥamîdeye mübeddel oldı. (7b-12)

z e m î n (F.): Yer, arz.
..benât-ı nebâtı zemîn bişiginde bisleye. (2a-8)

z e n c î r (F.): Zincir.
Sen çok yimeg-ile nefsi eyle bisledüñ ki demür zencîr olursa üze, ḳıl ne ola! (33b-3)

z e v â d a (A.): Azık, erzak stoku.
..bir kez beriyyede yol azdum ve zevâda bilemce nesnem yoḳ, açlıḳ ve susuzlıḳ ḥadden geçdi. (36a-15)

z e v â l (A.): Bitip gitme, sona erme, zâyil olma.
z. iriş-: Son bulmak, yok olmak.
Fi'l-cümle zâhidüñ vaḳtı mecmûʿına zevâl irişdi. (27b-12)
z.-in iste-: Yok olmasını arzu etmek.
Pâdişâhuñ devleti sâyesinde ḫoş geçdügüm dilemezler, niʿmetümüñ zevâlin isterler.(11a-15)

z̲ e v ḳ (A.): Zevk, sevinç.
Hiç bu incü buldugumuñ z̲evḳı baña açlıgum ve susuzlıgum unutdurmadı... (36b-3)
z̲. u ṣafâ: Eğlence, cünbüş.
..z̲evḳ u ṣafâ-y-ıla ...güdüzümüz ʿıyd ve gicemüz Ḳadr idi. (8b-1)

z e v r a ḳ (A.): Kayık.
ʿUmmân deñizinde giderken gördük ki ardumuzdan bir zevraḳ gelür. (23b-10)

Z e y d (A.): Arapça dilbilgisi kitaplarında, örneklerde çok kullanılan bir şahıs adı (genellikle ʿAmr ve Zeyd olarak kullanılır). (54b-7)

ẓ ı l l (A.): Gölge.
ẓ.-ı himâyet: Himâye altı, koruma.
Şimdi ki ẓıll-ı ḥimâyetine geldüñ ve anuñ niʿmetine ikrâr ve iʿtirâf itdüñ... (14b-14)

z ı n d ı ḳ (A.): Allah'a ve âhirete inanmayan.
ʿÂlim ki câhiller ortasında ola, buña bir mes̲el dimişlerdür ki ...zındıḳlar arasında Muṣḥaf gibidür. (73a-13)

z̲ i k r (A.): 1. Anma, hatırlama, Allah'ın ismini anma.
Pes benüm z̲ikrüm ve ʿibâdetüm lez̲z̲etin ḳanda bulursın? (76b-2)
2. Övme, iyilikle anma.
Ve inʿâmumuñ z̲ikri efvâh-ı ʿâlemde söylenür. (63a-7)
z̲. it-: Hatırlamak, Allah'ın isimlerini söylemek.
Yimek, dirilmek ve Ḥaḳḳ'ı z̲ikr itmek-içündür. (33b-13)

z i m â m (A.): Yular, dizgin.
..bunuñ gibi kemâl ü belâġat-ıla yaban iḫtiyâr itmişdür ve ʿaḳl zimâmı elinden gitmiş. (56a-14)

z i n d â n (F.): Hapishane.
Zâhide zindân ol yiter ki rindler ṣoḥbetinde ola. (53b-7)
z.-a buyur-: Hapse attırmak.
İttifâḳ bir ḥareketi pâdişâha ḫoş gelmedi. Zecr idüp zindâna buyurdı. (19b-6)
z.-a ṣal-: Hapse göndermek.
Ve atasını zindâna ṣaldılar ve ayaġına aġır demürler urdılar. (64b-13)

z i n d e (F.): Diri, canlı.
Ve her kişinüñ ki ḫayr-ıla dünyâda adı añılsa ol ölmez, ebedî zindedür. (4b-13)

z î n e t (A.): Süs.
Ṣaġa ṣaġlıḳ zîneti yiter. (78a-13)

z î n e t l ü : Süslü.
Bir mehpârelerden idi ki ʿâbid aldayıcı, firişte ṣûretlü-y-idi, ṭâvus zînetlü-y-idi. (27b-7)

z i n h â r (F.): Sakın! Aman!
Her sırruñ ki vardur zinhâr dostuña bildürme! (67b-12)
z. it-: Aman demek.
Dost dost elinden zinhâr itmez. (52a-15)

z î r â (F.): Çünkü, zira.
Müddeʿî kendüden artuḳ kimseyi görmez, zîrâ benlik perdesin öñine dutar. (25b-14)

z î r - d e s t (F.): Eli altında, hükmünde, tebeadan.
Ve daḫı ulularuñ aḫlâḳ-ı ḥamîdesine iʿtimâd itdüm ki gözlerini zîr-dest kişilerüñ ʿaybından örteler. (5b-6)

z î r e k (F.): Akıllı, zeki, kurnaz.
Ḫûblaruñ zülfi ʿaḳl ayagınuñ zencîridür ve zîrek ḳuşuñ duzaġıdur. (27b-10)

z i ş t (F.): Çirkin.
Senüñ ḳatuñda zişt olan benüm maʿşûḳumdur. (12b-12)
z. ʿamel: Çirkin, kötü hareket.
Kendüzüñi zişt ʿamellerden berî eyle. (7a-1)

z i ş t - â v â z (F.): Çirkin sesli.
Bir zişt-âvâz ḫaṭîb var-ıdı. (49a-1)

z i ş t - ḫ û (F.): Kötü huylu, huyu çirkin olan.
Bir zişt-ḫû bir kişiye sögdi. (22b-1)

z i y â d e (A.): Fazla, çok, aşırı, artma.
Ḥükemâdan birisi oġlını ziyâde yimekden nehy iderdi.. (34a-15)
z. it-: Artırmak, fazlalaştırmak.
ʿArab beglerinden işitdüm ki, dîvân yazıcılarına buyurdı ki fülân kişinüñ ʿulûfesin ziyâde ideler... (24a-10)
z. ḳıl-: Artırmak, yükseltmek.
Mübâlıġa niʿmet virdi manṣıbın ziyâde ḳıldı. (62a-8)
z. ol-: Artmak.
Her gün gelme ki maḥabbet ziyâde ola. (26a-9)

z i y â n (A.): Zarar, hasar.
İy ciger-kûşem, tâ ki muṣîbet iki olmaya, birisi sermâye ziyânı birisi düşmen gülmesi. (47a-1)

z. iriş-: Zarar gelmek.
Eger ḫalḳdan saña ziyân irişse ʿafv eyle ki günâhdan pâk olasın. (30b-9)
z. irişdür-: Zarar vermek.
Benüm, senüñ ḫayruña ümîdüm yoḳ, bârî ziyân irişdürme! (48b-10)
z. ol-: Zarara uğramak, zarar etmek.
Bir bâzirgâna biñ dînâr ziyân oldı ve oğlına eyitdi. (46b-14)

ziyâret (A.): Görmeye, görüşmeye gitme, ziyaret.
Ve ʿarab beglerinden bir beg ki insâfsuzlıġı-la meşhûr olmışıdı, ziyârete geldi. (13a-9)
z. it-: Görmek için gitmek, gelmek.
Bir mürîd şeyḫine eyitdi ki; ḫalḳuñ ġalabasından ġâyet incindüm ki ziyâret itmege çok gelürler ve bende ḥużûr-ı ḳalb ḳomazlar. (29a-6)

ziyâret-gâh (A.): Ziyaret yeri.
Bu derede bir aġaç vardur ki ziyâret-gâhdur ve ḫalḳ ḥâcet dileyü anda varurlar. (59a-10)

ẕuḫr (A.): İhtiyaç vakti için saklanan şey.
z.-i zamân: Zamanın ihtiyacı, zamanın ihtiyaç duyduğu. (5a-8)

ẓulm (A.): Haksızlık, eziyet, zulüm.
Evvel cihânda zulmüñ bünyâdı az-ıdı ve her ki anuñ üstine ziyâde itdi, ġâyetine yitişdi. (18b-1)
ẓ. it-: Eziyet etmek.
Yavuzlara merḥamet eylemek, eyülere ẓulm itmekdür. (67b-4)
z. toḫmını ek-: Zulmü, haksızlığı çoğaltmak, yaygınlaştırmak.
Her pâdişâh ki ẓulm toḫmını ekdi, ol kendü milki dîvârın ḳazar-ımış. (12a-4)

zûr (F.): Kuvvet, güç.
Altunuñ olmayınca zûr-ıla deñiz geçemezsin. (43b-1)
z.-ı bâzû: Kol kuvveti.
Bu saʿâdet zûr-ı bâzû-y-ıla degüldür, tâ ki Allah Taʿâlâ virmeye. (77a-13)

zûrbâz (F.): Serkeş, âsi.
Bir ṣâḥib-dil bir zûr-bâzı gördi, ġażab odına yanmış ve ḫışm-nâk giderdi. (30b-12)

zühd (A.): Dünyâya rağbet etmeme, dinî vecîbelere aşırı bağlılık.
Her ḳanda ki ʿışḳ sulṭânı geldi, zühd, taḳvâ bâzûsına ḳuvvet maḥalli ḳalmadı. (50b-6)

zühhâd (A.): Zâhitler.
Ben bu iki ṭâyifeyi be-ġâyet severin: Birisi ʿulemâ ve birisi zühhâd. (28a-9)

zülf (F.): Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi, güzellerin saçı.
Ḫûblaruñ zülfi ʿaḳl ayaġınuñ zencîridür ve zîrek ḳuşuñ duzaġıdur. (27b-10)

zümürrüd (A.): Zümrüt, yeşil.
Bâd-ı ṣabâ ferrâşına emr itmişdür ki yir yüzine ferş-i zümürrüdin döşeye... (2a-7)

Zünnûn-ı Mısrî: Asıl adı Sevban olup ilk melâmilerden ve meşhur sûfîlerden olan Mısırlı Zünnûn. (22a-1)

ẓürefâ (A.): Zarif kimseler; nükteli söz söyleyenler.
Ve hem pâdişâhlaruñ cümle âdâbından birisi budur kim ẓürefâ ve ḥükemâ dimişlerdür. (47b-6)